BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

ADNOTATIONES SVPER LVCANVM

EDIDIT
I. ENDT

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

ADNOTATIONES SVPER LVCANVM

EDIDIT

IOANNES ENDT

EDITIO STEREOTYPA EDITIONIS
ANNI MCMIX

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B.G.TEVBNERI MCMLXIX

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

Verlags-Nummer 1503

Printed in Germany
Druck: Julius Beltz, Weinheim a. d. B.

ALFREDO HOLDER

S.

PRAEFATIO.

I.

Adnotationes super Lucanum primus Franciscus Oudendorp anno 1728 una cum verbis Lucani edidit, non integras, sed selectas. Interdum a lectione unius codicis, quem adhibuit, recedunt; nam multa scholia et locos corruptos aut omisit aut pro iis coniecturas suas edidit mori aetatis suae indulgens. Praeterea Adnotationibus alia scholia aspersit, quae in Vossiano primo invenerat.

Scholia, quae Oudendorp ediderat, C. F. Weber adhibuit, qui anno 1831 Scholiastas publici iuris fecit, quibus magnam congeriem scholiorum varii ordinis contulit. Inter alios codices Berolinensi 35 usus est, qui non Adnotationes, sed retractationem Adnotationum tradit. Quare eius scholia a lectione librorum bonorum discrepant, qui Adnotationes exhibent. Praeterea Berolinensis multis mendis scatet, quae in Parisino 7900 A non sunt. Quare editione Weberi quasi fundamento uti mihi non licuit, sed transscribi integrum scholiorum corpus oportuit.

II.

Nova editio quinque codicibus nititur: Wallersteinensi, Bernensi, Leidensi, Bruxellensi, Pragensi, ita ut *W' C* duces sequatur. Nam Adnotationum exhibent meliorem recensionem quam *G'*, ubi nonnulla scholia intrusa sunt, quae in *W' C* frustra requiras.

Codex Bernensis litt. 370 saec. X (*C*) Adnotationes non integras exhibet. Hodie leguntur scholia ad I 394 usque ad III 65 (*Utraque*), III 182 (*puppes tenent*) usque ad IV 824, IX 17 (*postea in senatu*) usque ad versum 36 libri X. Sed verba fol. 179 (X 1—36) maximam partem

detrita et evanida sunt. Scholia ad I 1 usque ad 396 Commentis intermixta sunt, sed desunt nonnulla.

Adnotationes integrae extant in codice Wallersteinensi I 2 in bibliotheca principis de Oettingen-Wallerstein in vico Maihingen asservato saec. XI./XII. (*W*). Is cum *C* multa scholia servavit, quae in aliis libris non sunt. Uterque codex tradit Adnotationes sine verbis Lucani singula scholia littera K. disiungens, quae nota nonnullis locis falso adscripta, aliis omissa est. *C* in foliis quibusdam spatium vacuum reliquit, in quo K. pingeretur, sed omissum est. Rarius sine nota K. et sine spatio vacuo scholia inter se sequuntur.

C interdum lectionem tradit meliorem quam *W*. Tamen ex eodem fonte fluxerunt. Nam III 205 in utroque codice lacuna est, ubi scriba propter homoeoteleuton oculis aberravit: *ubi pinus plurimae nascuntur. Nam Graece πίτυς pinus dicitur.* Verba *plurimae ... pinus* in *W C* desunt. Aliis locis iisdem vitiis laborant, ut.

II 95	semitoris	senatoris *G'*
488	signis	segnis *G'*
638	nos	nox *G'*
III 182	plebeis	phebeis *G'*
200	eurotae	europae *G'*

Proxime ad *W* accedit codex Leidensis Vossianus XIX f. 63 saec. X. (*U*), ita ut eidem archetypo utrumque adscribas, quare pro $W + U$ scribi potest *W'*. Nam IV 579 lacunam habent, aliis locis a *C* recedunt, ut

	W'	*C*
III 547	ut sinum	ut in sinum
IX 440	nam mundi	dam nunt mundi

Cum *W* scholia ad complures versus uno tenore scribit, idem in *U* invenitur. Nonnusquam *U* lectiones codicis *W* neglexit et cum aliis facit. Locos poetarum plerumque omisit, quos *C* et *W* praebent.[1])

1) Confer 34. Jahresbericht des k. k. deutschen Staatsgymnasiums in Smichow (1908), p. 11 sqq.

Lectiones codicum *WCU* ita cognatae sunt, ut hi libri uni classi codicum vel recensioni Adnotationum adnumerandi sint. Cum hac faciunt lectiones scholiorum ex Adnotationibus excerptorum, quae Hermannus Genthe e codice Montepessulano edidit, emendavit, commentario instruxit. Sunt autem haec: ad I 222, III 281, IV 5, 10, 15, 20, 21, 23, 30, 34, 45, 47, 53, 57, 56, 58, 59, 60, 63, 71, 83, 84, 87, 99, 104, 107, 110, 115, 116, 126, VI 427. Iis locis, ubi excerptor scholia non mutata recepit, cum *W'C* congruunt; sed nonnusquam verba aut sententias omisit, alia addidit, ut IV 15, 30, 53. Sed III 281 cum *W'* *bratteolis*. IV 15 *aut Iris* scribit, IV 10 *unde* omisit ante *Celtiberia*, IV 116 *fluvius* pro *fluviis* exhibet, IV 110 *petit a singulis poeta*, cum *G'* *petit singulos poeta* habeat. Pluribus verbis de hac re agitur in libro Fünfunddreißigster Jahresbericht des k. k. deutschen Staatsgymnasiums in Smichow.

Reliquum est, ut de codice bibliothecae universitatis Pragensis 632 (IV C 5) pauca dicam. Est chartaceus, scriptus anno MCCCLV, continens commentarium in Lucanum ab I 1 usque ad VII 755. Scriptor in Gallia cisalpina vitam egit; nam ad VI 277 dicit: 'predicta omnia ego meth vidi tamquam officiatus super illos qui aggeres custodiunt ne rumpantur ab impetu aque Padi". Sed anno MCCCLV loco, ubi habitare consueverat, relicto inter eos fuit, qui cum Carolo IV rege Romano et Bohemiae Pisis commorati sunt, ut inde Romam iter facerent. In hoc itinere commentarius partim scriptus est.

Commentator plures codices Lucani adhibuit, maxime autem in usum suum contulit multa scholia Adnotationum. Quod multotiens ea sine ulla mutatione recepit, alia paulum mutata, facile cognosci potest, cuius generis codex fuerit, ex quo scholia sumpsit. Plerumque cum *W* consentit, quod iis locis videmus, quibus *W* solus scholion aut partem scholii tradit, reliqui omiserunt, ut V 155, 372, 428, VI 345, 749 (ubi locos Vergilii *W* solus exhibet); II 52; V 419 (ubi *litoraque Epiri legimus* in *W'* legitur, in *G'* omissum est). Sed de hac re alio loco pluribus agam. Praeterea com-

mentator verba scholiorum, ut in suo codice viderat, in suum librum recepit, ita ut recensionem *W'C* servaret aut menda eius non corrigeret, velut II 253 *quia*, II 438 *ad*, *eurote* III 200 (cum *W'*, *eurothe C'*), III 215 *finitimis* sine *gentibus*, III 272 *qui*, VI 663 *qua*, *ambit* omis., V 25 *non*, VI 18 *duobus*, 195 *caristum*, 506 *maiore statu*, 612 *alius repellebat*. His quoque locis commentator suum codicem cum *W*, *W'*, *WC* cognatum esse docet.

Similis codex est bibliothecae Palatinae Vindobonensis N. S. 293, saec. XII., de quo me Iosephus Bick monuit. Sunt bis bina inter se continentia folia nuper codici 2189 detracta. Continetur commentarius ad Luc. III 400 — IV 222 et V 13 — V 383 binis columnis scriptus minimis litteris. Inter alia scholia Adnotationes occurrunt, plerumque aliquo modo mutatae. Accuratius inspicienti nonnullis locis cum *W'CG'* eas facere patet, ut III 520, ubi *etiam illas* cum *W'CG'* ponit (*illas etiam AR'*), 723 *de duabus facta rebus*, aliis cum *AaR'V*, velut III 420, ubi *iam* omisit ut *AaR'V*. Quare haec scholia e codice *AaR'V* simili fluxisse veri simile est. Quae res firmatur, quod hic illic scholia, quae in *AaR'V* solis leguntur, recepta sunt.

Altera classis recensionis Adnotationum liber Bruxellensis et Pragensis sunt. Bruxellensis 5330—32 bibliothecae Burgundicae, olim Gemblacensis, saec. X. (*G*) non omnia scholia Adnotationum exhibet. Tamen in numero bonorum librorum est; nam saepe lectionem tradit, quae corruptum locum sanat aut lacunam in *W' C* explet. In altera parte lectionum cum libris *AR'V* facit. Praeterea scholia habet, quae in *W' C* non leguntur et e Servio aut Isidoro descripta sunt. Praecipue in scholiis libri primi usque ad versum 396 cum *AR'V* aliam recensionem atque *W'C* praebet. Confer 32. Jahresbericht des k. k. deutschen Staatsgymnasiums in Smichow (1906). In decimo quoque libro multis locis alia scholia atque *W* tradit, quae maximam partem cum *AR'* congruunt.

Scholia codicis *G* in Pragensi 1627 (VIII H 9) saec. XII (*P*) leguntur. Qui libri ita consentiunt, ut ex *G* et *P*

vetustiorem codicem G' facere possimus. P quamquam duodecimi saeculi est, tamen librum G nonnullis locis superat. Primum scholia codicum $W'C$ ad I 1—396 tradit, deinde multas lectiones $W'C$ retinuit, quas G corrupit; tum scholia in G praeterita exhibet.

Descriptus videtur esse G' ex codice, in quo scholia sola fuerunt; nam interdum scholion finit verbo, quod est lemma sequentis adnotationis, ut II 533 (*bellum*), III 724 (*descendit*), V 456 (*concussit*), VII 205 (*fidelis*). His locis lemma quidem extat, scholion omissum est.

Hic illic scriba oculis aberravit, ut II 540, ubi verba *bellum iustum geremus. PATRIAE SED VINDICIS I. id est vocari decet. QUAM CUM CATILINA* desunt.

Eidem classi Lipsiensis in bibliotheca senatus, insignitus Rep. I Nr. 10 a, attribuendus est; ut mutilum praetermisi.

III.

Scholia Adnotationum praeterea in libro Parisino 7900 A saec. X. (A), Guelferbytano 41, 1 MS. Aug. F. saec. XII. (a), Berolinensi 35 saec. XIII. (D), Monacensi 14505 saec. XI. (R), Leidensi Vossiano XIX q. 51 saec. X (V) leguntur. Sed in his scholia retractata invenimus: multa desunt, alia Adnotationum loco imposita, loci ex Isidoro, Servio, aliis sumpti sunt. Quoniam retractio Adnotationum codicum $AaR'V$ a vera lectione recedit, horum librorum lectionem non semper adnotavi, sed iis locis attuli, in quibus meliorem lectionem praebent aut ubi cum W' vel G' faciunt, ut intellegere possis, ex quo fonte fluxerint. Praeterea AR' in margine posui, ubi boni libri excepto codice W vel W' vel WC desunt et AR' ab his non recedunt.

Sed ut omnia scholia habeamus, quae in his codicibus leguntur, etiam ea edenda sunt, quae $AaR'V$ praeter Adnotationes retractatas praebent. Haec a me iam collecta et recognita sunt.

IV.

In orthographia librarii codicum $W'CG'$ sibi non constant. Quoad potui scripturam codicum retinui, quare

Vergilius et *Virgilius* scripsi ut libri. Ceterum *adf-* et *aff-*, *ads-* et *ass-*, *inp-* et *imp-* promiscue in eodem codice leguntur. *G* semper fere *pompeii, -cunque, tanquam, phtholomeus* exhibet. In *P* plerumque *michi, nichil silicet* legitur. In nominibus propriis *e* pro *ae* traditur, ut *Ptolomeus, Sceva, Gneus.*

V.

E codice Pragensi 632 scholion ad II 626 adferre libet: *CUM CERAUNIA ABIERE IN NUBES ceraunia enim sunt sumitates undarum, nam quanto plus mare turbatum est tanto plus unde maris sunt maiores, et quando* (leg. *quanto*) *magis sunt altiores, tanto verisimilius attingunt ad nubes. hoc dico iudicio meo, Vacha tamen dicit quod Ceraunia sunt montes epiri, et dicit, in nubes autem abiere dixit nubibus contegi cum non videntur, et ita manet ipsius expositio punctualiter.* Hoc loco Vacha nominatur auctor expositionis, quam commentator suae adiungit. Conferamus cum expositione Vachae Adnotationes ad II 626:

Vacha:	Adnotationes: IN NUBES
Ceraunia sunt montes epiri, et dicit, in nubes autem abiere dixit nubibus contegi cum non videntur.	A. C. Ceraunia montes sunt Epiri. 'In nubes autem abiere' dixit, cum nubibus contecti non videntur.

Verba 'et dicit' commentator addidit usque ad 'dixit' nihil mutans nisi 'sunt montes' pro 'montes sunt'. Sed quae sequuntur, ab Adnotationibus recedunt. Verum voces 'cum nubibus contecti non videntur' in Adnotationibus scripta sunt *CG'* ducibus. Quare lectio *W'* adicienda est:

Vacha:	*W'*:
nubibus contegi cum non videntur.	nubibus contegi (contege *U*) cum non videntur.

Ergo quae *W'* exhibet, cum scholio Vachae sive Vaccae congruunt. Idem de voce 'abiere' dicendum est, quod *G'* 'abire' tradit. His rebus fit, ut scholion Adnotationum ad II 626 ex Vaccae commento fluxisse concludamus.

Quod autem apud commentatorem plus quam quadringentis locis scholia Adnotationum inveniuntur partim prorsus immutata, partim leviter mutata, haec ex Vaccae expositione sumpsisse videtur ut illud ad II 626. Accedit, quod vita Lucani codicum *WCFQ* Vaccae attribuitur et scholion Adnotationum ad II 322. Praeterea lectiones varias carminis Lucani commentator tradit, quae cum *M, B, MB* faciunt, ut *deducto* III 584, *laudi* IV 503, *recedunt* III 659, *descendit* III 724. Idem in *WC* videmus, ut *piniferae* I 389, *pendenti* I 435, *praecepisse* II 106, *redduntque* II 218, *persequar* II 303. Haec omnia comprehendenti dubium esse non potest, quin Adnotationes recensionis *W'C* ex Vaccae expositione fluxerint.

Restat, ut principi de Wallerstein-Oettingen gratias agam quam plurimas, quod mihi codicem *W* conferre permisit eumque Pragam mitti iussit, Henrico Türler, praefecto archivii rei publicae Helvetiae, quod mihi petenti scholia *C* I 1 usque ad 396 contulit, Ottoni Keller et Paulo Wessner, quod me aliquot locis consilio adiuverunt, Carolo Holzinger equiti ab Weidich, quod voces Graecas IX 960 sanavit, bibliothecarum Bernensis, Bruxellensis, Leidensis, Pragensis, Wallersteinensis praefectis

Pragae, mense Ianuario a. MCMIX. **I. Endt.**

INDEX.

HOC VOLVMINE continentur haec:

SIGLORUM CONSPECTUS.

C = Bernensis 370 saec. X.
W = Wallersteinensis I 2 saec. XI./XII.
U = Vossianus XIX f.63saec.X.
W′= W + U.
G = Bruxellensis 5330—32 bibliothecae Burgundicae, olim Gemblacensis, saec. X.
P = Pragensis 1627 (VIII H 9) bibliothecae Universitatis, saec. XII.
G′= G + P.
E = Erlangensis 304 saec. X.
A = Parisinus Lat. 7900 A saec. X.
a = Guelferbytanus 41,1 MS. Aug. F. saec. XII.
R = Monacensis 14505 saec. XI.
D = Berolinensis f. 35 saec. XIII.
R′= R + D.
V = Vossianus XIX q. 51 saec. X.
B = Bernensis 45 saec. X.
F = Parisinus Lat. 9346 saec. XI.
M = Montepessulanus H 113 saec. IX./X.
Pa = Parisinus bibl. publ lat. 7502 saec. X.
Q = Monacensis 4610.

Lectiones codicis *B* ex Commentis Bernensibus (ed. ab Usenero), *F*, *M*, *Pa*, *Q* ex altera editione carminis Lucani ab Hosio confecta sumpsi.

Co = Commenta Bernensia.
Oud. = Oudendorp.
Maur. = Sallustii historiarum reliquiae ed. Maurenbrecher.

Coniecturae nomine auctoris non addito editoris sunt.

VITA

M. ANNAEI LUCANI

ex Vaccae qui dicitur commentario sublata.

Codd. WCFQ

M. Annaeus Lucanus patrem habuit M. Annaeum Melam ex provincia Baetica Hispaniae interioris Cordubensem equitem Romanum, inlustrem inter suos, notum Romae, et propter Senecam fratrem, clarum per omnes virtutes virum, et propter studium vitae quietioris, quod sequens magis a turba recedebat, minus latebat. Matrem habuit et regionis eiusdem et urbis Aciliam nomine, Acilii Lucani filiam, oratoris operae apud proconsules frequentis et apud clarissimos viros non nullius ingenii: adeo non inprobandus, ut in scriptis aliquibus hodieque perduret eius memoria; cuius cognomen huic [poetae] inditum apparet. Natus est III Nonas Novembris C. Caesare Augusto Germanico II, L. Apronio Caesiano consulibus. Sed in patria sua non valuit educari, fatorum credo decretis, ut id ingenium, quod orbem fama sui inpleturum cresceret, in domina mundi aleretur urbe. Octavum enim mensem agens Romam translatus est. Ac ne dispar eventus in eo narraretur eius, qui in Hesiodo refertur, cum opinio tunc non dissimilis maneret cunas infantis, quibus ferebatur, apes circumvolarunt osque insidere conplures aut dulcem iam tum spiritum eius haurientes aut facundum et qualem nunc aestimamus, futurum

---

ANNOTATIONES SUP̱ IUCANUM · M̄ ANNEVS *W*
C initio mutilus || 4 menelam *Q* || 6 Romanum *om. FQ* | illustrem virum *Q* || 9 regionis *ed. 1477* religionis *codd.* || 13 duret *WF* | memoria eius *F* || 14 poetae *vulgo deletur* || 15 g. *WF* | germanio n. *Q* || 16 Apronio *Weber* primo *codd.* | consule *Q* | sed et in *WF* || 18 in] et in *C* || 23 inhaurientes *WF* || 24 facundum *Bipontina* faecundum *W* secundum *Q* | nunc *om. F*

significantes. A praeceptoribus tunc eminentissimis est eruditus eosque intra breve temporis spatium ingenio adaequavit, una vero studentes superavit profectibus. Declamavit et Graece et Latine cum magna admiratione audientium. Ob quod puerili mutato in senatorium cultum et in notitiam Caesaris Neronis facile pervenit et honore vixdum aetati debito dignus iudicatus est. Gessit autem quaesturam, in qua cum collegis more tunc usitato munus gladiatorium edidit secundo populi favore; sacerdotium etiam accepit auguratus. Equidem hactenus tempora habuit secunda. Quae sequuntur autem mutata invidia et odio Neronis ipsi exitium, domesticis luctum miserabilem adtulerunt. Cum inter amicos enim Caesaris tam conspicuus fieret profectus eius in poetica, frequenter offendebat; quippe et certamine pentaeterico acto in Pompei theatro laudibus recitatis in Neronem fuerat coronatus et ex tempore Orphea scriptum in experimentum adversum conplures ediderat poetas et tres libros, quales videmus. Quare inimicum sibi fecit imperatorem. Quo ambitiosa vanitate, non hominum tantum, sed et artium sibi principatum vindicante interdictum est ei poetica, interdictum est etiam causarum actionibus. Hoc factum Caesaris iuvenili aestimans animi calore speransque ultionem a coniuratis in caedem Neronis socius adsumptus est, sed parum fauste. Deceptus est enim a Pisone et consularibus aliisque praetura perfunctis inlustribus viris: dum vindictam expetit in mortem inruit. Nam sua

1 A *add. Bipontina* ‖ 3 stupentes *F* ‖ 4 et *pr. om. Q* ‖ 7 est iudicatus *FQ* ‖ 9 secundo *incipit C* ‖ 12 et domesticis *F* | luctu (tu *postea add.*) miserabile *C* ‖ 13 Cum *om. CW* ‖ 14 eius *add. Reifferscheid* ‖ 15 offendebat *Weber* offendebatur *C* ostendebatur *WFQ* | penta e rico *ssc* te *W* penteterico *C* pentaterico *FQ* ‖ 16 conversatus F_1 ‖ 17 ex eo *F* | adversum *Weber* ac verum (vero *F*) *codd.* ‖ 18 cum plures *W* | tres] ceteros *Weber* ‖ 19 fecerat *CQ* ‖ 20 unitate *WF* imitante (it *a m. 2*) *C* ‖ 21 vindicantem *WF* | poeticae *Q* | interdum *W* inderdictum (ict. *int. l.*) *C* ‖ 22 actio *F* ‖ 23 iuvenilia *C* iuvenilis estuans *F* ‖ 25 est *om. vulgo* ‖ 25 Detectus etenim cum P. *Usener* ‖ 26 consulibus *F*

sponte coactus vita excedere venas sibi praecidit periitque pridie Kal. Maias Attico Vestino et Nerva Siliano consulibus XXVI aetatis annum agens non sine iactura utilitatis cum patriae, quae tantam inmature amisit indolem, tum studiorum quoque. Reliqui enim septem belli civilis libri locum calumniantibus tamquam mendosi non darent, qui tametsi sub vero crimine non egent patrocinio: in iisdem dici, quod in Ovidii libris praescribitur, potest: 'emendaturus, si licuisset, erat'. Extant eius conplures et alii, ut Iliacon, Saturnalia, Catachthonion, Silvarum X, tragoedia Medea inperfecta, salticae fabulae XIIII et epigrammata, prosa oratione in Octavium Sagittam et pro eo, de incendio urbis, epistolarum ex Campania, non fastidiendi quidem omnes, tales tamen, ut belli civilis videantur accessio.

---

1 praecidit venas suas et periit *F* ‖ 3 sillano *Q* silano *WCF* | XXVI *M. Hanke* XXVII *WCF* XXXVIII *Q* | &atis *W* *sine* et ‖ 4 patriae *Omnibonus* patria *codd.* ‖ 5 indolentum *C* ‖ 6 belli *C* illi *WQ* ‖ 7 darent . . . patrocinio] darent h'd patrocinio *Q* | tametsi *vulgo*] tamen etiamsi *C* tamen etiam *WF* ‖ 8 in . . . praescribitur *om. F* | hisdem *WC* | quod non vidi *W* ‖ 9 perscribitur *WQ* | post *codd.* ‖ 10 uti | lia consaturnalia *W* ‖ 11 ΚΑΤΑΧΘΟΝΙΟΝ *Q* cataxcomon *C* Katafconion *W* K. *F* ‖ 12 et *del. Reifferscheid* | epigrammata (*vel* hippasmata) *Weber* appāmata *Q* ippamata *WCF* | octavum *Q* ‖ 13 eo, de *Omnibonus* eodem *codd.* ‖ 15 ut civilis bellis *W* | civili *Q*

DE BELLO CIVILI INTER CAESAREM ET POMPEIVM.

Codd. WCGD

Cum tres imperatores Romanum imperium tenerent: Caesar, Pompeius et Crassus, adversus Parthos missus est Crassus, qui facto foedere contra ius pacis per insidias ab his trucidatus est. Medio tempore Caesar quoque, cuius filiam habebat Pompeius uxorem, missus est contra Gallos; quos cum decem annis pugna subegisset, petit, ut triumphus sibi decerneretur a senatu. Illo in tempore princeps curiae Pompeius erat, qui invidens gloriae Caesaris hoc adnui non permittit. Iratus igitur Caesar ob praemium virtutis ereptum arma sumpsit Pompeium persecuturus. Qui cum ad urbem adpropinquaret, fugavit ipso terrore Pompeium. Qui cum in Thessalia rem belli male gessisset, convertit se ad Aegyptum, ubi Ptolomaei, ad quem confugerat, fraude est interemptus et Caesari venienti caput est eius oblatum.

---

3 tenerent imperium *WD* || 4 iulius caesar. magnus pompeius *G* || 6 trucidatus ... medio] pęnas mortis excepit. Et medio *G* interfectus est. Medio *D* || 8 XI *D* || 9 petiit *GD* | a senatu *om. GD* || 10 In illo *G* || 11 aduni *W* | permisit *GD* || 12 ob ... ereptum] propter negatum sibi virtutis triumphum *GD* || 13 Pompeium ... 14 Qui] contra pompeium Et *GD* (*pro* Et *D* quod *exh.*) || 15 male] non bene *GD* | ad Aegyptum *om. D* || 16 fraude dira *D* || 17 interemptus *om. W* | eius oblatum est *GD* allatum *W*

ARGUMENTUM LIBRI PRIMI.

MBWCE

Primus liber continet causas belli civilis adventumque Caesaris ad Italiam cum exercitu C. Curionis et aliorum tribunorum plebis, qui [a] senatu erant expulsi, adhortationem, ut bello honores repetat Caesar, quos Pompei et Pompeianorum factionibus perdiderat; exhortationem Caesaris ad milites evocatos exercitus, qui per civitates Galliae hibernabat; profectionem Pompei et consulum et senatus et trepidantis propter adventum Caesaris populi fugam; prodigia et haruspicis Arruntis involutam de inminentibus malis interpretationem et mathematici Figuli e signis vaticinationem bellum civile inminere et cum fine eius servitutem; matronae subitum furorem vaticinantis, quibus in locis essent futurae clades bellorum civilium eventu.

---

1 Argumentum libri primi *om. WCE sed* C^1 *exh.* Periocha Lib̃ Primi h⟨aec est⟩ || 2 Primus . . . belli *CMB*] Cavsa Belli *W*C^1 || 3 C.]. G. C^1 q. *W om. CMBE* || 4 qui C^1*E*] quia a *CB* quia *W* qui in *M* | adhortatio . . . perdiderat *W*C^1 *om. CBM* | ad(h)ortatio *W*C^1 || 6 exortatione *C* ex(h)ortatio *W*C^1, miliciae sevocatos *B* | exercitus C^1 exercitumque *MBWC non liquet E* | quae *B* || 8 hiemabant *W*C^1 hibernabant *E* || 9 caesaris. Populique *W* || 10 involutam *W* inuiolatam *E* || 11 et *B* a *M* | p. nigidii et (ex *W*) *WC* | mat(h)ematici studio significantem bellum *MBC* mathematice studio significantis bellum *W* || 13 eius] ei *C* || 14 future essent. subite clades. *W* || 15 eventu *W* eventus *BMC* | Explicit Argvmentvm *E*

LIBER I.

W C G' 1. BELLA PER EMATHIOS hos versus primos VII Seneca dicitur addidisse, ut quidam volunt avunculus Lucani, ut quidam frater.

W' C P EMATHIOS Thessaliae.

W' P PLUSQUAM CIVILIA inter generum enim et socerum gerebantur.

W C P R 2. IUSQUE DATUM SCELERI CANIMUS 'canimus' figura hypozeuxis; et in superioribus enim et infra 'canimus' subauditur.

W' C P 3. CONVERSUM id est canimus.

W G' 4. COGNATAS ACIES canimus.

W' C G' ET RUPTO FOEDERE occiso scilicet Crasso et extincta Iulia, uxore Pompei, filia Caesaris.

W' C P 7. PILA M. P. canimus.

W' C G' 8. QUI⟨S⟩ FUROR O CIVES hinc iam exclamatio poetae est.

W' C P E 9. INVISIS inimicis.

W' C P 10. BABYLON civitas Parthiae.

SPOLIANDA TROPHEIS ut ait Virgilius 'Parthosque reposcere signa', hoc est tropaeis Ausoniis spolianda.

12. NULLOS HABITURA TRIUMPHOS triumphus enim de bellis civilibus non refertur.

W' G' 16. DIES MEDIUS meridiem significat.

W C P 17. ET QUA BRUMA RIGENS ubi septentrio est constitutus.

W' C P AC NESCIA VERE REMITTI 'remitti' temperari.

W' C G' 20. ET GENS SI QUA IACET bene 'si qua', ut ipse enim tractat in decimo, dubitatio est, unde Nilus oriatur.

W' NASCENTI C. N. hoc est sub iuga isset.

CVM COMMENTIS BERNENSIBVS VEL CONGRVVNT VEL CONSENTIVNT: 2—4. 8—9. 10. 11. 17. 22. 27.

VARIETAS LECTIONIS: 2 septem *WP* ‖ 6 enim *om. UP* | gerebantur *om. U* ‖ 8 hypozeuxis *Usener* ipozeusis *corr. C* zeugsis *PR* zeusis *WprC* ‖ 12 occisione . . . crassi et morte iuliae *U* | et . . . Caesaris *om. WP* ‖ 15 iam *om. U* ‖ 18 ut . . . 19 est *om. CU* | Virgilius] *Aen. VII 606* ‖ 22 dicit *U* ‖ 24 temperiari *W* ‖ 27 s. isset sub iuga *G'R'*

24. AT NUNC SEMIRUTIS hic hyperbaton longum est. Nam- ordo est: quod semirutis tectis pendent moenia, quod lapsis muris ingentia iacent saxa, quod nulla domus custode tenetur, quod rarus antiquis in urbibus errat habitator, quod horrida Hesperia et multos per annos inarata, quod poscentibus terris manus desunt, horum auctorn on Pyrrhus vel Hannibal, sed bellum civile. W'CP

26. DOMUS CUSTODE id est tecta. WCP

30. NON TU PYRRE FEROX Pyrrum et Hannibalem posuit, quia ambo contra Romanos gravia bella gesserunt, ut ait Tullius 'Hannibal, credo, erat ad portas aut de Pyrri pace agebatur'. W'CP

31. PENUS [S]E. Hannibal. WP

NULLI PENITUS DESCINDERE hoc est usque ad intima pervenire. W'CP

34. MAGNOQUE E. P. R. D. magno parantur ut Vergilius e contrario 'haud illi stabunt Aeneia parvo hospitia'. WCP

35. DEIS etiam deis. WC

38. HAC MERCEDE PLACENT ut Nero veniat. W'C

39. POENI SATURENTUR SANGUINE MANES casus hic duo accipi possunt et nominativus pluralis 'hi Poeni manes' et genitivus singularis 'huius Poeni manes', id est Hannibalis. W'CP

41. HIS CAESAR PERUSINA FAMES ὑστεροπρότερον; primo enim Mutinae labores fuerunt, deinde fames Perusina. In Mutina enim obsessus est Brutus ab Antonio. Post Caesar Augustus collectis militibus Antonium Perusiae obsedit et fame compulit ad deditionem. W'CG

42. ASPERA C. L. Leucas mons in Epiro iuxta litus. Significat autem Actiacum bellum, ut ait Virgilius 'totum- W'CP

29—30.

3 tenentur *C* ‖ 4 erat *C* ‖ 8 id] hoc *C* | id est] pro *P* | *schol. post* domus *(l. 3) ponit C* ‖ 11 Tullius] *or. Phil. I 5, 11* ‖ 15 Vergilius] *Aen. X 493* ‖ 17 stabant *et* parva *C* ‖ 19 veniet *C* ‖ 23 YCTEPOΠPOTEPON *WP* ysteroproteron *U* isteroproteron *C* Isteroproteron est *G* ‖ 24 ante enim fuerunt mutinae *G* | perusina fames *G* ‖ 26 milibus *C* ‖ 27 obsedit perusii *G* | deiectionem *G* ‖ 29 Virgilius] *Aen. VIII 676* | actiacum subauditur bellum *C*

que instructo Marte videres fervere Leucaten'. Hic sane genere feminino posuit, Virgilius vero masculino.

43. SERVILIA B. S. A. in Sicilia enim Sextus Pompeius piraticam exercuit.

W'CG' 45. TIBI RES ACTA EST in utilitatem tuam, o Nero.

W'CP 46. ASTRA PETES SERUS bene 'serus', ut diu regnet in terris.

W'P PRAELATI satis lati.

W'CP 49. MUTATO SOLE TIMENTEM propter Phaethontem dictum, qui patris currus male rexit.

W'P 55. OBLIQUO SIDERE ROMAM adlusit; strabus enim Nero fuit, ideo 'obliquo sidere'.

57. SENTIET AXIS O. et hic adlusit; fuit enim corporis pinguis.

W'CP 60. POSITIS SIBI C. A. cum recipi in caelum coeperis.

61. OMNIS AMET deest se.

WP 62. COMPESCAT LIMINA IANI ut Virgilius 'centum aerei cludunt vectes aeternaque ferri nec custos absistit limine Ianus'.

W'CP 63. SED MIHI IAM NUMEN o Nero, quem ego ut deum sentio.

W'P NEC SI TE PECTORE V. A.' ordo: nec velim Cirrhaea secreta deum moventem sollicitare.

WCP 64. CIRREA VELIM S. nominativus pluralis 'haec secreta Cirrhaea'.

W'CP 65. BACHUMQUE AVERTERE NISA ut Virgilius 'Liber agens Nysi celso de vertice tigres'.

---

9. 11. 18.

---

1 marte etcet. In sicilia videres fervere ... genere feminino enim sextus *C* ‖ 2 feminino genere *U* ‖ 4 piraticam exercuit *om. P* ‖ 5 utilitate tua a *C* ‖ 9 foetentem (foetẹ̊ntem) *W* phetontem *U* fetontem *C* ‖ 10 qui] quasi *P* | currum patris *U* ‖ 11 alluxit *P* | nero strabus enim *U* ‖ 12 sidere dicit *U* ‖ 13 et hic] hic quoque *U* | enim] nero *U* ‖ 14 crassi *U* ‖ 16 Inque vicem amet *W* | id est *W* ‖ 17 Virgilius] *Aen. VII 609. 610* ‖ 20 numen, invocatio; o *C* | sentio a me iam deus haberis *U* ‖ 25 Virgilius] *Aen. VI 806*

69. Inpulerit populum id est fert animus exponere.

Excusserit eripuerit.

70. Invidia fatorum series exponit, quid pacem orbi excusserit.

77. Excutietque fretum ut occupet terras, cum extra litus egreditur. W'CPE

Phoebe Luna; datum autem hoc pronomen fratris, ut haec soror possit agnosci. WCP

Fratri id est Soli. W'CP

Contraria Phoebe ut uno tempore ambo videantur. W'C

83. In populum ⟨t. p.⟩ que p. sensus hic est: semper magna in se occidunt; nam nec fortuna gentes aliquas concitavit in populum terrae et pelagi potentem, hoc est in Romanos. Nec invidiam hostibus commodavit, ut urbem ipsi obprimerent, sed quia in se magna ruunt, ipsos contra se pugnare iussit Romanos et a se deleri. W'CP

84. Invidiam fortuna s. quod invidebat ipsa Romanis.

85. Facta tribus dominis communis Roma Pompeium, Crassum et Caesarem dicit.

86. In turbam missi quia stare numquam potuerunt foedera, si plures reges facti sunt; dicit autem μοναρχίαν esse debere.

Feralia foedera quod missi estis in turbam. W'P

89. In medium in commune, Virgilius 'in medium quaerebant' et alibi 'consulite in medium'. W'CP

Dum terra fretum t. q. l. aeternitatem ostendit, ut Virgilius 'in freta dum fluvii current'.

---

3 qui *W* | urbi *C* ‖ 6 egreditur litus *U* ‖ 7 hoc *om. WP* ‖ 8 haec] hoc *P* ‖ 9 id est Soli] soli scilicet *W* ‖ 11 In se m. r. *(v. 81) lemma in P* 12 aliquas gentes *U* ‖ 14 in *om. U* ‖ 15 ipsi urbem *U* ‖ 21 foedera *om. C* | MONAPXIAN *P* manarχeian *C* ɔ-cωnapxaI·Ian *U* mo norxeian *W* ‖ 23 missum est *P* ‖ 24 Virgilius . . . medium *om. U* | Virgilius] ut est *C* | Virgilius] *ge. I 127* 25 alibi] *Verg. Aen. XI 335* | medio *C* ‖ 26 aeternitatem ostendit *post* current *exh. C* | significat *U* | ut . . . current *om. U* ‖ 27 Virgilius] *Aen. I 607*

90. LONGI perpetui.

93. CONSORTIS socii.

GENTIBUS ULLIS CREDITE non hoc peto, ut hoc ita esse credatis, quia gentes aliquae passae sunt, sed quia vos ipsi, id est Romani.

WCP 94. CREDITE [vos], o Pompei, Caesar et Crasse.

W'CP 95. FRATERNO PRIMI MADUERUNT Remi, qui occisus est a Romulo.

WP 97. TUNC ERAT scilicet quod nunc est.

W'P ASYLUM ut Virgilius 'quem Romulus acer asylum rettulit'.

W'CP 98. TEMPORIS ANGUSTI inter Caesarem atque Pompeium.

CONCORDIA DISCORS quasi κακόζηλον est. Si discors, quem admodum concors? sic Virgilius 'via dividit invia terris'; sic Cicero in Philippicis ⟨I 2, 5⟩ 'qui illam insepultam sepulturam effecera⟨n⟩t'.

100. CRASSUS ERAT BELLI M. M. quod ait supra ⟨4⟩ 'et rupto foedere regni'.

101. SEPARAT ISTHMOS angustum in mare iter terrae Isthmos dicitur. Hic autem separat Ionium mare et Aegaeum.

W'CP 102. CONFERRE in unum convenire.

W'P 103. AEGEO FRANGAT frangatur aut se frangat.

W'CP 104. ARMA DUCUM DIRIMENS Pompei et Caesaris.

WC 105. ASSYRIAS ut Virgilius 'Assyrium vulgo nascetur amomum'.

WP CARRHAS Parthos dicit, ubi Crassus occisus est.

W'CP 106. PARTHICA ROMANOS quae populo Romano fecerant Parthi.

FURORES ROMANOS furores Pompei et Caesaris dixit.

26.

---

2 societates *U* || 4 alique gentes *U* || 6 Credite o pompei et caesar *C* || 7 est occisus *W* || 10 Virgilius] *Aen. VIII 342. 343* || 11 & q̄ *W* et *C* || 12 κακozeaon *W* kakozelon *C* κακοzeaaoν *P* κazelon *U* || 13 sic... 15 effecerant *om U* | Virgilius] *Aen. III 383* || 18 terrae] ee *W om. U* | angustissimum t̄ inmari *U* || 19 separationem inter yonium mare dicit et egeum *U* || 22 videlicet et *U* || 23 Virgilius] *buc. 4, 25.* 26 populo Romano] populis *C* || 28 Romanos autem furores pompei *W'P* | dicit *C*

108. ARSACIDAE Parthos dicit, sic a rege Arsaco nominatos. W'P

109. POPULIQUE POTENTIS id est fortuna huius populi potentis. W'C

113. ABSTULIT AD MANES PARCARUM IULIA SAEVA Iulia filia Caesaris, Pompei uxor, periit ante bella civilia. W'CP

115. MAIORES IN LUCE MORAS si diutius vixisses.

117. EXCUSSO IUNGERE FERRO et sola poteras. WCP

118. UT GENEROS S. M. I. S. raptis Sabinis Tatius adversus Romanos bella commovit. Romani eas, quas rapuerunt, cum susceptis liberis in medium produxerunt et sic pax reddita est, ut Virgilius 'post idem i. s. posito c. r. A. I. a. a. p. q. t. S. et caesa iungebant foedera porca'. W'CP

119. MORTE TUA o Iulia. W'P

121. TU NOVA NE VETERES OBSCURENT ACTA TRIUMPHOS nova acta Caesaris, veteres triumphos id est Pompei. WCP

122. PIRATICA L. G. Pompeius enim piratas vicit, Galliam Caesar. W'CP

121. TU NOVA o Pompei.

123. MAGNE TIMES ordo: tu, Magne, times. WCP

SERIES continuatio. W'CP

124. LOCI FORTUNA S. nam primus esse cupiebat, id est ante Pompeium.

128. VICTRIX CAUSA DEIS PLACUIT ut Cicero pro Ligario ⟨6, 19⟩ 'nunc melior e⟨a⟩ causa iudicanda est, quam etiam dii adiuverunt'.

DE[H]IS PLACUIT dicit quis cuius iudex sit. WP

SED VICTA CATONI id est placuit, a communi. W'CP

---

1. 20.

1 a rege arsaco sic *UV* || 5 Parcarum I. s. i. m. *W* Parcarum i. s. *P.* || 6 uxor pompei *et* civilia bella *U* || 7 sidi uo ius *U* || 8 et] si tu *P* | sala *C* solas *W* || 10 Romanos] regna *C* || 12 ut . . . 13 porca *om. U* | Virgilius] *Aen. VIII 639. 640. 641* post . . . S. *om. C* || 18 Caesar *ante* piratas *pon. U* || 22 prima *WC* || 24 Cicero . . . 25 nunc] ciceronem *U* | legatario tunc *C* || 27 *W post schol. v. 140 pon.* || 28 a morte communi *P*

131. Famaeque petitor favorem populi amans, id est Pompeius.

WCP 132. Popularibus auris ab eo quod est 'ab hac aura', his auris declinavit, ut Virgilius 'nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris'.

W'CP 133. Plausuque genus favoris, ut Virgilius 'ingeminant plausu Tyrii Troesque s.' Cicero 'animos hominum vehementer offensos plaudi tibi non solere'.

Plausuque sui g. t. ipse enim theatrum fecit, quod Pompei dicitur.

WC 137. Exuvias v. p. est enim consecrata Iovi ideoque plena donis.

WCP 140. Trunco septimus casus est, non dativus.

W'CP 142. Tot circum silvae iterum 'et quamvis' accipiamus.

W'C 143. Tantum solum.

W'CP 145. Non vincere bello ut erubesceret, si sine proelio, quod cupiebat, implesset, id est vel deditione vel foedere.

146. Acer et indomitus ipse scilicet Caesar.

147. Ferre manum legitur et gradum.

Temerando polluendo, ut Virgilius 'intemerata fides oro'.

148. Favori numinis id est Fortunae.

WCP 150. Gaud. q. f. r. quod supra ⟨145⟩ ait 'solusque pudor non vincere bello'.

W'CP 153. Rupitque diem id est per aerem transit.

WCP Populosque paventes terruit ut Virgilius 'ne me terrete timentem'.

W'CP 155. In sua templa f. ut Caesar in suam urbem furit.

9.

---

1 amens *W* || 3 ab eo *om. P* || 4 Virgilius] *Aen VI 816* || 6 ut . . . 8 *om. U* | Virgilius] *Aen. I 747* || 7 Cicero] *or. pro reg. Deiot. 12, 33* || 8 offensus plaudit ibi solens *P* || 9. fecit] romae fecit *U* || 11 consecratii ob ii de eoque *W* || 13 non dativus] mandativus *C* || 14 et *om. P* || 18 ipse scilicet] i. *U* || 20 ut . . oro *om. U* | Virgilius] *Aen. II 143* | fide *C* | oro *om. P* || 22 ait *om. C* || 25 Virgilius] *Aen. XII 875* | ne c c e here | tere tinentem *C*

155. NULLAQUE EXIRE VETANTE MATERIA ferri, saxi vel ceterarum rerum. Nihil enim est, quod venienti fulmini possit obstare.

157. SPARSOSQUE RECOLLIGIT IGNES redire enim dicitur fulmen, unde descenderit.

158. HAE DUCIBUS C. S. quod alter alterum dignitate praevenire cupiebat.

SED PUBLICA BELLI SEMINA ab omnibus iam corruptis rebus.

161. MORES C. S. id est qui boni fuerant.

165. VIX NURIBUS RAPUERE MARES bene nuribus, non feminis dixit, quia istae ambitio⟨sio⟩res vestes habent propter aetatem.

FECUNDA divitiis copiosior.

167. QUO GENS QUEQUE PERIT ut ideo periret, quia habuit aliquid pretiosum; hoc ergo accersitur, quod magnitudine sua civitati fecit exitium.

168. SULCATA CAMILLI Furius Camillus, qui fuit consul

174. VILE NEFAS quod non crederetur periculosum.

178. RAPTI F. rapuere, ut etiam contentio sit, quis W'P illis utatur.

175. MENSURAQUE IURIS VIS ERAT ut Salustius in primo W'CP historiae 'et relatus inconditae olim vitae mos, ut omne ius in viribus esset'.

176. PLEBIS SCITA lex senatus decreto fit et populi voluntate, senatus consultum per senatores fit, plebis scitum a populo.

COACTAE ad leges retulit, non ad plebis scita.

---

1 ferri . . . rerum *om. C U* || 2 rerum *om. W* || 5 ignem quoque resumens *add. U* || 6 quos *C* | quod alter] i. alter quia *U* | alter *om. P* | dignitatem *C* || 8 ab] quod ab *W* | i. omnibus scilicet rebus moribusque luxu auantia corruptis *U* || 10 quia *P* || 11 non feminis dixit *om. U* || 13 preter *C* || 16 arcersitur *C* || 18 qui *om. U* || 19 crederet *W'C* | periculosos sibi videbatur *U* || 20 rapuere *om. P* || 21 illis *om. W* || 22 Salustius] *Maur. I 18* | primo]. I. *P om. U* || 26 plebiscitum *W*

178. Pretio ambitu.

Sectorque f. 'sector' venditor, unde qui proscriptorum bona vendunt vel emunt, sectores appellantur.

W'CP 183. Cursu cursu posuit ad ἔνφασιν, cum vix in Alpibus ambuletur; sic Virgilius de Hercule 'aerii cursu petit ardua montis'.

W'P Superaverat Alpes Alpes montes, quibus Gallia ab Italia separatur, occupati semper vento et nivibus, ideoque gelidi.

W' 185. Rubiconis ad undam Rubicon fluvius, qui ab eo, quod rubros lapides habet, hoc nomen accepit.

W'CP 188. Turrigero canos canos propter nobilitatem, ut Virgilius 'cana fides'.

189. Nudisque a. i. id est visa.

WCP 190. Et gemitu p. l. id est visa.

W'CP 192. Huc usque licet ut veniatis armati; nam civibus licet sine armis ad moenia pervenire.

197. Gentis Iuliae bene Iuleae, quia et ipsorum genus ab Aenea et Venere descendit, unde et Caesares, ut ait Virgilius 'Iulius a magno demissum nomen Iulo'.

WCP Et rapti ubique 'o' subaudimus: o Phrygii penates, o rapti secreta Quirini et o Iuppiter Latialis et o Vestales foci.

W'CP Quirini Romulum dicit, qui raptus a palude Caprae deus factus est. Bene autem secreta dixit, quia subito nusquam comparuit.

198. Latialis I. A. ut Tullius pro Milone ⟨31, 85⟩ 'tuque de tuo monte edito, Latialis sancte Iuppiter'.

---

2 venditor concisor; Unde *C* || 4 aΔHɔ-cΦλCIɔ-c *C* adenfasin *P* unde NΦaCIN *W* unde fasin *U* || 5 sic . . . montis *om. P* | Virgilius] *Aen. VIII 221* | et erei *W* || 8 ventis *U* | ideo *U* || 10 fluvius *om. U* || 11 hoc *om. U* || 12 ut Virgilius *om. C* | Virgilius] *Aen. I 292* || 16 civilibus *W'* || 19 et] a *C* | et Venere *om. W'* | cesar est *W'* | ut . . . Iulo *om. U* || 20 Virgilius] *Aen. I 288* | dimissum *W'C* || 24 apud paludem *C* | capreae · proprium nomen deus *P* || 25 autem *om. U* || 26 numquam *P* || 28 condito *C* | sc̄e *U* scande *WCP*

202. Nunc quoque miles id est adsum. WCP

Caesar ubique tuus liceat vult enim deponere potestatem, sed Pompeius prohibet, qui eum non sinit triumphare et esse privatum. W'CP

208. Stimulavit bene stimulavit; aculeum enim in cauda habere dicitur.

210. Tunc torta levis si lancea m. volunt hic *ταπείνωσιν* factam, quod 'levis' dixit, sed *ἐπίθετον* Maurorum est, qui leviter armati veloces et celeres habentur.

217. Tunc vires p. h. cum Caesar advenit.

219. Et madidis bene madidis, quia ipsi concitant pluvias, ut Virgilius 'et dum vere madent udo terrae et pluvialibus austris'. WCP

220. Excepturus aquas id est ut transire possit exercitus. W'CP

222. Fracti f. u. fracti inlisi, id est in equos, ut Virgilius 'quibus omnis ab alto frangitur' et alibi 'frangitur ac fisso transit praecordia ligno'. WCP

224. Vetitis scilicet ab imagine patriae, ut ait supra ⟨191⟩ 'si iure venitis si cives huc usque licet'. W'CP

226. Sunto sint.

230. Et missa Parthi post terga sagitta ut Virgilius 'fidentemque fuga Parthum versisque sagittis'. WCP

231. Invadit Ariminum ordo: rapit agmina et invadit Ariminum. Ariminum civitas in Italiae finibus constituta.

---

3 sed *C* et *W* || 6 dicitur habere *U* || 7 Tum *P* || 8 ταπινοcιν *WP* tapinosin *CU* | sed] sedet *P* | epithaeton *C* eniΘετoN *P* eniTOHEN *W* epithen *U* || 11 ipse concitat pluviam *P* || 12 Virgilius] *ge. III 428. 429* || 16 id est *om. P* || 17 Virgilius] *Aen. I 160. 161* | et ... ligno] Inque sinus scindit sese unda reductos *P* | alibi] *ibid. IX 413* | quod frangitur ac ciso *C* | 19 ut ... 20 licet *om. UG* || 22 Et *CP* E *W* | Virgilius] *ge. III 31* || 25 Ariminum *alt. om. P* | in] est in *P*

W'CP 238. NON PIA CONCINUIT genere neutro numero plurali haec pia, ut sit: non pia classica concinuit.

CUM RAUCO CLASSICA CORNU subaudimus 'non pia concinuit'. Classica autem genus tubae, ut Vergilius 'classica namque sonant'.

240. ADFIXA PENATIBUS A. ut Virgilius 'armaque fixit Troia'; et ut ostendat hoc in pace fieri, addit 'nunc placida compostus pace quiescit'.

WCP 243. ET SCABROS ut Virgilius 'exesa invenies scabra rubigine pila'. Bene autem hic 'morsu' posuit, ut Virgilius 'exesa'.

WC 246. GELIDOS legitur et gelidus.

W 242. CURVATAQUE CUSPIDE P. ἀπὸ κοινοῦ 'invadunt'.

WCG' 253. ERRANTISQUE DOMOS Numadas dicit, ut ait Sallustius 'et quia saepe temptantes ⟨agros⟩ alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi Numadas appellaverunt'.

W'CP QUAM CLAUSTRA in ultimo enim sunt fine Italiae constituti.

254. SENONUM MOTUS Senones et Cimbri Teutonesque gentes sunt Galliae.

255. ET MARTEM LIBIES bellum Punicum significat, nam per hos Hannibal venit aperta et data per Alpes via.

257. HAC ITER EST BELLIS non dixit exercitibus, sed bellis, ut ipsa patiantur.

WP 260. RURA SILENT id est tacent.

---

1 neutro accus̄ casu numero *P* || 2 concinuit . . . 3 concinuit *om. U* || 3 cornu classica *codd.* | apta *C* || 4 tubae est *P* | Vergilius] *Aen. VII 637* || 5 iamque *Verg.* || 6 Virgilius] *Aen. I 248* || 7 addidit *W'* | addit] *Verg. Aen. I 249* || 9 scrabros *C* | Virgilius] *ge. I 495* || 12 ⟨gelidus⟩ legitur et gelidos *P* || 14 numades *C* Numidas *GR pr.D* | ut] Hi enim ut *G* ut enim *PAR'* | Sallustius] *bell. Iug. 18, 7* || 15 et *om. P* | quia iam sepe *C* | temptant has alia *C* temperant asalia *W* | temptantes *om. G* | deinde] atque *GAR'* || 16 alio loco *C* | nomadas *C* | appellacii *W* appellati(?) *C* || 19 senones et teutones gentes *U* || 21 dicit *U* || 24 patiantur ostendens *U*

260. Mediusque i. s. m. p. stagna enim sunt in fundo et superna tantum maris pars vertitur et movetur. Denique apud Virgilium miratus est 'Neptunus et imis stagna refusa vadis'. W'CP

262. Dubiaeque in proelia m. scilicet Caesaris.

264. Iustos fortuna laborat in eo enim quod expulsus est Curio, inventa est causa pugnandi et defensio praeparata est, quia in tribunos vindicabatur hoc bello.

266. Expulit ancipiti Lentulus enim et Marcellus, qui tunc consules fuerant, expulerant tribunos plebis.

Discordes contra senatum scilicet.

267. Victo iure contra ius.

Iactatis in horum perniciem praedicatis, qui nunc tribuni plebis [ut] paria illis timerent, quae Gracchi pertulerant a senatoribus.

Gracchis Gracchi quorum Cicero meminit in invectivis et in Miloniana <6,27>, qui seditiose in tribunatu agebant, occisi sunt. Hos ergo obicit Lentulus consul praesentibus tribunis dicens: tale decretum de nece vestra laturus sum, quia Caesari favetis, quale in Gracchos est latum.

Curia ordo: expulit curia minax. WC

268. Hos iam mota ducis id est tribunos. W'CP

269. Venali de hoc Virgilius posuisse dicitur 'vendidit hic auro patriam'. WC

270. Vox quondam populi tribunus plebis enim fuit, qui aliquando Caesari contra Gallos pugnanti per decem annos prorogavit imperium, cum provinciae consulares lege ipsius Caesaris non plus quam biennio obtinerentur. W'CP

---

1 et in superno *P* | et in supern atando maris *C* || 3 Virgilium] *Aen. I 126* | minatus *C* | refusis *om.* vadis *P* || 5 m. *W*] nr̄a *C* || 8 quia in tribunos *P*] qui in tribunis *C* quia tribunus *W'* || 9 Marcellus *Oud.* gellius *et* gelius *codd.* || 10 erant *U* || 12 contrarius *C* || 13 praedicatis *Keller* praedictis *codd.* | quia *C* || 14 ut patria illis timoremque *C* | ut *om. P* || 16 in invectivis] In vectivis *P* | invectivis] *or. in Catil. I 1, 2. IV 2, 4* || 17 heniloniana *C* || 20 favens *P* || 22 tribunus *C* || 23 Virgilius] *Aen. VI 621* || 25 tribunus enim plebis *C* | quia *C* || 26 pugnanti contra gallos *C*

WCP 271. Miscere potentes 'hos comitatur' subaudimus in singulis.

W'CP 273. Conspexit id est Curio.

275. Traximus per annos scilicet decem.

WCP 277. At postquam l. b. s. coactae ut Cicero 'silent enim leges inter arma'.

W'CP 278. Patimurque volentes ne videantur ad Caesarem necessitate, non favore venisse.

282. Par labor atque metus p. m. p. sensus est hic: in hoc bello tantus inpendendus est labor et metus, quantus in Gallorum bellis, et post victoriam plus consequeris; ibi enim Gallias subegisti, hic tibi serviet Roma.

WCP 283. Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris decennio scilicet.

Geminis G. l. exponit, quid dixerit 'par labor atque metus pretio maiore petuntur'.

W'CP 285. Tibi Roma subegerit orbem quia orbis ipsius est, quae subigitur.

W'C 286. Remeantem p. t. ideo pretio maiore.

W'CP 289. Vix inpune feres id est vix tibi venia datur, subegisti tot gentes. Nam iam reprehenditur victoria, cui triumphus est denegatus.

290. Decretum est genero hoc, inquit, iam decrevit Pompeius, ut te pellat imperio.

Partiri non potes orbem quia Pompeius non sinit esse te parem.

291. Et ipsi id est Caesari.

WCP 294. Eleus sonipes ut Virgilius 'Eliadum palmas Epirus equarum'.

---

5 coactos *P* | Cicero] *or. pro Mil. 4, 10* || 7 videatur *WC* || 8 venire *C* || 11 bellis gallorum *U* | bello *PC* | et *W'C*] sed *P* | conqueris *W* subsequeris *C* || 14 decem no *W* || 15 qui *W* | exponit . . . 16 metus *om. C* || 18 subiungitur *P* || 20 id est *om. CU* || 21 quod subegisti *P* | nam iam] nimia *P* | iam] ipsi *C* || 23 a genero *P* || 24 de imperio *U* || 26 te parem esse *U* || 28 Virgilius] *ge. I 59* | epyros aquarum *P*

295. Immineat foribus hoc est quamvis currere cupiat, ut dictum de Caesare ⟨291. 292⟩ 'et ipsi in bellum p. ⟨t. t.⟩ a. i.'. w′cp

Repagula repagula id est ianuas, quibus inclusus est. wca

Laxet legitur et pulset. wc

296. Maniplos maniplus dicitur, qui signa fert. Ante usum enim signorum ante exercitum feni manipulum praeferebant. Sic posuit et Terentius in Eunucho ⟨IV 7, 6⟩ 'et manipulus furum'. Denique ideo dixit et hic ad signa bellorum. w′cp

299. ⟨Bellorum⟩ o socii bene 'bellorum socii', quia semper in proelio sunt.

306. In classem cadit omne nemus ut classes scilicet fiant. Virgiliana autem elocutio 'excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum', sic hic 'in classem cadit'; alibi 'portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum'.

Terra marique ut nusquam liceat iam inpune consistere; sic Virgilius 'heu quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt accipere'.

307. Iussus Caesar agi id est iussus est pelli. wcp

310. Mecum rebus agat ⟨superique a. s. v.⟩ id est secundis mecum rebus agant.

311. Veniat longa dux pace solutus detractio Pompei agens simul ut fortiores sint milites Caesaris, si talis inimicus est. w′cp

312 Milite cum subito id est tirone, ut hic novitate pugnare non possit; dux autem, quia olim dimicare desivit.

---

2 ut . . . i. *om. U* | ipse *codd.* || 4 ianua *W* ianuae *C* || 7 maniplum *P* || 8 Sic . . . 10 bellorum *om. U* || 14 Virgiliana] *Aen. VI 42* || 15 crevit *C* | alibi] *ibid. III 533* || 16 euboico *P* | in aptum *C* || 17 ut *om. C* || 18 sicut *C* | Virgilius *Aen. II 69* || 20 *nil nisi* pelli *exh. U* || 22 simecum *P* | agat *P* || 25 est] est solutus quia olim dimicare desivit *U* || 26 est cum *P* | ut] videlicet ut *U* || 27 dux . . . 28 desivit *om. U*

313. MARCELLUSQUE LOQUAX advocatus enim fuit, ut Tullius de M. Marcello ⟨1, 2⟩ 'illo aemulo atque imitatore studiorum et laborum meorum quasi quodam socio a me et comite distracto'.

315. CONTINUO 'hoc regnum continuum' declinavit.

316. ILLE REGET CURRUS puer enim contra Sertorium dimicavit. Currus ergo triumphales dixit. Bene autem 'reget' positum, ut dolore Caesar [ab] hoc futurum putet esse, quod factum est.

319. AC IUSSAM SERVIRE FAMEM Pompeius enim omnia frumenta collegit ex agris, ut coacti fame homines sibi obtemperarent.

W'C 321. IUDICIUM INSOLITA TREPIDUM CINXERE CORONA ut Tullius pro Milone ⟨1, 1⟩ 'non enim corona consessus vester cinctus est ut solebat'.

WCP 325. SUETUS suetus illi rei dicimus, ut Virgilius 'ille manum patiens mensaeque adsuetus [h]erili' et alibi 'adsuetumque malo Ligurem'.

W'CP CIVILIBUS ARMIS fuit enim de partibus Syllae.

WCA 326. DOCILIS VICISSE M. ut hoc discat, ut vincat.

WCP 331. DURAT MAGNE SITIS o Pompei.

DURAT perseverat, ut Virgilius 'durate et vosmet rebus servate secundis'.

335. ILLE TUUS sive cui favisti sive quem imitaris.

W'CP 336. POST CILICASNE VAGOS hos Pompeius vicit et dedit civitatem. Bene autem 'vagos' posuit, simul quia piraticam exercebant et ut ostenderet non magnum proelium, in quo victi sunt errantes.

PONTICA in Ponto gesta regis Mitridatis.

25—28.

1 fuerat *U* | ut . . . 4 distracto *om. U* || 2 de M. *om. C* | imitatores *C* || 3 et] ac *Cic.* || 5 hoc . . . continuum] i. ⟨continu⟩ũ regnum *U* || 6 regit *W* || 7 duxit *UV* || 8 regit *W* | adhuc *P* || 10 famam *C* || 11 fame *om. R'V* || 16 illius *WC* | Virgilius] *Aen. VII 490* || 17 herili *WP* herilis *C* | alibi] *ge. II 168* || 22 Virgilius] *Aen. I 207* || 24 affuisti *P* || 25 dedit eis *P* || 29 metridates *W'P ut fere semper*

336. Lassi ut ostendat nihil fecisse Pompeium: multi enim ante vicerant Mitridatem, ideo lassi: Sylla, Murena, Lucullus, Glabrio, postea Pompeius.

337. Vix bene, sive quia diu pugnatum est quippe a tot ducibus, sive quia frequenter Mitridates antidotum accipiens digerebat venena.

Consummata finita. WCP.

338. Provincia negotium, officium, ut Terentius 'o Geta, provinciam cepisti duram', sive ut Caesarem pro aliqua provincia accipiamus.

Caesar id est ego. W'CP

342. Miles sub quolibet i. t. ne sibi prodesse videatur hoc bello, facit militum causam, quod triumphare prohibetur; sic Virgilius, ut accendat animos Rutulis, regem dicit patientem esse omnium cavendum WCP

'ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
succedet fama vivusque per ora feretur;
nos patria amissa dominis parere superbis
cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis'.

345. Quae moenia fessis id est dabuntur, ut Virgilius 'da moenia fessis'. W'CP

346. Piratae Magne coloni Cilicas dicit, quia his Pompeius agros et civitatem dedit.

348. Utendum est viribus q. f. tot scilicet bellis.

350. Nam nec praeda meis causam reddit, cur numina deesse non possint.

---

2 vicerunt *UP* | morena *W'* ‖ 5 freq.] luculenter *C* ‖ 6 degerebat *P* dirigebat *W'* ‖ 8 Terentius] *Phorm. I 2, 22. 23* ‖ 9 caesari *P* | caesari pro aquila provintiam *C* cesarem ÷ aliqua provintia *W* ‖ 13 bellum *W* | facere dicit *Keller* | causa *W* ‖ 14 perhibetur *P* | Virgilius] *Aen. XII 234 sqq.* ‖ 16 aris . . . 18 patria *om. P* ‖ 17 succedat *codd.* ‖ 19 cogimur *codd.* | cogemur . . . arvis *om. P* | lentis *C* ‖ 20 id est] sƀ *P* | ut . . . 21 fessis *om. U* | Virgilius] *Aen. III 85* ‖ 22 quia his] quibus *U* ‖ 23 dedit pompeius *U* ‖ 25 neque *P* | nam reddit causam *U* | reddit] nominat *P om. W* | numina *om. P* ‖ 26 possunt *C*

351. SERVIRE PARATAE bene 'paratae', quia non resistit ipsa Pompeio.

354. QUAMQUAM C. F. ἀνακόλουθον secundum; 'quamquam' praeposuit et non subiunxit 'tamen'.

W'C 355. REVOCANTUR id est ad furorem.

W'CP 356. DUCTORISQUE METU dum timent Caesarem, bellum recusare non audent.

MUNERA PILI hi primipilares dicuntur.

358. SERVATI CIVIS his qui civem servassent, corona de huius arboris ramis dabatur. Hoc Tullius in Pisone ⟨3, 6⟩ tetigit dicens 'mihi Quintus Gellius, qui propter te sedet, et civicam coronam decrevit'.

REFERENTEM ipsam quercum referentem praemia Laelius gerebat.

WCP 366. USQUE ADEO M. E. C. V. B. ut hoc pati malis.

CIVILI VINCERE BELLO ut Virgilius 'usque adeone mori miserum est?'.

W'CP 367. ET INHOSPITA S. regio in Africa, ut Virgilius ait 'et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis'.

371. ARCTOO VERTICE septentrionali, sub quo Gallia est constituta.

WCP RHENUM hic est fluvius Galliae.

W'CP 374. PER SIGNA DECEM decennio enim tracto dimicatum est.

375. PERQUE TUOS IURO QUOCUMQUE vox devoti militis.

377. PLENAEQUE IN V. P. ut in uxore occidam et filium.

WCP 378. CONIUGIS hoc subauditur: 'condere me iubeas'.

---

1 paratae *om.* *U* ‖ 2 ipsa *om.* *UAR'V* ‖ 3 ΑΝΑΚΟΛΟΥΘΟΝ *U* ΑΝΑΚΟΑΟΥΘΟΝ *W* ΑΝΑΚΟLUTON *P* ΑΝΑΚΟΑΟΙΘΟΝ *C* | secundum *om.* *P* ‖ 4 proposuit *U* ‖ 9 his quidem qui *U* | coronam *W'C* ‖ 10 de quercis ramis *U* ‖ 11 *locus Cic. turbatus* | mihique gellius *U* ‖ 13 ipsam . . . praemia *om.* *C* ‖ 16 Virgilius] *Aen. XII 646* | adeo memori *P* ‖ 18 ut . . . 19 Syrtis *om.* *U* | Virgilius] *Aen. IV 41* ‖ 20 septentrionali *P*] septentrionalis *WC* *om.* *U* ‖ 22 Renus *omisso* hic *P* | fluvius est *W* ‖ 25 militis devoti *U* ‖ 26 occidam *Keller* occidant *WC* occidat *UP* ‖ 27 Coniugis . . . subauditur *P*] invitis hoc dr̄ *C* invitis hoc̊, itur *W*

378. Invita bene addidit 'invita', ut non timore Caesaris hoc faciat, sed affectu. W'CP

380. Numina miscebit pro numinum simulacris.

Flamma castrensis militaris. W'P

381. Thibridis undas subaudimus 'me castra iubeas ponere'. WCP

383. Tu quoscumque voles iam non excipit Romanos. W'CP

386. ⟨Roma⟩ sit hoc est: illa quae nunc sunt licet penitus tolli et everti; sit autem illa Roma apud nos quamcumque esse iusseris de aliis civitatibus. Alii ita intellegunt, ut ordinem mutent: licet illa Roma sit, quam tu iusseris tolli, hoc est everti penitus, tamen his aries actus disperget saxa lacertis.

387. Quecumque ad bella vocaret etiam ad bella civilia. W'CG

389. Piniferae legitur et nubiferae. W'P

Thracius quod illic violentissimus sit; sic et Virgilius 'ac velut annoso validam cum robore quercum Alpini boreae', quod in Alpibus saeviores sint. W'CG'

Ossae Ossa mons Thraciae, ut Virgilius 'Ter sunt conati inponere Pelio Ossam'. W'G'

390. Pressae ipsius Ossae. WCP

Curvato robore arboribus scilicet vi ventorum usque ad terram curvatis [; denique hoc ait 'aut rursus redeuntis']. W'CG'

20—21.

---

4 Flamma castrensis *om.* militaris *W* ‖ 5 si me *P* | me *om.* *C* ‖ 7 Romanos . . . 8 hoc] roma suos · hic *C* roma sit. hic *W* romam · Hoc *P* romam *U* | est illa] illas *U* ‖ 9 sic *W'* ‖ 10 alii ista *C* aliis te *W* alii sic *U* ‖ 12 impactus *U* ‖ 13 saxa lacertis *om.* *U* ‖ 14 etiam] et cum *C* | bella *om.* *G* ‖ 16 ⟨nubiferae⟩ vel piniferae G_2 ‖ 17 ille *C* | sit . . . 19 sint *om* *U* | sic . . . sint *om.* *G* | et *exh.* *WC* ‖ 18 Virgilius] *Aen. IV 441. 442* | veluti *C* ‖ 19 quod illic in *C* | sunt *P* ‖ 20 ut . . . 21 Ossam *om* *UG* | Virgilius] *ge. I 281* ‖ 21 pelion *W* ‖ 24 ad] in *W'P* | denique . . . redeuntis *om.* *G'*

391. REDEUNTIS IN AETHERA S. cum iterum quae pressae fuerunt, eriguntur.

W' AETHERA id est in aera.

W'CP SILVAE subauditur 'quantus est sonus'.

396. LEMANNO Lemannus lacus Galliae prope Liguriam.

WC CAVO iuxta Virgilium 'et cava flumina siccis faucibus'.

WCP 397. CASTRAQUE id est deseruere.

W'CG' CASTRAQUE ordo hic est: et castra deseruere, quae ardua supra curvam Vogesi ripam, id est posita, cohibent Lingonas pugnaces armis pictis.

W'CP VOGESI mons eiusdem civitatis cum flumine.

398. LINGONAS gens Galliae.

W'CG' 400. PER TAM MULTA SUO ordo: qui Isara gurgite suo ductus per tam multa, id est loca.

W'CP FAMAE M. I. A. [in amnem] in Padum, qui etiam Eridanus vocatur.

W'CG' 401. AD AEQUOREAS id est ad Oceanum mare iam non Isara, sed Eridanus defluebat.

402. SOLVUNTUR FLAVI L. S. R. solvuntur statione, ut iam ab statione discedant custodita per annos decem Caesare dimicante, ideo solvuntur; ut Virgilius 'Statione relicta Ipse ⟨comes⟩ Niso graditur'.

WCG' RUTENI Galliae populi comis flavis.

W'CG' 403. MITIS ATAX Atax fluvius Galliae; ideo autem mitis, quia numquam per illum classis Romana navigat,

---

12. 24—28.

---

2 fuerant *G* | eriguntur] revertant *U* || 4 s. sit sonus *U* || 6 Cava · usta · virḡ *W* | Virgilium] *ge. IV 427. 428* || 8 hic *om. G'* | Castraque *om.* et *G* || 9 super *G V* | incurvam *G* cavam *WC* | id est posita] imposita *G* | cohibebant *G* || 10 lingones *G V* || 11 Vogesus est *U* || 12 gallorum *P* || 14 id est *om. U* || 15 in amnem] inanem *C om. UP* | padom videlicet *U* || 16 vocatur endanus *U* || 17 id . . . mare *om. U* || 18 defluit *G'* sed suum *U* || 19 Solventur *WC* | ut etiam *UP* || 20 discedunt *W'C* | X *CU* || 21 ut . . . 22 graditur *om. U* | Virgilius] *Aen. IX 222. 223* || 24 Atax fl. G.] est enim fluvius galliae *U in fine schol.* | ideo autem] Bene *U* || 25 romanorum *G*

sed suorum. Nunc autem vexit Romanas naves Caesare dimicante.

403. Gaudet datur sensus fluminibus; Virgilius 'Pontem indignatus Araxes'. CG'

404. [Promoto limite] Varus fluvius, qui Galliam ab Italia dividit. W'CG' W'CG'

Promoto limite dum undis occupat terras; subaudimus autem 'et ipse gaudet non Latias ferre carinas'.

Finis 'hic finis'; nominativus est. WCP

405. Sacratus nomine portus portus Monoeci Herculis dicit, ut alibi <III 277. 278>: W'CG'

'Quaque fretum torrens Meotidos egerit undas
Pontus et Herculeis aufertur gloria metis',

id est quo Hercules venit.

406. Urguet r. c. p. facit enim angustias, ut venientis in arcum maris aestuet magnitudo. WCG'

Pelagus accusativus est casus WCP

407. Ius habet ut turbet hunc portum.

Solus sua litora t. C. sua, quia in ipsa ius habet.

408. Et tuta p. s. M. id est nautas.

Menoeci et Moeneci utrumque legitur. WC

409. Quaque iacet litus Oceanum dicit, quia cum augmentis lunae minuitur et crescit; ideo litus non habet certum. W'CG'

Quod terra f. q. nunc enim in ipso litore terra, nunc mare est.

412. Ventus ordo: sic ventus [sic] volutet. W'CP

Sic axe id est mundo.

---

1 romana *C* | classes *U* || 3 Virgilius] *Aen. VIII 728* || 5 limteu *C* lumite u. *W* | fluvius . . . 6 dividit] Varus fluvius est dividens Galliam ab Hispania *G cons. AR'* || 9 hic finis *om. P* || 10 nomine *WC* n. *G'* menoeci *WG'* menoe ei *C* meneci *U* || 11 ut . . . 14 id est *om. U* || 12 fretum] defractum *G'* || 12 *et* 13 *om. G'* || 14 venit *om. U* || 15 Urget *WG'* || 16 artum *G* || 17 est *om. P* || 19 quid *W* || 23 aumentis *C* || 25 terra] nostra *U* || 27 [sic] *om. UP*

W'G' 413. DESTITUATQUE F. et dum inpellit, faciat angustum in altiora tollendo.

WCP AN SIDERE M. S. id est secundum sidus, ut Virgilius 'Fluvio cum forte secundo Deflueret' id est iuxta fluvium iaceret.

WCG' 414. TETHYOS UNDA VAGAE Tethyos uxoris Oceani; declinavit autem Tethyos; huius meminit Virgilius 'Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis'.

W'CP 415. ALENTES [aut] nutrientes, scilicet terras.

417. QUOS AGITAT MUNDI LABOR qui nosse cupitis, quid agatur in mundo.

WCG 419. TUNC legitur et tum.

W'CG' NEMETIS regio Galliae.

W'CG' 420. QUI TENET ET RIPAS [S]ATURI[S] ostenditur fluvius esse de ripis.

421. TARBELLICUS Tarbellicum civem dixit. Est enim Tarbellae civitas in Gallia, quae iuxta ripas Aturi constituta claudit aequor admissum molliter per litus curvum.

422. SIGNA MOVET sive Santonus sive qui rura Nemetis colunt vel ripas [S]aturi tenent.

AMOTO SANTONUS H. id est Caesare.

423. LONGISQUE LEVES S. I. A. ostendit longos homines per arma, quae longa sunt, ut Virgilius 'Scutis protecti corpora longis'.

W'C 424. OPTIMUS E. quia remiges sunt.

W'CG' 425. OPTIMA GENS F. in hac enim provincia equi domantur.

---

1 F.] fretum *W* | cum *U* | inpellit *W'R'* impelli *G'A* | augustum *P* || 3 ut . . . 5 iaceret *om. P* | Virgilius] *Aen. VII 494. 495* || 6 tethios (Tethis *G*) uxor *G'* || 7 Virgilius] *ge. I 31* || 8 undis] annis *G* || 9 halentis *C* | aut *om. PUAR'* | nutrientis *CAR'* || 12 legitur et] vel *G schol. eras. P* || 14 saturis *C* satyris *W om. cett.* || 16 Tarbellicum civem *om. UG'* || 17 ripasatyri *C* saturi *G'* satyri *U* satiri *W* || 19 sanctonus *G* santenus *U* scentonus *W* s̄onus *C* || 20 saturi *G'* satiri *U* saturis *WC* || 21 amot antonus *C* || 23 quae . . . 24 longis *om. U* || 23 Virgilius] *Aen. VIII 662* || 26 hec *C* || 27 dominatur *U*

426. Monstrati quod ipse monstravit. WCG'

Belga covinni genus vehiculi covinnum, hoc etiam essedum dicitur, quod Belgi invenerunt, ut Virgilius 'Belgica vel molli melius feret esseda collo'.

427. Arvernique de his Cicero ait in Scauriana 'Inventi sunt, qui etiam fratres populi Romani nominarentur'. W'CG'

428. Ab Iliaco a Troiano, sed ut ipsi dicunt.

Rebellis Nervius 'rebellis Nervius' unum pro populo dixit; hi legatos Caesaris occiderunt Auruncułeium Cottam et Titurium Sabinum Scripsit Caesar ad populum, ut exercitus mitteretur, sed collecta multitudo apud Pompeium remansit.

430. Sarmata te, o Sarmata. WC

432. Cinga nomen est fluvii. WCG'

435. Gens habitat ubique subaudimus 'gaudet amoto hoste' et 'movet signa'. W'CG'

Pendenti rupe Gebennas montes sunt cani propter nives dicti.

441. Converti proelia ut scilicet in Romanos.

Trevir gens Galliae et civitas, quam Treveros dicunt.

442. Et nunc tonse L. postquam victore Caesare ad Romanos deductus est mores.

Ligur laetatus est converti proelia.

443. Toti praelate [toti] Comatae quicumque comatus est; Graece autem posuit cometen.

2.

---

2 covinnum . . . etiam] quod *G'* | 3 Virgilius] *ge. III 204* | 5 in Scauriana *om. U* | Inventi *novum fragm.* || 7 troianis *G'* | sed *om. G'* | sed . . . dicunt *om. U* || 8 rebellis *om. P* | rebellis Nervius *om. UGAR'* || 9 maurum · culeium *G* aurum · Culetum *P* | Aurunculeium . . . 12 remansit *om. U* || 10 tittyrium *WC* tirium *G* tyrium *P* titilium *AR'V* | sabinam *C* || 13 sarmatateo *C* sarmateo *W* || 14 Singa *C* | est *om. G'* | *nil nisi* fluvius *U* || 16 movetis *W'C* | signitas *U* || 19 ut] es *U om. G'* | 20 treviros *G'* | 21 L *exh. G'* | cesarem *C* || 24 Comatae] cometuri *C* | conatus *U* || 25 cometem *W* cometent *C* comete *U*

445. TEUTATES Mercurius sic dicitur, qui a Gallis hominibus caesis placatur.

ESUS Mars sic dictus a Gallis, qui hominum cruore placatur.

446. ET TARANIS ordo: et quibus placatur Taranis diro sanguine laetantur hic converti proelia. TARANIS Iuppiter dictus a Gallis, qui sanguine litatur humano.

448. IN LONGUM VATES poetae, quos vates appellant.

449. SECURI BARDI Germaniae gens.

SECURI bene 'securi', quia conversa sunt proelia.

CARMINA BARDI hi enim poetas suos habent, qui pereuntibus laudem dicere solent.

WCG' 450. SINISTRUM perversum.

W'CG' 451. DRUIDAE isti enim inter nemora constituti de sacrorum genere disputare consuerunt; ideoque 'repetistis'.

452. SOLIS NOSSE DEOS quia tam intente cuncta tractatis.

WCAa 453. REMOTIS separatis.

W'CG' 454. VOBIS AUCTORIBUS UMBRAE hoc enim disputant animas ad inferos non ire, sed in alio orbe nasci.

457. LONGE CANITIS SI COGNITA VITAE longae vitae cognita, quia per longam vitam didicistis; manifestum est enim senes esse sapientes propter aetatem.

W C 458. MORS M. E. C. P. cum ab hoc orbe ad alium orbem transeunt.

W'CG' QUOS DESPICIT ARCTOS ipsos druidas dicit.

W'CP 462. IGNAVUM stultum.

W'CG' REDITURAE VITAE ut ipsi disputant.

1—2.

2 *et* 4 placabatur *U* || 5 Etaranis *G* et uranis *C* | turanis *C* || 6 huc *G'* || 7 litatur *WC* laetatur *UG'* || 8 vos poetae *G'* || 11 suas *C* || 12 laudes *G'* || 14 driadae *W* Driade *P* Dryadae *G'* Deside *C* *om.* *U* | constituta *CG* || 15 ideoque] ideoque ait (agit *P*) *G'AR'V* || 16 Solinos se deos *C* | notatis *U* || 17 separati *G'* || 20 SI *om.* *C* | longae vitae cognita *om.* *G'* || 21 qua ea *C* quae *G'* || 23 orbe hoc *W* | orbem *om.* *UA* || 25 ipsas *W* *non liq.* *U* | driadas *W* dryadas *CG'* *non liq.* *U*

465. Et apertum gentibus o. id est deseritis.

471. Et velox p. n. b. licet properet bellum, haec tamen [ante] pronuntiat

472. Falsa in praeconia in fabulas, in rumores.

473. Mevania regio Italiae fecunda tauris.

474. Explicat aperit, ut Virgilius

'Sed trudit gemmas et frondes explicat omnis'.

475. Adferat ordo est: qui adferat. WCG'

476. Discurrere C. a. subauditur 'est qui adferat'. W'CG'

480. Victoque inmanior h. victo hoste, quia nuper vicerat Gallos, an ut sic accipiamus: inmanior erat quam solet hostis esse, qui iam vicit inimicos.

481. Alpemque iacentes notandum numero singulari Alpem dictum.

483. Pone sequi id est venire post Caesarem.

Iussamque f. a g. u. est qui adferat.

488. Invisaque belli ordo: et invisa belli decreta mandat consulibus fugiens senatus. Est autem decretum, ut curent consules, ne quid res publica detrimenti capiat. WCG' W'CG'

490. Et quae m. r. et qua legitur et quae. WC

Tum legitur et cum. WCG'

492. Serieque h. l. tractu. W'CG'

498. Inconsulta r. ordo: sic turba per urbem inconsulta ruit.

505. Evaluit revocare p. id est filium fletibus nullum iam revocare valuit.

506. Dubiae incertae, quippe sub bello sive ut semper incerta sit.

---

3 ante] ait *C* *om.* *UG'* | praen.] pron. *C* ¦ 5 Maevania *W* | reio *C* ¦ auris *C* viris *G'* ¦¦ 6 ut . . . 7 omnis *UG'* | Virgilius] *ge. II 335* ¦¦ 7 Sed] se *C* ¦ 10 Victorque *W* | victo hoste quia] Id est Gallis quos *U* ¦¦ 11 an ut] aut *UG'* ¦¦ 12 vicit *om.* *U* ¦¦ 14 dictam *G'* ¦¦ 16 f. a. g.] fug. *C* ¦¦ 19 ut *om.* *C* ¦¦ 21 quae m.] quem *C* | et quae] et qua *C* | ⟨quae⟩ legitur et qua *G'* ¦¦ 23 Seriesque *W* ¦¦ 26 Etvaluit *W* ¦¦ 27 valuit] potuit *UV*

WCG' 507. TENUERE L. id est nullum.

508. EXTREMO TUNC et cum legitur.

FORSITAN bene 'forsitan'; nec enim scit, qui vel quanti inde redituri sint.

510. EADEMQUE TUERI id est summa, quae dederunt.

W'CG' 513. HUMANI hoc est quae totum genus humanum recipere intra se posset.

WCG' [CAESARE] PRAEDAM ipsam urbem dixit praedam facilem.

W'CP 517. ET SUBITUS R. celeritatem ostendit hoc verbo.

W'CG' 519. AUDITO BELLORUM N. R. singula reddit singulis: ibi pressus ab hòste, hic autem audito bellorum nomine; ibi agger et vallum, hic Roma; ibi somni sunt ex noctibus plurimis, hic nec per unam noctem vigiliae tutae.

WC 521. DANDA TAMEN V. MALORUM laborum.

522. TUNC vel tum.

WCG' 528. CRINEMQUE T. S. ipse est crinis timendi sideris qui et cometae, quod quasi separavit poeta; hoc sidus cum apparuerit, quid portendat, ostendit.

WCG 529. MUTANTEM R. C. Campestris scribit cometas quinque esse id est *ἵππιον* solis, *λαμπαδίαν* lunae, *ξιφίαν* Martis, Discaeum Mercurii, *Τυφῶνα* Saturni; sed quattuor stellas supra scriptas visas esse aliquando, cum regna mutantur, *Τυφῶν*[*α*] autem si quando visus fuerat, cuncta interitura.

WCG' 530. MICUERUNT C. S. ut Virgilius:

'Non alias caelo ceciderunt plura sereno
Fulgura nec diri totiens arsere cometae'.

---

2 legitur et cum *G'* || 3 forsitan *om.* *WC* | sit *C* || 4 sunt *G'* || 6 genus *om.* *UV* || 8 Caesare p. *WC* Praedam *G'* | fatalem *G'* || 10 singula . . . 11 nomine *om.* *G'* || 11 nomine bellorum *UV* || 12 ex] et *G'* || 13 inbige *U* | tue *C* || 14 ⟨pavorum⟩ legitur et laborum *G'* || 15 ⟨tum⟩ vel tunc *G* || 16 Crimenque *C* || 17 speravit *G'* || 18 quid port.] aliquid *G* || 19 Motandem *C* || 20 ΙΠΙΟϒ *G* ΙΠnion *V* ιτιτιον *C* ιτιτι l on *W* | la ΜΠaΔΙΛΝ *G* lampadian *C* lampadi an *W* | ξ q~ an *C* ʒ q.-an *W* quirian *V* *lacuna in G* || 21 ΤγΦona *V* ΠΥΦοωΝa *W* ΤΥωΝΛ *C* ΤιΦωΝΕΝ *G* || 23 ΤΥΦΟΝeΝ *W* ΤΙΦωΝΕΝ *G* τγLne *C* || 25 Virgilius] *ge. I 487*

531. DENSO legitur et tenso; alii tensum volunt dici, unde et tensae deorum, ut Cicero 'Ex tensarum orbitis praedari sit ausus'. Alii tentum, ut Virgilius 'Et siquem extenta plagarum Quattuor'. Nunc illud ostendit, quae sint variae formae. W'CG'

533. TACITUM solet enim fulmen emitti, dum tonat et cum est nubibus caelum obductum. Utrumque supra posuit ⟨I 151⟩ 'Qualiter expressum ventis per nubila fulmen Aetheris inpulsi sonitu mundique fragore[m]'.

535. LATIALE CAPUT montem dicit. W'CP

539. EXPALLUIT U. ἔκλιψιν dicit. W'CG

542. ORBEMQUE TENEBRIS id est suum. WCG

543. DESPERARE D. ut Virgilius 'Impiaque aeternam t. s. n.'. WCG'

545. MULCIBER Vulcanum dicit, ut Virgilius 'Et discinctos Mulciber Afros'.

547. IN HESPERIUM CECIDIT L. ut Virgilius

'Quotiens Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem r. f. Ae.'. WCG'

548. FUNDO a fundo. W'CG'

549. RAPTUS perditus.

550. CONFECTAS F. L. Iovi Latiali sacrificia fiunt, unde Latinae feriae nuncupantur. Ergo confectas id est perditas Latinas ostendebat flamma. quae se extis impositis dividebat.

17—19.

---

1 Tenso. d. a. f (*om. P*) Tenso legitur et denso *G'* | alii] denso alii *C* || 2 ut . . . 3 ausus *om. U* || 2 Cicero] *in Verr. III 3, 6* || 3 Virgilius] *Aen. VII 226. 227* || 4 Quattuor *om. U* | Nunc . . . 5 formae *om. P* || 6 Tacitum sine. n. u. *G* | tollat *C* | 7 obductum] coopertum *G' om. C* || 9 aethereum (aetherium *WP*) per sonitum undique fragorem *codd.* || 11 efaιΨc in *WC* eclipsin *U* eclipsin *P* Fclisin *G* || 12 *schol. eras. in P* 13 Virgilius] *ge. I 468* | Impiacum (Impia Cum *P*) caput obscura nitidum ferrugine texit *G' contam. ex Verg. ge. I 468 et 467* || 14 *nil nisi* Vulcanus *exh. U* | Virgilius] *Aen. VIII 724* | descinctos *W* distinctos *CG'* || 16 Virgilius] *ge. I 471. 472* || 17 cidolium fervere *U* | videt & coegit pati talem noctem *U* || 21 Confec. *C* || 22 latiae *G'* || 23 extis impositis] exustione positis *U* | dividebant *WC*

552. THEBANOS I. R. Eteocles et Polinices fratres postquam se mutuis vulneribus occiderunt, inpositi rogo sunt et se divisit flamma, qua cremabantur.

WC TUNC CARDINE T. ut Sallustius 'Sed Metello Cordubae hiemanti cum duabus legionibus alione casu an, sapientibus ut placet, venti per cava terrae citatu rupti aliquot montes tumulique sederunt'.

W'CG' 554. DISCUSSERE N. terrae motu scilicet, ut Virgilius 'Insolitis tremuerunt montibus Alpes'.

555. HESPERIAM C. S. Q. I. A. nomina montium, quos unda contexit

W'CG' 557. TESTATOS S. L. ut Virgilius 'Aeraque sudant'.

558. FOEDASSE VOLUCRES ut Virgilius 'Inportunaeque volucres'. Ideo foedasse, quia inportunae per diem, insolitae per diem, videbantur [, quae nocte gaudent].

559. ACCIPIMUS ἀπὸ κοινοῦ. Acyrologia; ubique 'accipimus' subauditur.

560. MEDIA. P. C. R. ut Virgilius 'Et altae Per noctem resonare lupis ululantibus urbes'.

W'C 561. TUNC PECUDUM ut Virgilius 'Pecudesque locutae Infandum'.

W'CG' 562. HOMINUM [PECUDUM] P. hominum de feminis dictum, ut Virgilius 'Nec vox hominem sonat'.

NUMEROQUE MODOQUE magnitudine.

WCG' 563. MATREMQUE S. C. I. ut quantum terreret alienos.

W'CG' 564. CUMANAE C. V. Sibyllae libri.

1—3.

1 I. R. *om. G'* ‖ 4 *hoc schol. post schol. v. 563 positum est* | Sallustius] *Maur. II 28* | corduba et *WC* ‖ 6 venti *Serv. ge. II 479* vento *W* veno *C* | citatu *C* citato *W cf. Maur.* ‖ 8 terremotu *UG* | ut . . . 9 Alpes *om. U* ‖ 12 Virgilius] *ge. I 480* ‖ 13 ut Virgilius] et itr̄ *U* | Virgilius] *ge. I 470* ‖ 15 quae n. g.] *om. W' C* ‖ 16 aΠOKϒNOϒ *P* aΠOXHNϒ *G* atio K. hos nos *W* atio.; K Os nos *C* atio *in fine scholii et in init. glossae* hoc nos *U* | Acyrologia *om. W' C* ‖ 18 Virgilius] *ge. I 485. 486* ‖ 20 Virgilius] *ge. I 478. 479* ‖ 22 Tum pecudum f. *G* Tum f. h. *P* ‖ 23 Virgilius] *Aen. I 328* ‖ 25 alios *G'*

567. Ulularunt tristia Galli templo deorum matris sacrati; ulularunt autem de more sacrorum, unde ut homines accipiamus, admittitur. W'CG'

569. Tunc fragor a. ut Virgilius 'Armorum sonitum toto Germania caelo Audiit'. WCG'

570. Auditae nemorum ut Virgilius 'Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentis Ingens'. W'CG'

569. Magnaeque per avia voces avia sunt, quae non habent viam. W'CG'

570. Comminus umbrae id est visae, non auditae.

573. Flagranti v. p. pro face pinum posuit.

574. Stridentesque comas id est excutiens.

Thebanam q. A. Agaue mater Penthei, quae ita Liberum contemnendum credidit, ut etiam cum telo ascenderet arborem et Libero insidiaretur; fecit numen praescium interesse Bacchis; quae furore correpta cum ceteris filium vulneravit [caput], resipuit et agnovit.

575. Contorsit t. L. Dryantis filium dicit, qui dum vites amputare vult ad iniuriam Liberi, sibi crura succidit; ideo dictum 'contorsit tela'.

570. Comminus contra nos; nam nobiscum ire consuerunt.

578. Insonuere legitur et ⟨in⟩tonuere. WCP

579. Miscentur id est in bellum miscentur. W'CP

Umbris legitur et auris. WC

580. Consurgere c. in campo enim Martio sepultus est Sylla. W'CG

---

1 GALLI] gal *C* | templa *W'C* || 2 sacra *W'* | unde *om.* *G'* | ut *om.* *C* || 3 homine *WC* de homine *G'* || 4 Virgilius] *ge. I 474. 475* | sonitu tota *C* || 6 Virgilius] *ge. I 476. 477* || 7 Ingens *om.* *G'* || 8 Magne *WC* *om.* *UG* || 9 habent viam] habentia *U* || 13 Thebanam *G* Thebana *W* Tebana *C* *om.* *UP* | agiue *W* | pentei *WC* || 15 nomen *W'C* | parescium *W* suum *U* || 16 cum . . . 17 et] cereris. filii abscidit caput et postea resipuit et *G* | cum *om.* *P* || 18 driantis *W* denantis *U* || 20 contorsit tela] c̄τ ita *U* || 22 conuere *W* *ante corr.* tonuere *W* connuere *C* continere *P* || 23 miscentur *om.* *P* || 24 ⟨umbris⟩ vel arvis vel auris *P* ⟨auris⟩ vel umbris vel arvis *G* || 25 Concurrere *G* ⟨concurrere⟩ vel consurgere *gl.* *P*

583. Fracto Marium fugere s. ordo: et tollentem caput Marium fracto sepulchro fugerunt agricolae gelidas Anienis ad undas.

W'CP 586. Moenia L. civitas in Tuscia.

WCG' 588. Errantis in a. p. ut Virgilius 'Et praepetis omina pennae'.

W'C 589. Monstra iubet id est Arruns.

WCG' 590. Natura rapi iubet rapi id est ad mortem iubet adduci, quae supra dixerat nata <I 562 sq.> 'Monstrosique hominum partus numeroque modoque Membrorum'.

W'CG' Sterilique nefandos quia monstra, non homines genuerat.

W'CG' 591. Infaustis u. f. de lignis myricae mula genuit.

W'CP 593. Purgantes cives ab eo, quod dixit 'a civibus'.

Lustro id est lustratione.

W'CG' 594. Pomeria dicuntur ante muros loca, quasi promoenia.

W'CP 595. Sacri huius sacri, id est sacrorum.

596. Turba minor in sacrorum ordine.

598. Cui fas vidisse M. de virginibus Vestae sacerdotem maximam dicit, quae sola palladium videt.

599. Tum qui fata deum responsa, dicta a fando.

W'CG' Secretaque c. s. quindecim viros dicit, qui tres libros Sibyllinos et inspiciunt et consulunt.

600. Et lotam parvo revocant dies sacer, lavatio deum matris, quo die in Almonem fluvium brevem

---

2 sepulcro *UG* sepultos *sscr.* cro *C* || 3 ad undas] a. u. *G* || 5 Virgilius] *Aen. III 361* || 6 om̄ia *C* om̄a *W* | pinnae *P* p̄ me *C* || 8 iubet rapi *om. G'* || 9 adduci *om. W'C* || 10 Membrorum *om. G'* || 11 non h. g.] gen. n. hom. *U* || 13 Ifaustis *C* | ligno *G* | mula genuit *om. W'C* || 14 pugnantis *CU* pignantis *W* || 16 Pomeria c. f. Pomeria *G* || 18 huius sacri *om. U* | id est sacrorum *om. P* || 20 fans *C* || 21 palladium minervae vidit *P* || 22 tu *C* || 23 XV (im *sscr.*) *G* || 24 sybillinos *codd.* | et *ante* inspiciunt *om. UG'* || 25 et lutant *C* || 26 maris dium *U* | in Almonem] almanem *U*

a quindecim viris deponitur; dea autem hoc nomine est et in Frygia, unde translatis sacris in urbem vicinus fluvius sic appellatur.

601. AUGUR SERVARE S. proprium augurum verbum, cum de caelo servant.

602. SEPTEMVIRQUE E. hi enim epulum dant. WCAR'

TITIIQUE SODALES lupercos dicit, ut Cicero ait 'Fera ista sodalitas . . . germanorum lupercorum'. W'CG'

603. ET SALIUS hi Martis sacerdotes a Numa facti sunt; nam ante Herculis fuerunt, ut ait Virgilius 'Tum Salii ad cantus'.

604. ADTOLLENS A. G. V. F. est flamen Dialis, est Quirinalis, est Martialis.

596. GABINO cum praetex[ta]tis, ut Virgilius 'Ipse Quirinali lituo cinctuque Gabino Insignis'. WC

607. MESTO C. M. C. colligitur enim fulmen et conditur; est autem in hisdem locis, ubi F. S. C. videris scriptum, id est fulmen sacrum conditum. W'CG'

608. DATQUE LOCIS N. nam bidental dicitur, ubi fulmen est conditum. W'G'

609. ELECTA CERVICE M. ut Virgilius 'Et intacta[s] totidem cervice iuvencas'. WCG'

---

4. 12—13.

---

1 a . . . deponitur *om. W'C* | dea autem] Almone Cybelen Fl$^{u}_{a}$vus *G* Flavius autem *P* || 2 vicinus *om. G* || 6 Septemvirique *C* || 7 sodales] s. ministri panos *G'* | Cicero] *pro M. Cael. 11, 26* || 8 ista] quaedam *Cic.* || 9 anima *WC* || 10 nam . . . 11 cantus *post* lupercorum *(l. 8) pon. G'; deinde* Et Salius . . . facti sunt *sequitur.* | fuerunt herculis *U* | Virgilius] *Aen. VIII 285* | ut . . . cantus *om. UG* || 14 Virgilius] *Aen. VII 612. 613* || 15 lituo] trabea *Verg.* | gabino. K. Insignis mesto c. c. *WC* Ignes m. c. o. *P* Ignes col. *G* || 16 enim *om. G'* || 17 f. c. s. *P* || 18 fulmen . . . 19 conditum] sacrum. s. dτm *W* sacrum. S dτm *C* || 21 ut] et *W* | Virgilius] *ge. IV 540*

W'CG' 610. OBLIQUOQUE M. I. C. mos sacrificii, ut Virgilius 'Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta'.

611. INPATIENSQUE DIU nam nisi stet hostia, non est accepta, unde et Virgilius ait 'Et statuam ante aras aurata fronte iuvencum Candentem'.

WCP 615. PRO SANGUINE V. id est emicuit.

WCG' 622. HOSTILI DE P. V. verbum aruspicum e regione.

W'CG' 625. OMENTA LATEBRAS haec omnia signa sunt de extis, unde intellegimus, quod cum fibra pulmonis latet, cum parvus limes vitalia secet et omenta latebras suas produnt, adversa significent.

626. INPUNE A. E. id est quod cum visum est et semper fecit exitium.

628. ALTERIUS CAPITIS auctum vocatur aruspicum verbo, sed hoc in nostra parte bonum est, nunc autem in inimicorum parte apparet.

633. IUPPITER summum Iovem possumus accipere vere Iovem. Hoc sacrificium non tibi fecimus, o Iuppiter, sed diis manibus, sive ut summum Iovem Ditem accipiamus, ut sit: cum tibi non litaverim, Pluto, cur in tauri viscera dii venistis inferni?

WCP 635. SED VENIENT M. M. id est maiora quam timemus.

W'CG' 636. ET FIBRIS SIT NULLA FIDES ut Virgilius 'Quod ut o potius formidine falsa Ludar'.

---

6. 19—21. 22.

---

1 Oblico Q. V. M. *C* | mos] In ossa *G* | ut . . . 2 iuxta *om. U* | Virgilius] *Aen. IV 517* || 3 ostia *C* || 4 unde et] ut *U* | Virgilius] *Aen. IX 627* | ait *om. U* || 5 aurata . . . candentem *om. U* | candentem iuvencum *G'* | cadentem *C* cadente *W* || 6 sanguineo *C* || 10 secet ut alia *U* | secat *G* | producunt *G'* || 11 significant *G* || 12 est *et* semper *om. W'C* || 14 Augtum *U* || 16 in *om. W'G* || 17 verum *G'* || 18 novem *W* | Hoc sacr.] Hoc sacrum *(lemma)*. Hoc sacr. *G'* || 20 tibi *om. W'C* || 21 venistis dii *G'* | inferi *P* || 23 Virgilius] *Aen. X 631. 632* || 24 o *om. C*

637. FINXERIT ISTA T. hoc est qui libros fecit artis aruspicinae.

TUSCUS id est Arruns. W'CP

639. AT FIGULUS Nigidius Figulus qui ideo hoc nomen accepit, quod regressus a Graecia dixit se didicisse orbem ad celeritatem rotae figuli torqueri. W'CG'

640. AEGYPTIA MEMPHIS apud Aegyptios mathematicis copiosa. WCG'

641. NUMERISQUE M. A. quem non aequaret. W'CP

644. FATA MOVENT hunc mundum et sidera.

646. TOLLET auferet.

650. EXTREMI nefandi, ultimi. Hoc autem dicit: multorum hominum extremi dies in unum tempus convenere, quippe multi hoc bello sunt perituri. W'CG'

653. DEUCALIONEOS F. A. I. hic enim cum Pyrra diluvio superfuit. Imbres ergo Deucalioneos dixit, quibus superfuit Deucalion.

655. NEMEUM F. L. sol in leonis signo est. W'CP

658. HI CESSANT IGNES solis et Saturni. W'CG'

659. SCORPION pro Scorpiona. W'CP

660. GRADIVE PATER Mars, ut Virgilius 'Gradivumque patrem'. W'CG'

MITIS IN ALTO I. hoc contrarium, quod Venus et Iuppiter recesserunt; horum enim benivolae stellae sunt; unde docte Virgilius hos Aeneae deos ostendit, cum iam omnia pericula evasisset; nam sic ait 'Cum Iuppiter aethere summo Despiciens' accessit et Venus 'tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis Alloquitur'.

4—6. 10. 12—14. 25—28.

1 Fixerit *W* || 3 aruns *WC* || 4 Ut *W'C* | hoc *om. W'* || 5 grecia *codd.* || 7 mathem. cop.] alexandria math. cop. est *G'* || 9 quae *UP* | equaret *WC* eis (a) ret *U* || 11 aufert *C* || 13 convenire CG_1 convenere G_2 || 15 Deucalionii aт. *C* || 16 quibus *om. C* || 18 sol] si sol *C* || 19 hii ē si N̄ *C* || 20 scorpione *W'C* || 21 martis *U* | Virgilius] *Aen. III 35* || 25 hos ... *pag.* 38, 1 Virgilius *om. C* || 26 omnia] nimia *G'* | ait] *Aen. I 223. 224* || 27 tristior] *Aen. I 228. 229* || 28 Alloquitur *om. G'AR'*

665. Ensiferi ut Virgilius 'Armatumque auro circumspicit Oriona'. Bene autem propter futurum bellum Mars videtur et Orionis latus, ubi est gladius.

668. Multos exibit in annos post enim et Antonius bellum fecit et filius Pompei piraticam exercuit et Pompeius occisus est.

670. Cum domino p. i. v. perpetui enim imperii Caesar est auctor.

672. Extrahe protende, id est ne pax veniat cum domino.

Iam libera bello tum tantum libera, cum geris bella civilia.

673. Praesagia p. scilicet verba Nigidii Figuli.

674. Vertice Pindi Pindus mons Thraciae, ut Virgilius 'Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi Ulla moram fecere'.

675. Edonis nomen est bacchae.

Liaeo Libero patre.

676. Matrona per urbem matrona dicebatur, quae unum virum sciebat; sed hic non matronam fuisse, sed Romanam rem publicam visam debemus accipere.

679. Video Pangea montes Thraciae proiecti et per Macedoniam atque Thessaliam. Video ostenduntur enim res ipsae deo plenae, ut Virgilius 'Bella, horrida bella Et Thybrim multo spumantem s. c.'.

1—2. 11—12. 17.

---

1 Virgilius] *Aen. III 517* ‖ 3 latis ibi *C* ‖ 4 Multosque *G* ‖ 5 pompeii *G (ut fere semper) C* ‖ 7 Com *C* ‖ 9 Extrę *C* Extra *G'* | fiat *U* ‖ 11 geres *G'AR'* ‖ 13 p.] plebis *G* | ginidi *C* ‖ 14 ut . . . 16 fecere *om. U* | Virgilius] *buc. 10, 11. 12* ‖ 15 namque parnassi *C* ‖ 16 Ulla m. f. *om. G* | faceret *C* ‖ 18 Liauero *C* ‖ 22 vel pugnea *suprascr. W* pugnea *C* | trachi(a)e *WC* tracie *U* | et *om. GAR'* ‖ 23 ostendentur *C* ‖ 24 plenis *CUR'* pleni:s *W* | ut . . . 25 s. c. *om. U* ‖ 24 Virgilius] *Aen. VI 86. 87* | bella *om. G'* ‖ 25 Tibrim *WC* | s. c.] sanguine *G om. P*

680. Latosque Hemi campos dicit Macedoniae, ubi bellum civile gestum est contra Brutum et Cassium a Caesare et Antonio.

684. Lagaei Lagaeum Nilum dixit a Ptolom<a>eo, rege Alexandriae, nepote Lagi.

Gurgite Nili Alexandriam dicit, ubi Pompeius occisus est.

686. Qui iaceta. Pompeium dicit. WCG'

Dubiam nunc enim terra, nunc mare est, ut Virgilius 'Et inhospita Syrtis'. W'CG'

Aequora Syrten ordo: dubiam Syrtim arentemque Libyen feror super aequora.

687. Arentemque f. L. ad hanc enim Cato fugit.

Tristis Erinis legitur et Enyo. WC

689. Aeriam Pyrenen hic Caesar in Hispania contra Pompei filium dimicavit. W'CG'

690. Patriae s. r. i. u. cum urbem victor Caesar ingressus est.

691. Bella senatu quando in senatu Caesar occisus est.

692. Consurgunt p. a Bruto et Cassio, interfectoribus Caesaris.

694. Vidi iam P. P. hic enim bis Romani bella gesserunt, ut ait Virgilius 'Ergo inter sese paribus concurrere telis Romanas acies iterum videre Philippi'.

695. Et lasso f. qui lassos faciat; metonimia.

---

8. 9 19.

---

3 et *om. U* || 9 Dubia *W'CG* | ut . . . 10 Syrtis *om. U* | Virgilius] *Aen. IV 41* || 12 aecora *C* || 13 enim *om. U* confugit *G'* || 14 leitur et nio *C* || 17 Patriam *W* || 22 P. P.] f. f. *W'C* || 23 ut . . . 24 Philippi *om. U* | Virgilius] *ge. I 489. 490* || 25 F.]. i. *G'* | quia *G* | metonomia *G U* Annotationes libri primi expt. Incip lib · II · *W* INCIPIUNT · NIUNT ADNOTATIONES · LIB · I · INCIPIUNT LIBRI · II · *C*

LIBER II.

MW'C Periocha libri secundi haec est: Iustitium et tacitos questus feminarum [ac militum] ac militis senis referentis Marianam trucidationem et Syllanam proscriptionem; Bruti et Catonis conloquium; Marciam repetentem Catonis coniugium mortuo Hortensio; descriptionem Appennini montis fugatosque stationibus duces Pompeianarum partium [erant propositi], datam Domitio veniam fugae ex urbe Corfinio ab Caesare; contionem Magni et metum tironum; Brundisii situm; et praemissum Gn. Pompei filium ad praesidia comparanda per civitates Graeciae ab regibus ad auxilia contrahenda, clusum aggere portum Brundisinum a Caesare interruptumque id opus a Pompeio et tacita nocte inde navigationem; amissis duabus navibus in claustris aggeris evasit Pompeius cum suis.

WC 1. MANIFESTAQUE non occulta.

W'CA 2. FOEDERA RERUM ordinationem naturae.

W'CG' 4. INDIXITQUE NEFAS denuntiavit mala ventura.

7. SIVE PARENS RERUM providentia naturalis, id est conditor mundi.

WCP INFORMIA REGNA chaos dicit.

W'CP 8. MATERIAMQUE RUDEM hoc est mundum.

W'CG' FLAMMA CEDENTE RECEPIT divisa enim flamma elementa se quoque singula separarunt.

---

18 (denuntiavit). 21.

---

2 Iste liber continet *U* | tacitus *WC* || 3 femina | ac militum *exh.* *W'* | tu et militis *C* | ac militis *om.* *U* | senes *U* || 4 et S. pr. *om.* *C* | descriptionem *W* || 6 ostentio *Wpr* ortensio *W* ostensio *U* ostensoo *U pr* | descriptio *WC* | fugatis *W'* || 7 duces *om.* *U* | erant propositi *om.* *UC* || 10 G. N. *WC* gnēi *U* || 11 ad *exh.* *U* || 12 pontum *MU* || 15 evasit *om.* *C* || 18 Induxit *W* | alia *C*

9. FIXIT IN AETERNUM CAUSAS secundum Stoicos, qui dicunt fata plurimum posse.

QUA CUNCTA COERCET ordo: lege qua cuncta coercet se quoque tenens. w c g'

10. SE QUOQUE LEGE TENENS ut nec ipse possit fata mutare. w' c g

TENENTEM legitur et ferentem. w c

12. POSITUM certum, constitutum w' c p

Utrumque 'sive' et 'seu' legitur. w c

SED FORS INCERTA VAGATUR hoc secundum Epicureos, qui agi omnia casibus dicunt. w' c g'

15. LICEAT SPERARE TIMENTES ut quid futurum sit nescientes sperent et bona posse contingere.

16. QUANTIS SIT CLADIBUS O. C. F. id est ne metus in omnibus sacris esse videatur, quae mala orbis passurus sit, intellegunt.

18. IUSTITIUM id est fuit iustitium. w' c p

Iustitium autem dicitur publicus luctus ab eo, quod ius taceat. w c g'

20. QUESTUS T. S. questus sive 'commercia' accipimus, ut in hoc luctu nemo consuetum opus fecerat; nam hic mos est iustitii; sive questus 'querelas' dixit, ut noluerint propter Caesarem dicere, quod dolerent. Nam hoc exposuit: Magnusque per omnis Erravit sine voce dolor. w' c,g'

21. FUNERE PRIMO in mortis adventu. w' c

23. CONCLAMATA in unum clamata; nam sic plangitur more Romano. w' c g'

---

1. 10—11.

---

1 Finxit *P* || 2 fatis omnia regi *U* || 3 quia *C* || 4 tenens] lege tenens *G'* *ex lemm. seq. scholii* || 7 ⟨ferentem⟩ legitur et tenentem *P* || 8 constitutum *om. U* || 10 Et *WC* | fros *C* sors *G'* || 12 se parare *W* | TIMENTI *Luc. om. G'* || 14 Quanti *C* || 18 autem *om. G* || 20 T. *om. WC* || 21 fecerit *G'* || 23 delerent *W'* | exposuit dicens *U* || 24 oms̄ *W* || 26 plangatur *U*

24. EXIGIT AD SEVOS F. B. P. moraliter dictum 'exigit'; nam servi etiam si non doleant, iubentur, ut plangant.

W'CP 25. SED CUM MEMBRA id est ipsa mater.

W'CG' 27. NECDUM EST ILLE DOLOR S. I. M. dolor mortui, metus morituri.

29. DELUBRA CATERVAE templa; ⟨catervae⟩ adhuc scilicet pro aegro rogantes.

30. HAE LACRIMIS SPARSERE DEOS Romanae feminae. WCG' 'Sparsere' perfudere, ut Virgilius 'Sparsasque manus', id est perfusas sanguine.

W'CP 31. LACERAS laceratas.

W'CP 33. CREBRIS FERIUNT ULULATIBUS AURES id est deorum.

W'CG' 38. CONTUNDITE P. M. hoc sic debemus accipere, tamquam in templis omnibus dictum sit; nam ait: Et nullis defuit aris Invidiam factura parens.

42. GAUDENDUM EST quia non licebit flere.

WCG' 43. NEC NON BELLA V. D. ordo: nec non viri bella diversaque castra petentes.

W'CG' DIVERSAQUE CASTRA P. alii Caesaris, alii Pompei.

46. CANNARUM alii civitatem Africae accipiunt, alii vicum Apuliae, iuxta quem Hannibal Romanorum delevit exercitum et consulem Paulum.

TREBIAEQUE IUVENTUS Trebiae vicus in Tuscia, iuxta quem Hannibal Flaminium consulem vicit; alii Galliae civitatem accipiunt, quam Treviros dicunt.

49. ACHEMENIIS D. M. SUSIS Persas dicit; nam haec Parthiae regio est Achemenia et oppidum Achemenis, quod aliquando sub Achemenide rege Arabiae et Parthiae fuit.

3.

1 Exiit *C* | exiit (g *sscr.*) *G* exiit *CP* || 3 ipse *C* || 4 mortui] tamen est *G'* || 9 Virgilius] *Aen. IV 665* || 10 superfusas *C* || 14 temphiso m̄bus *U* || 15 *om. U* || 16 licebit *PAR'* licebat *W'CG* || 19 pompeii *CG'* || 23 Treviaeque *WCG' om. U* | treviae *codd.* | vicus *leg.* fluvius || 24 Flaminium *leg.* Sempronium || 25 treveros *C* || 26 D. M. SUSIS] diis suis *WC* susis *G' om. U* || 27 parthia *W'C* parthiae *sscr* .i. medica *R'* | achemenia *G'* achemene *W* acheme *U* hacheme *C* | et *et* Achemenis *om G'*

49. Medica Medorum gens in oriente. Virgilius 'Medi[c]a fert tristis sucos'. WCG'

50. Massageten gens Thraciae. W'CG'

Hister autem fluvius Scythiae est, qui per Thraciam tendit.

Alliget includat et teneat.

51. Suebos gens Germaniae Suebi. WCG'

52. Albis fluvius Germaniae. WC

Rheni caput id est fundat, fluat. W'CG

53. Reddite nos p. quippe iam vicerat. WCG'

54 Hinc Dacus premat gens ultra Danubium.

Getes gentis nomen, quibus victis ad invidiam servi Getae dicti sunt in comediis.

Occurrat Hiberis Hiberus Hispanus, ut Virgilius 'Aut impacatos a tergo horrebis Hiberos', 'Occurrat' autem bene, ut adversum nos cum illis veniat, sive alter de Romanis; nam dixit: Ad eoas hic vertat signa pharetras.

59. Saeve contra nos saeve, non ut epitheton Iovis sit. Virgilius 'Et me saevus equis oriens adflavit anhelis'.

60. Meruere feri 'meruere' sive dum innocentes sunt, sive dum nondum pugnaverunt, ut Cicero pro Murena ⟨5, 12⟩ 'Patre imperatore libentissime meruisse pietatis fuit'. W'CG'

62. Tanti fuerit legitur et fuerat. WC

Civilia bella m. sensus hic est: moventur bella civilia ut victor imperet Romae, cum nec sic quidem civilia bella moveri deberent, si hoc ageretur, ne quis orbi imperaret. W'CG'

63 Ut neuter id est urbi imperaret. WCG'

Pietas peritura nam mox obliti huius pietatis in civilia bella venturi sunt.

8.

1 Virgilius] *ge. II 126* || 5 fluit *UV* vadit *R'* || 6 incl. et t.] i. claudit *U* | et teneat *om. P* || 7 Suevos *C* | Suevi *C om. G'* || 8 Alpis *WC* || 9 fundat *om. U* || 10 vicerant *AR'* || 12 invidiam . . . 13 dicti *R'*] invitiam servi etu edicti *C* inviyam serviae tuae dicti *W* iniuriam servi getae dicti *G'* || 14 Hiberis] inberis *C* Hiberus *W* | Virgilius] *ge. III 408* || 17 Ad] aut WC_2 | eoas] eas *P* || 19 Virgilius] *Aen. V 739* || 26 urbi *G' om. C*

W'CG' 66. CIVILIBUS A. id est oderunt.

67. ATQUE A. M. unus.

EXEMPLA TIMORI ut diceret se aliquid iam tale perpessum; hinc denique incipit ab exemplis.

WCG' 68. TUNC et cum legitur.

W'CG' 69. CUM P. T. V. L. Q. T. ὑστεροπρότερον. Prius enim Marius de Libycis triumphavit, inde de Teutonis.

70. EXUL fugerat enim Syllam, contra quem dimicabat; hic Arpinas fuit civis Ciceronis septimo consul.

WCG' ULVA herba in paludibus, ut Virgilius 'Obscurus in ulva Delitui'.

W'CG' 71. AVIDI SOLI mollis; cito enim haurit, quicquid acceperit.

72. DEPOSITUM F. TUUM pignus; ipsum Marium depositum dixit, quem stagna texerunt.

73. EXEDERE consumpsere.

PEDOR odor corporum pedor dicitur.

LONGUS aut longo squalore conceptus sive diuturnus.

74. FELIX fuit enim septies consul.

WCG' 75. SCELERUM sceleratorum.

W'CG' 76. FRUSTRAQUE HOSTI C. P. Cimbrum lictorem dicit, cui data est potestas, ut Marium in carcere interimeret.

79. VIDERAT id est Cimber lictor.

80. TERRIBILESQUE DEOS qui admissum terreant scelus.

81. FAS HAEC C. N. E. vox, quam in carcere Cimber audivit.

82. LEGIBUS AEVI totius aetatis annorumque multorum.

WCG' 83. ANTE SUAM id est mortem.

W'CG' VANUM DEPONE FUROREM qui vis ferire, quem non licet.

28.

---

4 hinc denique] ideque *C* || 5 et] vel *G' om. C* | cum] tum *W* || 6 ΥCΤΕΡΟΠΡΟΤΕRΟΝ · *W* ϒCT · ΕΡΟΠΡΟΤΕΡΟΝ *P* ϒ · c · τεροτιροτepom *C* y stero proteron *U* || 8 sylla *WC* | contra quem] cum quo *G'* || 9 hic apinas *P* hi carpinas *C* hic carpinas *W* | VII *W* | septimo consul *om. G'* || 10 Virgilius] *Aen. II 135. 136* || 11 delituit *G'* || 17 odor] foetor *U* | pedor *om. U* || 18 scalore *C* sualore *U* || 21 Cymbrum dicit lictorem *UV* || 22 trucidaret *UV* || 24 Terribilisque *CG'* | deos s. *W* || 25 Cimber] lictor cymber *U* || 28 qui] quid *Co.*

84. Si libet ulcisci vindicare, ut Virgilius 'Ultus avos Troiae'.

85. Hunc Cimbri s. s. gesturus est enim bella civilia, quae est vindicta Cimbrorum.

Non ille favore id est non ideo servatus est, quia aliquod numen ei favebat, sed quia talis erat, ut Romam posset evertere.

88. Idem p. d. iniquo Marius enim a Fannia, cum eidem commissus in fidem esset custodiae, ad fugam dimissus est.

Delatus iniquo bene 'iniquo', quippe in hostilem delatus est terram.

90. Triumphati triumphat ille, qui vincit, triumphatur, qui victus per triumphum ducitur, ut imperator regnat, provincia quae est sub potestate regnatur, ut Virgilius 'Acri quondam regnata Licurgo'.

Iacuit ad humilitatem dictum; iacuit pro 'mansit'.

91. Et Poenos hoc est Hannibalis.

Solatia fati ut Carthago haberet solatium de Marii malis, rursus Marius de Carthaginis.

92. Pariterque i. ⟨i.⟩ d. facti humiles ignovere deis. Diis ignoscere dicitur, quod dii iusserint, ferre patienter, ut Virgilius 'Nec divum parcimus ulli'; Cicero pro Caelio ⟨11, 25⟩ 'Ignoscebamus vobis iudices attente audientibus'.

94. Fortuna redit quam oppressus amiserat.

16.

---

1 Virgilius] *Aen. VI 840* || 3 cimbris s. *W* || 5 quialio quod *C* || 7 possit *W* possit evertere romam *U* | posset romam *G* || 8 fania *W'CG'* || 11 dilatus *C* || 14 ut . . . 16 Licurgo *om. U* || 15 provincia . . . Licurgo *om. G'* || 15 Virgilius] *Aen. III 14* || 16 agri *C* | ligurgo *W* || 17 humitatem *U* || 19 de *om. U* || 21 i. ⟨i.⟩ d.] id *WC* i. *G'* | humiles facti *G'* humile signo vere *WC* || 22 ignocere *C* ignovere *W* | iusserunt *G'* | pacientes *U* || 23 ut . . . 24 audientibus *om. U* | Virgilius] *Aen. X 880* || 24 iudices? ignoscebam vobis attente *Cic.*

95. ERGASTULA F. ubi opus inclusi faciunt, quod est ἐργάζειν, locus ergastulum dicitur, ut ait Cicero pro Cluentio <7, 21>: 'In Quinti Sergi senatoris ... manus incidit et apud eum fuit in ergastulo'. Conflavit ergo Marius catenas in usum telorum, simul ut solveret alligatos.

100. QUANTOQUE GRADU impetu.

WCG' QUANTO NOBILITAS quaerunt, quomodo nobilitas cum plebe pereat, cum Marius pro populo dimicarit. Sed 'cum plebe' posuit 'in modum plebis', ut nemo in morte quaereret dignitatem Est ergo [sensus] 'perit sic nobilitas quemadmodum plebs'.

W'CG' 102. ET A NULLO REVOCATUM P. F. ut nec aetas nec adfinitas spectaretur.

103. STAT CRUOR IN T. horret, ut Virgilius 'Stant lumina flamma', sive dictum ut sanguine natent templa, si iam defluere non potest cruor.

W'G' 105. NON SENIS EXTREMUM ut parcere debuerit mox quippe perituro.

WCG' 106. PRAECEPISSE DIEM ante cepisse, ut Virgilius 'Omnia praecepi atque animo mecum ante peregi'.

W'CG' 107. NASCENTIA RUMPERE FATA 'piguit' subaudimus.

109. SED SATIS E. I. P. M. ut causa occidendi esset, quod erat qui posset occidi.

110. ET VISUM LENTI lenti et ignavi homines putabantur, si in civilibus bellis quaererent meritos, quos necarent.

---

21. 22—23.

---

1 ERGASTULA F.] est ergastulum *U* || 2 epſazin *W'C* enfasin·ЄPTACIN *P* enfasin optasin *G* | locus . . . 4 ergastulo *om. U* || 3 sergii *G'* | semitoris *WC* || 4 in ergastulo fuit *Cic.* | erga *WC* || 5 usu *P* | celorum *C* || 6 impetu] quanto impetu *P* || 7 Nobilitas c. Quomodo *G'* || 10 sensus *om. WCP* | sic perit *G'* || 12 neque *U* || 14 cruerint *C* | IN T.] int. *W* | ut . . . 16 cruor *om. U* | ut *om. C* | Virgilius] *Aen. VI 300* || 15 flammae *W* || 16 si iam] seu quoniam *G'* || 17 ut] Quia ut *G'* | debuerat *G'* || 19 Precepisse *W* Pr(a)ecipitasse *G'C* | Virgilius] *Aen. VI 105* || 21 subaudimus *om. U* || 25 quaereret *W'C* | necaret *W'C*

111. In numerum p. m. p. id est non quia merebantur, sed ut multi post bellum numerarentur occisi.

114. Oscula pollutae f. t. d. Marius hoc signum dederat fugitivis, ut ille servaretur, qui manus osculatus fuisset. Sic autem occidit Euanthium amicum suum, dum ei osculandam non porrigit manum.

116. Degener o p. qui sic vitam mereretur.

Longa decorum ordo: vix decorum. WCG

118. Et vitam d. S. r. occidit enim eos Sylla, quibus ignoverat Marius.

119. Flere v. id est flere vacat. WCAR'

Sparsum p. v. Baebi ordo hic est: vix vacat flere coronae membra inter carpentis innumeras manus discerpsisse te, Baebi, sparsum per viscera. W'CG'

120. Inter carpentis m. c. Terentius histrio circumventus a fugitivis promisit se ostensurum [se] eis inimicum Marii, qui multa in senatu contra Marium decrevisset. Misit ergo ad hunc Baebium fugitivos, quem raptum et discerptum Mario obtulerunt.

Intercarpentis una pars orationis est [intercarpentis].

121. Praesage m. A. Antonius praesagus malorum hic est, qui Metello dixit, ni mature adduxisset exercitum, hoc passurum p. R., quod Senones iam fecerunt; hunc occidi Marius iussit cumque ad eum caput Antoni esset allatum, in mensa poni iussit et occisorem accumbere; postea caput Antonii conto fixum pro rostris posuit.

---

9. 12—14. 20.

---

2 post . . . 3 signum *om.* *C* || 3 hoc signum Marius *G'* || 4 fugitivus *GV* fuit uis *C* | quia *C* || 5 euantium *W'* euvanthium *G'AR'* | 7 Degenerep *C* || 12 beli *C* | ordo hic est *om.* *U* || 14 belii *C* || 15 terrentius *WC* *non liquet* *U* || 16 se *exh.* *WC* || 17 senatum *WC* || 18 ergo *om.* *W'CAR'* | belium *C* || 20 orationis est *om.* *U* | intercarpentis *om.* *UG'* || 21 P̄sagam a. *C* Presaga m. a. *W* || 22 est qui *om.* *W'* qui *om.* *C* | duxisset *UV* || 23 senes *G'* || 25 mensam̈ *W* mensam *U* || 26 caput . . . posuit] cento fixum poni pro rostris *U* conto fixum pro rostris poni *V*

123. Feste Kalendis enim Ianuariis agebantur.

Rorantia mensae ut Virgilius 'Et sparsi rorabant sanguine vepres'.

124. Laceravit F. C. Fimbria legatus fuit Marii, cum prope Minturnas civitatem Crassos deprehendisset, occidit eos et capita misit ad Marium.

126. Te quoque neclectum qui contemptus es, postquam exusseras dextram.

Violatae Scaevola dextrae ingressus hic castra Porsennae occidit nescio quem; captus [vero], ut ostenderet, quales Romani essent, super aram manum suam, ut cremaretur, inposuit dixitque omnes huius esse virtutis; sic territo hoste dimissus est.

Scaevola dextrae Lucius Mucius Scaevola, pontifex maximus, sacerdos Vestae, inimicus C. Mario adulescenti fuit, qui cum per Damasippum fugere vellet, a Marianis occisus est in templo Vestae; qui cum manum sanguine inplesset, simulacrum Vestae aspersit, ut maius percussoris crimen esset.

128. Parvum sed f. s. 'parvum sanguinis' ac si diceret 'modicum'.

129. Flammisque pepercit ne incensas extingueret aras vis sanguinis effluentis.

130. Repetitis fascibus a. septimo scilicet consulatu.

WCG' 133. Quae melior subauditur 'fortuna potest'.

---

1 *nil nisi* i. kł ianr̄ *exh.* *U* | enim *om.* *G'* | agebatur *R'* || 2 Virgilius] *Aen. VIII 645* || 4 C.] c. q̄ *W* c. q *C* c. Quia *G'* | fuit *om.* *G'* || 5 crasso *U* | eos occidit *U* || 6 eo *C* || 9 Violatae . . . hic] hic scevola ingressus *U* || 10 vero *exh.* *G'* || 12 om̄is *C* || 13 conterrito *U* || 14 lucimutius sce & ola *C* | Quintus *Flor. III 21, 21* || 15 Mario] m. *codd.* || 16 damus. ippum *C* damus ipsum *W* | per . . . vellet] ipsum vellet fugere *U* || 18 percussionis *G* persecutionis *U* || 20 Parvum . . . sanguinis *om.* *G'* | *nil nisi* i. modicum *UED* || 22 ne] ut non *G'D* | aras extingueret *U* || 24 Repetitis . . . septimo] a septimo *G'V*

133. MENSOQUE HOMINIS QUID F. P. 'menso' ipsi scilicet Mario, id est quantum boni homo consequi potest vel quantum mali, utrumque expertus est Marius; ipsa enim sunt fata hominis in bono et in adverso. W'CG

134. SACRI PORTUM Laurentum dicit, qui sic appellatur; hic Sylla de Asia regressus pugnavit cum Mario adulescente, qui victus Praeneste fugit. Hic est Marius, qui invita matre Iulia adeptus est consulatum, de quo Sallustius meminit.

135. AUT COLLINA TULIT S. P. Damasippus, Samnitium dux, Marii fautor, apud Collinam portam cum suis conflixit et victus cum militibus suis occubuit.

136. PAENE CAPUT M. id est Roma.

137. MUTAVIT TRANSLATA LOCUM Pontius Telesinus ex partibus G. Marii iunioris iactabat tunc, quod Romanum imperium transferri possit in Galliam.

138. ULTRA CAUDINAS S. V. F. apud Caudinas Furcas fusus fuerat Romanus exercitus et sperabat se Samnis maiora vulnera esse facturum.

139. ULTOR ut Sallustius ait 'Ut Syllae dominatio, quam ultum ierat, desideraretur'. WCG'

140. ILLE potest hic Domitius Ahenobarbus accipi. W'CG'

RESTABAT supererat, ut Virgilius 'Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat'.

5.

---

1 Mersoque *C* | videlicet *U* || 3 sunt enim *G* || 4 facta *U* || 5 laurentium *WG* || 7 Hoc *U* || 8 de . . . 9 meminit *om. U* | Sallustius] *Maur. I 35* || 10 Camponius *in rasura G* Pontius Telesinus *Vell. Pat. II 27, 1* | samnitum (ti *supra*) *W* samnitum *U* samnicum *G'* || 12 suis] maria? *G abscis., in rasura* | et . . . occubuit] et octoginta M̄ interfecit G_2 *in rasura* || 15 G. *om. G* | iacebat *C* || 16 posset *G'* || 17 s. v. F.] sub *C* | furculas *U* || 18 se *om. U* || 20 Sallustius] *Maur. I 31* | dominati *C* || 22 hic *om. U* | athenobardus *W'CG'* atheno barvis *U* || 23 ut . . . 24 restat *om. UG'* | Virgilius] *Aen. IV 324*

WCG' 142. EXCESSIT MEDICINA MODUM μεταφορά.

W'CG' NIMIUMQUE S. E. modum; occidit enim et innoxios cum nocentibus.

WC 145. TUNC et tum legitur.

W'CG' 147. SED FECIT SIBI Q. Q. N. id est omnibus omnia licebant.

VICTOR id est Sylla.

149. EXEGIT FAMULUS potest generaliter accipi, potest et specialiter, ut de Mario iuniore dictum sit, qui a servo occisus est, cum per cuniculum de Praenestina civitate vellet evadere.

150. CAESA PARENTIS communis scilicet parentis.

152. BUSTA REPLETA F. P. Q. V. S. ut se absconderent in sepulchris.

153. LATEBRAE CEPERE F. id est silvae.

WCG' 157. VICTORI scilicet Syllae.

W'CG' RAPUERE ut sua perirent manu, ne essent quos occideret Sylla.

159. DUM LICET O. I. vetabat enim eos Sylla sepeliri.

160. COLLA DUCUM cum congesta essent ad Servilium lacum capita peremptorum, haec iussit Sylla proponi, unde ait Tullius 'Multos caesos non ad Trasimennum lacum, sed ad Servilium vidimus'.

WC 162. QUICQUID UBIQUE L. S. possumus distinguere et 'quicquid ubique latet scelerum' et 'scelerum non tantum Thracia vidit'.

W'CG' NON THRACIA TANTUM comparatio a minori, ut Virgilius 'Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exit'.

14.

1 MeтaΦopa *WP* Meta Φpa *C* Metafora *G* || 2 modum *om. G'* || 4 Tunt *C* | ⟨Tum⟩ legitur et tunc *G'* || 5 omnia omnibus *G* || 7 famulos *pr WC* f. *G'* || 8 specülariter *C* | 11 parentis *om. U* || 15 Auctori *C* || 18 o. I.] oY *C* || eos *om. W'C* | seperiri *C* sepulcri *U* || 19 gesta *W'* || 21 unde ... 22 vidimus *om. U* | Tullius] *pro Rosc. Amer. 32, 89* | ad *AR'*] a *P om. cett.* || 26 tantum tracia *W* | Virgilius] *Aen. II 496* || 27 Exit *om. G*

163. BISTONII S. P. T. Diomedem, Thraciae regem, dicit Bistonium a Bistone palude Thraciae. hic fertur habuisse equas visceribus humanis pasci solitas; quibus cum hospitio receptum Herculem vellet offerre, ipse obiectus et absumptus est. Propter equas ergo dictum est 'stabulis'.

164. ANT[H]EI LIBIAE Ant[h]eus, Terrae filius, qui cum multos singulari certamine necaret, devictorum capita postibus adfigebat; hunc postea Hercules vicit doctus a Minerva, ne eum in terra elideret. W'CG'

LIBIE 'non tantum vidit scelerum' subaudimus. WCG'

165. PISEA FLEVIT IN AULA Pisa Elidis civitas. Dicit autem Oenomaum, qui fraude Myrtili victus quadrigarum cursu a Pelope et occisus est. Hic enim ut Ippodamiam filiam suam petentibus denegaret, provocatos in equorum cursu victos occidebat. W'CG'

166. CUM IAM TABE FLUUNT quod ait supra <II 160> 'colla ducum'. WCG'

167. AMISERE NOTAS signa, quibus a suis agnosci possent. W'CG'

168. SUBDUCIT C. F. a se scilicet. WCP

170. VETITIS Q. id est a Sylla. W'CP

174. PLACATOS CATULI R. Q. Lutatium Catulum tangit, cui cum Marius Gratidianus diem diceret, qui sciebat se non evasurum, fumo se calcis occidit et sic fugit inimicum; post Catuli filius regressus victor ex Asia petit a Sylla, ut sibi Marius daretur ad poenam; quem datum W'CG'

18 *(cf. B)*.

1 regem thraciae *UG'* || 4 et *om.* *W'C* || 5 absumptusque *U* —que W_2 *addid.* | adsumtus *C* | Propter . . . stabulis *om.* *G'* || 6 cum . . . 7 necaret *om.* *W'C* || 9 terram *P* | declinaret *U* || 13 hinc *C* | enim *om.* *U* | ippodamam *G* || 15 victus *C* | ocidit *U* || 18 cognosci *GAR'* | potuissent *W* || 19 ad *P* || 20 Q. id est] quidem *P* quidem *WC* || 21 Quintus *Co* g *WCG'* *om.* *UAR'* | glutatium *W* glutacium *CG* gluratium *P* | 22 Grat. diem] gratulabundus *G* | diem] ei *P* *om.* *AR'V* | qua *U* | qui sciebat] a *P* | qui . . . 23 non] non se eum *G* || 23 se calcis] calcis eum *G* || 24 postea *G'AR'V* | egressus *C* | ex] de *AR'V* | petivit *G'AR'V*

per singula membra cruciavit, ut ait Sallustius 'Ut in M. Mario cui fracta prius crura brachiaque et oculi effossi, scilicet ut per singulos artus expiraret'.

WCP 175. FORSAN NOLENTIBUS UMBRIS scilicet Catuli.

W'CP 176. PENDIT expendit.

W'CG' INEXPLETO BUSTO quia singula membra discerpti integra esse non possunt.

W,CG' PIACULA autem scelera dixit, quae nec loquenda sint tali facto, ut Virgilius 'Distulit in seram commissa piacula mortem'.

WCP 178. ET TOTO QUAMVIS ordo: et quamvis toto.

W'CG' 179. NIL ANIMAE LETALE D. nullum enim tale vulnus dabatur, quo periret, sed quo cruciaretur.

MOREMQUE NEFANDAE id est vidimus.

180. PARCERE MORTI prior repetitus est sensus.

WC 182. ET MULTO legitur et muto.

W'G' 185. SPECTATIS L. M. ut videret se sic membris omnibus caesum.

187. SIC MOLE RUINAE comparatio.

W'CP 189. INFORMES sine forma.

WC PONTI legitur et trunci.

W'CG' 192. OSTENSA PLACERET a filio scilicet Catuli ostensa Syllae.

193. AGNOSCENDUS ERAT modo enim confusi vultus minorem gratiam de maiori morte faciebant, quia non agnoscebatur occisus.

1 ut . . . 3 expiraret *om.* *U* | Sallustius] *Maur. I 44* | in M. Mario *Rufinianus*] in gaio mario *WC* in iugurthino G. (gagio *P*) mario *G'* in iugurtino. marius *AR'V* ‖ 2 cui, prius *W* (, fracta) ‖ 3 artus *WC* *Seneca de ira III 18*] membra *G'AR'V* ‖ 4 UMBRIS] uni *C* ‖ 6 discerpta *G* ‖ 7 potuit *C* patuit *W'* ‖ 9 cali *W* | Virgilius] *Aen. VI 569* ‖ 12 letal *C* ‖ 13 *alt.* quo] co *C* ‖ 14 Mortemque *C* ‖ 15 sensus repetitus est *G'AR'V* ‖ 16 ⟨muto⟩ legitur et multo *P* vel multo *G V* ‖ 17 viderit *W'* ‖ 21 ⟨trunci⟩ legitur et ponti *G'* | trucci *C* truci *W* ‖ 23 sylla *UC* ‖ 24 Adnoscendum *C* ‖ 25 maiore *W*

Colonos qui se colant. WCG'

194. Praenestina suos Marius iunior ad hanc se contulerat civitatem. Sylla commotus iussit octo milia hominum de ea civitate occidi. Fortunam autem colunt, unde Fortunam Praenestinam dixit. W'CG'

195. Unius ⟨P.⟩ pereuntem t. m. tam cito enim omnes perierunt, quasi unus esset occisus.

197. Ovilia Romae locus in urbe, quo omnes pastores Romulus convocavit et senatum et populum ad comitia celebranda coniunxit.

200. Aut bellica ubique 'fuit' accipimus.

201. Numquam poena fuit id est genus poenae ut ab aliquo iuberetur.

Vix agmina vulgi ordo: vix movere manum victores. WCG'

204. Procumbunt qui occisi sunt.

Sed illos viventes.

206. Caedis viva graves exponit quem admodum peragunt cadavera partem caedis. W'CG'

207. Intrepidus id est Sylla.

210. Omnia Tyrrenus S. c. g. omnes enim in Tiberim occisos mitti Sylla praeceperat.

211. In fluvium p. c. sensus hic est: qui primi in Tiberim missi sunt, hi in undas venerunt; nam qui ultimi missi sunt, horum corpora iam supra veniunt, quia fluvium cadavera impleverunt.

212. Praecipites h r. quae erant post cadavera.

5—6. 10. 16—17. 21—22 *(cod. B)*.

6 Unus *C* | tacito *C* || 7 esset] esse *C* fuisset *G* || 8 in urbe] romae *UAR'* || 9 congregavit *G'* | senatum et *om. U* || 11 s. fuit *U* || 13 iuveretur *C* iuvaretur *G'* || 14 *in marg. add. W* | victores *om. WC* || 18 cadavera peragant (-unt *A*) *AR'V* | partim *C* || 22 In *exh. G'* | hic *om. UR'* || 23 in undas . . . 24 horum] supra *WCVB* || 24 supra *om. WC* || 25 cadavera] cadavera iam *U*

213. INTERRUPTUS AQUAE A. F. id est ut illae undae tantum, quae ante cadavera erant, in mare fluxerint, illae autem, quae post corpora erant, steterint et secutae non sint priores fluctus obstantibus cadaveribus.

WCAR' 210. SYLLANA quae fecerat Sylla.

WCG' 215. EFFUSA ipsa vis sanguinis.

W'CG' 218. REDDITQUE CADAVERA C. quae acceperat scilicet, revocat in terras, quia multitudine corporum defluere non possunt.

219. TANDEM TYRRHENAS V. E. I. U. ordo hic est: alveus Tiberis postquam Tyrrhenas in undas, id est in mare, vix eluctatus exiit, torrenti sanguine caeruleum aequor divisit, id est aquas maris meatu sanguinis separavit.

221. HISNE SALUS RERUM subauditur 'Sylla meruit vocari?'

222. TUMULUM SIBI M. T. C. extruere; in campo enim Martio habet Sylla monumentum.

W PONERE legitur et tollere.

WG' 225. [QUAMQUAM A. G.] METUS nominativus casus pluralis 'hi metus'.

W'CG' 226. IN PROELIA DAMNO ordo: et multo maiore humani generis damno coitur in proelia.

227. EXULIBUS MARIIS patre et filio.

229. TOLLERE id est evertere et delere Marianos.

230. HOS ALIO FORTUNA Pompeianos et Caesarem.

10—13 divisit (*sine* id est in mare). 21—22. 23.

---

2 fluxerunt *WC* | in . . . 3 erant *om. G'* || 3 cadavera *U* | secuti *U* || 4 ob-] ab- *G* di- *U* || 6 ipsa *om. WC* || 7 Redduntque *W* || 8 qui *G'* || 9 poterat *G'ADV* || 10 hic] id *C om. U* | est hic (his *P*) *G'* || 11 *pr.* in *om. UG'* | in undas] indas *C* || 12 torrentis *WC* | torrenti *nov. schol. incip. codd.* sanguine] Sub *G* || 13 meatus *W'* || 18 ⟨tollere⟩ legitur et ponere *G'* || 19 pluralis] singtr *G om. W* || 21 Inplia *WCG' om. U* || 23 patre *W'CG'AG ut Co.* patri *R'V* || 24 Invisas penitus q. t. p. *WC* || 25 ALIO (*C*)] alios *W om. cett.* | pompeium *G'*

236. Pars p. l. e. id est non erat; nam ait supra ⟨234⟩ 'at non'. WCG'

Nocte sopora ut Virgilius 'Umbrarum hic locus est somni noctisque soporae', id est, quae soporem adferat.

237. Parrhasis Arcadica ut Virgilius 'Parrhasio dictum Panos de more Licaei'. W'CG'

Helice cum v. a. Helicen Calisto[n] dicit, quae a Iove conpressa et in ursam mutata postea in sidus septentrionis recepta est.

Axes plaustrum enim, quod in septentrione est, esse significat.

238. Atria cognati soror enim Catonis nupta Bruto maiori fuerat, unde natus est Brutus, cuius Cato avunculus fuit.

Non ampla C. quippe philosophi.

239. Insomni volventem p. c ordo: invenit virum insomni cura publica fata volventem. WCG'

240. Casusque orbis legitur et urbis. WC

Casusque orbis id est 'volventem securum invenit' subaudimus. WCG'

242. Expulsae genitivus est casus.

243. Iam sola f. o Cato. W'CG'

Quam turbine n. id est virtutem. WCG'

248. Dubio modo scilicet dubio.

250. Civile absolvere b. 'absolvere' 'innocens facere'; [et] est defensio omnium ad haec bella venientum, si idem fecerit Cato. W'CG'

---

15. 26 defensio — 27.

3 Virgilius] *Aen. VI 390* || 5 ut ... 6 Licaei *om.* *G'* | Virgilius] *Aen. VIII 344* || 6 Panos] nos *C* || 7 calistorem *G* carlistorem *P* || 10 quod *om.* *W'C* | est *CG*] *om.* *W'P* | 11 signif̄ *U* significant *G'* || 12 Bruto ... 13 est *om.* *G'* || 15 philosofi videlicet *U* || 18 Casusque u. legitur et orbis *G'* || 22 sola focato *WC* | o] i· tu *G'* || 23 turbine n.] turbinem *C* || 24 ⟨Dubium⟩ *et* dubium *G'AR'* | mundo *W* || 26 et *om.* *W'C* || 27 idem] id ÷ *C* | Cato *om.* *G'*

252. LEGESQUE IN PACE TIMENDAE contra illud 'Silent enim leges inter arma'.

WCG' 253. Hos FERRO ubique 'rapit in proelia' vel 'rapiunt' subaudimus.

FERRO FUGIENDA ut Virgilius 'Quae prima pericula vito' adeone minus est interire?

W'CG' MUNDIQUE R. PERMISCENDA F. ut qui fidem servare noluerint, velint eam penitus extingui cum mundi labe.

254. NULLUM FUROR E. IN A. sed causa.

255. CASTRA PETUNT MAGNA V. M. mercedem dixit illam causam, qua ducuntur ad bellum, id est dum volunt inpunita esse quae fecerant.

256. PER SE BELLA PLACENT si tamen placuerint, pugnabis non aliqua causa, sed solo amore bellorum civilium, quod est peius.

257. INMUNEM C. M. A. id est te inmunem a moribus corrupti saeculi, scilicet innocentem.

259. ACCIPIENT id est nocentes.

ACCIPIENT ALIOS nam ait supra 〈251〉 'Quemque suae rapiunt scelerata in proelia'.

FACIENT TE ut ait supra 〈255. 256〉 'Tibi uni Per se bella placent'.

WC 260. CIVILIBUS legitur et feralibus.

WCG' 261. HAS ETIAM M. M. non suas, sed Catonis ostendit.

W'CG' 264. SE BELLI FORTUNA TIBI ut omnes tu solus occidas.

266. ET SCELUS ESSE TUUM id est quis nolit tuum scelus esse, quod moritur?

---

3. 9. 13—15.

---

1 illud] *Cic. pro Mil. 4, 10* || 5 Virgilius] *Aen. III 367* || 6 adeone . . . interire *om. G'* || 7 quia *WC* || 8 velint eam] vel. intea *C* | extinguere *GAR'V* extingue *P* || 13 PLACENT si] plasi *C* || 14 set *C* || 15 est peius *om. U* | quod est peius *om. G'AR'* || 16 te munem *C* || 20 scelerata in proelia] s. i. p. *U* || 21 Facient t. *G'* Faciente *WC* || 23 〈feralibus〉 legitur et civilibus *G'* || 24 sua *C* || 25 Se bella *C* Sed belli *W*

271. Excipiunt legitur et accipiunt. W'C

Excedit Olimpus Olympus mons Macedoniae, in quem dicit fulmina non venire, quod extra nubes erectus sit, per quas fulmina deferuntur in terras. W'CG'

272. Lege deum imperio [vel] voluntate. W'C

Minimas rerum ut dicuntur 'summae rerum' sic et 'rerum minimae'. W'CG'

Discordia turbat 'minimas rerum', quod dixit (270) 'imaque telluris', 'discordia', quod ait fulmen. W'C

273. Pacem magna tenent quod ait ⟨271⟩ 'excedit Olympus', sic reddit: permitte bello civili eos turbari, qui infimi sunt; tu qui es altus et magnus, in hac tempestate belli esto securus. W'CG'

275. Nam praelata id est a te. WCAa

Suis hoc est castris. W'CE

276. Placet ipse Catoni scilicet Caesar. W'CG'

277. Si bellum civile p. quippe quod ipse commovit.

278. Et duce privato Pompeio. WCG'

Consul Lentulus sive Gellius, qui consules tunc fuerunt. W'CG'

279. Sollicitant te scilicet, ut hoc sequaris.

280. Liber in orbe quia ceteri erunt sub iure Pompei.

282. Ferre iuvat patriis legitur et patriae: ferre iuvat patriae. si 'patriis' 'legibus', si 'patriae' 'libertatem' accipimus.

---

16 *(cod. B)*.

---

5 vel *exh.* *UV* || 6 sic . . . 7 minimae *om.* *U* || 7 imae *W* || 11 sicredidit *W* sic reddidit *U* || 12 infirmi *CP* || 15 hoc est] ocem *C* || 16 ipse] ꞔēē *W* | scilicet] s. sibi *U* | o cesar sibi ipsi *exh.* *P* sibi ipsi *G* || 17 quippe] scilicet *U* *om.* *G* || 19 sive] vel *U* | Gellius *leg.* Marcellus | tunc consules *UG'* | fuerunt] fuer̄; κ Tunc fuerunt; *C* || 21 erunt *post* Pompei *pon.* *U* || 22 ferre . . . 23 libertatem] tunc libertatem *U* | ferre i. p. *om.* *G'*

WCG' 284. VICTORIS sive Caesaris sive Pompei.

W'CG' POST BELLUM V. H. innocentiae est, quod bellis non vult interesse civilibus; virtutis est, quod se spondet victoris inimicum.

W'CG'E AT ILLI id est Bruto.

W'CG' 286. CIVILIA BELLA FATEMUR id est esse.

289. SIDERA QUIS M. Q. V. S. C. comparat civile bellum ruinae mundi, ut ille Olympo Catonem.

291. TERRA LABET id est titubet, ut Virgilius 'Dum trepidant gressique labant vestigia prima'.

WCG' 292. COMPRESSAS T. M. id est velit.

W'CG' 295. HUNC ARCETE FUROREM hunc furorem dixit nolle furere in periculo civitatis.

WCG' 296. MOTURA DAHAS 'hos Dahas' et 'hos Getas' accusativum posuit.

W'CG' 298. LONGUM PRODUCERE F. quod populi turba prosequitur, producere proprie dixit, ut Virgilius 'Nec te tua funere mater Produxi'.

299. IGNIBUS ATRIS funebribus.

303. ET INANEM quia solum nomen remansit.

W'C PERSEQUAR in bono posuit, ut Virgilius 'Quae te sola puer multis e matribus ausa Persequitur'.

WCG' 304. SIC EAT sic eveniat.

PIACULA scelera.

2—4. 12—13. 19.

---

1 pompeii *CG'* || 2 H.] S *C* | est *om. WC* || 3 civilibus non vult interesse *G'AR'V* | est] es *W* | victuris *C* || 7 comparat hic *U* || 9 ut . . . 10 prima *om. UG'AR'V* | Virgilius] *Aen. X 283* || 11 Compressus *C* || 12 ARCETE] carcere *C* | furorem dixit] .I. *U* | dicit *G* || 13 furore *C* fore *W'G'* || 16 F.] p. *WC om. G'* || 17 Virgilius] *Aen. IX 486. 487* || 18 funera *codd.* | produxit *C* || 19 funeribus *UCG'* || 20 inamen *C* || 21 ut . . . 22 Persequitur *om. U* | Virgilius] *Aen. IX 217. 218* || 23 veniat *G'*

305. NULLO FRAUDEMUS S. B. hoc est nemo desit civilibus proeliis. W'CG'

306. LICERET adeo vult hoc fieri, quod di iusserunt et fata.

308. DECIUM PRESSERE CATERVAE duo fuerunt Decii Mures, de quibus ait Virgilius 'quin Decios Drusosque procul'. De his alter Latino se vovit bello, alter Samnitico.

309. GEMINAE et Pompei et Caesaris.

BARBARA TELIS id est Galliae populi.

310. PERVIUS HASTIS per quem omnium possint tela transire.

313. PERDERE legitur et pendere. WC

314. AD IUGA CUR F. P. ad servitutem more captivorum. W'CG'

316. INANIA IURA T. quia hoc agone serviat Roma.

INANIA sub civilibus scilicet bellis.

317. HIC DABIT H. P. I. sive ideo dicit, ut occidatur, sive quia vere, postquam se apud Uticam occidit, pax effecta est.

MALORUM legitur et laborum. W'C

319. NON OPUS EST B. quippe quia reliqui ad iuga faciles sunt et se servire patiuntur. W'CG'

322. NON BENE COMPERTUM EST ordo hic est: nec non bene compertum est hunc quoque, si fortuna faveat, totius sibi ius promittere mundi; id est scio quidem et bene compertum habeo hunc quoque id est Pompeium, quem sequor, totius sibi mundi ius promittere, si vicerit; sed ideo me milite vincat, ne sibi se vicisse putet.

22—27.

---

3 Laceret *C* | di iusserunt et fata] d̦ iusserт̄ fata *W* (iuserunt W_1) diuſ er̄ fata *C* di ius erunt fata *U* dii iusserint et fata *G'* ‖ 6 Mures *om. UG'* | de ... 7 procul *om. U* | Virgilius] *Aen. VI 824* ‖ 7 Samnitico *Serv. Aen. VI 824* saguntino *codd.* ‖ 9 populis *WC om. U* ‖ 10 hostis *W* ‖ 12 pendere] perdere *C* | ⟨pendere⟩ vel perdere *U* | ⟨perdere⟩ legitur et prodere *G'* ‖ 14 serviet *P* ‖ 15 bellis *om. W'C* ‖ 19 legitur et] vel *U* | ⟨laborum⟩ legitur et malorum *G'* ‖ 21 facile sint *C* | se *om. G'* ‖ 22 NON ... 25 quoque *om. U* | nec *om. WC* ‖ 23 favebit *AR'V* ‖ 26 sequor si fortuna faveat totius *U*

323. NE SIBI sed scilicet mihi et per me rei publicae.

327. QUAS SANCTA RELICTO ordo: quas inrupit merens sancta Martia relicto Hortensi busto.

329. MELIORIS IUNCTA MARITI id est Catonis.

WCG′ 330. CONUBIO ut Virgilius 'Veneris nec praemia noris'.

W′CG′ 332. IMPLETURA DATUR scilicet a Catone.

GEMINAS Catonis et Hortensii.

334. SUPREMOS C. secundi mariti et susceptorum ex eo liberorum.

336. CINERESQUE INGESTA S. ut ipsa missa esset in cineres.

337. SIC MAESTA PROFATUR sive ipsa maesta sive 'haec maesta' genere neutro numero plurali.

339. IUSSA CATO id est tua, Hortensi. Martia uxor Catonis fuit. De hac postquam tres filios accepit Cato, tamquam satis fecisset coniugio liberis datis, Hortensio eam iunxit et ipsi liberos procreavit, quibus omnibus mortuis et ipso Hortensio redit, ut recipiatur a Catone.

342. DA NOMEN INANE sine concubitu, ut Virgilius 'Tempus inane peto'.

WCG′ 344. MARCIA subauditur uxor [Catonis].

W′CG′ NEC DUBIUM L. QUAERATUR IN AEVO sensus hic est: si me non receperis, semper dubium apud omnes erit, utrum Hortensio repudiata a te nupserim an a te tradita.

WC 346. SOCIAM legitur et comitem.

WCGE 349. CORNELIA uxor Pompei.

---

4. 20.

1 sed] se C || 2 sancta] s̄t C | qua WC Quar G || 3 horten, siibusto (sic) W || 4 Melioris C meliori′ W *om. cett.* | marito *codd.* | catoni WC || 5 Conubii G′ | Virgilius] *Aen. IV 33* || 8 ex] ab UV || 10 ingestas WC | usta U || 17 et ipso Hortensio *om.* U | redit AR′] rediit U reditur C redditur WG′V || 18 coitu G | ut . . . 19 peto *om.* U | Virgilius] *Aen. IV 433* || 20 Catonis *om.* WC 23 abortensio C || 24 ⟨comitem⟩ at sotiam G vel sociam P || 25 pompeii CG

353. Admittere testes id est admittere placet. W'CG

Sacris testes ut Virgilius 'Et conscius aether conubii'. WC

Iura placent quibus matrimonium redderetur. W'CG'

355. Discurrit c. p. hoc est non discurrit.

356. Legitimaeque f. id est matrimonium proprie, ut ait Varro 'Venienti novae nuptae funal praeluceat'.

357. Stat torus ubique 'non' accipimus, id est non stat, non discriminat. WCG'

359. Contingere limina p. hoc in nuptiis sollemnibus est. W'CG

361. Flammea vultus genus vestis quod flammeum dicitur. Lutea enim crocea dixit, ut Virgilius 'Aurora in roseis fulgebat lutea bigis'. W'CG'

364. Suppara supparum genus est indumenti.

Nudatos cingunt a. l. id est non cingunt. WCG'

367. Obsuta legitur et obsita. WC

Obsita mortuo Bruto maiore omnes mulieres eum luxerunt; itum est in consilium de veste mutanda et placuit, ut latitudo clavi purpurei, qui est in muliebribus tunicis, in angustius suta intrinsecus stringeretur. W'CG'

368. Non soliti l. s. solitos sales dixit de nuptiis iocos, qui Fescennini dicuntur, inventi primo ex oppido Sabinorum Fescennino; ideo addidit 'nec de more Sabino'.

369. Excepit tristis convitia festa maritus 'tristis' 'severus'; nam gaudere debet in nuptiis. WCG'

2.

---

1 id . . . placet] s. placet *UEGAR'* || 2 Sacri *C* | Virgilius] *Aen. IV 167* | conubiis *W* conub; *C* || 4 *nil nisi* non *exh. U* || 5 f. *exh. G'* || 6 Varro *om. G'* || 9 in *GAR'V* de *W'C* || 10 flammeum *ssc.* .i. orarium *G'* || 11 Lutea . . . crocea] Lutea d. (e. *P*) Crocea *G'* | ut . . . 12 bigis *om. U* | Virgilius] *Aen. VII 26* || 13 vestimenti *AR'V* || 16 maiores *W'C* || 17 itum . . . in] Istud est *G'* | et] Iterum *G'* || 18 qui *W'* quae *G'* qui C_1 que C_2 | mulieribus *W'G'* || 19 angustias *WC* angusto *G'* angustos *V* || 20 iocus de nuptiis *U* de iocis nuptiis *G'* || 23 Excepit . . . maritus *om. G'*

W'CG' 371. AUSPICE BRUTO qui nuptiis interest, auspex dicitur, ut Cicero 'Nubit genero socrus nullis auspicibus'.

372. ILLE quia dixit de Martiae habitu, loquitur de Catonis.

WC 373. DIROQUE legitur et duro.

WCP 377. STUDIIS ⟨O. Q. C.⟩ Catoni scilicet philosopho.

W'CG' 379. SUNT TEMPTATA TORI id est concubitus.

IUSTO AMORI id est coniugiali.

WCG' ROBUR RESTITIT id est virtus, Catonis scilicet.

380. HI MORES id est fuerunt, ab eo quod dicturus est, 'fuit'.

381. SERVARE MODUM ut Virgilius, ubi reprehendit 'Et servare modum rebus sublata secundis'. Cicero ubi laudat 'Tantum in summa potestate rerum omnium modum'.

W'CG' FINEMQUE TENERE id est rerum exitus et terminos cogitare.

382. NATURAMQUE SEQUI ut mortem, qui natus fuerat, non timeret.

383. NEC SIBI ut Cicero 'Si tibi soli viveres aut etiam si tibi soli natus esses'.

WCG 384. VICISSE F. subauditur per singula 'fuit' aut 'fuerunt'.

W'CG' 386. HIRTAM hirsutam.

388. PROGENIES ut Venerem scierit sola cupidine liberorum.

1—2. 3—4. 10 (fuerunt). 12—14. 19—20.

1 vocatur *G'* || 2 Cicero nubit] Cicero divinationem quarens. Nubit *G'* | Cicero] *pro Cluent. 5, 14* | socrus *om. U* || 3 habitum *W'P* | loquitur modo *UV* || 5 ⟨duro⟩ legitur et diro *G* || 6 catonis *WC* scilicet philosopho *om. P* | philosophi *W* || 7 s̄ tēptori *C* || 8 coniugali *CPA* coniugati *R'V* || 9 catoni *W* catoniscilicet *C* | scilicet *om. GR'V* || 10 quod . . . 11 fuit *om. G'* || 12 Virgilius] *Aen. X 502* | Et] nec *WG'* ne *C* || 13 Cicero] *pro Marc. 1, 1* || 14 tanta *codd.* || 15 omnium rerum *U* || 17 quia *W'* || 19 Cicero] *pro Marc. 8, 25* | soli viveres] verres *W'C* vires *G'* || si tibi etiam *Cic.* || 22 Hyrta hyrsuta *C* || 23 venere *U* | sciret *G'*

388. Urbi pater est dixit in utilitatem urbis, 'patriae maritus' in utilitatem patriae, hoc est urbi praestitit hoc, quod suscepit liberos et quod duxit uxorem; est ergo 'huic patriae' non 'huius patriae', ut ait 'urbi'.

391. Subrepsit id est nullam attigit voluptatem. WCG'

393. Dardanii coloni Capuam enim dictam scimus a Troiano Capy, ut Virgilius 'Hinc nomen Campanae ducitur urbi'. W'CG'

395. Sparsas extendere id est placuit.

Partis legitur et vires.

399. Porrigit legitur et sustulit. WCG'

400. Inferni superique maris Adriatici et Tyrrheni. W'CG'

Coercent id est finiunt. W'CG

401. Pisae nomen est civitatis. WCG'

402. Ancon nomen Dalmaticae civitatis. Bene autem 'obnoxia fluctibus' quippe vicina. W'CG'

404. In gemini s. Adriatici et Tyrrheni.

405. In levum c. l. Appennini scilicet montis.

406. Sapis isauro haec nomina cuncta fluviorum sunt.

408. Quoque m. n. t. id est non habet fluvium terra maiorem.

409. Fractas a se scilicet fractas. WCG'

410. Hunc fabula id est hunc primum esse coepisse. H. f. p.; deest 'est' aut 'loquitur'. W'CG'

411. Populea hoc enim genus arboris iuxta flumina solet nasci, ut ait Virgilius 'Populus in fluviis'. WCG'

6—8. 9. 12.

1 urbis *om. G'* || 2 maritus . . . patriae *om. UG'* | 3 dixit *C* dixit *U* | huhic *C* || 5 nullum *C Wpr* | adtingit *C* || 7 capytus *U* | ut . . . 8 urbi *om. U* | Virgilius] *Aen. X 145* | Campana educitur *W* || 9 placuit *U v. 394 supra* hinc || 10 Partes *W* | legitur et] vel *UV* || 13 Coercenti *W* || 14 *nil nisi* civitas *U* || 15 dalmati(a)e *C U* || 19 (s)apisis auro *C W* | nomina cuncta] omnia n̄ iā *U* | cunctorum *W* || 20 terra maiorem fluvium *UAR'V* || 22 fractas *om. PR'V* || 23 hufa bulap *C* | primus *C* | esse *om. W'* || 24 h. f. p.] et *G'* || 26 Virgilius] *buc. 7, 66* | silvis *G'*

W'CP 415. HUNC HABUISSE PARES id est fabula est.

W'CG' 417. NILUS S. H. inde enim creditur Nilus maior, quod per Aegypti plana diffusus stagnum magis est quam flumen.

419. CASUROS IN QUAELIBET A. F. dicit Histrum, ut maior videatur ab Eridano, aliorum amnium fluenta suscipere.

420. NON SOLUS minor ergo esset, si solus exiret.

WC 421. DEXTERIORA P. id est unda.

W'CE MONTIS Appennini scilicet.

WCG' 422. CAVUM DELABITUR INDE Virgilius 'Et cava flumina crescunt Cum sonitu'.

WCG 423. EDITOR creator.

WCG' 424. MARICAE civitatis est nomen.

WCA 425. INPULSUS adiutus, auctus.

WCG' Et hic fluvius est Vestinus.

W'CG' RADENSQUE SALERNI nomen est civitatis. Ostendit, quid sit Salernum, cum ait 'tecta'.

426. MACRA ordo est: Macraque, qui vicinae Lunae procurrit in aequora, nullas alnos vado moratus.

MACRA naves enim non potest sustinere et ideo Macra dictus est. Bene autem dixit 'nullas moratus', quippe non sustinet alnos, unde breves excavantur naves, ut Virgilius 'Tunc alnos ⟨primum⟩ fluvii sensere cavatas'.

WCG' 428. LONGIOR E. Q. S. id est Appenninus.

---

22 (naves)—23.

1 Parem *C* | p. p. i. u. *G* | fama *U* || 2 H.] li. *C* | Nilus creditur *UAR'V* || 4 F.] s. *W* || 7 esset] ÷ sed *C* || 8 DEXTERIORA P. *(G')* Unda montis scilicet *(om. ADV)* appennini thibrim facit et rutubam cavum *G'ADV* || 10 Virgilius] *ge. I 326. 327* || 13 nomen est *(om. P)* civitatis *G'* || 15 Vestinus *(om. P)* fluvius est *G'* || 16 solerni *C* || 17 solernum *C* || 18 Macraque *W* Macroque *C* | est] est. Qui *G'* | qui . . . 19 procurrit] sucurrit *C* lunae est *W'* || 19 in *om. W'C* || 20 naves . . . potest *bis in C* || 21 nullum oratus *C* | †Oratius *G* Oratius *P* || 22 cavantur breves *U* | naves *om. CG'* | Virgilius] *ge. I 136* || 23 Tunc . . . sensere] fluvius ensere *G'* || 24 Longioreq; s. *C*

429. Aspicit legitur et excipit. WC

430. Domitusque S. ipse Appenninus. W'CG'

Sabello Sabinorum, ut Virgilius 'Dentesque Sabellicus exacuit sus'. W'CG

431. Piniferis ut Virgilius 'Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem Maenalus'. WCG'

434. Lacinia Iuno Crotoniensis, ut ait Virgilius 'Attollit se diva Lacinia contra'. W'CG'

Ideo diva Lacinia dicta propter Iunonem et, ut ostendat Scyllae vicinam, 'Laciniam' ait et 'navifragum Scyllacaeum'.

435. Italia ab Italia WC

Montis legitur et pontus.

437. At postquam g. t. e. p. e. Scyllae et Caribdis; nam in una parte Scylla, in altera Carybdis fuit, ut Virgilius 'Dextrum Scylla latus, levum inplacata Caribdis Obsidet'. Tellus, quae Siciliam iungebat Italiae, ex utroque latere fluctibus caesa dissiluit. W'CG'

438. Peloro hic gubernator Hannibalis fuit, qui, dum eum duceret per Siciliae fretum, credidit se ad tales angustias per insidias devocatum, occidit Pelorum; qui cum post agnovisset iter tale esse, tumulum ei construxit et loco nomen dedit.

440. Gaudet ut ait supra ⟨I 150⟩ 'gaudensque viam fecisse ruina' et hoc iam crudelitatis est, non virtutis. WCP

---

7 (Virgilius) — 8 (contra).

---

1 excepit *C* ⟨excipit⟩ legitur et aspicit *G'* || 3 Virgilius] *ge. III 255* | ut ... 4 sus *om. G'* | Dentesque *om. U* | sabellicos *W* sabellinus *C* || 4 exacuit *om. U* || 5 Virgilius] *buc. 10, 14. 15* || 6 Menalus patitur latii *WC* || 7 Virgilius] *Aen. III 552* || 9 Lacinia ... 10 vicinam *om. U* || 10 navifragari scyllam *U* || 13 ⟨pontus⟩ legitur et montis *UG'* || 14 p.] pro *C* | Extremi colles *lemma in G'* | nam ... 15 Carybdis *om. G'* || 15 in altera ... fuit] caribđ inalī *U* | ut ... 16 obsidet *om. U* || 15 Virgilius] *Aen. III 420. 421* || 17 Tellus] caribđ est tellus *U* | sciliam *C* || 19 Peloro hic] Pelorus *UV* || 20 Siciliae] sic die *C* | ad *W'V* in *G'AR'* vi *C* || 22 tale] late *C* || 25 ruin(a)e *PC*

441. HESPERIAE F. quod non vacantes fines Hesperiae hoste terat, id est 'ipse' et ubique subaudimus 'gaudet'.

W'CP 442. PERDAT ITER dum ubique pugnatur.

W'CG' 444. QUAM FREGISSE IUVAT id est nec tam iuvat.

W'CG 445. QUAM SI FERRO hoc enim tum fit, cum resistit inimicus.

W'CG' POPULETUR vastet, ut Virgilius 'Populatque ingentem farris acervum Curculio'.

WCG' 446. CIVEMQUE VIDERI id est pudet.

W'CG' 447. VARIOQUE FAVORE quem sequerentur incertae.

448. PRIMO TERRORE RUENTES id est quamquam ad prima bella cessurae sint, tamen muniunt civitates.

WC 450. ET OBDUCTO legitur et abrupto.

WCG' ABRUPTO alto, ut Virgilius 'Fertur in abruptum magno mons inprobus actu'.

WCE 451. SUPER de, ut Virgilius 'haec super arvorum cultu' et 'haec super e vallo expectant'.

W'CG' 454. CUM TERRORE F. fides in Pompeio et terror in Caesare.

WCG' 455. HUNC AEQUORA T. S. id est austrum.

W'CG' 456. LAXATA TRIDENTIS A. 'hunc Aeolium tridentem' declinavit. Venti autem ut exeant, terras dicit esse laxatas, ut Virgilius 'Cavum conversa cuspide montem Inpulit in latus'.

W'CGE 458. ICTA percussa.

W'C NOTO vento, abeo quod dixit 'ventum tenuere priorem'.

---

4. 9. 10. 20.

1 constrinxit *C* | quod . . . fines] finis *P* | quod . . . 2 gaudet] gaudet quod non *U* || 2 hoc steterat *WC* hoc est erat *P* | subaudimus . . . ubique *om. P* || 3 pugnat *W* || 4 iuvat *om. G'* || 7 vastetur *P* | Virgilius] *ge. I 185. 186* || 8 farri sacervum *W* || 10 sequerentur *AR'*] sequentur *WC* sequantur *UG'* || 12 cessere *U* caesare *W* cesare *C* || 13 ⟨abrupto⟩ vel ab ducto i. alto *U* || 14 Virgilius] *Aen. XII 687* || 16 de] desuper *CAR'V* | Virgilius] *ge. IV 559* || 17 haec] *Verg. Aen. IX 168* | prospectant *Verg.* || 18 F.] s. *C* | in *om. W* | et in cesare terror *W* || 20 T. *om. W* || 22 ut . . . 23 latus *om. U* || 23 Virgilius] *Aen. I 81. 82* | cuspidem *W* || 25 nuto *C* | vento (v *superscr.*) *C*

460. VINDICAT U. N. sensus est: licet postmodum coeperit Caesar, qui est violentior, adhuc Pompeio serviunt populi mentes. W'CG'

NOTUM austrum accipimus, qui prior coeperat flare. WCG'

461. TERROR ERAT id est facilis vertebat. Ordo: facilis erat.

DUBIAMQUE F. F. F. Pompei scilicet fortuna dubiam fidem esse faciebat, dum qui eum secuntur, saeva tolerabant.

462. GENS ETRUSCA dixit, qui adventu Caesaris fugerint. W'CG'

NUDATA LIBONIS Scribonius Libo cum videret Iguvinos, quibus praeerat, in favorem Curionis esse pronos, timens ne Caesari proderetur, fugit. Hoc fecit et Thermus: Spoletium deseruit, civitatem Umbriae, quam tenebat.

463. IUSQUE SUI 'ius sui perdidit', quia iam in Caesaris venerunt potestatem.

465. CAESARIS AUDITO in fuga scilicet.

CONVERSUS N. S. est enim L. Syllae filius, qui civili bello vicit. Hic enim fugit Caesare propinquante.

466. VARUS UT ADMOTAE P. A. A. Attius Varus cum in Piceno cum praesidio esset, adventante Caesare timens civitatem Auximon dereliquit.

ALAE id est Caesaris.

14—15. 22.

1 U. N. *om.* *WC* | sensus . . . postmodum] scilicet postmodum *WC* id est primo dum *U* || 2 coeperit] coerit *P* coi erit *G* || 3 populi mente serviunt pompeio *G'* | mentis *W* metuentes *U* || 4 accepimus *C* | flaue *C* || 5 vertebat mentes *G'* || 7 pompeio *G'* || 8 sequuntur *G* || 9 et rustica *W* | quia *G'* | fugiant *G'* || 10 *cave corrigas scholiasten* | iguinos *W'C* igninos *G'AV* anagninos *R'* || 11 pronos] propter nos *U* paratos *AR'V* || 12 caesre *C* | therimos *C* | Thermus, qui *Oud.* || 13 spoletum *R'* spolium *G'AV* pelium *W'* steliō *C* || 14 ius sui *om.* *W* || 15 potestatem venerunt (- ant *A*) *WA* pot. venerat *R'VCo.* || 16 addito *C* | fuga *WC* in fugam scilicet conversus est *G'* || 17 Sylla. Fuit enim l. (lucius) *G'* syllae *G'*. Fuit enim filius lucii syllae *AR'V* || 18 appropinquante *AR'V* || 19 atius *W* actius *UAV* Accius *G'R'* || 20 pieno *P* pinocum *W* purno *G* || 21 ausimon *C* || 22 Alie *W* alue *C* | cesare *C*

468. QUA SILVE subaudimus 'erant'.

WCG' 469. LENTULUS ASCULEA nomen est civitatis.

W'CG' VICTOR CEDENTIBUS INSTAT id est Caesar secutus est et fugatas acies revocavit solo duce Lentulo fugiente cum signis.

471. ET NULLAS DUCENTIA SIGNA COHORTES post fugam enim Lentulus sola signa Domitio rettulit ad Corfinium civitatem.

WCG' SIGNA C. id est fugiunt.

W'CG' 472. COMMISSAE a Pompeio.

473. SCIPIO L. P. Cornelius Scipio cum duas cohortes haberet, quas senatus metu belli Parthici Caesarem iusserat dare Pompeio ad vindicandam mortem Crassi, diffidens adventu Caesaris militibus suis Luceriam deseruit civitatem.

WCG' 474. IAM legitur et nec.

W'CG NEC PRIDEM id est nuper.

W'CG' 475. QUA GALLICA DAMNA id est pube.

476. DUMQUE IPSE AD BELLA VOCARET sensus hic est: supra illa damna, quae fecerant Parthi vel Galli, hoc addidit Magnus, ut dum ipse eandem pubem vocat, a Caesare coeptis bellis civilibus, deleretur.

WCG' 478. AT TE CORFINI Corfinium nomen est civitatis.

W'CG' 480. OPPOSITUS Q. P. T. MILONI hi enim Pompeiani milites Milonis circumsedere iudicium. Bene autem 'polluto' addidit, quippe qui occidit Clodium.

483. CONSPEXIT id est Domitius.

16.

2 est *om.* *P* || 3 securus *W'C* || 4 fugatus *G'* | lentulo et *C* || 5 nullus *W* nulla *C* N. *G'* || 6 retulit domitio *G* | r&tulit *C* || 8 signe id est *C* | fugiunt commissa pompeio *G'* || 9 cummisse *C* || 10 L. *G*] nuceriae *WCP* | duas] V. *U* || 12 iudicandam *C* || 13 milibus *C* | l+ucernriam *G* nuceria(m) *WU* | reliquit *G* || 16 Quam *C* Que *W* | pubes *W* || 18 vel Galli *om.* *W'C* | haec *U* || 19 addit *G'* accidit *AR'V* magno *G'AR'V* mago *C* || 20 coeptis *om.* *U* | bellis . . . deleretur *erasum in* *G* | delerentur *UV* delentur *R'* || 21 *nil nisi* civitas *U* || 24 occidit *UAR'V* occiderunt *WCP*

485. Montanis u. e. et fontibus legitur. WC

488. Lentus segnis, ut Virgilius 'Qui nunc lenti consedimus arvis'. WCG'

Terat otia r. ut Virgilius 'Libycis teris otia terris'.

490. Hic primum stans Caesar ubique enim venienti cuncta cesserunt. W'CG

492. Nam prior quare nequiquam. WCG'

Amne soluto hoc est ponte sublato. W'CG'

504. Hostis compellitur hic hostis compellitur ad tutas sibi arces a stationibus pulsus a Caesare; est ergo nominativus 'hic hostis'; nam compelli non potest Caesar.

506. Erigit Caesar. WCG'

Vinea [vinea] genus machinae contra muros. W'CG'

508. Captivum d. Domitium.

509. Ante legitur et alte. WCG'

514. Exemplumque mei quod et aliis victis ita sim vitam traditurus. W'CG'

517. Heu quanto verba poetae irascentis, quod Domitio sit vita concessa.

519. Poenarum extremum c. id est haec est poena vehementior.

521. Premit ille g. i. id est Domitius.

522. Et secum deest 'sic locutus est', ut apud Virgilium 'haec secum'.

525. Caesaris e. m. quod pepercit invito.

---

2. 10 (nominations). 23.

---

1 u.] vallibus *Usener* || 2 signis *WC* | ut . . . 3 arvis *om. G'* || 2 Virgilius] *Aen. XII 237* || 4 erat *C* | Virgilius] *Aen. IV 271* | ripis *G'* || 6 cuncta cess.] caesari ruunt cuncta *G'* caesari cuncta cesserunt *AR'V* || 7 quare] ideo *G'* quare nequiquam dixerit ostendit *AR'* | nequipquam *C* || 9 hic h. c. *om. UC* || 10 *pr.* a] sa *C om. W'* | pulsis *W'* || 11 non] nos *U* mus *W* || 13 vinea *om. UG'* || 15 ⟨alta⟩ vel ante *U* || 16 quē ei *C* || 17 vita *C* || 18 quantum *WC* | Uerbo *P* | Exclamatio *U* || 23 et secunde. est *C* et secundę est *W om. U* sic] s. *U* | ut] et *G'* | apud *om. U* | Virgilium] *Aen. I 37*

W'C 528. Iamque secuturo i. ordo hic est: iamque secuturo iussurus classica.

W'CG' 529. Ratus temptandas mo[ri]turi militis iras adloquitur; qu[a]e ergo superflue posuit, quod ait 'temptandasque ratus'.

WCG' 531. O scelerum u. a laude coepit oratio. Ultores ut Virgilius 'Quos iustus in hostem Fert dolor'.

W'CG' 533. Non privata d. quia mandatum est contra Caesarem bellum.

WC Bellum legitur et pugnam

WCG' 534. Ardent Hesperii ut Salustius 'Ardebat omnis Hispania citerior' et Virgilius 'Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante'.

W'CG' 536. Pollutos Caesaris enses innocentior est enim, qui prior accipit iniuriam, ut apud Virgilium hoc Venus tangit: 'Qui⟨n⟩ intra portas a. q. i. p. m. A. m. e. i. s. f. Aeneas ignarus abest'.

WCG' 537. Di melius ordo: melius quod priores.

W'CG' 538. Coeperit inde nefas a partibus Caesaris.

WCG' 539. Supplicium poenamque p. a Caesare.

W'CG' 540. Proelia i. d. iustum bellum dicitur, cum inter se hostes dimicant, ut Virgilius 'adveniet iustum pugnae, ne accersite, tempus' et Cicero de Catilina 'bellum iustum geremus'.

W'C Patriae sed vindicis i. id est vocari decet.

WCG' 541. Quam cum Catilina p. id est quam illud fuit.

---

1 namque *U* ‖ 2 visurus *W'* ‖ 3 morituri . . . 4 quae *om. G'* ‖ 4 quod . . . 5 ratus] tacitas cohortes *U* ‖ 6 alam de *W* ‖ 7 Virgilius] *Aen. VIII 500. 501.* ‖ 8 est] est a senatu *U* ‖ 9 bellum *om. W'C* ‖ 10 ⟨pugnam⟩ legitur et bellum *G* ‖ 11 Salustius] *Maur. I 85* ‖ 12 Virgilius] *Aen. VII 623* | et . . . ante *om. G'* | *schol. v. 534 bis ext. in C* ‖ 15 accepit *C* | ut . . . 17 abest *om. U* | Virgilium] *Aen. X 23. 24. 25* | 16 intrat *G'* | e . . . 17 abest *om. G'* | 16 s.] f. *WC* ‖ 18 Dii *G'* ‖ 21 proeliat *C* | dicitur bellum *W* ‖ 22 Virgilius] *Aen. X 11* ‖ 23 Cicero] *in Catil. II 1, 1* | Catilina . . . 26 cum *om. G'* ‖ 25 decet vocari *U*

542. ARSURAS IN TECTA F. non 'in tecta arsuras', sed 'paravit in tecta'.

543. EXERTIQUE MANUS V. C. subauditur 'paravit arsuras in tecta manus'.

544. O RABIES M. D. id est Caesaris. WCAR'

546. AD CINNAS MARIOSQUE VENIS qui tyranni fuerunt; W'CG' nam Camilli et Metelli patriae custodes fuerunt.

STERNERE PROFECTO mactaberis, occideris, ut Virgilius 'Nos animae v. inhumata infletaque turbe Sternamur campis'.

548. PASSUS SICANIO T. ordo: passus Carbo, qui tegitur. Carbonem enim Pompeius occidit in Melita insula. Ideo dictum 'Sicanio sepulchro'. Hoc Sallustius ait 'Carbo turpi formidine exercitum atque Italiam deseruit'.

550. QUAMQUAM SI QUA FIDES si quis mihi credit. WCG'

551. QUOD ROMA FURENTI O. id est invideo, quod te W'CG' ego sim perempturus.

553. ORIS legitur et arvis. WCG'

SCYTHICIS CRASS. R. optativum modum de praeterito tem- W'CG' pore debemus accipere: utinam remeasset, ut Virgilius 'fecissentque utinam'.

554. QUA SPARTACUS HOSTIS Spartacus fugitivorum dux victus a Crasso est. Hoc ergo dicit: Si victor et incolumis a Parthis Crassus redisset, ipse te similiter superaret ut hi Spartacum.

557. FERVIDUS HAEC ITERUM C. P. S. ut Virgilius contra WCG' de sene 'sed enim gelidus tardante senecta Sanguis hebet'.

---

3 Exercique *W* || 4 manus] faces *AR'V* || 6 AD . . . qui] Cinna et marius *U* || 8 mactaveris *C* | Virgilius] *Aen. XI 372. 373* || 9 Sternamur campis *om. G* || 10 PASSUS . . . tegitur *om. U* | sicanit *W* | T. *om. C* || 11 mileta *G'* || 12 salus *C* | Sallustius] *Maur. I 38* || 15 rome *C* || 17 ⟨arvis⟩ vel oris *U* || 18 CRASS. R̄.] c a κ a f. R̄. *W* cras. r̄. *C* u. (*om. P*). c. r. *G'* | tempore *Keller*] naturae *W'G'* —a *C* || 19 accipere *om. W'C* | ut . . . 20 utinam *om. U* | Virgilius] *Aen. II 110* || 21 dux *U*] primus *G'* *om. WC* || 25 Virgilius] *Aen. V 395. 396* | econtra *G'* || 26 habet *CG'*

WC 558. DISCES legitur et discent.

W'CG' NON ESSE AD BELLA F. sensus hic est: scient milites Caesaris non ideo nos proelia[sse] fugituros, quia longam elegimus pacem.

559. QUI PACEM P. P. bene positum 'pacem pati', tamquam necessitate in pace fuerit semper paratus ad proelium.

560. DEFECTUMQUE VOCET qui iam defecerit.

562. PERDUCERE LIBER bene 'liber', quia hic non adsensit ad regna. [Sic dictum sicut supra ⟨I 311⟩ 'Veniat dux iam longa pace solutus'.]

563. SUPRAQUE NIHIL supra me scilicet.

WCG' NISI REGNA RELIQUI nam hoc nomen p. R. expulerat.

W'CG' 564. NON PRIVATA C. quia hic sola regna reliquit.

566. CAESARNE ad invidiam posuit unum et tot, in Caesare nomen hominis, in senatoribus dignitatem.

WCG SENATUS 'huius senatus' genitivus casus.

W'CG' 568. MULTISNE REBELLIS ut adhuc victa non sit.

WCG' 570. QUOS FUGIT legitur et fudit, id est Caesar.

W'CG' 571. INCERTI STAGNA PROFUNDI 'incerti', quod accedat et recedat; hoc ergo stagnum Caesar Oceanum nominabat.

572. TERRITA QUAESITIS O. T. B. ut fugerit, quos ipse quaerebat.

WCG' 573. QUOD FAMA F. Caesariani.

W'CG' 574. EXPULIT ARMATAM bene 'armatam', ut sit parata ad bellum gerendum.

WC A SEDIBUS et e sedibus.

W'CG' URBEM posuit pro civibus.

21—22.

3 proeliasse fugituros *W'C* proelia fugisse *G'* ‖ 4 eligimus *G'* ‖ 5 pacem pati] pacem p. p. *U* pacem peti *G'* paci *WC* ‖ 6 proelium . . . 7 DEFECTUMQUE] fectumque *C* ‖ 7 defecerat *U* defecit *G'* ‖ 8 hic *om.* *G* ‖ 9 Sic . . . 10 solutus *om.* *W'C* ‖ 10 solutos *P* ‖ 12 relinqui *C* | p. R. *W* p. p. *CG'* ‖ 13 quia hic] sed regna cupit, quia pompeius *U* ‖ 15 senatibus *G'* ‖ 18 Quod *C* | ⟨quos⟩ vel quod G_2 | ⟨fudit⟩ vel fugit G_2 *P* | id . . . Caesar *om.* *G* ‖ 19 Incertis *W* ‖ 21 fugeret *UG'V* ‖ 24 ut sit parata ad bellum bene armatam gerendum *C*

577. Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem id est suum; dicit ergo ante duos menses.

578. Omne fretum pelagi metuens id est me. W'CE

579. Terrarum in s. p. concessit enim his Pompeius W'CG' civitatem, in qua consisterent.

581. Indomitum id est Mitridatem.

582. Sylla felicior dimicavit enim contra Mitridatem; sed cum audisset sibi Marium successisse, cum sex legionibus discessit et bellum civile commovit. Ideo ergo ille felicior, quia ille Mitridatem superare non potuit, qui felix Sylla nominabatur.

585. Ad Phasidos u. fluvius in Colchide positus sub septentrione.

586. Medius legitur et melius.

587. Flectente obliquante, ut fieri solet solis accessu. Syene subauditur 'medius mihi cognitus axis'. Syene regio Aegyptia, in qua homines hora sexta umbras suas sub se habent, non ut nos, quorum umbra iuxta solis cursus in latere torquetur.

588. Occasus mea iura timent 'occasus' plurali numero WCG' posuit, id est occidens.

Tetinque fugacem id est mare rapidum intrat. W'CG'

589. Qui ferit Hesperius post o. f. B. hic enim ultimus est subactus et factus Hesperius id est Romanus. W'C

Baetis fluvius Hispaniae; subaudimus et hic [autem] W'CG' 'mea iura timet'.

6.

---

1 antevis exactum urbem conderet cinthia orbem *C* conderet orbem quam cynthia orbem *W* || 4 Terrarum in s. p.] Angusta. q. d. *P* Angustamque d. *G* || 6 metridatem *W'G'* || 12 fasidos *WC* | cholchi depositus *U* alchis positus *DV* | in *U* || 14 legitur et] vel *U* || 15 Flectentem obliquantem *WC* || 16 Syene] Sirene *G* | Sirene regio *G* || 17 sane regio *U* || 19 rotatur *U* || 21 occides *C* occidentis *W* || 22 Thetimque *W* || 23 Hesperium. s. *W* || 25 Hispaniae] hispaniae ultimus *G'* | *post quam vocem sequ.* qui et beticae provintiae nomen dedit . . . humile vel mersum vocant, *quod vide ap. Isid. or. XIII 21, 34* | subaudimus *om. G'* | autem *om. UG'*

591. HENIOCHI civitas in Ponto in parte Asiae.

EREPTO VELLERE hinc enim Iason, id est a Colchis, pellem auream arietis Phrixei abstulit, de qua fabula hominibus sunt facti noti.

COLCHI subaudimus 'me cognoverunt'.

W'C 592. CAPPADOCES gens apud Pontum, per quam Alis fluvius fluit.

WCG' 593. INCERTI IUDEA DEI Iudea gens in fine orientis constituta est, de qua incertum est, quem deum colat.

W'CG' MOLLISQUE SOPHENE propter calorem regionis mollis est nominata.

594. TAUROSQUE SUBEGI Taurus mons in Cilicia; pro hominibus autem posuit montis nomen.

WCG' 596. CLAMORE SECUNTUR contra Virgilius 'sequitur clamor, caelumque remugit'.

W'CG' 603. EXPLORAT temptat, ut Virgilius 'et temptat sese'.

W'C 606. QUOSLIBET IN SALTUS in quae vult loca.

609. BRUNDISII oppidum situm [est] ad oras Adriatici maris.

WC 610. URBS EST quae sit Brundisium, dicit 'Dicteis olim possessa colonis'.

W'CG' DICTEIS Cretensibus, ut Virgilius 'Dictea negat tibi I. a.'.

W'CG' 612. CECROPIAE Athenienses; Virgilius 'Tum pendere poenas Cecropidae iussi'.

1.

2 id est *om. G'* || 3 Phrixei *om. W'C* | familia *C* || 4 noti colchi. *G'* || 5 subaudimus] s. *G' om. W'C* | cognoverint *W* || 6 populi *et* quos *UV* || 10 mollis dicitur propter calorem regionis *U* | propter . . . nominata] ob solis calorem molis *P* | regionis] enim solis regio *G* || 13 nomen montis *U* || 14 Damore *C* | Virgilius] *Aen. X. 504* | sequitur *om. W* || 15 caelum clamorque *codd.* || 16 temptat *gl. in UG'EV* | ut . . . sese *om. UG'EV* | Virgilius] *ge. III 232* || 18 Brundus ii *C* | Oppidum brondisii *U* | est *om. C* || 20 *nil nisi* brondisium *exh. U* || 22 *ad. v. 596 exh. G'* Verba. d. n. Virgilius. Dictea negat tibi. | Virgilius] *Aen. III 171* || 23 Virgilius . . . 24 iussi *om. UAR'V* | Virgilius] *Aen. VI 20. 21*

612. MENTITIS THESEA VELIS bene 'mentitis'; iuxta enim placitum patris obliti sunt vela mutare et pater sese praecipitavit in fluctus, dum credit filium esse superatum. Theseus inde loci odio navigavit venitque ad Italiam condiditque Brundisium; ideo profugos eos dixit a Creta. [Nota fabula apud Virgilium].

613. HINC legitur et hanc. WC

614. HESPERIAE legitur et Italiae. WCG'

LINGUAM dixit angustam terram, quae in mare intrat paulatim deficiens. W'CG'

615. QUAE IN CORNIBUS id est lingua.

621. CONTENTAE FUNE C. ut ancorae non quaererentur. W'CG'

616. ARTIS FAUCIBUS strictis quippe terrae cornua flectuntur et portum faciunt.

623. CORCYRA TUOS nomen insulae in Adriatico mari.

624. ILLYRIS IONIAS regio Adriatici maris in occidente.

EPIDAMNOS nomen est civitatis Illyricae.

625. HOC FUGA N. C. id est petit; 'hoc' autem absolute posuit, hoc est unde loquimur. WCG'

ADRIA VIRES id est Adriaticum mare. W'CG'

626. IN NUBES A. C. Ceraunia montes sunt Epiri. 'In nubes autem abiere' dixit, cum nubibus contecti non videntur.

627. SASON oppidum Calabriae ad oram positum eiusdem maris.

628. ERGO UBI NULLA F. id est nulla fiducia de his ostenditur, quae dimisit. WCG'

13—14. 20.

1 theauelis *C* || 2 se *G'AR'V* || 3 crediditt *R'V* || 4 odio] ideo *W'C* || 5 brondisium *G* | eos *om. U* || 6 Nota . . . Virgilium *exh. G'* || 7 ⟨hanc⟩ vel hinc *G* || 9 Linguam *bis C* || 10 deficiensq; *W'* || 11 linguae *WC* || 12 contentes U. N. E. C. *C* | non *om. W'* || 13 strictis *om. W'C* || 14 cornum *C* cornu *W'* || 15 nomen ins.] insula *U* || 16 occidentem *WC* || 18 ⟨Huc⟩ Vel hoc(?) fuga *G* || 20 adriatici cummare *C* || 21 cereunia *W* ceræunia *C om. U* || 22 abire *G'* | contegi *W* contege *U* | cum *ante* non *pon. W'* || 25 id est fiducia erat *U*

630. Cum mediae i. causa, cur non licet.

631. Natum c. f. a. Sextum Pompeium dicit.

W'CG' 633. Eufraten N. nominat fluvios pro hominibus.

WCG' Quo nominis u. id est quousque.

W'CG' 635. Post me Roma d. prior enim ipse scitus est ab his gentibus quam civitas Romanorum sive ut sit: per quas est Roma vulgata, postquam ego dux eius fui; nam ante nesciebatur.

Sparsos per r. colonos Pompeius his victis civitatem Pompeianopolim dederat; hos ergo nunc ad exercendam piraticam vult redire. 'Colonos' ergo dupliciter accipimus, sive sparsos colonos per rura mari redde, sive sparsos per rura colonos mari redde, ut colant mare.

WCG' 636. Parthos legitur et Pharios. Pharios Alexandrinos Pharios dicit.

W'CG' 637. Tigranemque meum hic enim Pompeio tradidit Mitridatem, ideo [dicit] meum.

Pharnacis arma r. Pharnax filius Mitridatis, qui ut se Pompeio probaret favere, caput ei patris sui misit. De quo Tullius in Caesarianis ait 'tecumque in acie contra Pharnacem fuit'.

638. Nec tu populos id est admoneo; 'ne relinquas' ubique accipimus. Utraque vagantis Nomadas dicit, de quibus Salustius 'quas nox coegerat, sedes habebant'.

640. Et quas t. a. denso id est manus; 'densum aequor' nove dixit, quia stringitur gelu.

2.

1 media ei *C* | causa *om G'AR'* || 3 N. *om. WC* | fluvios *om. U* || 5 post numeroinad prior *C* | adscitus *G* ascitus *P* || 7 est *om. G'* || 8 nam *om. W'C* || 9 his (hic *P*) *sscr.* i. piratis *G'* | hic victus *WC* || 11 vero *U* || 15 Pharios *om. G'* || 16 tradidit pompeio *U* || 17 ideo meum] idoneum *U* | dicit *G'* dixit *AR'V om. W'C* || 20 De ... 21 fuit *om. UAR'V* || 20 Tullius] *pro rege Deiot. 5, 14* | aciem *CG'* || 23 ubique acc. *om. UADV* | Ultraque *WC* | numadas *UP* numidas *G* | de ... 24 habebant *om. U* || 24 Salustius] *Iug. 18, 2* || 24 nos *WC* || 25 Et ... aequor] denso *U* | densum aequor] densae in aequore *G'*

641. MEOTICA Meotidem paludem dicit, quae gelu stricta fit iter plaustris.

642. PER ORTUS per totum orientem.

'Hos ortus' numero plurali; sic supra ⟨588⟩ 'occasus mea iura timent'. WCG'

644. IN CASTRA TRIUMPHI id est mei; de quibus gentibus triumphavi. W'CG'

645. SIGNATIS NOMINE F. fasti dicuntur libri, qui annum et acta ipsius anni continent. Has ergo vult venire gentes, quae Latio nomine, id est consulum Romanorum, fastos suos signant, id est quae legibus populi Romani utuntur.

646. BOREAS AGAT id est te, fili, ducat.

650. LONGAEQUE QUIETIS 'huius segnis' et 'huius longae quietis' genetivus est casus. WCG'

652. ADSEQUITUR id est Pompeium. W'CG'

653. SUFFICERENT ALIIS id est imperatoribus.

654. INFESTE legitur et obsessae. WC

656. ROMA CAPI id est sufficeret aliis.

FACILIS id est quam facile capere poterat. WCG'

657. CUM QUID cum aliquid. W'CG'

660. COMMUNEM T. E. D. communem secum, quod et Pompeius sit in Italia. W'CG

COMMUNEM id est Italiam.

NEC RURSUS A. scilicet si expellat ab Italia. W'CP'

662. ET LATUM D. R. A. id est obstruit, ut Pompeius nec Italiam communem habeat positus in litore, nec expulsus aperto mari possit errare.

---

18. 23.

1 Moetica *C* M^o^etica *W* Meotica *G'* | moetidem *WC* meotidem *UP* Meoticam *G* | dixit *UA* || 2 facit *G'V* || 6 IN *om.* *C* || 8 Signatas *C* | Fastidiuntur *G* | libri *om.* *W'CG* || 9 acta] aetatem *G'* || 10 fastus *CUAV* || 11 romani populi *U* || 13 huius longae et huius segnis *WC* | et *om.* *G'* || 14 genitivus *WG'* | casus est *G* || 17 ⟨infestae⟩ vel oppressae *U* || 18 sufficeret *ADV*] sufficerent *WC* sufficiet *R* || 19 capi *W* | poterant *WC* || 21 conmunem *G* || 24 expellit *W* expellet *C* | ab *om.* *W'C* || 25 obruit *W* || 26 *alt.* nec] et ne *U* ne *W*

663. IN INMENSUM C. L. O. id est satis vanus.

W'CP 666. DEPELLATUR ERYX mons in Sicilia.

W'CG 667. VERTICE GAURUS mons in Campania.

W'CG' 668. PENITUS STAGNANTIS A. subauditur 'nullae tamen aequore rupes emineant'.

670. INNECTERE V. S. ut catenas faciant de trabibus et Pompeium includant.

672. TUMIDUM S. A. XERXEM legitur et Persen.

XERXES Persarum rex fuit; hic inter Seston et Abydon viam fecit.

673. MULTUM CUM PONTIBUS A. ut diversas iungeret terras.

W'C 675. INCESSITQUE F. ordo: et incessit super fretum rapidi Hellesponti. INCESSIT ambulavit.

W'CG' 677. IN MEDIUM D. ATHON Athonem montem intercidit et mare admisit; hic ergo iocatus est poeta dicens plaustris per Abydon ibat ad Seston et ferebat naves ad Athon; quem montem Virgilius ostendit 'quantus Athos aut quantus Eryx'; sic Salustius ait 'a privatis conpluribus subversos montes, maria constrata'.

678. ARTANTUR a Caesare scilicet.

CASU NEMORUM deiectione silvarum.

680. TELLURE NOVA 'nova', quia mare trabibus straverat Caesar.

683. ACTAE inpulsae.

3.

1 ’satis ,vanus *W* ‖ 4 Penitus in *C* ‖ 6 faciunt *W* | de trabibus *om. U* ‖ 7 includat *C* ‖ 8 legitur et] vel *UP* | persem *W'C* ‖ 9 Xerses enim rex persarum inter *U* ‖ 10 fecit] navibus constructis fecit *U* ‖ 11 iungere *W* ‖ 12 et incessit it ambulaū *U* ‖ 15 hoc *UG'* | ergo *om. U* | iocatus] vocatus *WC* iocando *G* iocante *P om. U* | dicit *U* ‖ 16 ferebat *Oud.*] servabat *codd.* ‖ 17 quem . . . 19 constrata *om. U* ‖ 17 Virgilius] *Aen. XII 701* ‖ 18 Salustius] *Catil. 13, 1* ‖ 20 a] de *G* ‖ 21 Casure morum *C* | disiectione *CG'* disiectiones *W* ‖ 22 construerat *C* construxerat *W'* ‖ 24 pulse *P*

685. Discussere salo in salum, ut Virgilius 'praedamque ex unguibus ales Proiecit fluvio' pro 'in fluvium', et alibi 'inferretque deos Latio', id est in Latium.

686. Balista fundam dicit; et ipsum genus tormenti et is qui mittit, balista dicitur.

687. Multifidas alii accipiunt, quod multum fidant ignibus suis. Sed melius accipimus, quod multum fissas iaciunt, ut ait Virgilius 'ferroque ⟨faces⟩ inspicat acuto'.

Iaculata faces subauditur 'est' sive 'fastigia molis discussit salo'.

693. Ancora v. m. clamorem excivit.

694. Avellitur u. h. ut Virgilius 'unco non alligat WCG'
ancora morsu'.

703. Aequora sulcis id est fluctuant. W'CG'

704. Ergo hostes milites Caesaris.

Portis id est recepti; nam dicturus est 'murisque recepti'.

Urbis Brundisii civitatis exiguae, quia dixerat 'dolent'.

710. Artior E. q. C. v. u. artior Euboica unda, quae verberat Chalcida; [id est] Cumas dixit, quae ⟨urbs⟩ condita est ab Eubois sive Chalcidensibus; sic Virgilius 'talis in Euboico Baiarum litore'.

711. Geminae duae; Virgilius 'geminique minantur In WCG'
caelum scopuli'.

712. Excepere id est hostium manus, quae cunctis W'CG'
erant navibus praeparatae, hae duae naves, quae haeserant, pertulerunt.

---

1 ut . . . 3 Latium *om. U* | Virgilius] *Aen. XII 255. 256* || 3 alibi] *Aen. I 6* || 4 balistam *W* basilistam *C* | ipsi id *U* || 6 multi *C* || 7 quod *om. UV* | multis *P* | fissas iaciunt] fissaciunt *W* fissatiunt *G'* fis satiunt *C* fissas *UV* || 8 ut . . acuto *om. U* | Virgilius *ge. I 292* || 12 H.] b. *WC om. G'* | Virgilius] *Aen. I 169* || 14 Aequore *C* || 16 receptis *W'C in utroq. l.* || 17 civitas exigua *W* | exigua est *C* | dixerant *U* || 18 artior . . . 19 verberat *om. G'* | vergebat *C* | Calc(h)ida *G'* calcidica *W'C* | id est *om. CG'* | cum has *C* || 20 ebois vel *U* | sic . . . 21 litore *om. U* || 20 Virgilius] *Aen. IX 710* | qualis *W* || 21 Baiarum litore *om. G'* || 22 Virgilius . . . 23 scopuli *om. G'* | Virgilius] *Aen. I 162. 163* || 25 has duas *UG'AR'* || 26 perculerunt *U*

W'CG 713. NEREUS id est mare.

WCG' 714. SUMMIS novissimis.

W'CG' SPOLIATA CARINIS ab illis claustris, quae fecerat Caesar.

715. UT PAGASEA R. Argo navis significatur, quae in Pagasea Thessaliae urbe prima est fabricata.

WC 716. EMISIT IN AEQUORA C. hoc meminit Euripides

εἴθ' ὤφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος
Κόλχων ἐς αἶαν κυανέας Συμπληγάδας

et reliqua in hunc sensum.

WCG' 719. ET STATURA R. ipsa Simplegas.

URGERE instare.

722. ET IAM PLIAS ut Virgilius 'Pliadas Hyadas'.

WCG' 723. LANGUENTIA CAELI paulatim deficientia.

W'CG' 725. LUCIFER IPSE DIEM ipse id est qui ductor est lucis.

726. TOTO legitur et victor.

W'CG' 728. DESCIVIT defecit et recessit, postquam multa vicisti.

WCP CONIUGE Cornelia.

W'CG' 731. QUAERITUR INDIGNE id est ubi posset perire Pompeius.

733. MALUERINT deest 'sed quia'.

PHARIAE HARENAE Phariam harenam dixit Nili fluminis, quia in Alexandria est, sic et supra ait ⟨636⟩ 'Pharios hinc concute reges'.

---

4 navis *om.* *U* ‖ 5 civitate *UAR'V* ‖ 6 Euripides] *Med. 1. 2* ‖ 7 ei · ω ι e a a PΓoγcMHδaτιacθaιcκaΦocκaχωNecιιaNκγaNe accιnτſanſandac · *W* ei.' ωΦeaaProιca · aн · δaτιacΦ · aιc · κa · ΦocκoaxωecιλNκιaNe accinτia n r a d a r *C* ‖ 10 Et statura iam phebū *W* | ipsa sum plegus *C* ‖ 12 plies *C* pliades *C* | Virgilius] *ge. I 138* ‖ 14 quia iter *G'* qui auctor *AR'V* ‖ 16 ⟨Destituit⟩ vel desivit *G'* | vicisti] mala fecisti *G* ‖ 18 possit *U* ‖ 19 quia *om.* *G'* ‖ 20 Fariae *WC* | fluminis . . . 22 reges] flum̄ *U* ‖ 21 qui *CP* quod *G* | suprauit *C* ‖ 22 regis *C* EXPLicit · II · IncıPıt Liber tertivs · *W* EXPLicit liber II. incipit liber III. *C* ЄXPLicit Liber tertivs Incipit argvmentv̄ Liberi · III · *E*

LIBER III.

Periocha libri tertii haec est: intrasse Caesarem Romam cum exercitu, dimisso in Siciliam ac Sardiniam Curione ad devehendum populo frumentum; contentionem contra Caesarem Metelli, tribuni plebis, non permittentis aperiri aerarium, donec a Veturio Cotta, ut aperiretur, conpulsus est; expositionem auxiliorum Pompeio missorum; Massiliensium quoque obsidionem, qui nolebant aperire portas et Decimi Bruti de his navali proelio victoriam. W'CG'E

1. PROPULIT UT VELIS CLASSEM CEDENTIBUS AUSTER 'propulit' id est mox ut propulit. Propulit 'porro expulit'; 'pro' enim 'porro' significat. W'CG'

4. SOLUS AB HESPERIA mos est respicere, unde invitus abscesseris, ut Cicero 'retorquet oculos saepe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget', et Virgilius 'fluctusque atros aquilone secabat Moenia respiciens', alibi 'et stabula aspectans regnis excessit avitis'.

7. DUBIOS CERNIT VANESCERE M. ut iam incertum fiat abscessu, utrum mons sit an nubes.

13. AD STYGIAS INQUIT TENEBRAS contra Elysias sedes ponit Stygias tenebras, contra campum piorum manes nocentes.

---

2 Iste liber continet intrasse *U* | intra se *C* || 3 sicilia *WG'E* | asardinia *E* sardiam *C* || 4 contionem *CG'E* | cum caesare *UE* || 5 etelli *C* | aperire *W'E* || 6 aucturio *G* auerio cocta *C* | est conpulsus *E* conpussus *C* | est *om. U* || 7 expositio *C* Expetitio *G'* | pompei *W* || 8 obsiditionem *U* absidionem *C* | et . . . 9 victoriam *om. G'* || 9 decii *C* | eis *UE* | victoriam. INCIPIT *W* victorio incipit *C* 10 *om. UG'* || 13 mox *C* | invitavi *C* || 14 abscesserit *G'* abscesserat *Ppr* illuc unde inviti abscedimus *AR'V* | ut . . . 17 avitis *om. UAR'V* | Cicero] *in Catil. II 1, 2* || 15 e suis faucibus] sibi *G'* || 16 Virgilius] *Aen. V 2. 3* || 17 alibi] *ge. III 228* || 18 Dubuos *C* | uts ciam *C* || 19 accessu *CG'* | an] in *U* || 20 . . . 21 *nil nisi* contra campum piorum *exh. G'*

W'CG' 14. TENENTIS legitur et furentis.

WCG' 15. QUATERENT Q. V. L. A. 'quas' quales, ut Terentius 'eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit'.

W'CG 16. ADUSTI nigri.

W'CG' 17. LAXANTUR TARTARA POENAS vacua fiunt, ut Virgilius 'laxatque foros', id est vacuos facit, ut ascendat Aeneas. Ostendit tamen excludi illos, qui apud inferos erant, ut accipi possint, qui post bellum civile venturi sunt.

18. DEXTRA PROPERANTE S. id est fata.

19. LASSANT RUMPENTIS celeritate faciendi, sive dum finis est fili, qui mortem significat.

WCG' STAMINA PARCAS RUMPENTIS ut Virgilius 'extremaque Lauso Parcae fila legunt', alibi 'talia saecla suis dixerunt c. f. Concordes stabili fatorum numine Parcae'.

W'CG' 21. FORTUNA E. M. T. 'toris' cum toris.

22. DETRAHERE IN C. F. D. M. habuit enim ante maritum Crassum, qui occisus est a Parthis.

23. CORNELIA Scipionis Metelli filia.

TEPIDO id est adhuc recenti sive Crassi sive meo, quod maioris invidiae est.

PELLEX non uxor.

WC 25. TIBI legitur et mihi.

W'CG' 29. REGESQUE SILENTUM umbrarum, ut Virgilius 'di, quibus imperium est animarum umbraeque silentes'.

---

5 (Virgilius . . . 6 foros). 19 — 20.

---

1 Tenentis *exh. WC* | legitur et] vel *UP* || 2 Terentius] *Eun. IV 3, 11* || 5 poenis *C* | ut . . . 6 Aeneas *om. U* | Virgilius] *Aen. VI 412* || 6 for$\overset{e}{o}$s *G* | fecit *WC* || 8 qui . . . sunt] civili in *(om. V)* bello morituri *UV* || 10 celeritatem *G'* | faciendo *G* || 11 filis *C* || 12 Virgilius] *Aen. X 814. 815* || 13 Lauso Parcae] laus so pariae *C* laus aparte *W* lasso parte *G'* | alibi] *buc. 4, 46. 47* || 14 c. f. *om. WC* | nomine *C* || 15 'toris' *et* toris *om. G'* || 19 Tepido *G'* Innupsit cornelia *WC om. U* | crasso *G* || 22 <mihi> vel tibi *U* || 23 ut . . . 24 *om. U* | Virgilius] *Aen. VI 264* | de *C* || 24 sillentem *C*

32. Perque meos manes id est beneficio umbrarum et manium meorum, cum a te Iulia non recedit.

33. Tua pignora adfinitatem accipimus, quae inter hos erat. WCG'

34. Te faciet c. m. obscure mortem denuntiat: bellum civile, inquit, agis, ne meus sis; bellum civile faciet, ut meus sis. Nam cum te Caesar occiderit, apud inferos eris mecum. W'CG'

35. Dilapsa ut Virgilius 'ter frustra conpressa manus effugit imago'. WCG'

36. Ille Pompeius scilicet. W'CG'

Dei ⟨m.⟩ sacrificiis, quae in primo libro ⟨609⟩ adversa fuisse monstravit.

37. Certa cum m. m. qui nosset mala esse ventura, id est nihil sperans.

38. Et quid ait ordo: et 'quid' ait 'vani terremur imagine visus?'. WCG'

39. A morte et in morte.

A morte r. ut Epicurei volunt. W'CG'

40. Aut mors ipsa nihil subauditur 'est', quod supra posuit. In utroque pro se locutus est: si non sentiunt umbrae, vana sunt, quae vidi, et non timenda; si sentiunt, mortem timere non debeo, quia nihil et mors, si habet sensum similiter ut vita.

Pronus in undas Oceani scilicet.

41. Orbis id est sui. WCG'

44. Legere r. verbum nauticum 'legere'. W'CG'

5—8. 21 (si)—24 (vita). 27.

---

2 redit *C* 4 nos *AR'V* | erant *WC* || 5 c.] e. *C* | bellum . . . 6 agis] bello civili agis *W'C* inquit civile *G* | ne meus sis *om. G'* || 7 meus] oms *C* | Nam *om. W'C* || 9 Virgilius] *Aen. II 793* | τ ut *C* | comprensa *Verg.* || 12 Dei *(CG')*] dehis *W* de illis *U* | Sacrifitia *G'* || 14 id . . . 15 sperans *om. G'* || 17 sensus *G* || 18 imorte *C* || 19 o morter *C* || 21 ultroque *U* || 22 umbrae post mortem vana *U* | umbrae *om. G'* || 23 qui *W* || 25 scilicet *om. UV* || 27 Leges *C* | legere] collegere *U om. G'*

WCG' 47. ABSCONDITQUE F. ut Virgilius 'latet sub classibus aequor'.

W'CG' 51. PRAECIPITI FORTUNA V. id est nulla felicitas satis est.

52. UT BELLUM D. E. hoc est: malebat iam dimicare quam vincere. plus autem dixit 'ut differret', ne vel hoc pati posset, quod postea erat pugnaturus, interim victoriam consecutus.

W'CG 54. CONCIRET conscisceret.

W'CG' 55. ET SUMMA F. ordo: Gnarus trahi et causas irarum et summa momenta favoris annona. Per hanc enim aut irascitur populus, si deest, aut mitis est, si habundet. Declinavit autem 'hac annona' septimo casu.

56. ADSERIT URBES adserere est 'liberum probare', adserit ergo 'liberos probat', ut Terentius 'liberali illam adsero causa manu'.

57. EMITURQUE M. pretium enim, ne timeantur, accipiunt; id est terrorem suum populus vendit potentibus sive divitibus.

59. IUSSUS I. U. a Caesare.

61. AUT SCIDIT hoc enim incertum est, utrum oppresserit terras an ruperit. Virgilius rupisse dixit 'venit medio vi pontus et undis Hesperium Siculo latus abscidit'.

MEDIAS FECIT SIBI LITORA T. 'medias terras', quae antea mediae fuerant, has sibi fecit mare litora.

W'G' 65. UTRAQUE FRUGIFERIS et Sardinia et Sicilia.

---

9 (ordo)—10 (favoris). 12.

1 Virgilius] *Aen. IV 582* | latet *om.* *C* ‖ 3 nulla *om.* *C* | sibi satis *U* salutis *G'* ‖ 4 mallebat *W* ‖ 5 dixit ut *om.* *W'C* ‖ 6 dimicaturus *U* ‖ 8 conscisseret *W'C* as(s)cisceret *VD* ‖ 9 Gnarus . . . et *om.* *W'C* ‖ 10 favoris *om.* *W'C* | annonae *W'C* ‖ 11 si d.] fide est *U* | idē ita ut mitis *C* ‖ 12 hanc *C* haec *U* ‖ 13 Adsirit *C* ‖ 14 Terentius] *Adel. II 1, 40* ‖ 16 Premium *U* ‖ 18 sive divitibus *om.* *U* ‖ 20 enim *om.* *G'* ‖ 21 Virgilius] *Aen. III 418. 419* | Virgilius . . . 22 abscidit *om.* *U* ‖ 23 litoret *C* | medias *om.* *U* ‖ 24 fuerint *CP* fuer̄ *UG* ‖ 25 *a voce* FRUGIFERIS *usque ad v. 182* EXIGUAE P. *deficit* *C* | sicilia et sardinia *UR'V*

66. NEC PRIUS HESPERIAM quia ipsae sunt Italiae propinquiores. WG

LONGINQUIS M. U. extra Italiam natis. W'G'

68. UBERE GLEBAE VIX SUPERANT id est has [duas] insulas in frugum copia vix Afri vincunt, cum apud ipsos pluerit et magnae provenerint messes. Superant ergo possumus 'superantur' accipere.

CESSANTIBUS AUSTRIS dum cessant, id est quando non spirant.

71. PROVISA DUCI Caesari. WG'

74. ARCTOQUE SUBACTA in hac enim parte caeli Gallia est atque Germania. W'G'

76. POTUIT BELLI FACIES id est praemittere. WGA

77. OCEANOQUE DARET triumphantibus enim mos erat, ut picta flumina et provincias, quas vicissent, ante currum praeferrent in tabula; possumus et fluvios victos accipere pro hominibus, qui habitabant. W'G'

79. VINCENDO P. T. quia et victoria belli civilis accessit.

80. VADENTEM ut vadentem passibus aequet. W

82. ESSE TIMORI[S] subaudimus 'se', [sed] quod postea posuit 'et se'. W'G'

83. NON MALLET AMARI ut vi vinceret potius quam favore. WGAR'

84. SUPERAVERAT transierat, ut Virgilius 'et inde Exsupero praepingue solum stagnantis Helori'. W'G'

ANXYRIS montem Tarracinensem dicit, in quo inberbis Iuppiter colitur, unde hoc nomen accepit ex Graeco; sic Virgilius 'quis Iuppiter Anxurus arvis Praesidet'.

---

13. 23 (transierat).

1 Ne *W* ‖ 4 Ubere v. g. s. c. a. *G'* | duas *om. W'* ‖ 5 afri(c)ae *G'* africa vincit *AR'V* | illos *U* ‖ 6 ergo . . . 7 accipere] pro superantur posuit *U* ‖ 8 dum . . . quando] i. quid *U* ‖ 13 praetermittere *G'V* ‖ 15 quos *G'* ‖ 19 aequat *W* ‖ 20 *nil nisi* esse timori ſb *G' supra v. 80* vadentem | *nil nisi* s. se *U* ‖ 22 vi *om. G* ‖ 23 ut . . . 24 Helori *om. UAR'V* ‖ 23 Virg.] *Aen. III 697. 698* ‖ 24 Helori *om. G'* ‖ 25 Anxyris montem] Transierat · ut virgilius *G'* | terracinensem *G'AV* | inherbis *U* ‖ 26 nomen *om. U* grecis *U* | sic . . . 27 Praesidet *om. U* | Virg.] *Aen. VII 799. 800* | anxu(-y *W*)ris *WG'*

85. ET QUA POMPTINAS accipimus 'est' aut 'sunt'.

86. SCYTHICAE QUA R. D. Ariciam dicit, ubi Diana colitur.

SCYTHICAE ubi primum culta est; sic Virgilius 'quem mater Aricia misit' et mox ait 'pinguis ubi et placabilis ara Dianae'.

87. ITER EST LATIIS quia consules ad Albanum montem sacrificiorum gratia ire consuerunt.

89. ARCTOI Gallici, quia Gallia sub septentrione est.

TOTO NON VISAM T. B. per decem annos tracto, ut ipse ait ⟨I 300⟩ 'decimo iam vincitis anno'.

92. PRO QUA P. U. si tu desereris a civibus tuis.

93. EOUS IN ORAS orientalis, ut Virgilius 'eoasque acies'.

WG' 94. NEC IUNCTO S. V. subaudimus 'incubuit'.

95. PANNONIO singulos pro gentibus posuit.

96. IAM PAVIDUM TIBI R. D. id est Pompeium.

98. ATTONITAM T. S. 'subit' intrat, ut Virgilius 'illa subit mediaeque minans inlabitur urbi', hoc est subterit.

99. UT CAPTAE quasi captae.

W'G' 100 SPARSURUSQUE DEOS id est de templis simulacra deiecturus in publicum.

FUIT HAEC M. T. id est timorem suum sic metiebantur, ut crederent Caesarem facturum esse, quid posset. Est ergo mensura dicta pro modo.

W 102. NON et nec legitur.

WG' SIMULARE T. subauditur 'vacat'.

---

9. 12.

---

1 POMPTINAS] pononas *W om. cett.* | est *om. G'* | *nil nisi* s. est *U* | *schol. ad v. 86 pertinet* ‖ 2 que *W* ‖ 4 sic . . . 6 Dianae *om. U* ‖ 4 Virg.] *Aen. VII 762* ‖ 5 pinguis] *Aen. VII 764* ‖ 7 qx *W om. U* ‖ 8 consueuerunt *UV* ‖ 11 vincitis *AR'V*] vincimus *WG'* vicimus *U* ‖ 13 Eoas *W om. cett.* | orientales *WUV* | id est parthicus *add. AR'V* | ut . . . 14 acies *UAR'V* | Virg.] *Aen. I 489* ‖ 16 gentibus] tota gente *G'AR'* ‖ 18 Virgilius] *Aen. II 240* ‖ 19 minas illabitur *G'* | hoc est subterit *om. G* ‖ 24 quicquid *G'* quod *AR'V* ‖ 25 dicta *om. U*

103. VIX ODISSE VACAT id est etiam ipsa odia libere exercere prae timore non poterant, sive ut adventu subito Caesaris trepidi tempus vacuum nec odio reperirent. W'G'

PHOEBEA P. C. per prolempsin; nam illo tempore haec non erat sedes. Ergo Phoebea palatia, quae postea Phoebea sunt dicta; nam haec postea constituit Augustus; sic Virgilius 'Laviniaque venit litora' nunc Lavinia; nam cum venit Aeneas, Lavinia non fuerunt.

104. IURE legitur et more. WG'

NULLO C. I. S. nam privatus Caesar senatum vocabat, cum consules soleant. W'G'

105. NON CONSULE S. quia cum Pompeio erant consules. WR'V

106. PROXIMA L. P. post consules scilicet. W'G'

107. VACUAEQUE LOCO C. C. aediles curules patricios dicit, qui et ipsi habent potestatem convocandi senatus; ergo nunc loco suo cesserunt, quippe non aderant.

108. PRIVATAE C. V. id est Caesaris, qui non erat consul.

112. TAMEN EXIT I. I. id est Roma. Significat autem unum ex Romanis. WG'

114. PUGNAXQUE METELLUS hic tum tribunus plebis fuit. W'G'

115. UT VIDET postea quam videt. WG'

SATURNIA TEMPLA REVELLI ubi aerarium publicum est constitutum. W'G'

118. USQUE ADEO SOLUS ⟨F. M. Q. T. A. N. A.⟩ verba poetae; ut Virgilius 'quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames'.

1—2 (poterant). 14—15 (dicit). 17 (Caesaris). 25 (ut) — 26 (fames).

---

2 non poterant pro (prae *AR'V*) timore *UR'V* | subito *om. U* || 3 repperirent *W'* || 4 prolempsin dictum est *U* | 6 Phoebea] ita *U* | hanc *WAR'V* || 7 sic . . . 8 fuerunt *om. UAR'V* || 7 Virgilius] *Aen. I 2. 3* || 7 *et* 8 lavina *G'* || 8 lavinea *W* || 9 vel timore *U* || 15 ipsi vim habent con- (*om. RV*) vocandi *G'AR'V* | ipsius *W'* || 16 nunc *W'*] non *G'R'V* || 18 in iras *W* || 20 Pugnasque *W om. cett.* | erat *G* || 24 verba poetae] Poeta Metellum increpat, qui propter thesauros se morti opponebat *G'* || 25 Virgilius] *Aen. III 56. 57*

124. FERES auferes.

SANGUINE SACRO sancti enim erant ante tribuni plebis, quippe his resistere aliquem non licebat.

125. VIOLATA P. potestas tribunicia

WG′ 126. INVENIT DEOS scilicet defensores.

W′G′ 127. SAEVA TRIBUNITIAE Gaius Ateius cum diceret Crasso servare se de caelo et eum proficisci vetaret ad proelium, ille contempsit; neglectus tribunus plebis diras imprecatus est. Quo bello Crassus occubuit.

DIRAE 'huic tribuniciae dirae' declinavit. Dictae sunt autem dirae velut deorum irae. Sed hic ultrices significant vel vindicatrices, id est defenstrices tribuni.

WG′ 130. E NOSTRO de eo, quod est nostrum.

132. NON COGIT E. id est te.

W′G′ 136. DIGNUM TE C. I. id est numquam eris tanto honore sublimis, ut dignus sis, cui debeat Caesar irasci.

W 140. SERVANTUR et serventur.

W′G′ SERVANTUR LEGES id est plus habent doloris, si eas Metellus servet, quam si Caesar evertat.

143. OBLITUS S. T. sic enim venerat ut pacatus; nam ait supra ⟨III 71, 72⟩ 'tunc agmina victor Non armata trahens, sed pacis habentia vultum'.

TUM COTTA METELLUM et hic tribunus plebis fuit.

WG′ 145. QUEM REGNA COERCENT id est populum.

W′G′ 146. LIBERTATE PERIT ut libertas sit causa pereundi, cum se adversum potentem libere aliquis sit ausus erigere. 'Libertate' ergo dixit 'dum liber est et resistit'.

WG′ 149. NIL IAM legitur et nullam.

---

3 licebit *W* | licebat et ideo sancti dicebantur *U* ‖ 6 Ateius] & ius *W* etius *U* et annius *P* | annius cum diceret *G* ‖ 7 crassus *W* | cum *PAD* ‖ 8 diras i. deorum iras ei imprecatus *U* dira : *G* | 9 non precatus *P* | est *om.* *G* ‖ 11 quasi *UV* | Sed . . . 12 tribuni *om.* *W′* ‖ 15 tantum *G′* ‖ 17 Serventur et servetur *G′* ‖ 20 venerat *om.* *G* ‖ 23 fuit plebis *UV* ‖ 26 libere *UG′* liber *W* ‖ 27 Libertatem dixit *U*

149. NULLAM id est rem, ab eo quod ait supra <147. 148> 'tot rebus iniquis paruimus'. W′G′

Alii legunt 'nil iam'. WG′

152. NON SIBI SED DOMINO G. E. Q. S. E. cum hi, qui serviunt, inopes sunt, non sibi graves sunt, sed domino suo, cui serviunt inopes. W′G′

153. ABDUCTO id est Cotta. WG′

155. TESTATUR STRIDORE FORES hoc post Gallorum inruptionem factum est, qui Capitolium latenter ingressi sunt, id est ut fores ferro maiore premerentur, ne quis cum silentio Capitolium posset aperire. W′G′

157. ROMANI CENSUS P. tributum enim, qui censebantur, aerario conferebant; ubi erant et quae victae gentes populo Romano praestabant.

QUEM PUNICA BELLA Hannibalis, quem Scipio superavit.

158. QUEM DEDERAT PERSES hunc Paulus vicit.

QUEM VICTI PREDA P. rex Macedoniae.

QUEM legitur et quod. W

159. PIRRHUS rex Epirotarum fuit, ut ait de hoc Tullius 'Hannibal credo erat ad portas aut etiam de Pyrri pace agebatur'. W′G′

TREPIDANTE RELIQUIT ut tolleres.

160. QUOD TE FABRICIUS R. N. <V. A.> id est Roma.

FABRICIUS REGI NON V. A. rex Pyrrhus Fabricio aurum obtulit, ut sibi proderet Romam, de quo Virgilius 'parvoque potentem Fabricium'; sed post victus Pyrrhus omne aurum perdidit, unde Fabricium corrumpere voluit.

163. MINOIA CRETA METELLO unde Metellus Creticus appellatus est. 'Minoia' autem dixit a rege Minoe. WG′

27—28 (est).

1 Al nullam *U* ‖ 5 serviant *U* | sunt graves *G* ‖ 7 tota *G′* ‖ 8 irruptionem gallorum *U V* ‖ 10 fores *om. U* | praemunirentur *Oudendorp* ‖ 12 tribunum *U* | Post tributum *G′* ‖ 13 ibi *G′* ‖ 16 paulus consul *U* ‖ 17 macedoniae. quem superavit quintus flāmius *G′* ‖ 18 *v. 159* <Quod> legitur et quo *G′* ‖ 19 fuit . . . 20 agebatur *om. U R′ V* ‖ 19 Tullius] *Phil. I 5, 11* ‖ 23 philippus *W′G′* ‖ 24 romam sibi perderet *U* | Virgilius] *Aen. VI 843. 844* ‖ 25 philippus *W′G′* ‖ 26 perdidit aurum *U* ‖ 28 *nil nisi* a rege Minoe *exh. U*

W'G' 164. QUOD CATO hic rogatione Claudii missus est Cyprum, ut cerneret hereditatem regis Ptolomei, qui defunctus vita populum Romanum heredem fecerat. Meminit huius Salustius in principio libri primi historiae.

LONGINQUA V. S. A. C. 'longinqua Cypro' id est longe posita.

165. TUNC ORIENTIS OPES id est egeruntur e templo.

166. PRAELATA EST G. T. ante triumphum enim victores omnia praeferebant, ut fecit Pompeius, qui vicit Orientem.

171. PROXIMA VICINO V. D. G. quae iuxta Italiam Massilia Graecorum dicitur.

172. PHOCAICAS AMPHISA regionis Phocidos, quae est in Graecia. Amphisa civitas est, sic et ⟨I 64, 65⟩ 'Cirrhea velim secreta m. s.'.

173. PARNASOSQUE Parnasus, mons Arc[h]adiae, biceps est, quorum unum ⟨iugum⟩ Apollini, unum Libero consecratum est, Helicon et Cytheron. Nunc ergo iugo utroque desertus est, quia incolas suos misit ad proelia.

MISIT id est manus.

174. BOEOTII COIERE DUCES qui Boeotiam possidebant.

175. FATIDICA C. A. quia hic fluvius ex oraculo Delphico oritur id est de monte Parnaso.

CADMEAQUE DIRC[A]E Dirce fons apud Thebas, quas condidit Cadmus, ideo Cadmea. Ubique autem pro fluminibus aut montibus incolas eorum debemus accipere.

176. PISAEAEQUE MANUS urbs Elidis.

26.

1 QUOD C. hic] Cato *U* | claudia *G'* || 3 fecit *GV* | Meminit ... 4 histoirae *om. UV* || 4 Salustius] *Maur. I 10* || 5 a longe *U* || 7 eruntur templo *U* | ex *G'* || 10 qui *WG'* || 12 phocaios *U* phoculos prochaios *W* || 13 sic ... 14 s.] magna *U* || 15 *immo* Phocidis *ut Co.* || 16 unū apollini unūs *G* || 18 ad p̄lia misit *U* || 20 bootii *U* boetii *W om. G'* | cohiere *W* || 22 e *W* | parnaso monte *U* || 23 est fons *U* || 24 cathmus *G'* || 26 civitas *UV*

177. SICANIIS A. A. Alfeus de Elide usque ad Siciliam venit amore Arethusae. WG'

TUNC MENALA LIQUIT mons Arcadiae, de quo Virgilius 'Menalus argutumque nemus p. q. l. s. h.' et alibi 'tua s⟨i⟩ tibi Menala curae'. W'G'

178. TRACHINIUS O. quia videtur in Oeta monte arsisse Hercules, ideo Herculea. TRACHINIUS id est de Trachinia, ut Arcas de Arc[h]adia.

179. DRIOPESQUE R. hi accolae sunt montis Parnasi. WG'

QUERCUSQUE SILENTES quercus enim Iovi fuerant consecratae, quae dabant responsa mortalibus. Has postea Lacedemonii subruerunt; ideo ait silentes; Virgilius 'Chaoniam pingui glandem mutavit arista'. W'G'

180. VERTICE SELOE nomen est populi.

181. QUAMVIS DILECTUS ATHENA⟨S⟩ sensus hic est: quamvis .dilectus sit, ut milites eligantur, omnes tamen venerunt favore Pompei. Nam cum dilectus est, plurimi relinquuntur, quod modo mirum est in dilectu habito neminem remansisse.

182. EXIGUAE P. [PUPPES] TENENT id est quia omnes Pompeium secuntur, modo paucae naves in Phoebeis navalibus remanserunt. Sunt autem navalia loca, ubi naves stant, ut Virgilius 'diripientque rates alii navalibus? ite!' W'CG

---

16 (quamvis)—19 (remansisse).

---

1 Alfeus W] Siculis G'A | 3 de . . . 5 curae *om.* UG' Virgilius] *buc.* 8, *22. 23* || 4 alibi] *ge. I 17* || 6 Tracinus W || 7 herculea dicitur U | tracia W'P thracia G || 9 incolae G' | *nil nisi* parnasi incolae *exh.* UV || 12 Virgilius] *ge. I 8* | Virgilius . . . 13 arista *om.* U || 13 caonia W | glande W grandem G' || 14 est *om.* U || 15 d. a. G' || 16 ·delectus est· milites G | est P || 17 delectus WG' || 18 relinquantur W | delecto W delectu G' | neminem remansisse in dilecto habitu U || 20 PUPPES REDIT C | puppes *exh.* WC || 21 sequuntur G | phebeis P phebeis G plebeis W'C || 23 ut . . . ite *om.* U | Virgilius] *Aen. IV 593*

182. Phoebea t. n. p. portum Piraeum dicit, ubi Apollinis templum est; sic Terentius 'heri aliquot adulescentuli coimus in Pireum'.

183. Tresque petunt v. c. S. c. duae sunt Salaminae, una in Graecia, unde pulsus est Teucer, alia in Cypro, quam modo dicit. Horatius [ut] 'ambiguam tellure nova Salamina futuram'. Sensus ergo hic est: veniunt et de Salamina tres naves petentes, ut credatur ipsa esse vera Salamina, unde ipsae venerunt, quae Pompeio faveat.

WCG' 184. Iam dilecta legitur et tunc.

Centenis venit i. a. ut Virgilius 'Creta Iovis magni' et mox addidit 'centum urbes habitant magnas'.

W'CG' 185. Creta vetus bene 'vetus', quippe in qua nutritus est Iuppiter.

WCG' 186. Nec eois peior 'nec peior' id est talis sagittis venit in arma.

W'CG' 187. Tunc qui Dardaniam t. Oricon hanc enim civitatem condiderant Troiani.

189. Encheliae ubique accipimus 'in arma venerunt'.

Versi testantes f. C. Cadmus in hac civitate cum uxore sua Armonia versus est in dracones, unde civitas hoc nomen accepit. 'Encheloe' enim 'dracones' dicuntur a Graecis; ideo ergo dixit 'testantes'.

190. Colchis civitas est ad oram maris Pontici, unde pellem Iason tulit arietis auream.

---

1 pyrreum *U* || 2 sic . . . 3 Pireum *om. UAR'V* || 2 Ter.] *Eun. III 4, 1* | aliquo ꝯ̄d *W* aliquid *C* | a. a. c. i. p. *G* || 3 Piraeo *Terent.* || 5 epyro *U* || 6 Horatius] *c. I 7, 29* | Horatius . . . 7 futuram *om. UAR'V* || 8 ipsam *et* veram *W'C* | vere *G* || 9 salaminam *C* | faveant *G'* || 11 Virgilius] *Aen. III 104* || 12 centum] *Aen. III 106* | habitant magnas] a. m. *G om. P* || 15 nec . . . sagittis *om. G'AR'* || 17 enim *om. UAR'V* || 18 condiderunt *UR* || 19 accipiemus *U* | venerunt vel venit *U* || 22 Enchoeloe *W* Encheliae *R'* || 23 ergo *om. U* || 25 aurem Iason tulit arietis *U* | aurei *CG'*

190. Absyrtos in undas iuxta hoc oppidum fugiens Medea patrem [suum] Aeetam fratris sui Absyrti membra dispersit, unde testis est Tullius de imperio Gn. Pompei<9, 22>.

192. Thessalus id est Thessalorum.

Iolcon Iolcos civitas Thessaliae in Hemo monte.

193. Inde lacessitum id est provocatum, ut notesceret. Inde scilicet ab Iolco.

194. Miscuit navigandi usu.

196. Conposuit m. genus commisit, comparavit, ut Virgilius 'sic parvis conponere magna solebam'.

197. Accessit m. u. r. id est genus mortis, ut homines etiam naufragio perirent.

198. Populum p. m. b. f. illic enim nati dicuntur esse Centauri. 'Mentita' autem ideo dixit, quia volunt ipsos primos equis usos ad sedendum et de longinquo visos creditos esse Centauros.

199. Strymon flumen Thraciae per Bistoniam paludem fluens; Virgilius 'Strymoniaeque grues'. Has ergo hic dicit Bistonias aves.

200. Barbara Cone regio in ultimis Europae partibus et apud Sarmatas.

201. Sarmaticas ubi perdit aquas bene 'perdit', quia diffunditur per paludes; alii dicunt sorberi ibi fluvium et ire sub terras.

Sparsamque profundo perfusam id est quam adluat flumen.

17—18. 22—24.

2 suum *om. WC* | Aeetam] ẹtam *W* ·e·tam *C*etam *U* etiam *G'AR'V*   3 unde . . . Pompei] ut patre sequente m̄braq; colligente ciuit̄ medea supra dicta fugā tener& *U* || 5 emonio *C* || 6 noceret *W'C* || 8 usum *W'* || 9 commisit *om. U* | ut . . . 10 solebam] vel miscuit *U* | Virgilius] *buc. 1, 23* | solebat *P* || 12 nonfragi operire *C* | navigio G_2 || 14 ideo *om. U* || 15 usus *U* usas *C* || 18 Virgilius] *ge. I 120* | gruens *C* | iste *U* || 20 eurotẹ *W'* eurothe *C* || 22 perdat *C* || 23 sorberi . . . et ire] urbes. ubi fluvium (-us *G*) exit *G'* | ibi *AR'V*] bi *C* in *W* | ibi fluvium *om. U* || 25 id est . . . flumen *om. G'* | qua alluit *U*

202. MULTIFIDI PEUCEN oppidum Europae in fine Ponti, quod alluit unum caput Histri ex septem [capitibus]. Nam ora habet septem. Ideoque multifidi caput alluit.

WC UNUM CAPUT HISTRI id est alluit.

W'CG' 203. CAICO Mysiae fluvius est Caicus.

WCG' 204. IDALIS ET A. haec oppida in Mysia sunt.

205. QUIQUE COLUNT P. Pitane civitas Lydiae, ubi pinus plurimae nascuntur; nam Graece πίτυς pinus dicitur.

WC ET QUAE TUA M. PALLAS id est tibias.

W'CG' 206. CELAENAE civitas Lydorum, ubi victus in certamine tibiarum Marsias ab Appolline poenas dedit. [Fabula [haec] velut nota praetermittitur.]

207. MARSYA RIPIS ERRANTEM MEANDRON ADIT Meandrus fluvius in Mileto flexuosus; ideo dicit 'errantem'.

MIXTUSQUE REFERTUR et redit Meandro commixtus [id est ipse Marsias; de sanguine autem Marsiae hic fluvius factus dicitur].

209. AB AURIFERIS T. quae ferant aurum.

210. NON VILIOR HERMUS quia et ipse aureus fluit, ut Virgilius 'atque auro turbidus Hermus'.

212. OMINIBUS quia ipsi iam perdiderant civitatem ominibus, ideo sequebantur Pompeium ipsum quoque periturum.

FABEULA TRIAE nam si historiam Troianae originis respicias, Caesarem magis quam Pompeium sequi debuerant, quia ipse natus est ab Iulo, ut ait Virgilius 'Iulius a magno d. m. n. I. [u. d.]'.

---

5. 7 (civitas Lydiae).

---

2 capitibus *om.* *W'C* || 5 coγ comis γ e *C* | fluvius per misiam fluens *G'* || 7 ladię *C* laodici(a)e *G'AR'* || 8 plurimae . . . pinus *om.* *W'C* | pitus *G'AV* cepitus *R'* || 10 Lydorum *om.* *W'C* || 11 Fabula . . . 12 praetermittitur *om.* *W'C* || 12 haec] hec *U* *om. cett.* || 13 adit . . . 14 errantem] Est enim flexuosissimus fluvius in mileto *G'* | MARSYA . . . fluvius] Marsia ft & Meander *U* || 15 id est . . . 17 dicitur *om.* *WC* || 18 ferunt *UR'* || 19 ut . . . 20 Hermus *om.* *U* | Virgilius] *ge. II 137* || 21 Omnibus *WCP* || 22 omnibus *WCP* || 23 perteriturum *C* || 25 sedqui *C* || 26 ortus *G'AR'V* || 26 Virg.] *Aen. I 288* || 27 dimissum nomen Iulo *UR'* *om.* *G'*

214. DESERTUS ORONTES fluvius Syriae nunc desertus.

215. SIC FAMA NINOS civitas Syriae regionis, felix dicta, quod post victoriam de finitimis [gentibus] actam rex Indorum eam condiderit ibique victoriae titulos consecrarit.

VENTOSA DAMASCOS Damascos civitas regionis Syriae, obiecta ventis, quippe campestris est; 'ventosa' autem sic posuit ut Virgilius 'palmosa Selinus'.

216. GAZAQUE civitas Syriae, in qua Cambyses, rex Persarum, divitias condidit.

IDUME civitas Iudeae; ubi multae arbores palmarum nascuntur. 'Dives' ergo accipimus talibus pomis.

217. TYROS INSTABILIS sive propter fallaciam, ut Virgilius 'Tyriosque bilingues', sive quia terrae motu laborat.

MURICE SIDON purpurae genere nobilis.

218. NON FLEXO LIMITE PONTI ut non sit ullus circuitus.

219. DUXIT CYNOSURA C. septentriones duo sunt, Helice et Cynosura. Hoc ergo dicit: qui inde navigant, ducem habent Cynosuram, quae nullis est dux certior quam his, qui inde navigant.

220. PHOENICES id est accedunt ab eo, quod supra ⟨214⟩ 'accedunt Syriae populi'.

221. RUDIBUS VOCEM SIGNARE F. primi enim Phoenices litterarum usum invenisse dicuntur et ante quam litterae invenirentur, per imagines ferarum atque signorum verba ponebant.

9—10. 11 (civitas Iudeae). 21.

---

1 non *WC* | nunc desertus *om. U* ‖ 2 regionis *om. UAR'V* ‖ 3 gentibus *om. W'C* ‖ 4 eam indorum *U* | ubique *C* ‖ 5 consecravit *UAR'V* ‖ 6 VENTOSA . . . Syriae *om. U* ‖ 7 ventosa . . . 8 Selinus *om. U* ‖ 8 ut *om. G'* | Virgilius] *Aen. III 705* | selinis *WC* selenis *Cpr* l. *G'* ‖ 11 Iudeae] ph(o)enicis *AR'V om. UG'* | multae palmae *U* ‖ 12 ideo dives pomis videlicet *U* ‖ 13 Virgilius *Aen. I 661* ‖ 14 labora /// *C* laborant *UR'V* ‖ 15 Muri cesidon *W* Murices sidon *C* ‖ 16 illis *U* ‖ 17 duo] vero *U* | duos elice *C* | helices *U* ‖ 18 dicunt *C* ‖ 19 cynos suram *C* ‖ 20 naviga /// *G* ‖ 21 ab . . . 22 populi *om. U* ‖ 23 Hi enim litterarum usum primitus invenerunt et *U* ‖ 24 et] nam *G'*

222. MEMPHIS CONTEXERE BIBLOS N. Memphis urbs Aegypti, quae papyro libros fieri instituit. Ideo dixit 'flumineas', quod illic papyrus nascitur. 'Biblos' autem, unde et bibliothecam dicimus.

224. MAGICAS hoc est verba Phoenicum.

225. TAURIQUE NEMUS mons in Cilicia.

PERSEAQUE TARSOS Tarsos civitas, quam Perseus condidit, Iovis et Danaae filius.

WC 226. CORICIUMQUE P. Corycium antrum Ciliciae; ideo patens, unde Virgilius ait 'Coricium vidisse senem'.

W'CG' 227. MALLOS urbs Ciliciae sive regio, quae nunc Antiochia nominatur.

NAVALIBUS AEGAE Aegae civitas est, quam significat vicinam mari, cum dixit 'resonant navalibus Aegae'. haec Neptuno est consecrata, ut ait Virgilius 'et Neptuno Aegeo'.

228. IUSTA ideo iusta, quia iam non pirata.

230. QUA COLITUR GANGES fluvius ⟨Indiae⟩, qui a septentrione oritur, coli autem ideo hunc dicit, quia fecundas facit, quas alluit terras.

233. HIC UBI PELLEUS Pella civitas Macedoniae, ubi Alexander Macedo natus est, quem nunc Pelleum dicit poeta ductorem. Hic cum fontem Nili fluminis quaereret, primo usque ad Thermon Nilum venit, inde ad tenebras; voce deinde divina territus, quod nimis periculosa temptaret, discessit a coepto. Ideo dixit 'hic ubi constitit'.

---

7. 11—12. 17.

1 contexe *C* || 2 liberos *U* | Ideo . . . 4 dicimus *om. U* || 3 flumin(e)a *WC* | papirum *C* | 4 et unde et *C* || 5 phoenium *C* || 6 cilia *C* sicilia *UG'* || 8 dane *C* dianę *W* dian(a)e *UG'AR'V* || 10 Virgilius] *ge. IV 127* | semen *C* || 11 siciliae *UG* | sive regio *om. U* | quae non canthiotica *C* || 12 dicitur *UV* || 13 Aegae civitas . . . 14 Aegae *om. C* || 14 cum . . . Aegae *om. U* | haecne . p̄tuno *C* || 15 ait *om. U* | et *om. U* || 16 Iuxta *C* | pyracia *C* || 18 coli . . . quia] ideo *U* | dixit *G'* || 19 terras · ideo colitur dixit *U* || 21 est *exh. U* || 22 fluminis nili *U* || 25 accępto *P*

Ubi autem Pella sit, Virgilius ostendit 'nam qua Pellei gens fortunata Canopi accolit effuso stagnantem flumine Nilum'.

236. VASTIS INDUS AQUIS fluvius Indorum. WCG'

HYDASPEN Medorum fluvium.

237. AB HARUNDINE SUCOS Agroetes significantur Indiae ulterioris populi, qui cannarum viridium caudicibus tunsis sive tritis dicuntur exprimere [id est] sucos. De his ait Varro W'CG'

'Indica non magna minor ⟨arbore⟩ crescit harundo

* * * * * * * * * * * * * * * * *

dulcia cui nequeant suco contendere mella'.

239. ADSTRINGUNT C. G. Agroetes significantur, quos dicunt pro purpura clavos habere de discoloribus gemmis.

240. QUIQUE SUAS STRUXERE PYRAS Bragmannos dicit, Indiae populos barbaros, qui sponte se cremant igni, cum his visum fuerit, quod diu vixerint.

VIVIQUE CALENTES ταπείνωσις [est], debuit enim dicere 'ardentes' sive 'flammatos'.

244. CAPPADOCES Cappadociae populos dicit.

AMANNUS autem mons est ipsorum, quem ideo dixit non coli, sive quia durus est, sive quia isti semper hostibus occupati sunt, ut ait Tullius ad Atticum in epistola quarta 'inde mons Amannus, qui plenus est hostium sempiternorum' et accipiemus hic duri non 'sterilis', sed 'qui semper resistant inimicis'.

---

9 (Varro . . . harundo).

1 Ubi . . . 3 Nilum *om. U* ‖ 2 accolit . . . 3 Nilum] a. e. s. f. n. *G'* | flu | ne *C* ‖ 4 fluvius indorum (me *supra* in) *G* ‖ 5 ł medorum *U* ‖ 6 agroeti *G'* | dicit qui sunt Indiae *U* 7 ulteriores *W'C* | tonsis *W* tonsos *U* ‖ 8 sucum *W* sacum *C* | De . . . 10 mella *om. U* ‖ 8 *Varro Atac. cosmogr. fr. 15 sq. p. 32 Wülln.* | crescat *C om. G'* ‖ 11 Astringunt *G'* | agroetae *CG'* | dicit *U* ‖ 13 bragmanos *G* bragmminas *C* ‖ 16 Vinique *C* | Tapinosis *UPDV* Tabinosis *G* tatimocidi *C* est *exh. G'* ‖ 21 ut . . . 24 inimicis] et semper resistunt inimicis *U* ‖ 22 quarta] *immo* V *20, 3:* inde ad Amanum contendi . . qui mons erat hostium plenus sempiternorum *Cic.* ‖ 23 et acc.] Quod autem ait *G'AR'* 24 resis*t*unt *P*

245. TENENS V. SAXA N. 'tenens' possidens.

WCG' NIPHATEN Armeniae fluvium.

W'CG' 246. COATRAE Indiae ulterioris populi, de quibus ait Virgilius 'aut quos Oceano propior gerit Ind. l. e. s. o. u. a. v. s. a. h. u. i. p. s.'

248. UMBRAS MIRATI NEMORUM N. I. S. Aethiopas dicit, qui inferioribus signis iuxta Oceanum et zodiacum circulum sunt; hi umbras pro qualitate terrae in sinistram partem mittunt, nos in dexteram. Hoc ergo mirati sunt in nostris terris non ire sinistras umbras, ut in suis eant.

249. ORESTAS gentes in ultima barbaria.

250. CARMANOS gentes supra mare rubrum Persidi ad promunturium usque proiectae a Carmano rege, terrae filio, nominatae.

252. LUCET ET EXIGUA V. N. B. cito enim dies ibi redditur, cum inter orientem et occidentem non multum interest spatium.

253. AETHIOPUMQUE SOLUM subauditur 'Romanus commovit furor'.

QUOD NON PREMERETUR AB ULLA negat Aethiopas sub zodiaco circulo futuros, nisi signum Tauri processu unius pedis usque in eorum provinciam tenderetur; omnes enim sub signis XII sumus.

W'C 257. EUFRATES duo Persidos flumina, Eufrates et Tigris, inter quos posita Mesopotamia terra nominatur.

15—17. 18—19.

2 fluvius *G'* ‖ 3 ulteriores indiae *U* | ulteriores *C* | de... 5 p. s. *om. U* ‖ 4 Virgilius] *ge. II 122. 123. 124* | proprius *W* | l. . . . 5 p. s. *om. G'* ‖ 7 zoziacum *WC* ‖ 9 dexterant *C* ‖ 10 umbras *exh. G'* | in *om. W* | suis in regionibus (*om.* eant) *U* | ut . . . eant] ut insuescunt *G* | eunt *P* ‖ 11 bauuaria *U* ‖ 12 super *W'* | Persidi ad *Wessner* ad persidu *WC* ad persidum *UG'AR'* ‖ 13 promunctorium *W'G'* ‖ 15 Luce exigua *C* ‖ 17 spacium interest *U* ‖ 18 solam *C* ‖ 20 sub... 22 provinciam *om. C* ‖ 21 futuros esse *UAR'V* ‖ 22 tenderetur provintiam *G'* | intenderetur *C* ‖ 23 signis XII sumus] zodiaco sunt nec aliud habitatur (*om. G*) in terris nisi sub zodiaco *G'AR'V* ‖ 24 duo Persidos flumina *om. U*

257. Diversis fontibus edit ambo flumina unum habent ortum, quae dividit terra et nomina dat duobus. Quod si non Mesopotamia separaret, esset incertum, utrum Eufrates diceretur an Tigris. W'CG'

260. Phariae unde id est Nili, ab Aegypti civitate.

Vice fungitur undae fertilis qui ita ut Nilus inrigat terras et fertiles facit. Ideo autem dicitur 'vice fungitur'.

261. At Tigrim s. t. a. h. de hoc ait in primo libro Nero

'quique pererratam subductus Persida Tigris
deserit et longo terrarum tractus hiatu
reddit quaesitas iam non quaerentibus undas'.

264. Diversaque signa id est Pompei.

266. Contenti fecisse duos scilicet e tribus; iam enim occiderunt Crassum.

Tinxere sagittas id est veneno.

267. Errantes S. p. sedes enim non habent certas et proprias, sed errant semper in Ponto.

Quos gurgite Bactros Scithiae fluvius per Bactra, civitatem Parthiae, frigidissimus transit.

268. Hyrcania regio silvestris in Scythia, unde ait Virgilius 'Hircanaeque admorunt ubera tigres'.

Silvis id est includit. WCG'

270. Eniochi gens Asiae superioris in ore Ponti, qui ideo Eniochi dicti sunt, quod ad regendos equos sint doctissimi. W,'CG'

---

13 (e tribus).

---

2 quos *W'C* | Quae *G'* || 3 mesopotamiam *W'CG* || 4 an] aut *U* || 5 *nil nisi* aegypti nili *exh. U* || 6 fertilis . . . 7 facit] quia sicut nilus fertilem reddit aegyptum · ita et iste inrigat terras et fertiles facit *UAR'V* 7 faciat *WCP* || 8 Ad *C* H.] l. *WC om. cett.* || 9 subductis *G'* || 10 longe *G* | terram *G'* || 13 Contente *C* | duo *W* | e] he *P om. C* | enim *om. W'* || 14 occiderant *GAD* Crassum] unum · i · crassum *U* || 16 certas erant enim semper *U* || 17 sed *G'AR'V* et *WC* | erant *C* || 18 bactram *CG'AR'V* || 20 unde . . . 21 tigres *om. UAR'V* | 21 Virgilius] *Aen. IV 367* || 22 indudit *C* || 24 sint *UCG'*] sunt *W* || 25 doctissimi sint *U*

270. Sarmata ubique accipimus ‘tinxere sagittas’ [id est rapuerunt].

Moschis et hae vicinae sunt regiones in Europae parte prope Germanos.

WCG′ 271. Rura secat id est radit et transit aut dividit, ut Virgilius ‘ego sum, pleno quem gurgite cernis stringentem ripas e. p. c. secantem’.

W′CG′ Ditissima rura ‘ditissima rura’ Colchorum, sive propter felicitatem accipimus, sive propter pellem arietis inauratam, quae apud Colchos inventa a Phrixo in templo Martis est consecrata.

Phasis fluvius est Colchorum; meminit eius Virgilius ‘Phasimque Lycumque’.

272. Qua Croeso fatalis Halys Halys fluvius Asiae interioris [,qui] Croesi regnum et Cyri medius terminabat. Erat autem Cyrus rex Persarum, Croesus Lydorum. Cum inter hos certamen de imperio ageretur, Croesus consuluit Apollinem, cui hoc responsum est

‘Κροῖσος Ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει’

et Sallustius hoc tetigit in historiae libro III ‘per hos <Halys> fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persicis’.

WCG′ 273. Tanais fluvius est Scithiae, qui Asiam Europamque disterminat.

Diversa nomina mundi haec enim ripa Asiae est, illa Europae.

15—19.

1 id . . . 2 rapuerunt *om.* *G′R′V* | est turma rap. *C* || 3 Moscis *WC* || 5 *nil nisi* i. rad& *U* | radit. et transit. adit *G* radit et transsit *P* || 6 ut . . . 7 secantem *om.* *UG′* || 6 Virgilius] *Aen. VIII 62. 63* | flumine *Verg.* || 8 Colchorum *om.* *U* || 9 felicitatem . . . propter *om.* *CG′* || 12 cuius meminit *G′* | meminite · euirḡ *C* | Virg.] *ge. IV 367* || 15 qui *om.* *CG′AR′V* | medium *G′* || 16 personarum *U* || 17 de *om.* *W* || 18 hoc . . . 21 Persicis] ab eo adversa responsa prolata sunt *UG′AR′V* 19 . K. P. ωωcaλ YNDA BACMETAΛNNAP XHNKXYCEI *W* K POICOCA · aẏ HƏABACMETAAN HAP · X · H · KATXẏCEI *C* || 20 Sallustius] *Maur. III 72* || 21 Halys *add. Usener* || 22 daciae *W* uie *C* || 23 disterminatur *W* || 24 ripia *C* rapia *W*

276. QUA FLECTITUR A. O. ampliorem facit; notandum, W'CG'
nam ampliare 'differre' significat.

AMPLIAT ORBEM id est partem orbis vel Asiam vel Europam facit maiorem, alteram, cum in alteram flectit.

278. ET HERCULEIS A. G. M. huc usque enim Hercules venit ibique portum Herculis Monoeci condidit.

279. GADES nomen est insularum. WCD

281. SUBSTRINGENS A. C. gens in Ponto, quae deauratis W'CG'
bratteolis ornamenti vice comas ambit.

HINC FORTIS ARIUS Hispaniae populus.

282. SARMATICI SOLVENS IEIUNIA B. ⟨M. Q. F. E. V. G.⟩ gentes sunt in ultima Germania Massagetes et Gelonus, ut ait Virgilius 'acerque Gelonus, cum fugit in Rhodopen atque in d. G. et lac c. ⟨c.⟩ s. p. e.' hinc est 'ieiunia' hic dictum.

283. QUO FUGIT EQUO in quem locum equo fugit.

VOLUCRESQUE G. id est quo fugerunt, homines tinxere WCG'
sagittas.

284. NON CUM MEMNONIIS comparatio a minori fit. W'CG'
Dicit autem: non tot cum illo fuerunt, quot nunc sunt cum Pompeio. MEMNONIIS a Memnone, Aurorae filio, id est orientalibus.

285. CYRUS Cyrum cum magnus sequeretur exercitus, ut numerum omnium sciret, iussit macerias fieri, id est loca, quae certum numerum militum ferrent. In haec mittebantur, quanti introire potuissent; sic ex maceriarum

---

1 (notandum)—2.

---

1 Quas *C* | a. o. *om. C* | Noitandum *G* || 2 nam] non *P om. G* | non differre *G* || 4 alterum cum *C* Alteram facit cum *U* | alteram *om. G'* | in al | rā *W* | flectat *Wpr* || 5 enim *om. U* || 6 menoeti *G* menoci *WC* menoti *U* || 7 Gaudes *C* || 9 bateglis *C* balt(h)eolis *G'A* baltheis *R'V* | ornamenti vice *om. U* || 11 B.] bis *C* || 12 K Musagentes *C* K. Massagetes musa gentes sunt *W* | Massagetes . . . 14 et] Ieiunia ut uir. et *U* || 13 Virgilius] *ge. III 461. 462* | acris *P* || 13 gelonis *G'* | cum . . . 15 dictum *om. G'* | hinc . . . dictum *om. U* | hinc] hoc *C* || 16 Quos *C* | equo fugit *om. U* || 21 mennoneis *G'* | mennone *G* mennonę *P* | 23 cyrem *C* || 26 si *C* | mercenarii *C*

numero ad stipendium dandum et quantitatem militum colligebat.

285. Et effusis n. m. t. consuetudinem dicit Persarum hanc fuisse, ut procedentes ad bellum singulas sagittas extra urbem loco certo dirigerent omnes, post finitum proelium redirent et singuli singulas tollerent, ut ex his, quae remansissent, occisorum numerus inveniretur.

WCG 286. Descendit P. id est non sic descendit.

W'CG' Fraternique u. a. Agamemnonem dicit, qui mille naves duxit ad Troiam propter Helenam, Menelai fratris sui uxorem.

WCG' 287. Aequora ordo: non cum tantis classibus percussit aequora.

W'CG Unum id est Pompeium.

W'CG' 292. Exequias non auxilia.

Non corniger H. Iuppiter, qui apud Libyam cum arietinis cornibus colitur, de quo Virgilius 'hic Ammone satus'.

WCG' 293. Marmaricas Marmarica gens in ultimis Africae finibus constituta.

294. Ab occiduis in occidente positis.

295. Usque subauditur 'non cessavit mittere catervas in arma'.

W'CG' Paraetonias ab oppido, quod iuxta Syrtes est, quae sunt prope Catabathmon, qui locus Africam dividit ab Aegypto.

297. Pharsalia campi Macedoniae.

Praestitit cum Pompeio mittit auxilia.

3—7 *cf. Usener p. 107, 9—10 adn.* 12. 21—22. 24.

2 colligebant *C* || 3 т] c. *C* | hanc dicit fuisse persarum *GR'* dicit hanc fuisse persarum *CPAV* || 5 digerent *C* || 6 et *om. CAR'V* | qui *W'* || 9 Agamennonem *PR'* agamen nonem *C* Agamenonem *G* || 10 adduxit *U* || 12 contantis *C* | classibus *R om. cett.* || 16 Id est iupiт̄ ammonē dic̄ qui *U* || 16 lybiam *W* | cum arietinis corn. *om. W'C* || 17 Virgilius] *Aen. IV 198* || 21 catervas *om. G* || 24 pro peccata bath mon *P* pro | pecata bathi montis *W* propeccata bathi montes *C* prope catabaht montem *U* prope cubathmon (cute batmon *A*) montem *AR'* || 27 dum cum *UAR'*

298. Ille ubi d. t.* moenia Romae id est Caesar.

299. Superevolat A. data celeritate, ut Virgilius 'illa vel intactae segetis per summa volaret gramina'. WCG'

301. Phocais civitas Graeciae, unde profugi Graeci alii delati sunt in Italiam, alii in Massiliam civitatem, in qua haec iuventus est, de qua loquitur.

In dubiis in his, quae erant dubia, ut Virgilius 'in dubiis responsa petunt'. WC

302. Non Graia l. f. ut Cicero ait 'aut levium Graecorum aut inmanium barbarorum'. WCG'

Signataque iura id est leges. WCG

303. Causas non fata non qui vinceret, sed qui iustius dimicaret. W'C

Non fata s. id est 'ausa est' subaudimus. WC

304. Indomitum d. v. id est Caesaris. W'CG'

306. Cecropiae fronde id est olivae ramo.

Cecropiae Atheniensis, quas condidit Cecrops. Cecropiae autem ideo, quia hanc sibi Minerva exceperat civitatem, ut ait Virgilius 'Pallas quas condidit arces i. c.'.

307. Semper in externis posita in principiis praeteritae vitae purgatio. Bene autem addidit 'in externis', ut civilibus auxilium ferre non debeant.

9—10. 11.

2 celeritas *WC* | Virg] *Aen. VII 808. 809* || 4 gratia liide lati *C* || 5 at ad missilian *U* || 6 de qua nunc *UR'V* de qua haec *G* || 7 In dubiis *(G')* Quia incertum erat (est *R'V*), utrum Caesari an Pompeio victoria eveniret (evenisset *G*) *UG'ARV* | erant in dubia *W* | Virgilius] *Aen. VII 86* || 9 Non graia levitate dicit *(G'AR'V)* quia Graeci (grai *G*) facile mutantur; ergo isti contra morem suae gentis fecerunt fortiter in fide stantes *UG'AR'V* (in fide stantes *om. G'*) | Cicero] *pro Ligar. 4, 11* 11 legis *G* || 14 fatas *C* fata; f, *W* || 16 *nil nisi* olive *U* || 18 ideo cecropiae quia *UV* | defenderat *AR'V* | civitatem defenderat *U* || 19 ut . . . c. *om. UR'V* | Virgilius] *buc. 2, 61. 62* | i. c. *om. CG'* || 20 pt̄ę *U* | 21 expurgatio *U* || 21 ut . . . *pag.* 104, 1 externis *om. G' per homoeotel.*

307. IN EXTERNIS ordo hic est: semper in externis bellis vestro populo fata communia tulisse Massiliam testatur aetas, quae conprehensa est annalibus.

309. LATIIS [autem] Romanis. ANNALES autem libri sunt, qui actus continent singulorum annorum, ut Virgilius 'et vacet annales nostrorum audire laborum'.

315. SACRA MANU id est nostra, quae vobis est copulata.

WCG' 316. TERRIGENAE hic terrigena huius terrigenae facit, ut Virgilius 'Troiugena, interpres divum'.

W'CG' 321. ADDE QUOD INNUMERAE primo dixit, quod non habeant dimicare, modo dicit, quod etiam si dimicent, nihil prosint.

323. UT GLADIIS EGEANT id est nec tam innocentes sunt homines, ut civilibus bellis desint, qui cupiant dimicare. COACTIS collectis sive ut cogi debeant, qui sponte non dimicant de his, qui ad bellum civile venerunt.

328. COMMITTITIS ULLIS id est si eos vultis dimicare tantum, quibus non licet, id est nobis.

329. SUMMA PRECANDI hoc solum scilicet postulamus.

WCG' 332. EXCLUDIQUE id est nobis.

W'CG' 333. SIT LOCUS E. S. in quo scelus non sit admissum.

336. MARTIS HIBERI Hispania enim ipsis temporibus arma commoverat.

337. QUID RAPIDUM D. I. in media oratione sensum finivit. Nam cum dixerit 'vel, cum tanta vocent discrimina Martis Hiberi', sequebatur, ut diceret, 'quid vos civilia bella suscipitis'; sed convertit se subito ad Caesarem, quod factum ostenditur, cum dicit 'quid rapidum deflectis

---

2 testatur *om.* *G'* ‖ 3 annalibus] latiis annalibus *UAR'* ‖ 4 autem] a *P* à *G* *om.* *CUV* | autem libri] libri *UV* ‖ 5 continetur *C* | ut . . . 6 laborum *om.* *UAR'V* ‖ 5 Virg.] *Aen. I 373* | 9 Virgilius] *Aen. III 359* | int̄ praes sidiūū *C* ‖ 11 debeant *G'AR'V* | 12 prosit *GAR'V* ‖ 13 eant *C* ‖ 14 desint bellis *G'* ‖ 15 pro cogi *C* ‖ 16 civile non *G'AR'* ‖ 17 si cum eis *G* ‖ 19 dep̄camur *UV* ‖ 24 Qui *C* | I. in . . . finivit *om.* *G'* | finiunt *C* ‖ 26 hiberis equebatur *C* ‖ 27 caesar *W'C* ‖ 28 dicunt *U*

iter', ut Virgilius ostendit Didonem fugisse, cum dicit Aeneas 'siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro'.

NON PONDERA RERUM non, si nos ceperis, omnes vicisti, ut Virgilius 'non hic victoria Teucrum vertitur aut anima una dabit discrimina tanta'.

338. NUMQUAM FELICIBUS ARMIS terret Caesarem iuventus, ut nolit sibi infelices iungi.

340. TRANSLATAS PHOCIDOS ARCES hanc habuerunt antea civitatem, unde profugi Massiliam condiderunt civitatem; ideo dixit 'translatas arces'.

342. INLUSTRAT inlustres facit et nobilitat.

FIDES scilicet quam p⟨opulo⟩ R⟨omano⟩ deserimus.

344. ET TELA PARATI id est sumus.

346. LAMBERE TERRAM ubique subaudimus 'parati sumus'.

347. HORRIDA CERNI quae horrere faciunt, si cernantur.

348. FOEDAQUE CONTINGI quae foeda sint, si tangantur.

CONTINGI adtingere. WCG'

MORSU id est parati sumus.

350. OBSESSUM POENO G. Q. M. SAGUNTUM oppidum Hispaniae, quod bello Punico secundo obsessum ab Hannibale inbellem occidit aetatem. Hoc ergo dicunt 'possumus et nos haec subire pro libertate, quae fecit Saguntum obsessum bello Punico'. W'CG'

352. UBERA SICCA FAME ostendit nec matres habuisse, quae darent

1 ut . . . 2 nostro *om.* *U* | Virgilius] *Aen. VI 465* || 4 ut . . . 5 tanta *om.* *U* || 4 Virgilius] *Aen. X 528. 529* | aut . . . 5 tanta *om.* *G'* || 7 nolet *W* nollet *UV* | iungi G_1 iongi G_2 || 8 ante *G* || 9 civitatem *om.* *UCR'V* || 10 translatas arces] translaces *U* *om.* *G* || 11 inlustres facit *om.* *U* || 12 deseri m̊ *G* deseruimus *U* || 15 horrore *P* horrorem *GAR'V* | cernuntur *U* || 16 sunt *UGAR'V* || 19 poenogi *WC* || 21 aetate *C* | Nos possumus haec *G* || 22 quae . . . 23 Punico] qui fac̄ saguntū *UV* | opsessum *C* opp̄ssū *G'* || 24 ne *U* || 25 quae] lac quod *AR'V*

353. Uxor e. a. c. p. s. f. m. ut iam crimen non sit occidere, si rogatur, ut feriat.

355. Hoc potius c. g. inter se scilicet, cum suos obsessi perimunt.

357. Testata est voce dolorem futurae orationis sensum ante demonstrat, ut Virgilius 'et sic accensa profatur'; alibi 'placido sic pectore coepit'.

358. Nostri fiducia c. ut ideo nos contemnant, quia festinare nos credunt.

WCG' 359. Quamvis Hesperium m. p. a. ⟨a.⟩ 'Hesperium axem' id est septentrionalem, ubi est Hesperos.

W'CG' 362. Robora d. quid sit 'robora' exponit, id est densae silvae, dictae casu nominativo. Possumus et genitivum accipere 'huius silvae robora'.

367. Sed si solus eam dixerat enim supra ⟨330. 331⟩ 'terribiles aquilas infestaque signa relinquas urbe procul nostrisque velis te credere muris'.

370. Dira fugant contagia a se scilicet expellunt; supra enim dixerat ⟨333⟩ 'sit locus exceptus sceleri'.

368. Iam non excludere tantum id est non sufficit, quia excludere me ausi sunt, iam hoc agunt, ut includant.

373. Haud trepidam c. i. quippe quae restitit.

WCG' 381. Statura constatura, ut Virgilius 'haud illi stabunt Aeneia parvo hospitia'.

W'CG' 386. Densas tollentia ordo: tollentia brachia densas pinnas caespitibus extruxit et cruda terra. Pinnas ut Virgilius 'pinnis atque aggere cingit'. Nam munimenti genus est.

1—2.

1 Uxore hac p. *C* | Vτ^eτiiā *U* | non sit crimen *UGV* || 5 futunte *C* || 6 Virgilius] *Aen. IV 364* | et *om. U* | accessa *C* || 7 alibi] *Aen. I 521* || 8 qui *WC* || 11 hesperus est *G'* || 12 Robora *G'* Robore · d. *W* Robo ret *C* || 13 dictae . . . Possumus] dictae quando pluralis est · efexegesis est · casu nominativo plurali. Possumus *G'* || 16 aquilas *exh. AR'* | Vnde *U* || 19 sic *W* || 20 sufficet *C* || 22 Aut *C* | quae] quia *G'* | resistit *G'* || 23 Virgilius] *Aen. X 494. 495* | had *W* aut *CG'* || 26 extructis *C* | Pinnas . . . 27 cingit *om. U* || 27 Virgilius] *Aen. VII 159* | Nam pinna *UV*

387. CRUDAQUE sola, sine calce et sine reliquis inpensis.

390. STRATA M. T demorata est; sic mox ⟨392⟩ ponit, 'quantum est, quod fata tenentur'.

392. VINCITUR UNA MORA subaudimus 'urbs Graia'.

UNA MORA per moras.

QUANTUM EST QUOD FATA TENENTUR 'quantum est' cum admiratione accipitur, id est multum est.

395. ET SPOLIANTUR ROBORE SILVAE Virgilius econtrario 'atque olea magnum vestire Taburnum'. WCG

399. LONGO NUMQUAM V. AB A. non ab aevo numquam violatus, sed ab hominibus numquam violatus per longum aevum.

VIOLATUS AB AEVO poeta hoc ideo de religione silvae dixit, ut videatur Caesar admisisse sacrilegium, ut Cicero in Verrinis 'negas vel Persas hostes ausos fuisse Appollinem Delium tangere, quem violaverit Verres'.

401. SOLIBUS UMBRAS id est cingens. W'CG

405. OMNISQUE H. L. C. A ubique 'tenet' subaudimus ab eo, quod ait supra ⟨403⟩ 'Nimphaeque tenent'. WCG

406. SI QUA FIDEM 'si qua' pro 'si' posuit, id est si meruit fidem vetustas mirata superos, ut Virgilius 'Anthea siquem' et alibi 'diu,- res siqua diu mortalibus ulla est', id est si ulla est. W'CG

410. FULGURA id est non incubuerunt.

PRAEBENTIBUS AURIS ordo hic est: suus inest horror arboribus non praebentibus frondem, id est suam ullis auris. Ostendit ergo ventum eiusdem silvae folia non movere.

---

1. 17.

---

1 et reliquis *UAR'V* | 2 Srata *W* Stratum. c. *C* | sicut *G'* | exponit *U* || 3 facta *G'* || 4 more *C* || 7 admixtione *G* || 8 Virgilius] *ge. II 38* || 10 a. b a. *C* a. a. *W* || 11 violatur. sed *W* | sed . . . violatus *om. G'* || 13 poeta in eos sed ad religionem silvae ut *WC* || 15 Verrinis] *simil. in Verrem II. I 1, 18; 47. 49* || 18 *nil nisi* s. tenet *U* || 21 mirata] *incip. novum schol. CG'* ut . . . 23 est *om. U* || 21 Virg.] *Aen. I 181* || 22 alibi] *Aen. X 861* || 24 Fulgora *W* || 25 id est *C*

WCG' 413. ARTE CARENT non enim decore sunt aere aut marmoribus fabricata.

414. IAM ROBORE PALLOR ligno, unde [facta] sunt.

415. ATTONITOS id est deos; attonitos hic accipimus 'horrendos, tristiores'.

W'CG' VULGATIS S. F. 'vulgatis figuris' scimus enim, quod vultu dii singuli simulacra mereantur; illos ergo deos colimus, quorum certum novimus vultum.

WC 416. NUMINA SIC ⟨M.⟩ horrescunt.

WCG' TANTUM tam multum.

W'CP 417. QUOS TIMEANT N. N. D. et hoc ipsum terrorem addat, quia timent et quos timent nesciunt, cum hos deos magis debeamus timere, quos scimus.

WCG' 419. ET PROCUMBENTIS utrumque miraculum est: et quod procumbunt sponte et quod rursus exsurgunt.

W'CG' 420. FULGERE INCENDIA S. subaudimus 'iam fama ferebat'.

422. NON ILLUM id est lucum.

423. MEDIO CUM PHOEBUS IN AXE die scilicet medio.

424. IPSE SACERDOS 'ipse' cui secreta commissa sunt.

425. DEPREHENDERE L. huius luci, id est numen.

426. HANC IUBET scilicet Caesar.

429. MOTIQUE V. id est milites, non manus.

431. IN SUA ut Lycurgus est passus a Libero.

435. MERSO bene 'merso'; ne quis dissuaderet, percussit, antequam loqueretur ad militem.

437. CREDITE ME FECISSE NEFAS nam si nefas est, ego solus dabo poenas, qui feci et qui vos iubeo facere.

4—5. 10. 14—15. 16. 19. 23. 27.

1 decora *G'* || 3 facta *exh.* *G'AR'V* || 4 *nil nisi* i. horrendos tristiores *U* || 5 tristiores. Possumus etiam attonitos homines accipere *(G')*. Non sic inquit *(om. AR')* metuunt homines deos, quorum vultus expressos simulacris cognoscunt *(G'AR')* || 7 vultus singulos *G'* || 8 colimus *om.* *W'C* || 9 Non *C* || 11 D. et] det *W D* & *U* dec& *C* || 13 quos] quod *C* || 14 miraculi *WC* mirum *AR'V* | est *om.* *WC* || 19 sacrata *WG'* sacra *UR'* || 20 L. *om.* *C* | luci *om* *G'* | lum̄ *C* nom *U* || 23 lucurgus *C* licurgus *W'* licureus *G* ligurgus *P* | passus est *G'AR'* || 27 solus *om.* *W'V*

439. SUPERORUM ET CAESARIS IRA hoc est quod magis nocere posset contemptus Caesar quam dii violati.

441. SILVAQUE DODONES quercus dicit, quas consecratas habuit Iuppiter Dodoneus.

ET FLUCTIBUS APTIOR A. ut Virgilius 'tunc alnos primum fluvii sensere cavatas'; alibi 'nec non ⟨et⟩ torrentem undam levis innatat alnus'. WCG'

442. ET NON PLEBEIOS LUCTUS TESTATA C. hinc enim incestata familia ostendebatur, ut Virgilius 'et feralis ante cupressos constituit', alibi 'et fronde coronat funerea'. Bene autem dixit 'non plebeios luctus'; neque enim haec curantur in funere egentium vel ignobilium. W'CG'

443. TUNC PRIMUM P. C. posuere omnes illae arbores, quas supra dixit.

TUNC PRIMUM supra enim dixit ⟨399⟩ 'longo numquam violatus ab aevo'.

445. SUSTINUIT SE SILVA CADENS cum arbor supra arborem ruit, factum est, ut quae supra venerant, stare viderentur.

454. VERSUS AD HISPANAS ACIES hinc incipiunt principia libri quarti, in quibus ⟨IV 1⟩ dicturus est 'At procul extremis terrarum Caesar in oris Martem saevus agit'.

455. IUSSIT BELLA GERI tamquam ipsam necesse sit vincere.

456. GEMINASQUE AEQUANTIS M. T. pari cum moenibus summitate

457. ACCIPIT ipse agger. WCG'

462 ILLINC id est de turribus. W'C

---

3 Silv(a)eque *WC* || 4 ippiter *C* || 5 Virgilius] *ge. I 136* || 6 fluvios *G'* | censere *P* censore *G* | alibi] *ge. II 451* || 7 letus *C* || 8 plebeius *C* · hic *C* || 9 incestata *AR'* intestata *W'CG'* | Virgilius] *Aen. VI 216. 217* || 10 constituunt *Verg* | constituit . . . funerea *om. U* | alibi] *Aen. IV 507. 508* | coronant *WC* coronam *G'* | funera *WC* || 11 non *om. G'* || 13 illae arbores omnes posuere *U* omnes silvae arbores *G'* || 16 violat̃ *U* || 17 sese *C* de *W* s. *G'* | cur *WC* || 18 venerat *G'* || 19 videretur *G'* || 20 principalia *U* 21 Ac *WC* || 22 Caesar] procul *WCG'* || 23 fit *C* || 24 cō monibus *C*

WCG' 465. TURBINE RAPTA ipsa lancea.

W'CG' 466. HAUD UNUM CONTENTA L. ordo: haud quiescit.

468. SUPEREST TELO POST V. C. ut Virgilius 'protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem'.

W'CG 471. ABSCIDIT legitur et abstulit.

W'CG' 472. FRANGIT C. R. ordo: at saxum frangit cuncta ruens.

474. UT TAMEN HOSTILES ut tamen 'postquam tamen'; Virgilius 'ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error'.

W'CG 475. TECTA SUBIT V. ipsa tecta virtus scilicet Romanorum.

476. EXTENSUS legitur et extentus.

477. EX LONGO NOCUERUNT M. R. quia iam adpropinquabant Romanae acies.

W'CG' 482. DUM FUIT ARMORUM S. seriem armorum dixit continuationem iunctorum supra milites clipeorum.

WC UT GRANDINE TECTA ordo: ut innocua percussa s.

WCG' 483. INNOCUA id est tectis, nam nocet terris, ut Virgilius ait 'cum multa in tectis crepitans sonat horrida grando'.

W'C 484. RESPUIT reiecit ipsa scilicet series.

W'CG POSTQUAM VIRTUS INCERTA V. dubia, vacillans.

W'CG' INCERTA legitur et incensa.

W'CG 485. PERPETUAM longam, ut Virgilius 'perpetuis soliti patres considere mensis', alibi 'perpetuo tergo bovis et lustralibus extis'.

WCG' 487. PROCEDIT VINEA T. quia iam non poterant testudine muros evertere.

---

1. 2. 3—4. 7—8. 15. 21—22 (mensis).

1 ipse *C* ‖ 2 haut *U* aut *C* | quis cit *C* ‖ 3 Supē *G* | Virgilius ī X ⟨340⟩ *U* ‖ 4 cruentati morem *G* ‖ 5 legitur et] vel *UR* ‖ 6 ad *CPDV* | cū ta *C* ‖ 7 tamen' . . . 8 error *om. U* ‖ 7 Virgilius] *buc. 8, 41* | ut me . . . error *om. G'* ‖ 9 Tectus *WC* | TECTA . . . virtus *om. UG* ‖ 10 et extensus *C* ‖ 11 Missa· r. Iam post terga cadunt quia *G* ‖ 15 Innocua grandine sonant tecta percussa *G'* ut innocua percussa · s · *WC* ‖ 16 id est] scilicet *G'AR'* | Virgilius] *ge. I 449* ‖ 17 salit *Verg.* ‖ 18 reiecit (i *supra* g) *U* | seires *C* senes *W* ‖ 19 bacillans *W om. U* ‖ 20 incensa G_2 *in marg.* incesse *C* ‖ 21 ut . . . 22 mensis *om. U* ‖ 21 Virgilius] *Aen. VII 176* ‖ 22 alibi] *Aen. VIII 183* | perpetui *Verg.* ‖ 24 t. *P* tectis *WC om. G*

488. PLUTEIS munitionibus tectis. W'CG'

489. MOLIRI adgredi. W'CG

492. INPOSITIS UNUM id est saxum subducere saxis; cum enim de pariete qui constructus est saxis lapis unus evertitur, omnes sequuntur incussum. W'CG'

493. ⟨SUPER⟩ desuper, ut Virgilius 'haec super e vallo prospectant Troes'. WC

497. STARENT UT MOENIA VOTI id est sua moenia ne perirent. W'CG'

499. NOCTURNI TEXERE F. id est per noctem. W'CG

501. TELUM FLAMMA FUIT id est flammis pro gladiis utebantur. W'CG'

502. PER ROMANA T. ipsa incendia. W'CG

504. IGNIS A. V. ordo: nec lentas ignis agit vires. W'CG'

509. SPES VICTIS TELLURIS ABIT id est Romanis. W'CG

511. ORNATAS DECUIT hoc est honestavit.

514. ET IAM TURRIGERAM ut Virgilius 'tanta mole viri turritis puppibus instant'. WCG'

515. VENERAT IN FLUCTUS Brutus enim per Rhodanum Galliae venerat flumen. W'CG'

516. STOECHADOS ARVA TENENS civitas Galliae, cum qua Massiliam Graeci profugi condiderunt.

518. MIXTIS ARMAVIT EPHEBIS ut his mixti sint senes, qui et ipsi pugnare non debent. W'CG'

520. NAVALIBUS e navalibus, id est etiam illas naves viris implent, quae propter longum laborem subductae fuerant veluti militia iam solutae.

---

14. 15.

---

3 onus id *C* | saxis lapis unus cum evertitur *UV* || 4 constitutus *G* 5 in casum *G'AR'V* 6 Virgilius] *Aen. IX 168* || 8 Ut starent *W* | voti . . . moenia *sscr. atram. atro W* || 11 Telum s. f. *G* 13 Ferro manat *C* || 14 neclecta signis (signit *pr C*) *C* | lectas *W* letas *U* || 16 dicunt *C* || 17 Virgilius] *Aen. VIII 693* | tantum oleae *G'* tantum oleueri *C* || 18 turritus *G'* | 19 enim *om. G'* || 20 flumen venerat *UG'AR'* || 21 Stochados *W* | cum qua] quam *W* quas *U* || 22 massilia *W'* || 23 ephoebis *WC* sunt *WC* || 26 subduce *C*

522. Fregit aquis radios omnia enim, quae in aqua apparent, fracta et veluti intorta cernuntur.

Nubibus aether subauditur 'fuit' aut 'fregit aquis radios'.

523. Et posito borea id est quieto, non flante, ut Virgilius 'cum venti posuere omnisque repente residit Flatus'.

524. Servatum bello iacuit mare ad hoc paratum, ut bella gererentur.

526. Hinc Graio remige c. naves ergo Graiorum classes vocavit.

527. Inpulsae tonsis t. c. 'tonsis' 'remis', ut Virgilius 'et in lento luctantur marmore tonsae'.

WC Tremuere ut Virgilius 'vastis tremit ictibus aerea puppis'.

W'CG' 528. Verbera puppes non puppes convellunt, sed verbera.

530. Extructi r. o. id est quadriremes.

531. Quae mergunt a. p. id est quae habent maiorem numerum remorum.

533. Lunata classe supra enim dixerat ⟨514⟩ 'et iam turrigeram Bruti comitata carinam'.

WCG' 537. Invehit inducit.

Summis altis.

538. Ut tantum postquam tantum.

W'CG' 541. Remorumque sonus p. ut strepitu hominum sonantes remos nullus audiret.

Clamore id est hominum.

543. Atque in transtra cadunt hoc enim impetu remigant, ut cum residunt, cecidisse credantur.

14. 23.

3 aut . . . 4 radios *om.* *G'AR'* | aquis radios *om.* *U* || 5 positu *C* || 6 Virgilius *Aen. VII 27. 28* | om̄sq; *W* | omnisque . . . 7 flatus] c. r. r. f. *G* m̄. *U om. P* | resedit *Verg.* || 8 Et servatum *W* | parato *W'C* | paratum ipsum mare *G'* || 9 generentur *C* || 10 ergo *om.* *U* | classes vocavit *om.* *W'C* || 12 tonse *C* | ut . . . 13 tonsae *om.* *UV* | Virgilius] *Aen. VII 28* || 13 iactantur *G'* || 14 Virgilius] *Aen. V 198* || 15 compellunt *G* | sed *om.* *G'* | verba *C* || 19 ait *UV* || 23 tantum *om.* *P* || 25 son' op' *C* || 28 residant *U*

543. Et remis p. p. id est sua.

545. In puppim rediere rates id est retrorsum, ut, ubi ante puppis fuerat, ibi staret ratis mutuo revocata inpulsu.

546. Vacuumque c. p. id est texerunt. WCAD

547. Extendunt c. p. ut in sinum suum recipiant hostes. W'C

548. Laxata classe r. id est postquam illi classis cornua tetenderunt.

Diversaeque rates id est hostium receptae sunt, quia illi classem longius laxaverunt. W'CG'

Receptae id est sunt.

550. Huc abeunt f. i. m. id est abit.

553. Pugnamque c. p. id est erant.

555. Cedere legitur et credere. WCG'

557. Certior firmior. W'CG'

Bellantibus usum id est praebere certior erat.

558. Tunc in signifera erat enim praetoria, ut ait supra ⟨535⟩ 'celsior at cunctis Bruti praetoria puppis'.

560. Artibus id est piraticis fraudibus.

562. Paruit scilicet gubernator.

566. Tecto stetit a. b. ut Virgilius 'latet sub classibus aequor'.

Remi legitur et remis. WC

569. Miscenturque m. sed manus miscent. WCG'

Navali plurima bello id est plurima agit gladius, nihil hasta, quia vicini sibi missilia tela non quaerunt. W'CG'

571. Multi legitur et nulli.

572. In ratibus c. s. id est non cecidere in suis ratibus, sed in hostium, quae coniunctae sunt.

---

11. 20—21. 23.

---

2 puppi *W* ‖ 3 conpulsu *WC* inpulso *P* ‖ 4 c. p.] cap. *C* ‖ 5 in *om. W'* ‖ 6 classes id est *WC om. U* | *schol. scrips.* U_2 ‖ 8 que *exh. G'* ‖ 11 Hunc habeunt *C* | abiit *G* ‖ 12 pugnaque *W* ‖ 15 preuere *C pr* | certior erat *om. U* ‖ 17 cuntis *C* ‖ 18 puraticis *C* ‖ 20 tectos teat. ab. *C* | Virgilius] *Aen. IV 582* ‖ 22 ⟨remis⟩ legitur et remi *G* vel remi *P* ‖ 24 aiτ *sscr. g ab alt. manu C* | ⟨nulli⟩ aŧ multi *A* ‖ 27 id est . . . ratibus *om. W'C* | victae *G*

WCG' 573. Concreto stricto, ut Virgilius 'concrevit frigore sanguis', id est in unum crevit; alibi 'concrescunt subitae currenti in flumine crustae'.

Fluctus id est spumant.

W'CG' 580. Inrita tela suas p. in g. c. cum missa ceciderunt; nam iam non sunt inrita, quae influctibus vulnus inveniunt.

584. Robore diducto separata multitudine virorum fortium.

585. Cuius id est ratis.

586. Aplustre alii ornamentum navis accipiunt, alii genus gubernaculi [accipiunt], multi genus remi.

Retentat adversam enim navem voluit occupare.

588. Medio concurrit ex utraque enim parte tela directa sunt.

589. Quo vulnere sanguis sive per pectus sive per dorsum.

WCG' 593. Qua id est dextera.

W'CG' 594. Audivere manum ut Virgilius 'neque audit currus habenas', id est cui consentit.

WCG' [Seu Phoebum videat] Nec lux est notior ulli subauditur 'quam est illi' sive lunam seu viderit solem adveniente flatu.

WCE 596. ⟨Carbasa⟩ vela.

WCG' Componere id est notum est.

W'CG' 597. Hic Latiae rostro suae scilicet navis Romanam solverat ratem.

599. Dextra magistri id est cum adhuc moriens gubernaculum teneat.

---

16. 19—20. 22 (quam illi).

---

1 Virgilius] *Aen. XII 905* || 2 in] non in *C* || 2 alibi] *ge. III 360* | non crescunt *C* 4 spumant *AR'V* spumat *WCG'* || 5 cōmissa *W* || 6 nam iam] nimiam *WC* nimium *U* 8 sperata *Cpr* | virorum fortimu *om. G'* || 12 accipiunt *exh. WCP* || 13 Retente *C* || 14 partem *C* || 19 Virgilius] *ge. I 514* | cursus *G'* | 22 est *om. G* | illis *WC* | viderint *WC* | advenientes flatus *WC* 25 est *om. WC* || 26 ror tra C_1 || 28 dum *UV*

599. Avertitque r. cuius rostro solvere Romanam obvius temptaverat classem; sic Virgilius 'semianimesque micant digiti ferrumque retractant'. Adeo et hic gubernaculum tenebat.

605. Discrevit mors s. viros ut Virgilius 'tunc dura dedit vobis discrimina Pallas'. WCG'

607. Aeternis causam lacrimis illum scilicet, quem agnoverunt. W'CG'

614. Crevit in adversis virtus id est fortior factus est, cum periret.

615. Instaurat renovat.

616. Rapturusque suam non quia prodesset, si fuisset inventa, sed cupiditatem dolentis expressit, qui dextram sibi aestimat necessariam.

617. Haec quoque cum toto m. est a. l. id est laeva. WCG'

614. Plus nobilis irae ordo: nobilis truncus plus habet irae.

619. ⟨Pectore nudo⟩ Arma tegens qui hoc obicit, ut quid tegat, cum armis soleat tegi nudum pectus. W'CG'

620. Perstat perseverat.

621. Telaque multorum et tela tot. W'CG

Telaque m. id est et tela, quibus alii occidi possent, ipse excipit. W'CG'

622. Iam morte emerita quippe tam saepe confixus.

621. Suorum legitur et virorum.

9—10. 16—17.

---

1 avertit navem *WC* ‖ 2 temptaverit *C* | Virgilius] *Aen. X 396* ‖ 3 ferrumque retractant *om. UV* ‖ 5 Virgilius] *Aen. X 393* | nunc *Verg.* ‖ 6 nobis *G* ‖ 13 dexteram *U* | dextran sibi s timat *Cpr* ‖ 15 laevae *WC* ‖ 16 plusque nobilis *C* ‖ 18 Armatagens *C* | qui . . 19 tegat] quia hoc dicit ut qui tegit (tetigit *P*) *G'* ‖ 18 hoc *om. W'C* | abicit *W* ‖ 19 dum *W'* | solet *G'* ‖ 20 prestat *C* ‖ 22 Inpuppim telaque *WC*

632. Aequora discedunt dividuntur, ut Sallustius 'atque omnis Italia animis discessit'. Virgilius 'medium video discedere caelum'.

633. Inque locum puppis cecidit mare quod navis occupare consueverat spatium, hoc unda complevit.

635. Ferrea facta de ferro.

640. Discursus⟨que⟩ animae ut Virgilius 'et magno se corpore miscet'.

W,CG' 641. Interceptus a. hoc est inter aquas receptus est.

W'CG' 642. Est tanta d. v. 'tanta via' per angustum enim vulnus anima solet exire, nunc diviso corpore iter maius invenit.

Pars ultima qua pedes sunt.

W'CP 643. Vacuos vitalibus vitalia enim vicina sunt cordi.

WCG' 646. Tulerunt id est fata.

W'CG' 652. Sed clauso periere mari 'clauso' intra navem scilicet, qua tegebantur.

Tunc unica diri 'unica' qualis alia non est.

655. Discessit medium separatum est, id est foratum.

656. Nec prohibere v. id est quamvis utraque rostra sint in unius corpus inlisa, perforato tamen pectore sic utriusque rostri aera sonuerunt, tamquam nulli artus venientibus obstitissent.

Obtritis ossibus sunt ergo et ossa contrita et idcirco non prohibent.

---

1 discindunt *W* | et *WC* | et . . . 3 caelum *om. U* || 1 sullusт *W* | Sallustius] *Maur. I 21* || 2 discindit *W* discendit *C* discedit *G'AR'* discessit *WG'AR' VI 347* | Virgilius] *Aen. IX 20* || 3 discendere *C* discindere *W* || 5 spatium consue cępaт | uerat *G* | aqua *G* || 7 ut] sanguinis. ut *G'* | Virgilius] *Aen. VI 727* || 8 miscent *WCG'* || 9 intra quas *G'* | est *om. G* || 11 solet anima *UV* | diverso *G'* || 13 quia *G'* 14 alia *W'C* | cordis *WC* || 15 fata *om. WC* || 16 scilicet intra navim qua *UV* || 20 nr̄a *C* || 21 unum *G'* | perforatå *G* || 22 rostria erat sonuer̄ *C* | consonuerunt *W*

658. VISCERE si 'viscere *'**, si 'viscera permixtus', id est permixta viscera habens.

659. INHIBENT R. verbum proprium nautarum.

RECEDUNT legitur et reducunt. WC

664. PRENSARENT A. U. mensura manus, id est unde W'CG' incipit manus, ut Virgilius 'tris pateat caeli spatium non amplius ulnas'.

668. A MANIBUS CECIDERE SUIS ut non ipsi remitterent manus, sed remitterentur a manibus.

NON A. U. 'non amplius' id est quam pendebant in navibus.

671. INVENIT A. F. ut Virgilius 'telum ira facit'.

672. TOTUM legitur et tortum.

673. EXPULSO R. S. transtra.

674. SIDENTIA PESSUM id est in profundum cadentia retinent corpora mortuorum.

678. OPPRESSERE MANU[s] id est ubi vulnus acceperant.

679. ET HOSTILEM bene 'hostilem', ipsam enim misit hastam, unde fuerat vulneratus.

EXEAT HASTAM ipse scilicet sanguis.

681. QUAM PELAGO DIVERSA L. ignem dicit, quem scimus aquis esse contrarium.

683. PRAEBERE A. C. id est quae facile praebent.

684. LIQUIDA liquefacta.

685. NEC FLAMMAS S. U. scilicet ut extinguant.

687. AEQUORE FLAMMAS scilicet quae ardebant. WCG

689. MILLE MODOS INTER LETI sensus hic est: cum mille W'CG genera mortis instent, quisque hanc metuit, qua mori coe-

1—2. 3. 12. 14. 18—19.

1 Viscera *G* | si viscere *C om. cett.* | ***] permixtus' legimus, scilicet 'cum viscere'; *Co.* || 3 prohibent verbum *U* | Inhibent. id est removent · verbum *G'* || 4 Rectedicunt *C* | ⟨reducunt⟩ legitur et recedunt *UG'* || 5 Pronsarent *C* Pensarent *P* | A *exh. W* 6 Virgilius] *buc. 3, 105* | pateant *CG'* 10 pendebat *W'C* 12 F.] R. *G'* | Virgilius] *Aen. VII 508* || 13 Tortum *WC* || 15 Sedentia *WC* s:dentia *U* || 18 bene hostilem *ssc. W* ipsa *W'* | mittit *CG'* 20 exeas (h ss.) austā *C* || 23 quā estitilem *C* || 25 extinguat *C* || 26 fauas *C* || 27 intus *C*

pit, id est si mergi poterat, festinabat ad flammas; si poterat cremari, se fluctibus obruebat. Ita patiebatur alteram mortem, dum alteram fugit.

690. QUA[E] COEPERE MORI id est singuli.

691. RATIBUSQUE M. non ratibus sed his, qui in ratibus erant.

694. UTUNTUR PELAGO exponit, quid sit 'utuntur pelago', id est se invicem mergunt.

696. MERGENTESQUE M. id est dum moriuntur, occidere.

WC' MERGENTESQUE M. id est gaudent.

W'CG' 697. EXIMIUS PHOCEUS hic esse de Graecorum parte cognoscitur, cum a Phocaicis de patria nomen accepit.

698. SCRUTARIQUE F. ordo: et scrutari id est eximius, si quid fretum harenis mersisset.

WCG' MERSISSET HARENIS ubique 'eximius' subaudimus aut 'doctus'.

WCG' 705. IECERUNT vel legerunt.

W'CG' BRACHIA REMOS scilicet dum natant, supra hostiles remos iecerunt brachia, ut inpeditis remis cursum navium retardarent.

706. NON PERDERE LETUM MAXIMA CURA FUIT id est hoc agebant, ne ita morerentur, ut nihil agerent in morte, sed aut alios secum mergerent aut fugam navis tenerent, remis dum natant inpeditis.

707. MULTUS SUA V. singularitas pro pluralitate accipienda est, id est multi.

708. ET ROSTRIS A. I. cum ipse infixus est rostris, non sic percussa sonuerunt, ut solent nuda.

W'CG 712. EXPULSI legitur et exclusi.

715. SENSIT id est Tyrrhenus.

14.

5 navibus *UV* 6 sic *C* || 10 hic esse *post* cognoscitur *pon. G'* 11 patriae nomen *G'* || 12 id est *om. U* || 13 inmersisset *UV* || 14 Mersisset *ssc. atro atram. W* | eximius. i. doctus *U* | ut *G'* 20 letum *W* lectum *C* || 21 in] de *U* | sed aut *pr WUCG'* sed ut *W* 28 et *om. CAR'V* || 29 idem *W*

721. Viventis hunc dixit ingentem usum militis, si loco potest viventis occidi. W'CG'

Feriere loco fungere.

723. Excipit h. i. miseratio de duabus facta rebus, de aetate et de genere, quia et iuvenis et nobilis

724. Qua iam non medius plus ergo quam medius.

Descendit legitur et discedit. W'CP

727. Ille iuvente id est si iuvenis tunc fuisset. W'CG

730. Exemplum n. m. militis. WCV

734. Distentis patefactis. W'CG'

747. Et adhuc potes esse superstes si ego me, antequam moriaris, occidam.

748. Missi legitur et mersi. WCR'

751. Morti n. c. u. quia se post vulnera praecipitavit in fluctus. W'CG'

752. Inclinant iam fata d. Pompei, ut vinceretur, Caesaris, ut superaret.

755. Victores vexere suos id est Romanos.

4—5. 6.

---

1 visum *G* 2 viventj socij *U* 5 nobilis fuit *UV* ‖ 6 Qui *WC* | ergo *om.* *U* | medius descendit *G* ‖ 7 et descendit *C* ‖ 9 militis *V* *om.* *WC* ‖ 10 tispatefactis *C* 13 Misi *C* | ⟨mersi⟩ legitur et missi *UG'* EXPLICIT LIB III. INCIPIT LIBER IIII *C* Explicit Liber tertivs Incipit argumentv̄ Libri · iiii · *E*

LIBER IV.

W'CG'EV PERIOCHA LIBRI QUARTI HAEC EST: pugnam inter Caesarem et Petreium atque Atranium circa Ilerdam et inundatione ac fame vexatum exercitum Caesaris, prohibitosque Pompeianae partis duces petere bellicosas gentes ab equitatu Caesaris et interclusis fluminibus ac fontibus postquam non dabant hostes pugnandi copiam, ad deditionem siti conpulsos inpetrasse veniam, quamvis ipsi velut in pace permixtos intra castra exercitui ipsorum Caesarianos occidissent, captam a Pompeianis in litore Illyrico de exercitu Caesaris, quae sub Antonio erat cohortem, sed furtim traicientem ratem et hortatu exemploque Vultei praefecti mutuis ad internecionem concursisse vulneribus; descriptionem victi ab Hercule Antei et victum [quoque] a Curione in Africa Varum, deinde a Iuba per insidias Curionem superatum.

W'CG' 1. AT PROCUL EXTREMIS TERRARUM CAESAR IN ORIS Hispaniae scilicet finibus.

2. NON MULTA C. N. ipsum scilicet Martem.

3. SED FATI DUCIBUS M. D. id est ut, si vicisset in Hispania Caesar, et Pompeium ipse superaret in civili bello.

4. IURE PARI aequali potestate.

---

3 *alt.* et *om.* *WC* ‖ 4 hac *W* ‖ 5 at *C* ‖ 6 in clusi *C* | fontibus *U* pontibus *W'CG'EV* ‖ 7 dabat *C* ‖ 8 τi e a mam quāuis *C* ‖ 9 promixtos *C* | exercitus *G'* exercitu *C* exercituipsorum *E* ‖ 10 captam . . . 11 Caesaris *om.* *C* ‖ 11 qui *EUV* | erant *W'C* | cohortes *E* ‖ 12 exemplo hortatuque *U* ‖ 13 concurrisse ad interfectionem *UV* concurrisse ad inter Necionem *E* ‖ 14 discriptionem *WC* | quoque *om.* *CG'* ‖ 15 per insidias] insidiis *G'* | aiulia E_2 ‖ 19 Ad *C* ‖ 23 ipse *om.* *UV* | superet *C* superet &̈ *W* | in *om.* *W'*

5. AC PETREIUS ERAT hi a Pompeio in Hispania relicti fuerunt, qui praeessent.

CONCORDIA duorum scilicet ducum.

7. PERVIGIL id est paret tutela pervigilans. WC

ALTERNO modo Afranii, nunc Petrei. W'CG'

8. HIS Petreio et Afranio. W'CG'

ERAT INPIGER A. 'Astur' unum pro gente posuit. Nam hi quos dicit, Hispani sunt.

9. VETTONESQUE L. 'leves' qui equis vehi periti sunt.

10. MISCENTES NOMEN H. Celtae, gens Galliae mixta Hiberis, qui sunt Hispaniae, unde Celtiberia [mixtum vel] iunctum nomen accepit.

13. SURGIT ILERDA nomen est oppidi. CG'

PLACIDIS P. U. ipsam Ilerdam. CAR'V

15. SAXEUS INGENTI QUEM P. A. ARCU arcu[m] hic pro WCG' fornice posuit, quod est notandum; nam Cicero ait 'videt ad ipsum fornicem Fabianum'. 'Arcum' autem nemo posuit nisi sagittarum aut Iris.

16. HIBERNAS P. AQUAS hunc enim pontem Sicoris W'CG' supergreditur, cum per hiemem fluvius inundarit.

18. CASTRA L. 'levat', quia in colle ponuntur. WCG'

DIRIMIT separat. W'CG'

20. VIX OCULO PRENDENTE M. ut prope amplius sit quam possumus intueri.

15—18.

---

1 hi videlicet erant a pompeio relicti in hispania *U* || 3 scilicet ducum *om. U* || 4 per virḡ *C* || 5 afranio *et* petreio *G'* | nunc] modo *UEAR'V* non *C* || 7 astyr *WC* | posuit *om. WC* || 8 hispania *WC* 9 Vectones *WC* 10 celta *WG'* | ẹgens *W* | gens est *G'* || 11 hiberis unde celtiberi nomen acceperunt *U* | Hispaniae] in hispania *G'* | unde *om. WC* | celtibera *W* celubera *C* | mixtum vel *exh. G'* || 16 Cicero] *in Verr. act. pr. 7, 19* || 17 fornacem *C* | fauianum *CG'* | autem] alit *G* || 18 possit *G'* | aut Iris] audiri *G'* || 19 superi *ssc.* sicoris *ab alt. manu C* || 20 fluctus *GR'* | inundaret *U* || 21 lebat *C* | qua *C* | incolle *C* incole *W* | quam incolae (in colae *P*) pompeianae partis *G'* || 24 possimus *G*

21. CINGA RAPAX Cinga dictus a cingendo, quod hos circuit campos. Is autem non perseverat usque ad Oceanum, sed in Hiberum flumen cadit.

VETITUS ergo est ab Hibero flumine, qui eum excipit, aquis suis Oceanum inpellere et incitare.

22. OCEANI ordo: suo cursu Oceani fluctus et litora vetitus pepulisse.

WC Tuo legitur et suo.

WCG' 21. CINGA fluvii nomen Hispaniae.

22. PEPULISSE inpulisse.

W'CG' 23. QUI PRAESTAT TERRIS 'nomen' bis accipimus, id est Hiberus tibi nomen aufert, qui terris nomen praestat; ab hoc enim Hispania Hiberia⟨e⟩ nomen accepit.

WCE 24. CESSAVIT MARTE id est a Marte.

W'CG' 28. DONAVERE DIEM unum [diem], quo a caede cessatum est.

29. CIRCUMDEDIT A. F. castra sua circumdedit vallo.

30. DUM PRIMAE PRAESTANT A. Caesar noctis exordio primam aciem hostibus opposuit, quae resisteret. Ipse autem PROPE OBDUXIT, id est ut expediret ambitum ipsius fossae, dispositis manipulis, ut starent supra aggerem fossae, paene castra contexit.

WCG' 31. OBDUXIT CASTRA MANIPLIS a Romulo coepit hoc signum, ut faeni manipulus praeferretur, unde et manipulares dicuntur, quod est militiae genus.

W'CG' 33. QUI MEDIUS TUTAM CASTRIS DIRIMEBAT quia separabat a Caesaris castris et tutam esse faciebat.

6—7.

---

2 perfuerat *C* || 4 ad *WC* || 5 suis ne possit oceanum implere *U* | implere *WG'* || 7 pepulisset *W* pe͡opulisse *C* compulisse *Gpr* || 8 ⟨suo⟩ vel tuo *U* || 13 hibera hispania *G* | nominatur *U* || 14 a *exh. EAR' om. WC* || 15 diem *om. W'C* | quo a] quod *G'* qua *C* || 17 PRAESTANT] per. *P* p. *G* || 18 Ipse . . . 21 contexit] ne hostes viderent ambitum fossae quam extruxerat · sicque aciem praeponendo hostem fefellit *U* || 19 ambitu *C* āpitu *W* || 20 disposuit manipulos *G'* || 23 femina *W* || 24 est *om. C* || 25 tutam *bis exh. WC* | separabat illam *U*

34. HUNC HOSTEM id est Pompeianos. WCG'

TERRORQUE PUDORQUE 'terror', ne periclitarentur, si Caesar occuparet hunc collem, 'pudor', ne erubescerent, si amitterent locum. W'CG'

36. HIS VIRTUS Caesaris militibus. WCG'

AT ILLIS Pompeianis militibus. W'CG'

43. CAEDUNT ENSE VIAM subauditur 'nulli telum vibrare vacabat'.

44. AGMINA DUX id est Caesar.

45. MUNITUMQUE LATUS quod clipeo tegebatur.

LATUS id est suorum. W'CG

46. SIC PEDES id est Caesaris milites. W'CG'

EX FACILI sine labore.

URGUENTE RECEPTUS subauditur 'est'.

47. IRRITUS ET VICTOR id est Pompeianus miles inritus pependit, postquam receptus est Caesaris pedes.

51. CONSTRICTO sicco scilicet.

52. UREBANT M. NIVES 'montana', quae sunt in montibus loca.

53. NON DURATURAE C. S. P. pruinae de sereno caelo fiunt, nubes de pluvia. 'Non duraturas' dixit, quia mox solvuntur sole conspecto. WCG'

54. MERGENTI id est quae in occidente est; dicta autem Hispania <est>, quae illic sita est.

56. SED POSTQUAM VERNUS ordo: portitor vernus, id est qui vere cum sole est.

7—8. 10. 14. 17.

5 cesarianis *U* || 6 AIT *C* | militibus *om. U* || 8 vocabat *C* || 10 clipeis *U* || 13 ET *W* || 14 unguente *C* || 15 milites *W* || 16 pependit *om. UV* || 17 scilicet *om. U* || 18 montana *om. UG'* | quae . . . 19 loca] loca in montibus sita *U* || 20 c. s.] os *WC om. cett.* | *nil nisi* quia mox solvuntur *exh. U* || 21 de *om. WC* || 22 conspectu *Wpr* || 23 dicta *CG'* dictam *W'* dixit *AR'* || 24 hispaniam *W'C* || 25 potior *G'* || 26 cum] qui *C*

W'CG[r] 56. VERNUS CALIDUM TITANA R. postquam coepit sol in arietis signo esse. Dicit autem Idus Martias, quando initium est veris, tunc sol de piscibus transit in arietem.

57. DELAPSAE PORTITOR H. 'portitor' vector. Helle enim ariete devehebatur, unde in mare delapsa ⟨est, quod ab ea⟩ Hellespontiacum dicitur fretum. Vecta est autem cum Frixo fratre.

58. ATQUE ITERUM duo enim sunt aequinoctia, librae et arietis; hic illud dicit, quod est octavo Kal. Apriles.

59. TEMPORIBUS V. D. id est noctis spatium transierunt.

TUNC SOLE RELICTO quia cum sole oritur, id est de eo signo, in quo sol fuerit.

WCG' 60. DUBITANDA ut Virgilius 'aut videt aut vidisse putat per nubila lunam'.

62. ILLE SUO id est eurus.

W'CG' INVENIT IN AXE id est in oriente.

63. TORSIT IN OCCIDUUM in occidentem ac per hoc in Hispaniam.

NABATE regio Orientis, unde eurus nascitur.

66. FUSCATOR EOI corus enim ab occidente flat et nubes inpellit in orientem.

67. DEFENDERAT INDOS id est protexerat a solis ardore.

INDOS subauditur 'torsit in occiduum'.

68. INCENDERE DIEM id est ut sol ardentior nasceretur.

W'CE ORIENTE R. ab oriente.

W'CG' 69. NEC MEDIO POTUERE GRAVES I. M. ubi meridiana pars mundi est.

13—14. 22.

1 VERNVS] Vector hel(l)es *WC* ‖ 2 martij *U* | q̄m̄ *C* ‖ 3 in arietem transit *W* ‖ 4 portitor vector *om. P* | vectitor *G* ‖ 5 cum ariete *G'* | devehebatur cum frixo fratre unde *U* | dilapsa *W'CP* | est et ab ea *add. Oud.* ‖ 6 Vecta . . . 7 fratre *om. U* ‖ 8 enim *om. U* | sunt *om. G'* ‖ 9 octavum *P* VIII *UG* | Kł *codd.* ‖ 12 signa inque *C* ‖ 13 Virgilius] *Aen. VI 454* | perutat per rubila *C* ‖ 14 pro *P* ‖ 17 ac per hoc *om. U* ‖ 19 regio est nabathe *U* ‖ 20 corus *Wpr* thronus *C* ‖ 21 pellit *UV* ‖ 22 defend̄. *G'* ‖ 23 indo *W* inde *C* ‖ 25 oriente *om. UE*

70. ARCTOS septentrio.

71. ET NOTUS id est oriens. WCG'

CALPEN [Calpen] mons [est] Hispaniae; adeo nec oriens nec septentrio nec meridies habebat imbres, sed solus occidens. W'CG'

72. ZEPHYRI FINES id est tenent.

ET SUMMUS OLYMPI post Calpen enim Oceanus est, quo quasi orbis limite cuncta cohibentur. Hoc ergo dicit: postquam venerunt ad Calpen nubes, ubi et venti habent finem, et Olympi cardo non fuit, quo nubes longius tenderentur.

73. TRANSCURRERE id est nubes.

74. CONGESTUM ipsam congeriem et involutionem 'congestum' dixit.

77. NEC SERVANT nec tenent.

79. HINC dehinc.

81. OCEANUMQUE BIBIT ut Virgilius 'et bibit ingens arcus'; de Oceano enim dicitur bibere.

82. ET CAELO id est de caelo fusum aequor reddidit, quod ante biberat.

83. PYRENE mons in Hispania. WCG'

84. FLUXERE NIVES et aqua enim et sole solvuntur. W'CG'

86. OMNIS legitur et amnis. WC

87. A RIPIS ACCEPIT inundatae enim terrae dabant fluminibus undas; sic fiebat, ut acciperent a ripis undas ⟨alvei⟩, qui ripis dare consueverant. W'CG'

89. ALTO RESTAGNANT F. supergressa est enim unda fossas castrorum, quas fecerat Caesar.

---

3 (mons Hispaniae). 17—18 (arcus).

---

3 Calpen *om.* *UG'* | est *om.* *W'C* | oriens nec *om.* *G'* || 4 occidens solus *CG'* || 9 ubi . . . 10 cardo *om.* *G'* || 9 habet *C* | et *om.* *C* || 10 quod *C* || 11 tenderetur *C* || 17 Virgilius] *ge. I 380. 381* || 18 doceano *W* deo oceano *C* || 19 ET] De *W* | aequori *U* || 20 quod] aequor quod *G'* || 22 nives enim in aquam sole *U* || 23 ⟨amnis⟩ vel omnis *U* || 25 sic . . . undas *om.* *G'* | fiebant *W* || 28 fossa *W*

92. Fallitur occultis ut, quo debeat redire, non norit.

95. Toto censu omni patrimonio 'non prodigus emit', qui prodigus non esset.

97. Prolato ieiunus id est qui paratus sit esse ieiunus.

99. Condidit una palus tota enim Hispania palus erat facta, quae flumina contegebat.

W'C 100. Absorpsit notandum absorpsit, cum absorbui declinetur.

WCG' 101. Atque ipsas id est feras.

102. Aquas legitur et equos.

W'CG' Et reppulit aestus cum solitus esset Oceanus ultra ripas suas exire, repulsus est de aquis terram influentibus.

104. Rerum d. m. ut Virgilius 'et rebus nox abstulit atra colorem'.

105. Iunctaeque tenebrae continuae, id est rerum discrimina miscent.

107. Non sidera caelo aut in caelo aut ipsius caeli.

109. Temperat ignes quia media corusco semper sole rubet. Istae extremae glaciales, quas intra se habent, temperant, dum ipsae dant frigus, media calorem.

112. Et tu perpetuis o Iuppiter, id est summe parens mundi. Petit a singulis poeta, quod in eorum est potestate.

9—10. 15—16.

1 quo (quod *G*) debet ire *G'* ‖ 4 non *om. P* ‖ 5 sit] est *G'* ‖ 8 fulmina *P* ‖ 9 obsorsit cum sorbui *C* | Absorbui et absorpsi facit praeteritum *PAR'V* ‖ 12 equas *WC om. G'* | ⟨equas⟩ vel aquas *EA* ‖ 13 sit *UV* ‖ 14 repulsus est *exh. R' om. W'CG'* | ab *AR'* | terram *UA* terra *WCG'V* terrae *R'* ‖ 15 Virgilius] *Aen. VI 272* | et *om. U* ‖ 17 id . . . 18 miscent *om. U* ‖ 20 qui *W'C* | semper c(h)orusco *UAR'* ‖ 21 Due extreme glaciales dant frigus a(d)temperandū zonas q(a)s iuxta se habent media calorē dat *U* ‖ 22 temperant · dum *AR'V* temperandum *WCG'* ‖ 24 Petit singulos *G'* | est *om. G'*

113. Tu remeare vetes o Neptune. WCG'

115. Sed pelagi r. a. ut his occurrat mare, et dum in se ingredi prohibet, terras eos faciat inundare. W'CG'

116. Laxet iter fluviis id est omnis ripa solvatur.

117. Obliquent ne vias suas habeant, sed contorto meatu in se invicem cadant et paludem unam commixti faciant.

118. Ripheas hic solve n. Scythicas, ut Virgilius 'mundus ut ad Scithiam Ripheasque arduus arces'. WCG'

119. Ubicumque etiam de altera parte terrarum. W'CG'

120. Bellis civilibus ostendit, cur illud optaverit.

121. Fortuna viri id est Caesaris. W'CPE

122. Plena redit id est felicitate plenissima. W'CG'

Solitoque m. id est amplius quam solebant.

123. Et veniam meruere dei diis veniam dare est: ea, quae dii iusserint, patienter ferre, ut ipse supra ⟨II 92. 93⟩ ait 'pariterque iacentes ignovere deis'; sic Virgilius 'nec divum parcimus ulli'. Potest tamen hic accipi 'veniam meruere': dum modo amplius solito dii favent, meruerunt veniam eius facti, quod contra Caesarem fecerunt.

124. Par Phoebus aquis ante enim inpar, cum siccare non poterat.

In vellera nubes ut Virgilius 'tenuia nec lanae per caelum vellera ferri'.

126. Ab astris in astris enim locus flammae est.

15—18 (ulli). 20 (meruerunt)—21.

---

1 nepture *pr C* ‖ 3 gredere *G'* | prohibent *G* ‖ 4 fluvius *WC* ‖ 6 et . . . 7 faciant *om. UG'V* ‖ 6 commixta *C* ‖ 8 solvens *WC om. G'* | scithias *W* schitias *C* | Virgilius] *ge. I 240* ‖ 11 optaverint *G'* ‖ 14 solebat *W'C* ‖ 16 eā q; *P* | iusserunt *G'AR'V* ‖ 17 diis *U pr P* | sicut *UG'V* ‖ 18 Virgilius] *Aen. X 880* | potes *W* ‖ 19 solito amplius *G'* | veniam meruerunt *G'* | mi|uerunt *C* ‖ 23 non *om. W* | potuit *UV* ‖ 24 Virgilius] *ge. I 397* | tenuia] nec tenuia *P* | nec lanae *om. W'* ‖ 25 pereglum *C* | ferra *pr C* ‖ 26 austris *C* | flamma ēē *W* | est *om. U*

129. VISOQUE DIE ut supra ⟨53⟩ 'non duraturae conspecto sole pruinae'.

VALLES subaudimus 'incipiunt'.

WCG' 130. UTQUE et ut primum habuit.

W'CG' 132. INDUCTA IUVENCO tauri tergo tecta.

WCG' 134. SIC VENETUS s. P. Venetia regio in Gallia Cisalpina trans Padum, quae nunc Italia censetur.

W'CG' 136. CONSERITUR BIBULA 'papirum bibulam' declinavit genere feminino.

MEMPHITIS Alexandriae.

WCR'V 138. FEROCIS minacis.

W'CG' 140. MEDIOS P. D. I. A. ut pons a mediis agris inciperet, ne iter deesset, si iterum fluvius inundaret

WCG' 142. SPARGITUR ipse Sicoris spargitur.

W'CG' IN SULCOS fossas dicit factas, in quas fluvii impetus verteretur.

WC SICCO legitur et scisso.

WCP GURGITE RIVIS id est per rivos.

W'CG' 143. DAT POENAS M. A. id est detrimenta perpetitur sui gurgitis in sulcos divisus, quia nuper aquis ingentibus aestuavit.

WCG' 144. CAESARIS IRE VIDET fatis Caesaris, id est quae Caesari favent.

W'CG' 146. INDOMITOS barbaros dicit, qui sunt in Hispania ultra Oceanum.

---

3. 9 (genere feminino).

---

1 diei *W* ‖ 4 et *om.* *WC* | ut] in *C* ‖ 5 tergore tecta *G'* ‖ 6 K Cisalbina *C* ‖ 7 excensetur *C* ‖ 9 gen̄ feminini *U* ‖ 11 feracissima nacis *W* ‖ 12 pons *om.* *W'* ‖ 15 quibus *G'AR'* (qui-est C_2) | sulcos quianup aquis ingentibus ē uiuiτ imperet rerteretur K sicco *C* ‖ 16 vertetur *G'* ‖ 17 ⟨scisso⟩ legitur et sicco *G'* | scisco *C* ‖ 19 patitur *G'AR'V* ‖ 20 divisus (divisi *G'*) in sulcos *CG'* | qui *W'* ‖ 22 quia *G'* ‖ 24 dicit . . . 25 Oceanum *om.* *U*

152. Quod fugiens timuisset iter qui non nataret armatus, nec si bella fugerentur.

154. Restituunt artus ut incalescant, currere iubentur a Caesare.

Donec decresceret u. accessu enim solis omnium rerum umbra contrahitur.

156. Pugnaeque tenentur ipsi equites, qui per agmen incedunt.

157. Attollunt campo g. i. s. r. τοπογραφία. W C G'

158. Valle cava media in ipsa media.

159. Tutae quos inter id est colles.

162. Inque feras gentes id est videt Caesar, quod si angustias istas Pompeiani milites occupassent, Mars emitteretur in terrarum devia et in feras gentes, id est ad barbaros, ad quos si pervenisset hostis superari non posset a Caesare. W'CG

166. Excipiant recto hoc ita fieri potest, si fugientibus Pompeianis Caesaris miles occurrat.

169. Postquam spatio languentia n. id est quae non languescerent propinqua cernendo.

170. Mutua ut viderentur pariter et viderent. W'CAR'

173. Ora metu id est dum timent duces. W'CG'

176. Tendere palmas id est audent. WCG'

177. Vocat ille propinquum ἀπὸ κοινοῦ ‘nomen’ accipimus.

182. Que potuit f. t. ut suos invicem trucidarent. W'CG

Quid pectora pulsas verba poetae milites increpantis.

19—20. 23. 24.

1 quia *G'* ‖ 2 sic *G'* fugerent *C* fugeret *G'AR'V* ‖ 8 currunt *G* ‖ 9 p a ω pospa φ ι a *W* g. i. f. p. χ. c c · pos · pa · c p. ι a *C* ‖ 10 valde *C* | cave *pr W pr C* | *nil nisi* in *exh. UEV* | media tuta est *G'* ‖ 13 istas *om. W'* ‖ 15 et hostis *W* ‖ 16 possit *P* | non posset superari *G'AR'V* ‖ 17 hoc *om. G* | et si *C* ‖ 18 milites occurrant *P* milites caesaris occurrant *GAR'V* ‖ 22 tum *G'* ‖ 24 αποκοẏ noẏ *W* αιτο · κοyνοy · *C* αποκẏνοẏ *P* αποχενy *G* ‖ 26 uti uos *W'C*

WCG' 183. TIME[N]S legitur et gemis.

W'CG' 185. QUEM TU FACIS IPSE TIMENDUM id est Pompeium, a quo si recedat exercitus, non timebit; item in altera parte sic de Caesare accipitur.

187. CIVILIS ERINYS quae et civilia bella commovit.

188. ET CAESAR GENERUM 'privatum' et generum subaudimus. Nam hoc vult poeta, ut ab utroque recedat exercitus.

192. VENTURI DISCRIMEN HABENT de eo, quod venturum est; nam se iam non poterunt ignoratione defendere, cum modo agnoverint, quos sunt perempturi.

WCG' 194. PRO NUMINE ordo: pro fata.

SINISTRO contrario.

WC 199. LUXERE TORI legitur et duxere chori.

W'CG' GRAMINEI in gramine constituti, ut Virgilius 'aras gramineas', factas scilicet de gramine.

200. EXTRAHIT ducit, ut si diceret 'protrahit'.

W'C 204. EST MISERIS RENOVATA F. amicitiae scilicet et pristinae caritatis.

W CG' 205. CREVIT AMORE NEFAS cum eum, quem amasset, occideret.

207. FAMULAS DEXTRAS hoc est: servos omnes armat in proelium.

WCG 208. INERMIS hostes inermis.

WC 211. DEXTRAS legitur et voces.

18—19. 20—21.

1 gemens *C* | ⟨gemis⟩ vel times *U* ‖ 2 timentem *C* ‖ 3 si *om. U* | non timebit *post* accipitur (accipiatur *U*) *ponit U* ‖ 5 qua *C* quia *G'* | commovet *G'* ‖ 6 Caesar g. p. (g. *sscr* p *G*) et gener subaudimus *G'* ‖ 7 poeta *om. G'* ‖ 9 non habent *C* ‖ 10 nam . . . 11 perempturi *om. G'* ‖ 14 Duxeret ori *C* | dux eretori *C* | ⟨luxere foci⟩ At duxere thori vel chori *U* ⟨duxere⟩ luxere *P* ‖ 15 ut . . . 16 gramine *om. UAR'V* ‖ 15 Virgilius] *Aen. XII 118. 119* ‖ 18 Et *C* | REVOCATAS *C* ‖ 22 omnis *C* ‖ 24 inerepus *C* | hostes inertes *G* ‖ 25 Dexteras *W*

212. Inmemor o patriae facit enim fortiores esse memoria affectuum suorum, ut Virgilius 'nunc coniugis esto quisque suae tectique memor'. W'CG'

213. Hoc causae id est tuae. W'CGE

Praestare senatus a. quia senatum defendis in libertatem; verbum iuris, ut Terentius 'nam ego hanc liberali adsero causa manu'. Bene autem senatus adsertorem militem dicit, quia et senatus in parte Pompei est et maior invidia est, si dicat eos copia[e] ordinem decepisse. W'CG'

215. Ut vincare p. qui enim vincitur, non se dedit, sed liber occumbit, quae in bello secunda fortuna est.

Ut vincare p. subauditur 'causae praestare'.

Incertaque fata adhuc dubia, dum nemo superarit.

218. Discrimine periculo. W'CAR'

219. Exorandus rogat enim, quisquis se dedit. 'Exorandus' autem invidiosius dixit, id est tamdiu, quamdiu concedat, orandus. W'CG'

Ducibus quoque vita petita est 'ducibus' id est nobis, 'petita est' id est a Caesare. Hoc per ironiam dicit milites egisse.

222. Trahimur sub nomine p. pacem ideo accepisse videmur, ut et peiora patiamur nec repugnare possimus pace iam facta.

223. Fugiente m. id est interiora terrarum.

225. Non sonipes in b. f. id est iret. W'CGE

226. Pelago sparsura c. scilicet classis. WCG'

---

1 esse fortiores *W* | esse *om. U* ‖ 2 effectuum *C* | ut . . . memor *om. UA* | Virgilius] *Aen. X 280. 281* ‖ 5 quia *et* in libertatem *om. W'C* ‖ 6 Terentius] *Adelph. II 1, 40* | ego liberali illam adsero *Terent.* | adsero *om. P* ‖ 7 causam *W'P* | Causa ÷ mun$\overset{v}{e}$ *C* | adsertorem . . . 8 senatus *om. G'* ‖ 9 ordinem copiae *W'* | copia *a Oud. Weber* ‖ 10 P.] potes *WC om. U* ‖ 13 dum nemo superarit *om. U* ‖ 16 enim *U* | invidia suis *G'* | adest *G'* ‖ 17 concedit *C* | orando *G'* ‖ 19 id est *om. UG'* ‖ 21 subnone p. *C* | videmur *G'*] dicit unde virum *W'* unde virum *C* | 22 ut et | ut *P om. G* | possumus *WC* | iam possumus *UV* ‖ 24 i. n̄ in ī teriora *U* ‖ 26 et classis *C*

W'CG' 227. SI BENE LIBERTAS UMQUAM P. P. D. ergo non detur pro pace libertas. Nam qui accipit pacem, accipit servitutem. Hoc ergo dicit: non bene datur a nobis nostra libertas, ut pacem possimus accipere, et ideo dimicandum est.

231. ET VENIAM SPERARE LICET ut vobis victor ignoscat, quia causa aequissima dimicatis; illi autem ideo pertinacius pugnant, quia secuti pessimam causam victi veniam non merentur.

229. SACRAMENTA TENENT sensus hic est: hostes nostri, quamvis malam causam habeant, tamen in fide eadem perseverant, vos contra, qui causam meliorem habetis, a proposito recessistis ea scilicet spe, quod tam iustam causam habetis, ut qui eam secuti estis, victis vobis possit ignosci.

234. SOLLICITAS REGES scilicet ad auxilia destinanda.

CUM FORSAN F. N. bene, ut maiorem faciat indignationis invidiam, et se iungit ad crimen, ut Virgilius 'dominis parere superbis cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis', quomodo et ipse lentus est, qui bella persuadet.

235. IAM TIBI SIT P. S. a Caesare, cui se milites dederunt.

W'CG 236. SCELERUM AMOREM coeperat enim esse pietas.

WCG' 242. VIX ABSTINET IRA MAGISTRO aut se abstinet aut abstinetur, ut Virgilius 'insinuat pavor'.

W'CG' 243. ET QUAE F. DEORUM ordo hic est: et fecit monstra fides, quae tulisset fortuna [in] caeca bellorum nocte

---

25 — 26.

2 panem *C* ‖ 3 datura nobis *G'* ‖ 6 nobis *W'C* ‖ 9 mererentur *P* ‖ 11 causam malam *G'* | eandem *P* ‖ 12 perseverat *C* | meliorem causam *G'* ‖ 13 tum *W'* ‖ 14 habeatis *C* ‖ 16 ad *om. U* | destinenda *C* ‖ 17 conforsa f. m. *C* | facit *W* ‖ 18 et *om. G'AR'V* | ut . . . 20 persuadet *om. U* | Virgilius] *Aen. XII 237. 238* | et dominis *G'* ‖ 19 cogimur *W* ‖ 20 laetus *G'* ‖ 21 se *om. G'* | dederint *P* ‖ 22 pietas esse *G* ‖ 23 VIX] iusta *C* | ora *C* | ut se *G'* ‖ 24 Virgilius] *Aen. II 229* ‖ 26 fides *om. G'* | in *om. W'C*

invidia deorum, id est ea quae fortuna attulisset incerto excitata bello invidia deorum. Nam sic deputaretur quicquid esset admissum, si se uterque non agnovisset exercitus. Modo iam monstra sunt, quae secuntur, quia se milites recognoscunt iterum pugnaturi.

244. Nocte 'noctem' dixit dubium exitum fato bellorum. Tulisset fecisset.

245. Fecit monstra fides 'fidem' dixit repetitam ab exercitu caritatem.

248. Iusti gladius d. a. h. definivit, quid sit gladius in manibus eorum: iusti dissuasor, id est qui non patiatur eos servare iustitiam.

250. Confirmant ictu ut ideo in multos ira saeviret, quia iam vel unus videbatur occisus, quod aeque fuerat criminosum.

252. Ac velut o. et quasi pereat scelus, id est tamquam minus scelus sit, si nefas, quod admiserunt, celent.

253. In faciem posuere diem vel ducum, id est suorum, ut videantur a ducibus.

255. Agnoscis superos id est agnoscis tuos esse fautores.

256. Emathiis in campis Philippis, id est in Macedonia. W C A

Nec focidos undis in Gallia Massilienses, quos nuper vicit Brutus navali proelio. W C G'

257. Massiliae subauditur 'maior tibi fortuna fuit'.

10—12. 13—14 (occisus).

1 invidiam *W'C* | id est . . . 2 deorum *ponit v. 263 post* occupat *W om. U* | ea *om. G'* | attulisset *V*] abstulisset *W* tulisset *G'* || 2 excitata . . . invidia *G'*] excita //// *(macula quae duas litt. haus.)* belli invidiam *C* exitu belli invidiam *W* || disputaretur *W'C* || 4 sequuntur *WG* || 5 si *C* | pugnatur *G* pugnare *(?) U* || 6 dicit *G* | dubia inexitus fata *WC* dubia fata in exitus *U* || 7 fecisset *om. G'* || 10 diffinivit *UG'* || 13 ut] ud *C* u. d. *W* || 18 In . . . est *om. G'* | In . . . ducum *om. U* | vel ducum *om. C* || 19 ut *om. WC* | videatur *G* || 20 tuos] tibi *G'AR'* deos *W om. UV* || 21 id est philippis in macedonia *G'* || 23 facidos *C*

W'CG' 257. PHARIO NEC TANTUM E. A. G. in Aegypto. Hoc autem modo iam comparat, quod post futurum est.

258. CIVILIS CRIMINE BELLI quod priores Pompeiani foedera resciderunt.

WCG' 259. POLLUTA NEFANDA ordo: polluta agmina nefanda caede.

260. AGMINA CAEDE DUCES 'duces' scilicet partis Pompeianae, Afranius et Petreius.

COMMITTERE credere.

W'CG' 262. EQUES OBVIUS obviam his venerunt equites Caesaris, ut ad Ilerdam pervenire non possent, et hos in colle obsidere coeperunt.

263. ABSTULIT dum ipse occupat, illis abstulit.

265. CAESAR AVET avide cupit, ut saepe Lucretius ponit.

NE⟨C⟩ CASTRA PATI Pompeiana scilicet.

CONTINGERE RIPAS utrumque convenit ad intellectum, quod amphibolon posuit, sive ne ripae castra, sive ne castra ripas contingant.

266. BRACHIA FONTES castrorum scilicet ambitus, ne quos includeret fontes.

268. NON UTILE CLAUSIS exponit, quae sit ira praeceps.

270. DAMNARE FUGAM acute dictum; ille enim fugam damnare non debet, qui spem habet, sed isti, quia et desperabant et equos occidebant, ideo spe posita damnare dicti sunt fugam.

13.

1 egyptio *U* | autem] siquidem *G'* ‖ 2 iam *om. UAR'V* | comparat priores Pompeiani crimine belli quod futurum est civilis foedera resciderunt *G'* ‖ 7 *lemma om. W* ‖ 11 incole *W'* in cole *C cf. III 18* ‖ 12 opsidere *C* ‖ 14 habe. hab decupit *C* avet avide cupit habe | hab; decupit *W* ‖ 18 ripas (vel ę) *G* ripas *W'CP* | ne *om. W'G* ‖ 19 ripas castra *WC* ‖ 20 videlicet *UV* | ne] id est ne *G'* ‖ 21 includerent *UV* ‖ 22 utilet lausos *W* | causis *C* | quid *UAa* | praeceps *Aa* praesens *W'CG'* ‖ 23 illi eum *U* ‖ 25 et quos *C* | posita fugam dam(p)nabant *UV*

271. Decurrere passu passus dicitur spatium, quod inter pedes est ambulantis, ut Virgilius 'sequiturque patrem non passibus aequis'.

274. Subtrahe incruentam vult tenere victoriam.

Non ullo constet mihi sanguine bellum sive illorum seu nostro; illi enim, qui morituri venerant, * * * aliquos trucidare.

275. Haut gratis id est non gratuito; aliquid enim et ipse facturus est.

277. Iam damno peritura m. quia cum ipsa desideret mori, non sibi, sed Caesari moritur, quippe victoris est; sive quia, dum libens moritur, aliquos occisura est milites Caesaris.

278. Sanguine fuso id est suo.

279. Deserat hic fervor m. hostium scilicet.

281. Languescere bello subauditur 'est'.

283. Miscendi legitur et miscendae, Martis et mortis. W'C

285. Saucia maiores a. haec metaphora a gladiatoribus translata est, a quibus dicitur 'longe a saucio'. W'CG'

288. Adduxere cutem dum spiritus perseverat; nam post mortem ad ossa cutis haeret et trahitur.

Conscius ensis qui sentiat vulnerasse.

289. Tenuitque manus eius scilicet, quem vulneravit, manus tenet, donec ira torpescat.

296. Montis ad inrigui qui inrigari possit.

1—3. 18—19. 20 (nam)—21 (haeret).

---

2 ut . . . 3 aequis *om. UAR'* ‖ 2 Virgilius] *Aen. II 724* ‖ 4 cruentam *G'A* | habere *U* ‖ 5 ullo *(CG')*] nullo *W om. U* ‖ 6 seu nostro seu illorum qui *U* | * * *] *fort.* parati erant ‖ 7 trucidarent *G'AR'* ‖ 8 aut *C* ‖ 11 sed alesari *W'* ‖ 15 ferborum *C* ‖ 17 miscendi *C* | Legitur et miscendi martis et miscendae mortis *G'* ‖ 18 a.] h. *G'* ‖ 19 longe a *om. G'* ‖ 21 cutis ad ossa *CG'* | adhaeret *U* ‖ 24 donet *C* ‖ 25 montes inadrigui *C*

296. FASTIGIA CAMPI fastigia et de fundo dicimus et de culminis summitate, ut Virgilius de culmine 'summa ad fastigia vento volvitur', de fundo 'forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras'.

WCG' 298. MERSERAT ASSIRII regio, in qua sunt metalla. Bene autem 'pallidum' dixit, hoc enim colore sunt, qui metalla exercent.

W'CG' 299. AUT TECTIS ⟨S.⟩ C. A. ut adhuc amplius foderent spe vicinae aquae.

W'CAR' 303. SUPER insuper.

W'CG' 306. QUAESITAE FECISTIS A. quia post sudorem siti maiore succensi sunt.

308. AUXILIUM FECERE F. ut minus sitirent, dum a cibis abstinent.

WCAR' 312. MORIENSQUE R. bibit.

W'CG' 313. QUAS NOLLET VICTURUS AQUAS sensus hic est: moriturus siti eas aquas hausit, quas [alius] nollet haurire, etiam si esset inde victurus.

WC 309. MANUS UTRAQUE ordo: pinguis glebas utraque manus exprimit.

WCG' 318. PRESSERE MEDULLA id est eos destringunt.

W'CG' 319. FUGIENS QUOS B. H. aut Iubam dicit Maurum, qui cum fugeret Aethiopas, fontibus eorum venena commiscuit et sic eos peremit, aut Aquillium dicit ducem Romanorum, aut Eurylochum. Et hi enim venena hostium

10.

1 dicimus et de fundo *UAR'V* ‖ 2 ut . . . 4 quaeras *om. U* ‖ 2 Virgilius] *Aen. II 758. 759* | fastigia ad *G'* ‖ 3 et defenso *C* | forsitan] *Verg. ge. II 288* ‖ 5 Assirii *G'* assirici *W* assyria *C* | quae *C* ‖ 6 pallium C_1 | colores *C* ‖ 8 federent *C* ‖ 13 sentirent *G* ‖ 17 hausit aquas *UV* | alius *om. G'AR'V fortasse* alias ‖ 19 utraque manus pingues glebas exprimit *AR'* ‖ 21 medulle *C* | distringunt *G'* ‖ 22 b. h. *G'* b. d *W* h. d. *C om. U* | aut lucum *G'* | marium *P* ‖ 23 confugeret *CP* | venena et *C* ‖ 24 premit *C* | Aquillium *Flor. II 20, 7*] aquinium *W* aquinium aquinum *C* equinium *U* tarquinium *G'* | dicit *om. G* ‖ 25 Eurylochum *Usener*] horsi locum *codd.* | Et *om. G* | hii *P*

miscuerunt fontibus, sed alter mortis, alter soporis. Possumus autem barbarum hostem Romanum accipere; nam praeter Graecos omnes barbari dicuntur.

323. Aconita p. herba [est] venenis plena, ut Virgilius 'nec miseros fallunt aconita legentes'. WCG'

Palam ut etiam cum mixta viderint, bibant. W'CG'

324. Non decepta bibet id est beneficium se dicit accipere, etiam si venena potaverit.

328. Rescissoque nocent ardore sitis. WCG'E

329. Nocturnumque a. c. qui habet roris humorem. W'CG'

333. Super arentem ut maior inpatientiae causa sit, quod habent flumina vicina sitientes.

334. Qua nudi Garamantes 'nudos' posuit sive fortes, ut Virgilius 'at Chalybes nudi ferrum', et ut Plautus in Amphitrione 'quattuor nudos' propter solis ardorem. WCG'

337. Iam domiti c. d. Afranius et Petreius.

345. Rapiendo d. l. ut me ipse trucidarem. W'CG'

347. Dignum donanda id est propter hoc solum rogo, quia scio te dignum esse, qui praestes.

348. Non partis studiis a. purgatio.

350. Invenit c. d. adeo non facit.

351. Servata fides subauditur 'est'.

Servata f. ne proditor videretur.

Nil fata moramur quae tibi scilicet favere festinant.

352. Aperimus Eoas ut ad orientem liber accedas. W'CG

353. Securumque o. p. et patimur, ut nihil timeas, quod totum orbem post terga reliquisti, dum vis ire ad W'CG'

17. 18—19. 20. 21. 25.

2 aut *U* ‖ 4 est *om. WC* | veneni *P* | Virgilius] *ge. II 152* ‖ 6 etiam si *W* | cum mixta] commixta *W'C nil nisi* commixta videant *exh. U* ‖ 9 recisso *W* sitis *ER'V*] sitientis *G'* sicientis *U* sicientes *WC pr U* ‖ 10 quia *W'* | habent *G'* | ros *W'* rasi *C* ‖ 11 sint *P* ‖ 14 Virgilius] *ge. I 58* ‖ 18 rogo *om. U* ‖ 20 partis istudiisa *C* | est *add. G'* ‖ 21 Non facit adeo *U* ‖ 22 est ideo servata f. ne *G'* ‖ 24 nihil famorum *C* ‖ 25 ut] id est *WCU* ‖ 26 sedutrumq. *C* ‖ 27 terra *W*

orientem. Semper enim a dorso veremur insidias. Bene autem posuit 'illius rei securum', ut Virgilius 'securus amorum germanae'.

355. LASSAEQUE M. subauditur 'tibi bella peregerunt'.

356. QUOD VINCAS IGNOSCE TUIS id est non ideo nobis ignosce, quia contra te pugnavimus — nam negat factum — sed ideo, quia fuimus, quos vinceres.

360. MISCERI DAMNATA DECET subtiliter vacationem petit dicens dignum se non esse, qui vincat.

DAMNATA id est arma.

PARTEMQUE TRIUMPHI subauditur 'nec enim decet'.

364. USUM BELLI POENAMQUE REMITTIT nec pro se postmodum pugnent; 'poenam remittit' dat veniam, quod adversum se paulo ante pugnaverant.

WCG′ 369. AERA N. P. id est multis non passus.

W′CG′ 372. SIBI CEPIT AQUAS ipse morbus. Dicit autem sitim, quae talis erat, ut ipsa non satiaretur, cum viscera essent cuncta satiata.

374. CONTENTA PARATIS ordo: numquam contenta parvo paratis, id est parvo emptis; nam 'emere' dicitur comparare.

376. AMBITIOSA FAMES famem dicit edendi cupiditatem.

ET LAUTAE purae, mundae.

GLORIA MENSAE ubique subaudimus 'o' fames, 'o' gloria.

WCG′ 378. ET QUANTUM NATURA POTEST scilicet ad vivendum.

W′CG′ NON ERIGIT A. id est relevat a languore.

---

4. 8—9. 11. 19—20 (emptis). 24—25. 27.

---

1 insidias . . . 2 securum' *om.* *W′* ‖ 3 armorum *G′* ‖ 4 gesserunt *U* ‖ 8 miscere docet decent *C* ‖ 10 dumnata *C* | armali *C* ‖ 11 enim *om.* *G′* ‖ 12 poenamq. requirere usum remittit ne *C* ‖ 13 modo *U* ‖ 14 adusum *U* | pugnaverat *W′C* ‖ 16 SIBI] subito *C* ubi *W* | ipse morbus *om.* *U* | moribus *W* ‖ 22 famem *CG′*] famen *W* *om.* *U* | ēē, edendi *W* | edendi dicit *U* ‖ 23 mundae *om.* *UG′* ‖ 25 gloriosa *G′* ‖ 26 POTEST] petat *Luc.* ‖ 27 erigata id *C* | revelat *W*

380. GEMMAQUE legitur et murrave. WCG'

NON AURO GEMMAQUE B. murra genus ligni, quod dat odores, ut Virgilius 'murraque madentis'. Hic ergo 'murram' poculi genus accipimus de hoc ligno facti, et quod dixit 'non murra, non auro', aureum poculum intellegimus. W'CG'

387. TOLERASSE SITIM subaudimus 'o quantum paenituit'.

FRUSTRAQUE ROGASSE 'frustra rogasse' sive quia non inpetraverunt, ideo frustra, sive quia eandem habent victi pacem quam habere cupiebant victores.

388. PROSPERA BELLA D. 'quantum paenitet' subaudimus. WCG'

390. UT NUMQUAM F. L. concedit illud, quod et ipsi possint aliquando superari. W'CG'

391. VINCENDUM TOTIENS quotiens iam vicerunt.

393. FELIX QUI POTUIT de illis dicit, qui cunctis pugnantibus se dederunt et securi sunt, sed hoc per similitudinem dicit.

394. QUO IACEAT I. S. L. cum enim adhuc inpendet ruina mundi, incertum est, ubi iacebit unus quisque post casum. Sed hic accipimus dictum felicem eum esse, qui ancipiti omnium statu iam scit, in quo loco eius fortuna consistat.

396. NATIQUE RUDES nuper nati.

ET SORDIDA TECTA id est suos recipiunt.

397. ET NON DEDUCTOS mos enim erat, ut cum aliquis victor agros cepisset hostiles, in eas terras novos

---

2—5. 7. 8—10. 12—13. 25—*pag.* 140, 2.

1 murrave] mura *W* | ⟨murraque⟩ vel gemma *U* ‖ 3 Virgilius] *Aen. XII 100* | madentes *W'* ‖ 4 de ob *C* | et] ut *W'* ut eo *C* ‖ 5 intellegamus *G* ‖ 8 frusta rogasse *om. UG* | sive] id est *U* ‖ 9 inpetraverunt *WCP*] — int *UG* | tandem *P* ‖ 10 victi habent *G* ‖ 11 subaudimus *om. G'* ‖ 13 possit *C* possunt *WG'* | aliquando possunt *G* ‖ 16 se dederunt] seder̄ *C* ‖ 18 Quod *WC* | pendet *G'AR'* ‖ 19 iaceat *G'* habebit *U* ‖ 20 esse] ipse *C* ‖ 21 accipiti *W'* | statum *C* | sit *C* ‖ 25 DEDUCTOS *(W)*] di deductos *C* diductos *G'*

induceret colonos. Bene ergo hos deductos colonos esse non dixit, quia ad suas patrias revertuntur.

399. SOLLICITUS M. Q. A. E. ⟨F.⟩ positi enim extra bellum nulli de partibus favent, quia obnoxii sunt utrique.

400. AUCTOR id est Caesar.

DUX ILLE FUIT id est Pompeius.

402. NON EADEM B. T. F. P. O. ut Caesar ubique superaret.

WCG' 403. CONSTITIT IN PARTES id est adversum partes.

WCG 404. QUA ubi.

WCG' 405. IADER nomen fluminis.

W'CG' 406. CURICTUM gens Illyrica.

WCG' 407. QUOS ALIT id est Curictas.

W'CG' ADRIATICO T. C. P. insula iuxta Illyriam.

WCG' 408. EXTREMA et extremis.

ORA et oris.

W'CG' 409. CAUTUS AB INCURSU B. tutus atque munitus.

416. ET BASILUM unus de partibus Caesaris.

W'C 420. CUPAE et puppes.

W'CP SUSTENTANT UNDIQUE C. cupas in ordinem collocarunt et superpositis materiis ratem stravere.

W'CG' 423. NEC GERIT E. ad quod telis esset occursus.

426. NEC APERTAS extrinsecus enim aliae cupae sunt, quae summitatibus ad navem hinc inde religantur et in occulto remiges sunt, qui inclusum mare verberant remis.

WCG' 427. TUNC FRETA SERVANTUR id est observantur.

WCGD DECLINIBUS et declivibus.

---

3. 5. 6. 11. 12. 19.

1 deduceret *U* | diductos *WCG'* ‖ 4 nullis *W'* nulli parti *G'AR'* | utrisque *W'* ‖ 5 est auctor *C* ‖ 7 superet *U* separaret *C* ‖ 8 Consistit *C* | i. contra *U* ‖ 9 quia *C* ‖ 10 fluminis nomen *G'* ‖ 11 illiricum *G* ‖ 12 curi(c)tus *G'* ‖ 13 illiricam *G'* ‖ 14 *et* 15 et] vel *G* ‖ 16 et incursib; *W'* | totus *U* ‖ 17 basilium *C* | unus ducum de *U* ‖ 18 Id est cupae puppes *U* ‖ 19 collocarter *U* collocaverunt *C* ‖ 20 stature *C* ‖ 21 ad] id est *G* ‖ 23 navim *UGV* ‖ 24 inocclusum *U* interclusum *G'* | feriunt *U*

429. IAMQUE RELABENTI dum recedente unda harenae nudantur. W'CG'

431. ET GEMINAE C. rates aliae, unde ostenditur tres fuisse.

432. EMINET id est ratis ardua super cunctas eminet turres.

TABULATA id est supra cunctas eminent turres.

MINANTIA P. pinnae proprie sunt murorum, ut Virgilius 'pinnis atque aggere cingit'. Sed hic quia navis pinnas dixerat, addidit 'tremulis'.

433. OCTAVIUS in mediterraneo est dux militum Magni.

UNDE similiter et orae.

434. CELERESQUE C. id est suas. W'CG'

437. PACE MARIS dum mare ipse non occupat. WCG'

FORMIDINE genus retis. W'CG'

438. METUENTIS ipsos cervos.

METUENTIS AERA PINNAE auram. W'CAR'

439. VARIS furcae sunt, quibus retia subriguntur. W'CG'

440. CLAMOSA MOLOSSI canis, ut Vergilius 'acremque Molossum'. WCG'

444. LAXASSE legitur et monstrasse. WC

446. INSULA DESERITUR R. a militibus scilicet Caesaris. WCG'

QUO TEMPORE ordo: tempore quo.

448. AT POMPEIANUS et Pompei partium accipimus Pompeianum et a Pompeio victum. W'CG'

1—2. 13. 18 (furcis). 19 (Virgilius)—20. 24—25.

1 relebati *C* || 3 ostenduntur *G'* || 5 super . . . 6 turres *om. G'* || 7 super *UG'* | cunctas *om. U* | eminet *WC* || 8 numantia *C* | ut . . . 9 cingit *om. UAR'V* || 8 Virgilius] *Aen. VII 159* || 10 dixit *UAR'V* || 11 inmedio. τ̄ra neo *C* inmedio τerra (terre *pr W*) nec *W'* || 12 vel (et *P*) orae *G'* || 14 mari *WC* maria *G'* | optat *WC* 16 ipsos cervos *om. U* || 17 auram *R'V*] aurum *C om. W'* || 18 sunt *om. WC* | subrigantur *C* || 19 Vergilius] *ge. III 405* || 21 ⟨monstrasse⟩ vel laxasse *UP* ⟨lu (*ssc.* vel mon) strasse legitur et laxasse *G* || 24 ad pompeianos *C* || 25 a *G'AR' om. W'C*

449. Antiqua p. a. C. ut ante consueverat, nam ipsi sunt piratae.

452. Nec illa id est prima.

453. Quae sequitur t. r. subaudimus 'est moles'. Non enim dicere potest navem; sic et supra posuit ⟨445⟩ 'nec mora, conplentur moles'.

455. Impendent c. s. m. descriptio loci.

456. Stat mirum moles 'mirum', quia stat semperque ruitura est.

461. Tauromenitanam id est Tauromenitanae civitati.

462. Opiterginis oppidum Illyriae.

Onerata colonis ratem dicit, quae Opiterginos vehebat, fautores Caesaris contra Pompeium.

WCG' 466. Dux erat ille ratis ostendit, quid sit Vulteius.

467. Spe proelia nulla ordo: spe nulla poscit proelia.

468. Incertus qua[e] t. d. id est bello.

WCGE Qua[e] pectora bello id est daret.

W'CG' 470. Milia isti de parte Pompei sunt.

471. Et plenam vix inde c. 'inde' de rate, id est de parte Caesaris. Pauci enim erant et vix numerum unius cohortis impleverant.

WCG' 475. Voce cohortem ut supra ait ⟨471⟩ 'et plenam vix inde cohortem'.

W'CG' 476. Quam nocte nam cum lucis ortu erant bella reditura.

5 (Non)—6. 15. 24—25.

3 illam *WC om. UG'* | primam *W'C* || 5 ducere *G om. W* | navim *UG* || 7 discriptio *WC* || 8 semperque] cum semper *G'AR'* || 10 tauro mentanam *C* | tauro mentane *C* tau | ro menitaniae *W* tauronenitae *G'* taurominiae *U* || 11 Oppitergium *U* || 12 ratam *C* | que tauro mentane opiterginos *C* || 14 rates *C* | sit vivit eius *C* || 15 nullo *W* | p̄lia poscit *G'* || 18 isti *CG'*] Iste *W* ista *UAR'* || 19 id . . . 20 unius *om. C* || 19 de *ante* parte *om. G'* || 20 Pauci . . . 21 impleverant *om. G'* || 22 vocem *C* || 24 cum] primo *U om. C* | erat *C*

478. VITA BREVIS NULLI SUPEREST sensus hic est: non est putanda brevis iam vita superesse, quae habet spatium, quo unus quisque sibi quaerat exitium, id est multum vitae superest, si habemus tempus, ut mortem nobis singuli requiramus.

480. INFERIOR IUVENES id est nec minus laudis in morte est, si vicinae morti anima fortis occurrat.

484. ACCERSAS D. ⟨F.⟩ M. sensus hic ist: cum apud omnes incertum sit, quis quousque victurus sit, aequalis laus est ⟨et multos vitae annos contemnere⟩ morte voluntaria et paucos, dum modo ipsi nobis ultima fata faciamus.

NON COGITUR ULLUS id est dum nullus cogi possit, ut mori velit, laudetur necesse est, si sponte moriatur.

487. ET METUS O. A. non erit enim, quod timere possitis morte delecta.

PLACEAT legitur et cupias. WC

488. BELLORUM NUBE CADENDUM EST solatium quae- W'CG'
situm de genere mortis, ut Virgilius 'at non, Euandre, pudendis vulneribus pulsum aspicies'.

490. ⟨INVOLVUNT⟩ se nocte circumtegunt. WC

491. IN MEDIUM in commune, ut Virgilius 'in medium UCG'
quaerebant'.

492. NOS IN C. S. H. Q. C. socios eos dicit, qui evase- W'CG'
runt in ratibus duabus, hostes, qui inminent captis.

1—3 (exitium). 6—7. 8—11. 17—19. 23—24 (duabus).

2 iam *om. G'* | habet spacium *iter. U post* quisque | iam ruit asuper · esse · *C* || 3 quod *C* | quaerat sibi *G* || 7 morte est *Oud.* mortē *codd.* | mortis *C* || 8 accessas *P* || 9 *post* omnes *spat. novem litt. rel. in C* | aequa *CP* | 10 et . . . contemnere *suppl. ex Co.* | morte voluntaria] mortem voluntaria *C* mortem voluntariam *W'* est in morte voluntaria *G'* laus in morte voluntaria · si multos perdid̄ annos quam si paucos *V* || 11 et *om. G'* 12 dum *om. G'* || 15 delicta *U* delicata *W* deleta *G'A R'* || 16 cupias legitur et placeat *U* || 18 ut . . . 19 aspicies *om. U* || 18 Virgilius] *Aen. XI 55. 56* | euander se *G'* || 19 pulsum aspicies *om. G'* || 20 cirgum *C* || 21 ut . . 22 quaerebant *om. U* || 21 Virgilius] *ge. I 127* || 23 eos] eius *C* esse *G'* || 24 duas *C* | capiti *W'C*

494. Dabit insula s. id est testes.

495. Diverso l. p. de insula et de terra magna, de insula Caesaris pars, de terra Pompei.

499. Militiae pietas id est sacramenta militiae. Pietas id est quaecumque per aevum exhibuit monimenta. Transibit id est haec transibit.

500. Incumbere Caesar ut ipsi nos tui amore feriamus.

WC 503. Laudi legitur et laudis.

W'CG' 505. Indomitos sciat esse viros ubique 'hostis' accipimus.

506. Et morti faciles qui facile patiamur interitum.

510. Promittant veniam ut etiam veniam contemnant perire cupientes.

WC 511. Valido et calido.

W'CG' 512. Merendum est id est hoc promerendum, ut hoc damnum clademque vocet; nam· si fortes agnoverit, tum dolebit.

514. Dent fata r. occasionem fugae.

517. Furor est in animo meo, sive quem patior.

518. Fati et leti.

519. Victurosque dei quibus adhuc fata victa debentur.

520. Felix esse mori ipsum mori felix [esse]. Sensus hic est: solis his, qui morituri sunt, permissum est agnoscere mori felix esse. Victuros autem ideo di celant felix esse mori, ut velint vivere; nam si agnoverint felicitatem mortis, perire properabunt et ita in orbe nemo remanebit.

2—3. 4—5.

---

2 Diverso l. *G'*] Diverso · e · l · *WC* ‖ 5 id est pietas *G'* | exibunt *G'* ‖ 6 Transibit] peribit ac transsibit *U* | ⟨transibit⟩ haec *(om. U)* vel transisset *UP* ‖ 7 feriamur *W'* ‖ 8 Laudis *C* | ⟨laudis⟩ legitur et laudi *GR* ‖ 9 hostes *W'* ‖ 10 qui] id est *U* ‖ 11 promittunt *C* | aut *C* ‖ 13 ⟨calido⟩ et valido *UG'* ‖ 14 hoc *om. U* | ut . . . 15 vocet *om. G'* | vocet *AR'*] n. u. *W'C* ‖ 15 fortis *U* | tum] vim *G'* ‖ 17 fugaτ' *C* ‖ 18 quae *G'* | patior faciet leti *W'CG'* ‖ 20 victa *om. G'AR'* ‖ 21 ipsum mori *om. W'* | mori ipsum mori ipso felix felix · esse · mori sensus *C* | esse *om. G'* ‖ 22 quia *WC* ‖ 23 di celant] dicebant *C* dicebant *ssc* ł celabant *W* dii celabant *G'* celabant *U* ‖ 24 noverint *UV* ‖ 25 properabant *C* — rarent *UV*

Ordo ergo est: solis his quos iam tangit vicinia fati, permissum est agnoscere felix esse mori, victuros autem, ut velint vivere, di celant, id est felix esse mori.

522. Oculis humentibus id est flentes.

523. Flexoque Ursae t. p. vicino die tantum septentrionis flectitur sidus.

524. Praecepta subissent scilicet ducis.

525. Vergere ponto hoc est: nox non erat longa, sed celeriter finiebatur; tempus enim erat aestatis.

Vergere legitur et mergere.

526. Nam sol Ledea tenebat tunc sol in Geminis erat ad signum Cancri transiturus. Significat autem Iulium mensem. Si 'Ledaea' legimus, Pollucem et Castorem consecratum, si 'Id⟨a⟩ea', Herculem et Apollinem significat. Alter enim evertit Idam, alter Idea.

527. Cum lux altissima altius enim sol fertur, cum tempus aestatis est. WCG'

528. Nox cum Thessalicas u. p. s. 'nox cum Thessalica sagitta' Sagittarium dicit, qui est Chiro Thessalus, quod signum contrarium est Geminis. Cum enim sol in Geminis est ortus, Sagittarius occidit per diem et oritur per noctem. W'CG'

530. Libernos nomen est gentis.

Libernos id est deserit. W'C

531. Temptavere p. s. v. b. ordo: temptavere suspenso bello prius vincere foederibus. W'CG'

532. Si dulcior ipsa id est ipsa mora mortis.

---

1 (Ordo) — 3. 19 (Sagittarium) — 22. 25 — 26.

1 ergo *om.* *UV* | his *om.* *W'C* | iam *om* *U* | vicina *UG* ‖ 3 di celant] dii celant *G'* dicebant *C* celabant *U* cęlabant *W* | id est *om.* *U* ‖ 5 vicinio *W'* | tantum *om.* *G'* ‖ 7 duos *WG'* ‖ 12 autem *om.* *U* ‖ 13 castrorem *WC* ‖ 15 ideam *P* ‖ 18 Thessalicas . . . cum *om.* *U* | cum . . . 19 sagitta] cum . t. f. (s. *P*) s. p. s. *G'* ‖ 19 sagittarum *C* ‖ 24 deserit *ssc* vel detegit *W* ‖ 26 foederi *C* ‖ 27 ipsa *om.* *W'C*

533. VITA MORA si dum differunt mortem, possent vivendi cupiditate retineri, ne optarent perire.

535. SIBI FINE MANU scilicet sua.

536. AD SUMMA P. id est ad extrema.

W C 520. FELIX ESSE secundum Graecam elocutionem dixit, ut est 'donat habere viro'.

W'CG' 537. INNUMERASQUE Pompeianorum.

PAUCI Caesaris milites.

538. TANTA EST ut possit haec fieri, id est ut pauci plurimos sustinerent.

540. VERSUS AB H. F. ut semet occiderent.

W'CP 544. TESTETUR SE V. M. legis est enim militaris, ut, quicumque ducem occiderit, ipse feriatur.

W'CG' 546. QUI VULNERA PRIMA qui eum primus percusserat.

548. IN PARTIBUS UNIS 'in unis partibus' id est Caesaris, et se enim occidunt et ipsi tantum moriuntur.

550. EMICUIT DIRCAEA 'Dircaea' Thebana, a fonte Dircaeo, qui est apud Thebas. Eos autem dixit, qui seminatis hydrae dentibus nati sunt, ut ait Vergilius 'satis inmanis dentibus hydri nec galeis densisque virum seges horruit hastis'.

551. THEBANIS FRATRIBUS Et[h]eocli et Polinici; et ipsi enim se mutuis vulneribus occiderunt.

552. PHASIDOS hos dentes Iason sevisse perhibetur in Phaside, ultra quam Colchi sunt.

INSOMNI DENTE CREATI pervigil enim fuisse dicitur serpens.

554. COGNATO id est mutuo; de uno enim semine sunt creati.

---

9 (ut pauci)—10. 12—13. 19 (Vergilius)—21. 27.

---

1 differuntur morte *W'C* || 2 retinere *C* || 4 ad *om. G* || 6 est] *Verg. Aen. V 262* || 9 haec possit *G'* || 11 semet ipsos *P* || 13 occiderint *C* | occidatur *P* || 14 QUI *(WC)*] cui *Lucan. om. UG'* | eum] tum *G om. W'C* || 16 si *C* || 18 apud *C* | autem *om. G'* || 19 ait *om. U* | Vergilius] *ge. II 141. 142* || 20 (h)idrae *PG* | nec . . . 21 hastis *om. UG'* || 21 inhorrun *W* || 22 et] videlicet et *U* || 24 secuisse *UR'* || 26 dicitur serpens fuisse *U* || 27 sunt semine *U*

556. Sic mutua pacti ipsi iuvenes pacti. WCG′

558. Mors virtutis habet sensus hic est: in virorum morte ius integrum et potestatem mors ipsa non habuit, quippe contempta est, cum singuli sponte periere, non fato. W′CG′

561. Debetur gladiis ut solet fieri, cum percutiuntur inviti.

562. Et iugulis p. m. ferientis alterius.

566. Non repetisse hoc est: hoc tantum pie faciebant, si uno occiderent vulnere, quos ferissent.

567. Traxere foris e foris, qui navium sunt, ut ait Vergilius 'laxatque foros'. WCG′

572. Victores ducibus id est ipsi duces mirabantur, quod apud aliquem tanti haberentur, ut pro his cuperent interire milites [eiusdem], ut factum videbant esse pro Caesare. W′CG′

576. Percipient gentes solae scilicet fortes gentes hoc facile possunt agnoscere arduam non esse virtutem, si quis servitium morte devitet; nam apud ignavos difficillimum iudicatur.

577. Servitium f. m. servitium est dictum pro servitute. Nam servitus ipsa condicio est, servitium turba servorum; sic Virgilius posuit 'iuvenemque superbum servitio enixae tulimus'.

Sed regna timentur id est non ferrum timetur, sed regnum victoris, ne servire cogat.

578. Ob ferrum id est pro ferro. WCG

Quaeritur legitur et uritur. WC

---

20 (servitus) — 21 (servorum).

1 pacti *om. G* || 4 perire *W* perierint *G* perirent *P* || 7 ferientes *W′* || 9 feriissent *U* || 10 e foris *om. C* | quia *G* | ait *om. G* || 11 Vergilius] *Aen. VI 412* || 13 aput *C* | haberetur *G′* || 14 interiore *U* | milites *Oud.*] miles *codd.* || 16 cognoscere *U* || 17 divitet *W* || 19 dictum *om. G′* || 21 sic . . . 22 stulimus *om. UG′* || 21 Virgilius] *Aen. III 326. 327* || 23 id] hoc *UV* || 24 cogatur *W′C* || 26 &turitur *C* | ⟨uritur⟩ Legitur et queritur *A* vel quaeritur *UG*

W'CG' 579. IGNORATQUE DATOS sive ut accepisse se nesciat gladios, quibus persequatur inimicum, sed ipse se feriat; sive 'ignorat datos enses', id est ne serviat; vulneratum se esse non sentit.

580. MORS UTINAM PAVIDOS id est esses grata semper mors voluntaria, nisi hoc facere et timidi possent, sed soli facerent viri fortes.

WCG' 581. NON SEGNIOR ILLO qui gestus est in Hispania.

584. CURIO hic est, de quo volunt dixisse Virgilium 'vendidit hic auro patriam'.

W'CG' 585. INTER S. M. C. A. Punico scilicet bello.

W'C 588. SICCAE S. H. unde et Virgilius 'sitientis ibimus Afros'.

W'CG' 591. CUPIENTEM N. C. sive Curionem sive quemcumque.

WC 595. MAGNA legitur et iusta.

PYTHON legitur et Typhon.

W'CG' 597. PHLEGREIS regionibus Macedoniae, in qua Terra Gigantas procreavit.

605. IN NUDA TELLURE I. quippe supra matrem.

612. ILLE CLEONAEI Cleonae regio iuxta Nemeam, ubi interemit leonem Hercules, ut ait Virgilius 'et vastum Nemeae sub rupe leonem'.

W'CV 613. ANTEUS LIBYCO PERFUNDIT M. L. id est harenis pro olivo usus est, ut vires terra firmaret.

W'CG' 614. HOSPES OLYMPIACAE id est Hercules.

19.

1 ignorat *C* | ut *om. G'* || 2 sive se ipse *G'* | feriat *G'* faciat *W'* faciet *C* || 3 id . . . 4 esses *om. W'* || 7 fontes *U* || 8 spania *C* || 9 voluit *et* virḡ *G* | Virgilium] *Aen. VI 621* || 11 M · S · *C* | scilicet] siquidem *U* || 12 unde et] ut *U* | Virgilius] *buc. 1, 64* || 14 quaecūq; *C* || 16 ⟨typhon⟩ vel phiton *UP* || 17 plegreis *W* plegleis *C* || 18 gigantes *UG* | procreati sunt *U* || 19 Inmi | datellerei *C* | super *G'AR'V* || 20 Cleonae] cleonaei *C* Cleona *G'* | regio est *G'AR'* || 21 Virgilius] *Aen. VIII 295* || 22 nemea *G'* nemeas *U* || 23 anteius *W* | lybitio *C leg.* Libyci ⟨vel Libyc⟩o || 24 alivo *C*

615. Ille parum fidens p. id est cui non sufficeret ad fiduciam terram tantum pedibus contigisse.

620. Habuisse parem id est ambo mirantur inventum esse, qui contra dimicet.

622. Exhausitque virum fatigavit et lassavit.

Quod creber a. i. Herculi scilicet prodidit fatigatum Antaeum eiusdem sudor et anhelitus.

624. Lassata q⟨uati⟩ subaudimus ʻcoepitʼ. W'C

629. Explicuit extendit. W'CG'

630. Sudorem id est iacentis Antaei.

636. Telluris viribus i. Antaeus.

637. Ille suis Hercules.

Saevae sperare novercae id est Iunoni, novercae Herculis. WCG'

639. Cervicemque viri subaudimus ʻvidet exhaustam sudoreʼ.

627. Alligat artat. WC

639. Siccam id est ipsam cervicem eo scilicet tempore, quando Olympum sustinuit. Satis autem constat Herculem polum cervice sustinuisse ita ut Atlantem. W'CG'

644. Egeritur legitur et erigitur.

646. Alcides sensit dissimulat poeta hoc Minervam invenisse consilium, ut Hercules fecit.

650. Nitentem in t. cadere cupientem in terram. W'CG

657. Poenum Hannibalem.

658. Libyca t. ⟨p.⟩ id est Scipioni. WCG

661. Tamquam f. locorum b. g. id est tamquam loco debeatur, ut in eo Romani superent, qui ad eum venerint, et amittat eundem, qui tenebat. W'CG'

22—23 (consilium)

---

1 sufficeretur *G'* ‖ 3 pare *C* ‖ 4 contra se *G'* | 5 et *om.* *G'* ‖ 6 cerber *W* ‖ 8 laxata q; *W* laxataq; *C* *om.* *U* ‖ 10 antei iacentis *UAR'* ‖ 11 ille anteus *G'* ‖ 15 subaudiamus *W* | vidit ex hausam *C* ‖ 18 id est *om.* *W'* | ipsam *om.* *U* | virtutem et scilicet *P* ‖ 20 ita *om.* *C* | 21 et egeritur *W* ‖ 24 *in P des. v. 647 usque ad 658* | nitatem *C* | t. *C*] terra *W* ‖ 26 lypscat id *C* ‖ scipionis *WC* ‖ 28 ut in] uti *C U* ut. i *W* in *om.* *G'* ‖ 29 tenebatur *G'*

663. Non fausta quippe superatus est.

664. Indulsit castris id est lata castra posuit, ut est in Virgilio 'indulge hospitio': abundantius praebe.

Collibus abstulit o. id est felicitatem locorum sua, quia illic victus est, infelicitate subvertit.

665. Non aequis v. h. id est ipse inpar.

667. Tunc Vari sub iure f. hic proconsul fuit, de quo ait Tullius 'Varus imperium se habere dicebat, fasces certe habebat'.

668. Regis tamen u. v. Iubae scilicet, qui Maurorum rex erat.

W CG' 670. Suum c. I. subaudimus 'sunt'.

W C 671. Qua et quae.

W' CG 672. Gadibus insulae in Oceano.

W' CG 674. Plaga fervida r. quam κεκαυμένην dicunt.

W CG' 675. Exusta c. 'haec exusta' genere neutro numero plurali.

W' CG' 676. Sufficiunt spatio id est in spatium cedunt. Vult ergo, ut haec pars ad Iubae regna pertineat. Ergo si spatio sufficiunt, 'satis sunt' accipimus, si spatium sufficiunt, 'subministrant', ut Virgilius 'sufficit humorem'.

677. Autololes N. q. v. s. p. gentium nomina.

679. Inops Nasamon regio infecunda, ideo dicta est inops.

681. Missile Matax 'hoc missile' et 'haec missilia' declinatur[, id est tela]. Hic ergo iactum hastae velocitati comparat sagittarum.

---

6. 12. 21 (subministrant-humorem).

---

1 non fasta · l · non fausta quippe *C* ‖ 2 ut . . . 3 praebe *om. G'* ‖ 3 Virgilio] *Aen. IV 51* | id est abundantius *UAR'* ‖ 5 qui *W'C* ‖ 6 h. *W*] b. *C* | ipse *om. G'* ‖ 7 pro consule *C* ‖ 8 Tullius] *or. pro Q. Ligar. 7, 22* ‖ 11 fuerat *U* ‖ 12 subaudiamus *W* ‖ 15 κηκαομενως *G* ‖ 16 genera *W* ‖ 17 plura *C* ‖ 18 in *om. C* ‖ 19 pars] plaga *G'* ‖ 20 spatio] spatia *W'* ‖ 21 Virgilius] *ge. II 424* ‖ 22 aut holabes *W* autole | bes *C om. UG'* ‖ 23 inops *om. WC* ‖ 24 mata *C* ‖ 25 id est tela *om. G'* | haustae *W*

682. MASSILIA D. de his Vergilius 'Massylique ruunt equites'.

683. NESCIA id est gens.

685. SIMUL FIDUCIA N. EST 'simul non est' id est mox ut defuerit.

684. SOLITUS leones operire; 'solitus' ergo bis accipimus.

685. NON EST similiter et nulla est.

689. POLLUIT ANNO quando tribunus plebis fuit Curio.

690. SOLIO DEPELLERE A. ut iniuriam probet, regna WCG' maiorum fuisse testatur.

691. CURIO TEMPTARAT id est cum tribunus fuisset, tulit W'CG' legem, ut pelleretur Iuba [a] regno, quod a maioribus optinebat.

LIBYAMQUE AUFERRE TYRANNO regi, ut Virgilius 'pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni'.

692. DUM REGNUM TE R. F. sensus hic est: temptabat Africam tollere regi, cum te ipsam, o Roma, sub regnum mittit alienum, id est Caesaris, cui Curio faverat.

693. FRUCTUM P. E. R. ut se vindicet passus iniuriam.

695. ET QUOD CAESAREIS N. D. I. alia haec causa, cur metuat: quod Pompeiani fuissent milites, quos habebat.

696. NEC RENI M. I. U. et cum Caesar in Gallia dimicaret.

697. CORFINI CAPTUS IN A. hi sunt, qui Corfinii civitatis Domitium ducem dedidere productum et ad Caesarem transierunt, quod ipse meminit in secundo <508>.

8

1 daeis *C* | Virgilius] *Aen. IV 132* | virg dicit *U* | massilia quer̄ *C* || 4 simul non est *om. G'* || 6 operari *C* || 9 depellare *C* 10 testatur curio *G'* || 11 esset *UAR'* | esset curio tulit *U* || 12 pelletur *U* | a *om. W'C* || 13 obtinebat *UG'* | obtinebat (14) liberaramque adferret · κ · tyranno *W* optinebat liberamque adferet · tyranno *C* obtinebat liberamque atferret *U* || 14 ut . . . 15 tyranni *om. UG'* | Virgilius] *Aen. VII 266* || 16 R. *om. C* || 22 Nec · r. m. Nec cum *G'* || 23 civitatis *W'* civitate *G'* civitatem *C* || 24 dedidere productum *W'C*] tradidere *G'* | ad] a *C* || 25 secundo corfini (-nii *W*) hi sunt qui domitium caesari dedidere (dedere *CG'*) productum (proditum *G'*) *WCG'*

699. Fas utrumque p. ut sic deserat Caesarem, quem admodum ante Pompeium.

W C 700. Munia legitur et munera.

W C G′ Nocturna officia munia dicuntur.

701. Trepida sic m. p. id est Curio.

W′C G′ 702. Audendo magnus t. timor sensus hic est: licet timeas, tamen, si te audacem simules, tegitur illa formido, quam pateris.

704. Dant otia m. hoc est: qui in otio sunt, possunt diversa sentire. Nam pugnantes inpedit pugna, ne aliud velint.

706. Galeae t. pudorem hoc est: qui armatus est, omnem verecundiam expellit; est enim tectus et quod facit, non erubescit.

707. Quis meminit c. id est cum iam coeperit dimicare.

W C G′ Pendere ponderare.

W′C G′ 708. Qua stetit i. f. gladiator[i]um ponit exemplum; fatalem ergo harenam dixit, quod fiant illic fata pugnantibus.

Veluti fatalis h. m. id est in quacumque parte steterit, ipsam putat esse meliorem, qui pugnat.

714. Vetuerunt c. id est quamdiu a castris Varum includeret.

716. Laetus quod gloria b. ut victis subveniret et victores superaret.

718. Obscuratque suam id est ut eum nemo indicet esse venturum.

17—18. 19—20.

---

1 sicut *U* | deserant *U* || 3 ⟨munera⟩ legitur et munia *G′* || 4 nocturnaque · h. officia *W* Nocturnāque. h. offitia *C* | Munia dicuntur nocturna officia *G′* || 6 mar cocimor *C* | liceat *U* || 12 pudurem *pr W* podurem *W* || 13 et *om. C* || 15 C. (*W*)] t. *C* || 18 ergo *om G′A R′* | illic fiant *G′* || 19 parce *C* || 20 ipsa *G* | quam *G′* | qui pugnat] cui pugnae *Usener falso* || 21 C. *W*] e. *C* | varios *C* varus *W′* || 23 subvenerit *G′* || 24 victos *G′* | 25 nemo eum *G*

719. Incauto ab h. t. timebat se timeri ab incauto hoste, id est Curione, id est ne metu ille cautior fieret, si venturum Iubam ante timuisset.

721. Eliciatque m. producat, invitet.

Numidis a rege s. id est a Iuba.

Secundus id est potestate; nam praefectus Iubae erat Sabbura.

722. Ut sibi id est quasi sibi.

723. Ipse Iuba.

724. Aspidas ut farias de Alexandria.

Sollertior urbanior, ingeniosior.

Hostis id est quem vulgo ichneumonem dicunt.

727. Tuto morsu ut illud mordeat, ubi venena non sunt.

Guttura morsu ubi venena non habet serpens.

728. Letiferam <saniem> id est venenum.

729. Pereunte id est nihil nocituro.

734. Primos excedere motus aurorae id est incipiente luce, ut Virgilius posuit accusativo casu 'prima sub lumina solis et ortus'.

737. Punica b. dolis ἀπὸ κοινοῦ subaudimus 'ut metuat'. WCG'

738. Tradiderat f. iuvenem id est Curionem. W'CG'

741. Conspecti a Curione.

742. Fraude sua cessere p. Sabburae milites dicit, qui se fugere simularant, ut insequentem Curionem illuc

1—3. 6. 21.

1 ab (*WC*)] e. *G' om. U* ‖ 2 id est *om. W'* | curione *om. U* ‖ 4 eliciat *C* | invidet *pr C* ‖ 7 Sabbura *om. U* ‖ 8 sibi] sit *U* ‖ 10 i. alexandrinas *U* ‖ 11 urbanior *om. U* | Insegnior *U* ‖ 12 acinemonem *codd.* ‖ 13 Totu *C* ‖ 14 sunt . . . 15 non *om. G'* ‖ 15 serpens *UG'*] serpenti *C* serpentis *W* ‖ 16 Laetiferam *WC* ‖ 17 pereuntem *C* ‖ 18 primos exceremor submotus aurore *C* ‖ 19 ut . . . 20 ortus *om. U* | Virgilius] *Aen. VI 255* | accusativum (— ti *G*) casum *G'* | caso *C* ‖ 21 αποτοΚοιΝοϓ *W om. G'* | subaudiamus (a *in ras.*) *W* ‖ 23 <conspexit> curia vel conspectis acurione *P* ‖ 24 saburae *G* saburrae *P* sub u i re *C* ‖ 25 simulabant *UAR'* simularent *C*

deducerent, ubi erat Iubae occultus exercitus; hoc est ergo 'fraude sua cessere parum': per dolum sic recesserunt, ut fugere viderentur.

W'CG 745. UT VICTOR quasi victor.

WCG' 746. NUMIDAEQUE FUGACES ut dictum est de illo 'ut victor', sic de his 'fugaces' quasi fugaces.

W'CG' 749. NON TIMIDI PETIERE FUGAM id est quia omnes obstipuerunt.

750. QUIPPE UBI NON SONIPES M. C. T. hoc vult dicere: etiam equos timore percussos.

WCG' 752. [SPARGIT] SPARGITQUE IUBAS hoc est: nec iubas spargit.

753. STARE legitur et stante.

755. PROIECTA et porrecta.

758. LUPATIS aeque et palatis.

W'CG' 761. VULNERIBUS COGUNTUR EQUI id est vulnerant equos, ut dolore compulsi celerius ambulent, quia cogi calcaribus et verberibus non possunt.

764. ET SPATIUM I. O. V. D. id est dum occurrit hosti et de proximo vulneratur, donat iaculis spatium, hoc est ne ad se longius dirigantur.

765. AT VAGUS AFER E. 'vagus' quia Numida; Afrum autem Iubam accipimus.

766. TERRAQUE SOLUTA id est in pulverem est redacta.

CUG' 767. BISTONIO Thracio.

W'CG' 770. NULLO DUBII D. M. id est non utrique parti fuit casus Martis in dubio, sed soli isti pedites interempti sunt, id est milites Curionis.

5—6. 11. 20 (ne — dirigantur).

---

1 deduceret *C* | ergo *om. G'* || 2 cesserunt *G'* || 4 victor *om. U* || 6 deis *C* | 'fugaces' *om. G* | *nil nisi* i. quasi f. *exh. U* || 8 obstipuerant *W'* || 9 hoc *om. G'AR'* || 10 equos etiam *G* | etiam *om. U* | perterritos *G* || 11 ne *W* || 13 et] vel *G'* || 14 est] est ut *C* || 17 ut *W'C* || 19 donat] donec *G* | iaculi *W* || 20 dirigatur *W'C* || 21 AT (*G'*)] Et *WC* | E.] ua *C* | vagus *exh. G'* | numidae *W* | quia . . . 22 Iubam] afrum numidam *U* || 22 aut *G'* || 23 est *om. CU* || 24 traicio *P* || 25 nulli dubio *W* || 26 mortis *G*

771. SED TEMPORA PUGNAE id est non pugnant, sed occiduntur, sive etiam diu pugnant, donec omnes occidantur.

776. PERITURA legitur et pereunt. Si 'pereunt', ipsi iuvenes accipimus, si 'peritura', id est iuventus.

PONDERE FERRI id est non vulnerantur plurimi, sed obruuntur pondere tot hastarum.

778. CORREPSIT ab eo, quod est correpo, correpis, correpit.

779. CONVERTITUR ENSES id est quia tanta acies erat. WCG'

777. PARVUM SPISSANTUR IN ORBEM * * * WC

780. QUANTUM PEDE PRIMA R. id est tantum densatur, quantum eos acies constrinxerat retro cedens, ut ait Virgilius 'ille pedem referens et inutilis inque ligatus cedebat'. W'CG'

785. QUAM FORTUNA DABAT hoc est: non tantum videbat Maurus, quantum Romani patiebantur; nam omnes moriebantur, nec tamen hoc spectantibus Mauris.

787. CORPORA id est non videt Maurus. WCG'

788. EXCITET INVISAS cum indignatione hoc dictum est. Haec quae passi sunt Romani, melius pro Hannibale fierent, qui fuit hostis, quam pro Pompeio, qui et ipse Romanus est. W'CG'

789. INFERIIS FORTUNA N. quod tot pariter occiderunt.

790. TAM DIRA PIACULA id est ferat piacula; expiationes, ut Vergilius 'ea prima piacula sunto'.

791. LIBYCA TELLURE id est in Libyca. WCG'

1—2 (occiduntur). 11—14. 15—16 (patiebantur). 19—22. 26.

3 Si 'pereunt' *om.* *U* 8 correpit] correpsit *G'* || 9 id est *bis in W* | qui · an *C* | erat *exh P* || 10 * * *] in parvo spatio *AR'* in globum *EV* || 11 densantur *U* || 12 eoas *G'* | ut . . . 14 cedebat *om.* *U* || 13 Virgilius] *Aen. X 794. 795* | pededem *C* || 15 spectabat *U* || 16 moriebantur] paciebantur *U* || 19 EXCITET *(G')*] Excidet *W* Excita *C* | hoc *ante* cum *pon.* *U* || 20 Romani *post* est *pon.* *W'C* || 21 pro *om.* *U* || 23 inferii *W* | occiderint *U* || 25 ut . . . sunto *om.* *U* | Vergilius] *Aen. VI 153* || 26 lybica *W* lūbica *C* libia *G'*

W'CG' 792. VOTISQUE S. id est nefas est prodesse; non vult autem hoc, quod Curio passus est, Pompeio prodesse vel senatui.

793. AFRICA NOS POTIUS VINCAT SIBI 'sibi' bene; nam modo Pompeianos dicit.

795. COMPRESSUS S. P. id est quem commotum ab exercitu suorum sanguis extinxerat.

798. VIRTUTE COACTA id est desperatione.

800. UNDE TRIBUNICIA ipsa rostra arcem tribuniciam nominavit.

WCP 802. CONCURRERE IUSSI id est a te iussi; subaudimus autem 'quid prosunt'.

W'CG' 803. PHARSALIA CONFERT id est antequam conmittat atque conlidat. Nam hoc exposuit 'spectandumque tibi bellum civile negatum est'.

805. HAS URBI id est Romae.

SANGUINE POENAS id est ut illa vobis cadentibus puniatur.

WCG' 806. LUITIS IUGULO SIC A. P. 'arma luitis', ut Vergilius 'magna luis commissa'. Hoc est sic luitis, quod arma sumpsistis.

W'CG' 808. SI LIBERTATIS SUPERIS TAM C. P. hoc est: si sic libertatem integram tuerentur, quem admodum nunc vindicant laesam.

WCG' 810. PASCIT AVES ut Vergilius 'canibus date praeda Latinis alitibusque iaces'.

CURIO BUSTO exposuit, quid sit corpus nobile.

811. AT TIBI o Curio.

QUANDO quoniam, ut Vergilius 'quando haec te cura remordet'.

4—5. 8. 9. 19 (sic)—20 (sumpsistis).

1 est] esse *P* || 4 Bene sibi *U* | non *C* || 5 pompeianus *W'* || 6 ad *G* || 8 disperatione collecta *U* || 11 a te *PaR'*] state *C* stare *W* || 13 antequam *om. U* | commitatque conlidit *C* || 14 c̄lidit *W* | expectandum *W'* ex spectandumque *C* || 18 Vergilius] *ge. IV 454* || 21 SI (*CG'*)] sic *W Ppr om. U* || 22 nunc *om. U* || 24 Vergilius] *Aen. IX 485. 486* | data *G'* || 26 curionib; to *C* | quod *WC* || 28 ut . . . 29 remordet *om. G'* | Vergilius] *Aen. I 261*

811. ISTA SILERE quae passus es.

812. A QUIBUS OMNE AEVI SENIUM SUA FAMA REPELLIT id est poetae, quos numquam obscurat antiquitas, in ore omnium et memoria constitutos. Est et alter sensus: at tibi nos digna damus, iuvenis, meritae praeconia vitae, quoniam quidem silere ista non proderit, a quibus omne aevi s. ⟨s. f.⟩ r., id est, si taceamus, obscurari tamen ista, quae passus es, ulla aetate non poterunt; sunt enim famosa. W'CG'

816. NOCUERUNT SAECULA vult vitium temporis esse, non hominis. WCG'

818. TRANSVERSO id est velut quodam torrente transverso. W'CG'

819. MOMENTUMQUE FUIT 'momentum rerum' id est: ut cum ipso cuncta mutata sint. Sic de contrario Cicero 'cum sis post vitam sine momento futurus', id est nullius momenti.

820. GALLORUM CAPTUS S. ET C. A. decies enim sestertium ei dederat Caesar, ut ad se transiret, quod ipse adquisierat victor in Gallia.

824. EMERE OMNES quos supra dixit. WCG'

HIC VENDIDIT URBEM id est Curio, de quo hoc volunt dixisse Vergilium 'vendidit hic auro patriam dominumque potentem'. W'CG'

---

4 (at)—6 (proderit). 12. 13—14 (sint). 22 (Vergilium—patriam).

---

1 es . . . 2 A] es. k. aquibus omne aevi senium (senī *C*) sua fama repellit *(om. C)*. K. at tibi nos ostendit qui nos a *WC*

4 at . . . 5 vitae *om. U* | iuvenes *WCP* viventes (t *supra*) *G* || 6 ista silere *UG'* | ista *post* proderit *iter. C* || 7 aevi . . . si *Keller*] evi s r. si *U* aevi senium *G'* aevi si *WC* | obscurarit n̄ ista *W* obscura sit Non enim ista *U* | est *WC* || 12 verso *U* || 14 de] e *U* | Cicero] *fr. K. 56 Kays. I 21 Müll.* || 15 suis *P* || 17 decies milies enim *G'* | 20 omnes *bis C* || 21 hoc . . . 22 Vergilium] virgł h̄ voluit dixisse *U* || 22 Vergilium] *Aen. VI 621*

FINITE ANNOTATIONES LIBRI · IIII · INCIP̄ LIBRI · V · *W* FINITAE ANNOTATΦONES LIBER IIII *cet. evan. C* · M · ANNEI · LVCANI · BELLICIVILIS · LIBER · IIII · EXPLICIT · INCIPIT ARGVM̄ · *E* || *Abhinc deficit C*

UCE

ARGUMENTUM LIBRI V.

Habitum a consulibus in Epiro senatum, Lentuli orationem de duce Pompeio eligendo. Delphis ambiguo responso Apollinis persuasionem Appii deceptam, qui speraverat se in Euboea regnaturum, in qua sepultus est. Seditionem exercitus Caesaris contione ipsius oppressam et occisos auctores eius. Ipsum praemisso exercitu Brundisium Romam petisse et dictatorem atque consulem creatum Latinas ferias consummasse in monte Albano, traiecisse deinde exercitus in Epirum. Tempestatis descriptionem, qua vexatus est Caesar, cum furtim noctu naviculam solus dissuadente nauta conscendisset ad accersendas reliquas copias, quae sub Antonio Brundisii erant. Ablegatam a Pompeio Corneliam Lesbon.

W'G' 1. SIC ALTERNA DUCES BELLORUM VULNERA PASSI vicerat enim supra Massilienses Caesar; nunc Pompeianus Iuba superavit Curionem.

WG' 2. IN MACETUM Macedoniam dicit.

W'G' 3. HAEMO nomen montis.

WG' 4. GELIDOQUE c. id est sparserat nives.

W'G' ATLANTIS OLYMPO mensem Novembrem et Decembrem dicit, quando vergiliae occidunt. Declinavit ergo 'haec Atlantis' casu nominativo numero singulari.

15—17. 21—22 (occidunt).

---

1 *C hic* = *Co.* | INCIP̄ · Ł · V · ARCVM̄ · *U* INCIPIT ARGVM̄. *E* ‖ 2 a *om. C* | senatum *om. C* | senatus consultūlenturio ratione *C* ‖ 3 pompeio de duce *U* | diligendo *E* defundo *C* | ambigua responsa apollinis responsum *C* ‖ 5 ineuboia *U* ineuboica *C* | in *om. C* ‖ 6 otiosos *C* ‖ 7 exercitum *C U* | brundisio *C* ‖ 11 furva nocte *U* ‖ 12 naute *pr C* | concendisset *U* ‖ 13 Allegatam *E* ‖ 14 a *om. C* | lesbo *C* ‖ 15 passi *W* p. *G'* ‖ 19 civitatis *U* ‖ 20 legiq; c. *W* ‖ 21 mense novembri et (atque *U*) decembri *W'* ‖ 22 vergił *W* ‖ 23 numero *om. W*

5. Nova nomina f. Kalendas Ianuarias dicit, cum consules novi procreantur.

7. Emeriti expleti. Iuris emeriti id est potestatis expletae. Mensis enim Novembris agebatur, in quo apud consules iam pars est ultima dignitatis.

8. Consul uterque Lentulus et Marcellus. W'G'E

Vagos belli per m. p. id est dispersos per provincias W'G'
ad exercitum colligendum. Hoc est 'belli per munia', hoc est per officia.

10. Secretaque rerum id est ceperunt. WP

12. Nam quis castra vocet id est non curiam. W'P

Strictas legitur et scriptas. WG'

14. Non Magni partes id est non senatum in partibus W'G'
esse Pompei, sed in senatus partibus esse Pompeium, quippe plus vult curiam esse quam Magnum.

18. Non qua t. c. id est non ubi positi sumus; vel ab WG'
urbe quam longe. Tellure coacti deest sedeamus.

22. Liquet probatum est. W'G'

23. Hyperboreae septentrionalem plagam loquitur et australem.

25. Nec iniquos id est cum noctibus [non] aequales. W'G'
Crescere soles ubi semper aequinoctium est.

26. Si fortuna ferat ordo: nam si fortuna ferat. WG'

28. Veiosque habitante C. illic enim Camillus exulavit. W'G'

29. Illic Roma f. id est apud Veios.

33. Illa videt patres sensus hic est: curia nos solos et videt et meminit senatores, licet alios sibi nunc fecerit Caesar.

---

1. 13—14 (Pompeium).

---

1 F.] fasta *W* || 3 expletae potestatis *UAR'V* || 4 novembri *W* novemb̄ *G'* || 6 Marcellus *E*] gellius *WG'AR'* gelius *UV* || 8 Hoc . . . munia *om. G'* | per *om. U* || 11 non curiam] cur non iam *P* || 14 sed . . . Pompeium *om. G'* || 16 Non quo ait (at? *G*) *G'* || 17 urbe id est quam *G'* || 18 *post* est *sequitur in WG' schol. v. 33* || 21 non *om. G'R'* || 22 quia ibi *G'AR'* || 25 apud *om. W*

34. QUISQUIS NON EXULAT HIC EST exilium in urbe Roma esse dicit, unde fugati sunt senatores.

WG' 36. SPARSIT dissipavit.

W'G' 38. HESPERIAM P. S. id est ut nos totum orbem possideamus, pro eo quod amisimus Italiam; sic dii metiuntur. IACET HOSTIS IN U. Vulteius de Caesaris parte.

WG'E 40. CURIO id est iacet. CAESAREI CECIDIT PARS M. S.
W'G' scilicet Vulteius et Curio pro magna Caesarei senatus parte ponuntur occisi.

42. SPEM VESTRAM P. D. id est quia dii vobis praestitere victoriam, ipsis debetis, ut speretis cuncta meliora.

44. CAUSA DABAT tunc enim cum fugeremus, [id est] spem evadendi habebamus, quod nos iustiores partes secuti esse videbamur, nunc ideo speremus, quia et ultores sumus. EXHAUSTO IUS C. A. finiunt enim, quem nunc habent consulatum.

WG' 47. LAETO NOMEN id est Magni.

W'G' 50. SPARSUS HONOR id est collaudati sunt omnes, qui pro Magni parte faciebant.

PELAGIQUE POTENS Rhodii enim plurimum in navali robore valuerunt, quique Romanorum navales socii sunt appellati[; his enim missa sunt dona].

PHOEBEIA DONIS ibi enim Sol maxime colitur.

51. EXORNATA RHODOS [de] his missa sunt munera.

GELIDIQUE INCULTA IUVENTUS id est tristis; Lacones enim rigidi sunt; subaudimus ergo aut 'laudatur' aut 'donis exornatur'

53. LIBERA PHOCIS erepta scilicet Caesari, cum ab hoc esset obsessa

1—2.

2 romana *U* ‖ 5 sic dimidiuntur *W* meditantur *G'* ‖ 6 Vulteius *UAR'* Octauus *sscr.* i *W om. G'* ‖ 8 vulteius *UA*] octavius *WG'* ‖ 11 speremus *W* ‖ 12 enim *om. W* ‖ 13 habeamus *G'* | nos iustioris partis esse *G'* ‖ 14 ulteriores *U* ‖ 15 fiunt *U* ‖ 20 Pelagoque *WP* ‖ 22 his . . . dona *om. W'* ‖ 23 maxime sol *U* ‖ 24 s. hodos *W om. cett.* | de *om. U* ‖ 25 lagonas *G'* ‖ 26 ergo *exh. W* | laudati sunt *U* ‖ 28 Caesari *om. G'* | adhuc *G'D*

54. Tunc Sadalam Sadala rex Ponticorum, Cotys Thraciae. WG'

Fidumque per a. 'fidum per arma' id est dum mittit auxilia. W'G'

55. Deiotarum regem Cappadociae et Gallograeciae.

Rhascipolin orae et hic rex Thraciae fuit, quam bene gelidam nominavit.

57. Sceptrifero parere I. ut et ipse rex diceretur.

58. Et tibi non fidae g. d. r. ordo hic est: et tibi permissum est cingere crines Pellaeo diademate, non dignissime regno fidae gentis, id est Romanae, o Ptolomaee.

59. Fortunae P. p. exclamatio: Ptolomaee, qui fortunae pudor es et crimen deorum.

60. Pelleus Alexander fuit, qui Alexandriam constituit, cuius hic nunc accepit imperium, sic Vergilius 'nam qua Pellaei gens fortunata Canopi a. c.'

62. Donata est regia Lagi hic est, qui ante Ptolomaeum in Alexandria regnavit.

63. Accessit Magni iugulus ipse enim Pompeium peremit. Regnumque sorori eripuit, id est suae; nam ea exclusa est imperio.

64. Soceroque nefas 'socero nefas eripuit', id est Caesari, ut Pompeium occideret ipse, non Caesar.

Soluto coetu id est dimisso, ut ait Homerus 'λῦσαν δ' ἀγορήν'.

65. Quae cum p. q. d. q. id est arma. WG'

1. 3. 7—9. 24.

1 saladā. salada *W* | licorum *WG'AV* lidorum *R'* || 2 'fidum per arma' *exh. W'* | id est] quia *U* || 4 Rascipolin *G'* Thraras cipolin *W* *om. U* | et hic *om. U* | bene *om. G'* || 5 gallidam *W* cilidam *U* || 6 I.] r. *G'* | ipse *om. U* || 9 phtholomee *G ut plerumque* || 13 accipit *U* | sic . . . 14 c. *om. U* || 13 uergit *W*] *ge. IV 287. 288* || 14 pellet *et* fortuna *P* | a. c. *om. G'* || 17 iugulis *W om. cett.* | enim *om. UG* || 18 eripuit *om. U* | id . . . 19 imperio *om. G'* || 20 Et *(om. G)* nefas s · *G'* | socero . . . eripuit *om. UG'* || 22 ut . . . 23 ἀγορήν *om. UG'AR'* || 22 Homerus] *Il. A 305* | aγſδλeaſuN̈ *W*

W'G' 69. MULTOSQUE OBD. P. A. diu enim oracula iam non reddebantur.

71. HESPERIO TANTUM hic enim mons in medio orbe est constitutus.

W 72. AERA et aethera.

WAR' 73. CUI NUMINE M. 'cui' id est monti. NUMINE Apollinis et Liberi.

WG' 74. DELFICA THEBANAE Delfica Apollinis sacra sunt.

TRIETERICA B. Liberi, ut ait Vergilius 'trieterica Baccho orgia'.

W'G' 75. HOC SOLUM FLUCTU cum diluvium fuit.

WP 76. EMICUIT legitur et eminuit.

W'G' PONTOQUE FUIT hic enim medius fuit aquae et caelo; nam et ista inter se mixta essent. DISCRIMEN 'separatio.

78. UNOQUE IUGO PARNASSE LATEBAS dixit enim ⟨72⟩ 'gemino petit aethera colle'.

79. ULTOR Apollinem dicit vindicem matris.

WP IBI et ubi.

W'G' 80. MATRIS id est Latonae.

PAEAN Apollo.

81. EXPLICUIT extendit.

CUM REGNA THEMIS dea est, quae tunc nondum nato Apolline dabat futura responsa mortalibus.

85. INCUBUITQUE A. V. ipse enim loquitur, non sacerdos.

86. QUIS LATET HIC SUPERUM ἐκφώνησις poetae admirantis hanc sedem.

WG' 87. INCLUSUM HABITARE C. illam rem habitare, ut Vergilius 'atque humiles habitare casas'.

15—16. 17. 27—28.

---

1 diu enim] Delfinia *G'* | iam] nam *G'* ‖ 6 'cui' *exh. W* ‖ 9 Triaterica *W'G* | Vergilius] *Aen. IV 302. 303* | triaterica *G'* : Baccho orgia] bachia *G'* ‖ 12 et emicuit *W* ‖ 14 et *om. UR'* ‖ 15 enim *om. G'* ‖ 17 iudicem *U* ‖ 18 vel *P* ‖ 22 Nomen deae quae *UVE* ‖ 24 aut ipse *G* ‖ 25 ΕΚΦΩΝΗϹΙϹ *W* ΕΚΦΟΝΙϹΙϹ *U* Verba *G'AR'V* ‖ 26 hanc *om. U* ‖ 27 habitare dicimus *G'* ‖ 28 Vergilius] *buc. 2, 29*

89. Aeterni secreta t. ipse scilicet deus. W'G'

91. Contactumque qui non indignetur in aures hominis introire vel pectus, cum vatem numen inpleverit.

92. Sive canit fatum ut apud Vergilium 'dine hunc W
ardorem mentibus addunt, Euriale, an sua cuique deus fit dira cupido?'

93. Inserta providentiam divinam dicit, quam ad- W'G'
signat Iovi.

96. Aetherio trahitur id est de caelo, cum conexa sit Iovi, scilicet et ipsa pars Iovis.

99. Solvit ut Vergilius 'et fatis ora resolvit'. WG'

100. Undat apex undare facit. W'G'

101. Conditus Inarimes τῆς Ἰναρίμης, sic Vergilius 'Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo'.

104. Mala vota susurro illic tantum futura audias, W'AR'
non alicui preceris adversa.

107. Saepe dedit sedem ut Cadmus accepit iussus W'G'
bovem sequi et ubi consedisset, ibi conderet civitatem.

108. Ut Tyriis dedit ille m. i. b. ipsos Salaminienses dicit, quibus Tyrus iuncta est, iussos esse minas belli impellere, quod factum meminit mare Salaminiacum.

109. Ut Salaminiacum meminit mare hic enim Themistocli, Atheniensium duci, respondit, ut navali bello potius dimicaret victoriam ibidem recepturus; ait autem sic muros ligneos necessarios, id est naves; tunc apud Salamina pugnavit.

---

11. 13. 15—16.

1 ipse *om.* *U* || 2 indignatur *UV* dedignatur *R'* | in *pon.* *W' ante* pectus || 3 numen *om.* *G'* || 4 Vergilium] *Aen. IX 184. 185* || 7 Insertam *W'* | providentia *G'* | dicit divinam *U* | ad signanti *W* || 8 tovi *U* || 9 cum coxea sit *W* cum vox asit *U* cum sit *G'* || 11 Vergilius] *ge. IV 452* | sic *Verg.* : ore *W* || 13 NO | INA|)ɔ—ceo *W* NOINAPMEO *U* NON ARMEO *G* NONACɔ—ceo *P* | Vergilius] *Aen. IX 716* || 14 Inarimo *G* | tipheo mala vota susurram *G* typhoeo malauctasusurram *P* || 15 audies *R'* || 16 preceris] si preceris *R'* perceptori *W'* || 17 cadmus *AR'* cathmus *W'G'* || 19 At *W* tirus *G* || 20 tyro *W'P* bellum pellere *W'* || 25 moros *W'*

110. TELLURIS STERILIS nam in fame remedium concessit oraculo.

111. AERA TABIFICUM id est luem.

WG'E 112. DEUM pro deorum.

W'G' 113. POSTQUAM REGES TIMUERE F. hic Nero tangitur, qui cum consuluisset oraculum, respondit huic numen 'parricidis non respondeo'. Nero enim matrem suam occiderat; hoc confusus dicto oraculum consuli vetuit, ne quis imperatorum inquireret fatum et his insidiaretur.

WG' 115. TEMPLIQUE FRUUNTUR id est nec fruuntur.

W'G' 117. MORS IMMATURA sensus hic est: ex quo non consuluntur Delphica oracula, si aliquis deum coeperit pati, aut moritur ut poenam det numinis recepti, aut pro pretio moritur, ut, quia sentire deum meruit, hoc morte emerit. Alii sic intellegunt, quod si quid vates adversi denuntiaverint, occidantur. Ergo haec ipsa mors aut poenam dat aut pretium divinitatis, quod solus futura cognovit et idcirco moriatur, divinam invicem scientiam consecutus, sed mihi videtur pretium pro poena positum, ut Terentius 'pretium ob stultitiam fero'.

MORS INMATURA R. ordo: mors inmatura numinis recepti aut poena est aut pretium.

A P. M. I. A. pretium: interdum enim sic implentur, ut etiam exanimentur, nam hoc exposuit 'quippe stimulo

---

5—9. 11—19 (positum). 21—22

---

1 nam] non *G'* || 3 lucem *UG* || 6 huic *Usener*] hoc *W'G' om. AR'* || 8 consulu *W* consului *G'* || 9 imperator *U* | factum *G'* | et hinc insidiaretur sibi *G'* || 10 ne *W* | fruuntur *om. G'* || 11 sensus hic est *om. G* | consulantur *U* || 12 coeperat *U* | coeperit pati] se aperit vati *Usener* || 13 ut *et* det *Usener*] aut *et* dat *codd.* | propitio *U* || 14 quia] que *U* | deum sentire *P* || 15 adversi vates *G'* || 19 pro .. 20 fero] pro osī *(om. U)* stultitia fero *W'* || 19 Terentius] *Andr. III 5, 4* || 20 pretium postulat iam fero *G'* || 21 recepti numinis *U* || 24 A. *post* I. *om. W'* || 24 examinentur *UAR*

fluctuque furoris compages humana labat'; poena autem est, si sic impletus deo moritur, ut nemo adsequi <possit, ut> futura cognoscat; pretium, si moriturus dat tamen praesentibus fida responsa.

119. CONPAGES HUMANA LABAT sunt enim vates, qui accepto numine cadunt. WG'

118. FLUCTUQUE FURORIS mantice in duo[bus] divisa est: in artem et furorem. W'

120. CONCUTIUNT FRAGILES dicit causam, unde moriantur. W'G'

124. ANTISTES antistes dicitur, quod ante numen stet.

125. CASTALIOS CIRCUM LATICES fontem illum dicit, de quo divinus spiritus concipiebatur, ut Vergilius 'qua nulla priorum Castaliam molli divertitur orbita clivo'.

128. METUENS post multos enim annos oracula ista repetuntur, et ideo metuit, ne et ipsa moriatur, ut ait supra <117. 118> 'numinis aut poena est mors inmatura recepti aut pretium'.

PHOEBAS a deo nomen accepit.

129. NOSCENDI ARDORE FUTURA id est ne ardeat ad futura noscenda.

130. CASSA FRAUDE P. nec enim Appius hac voce terretur.

133. DESTITUIT FAUCES quattuor causas posuit, quibus Apollo tacere videatur: quod aut casu factum est, ut terris infusum numen abscederet; aut templi incendio clausa caverna sit, qua loquebatur oraculum (nam hoc Brennus incendit); vel quod possunt sufficere Romanis ad scientiam futurorum, quae Sibylla praedixit; vel quod nunc tam scelerati sunt homines, ut nihil a diis mereantur audire.

---

1 fluctusque *G'* | compages . . 4 responsa *om. G'* || 2 assequi possit futura *om.* cognoscat *AR'* || 7 mandice *W* | duo *Oud.* | est id est in *U* || 9 moriuntur *UG'* || 10 nomen *U* || 12 concutiebatur *G'* | ut . . . 13 clivo *om. U* || 12 Virgilius] *ge. II 292. 293* | quia *W* || 17 aut pretium *om. G'* || 18 nom̄ ad eo *U* || 21 Appius *G'AR'* amplius *W'* || 22 quibus *om. U* || 23 casu *aRV* causa *W'* hac causa *G'* || 25 clausa caverna sit *Oud.* clausas cavernas *codd.* || 26 potest *WG'* post *U* | romanus *U* || 28 ut nil aliis *U*

133. Fauces scilicet templi.

WG' 134. Seu barbarica id est Brenni. Est autem ordo: seu cum arsit Python lampade barbarica.

W'G' 136. Et Phoebi tenuere v. qua egrediebatur oraculum.

137. Fatique sat est id est sufficit esse commissa.

W 138. Carmine longaevo et carmina longaevae.

W'G' 139. Solitus templis a. n. dixerat enim Neroni 'ego parricidis non respondeo'.

W'AR' 140. Nostro nullus enim nostrum innocens est.

WG' 138. Carmina longeve Sibyllinos libros dicit.

W'G' 142. Metus ipse fidem sensus hic est: quoniam trepida et pavens hoc dicebat, prodidit se esse mentitam. Nam figmento suo fidem faceret, si hoc secura dixisset. Fecit ergo fidem esse illic numina, quae haec negabat, loquentis virginis timor.

W Priores legitur et vagantes.

W'G' 144. Candida Phocaic[h]a Graeca, ubi hoc agitur.

W 147. Fatidicum id est adire.

W'G' 151. Haud aeque l. d. id est non tantum laedebat Appium, cui falsa dicebat, quantum Appollinem, cuius se numen habere simulabat.

W' 154. Sufficiens ut Vergilius 'ostia centum, unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae'.

WG' 155. Excussae l. supra enim dixerat ⟨143. 144⟩ 'crinesque in terga solutos candida Phocaica complectitur infula lauro'.

W Templi ut ait Vergilius 'tremere omnia visa repente liminaque laurusque dei'.

---

4 gradiebatur *G'* || 6 ⟨Carmina longevae vobis⟩ At Carmine longevo vobis *R* | longevae *W* || 7 enim *om. UAR'* || 9 inocens nostrum *W* || 11 sensus . . . 13 fidem *om. U lemma exh.* 12 se *om. G'* | menticum *W* || 14 hoc *U* || 17 ubi hoc agitur *om. G'* || 18 lauri fatidicum *W* | quod adiretur *G'* || 22 Vergilius] *Aen. VI 43. 44* || 23 voces *om. U* || 25 in . . . 26 lauro *exh. G'* || 27 Vergilius] *Aen. III 90. 91*

156. VERITAM SE C. P. id est haec omnes res, quae non fiebant, prodiderant virginem, quod verita esset se Apollini committere. W'G'

161. DESINIS IPSA LOQUI id est nisi desinis. Bene 'ipsa loqui'; numen enim loquens vult audire, non virginem.

TANDEM C. V. tamquam coeperit Appium plus timere quam Apollinem.

162. ABDUCTA CAVERNIS id est a divino spiritu rapta. WG'

164. QUOD NON id est numen. WEAR'

EXHAUSTAE vacuatae, responsis frequentibus scilicet. W'G'

165. SPIRITUS I. V. diu enim oraculum hoc tacuit, et nunc totius silentium futuri iuge in huius virginis pectus intraverat.

172. ANCIPITI incerta, instabili. W'EAR'

SPARGITQUE VAGANTI ut, dum discurrit, deiceret tripodas, quae vaganti virgini videbantur obstare. W'G'

174. IRATUM TE PHOEBE FERENS supra enim ⟨150⟩ plenam se Phoebo simulabat.

SOLUM et solo. W

175. UTERIS o Phoebe. W'G'E

177. QUANTUM SCIRE L. plus enim novit quam Appius expetit, ut loquatur. W'G'

178. CONGERIEM id est in unum locum coeuntem [colligitur]. WG'

TOT SAECULA PECTUS quibus oracula Nerone iubente tacuerunt. W'G

179. SERIES tractus.

180. NITITUR IN LUCEM id est ut canatur futurum quicquid. Omnia haec vates poterat respondere, cum fureret; non deerat ergo scientiae eius.

---

1 hae *G'* ‖ 2 esset] eorum *U* ‖ 4 id . . . desinis *exh.* *W* ‖ 5 loquens *post* audire *pon.* *G* | audere *W* ‖ 10 scilicet frequentibus *UAR'* ‖ 11 diue *W* ‖ 14 incerta *om.* *EAR'* ‖ 19 . . 21 L. *add.* W_2 *in marg.* | ⟨solo⟩ solummodo *D* ‖ 23 locum coeū colligitur *W* | locum coeuntem *G'* ‖ 28 id est hoc conatur, ut omne futurum publicetur a vate · omnia *G'* ‖ 30 non . . . eius *om.* *G'*

WEAR' 183. Talis in E. v. C. r. comparatio.

W'G', 185. Strage id est multitudine vel confusione.

186. Romana id est fata.

Manu sensus hic est: sic Sibylla, cum aegre ferret se furere, ut omnibus futura praediceret, de tot fatorum diversitate et multitudine superba manu excerpsit fata Romana, id est libros Sibyllinos scripsit ad solos Romanos pertinentes.

187. Dum te consultor operti id est dum tua fata disquirit, id est 'dum te vix invenit, Appi', qui consulis deum opertum tellure Castalia.

189. Magna sive omnium sive Romana.

190. Spumea tunc primum cum vere deum pati coepit.

WG' 192. Vastis resonis.

W'G' 193. Domita ut Vergilius de Sibylla 'tanto magis ille fatigat os rabidum fera corda domans'.

195. Solusque quietem obscure mortem ei denuntiat, nam in Euboea iste periturus est, id est in civitate Calcide, quae est iuxta Carystum.

WG' 198. Custodes tripodes fatorum ἀποστροφή.

200. A superis celate d. tu celate, id est quem nullum diem di celaverint de futuris.

W'G' 204. Decrevere nefas an adhuc non di constituerunt, ut talia Roma patiatur, et ideo ista non nosti.

Dubitantibus astris secundum mathematicos, qui volunt fata hominum in sideribus constituta [esse].

205. Tot fata tenentur id est incerta sunt atque suspensa.

25—26.

2 confusione multitudine *U* | vel confusione *om. G'* || 4 cumana *G* | si *U* || 13 Spumea · tunc cum primum vere *G'* | dum vere *U* | parti *P* || 15 Vergilius] *Aen. VI 79. 80* | de Sib. *om. U* | tanto . . . ille *om. G* | illa *P* || 16 rapidum *W* || 19 curictum *GAR'* curietum *P* Euripum *Weber* || 20 αττοςτ | ροφ₦ *W* apostrofa asuperis *P* apostrofa ad superos G_2 || 21 tu celate *om. G'* || 22 dii celaverunt *G'AR'* || 23 dii non *UV* || 24 ut alia *UG'* || 25 voluit *U* || 26 esse *exh. G'AR'V* || 27 atque suspensa *om. G'*

206. AN GLADII FACINUS ordo: an ut peragat fortuna, taces? W'A a

VINDICIS AN G. F. Caesar positus in senatu auctore Bruto et Cassio occisus est a patribus; hunc gladium dicit vindicem, Pompei scilicet mortis. W'G

[Et] FURORUM et furoris. W

207. REGNAQUE AD ULTORES I. R. B. cuius Tullius in Philippicis ⟨I 6, 13⟩ meminit. Brutus Tarquinium expulit et post quingentos annos fere hic Brutus de illius Bruti stirpe ortus est, qui Caesarem peremit. Ideo dictum 'ad ultores iterum'. W'G

210. NEC CUNCTA LOCUTA scilicet quae sciebat.

211. ILLE FEROCES id est deus. WG'

213. LUMINA id est torquet.

NUNC [NON] TORVA MINACI id est vultu nunc pavido, nunc minaci. W'

216. TERRIBILIS SED P. id est qui terreat. Pallor enim duobus modis fit, timore et furore. WG'

QUIESCUNT ut Vergilius 'et rabie fera corda tument'. W'G'

218. RAUCA GEMIT ut Vergilius 'cunctatur et amnis rauca sonans'. WG'

220. AD VULGARE IUBAR id est ad solem, qui vulget omnia, dum exit ex templo, passa est tenebras. W'G'

222. TUNC PECTORE V. quicquid noverat verum.

223. REDIERE FUTURA id est non sunt prodita hominibus.

225. FRUSTRATUM deceptum.

226. IURE SED INCERTO M. S. R. sensus hic est: cum adhuc esset incertum, quis in terris habiturus esset im-

---

8 (Brutus)—10 (peremit). 12. 14. 17 (Pallor)—18. 19. 22—23 (exit).

---

5 vendicem *W* | videlicet *U* || 7 adulteres *W* a. *G' om. U* | *schol. v. 207 ponit G' post schol. v. 216* TERRIBILIS . . . tument *cohaerens cum schol. v. 220* || 11 adulteres *W* adult *U* || 15 *nil nisi* id est vultu *exh. G'* || 17 qui] sedqd *W* || 19 Vergilius] *Aen. VI 49* || 20 Vergilius] *Aen. IX 124. 125* | cunctarum *WG'* | et] est *G'* || 23 omnia vulgat *G'* | dux *W'* | exiit *U* | ex *W'* de *G'AR'* | extimplo *U* exemplo *W*

perium totius orbis, hoc est 'iure incerto mundi subsistere', Appius Calcida[m] regno possidere cupiebat.

225. Ambiguis incertis, obscuris, ut ait supra ⟨195. 196⟩ 'solusque quietem Euboici vasta lateris convalle tenebis'.

230. Excepta quis morte p. sensus hic est: cum tibi soli quietem in civili bello pollicerentur oracula, intellegere debuisti te esse moriturum; nam in tot omnium malis ut aliquis quietus sit, deorum nemo, sed sola mors praestat.

232. Caristos insula iuxta Euboeam.

233. Tumidis legitur et timidis.

Tumidis infesta colit Nemesis illic colitur, quae tumentes et superbos deicit, timidis non favet; ergo et 'tumidis' legamus et 'timidis'.

Rhamnus civitatis nomen est, ut ait Terentius 'Rhamnusium se ⟨aiebat⟩ esse'.

234. Artatus r. f. q. g. p. angustum mare, quod Euboeam separat a Boe⟨o⟩tia.

235. Euripusque angustia in mari Euripus dicitur, ut ait Cicero 'quod enim fretum [aut] quem Euripum tot motus', sed Euripus dicitur et reciprocus cursus aquae, qui accedit et recedit in angustis locis.

W'G Mutantibus u. accessus enim ibi sunt et recessus.

W'G' 236. Ad iniquam 'iniquam' bene; ibi enim periclitatae naves Graecorum esse dicuntur.

238. Alium l. i. o. in Pharsaliam.

WG' 239. Cum prope ordo: cum prope avertere.

15—16. 27.

1 iure *om. G'* | subsidere *G'* || 3 obscuris . . . 5 tenebis *om. U* | ut . . . tenebis *om. G* || 3 *nil nisi* obscuris *exh. P* || 6 p.] potes *W* || 8 hominum *W'* | ut] ait *W* || 10 insulam *W* || 11 Et tumidis *G'* || 13 et timidis *G'* tumidis *W'* | ergo . . . 14 timidis *exh. W* || 15 nomen civitatis *U* | est *om. W'* | ut . . . 16 esse *om. UG'* || 15 Terentius] *Andr. V 4, 27* || 17 ang.] s. angustia in *U* || 19 ut . . . 21 motus *om. UV* || 20 Cicero] *pro Mur. 17, 35* || 21 et *post* sed *pon. G' om. W'* || 23 accessus et *U* | enim *om. G* || 24 AD . . . bene] Bene ad iniquam *U* | iniquam *om. G'* || 25 esse grecorum *G'* || 26 in] aut *W* i. *U*

249. HAUD MAGIS EXPERTUS id est numquam sicut nunc Caesar expertus est, quia non erat firmum eius imperium, sed vacillans. W'G'

252. TOT RAPTIS a se alienatis.

TRUNCUS perdito exercitu truncus sine manibus.

253. PAENE SUO quid enim solus auderet?

254. SCIT NON ESSE DUCIS id est intellexit omnem imperii potestatem non in duce, sed in ipso milite constitutam.

256. CONSTRINGERE refrenare, revocare.

257. DUM QUISQUE P. Q. I. T. sensus hic est: dubias militum mentes, quae solet causa revocare, nunc non revocat; duae sunt autem causae, quae revocant, dum timet miles imperatorem suum, a quo ipse metuendus est, et cum unus quisque solum se iniusto gravari credit imperio et queri aliis tacentibus erubescit. Hic ergo haec causa non retinet milites; simul enim queruntur universi.

259. HAUD RETINET ordo: nam quae dubias constringere mentes causa solet: haud retinet.

265. DIRIS HISPANIA B. id est eripuit. WG'

268. QUID IUVAT ARCTOIS decem enim annis pugnavit in Gallia. W'G'

SUBACTO vel <sub>actis. W

273. PAUPERTATE PII ita enim inopes sumus, ut putemur nihil armis fecisse crudeliter, cum omnia fecerimus. W'G'

276. USUS ABIT VITAE hoc est: omne tempus, quo vita uti poteramus, absumptum est; mors sola iam superest.

11—17. 18—19. 20.

1 Hanc *W* | 4 a se *om. U* | alienatis de civibus *U* || 5 TRVNCUS deuib; K. & pene suo *W* 10 Constringere· r. (i. *G*) vocare nunc *(l. 16) G'* | revocare vel refrenare *U* || 13 di e's *W* desunt *U* || 18 namque *U* Nanque *G* | 19 hanc *W'* | retinere *U* | 21 enim *om. G'* || 24 putaremur *U* putetur *G* || 25 nil *UR'* | fecisse nos crudeliter *G'* || 27 iam sola *G*

278. NON DURO LICEAT M. C. M. id est mori volumus, sed non in proelio, immo in penatibus nostris; liceat ergo membra ponere non in duro cespite.

279. FUGIENTE FERIRE hoc est: more palpitantis elidere.

WG' 281. CONIUGIS INLAVI L. id est liceat.

W'G' UNIQUE PARATUM nam in bello non uni rogus fit, sed confuse, ut ait Vergilius 'confusaeque ingentem caedis acervum'.

286. NESCIMUS C. SCELERIS sensus hic est: nec nos ignoramus in armis civilibus tunc nos praemium mereri, si quid impie fecerimus. Id est hoc nobis pro mercede bella civilia reddiderunt, ut liceat nobis iam facere, si quid crudeliter egerit unus quisque de nobis; ergo et ⟨te⟩ poterimus occidere.

287. SI NOND. C. I. id est Caesar.

W' 288. NE⟨C⟩ FAS NEC V. I. ut Vergilius divina et humana posuit 'fas et iura sinunt'.

W'G' 289. HOC AUDERE VETANT obscure mortem Caesari mina[n]tur, cum ei ducis nomen eripit et se iam semel dicit scelere esse pollutum.

292. QUICQUID G. FORTUNA VOCATUR id est Caesaris felicitas nominatur, ut ait Cicero 'quin etiam illa[m] ipsa[m] rerum humanarum domina[m], Fortuna[m], ⟨in⟩ istius societate⟨m⟩ gloriae ⟨se⟩ non offert'; nam in bellis sic fieri consuevit.

293. NOS FATUM SCIAT ESSE SUUM id est intellegat Caesar fatum suum in nobis esse, qui vincimus.

9—14. 15.

---

4 hoc est *om. U* | morte *pr GP* || 5 inlavi *W om. cett.* || 6 unicuique *W* | sit *W* | sed confuse *om. W'* || 7 ut] nam *G'* | ut . . . 8 acervum *om. U* || 7 Vergilius] *Aen. XI 207* | confusus aeque *G'* || 9 nec non *U* || 10 ignoramur *W'* | mereri *G'* meperis *W* reperisse *U* || 11 hoc *om. G'* || 12 reddis *G'* || 14 occidere *Co.* accipere *codd.* || 16 divina . . . 17 posuit *om. U* | fas] *Verg. ge. I 269* | ius *U* || 19 cum ei *G'AR'* cuncti *W'* | numen *U* | eripit nomen *G'* || 22 Cicero] *pro Marc. 2, 7* || 24 aufert *G'* | ferire *G'*

294. Obsequium speres invidiose dictum 'obsequium speres deorum', ut Tullius de Pompeio 'venti tempestatesque obsecundarent'.

295. Pax erit acute dictum 'pax erit', quam scilicet esse non vis tu; nam iratus miles bellum debuit comminari.

Haec fatus id est unus pro omnibus sive omnis exercitus.

297. Sic eat sic agatur. W'P

Quando quoniam, ut Vergilius 'quando haec te cura remordet'. W'a

298. Moresque m. s. id est quando pacem nobis non pietas aut iustitia, sed sola scelera pollicentur, scilicet si Caesarem occidit exercitus. W'G'

303. Venit id est qui fugere debuisset, nisi fortunam suam in difficultatibus soleret exercere.

307. Passurasque i. n. scilicet non negasset.

309. Tantum mens sana t. id est hoc solum in indomito milite suo Caesar horrescit, ne habere sanam mentem incipiat et respuat bella civilia.

311. Iam manibus d. s ab his scilicet, qui eadem gerebant, id est milites tui.

312. His ferri grave i id est militiam. WG'

313. Lassare modus imperativus est, [et] lassare: lasseris.

314. Posse pati hoc est: et disce esse sine bello, ut Vergilius ait 'inter spelea ferarum malle pati'. W'G'

Sibi legitur et tibi. W

---

6. 16. 17—19.

1 obsequium . . . 3 obsecundarent *om. U* || 2 Tullius] *de imp. Cn. Pomp. 16, 48* || 3 obsecundarint *Cic.* || 4 pax erit *om U* | scilicet novis tu *U* || 9 ut . . . 10 remordet *om. Ua* || 9 verg *W*] *Aen. I 261* | curare mordet *W* || 13 occidat *G'A R'* | excitus *U* || 14 quam *G'* || 15 difficultatibus suis *U* || 17 hoc s. *om. U* | in *om. G'A R'* || 19 incipiant *W* || 22 militia *W* || 23 est *om. WP* et lassare lasset *exh. W* || 24 lasseris *Keller* || 25 ut . . . 26 pati *om. U* || 26 Vergilius] *buc. 10, 52. 53* || 27 ⟨tibi⟩ vel sibi *G'*

W'G' 321. HIC FUGE ordo: si belli finis placet, fuge hic ense relicto.

324. AC DUCIS INVICTI ⟨L.⟩ id est Caesaris felicitatibus fatigata.

W LASSATA SECUNDIS subauditur 'detegit inbelles animas'.

W'G' 326. VOBISQUE REPULSIS tamquam ipse eos proiciat ab armis, quia segnes sunt, non quasi sponte discedant bellum civile fugientes.

329. NOBIS VICTORIA TURBAM ut ego habeam multitudinem victor, ut habet ille, qui victus est.

330. INPULSI exacti.

QUAE id est turba.

W' PREMIA BELLI id est ut non comitetur.

W'G' 332. LAURIFEROS CURRUS [cum] ob hoc solum perget ad bellum turba, ut auferat praemia et laboris vestri mercedem nullo vulnere consequatur.

334. IAM PLEBS ROMANA TRIUMPHOS non enim milites dicemini, qui signa deseritis, sed vulgus et populus.

338. ABLATIS UMQUAM DESCENDERIT A. 'descenderit' minuetur, id est quem admodum nunc confluentibus fluminibus nihil sumit augmenti, sic nec tunc minui poterit, si flumina recedant.

WG' 339. MOMENTA PUTATIS id est aliquod emolumentum.

W'G' 341. SE PREMIT inplicat.

342. FATA VACENT sensus hic est: non quia ego vos habui, ideo vici, sed mea vos felicitate superastis. Nam vult omnia, quae maiora sunt, fatis regi, minora fatis iuncta esse potiorum. Nam hoc exponit 'procerum motus haec cuncta sequuntur'.

1.

3 atducis *W* *om. cett.* || 4 fatiga *U* || 13 at *W* | non *om.* *U* || 14 cum *om.* *G'* | solum *om.* *G'* | perget *om.* *W'* || 18 deseretis *G'* || 21 sic . . . 22 rocedant *om.* *U* || 21 potuerit *W* || 26 super.] vicistis *G* || 27 fatis non esse iuncta *(item R')*. Nam *G'* || 28 Nam hoc exponit *om.* *W'* | procerum . . . 29 sequuntur om. *U*

343. HUMANUM PAUCIS VIVIT GENUS id est ad fata paucorum omne genus hominum revocatur et unus potior reliquis de se efficit fatum.

344. HORROR id est orbis Hiberi. W'

ET ARCTOI qui horror fuisti sub me duce, Pompeium victum utique reliquisses. W'G'

345. POMPEIO CERTE FUGERES D. quippe superatus; adeo vobis imperator vester facit fatum, et hoc sic probat dicens: Labienum, qui sub se fortis fuerit, segnem esse sub Magno; nam ad eum transivit a Caesare.

347. CUM DUCE PRAELATO Pompeio, quem praetulit mihi.

348. NEC MELIOR MIHI V. F. id est quam Labieni. WG'

349. NEC DUCE ME GERITIS 'nec hoste': nam fugietis; 'nec duce': nam nunc pugnare non vultis; ergo fidi mihi esse non potestis, qui numquam habebitis cupidinem dimicandi. W'G'

351. HIC NUMQUAM VULT ESSE MEUS nam qui nunc cum Pompeio sunt, cum vicero, mei milites erunt; hi autem mei esse non poterunt, qui nunc fuerint desertores.

353. NON NISI MUTATO id est ideo vobis dant dii animum a proelio recedendi, quia estis inbelles, ut ego in tam magno certamine mihi eligam fortiores.

355. AMOLITUR ONUS 'amolitur' tollit. Onus dicit felicitatis, id est magnam felicitatem, quam iam ferre non poteratis, a vobis fortuna aufert.

---

2 unusquisque *U* ‖ 5 quia *G'* | ducem *G'* ‖ 6 victu mittique *W'* | utique *om. G'* ‖ 7 quippe superatus *G* quippe si superat *W'* ‖ 9 dicens *om. U* | fuerat *UG'* ‖ 10 transit *G'* ‖ 12 lavieni *W* ‖ 13 iam *G'* ‖ 14 duce me *G'* ‖ 15 quia *G'* ‖ 16 peccandi *U* ‖ 17 nam] nunc *W om. U* ‖ 19 fierint *W* | desertores fuerint *U* ‖ 20 ideo] dō *W om. G'* | dandi animum *W'* | dii vobis dant *P* dii dant vobis *G* ‖ 21 a *om. W'* | recidendi *U* ‖ 23 tulit *W'* ‖ 24 iam *om. G'AR'* ‖ 25 a *om. W'*

356. Quibus hic non s. o. id est permittitur vobis, ut exarmetis dextras vestras, quibus terram subiugasse non sufficit.

358. Quirites non milites.

360. Non Caesar sed poena t. id est sed paucos de vobis seditionis principes hic iubeo remanere, quos non ego detineo, sed poena, quam sentient.

Procumbite t. vult hic principes seditionis extinguere.

WG′ 361. Tendite colla id est ad vulnera praeparate.

W′G′ 363. Et disce ferire id est sub hoc exemplo ferire disce inbelles.

364. Disce mori si et tu fueris inbellis.

366. Privatum factura t. id est si eum deserere voluisset.

Velut ensibus id est quasi possit aliquis occidi, si ad occidendum de militibus nullus obtemperaret.

369. Ad scelus hoc Caesar sensus hic est: etiam ipse Caesar metuit, ne cum scelus hoc iubere coeperit, ut milites priores suos interficiant, nemo pareat imperatis.

Vicit patientia sevi patientia, inquit, militum vicit saevi spem ducis; aliud enim Caesar sperabat futurum, aliud evenit. Nam cum crederet, quod parituri non essent milites, si quos iussisset occidi, non solum illos occiderunt, sed etiam Caesari obtulerunt, ut interficerentur. Est ergo ordo: et iugulos praestitit, non enses tantum.

371. Nil magis adsuetas sceleri nihil, inquit, magis timet Caesar quam, ne consuetae mentes ad scelera

---

2 dexteras *W* | quibus . . . 3 sufficit] quae dext(e)rae iam iugasse non sufficit *W′* quae dextrae iam vicisse non sufficiunt *G′* quibus dextris ⟨ter⟩ram ⟨sub⟩iugasse non sufficit *Keller* || 5 de] dię *P* dies *G* || 6 hic *om.* *W* || 7 ego hic detineo *G′* || 8 et vult *G′* || 9 a *W* || 11 imbellis *G′* || 12 et *om.* *U* || 13 si cum *G* || 15 occidendos *G′* || 16 iuberet *U* | coeperit *PAR′* cęperint *G* *om.* *W′* || 19 futurum *om.* *UAR′* || 20 venit *W* || 23 optuler̄ *GAR′* || 24 ordo ſ& *W* | p̄stat *G* || 26 Ó nil *W*

perpetrandum desinant aliquid crudele committere. Gaudet ergo, quia illi occidere, quos iusserat.

372. TAM DIRI FEDERIS ICTU ut Vergilius 'ictum iam foedus' et Cicero 'cum tu amorum turpissimorum cotidie foedera aperires'. W

374. BRUNDISIUM DECUMIS hunc illis laborem celeritatis inposuit, ut die decimo Brundisium pervenirent, hoc est decimis castris. In expeditione enim militum certo itinere confecto cotidie castra metantur. W'G'

HANC ATTINGERE C. 'hanc' id est iuventutem. Vult autem a se separare milites. W'AR'

375. ET CUNCTAS REVOCARE R. id est a Brundisio. W'PR

376. ⟨SECRETAQUE L.⟩ LEUCAE id est recipiunt. WG'

377. SUBDITA subiecta. W'G'

379. OBNOXIUS obiectus, ut Vergilius 'nec fratris radiis obnoxia surgere Luna'. WG'

380. GARGANUS mons in Apulia, tortus in flexum. W'G'

381. TUTUS hos enim removerat, quos videbat infidos.

384. SE CONSULE F. nomen anno dedit consul effectus.

386. MENTIMUR D. ut eos, qui imperant, dominos nominemus. Si 'dominis mentimur' legimus, id est his adulamur.

387. QUA id est aetate. WGE

388. AUSONIAS V. G. M. S. ut secures haberet in fascibus. W'G'

390. IMPERII RAPIENS id est consulatum; non enim illic erat imperium iam situm, sed in Caesaris potestate.

392. CONSULE NOTUS ERIT id est quam ipso Caesare, qui tunc gessit bella civilia.

6—9. 10—11. 17. 18.

1 perpetranda *pr W* | ad perpetrandum *U* || 2 illos *UAR'V* | eos quos *G'* || 3 Vergilius] *Aen. XII 314* || 4 Cicero] *or. pro Cael. 14, 34* | cum] ut *Cic.* || 6 metantur *Usener* mutantur *codd* || 10 'hanc' *exh. W* || 11 enim *U* | separe *U* || 12 *schol. in G erasum* || 13 recipiant *codd.* || 15 ut ... 16 Luna *exh. W* | Vergilius] *ge. I 396* || 17 mons aculie *U* | tortus inflexum *exh. W* || 20 D.] dominis *W* | imperat *W* || 21 si ... id] non timemus id *U* || 23 securem *WP* securim *G* || 26 quam] pro ab *G'*

392. FINGIT SOLLEMNIA C. id est sic omnia aguntur in comitiis, quasi Caesari dederint consulatum ac non ipse sibimet vindicarit.

393. DIRIMIT S. P. id est interrumpit ita, quasi missa plebs videretur tulisse suffragia.

W'G' 394. DECANTATQUE T. ipse campus, id est comitia.

W VANA legitur et vacua.

W'G' VERSAT IN URNA id est tribus istae sunt, quae praerogativae appellantur.

395. NEC CAELUM SERVARE LICET proprie augures, cum comitia sunt, dicuntur servare de caelo.

TONAT AUGURE SURDO id est quia, ⟨quod⟩ tonat, ad eum non pertinet.

396. BUBONE SINISTRO adverso; nec hoc tum augures curant.

397. INDE PERIT id est ex illo. Ideo tantum creantur consules, ut dent annis nomina, non ut aliquam habeant potestatem.

399. MENSTRUUS IN F. 'menstruus consul', qui solo mense Ianuario dignitate consulis uteretur, sive de suffectis consulibus dicit, qui per menses singulos procreantur.

400. QUOD PRAESIDET ALBAE Vestam dicit, ignem aeternum, et Iovem Latialem, ubi per novem dies solebant haec sacrificia celebrari.

401. HAUD MERITUM id est quod non meretur sacra sollemnia, quia civilibus bellis Caesarem superare permittit.

402. CONFECTAS NOCTE LATINAS sensus hic est: vidit Iuppiter conpletas Latinas ferias, quae per noctem in

---

2 quasi aliquis caesari dederit *G'* | et non *G* || 3 vindicaret *G'* || 4 interrupit *W'* || 6 id est comitia *om. G'* || 11 comitia cō motia^{s} *W* | servare augurium de *G'* || 12 quia quod *Oud.*] quia *W'* qui *G'* || 14 adverso *om. U* | nec tamen hoc *U* | tamen *W* || 20 consulit *G* || 22 dicit et ignem *W'* || 23 latiarem *W* laetiarem *U* | VIIII *U* || 25 moretur *W'*

Albano monte flammis declarantur, tunc cum illic ludi luduntur a consule; hoc ergo accipiamus: haec sacra Caesarem sollemniter celebrasse, cum adeptus est dictaturam et consulatum.

403. INDE RAPIT id est Caesar.

405. OCIOR ET C. F. fulmine. WEAR'

406. MINOIA TECTA quippe a Cretensibus Brundisium constitutum est. WAR'

408. ET PAVIDAS H. S. C. ut Vergilius 'quin etiam hiberno moliris sidere classem?'. WG'

411. TUTUM legitur et totum.

DUM NON FELICIBUS A. id est Pompeianis, qui fugiunt navigantes. Cum illis ergo tutum mare pateat, qui infelices sunt, sibi putat tutius fore, qui est felix. W'G'

413. FORTIUS HIBERNI F. hoc dicit: per hiemem velocius navigari, quia vehementiores sunt venti. Nam veris tempore crebro pluviae concitantur, ut ait Vergilius 'ruit imbriferum ver'.

414. QUAM QUOS INCUMBERE C. id est flatus. WG'

417. SOLOQUE AQUILONE S. 'sunt' subaudimus.

418. HIC id est aquilo. WAR'

CARCHESIA MALI ornamenta dicit, quae summitati arboris infiguntur in navi. WG'

419. GRAIA AD MOENIA PERFLET [ad] Epirum, ut Vergilius 'protinus aerias Phaeacum abscondimus arces litoraque Epiri legimus'. W'G'

421. LANGUIDA CARBASA * * *. W

---

20. 21.

1 tunc . . . 4 consulatum *om. G'* ‖ 1 ludei *W* ‖ 6 flumine *W* flāmine *A* ‖ 7 quia *A R'* | Minoia · Apud Cretam enim Minos regnavit · unde venerunt (hii *add. A*) · qui Brundisium construxerunt *G' A D* ‖ 9 Vergilius] *Aen. IV 309* ‖ 13 Cum . . . 14 felix] et infelices sunt sibi putat *U* ‖ 13 tutum in mare *W* totum *G'* ‖ 16 celeriores *G'* ‖ 17 ut . . . 18 ver *om. U* ‖ 17 Vergilius] *ge. I 313* | ruit *om. W* ‖ 23 in navi *om. G'* ‖ 24 ad *exh. UAR'* ut . . . 26 *om. UAR'* ‖ 24 Vergilius] *Aen. III 291. 292* | phoca cū abscedimur *W* | p. c. d. *G'* ‖ 25 litora . . . 26 legimus *om. G'* ‖ 27 * * *] neutro genere carbasa *Co.*

W'G' 423. Iam dudum nubes vult videri, quod in tempesiate prosit velocius navigare.

426. Totosque r. hi rudentes totos sinus laxaverant.

W' 428. Obliquat pede levo carbasa ut Vergilius 'una omnes fecere pedem'; hic funis est, qui vela retinet.

WG' 429. Sipara velorum velum in navibus sic appellatur.

W'G' 431. Mox reddita m. revocata ad malum recedente vento et rursus inflata.

433. Puppes quae v. a. id est velocior est navis impetus quam venti.

435. Haesere paludibus u. id est maris undae pigriores coeperunt esse quam paludes.

436. Bosphoros undas hic enim congelascit.

437. Non inpulit Hister hoc est: cum et ipse Hister glacie strictus fretum cessat impellere.

438. Inmensumque g. t. m. non quod Hister mare sit, sed mari magnitudine comparatur, ut ait Vergilius 'it mare proruptum'.

Comprimit unda tenet, alligat.

440. Fluctuque latente sonantem ut supra glacie stricta subtersonet unda, quae currit.

441. Orbita ordo: et latente fluctu sonantem Meotida scindit orbita migrantis Bessi; 'migrantis' a regione scilicet ad regionem aliam. Nam Bessi in Scythia sunt.

W' Meotida τὴν Μαιώτιδα sonantem.

W'G' 442. Mesto legitur et vasto.

Ignava profundo id est quae stagna congelascentium fluminum segniora sunt vasto ponto; non enim omne in

---

22—24 (regionem). 25.

---

2 possit *Oud.* | *nil nisi* in tempestate velocius navigare *G'* || 4 Vergilius] *Aen. V 830* || 6 sic *om. P* || 9 puppes *G'* puppesq; *W om. U* || 12 palus est *W'* || 13 hic mare enim *U* | congelass & *P* || 14 Hic enim glacie *U* || 15 implere *W'* || 16 quod non *WG'* || 17 magnitudini *G* | comparatus *W* | ut . . . 18 proruptum *om. U* || 17 Vergilius] *Aen. I 246* | id *P* || 19 tenet et *U* || 21 subtersonat *G'* | cum currit supra orbita *G'* || 25 ΜΑΙΟΙΤΙΑΑ *U* || 28 vasto ponto *om. P* | omne *om. G'*

mari spatium altitudinis vertitur, sed quae ima sunt, non moventur.

445. Servare vices vel tempestatis scilicet vel quietis.

447. Fixae patuere c. id est ad omnes expositae sunt casus, postquam haerere coeperunt.

448. Illic infestae classes id est tunc coeperunt timere, ne hos remis comprehenderent Pompeianae classes, cum hi haererent in fluctibus pigris.

Et inertia tonsis quae remis inpellerent ignavas undas.

449. Languore profundi hoc est maris.

450. Nova vota timori tempestatem enim optare coeperunt.

451. Sunt inventa novo sive repentino, sive vere novo, quod obsidebantur a fluctibus.

455. Naufragii spes omnis abit hoc enim cupiebant.

456. Laesum nube diem hoc est nube contectum, ut ait Vergilius 'ille ubi nascentem maculis variaverit ortum conditus in nubem'.

Sensim leviter atque paulatim

457. Concussit id est iubar.

Movitque c. n. ordo: et ima pelagi Ceraunia sensim nautis concussit et movit. Ceraunia aut montes dicit Illyricos, ut inde flare coeperit ventus (nam insulae sunt, ideo 'pelagi Ceraunia'), aut illos pretiosos lapides accipimus in imo mari ventis esse commotos.

459. Quae iam vento id est classis. WG'

---

15. 20. 21.

1 una sunt *G'* ‖ 3 *nil nisi* tempestatis *exh.* *U* ‖ 7 eos *G'R'* ‖ 8 hi *om.* *G'* | hererens *P* ‖ 9 quae *et* ignavas undas *om.* *G* ‖ 14 *supra prius* sive *add.* novo W_2 ‖ 15 quia /// sidebantur *U* | vel quia quod *G'* ‖ 16 nam hoc *U* ‖ 17 ut . . . 19 nubem *om.* *U* ‖ 18 Vergilius] *ge. I 441. 442* | varia vertit *W* ‖ 19 conditis ut *G'* ‖ 20 et *U* ‖ 21 *schol. om.* *G* *lemma exh.* | iubari *P* ‖ 22 etiam *W* | ordo . . . 23 aut *om.* *U* ‖ 24 ut deinde flare *U* | cęperit flare *G* | ventus *om.* *U* | nam et insule *W* | in sale *Weber*

W'G' 460. PALESTINAS Palestina Epiri regio est; huius ergo harenas uncis confixit, hoc est anc[h]oris.

461. PRIMA DUCES dicit Pompeium et Caesarem.

W' 462. Flumina duo Genusus et Hapsus.

W'G' 464. CAUSA PALUS id est ut naves perferre possit, efficit palus, quae illum reddidit leniorem.

LENI QUAM id est paludem.

FALLENS EGERIT UNDA videtur enim inmobilis, dum leniter fluit.

W'G 466. LONGO SE G. L. id est uterque fluvius non per longas labitur terras, sed mox miscetur marinis undis.

W'G' 467. VICINO LITORE N. scilicet maris.

469. CONPOSUIT collocavit, ut Vergilius 'aurea conposuit sponda mediam'.

471. ADMOTUM vicinum et proximum.

NAM CERNERE VULTUS utriusque partis erercitus.

474. SANGUINIS INFAUSTI quia non perseveravit adfinitas.

SUBOLEM id est et filium Pompei, qui obiit adhuc infans cum matre Iulia, qui certe nepos Caesaris fuit.

475. TE NISI N. P. N. V. H. ordo: dilectus tibi, Magne, socer te nisi Niliaca harena propius non vidit, hoc est: numquam te tam de propinquo vidit, quam cum esses in Epiro.

476. CAESARIS ATTONITAM sensus hic est: Caesar cupiens dimicare, ideo moras sui sceleris perferebat, quia in Italia relictam partem exercitus cum Antonio duce opperiebatur; haec erat causa proelii differendi.

---

1 (Epiri regio). 20—21 (vidit).

---

2 confinxit *P* | hoc est *om. U* || 3 dicit *om. UG'* | et *om. U* || 4 Genusus et Hapsus flumina sunt *U* || 6 reddit *GAR'* || 11 maris *G* || 12 maris videlicet *U* || 13 ut . . . 14 mediam *om. U* || 13 Vergilius] *Aen. I 698* || 14 medium *W* m. *G'* || 15 et proximum *om. Ua* || 16 partis *om. U* || 18 Sobolem pompei *U* | id est enim et *W* | infra *G'* | epirum *G* | pompeius *W* | obit *W* || 21 hoc est . . . 23 Epiro U_2 || 24 te *om G'* | esset *G'* || 25 dimicare hic p̄ ode ideo *W* | superferebat *W'* || 26 relictam *om. U*

477. Partes iussere r. id est exercitus sui.

479. Iam tum civili m. id est qui disceret gerere bella civilia. Apud Leucada enim ipse et Cleopatra contra Augustum postea dimicavit.

480. Illum saepe m. ⟨C.⟩ p. q. m. id est per litteras W'Aa et rogat, ut veniat, et minatur.

484. Te poscit f. m hoc est illum, quem ducis, poscit W'G' exercitum.

485. Nos dividit aestu sed exiguus traiectus est a Brundisio in Dirrachium, ubi erat Caesar.

487. Ignave venire id est iubet, ut ad socios venias, non, ut ad hostes eas.

489. Percussi sive ancoris sive vestigiis pressi.

491. In ventos i. vota ut Vergilius 'sed aurae omnia W' discerpunt' et alibi 'montibus et silvis studio iactabat inani'.

Fretu⟨m⟩que id est in fretum. WGA

492. Ne retine d. c. i. per a. vult ad invidiam hunc W'G' iter differre, non milites; ideo ait 'cupientes ne retine'.

493. Si bene n. m. e. a. C. a. i. ordo: si bene mihi nota est iuventus, naufragio volet ad arma Caesaris pervenire.

496. Totusque senatus id est Pompeianae partes, quae ibi sunt.

501. Temeraria id est quae temptarat temere.

502. Expertus ⟨c.⟩ feliciter evenisse.

503. Classibus id est ubi etiam navigia maiora periclitantur.

505. Parva quies m. quia plurimum laborabant, somnus hic non sufficiebat fatigatis ad refectionem.

11—12. 20—21. 24.

2 diceret *U* | bella civilia gerere *U* || 6 moratur *a* || 9 est *om.* *G'AR'* || 10 duratium *W'* || 11 iubeat *U* || 12 non ad hostes *U* || 13 pressis *W'* || 14 Vergilius] *Aen. IX 312. 313* || 15 discerpunt et studio inani *U* | alibi] *buc. 2, 5* || 18 vult enim *U* | indiam *G'* | hoc iter antonium *G'AR'* || 19 ne retine cupientes *G* 22 quae *om.* *G'* || 24 qui *W'* || 25 felicitatē uenisse *W'* || 28 quiesceri (s *suprascr.*) *W* || 29 refectionem usque hic *W*

506. DAT VIRES F. M. sensus hic est: haec quies miseris et labore confectis erat parva. Hominibus enim egentibus et in fortuna humili positis securior est somnus atque continuus; hos autem, qui maiore statu sunt, id est reges, propter sollicitudinem animi necesse est vigilias sustinere.

507. COMMOVERAT H. S. ternas enim ⟨post⟩ horas quarto vigiles commutantur in nocte.

509. VIX FAMULIS A. P. id est quae nec servi aliquando fecissent.

512. QUESTUS T. Q. F. P. id est intra se reprehendens sic dormire vigiles, ut his ignaris possit abscedere.

513. LITORA CURVA L. praeterit, transit, ut Vergilius 'legimus freta concita terris'.

W 515. RECTOREM DOMINUMQUE R. ipse erat navis gubernatur et dominus.

W'G' 517. CANNA notandum 'canna', cum omnes 'harundinem' dicant, hic 'cannam' ait, sed secutus est Varronis exemplum.

518. PHASELO 'phaselus' genus navis, ut ait Plautus 'phaselus ille, quem videtis, hospites' et Vergilius 'et circum pictis vehitur sua rura phaselis'.

524. AGGERE IAM TEPIDE ordo: ab alto aggere iam tepidae favillae sublato fune scintillam tenuem commotos pavit ⟨in⟩ ignes.

W'AR' 527. O VITAE TUTA F. laus pauperum.

W 528. O MUNERA NONDUM I. D. ut Vergilius 'o fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolas'.

14—15. 16—18. 22—24. 25.

---

1 haec *om.* *G'AR'V* ‖ 2 omnibus enim gentibus *G'AR'V* ‖ 4 maioris status *G'* ‖ 5 sollicitudines *UV* ‖ 10 intra rep̄hendes *W'* ‖ 11 pos:cit *W* ‖ 12 p̄teriit *UA* | ut . . . 13 terris *om.* *UG'AR'* ‖ 12 Vergilius] *Aen. III 127* ‖ 14 gubernatorem et dominum navis *U* ‖ 16 canna *om.* *U* ‖ 17 canna *U* cannas *G'* ‖ 19 ut . . . 21 phaselis *om.* *U* ‖ 19 Plautus *immo* Catullus *4, 1* ‖ 20 et . . . 21 phaselis *om.* *G'* ‖ 20 Vergilius] *ge. IV 289* ‖ 21 pictas *W* ‖ 26 ut] in *W* | Virgilius] *ge. II 458. 459*

531. CAESAREA PULSANTE M. quae solebat muros et templa turbare. W'G'

532. VOTIS MAIORA M. 'vota modesta' dixit non festinantia, sed dilatione contenta.

533. LAXA differ. WG'

534. ME VEHIS ⟨H.⟩ in ⟨Hesperiam⟩. WR'

535. DUXISSE S. id est duxisse debebis. W'

539. INDOCILIS PRIVATA LOQUI hoc: est licet plebeius sit habitu, tamen loqui Caesar privata non potuit. W'G'

TUM PAUPER AMYCLAS id est fatur. W'G

540. MULTA QUIDEM signa colligit futurae tempestatis. W'G

542. CONCORDESQUE T. R. id est non concordes abstulit radios, ut ait Vergilius 'aut ubi sub lucem densa inter nubila sese diversi rumpunt radii'. WG'

ALTERA PHOEBI id est pars. W'G'

543. DIDUCTA LUCE ut divideretur.

544. EXHAUSTUS id est concavus, ut ait Vergilius 'medioque refugerit orbe'.

545. SPECTANTIS OCULOS id est qui passus fuerat ab omnibus se videri, dum habet lumen infirmum.

547. EXESA RECESSUS id est surrexit. WG'

549. VENTORUMQUE NOTAM id est unde futuri venti notantur, ut ait Vergilius 'at si virgineum suffuderit ore ruborem ventus erit'. W'G'

LURIDA ore incerto et pallido colore suffusa.

---

6. 12—14. 16. 17—18. 23 (Vergilius)—24.

---

1 solebant *WG'* || 5 differt *W* || 6 in *R'*] *om. W* in Hesperiam *Co.* || 8 plebeio *G'* || 11 collegit *G* || 12 *nil nisi* et non *et* i. abstulit *exh. U* | non *om. WG* || 13 ut . . . 14 radii *om. G'* | Vergilius] *ge. I 445. 446* || 14 diversa *W* || 15 plebi *W om. UG'* || 16 videretur *W'* inderetur *U* || 17 Haustus *W* | ut . . . 18 orbe *om. U* || 17 Vergilius] *ge. I 443* || 19 fuerit *W'* || 20 infirmum lumen *W* || 21 resurrexit *W* || 23 ut . . . 24 erit *om. U* | Vergilius] *ge.* I *430. 431* | aut si *G'*

W′ 551. SED MIHI NEC MOTUS N. ut Vergilius 'atque aridus altis montibus audiri fragor, et resonantia longe litora misceri et nemorum increbescere murmur'.

W′G′ NEC LITORIS ICTUS id est placet.

552. QUI PROVOCAT A. D. qui tempestatem movent, cum videntur in pelago.

553. AUT SICCUM Q. M. A. quod contra consuetudinem fit, ideo significat tempestatem. Nam siccum non amat mergus; haec autem avis est.

WG′ QUOD MERGUS AMAT id est nec mihi placet.

W QUODQUE AUSA VOLARE ut Vergilius 'atque altam supra volat ardea nubem'.

W′G′ 554. CONFISA NATANTI id est confidens pennae, qua natare consuevit.

555. VELUT OCCUPET I. cum impetu enim se mergit in fluctus.

WG′ 556. INSTABILI G. M. ut Vergilius 'et sola in sicca secum spatiatur arena'.

W′G′ 557. SED SI MAGNARUM P. id est manus.

559. FLATUSQUE NEGABUNT sensus hic est: parebo voluntati tuae; nam aut ad litora iussa veniemus, aut si fieri non potuerit, non ego tibi hoc, sed tempestas et maria denegabunt.

561. AD QUORUM M. id est velorum, quae carbasa dixit.

W′ 562. TRAXERE C. S. ut Vergilius 'flammarum a tergo longos albescere tractus'.

1—2 (litora). 4. 11—12. 17—18.

---

1 N.] n̄ *W* | Vergilius] *ge. I 357. 358* | et *Verg.* || 2 aut *Verg.* || 3 at *W* aut *U* | increbescere murmur *om. U* || 7 quia *G′* || 8 Nam . . . 9 est *om. U* || 10 amat siccum id *G′* || 11 Vergilius] *ge. I 364* || 13 confisa *U* | quae *W′* || 15 submergit se *G′* || 17 Vergilius] *ge. I 389* || 18 cum s. h. *U* | arena *om. G′* || 19 magnus *U* || 20 sensus . . . 23 denegabunt *in marg. W* || 21 aut *om U* | ad *om. WP* | visa *W* || 23 negabunt *UAR′* || 24 At *W om. cett.* || 25 Vergilius] *ge. I 367* | flammarum longos a *Verg.*

566. FLATUSQUE I. F. 'incerta' numero plurali accipimus genere neutro, ipsa incerta futuri flatus aequora testantur. W'G'

570. UNDIQUE quasi omnes venti sint excitati.

571. NUBIBUS ET CAELO N. E. caelum, inquit, auster tenet, mare corus.

573. NEC NAUFRAGUS ORAS id est in tanta tempestate nec navis ad Italiam perveniet nec nostra corpora, si naufragaverimus.

574. DESPERARE VIAM ET V. id est haec sola salus est, si non petamus, a qua prohibemur, Italiam.

CONVERTERE ut Vergilius 'quaque vocat, vertamus iter'.

575. LICEAT VEXATA L. P. illa reprehendere, id est puppe vexata.

576. NEC LONGE NIMIUM S. P. T. hoc est: ne terra, quam vicinam habemus, fiat longior, revertamur, dum ad Italiam ire contendimus.

579. TRADE SINUM id est velum. WG'

580. ME PETE id est si ideo Italiam non petis, quia dissuadet caelum, ideo pete, quia ego suadeo. W'G

581. VECTOREM N. N. T. ideo tantum videris timere, quia nescis, quem vehas navi.

583. CUM POST VOTA VENIT sensus hic est: offendit me in hoc fortuna, si tunc venerit prospera, postquam optavero, ut veniat, id est non optante me necesse est mihi prius secunda contingere ultro deferente fortuna.

584. TUTELA SECURE M. quod te ego tuear.

585. NON PUPPIS NOSTRAE LABOR EST id est ista tempestas ideo orta est, ut mare et caelum fatiget nihil nostro offutura navigio.

4—5. 6—8. 11. 22—25. 26.

2 flatus. Aequora t. undiq; *G'* ‖ 3 sunt *W* ‖ 5 habet *UV* | chorus *UG'* ‖ 6 NEC . . . 11 iter *bis ext. in W* ‖ 8 naufragaiis erimus *U* naufragi erimus *G'R'* | 10 peccamus *U* ‖ 11 Vergilius] *Aen. V 23* | quoque *Verg.* ‖ 14 ne *G'* nec *W'* ‖ 15 habebas *W'* | revertamur *om. W'* ‖ 16 venire *U* ‖ 17 veli *W* ‖ 22 cō post *W* | ostendit *W'* ‖ 25 differente *G'* ‖ 28 ideo tempestas ista *G'* ‖ 29 offectura *G*

585. CAESARE PRESSAM oneratam.

586. A FLUCTU DEFENDET ONUS id est quia me vehit, non poterit fluctibus obrui.

589. CALABRO Italico.

590. CUM IAM NON P. P. tunc, inquit, crede ad Italiam pervenisse, cum iam ad aliam non poteris ire regionem.

593. QUOD PRAESTET FORTUNA MIHI id est ideo est orta tempestas, ut habeat, quod mihi possit praestare fortuna, si me ex tantis periculis liberarit.

594. AVULSIT pro avellit.

597. CONCITA ab eo quod est concio, concis, concit, ut Vergilius 'excitum ruit ad portus'.

599. IAM TE TOLLENTE F. sive ipsum pontum sive undas, quas dicturus est.

W' 601. REVULSIT legitur et retundit.

REVULSIT ut adversi se frangerent fluctus.

W'G' 604. VADA FECIT ARENAS expulit mare ultra litus, et ubi remotae erant harenae, vadum fecit, cum unda easdem deiectans exisset.

607. AEQUORA S. E. C. V. sensus hic est: tantus erat impetus maris conlisis inter se fluctibus, ut si omnium ventorum flatus subito conquiesceret, nihilominus undae se invicem litigarent atque concurrerent.

608. NON EURI CESSASSE M. id est crediderim.

612. SIC PELAGUS M. L. hoc est: cum ex omni parte omnes venti saeviunt, sic factum est, ut mare a litore suo longius non posset exire, quia inpulsum ab altero

---

1. 11—12. 24.

---

3 a fluctibus opprimi *G'* || 5 tu *G'A* | inquit te crede *AR'* || 6 ire non poteris *G* || 7 Quid *G'* || 8 qiϑ *U* || 9 liberaverit *G'* liberavit *U* || 11 ut ait *G'* || 12 Vergilius] *Aen. III 676* | portas *U* || 13 sive ipsas undas *G* || 15 ⟨retundit⟩ legitur et revulsit *G'* || 18 fecit undas easdem iectant (*W*, iactant *U*) exisset *W'* fecit · cum unda easdem deiectat exisse *G'* || 19 deiectat exiens *Weber* || 23 se inv.] secum *G* secum invicem *PAR'* || 25 parte venti se uiuunt *U* || 27 inpulsus *GR'*

vento ventus alius repellebat. Subaudimus ergo 'sic pelagus in suo loco mansisse crediderim'.

613. Aegeas t. i. u. id est mare Tyrrhenum transit in Aegaeum.

614. Vagus Adria ponto id est ad Ionium mare transit Adriaticum. 'Vagus' autem sive quia per multas tenditur terras, sive modo vagus, cum transit in Ionium.

615. Frustra pulsatos a. m. id est qui frequenter ante frustra pulsati sunt, illo die obruti sunt a fluctibus.

616. Pessum dedit pressit, evertit.

617. Illo legitur et ullo.

Litore surgunt ubi navigabant Caesar et Amiclas.

619. A magno venere m. ab Oceano.

Coercens includens.

621. Cuspide fraterna hoc est Neptuni tridente usus Iuppiter adiuvit fulmen suum, quod longa fuerat aetate lassatum.

622. Regnoque a. t. s. 'secundo' id est mari; tria enim sunt regna: caelum, mare, terra. Nunc ergo confusa tempestatibus terra ad regnum maris est copulata, ut iam unum eius esset imperium.

623. Cum mare convolvit g. cum diluvium fuit et evadente Pyrra et Deucalione terra sub maris coepit esse imperio.

626. Pressisset n. u. hoc est: tum diluvium fuisset, nisi Iuppiter infundisset pluvias. Sedatur enim tempestas maris imbre demisso.

629. Deprimitur aer ipse.

13.

1 alius *om.* *G'AR* | repellebatur *G'AR'* | Subaudiamus *G'* || 5 est adriaticum mare transit ad ionium *G'* || 9 expulsati *G* || 11 Ṅ ullo *(om. P)*. Legitur et illo *G'* || 12 In illo littore *G'* | surgit *W* || 13 ab *om.* *U* || 14 inludens *sscr* vel includ *W* || 15 neptu *ssc* nv̄ *ab alt. m.* *W* || 16 adiuvat *G* | flumen *codd.* | fuerit *G'* || 18 secundo . . . mari *om.* *U* || 21 essent *U* || 22 et *ante* evadente *om.* *W'* || 25 cum *W* || 27 dimisso *UG'A*

629. Accipit imbrem sensus hic est: fluctus sic erigebantur ad caelum, ut vicini nubibus vel occurrerent pluviis et ibi easdem acciperent altius processuri.

630. Lux etiam id est nec curuscat.

W' 631. Sed obscurum n. d. a. id est hoc, quod coruscat, obscurum est.

W'G' Dissilit autem crepat accipimus, ut Vergilius 'aeraque dissiliunt vulgo'.

WG' 632. Atque arduus axis ut Virgilius 'nudoque sub aetheris axe'.

WR 633. Intonuit mutaque et insonuit.

W'G' Compage laborant si 'laborant', ipsi poli laborant; si 'laborat', axis laborat huius poli mota compagine.

635. Concordes e. m. 'moras concordes' id est vincula, quibus elementa inter se conexa in concordia permanebant.

Rursusque redire id est videtur.

636. Nox manes m. d. luci tenebras, inferos caelo.

637. Nondum perire r. hinc tantum spes supererat salutis, quod in tanta mundi ruina adhuc vivebant. Nam si esset fortuna pereundi, olim perire potuerunt, cum est orta tempestas.

638. Quantum Leucadio p. d. ⟨v.⟩ p. hoc dixit: quantum de monte Leucate mare despicitur, tantum et his navigantibus videbatur, cum altius tollerentur.

641. Rursus hiant u. id est cum iterum se unda subducit, vix mali cacumen apparet, ut Vergilius 'tollimur in caelum curvato gurgite et i. ⟨s.⟩ a. ⟨m. i.⟩ d. unda'.

7—8. 16. 26 (Vergilius) — 27.

---

2 vel] venti *G'* ‖ 5 id est hoc scurum est quod coruscat *U* ‖ 7 *nil nisi* i. crepat *UG'* | Vergilius] *ge. III 363* ‖ 9 Virgilius] *Aen. II 512* ‖ 11 ⟨insonuit⟩ legitur et intonuit *G'* ‖ 12 si laborant *exh. G'* ‖ 14 mores *G'* | est ea vincula *G'* ‖ 15 in *om. G* | incordia *P* ‖ 17 mox *W* ‖ 18 hinc *AR'* hic *WG'* hoc *U* | spes sup (sub *G'D*) erat *G'AR'* sperant *W* sperabant *U* ‖ 22 dicit *GR'* ‖ 23 leucate *W'* ‖ 25 se unda *W'R'* secunda *G'A* ‖ 26 ut . . . 27 unda *om. UAR'* ‖ 26 Vergilius] *Aen. III 564. 565* ‖ 27 et . . . unda *om. G'*

642. Nubila tanguntur velis cum eriguntur.

Et terra carina id est tangitur, ut Vergilius 'terram inter fluctus aperit'. WEAR'

Et terra carina cum resident. W'G'

643. Nam pelagus q. p. s. sensus hic est: imum mare, quod quietum esse consuevit, arenas suas, quae sunt in fundo, non celat, sed eas erigit; ab imis enim sedibus commovetur in cumulos, et omnis aqua, quae in mari est, necesse est, ut fiat fluctus, id est ut commota ventis in superiori parte videatur.

646. Quam frangat id est aquam. W'EAa

Discordia ponti pugnantibus enim inter se ventis utramque navis partem fluctus erigebat, ideoque everti non poterat, cum esset elisa. W'G'

649. Ardua erecta, sublimis. WG'

650. Non humilem bene 'humilem', altior enim erat navis erecta fluctibus quam insula erat, sive 'planam' humilem, ut Virgilius 'humilemque videmus Italiam', id est sub fluctu iacentem. 'Humilem vadis' accipimus, [id est] ubi alta non sint litora ad navis accessus. W'G'

Sasona insula Calabriae.

652. Ambrac[h]iae portus 'portus malignos' dixit sive quia saxosi sunt, sive quia illic Terentius perisse dicitur.

653. Summa timent ne illorum montium summitati possit navis inlidi.

Credit iam digna p. C. hoc est: aestimat haec facta esse discrimina, ut in his mereatur Caesaris perisse fortuna;

21. 23 (quia . . . dicitur).

1 eriguntúr *Oud.* erigitur *W' G'* || 2 ut . . . 3 aperit *exh. W* || 2 Vergilius] *Aen. I 107* || 4 residet *G'* || 6 qua *U* || 7 eos *P* || 13 verti *W' V* || 18 humilemque ut *U* | Virgilius] *Aen. III 522. 523* | 'humilem *U* || 19 Humilem *om. U* | humilem talem vadis *W* | vadis] tale si cadis *U* || 21 calabre *P* || 22 portus *om. W'* || 24 summitate *G'A* summa *W'* summae *Oud.* || 25 elidi *G'A* ilidi *Apr* || 26 fata *G'* || 27 in *om. W'*

id est: tantum hoc esse periculum, quod digne periculitentur fata maiora, credit Caesar. Ideo factum.

656. Petiere aggressi sunt.

657. Bellisque n. ut illic potius occumbant.

659. Abruperit a. id est meos.

WG' 660. Sat magna peregi ut Virgilius 'urbem praeclaram statui, mea moenia v. u. virum'.

W'G' 661. Arctoas d. g. Galliam dicit.

662. Magnum mihi r. s. id est superavi etiam Pompeium et factus est merito post me secundus.

663. Iussa plebe tuli id est fasces tuli negatos mihi per bella a plebe iussa, id est quae iusserit mihi. Decem enim annis in bello Galliae occupatus fui.

665. Nesciet hoc quisquam sensus et ordo hic est: nesciet quisquam me privatum mori nisi tu, Fortuna, quae sola scis, quid desiderem. Nam affectabat [ad] regnum. Sive ideo privatum mori dixit, quia solus sine exercitu periturus est. Hoc ergo ait: quamvis honorum plenus et consul moriar atque dictator, tu tamen scis sola, Fortuna, me privatum mori, quae nosti, quid optaverim, id est regnum.

Nisi tu o Fortuna.

W' 666. Quamvis penus honorum *διὰ μέσου.*

W'G' 671. Dum metuar semper nam si corpus fuerit eius eiectum, agnoscetur mortuus et desinet iam timeri. Si in fluctibus fuerit, timebitur ab omnibus, dum credit unus quisque adesse venturum.

---

1 (quod ... maiora). 8. 14—15 (Fortuna). 16 (Nam ... regnum).

1 id *G'*] hic *W'V* | quod digne periculitentur *Co.*] quo digne periculū *G'* quod ignē periculū *W' (sscr in W) om. V* || 2 factum *G'*] fatum *W'* || 4 acumbant *P* || 6 Stat *W* | Sat ... Virgilius *om. G'* | Virgilius] *Aen. IV 655. 656* || 7 u. virum *om. G'* || 8 dicit *om. U* || 11 Iussa ... tuli] id est *G om. P* | negatos mihi] Negatos · *ut lemma G* Negatos · m · *ut lemma P* || 12 quae *W'V* quia *G'* || 16 ad *om. G' Co.* || 19 et dictator *UAR'V* | ut tamen *W'* || 23 ΔΙΑΔΛΕϹΟΥ *W om. U* || 25 agnoscitur *P* || 27 se esse *G'*

672. Decumus id est magnus, qui decies crevit et sic erexit navem.

674. Aggere deiecit p. id est fluctuum cumulo.

675. Scruposis asperis, ut Virgilius 'scrupea tuta lacu'.

676. Inposuit terrae rursus ad Epirum delatus est, unde superius navigarat..

677. Fortunamque suam id est cum attigit terram, rediere ad eum et dignitas et potestas; hoc est: rursus factus est imperator.

678. Sed non tam r. C. iam luce p. id est non eos modo sic revertens fefellit, quem admodum, cum abierit. Nunc enim propinqua iam luce conspectus est.

680. Circumfusa duci ordo: circumfusa turba flevit et suorum gemitus duci incessit non ingratis querelis; nam gratum erat Caesari, ut quererentur hunc milites recessisse.

682. Quo te dure verba omnium militum.

683. Viles animas ipsos nos viles animas.

686. Pendeat ut Cicero 'ex unius tua vita pendere omnium?'

Caput quo extincto necesse est, ut omnia membra moriantur.

687. Saevitia est voluisse mori tot enim populos decepturus es, ut ait Cicero, cum idem Caesar satis vixisse diceret 'sed tum id audirem, si tibi soli viveres aut etiam si tibi soli natus esses'.

688. Emeruit comitum nemo fuit de comitibus tuis, qui mereretur, ut crederes eum tibi superstitem esse non posse, id est quem tibi ad mortem socium duceres bene de eodem sentiendo.

1 (magnus). 6. 13—14 (incessit). 18—19. 20—21. 24 (sed)—25.

1 sic *om. G* ‖ 2 navim *UG* ‖ 4 ut . . . lacu *om. UAR'* | Virg.] *Aen. VI 238* | tua *G'* ‖ 5 rursus *om. G'* ‖ 6 navigabat *U* ‖ 7 Fortunaque *W* | redire *G'* ‖ 10 id est] Quod *G* ‖ 12 iam *om. W* ‖ 13 Circumfusa duci ordo *in marg. W ab alt m.* ‖ 14 ingessit *G'AR'V* | querelis sed gratis. Nam *G'* ‖ 15 hinc *U* ‖ 17 *nil nisi* s. ipsos *U* ‖ 18 Cicero] *or. pro Marc. 7, 22* | tua *om. G'* ‖ 19 omnia *codd.* ‖ 23 Cicero] *or. pro Marc. 8, 25 cf. II 383* ‖ 25 solus *W'P*

691. Haec fuit Hesperiae hoc est: ideo tu ipse ad Italiam ire maluisti, quia putabas in tali tempestate aliquem mittere esse crudele.

693. Prona in mortem vergentia.

694. Praecipitare solet sensus hic est: cum homines ad casus dubios et ad pericula praecipitare solet adversa fortuna, te in haec praecipitavit sola felicitas; id est alii ideo volunt perire, quia miseri sunt, tu ideo, quia felix es.

W′ 695. Permisisse m. id est ipsum te tantum.

WAR′ Quid n. l. hoc est: quid tantum numina fatigas, dum vis probare, quam felix sis.

W′G′ 696. Sufficit ad fatum ⟨b.⟩ favor iste laborque id est satis nobis probavit fortuna, qui bellorum civilium futurus sit exitus, cum te a tanto periculo liberavit.

W′ 697. Quo te n. id est labore vel favore.

W′G′ 698. Usus placuere deum hoc est: sic uteris diis tuis?

W 699. Non et nec.

W′G′ Sed felix naufragus hoc amplius credidisti, si felix esses naufragus, quam si rector orbis et dominus.

701. Oppressit cum sole dies silere fecit.

704. Ut videre duces de Antonio dicit et reliquis, quos in Italia exercitus parti praefecerat Caesar; ideo dixit ‘Hesperios’.

705. Fracturum pelagus qui maria mitigaret.

W′P 706. Moderamine dextrae [qui maria mitigaret].

W′G′ 707. Permixtas iunctas.

708. Ut terrestre coit id est coniunctis puppibus; ita omnes simul erant, quasi per terram venirent. Hoc aliter posuit Virgilius ‘latet sub classibus aequor’.

1—3.

1 Hoc *WG om. U* ‖ 4 in mortem *om. U* ‖ 5 sensus hic est *om. G′* ‖ 6 periculum *W′* ‖ 7 hoc *U* | id est *om. W′* ‖ 8 quia . . . es *om. P* | es *om. G* ‖ 9 i. te ipsum *U* ‖ 12 Summam factum favo|ris te labor *W* ‖ 15 vel favore *om. U* ‖ 20 silere illos fecit *G′* ‖ 22 praefecerit *WP* ‖ 26 iuncturas *U* ‖ 27 coniuctis *W* ‖ 28 simul omnes *UV* | irent *UV* ‖ 29 posuit *om. U* | Virgilius] *Aen. IV 582* | casibus *U*

710. EXCUSSIT separavit.

713. CASU bene 'casu', non enim novere rationem.

701. FESSUMQVE T. ordo: et fessum pelagus composuit tumentes undas patientibus ventis. W

713. MONSTRANTE FIGURAS id est litterarum, quas volatus sui ordine faciunt. W'G'

717. VIOLENTIOR AER ventus.

719. LITORA LISSI Lissus portus Epiri; hunc tenere cupientes praetergressi sunt vento non sinente.

720. NIMPHEUM portum Epiri dicit. W'P

NUDAS expositas.

721. IAM PORTUM FECERAT AUSTER hic portus aquilone flante turbatur, placidus fit austro. Auster ergo boreae succedens, qui est aquilo, hunc fecerat portum, id est ut tutus esset et placidus, cum ingrederetur classis Antonii. W'G'

727. OCCULERE id est decrevit. WG'

DOMINATUR IN AEQUAS id est in eas mentes, quae sunt aequae. W'G'

730. FORTUNAE QUO MUNDUS ERAT hoc est: in civili bello, sub quo erat mundus, stare nolebas.

731. CONIUNX SOLA FUIT propter hanc detractabat bella civilia. Ergo in uxore tantum tua Romana fata pendebant, ut civilia bella non essent.

IAM VERBA PARATAM paratus, quid uxori suaderet, sermone deficitur. WG'

732. BLANDAEQUE IUVAT ordo: et blandae morae iuvat indulgere trahentem ventura, id est quae futura sunt differentem. W'G

733. ET TEMPUS SUBDUCERE F. id est iuvat, scilicet ut esset diutius cum uxore quam fata permittunt.

737. UMENTIS MIRATA G. flebat scilicet Magnus.

---

7. 16. 26—28.

5 quas] scilicet quas *U* || 8 est portus *U* || 10 nimpħeū *W* || 12 Portum iam *W* || 13 ergo *om.* *UV* || 21 bella civilia *W* || 24 paratus *om.* *G'* || 25 destituitur *G'* || 29 Et *exh.* *W'* || 29 et 31 scilicet *om.* *U*

737. Percussaque ceco nescit enim, quae causa sit lacrimis, sive 'caecum vulnus' dixit, cum timore animus vulneratur.

WG' 740. Leto sed tempore coniunx id est dulcior.

W'G' 741. Venit mesta dies 'nimium', si instantia fata consideres, 'parum', si vitae intuearis affectum.

742. Iam totus 'totus', quia venit Antonius.

745. Iam mihi id est sine ratione me rogas; ego enim ipse a me iam impetrare non potui, ut tenerem; hoc dicit: propositum suum non posse convelli.

Non longos a me p. r id est non diu aberimus a nobis.

747. Summa cadunt id est ego.

749. Si spectare potes deceptus, inquit, sum, qui te amavi ut circa me piam, si tu potes videre bella civilia; nam innocens non es, si desideras interesse.

752. Surrexisse sinu hoc est pudet.

753. Nullo t. committere d. erubesco, inquit, sic ad bella civilia descendere, ut non ante factus sim tristis damni alicuius incursu, id est non decet ad civile proelium aliquem venire gaudentem.

755. Rege late in Lesbo scilicet.

Positamque procul ut longius te positam adversa mea fortuna non opprimat.

757. Impulerint a. everterint et deiecerint.

Pars optima Magni id est tu, quae uxor es Magni.

759. Quo fugisse v. hoc est: ubi tu manebis.

760. Attonito c. p. s. magna enim quae sunt, sustineri mente non possunt.

761. Perferre q. id est vix potuit querelas suas sermone perferre, hoc est prosequi.

1—2 (lacrimis). 7.

1 enim *om.* *W* ‖ 5 nimium] n. *P* *om.* *UG* ‖ 6 parum erant uearis *W'* | parum *om.* *G'* | effectum *W* ‖ 7 totus *exh.* *G'* ‖ 9 dixit *G'* ‖ 14 me sis. id est tu potes *G'* | potest *U* ‖ 15 nam *om.* *G'* | si . . . interesse *om.* *G'* ‖ 17 T. *exh.* *G'* ‖ 22 ut *om.* *W'* | posita *W'* ‖ 26 tum *W* | ubitumani *U* ‖ 27 sustinere *P* ‖ 30 perferri *U* proferre *GR'* -ri *A*

762. Superisque et de superis.

763. Non rumpit f. a. id est separamur a nobis, cum adhuc ambo vivamus.

764. Sed s. frequenti hoc est: quod vulgo fit et quod ignobilibus contingit: repudio a te recedo.

767. Placemus s. id est Caesarem placemus repudio nostro, quod post eius filiam habes alteram coniugem.

Sic esto legitur et tibi. W

769. Non olim c. p. a. v. hoc est: ex quo in coniugii iura pervenimus; est ergo confirmatio: nonne olim convenimus? W'G'

771. Absentem p. c. nam ego pereo absens, cum tu perieris.

772. Sors tibi cum facias sensus hic est: videtur haec tibi sors esse secura, ut sine te sim, cum vota mea perire nunc facias? Nam cum ego semper optaverim te esse coniugem et aut ante eum aut cum eo perire, tu facis, ut cum mala aequo animo non potuero sustinere, post te moriar, quae superstes esse non debeo.

774. Feriat dum mesta remotas certe, inquit, dum ad me tam procul remotam cladis tuae pervenerit fama, victura sum.

776. Adde quod a. f. id est quod me hac re adsuescis, ut fata valeam sustinere, cum coeperint nos separare; ergo 'assuescis' accipimus [id est] his assuefacis fatis.

777. Crudelis me ferre doces ut abesse et sine te esse consuescam.

778. Posse pati timeo timeo, si credis me posse hoc aequo animo sustinere, ut tibi supervivam, cum tu hoc ferre me doces.

---

1 et *exh.* *W* || 4 S.] forte *W* *om.* *U* || 5 repudio a te recedo *om.* *G'* || 8 ⟨est⟩ t (*leg.* vel) esto *U* || 10 confirmatione *W'* | n̄ ne pli *W* n̄ne c̄ veniemus *U* || 14 Sors esse secura. c. f. *G'* | hoc *U* || 16 nunc perire *UDV* || 17 te esse coni.] esse cum coniuge *G'AD* | periit *G'* || 18 potuero *W* || 20 inquo *U* || 23 A.] assuetis *W* | quod in hac *W'* | adsuescis *R'* ad(as-)suescit *W'G'* || 24 coeperimus *G'AR'* || 25 his . . . fatis *P*] his assues////*G* his fatis *W'* || 29 cum hoc tu *UV*

778. QUOD SI SUNT VOTA D. Q. A. hoc est: sin autem vota mea a numinibus audiuntur et tu victoriam fueris consecutus, ego, tua uxor, postrema hoc sum cognitura, quam primam decebat audire.

DEISQUE [EGO] AUDIOR 'et a diis audior' accipimus.

780. SOLLICITAM RUPES deserta scilicet montium, quippe in exilio constitutam.

781. TAM LAETA TIMEBO id est timebo, ne hostilis sit navis, nesciens eam tuam adferre victoriam.

783. A CAESARE POSSIM etiam si te victorem audiero, timere non desinam; sola enim et deserta capi possum a Caesare, etiam cum victus aufugerit.

785. NOMINIS EXILIO id est incipiet Lesbos omnibus esse comperta, cum illic audient exulasse Corneliam.

786. QUIS MITILENEAS ipsius Lesbi, ubi est Mitylene.

788. TUTIUS ARMA F. si victa arma nihil tibi relinquent tutius praeter fugam.

790. LITORIBUS QUERERE M. hoc ait: cum fugere volueris, noli illo venire, ubi ego sum, sed alias pete terras. Omnes enim putantes, quod ad me veneris, illic, ubi ego sum, te requirent; tu interim sic evades.

791. TORMENTAQUE NULLA id est poenam, quam patitur, quod recessura est, differre iam non vult.

WG' 793. SUSTINET id est tenere.

NON COLLA TENERE id est sustinet.

W'G' 797. NULLA FUIT TAM MESTA DIES scilicet Corneliae et Pompeio.

---

2 nubibus *U* | fueris . . . 4 primam *om.* *W'* || 4 primam *Oud.* primum *codd.* | dicebat *W'* || 5 DEISQVE . . . diis] dehis quae (debis qua *U*) ego audior et a diis *W'* De his quae ergo audio et audis et *G'* || 6 desertam *G'* || 8 timeo *UV* || 9 tuam] tum *G'* || 12 aufugeret *P* || 14 illi *G* || 19 ibi *U* || 23 $\overset{qd}{\text{que}}$ *G*

799. LABITUR INFELIX dolor expressus est feminarum, quo corruunt et labuntur, ut Virgilius

'illam incendentem luctus Ideus et Actor
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
corripiunt interque manus sub tecta reponunt'.

Item alibi 'suscipiunt famulae conlapsaque membra marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt'.

802. PATRIAM PORTUSQUE RELIQUIT sensus hic est: non sic discessit de Italia quem admodum de Epiro; hoc est: cum tanto dolore.

803. PREMERENT legitur et tremerent et fugerent.

805. POMPEIUMQUE F. hoc est: qui eam iussit expelli; hoc iuxta Virgilium dictum est 'nos patriam fugimus'.

809. DECEPTIS dum Pompeium se credit amplecti.

811. VIRENTE sic; et urgente. W

TACITAS tectas. W

813. SERVATUR PARS ILLA THORI deest tamen. W'

814. TAM et tum.

815. MAGNUM QUAE REDDERET H. mox enim ad eam venturus est fugiens. W'G'

---

1 expressus est dolor *UV* ‖ 2 quod *W'* | Virgilius] *Aen. IX 500—502* ‖ 3 illam . . . 5 famulae *om. U* | incedentem *G* incẹdẹntem *P* ‖ 4 monitu . . . 5 reponunt *om. G'* ‖ 6 alibi] *Aen. IV 391. 392* ‖ 8 Patria *G* ‖ 11 et fugerent *om. U* ‖ 13 Virgilium] *buc. 1, 4* ‖ 15 sice turgente *W* ‖ 16 ⟨Tectas⟩ vel tacitas *UPR* vel tacitas et tactas *G* ‖ 19 reddiderit *W om. cett.*
FINITẸ ADNOTATIONES LIBRI QVINTI · INCIPIT LIBER SEXTVS *W* · M · ANNEI · LVCANI · BELLICIVILIS · LIBER · V · EXPLICIT · INCIPIT · ARGVMENTVM LIBRI SEXTI · *E*

UE

ARGUMENTUM LIBRI VI.

Dyrrachii situm, pestilentia vexatum Pompei exercitum, fame Caesaris. Opus quod Caesar per ingens spatium ad includendum Pompeium duxerat, expugnatum a Pompeio. Scaevae centurionis a parte Caesaris nobilem pugnam. Omissam a Pompeio in plenum vincendi occasionem et melius visum persequi Caesarem quam Romam reverti. Descriptionem Thessaliae et fluminum, quae ibi oriuntur, rerumque, quae ibi natae sint, necromantiam factam a Sexto Pompeio de belli eventu.

W'G' 1. PUGNAE IAM MENTE P. id est cum voluntate pugnandi.

3. PARQUE SUUM V. D. Pompeium et Caesarem.

4. MENIA G. S. id est ne a civili bello impediretur his actibus. MARTEMQUE SECUNDUM hoc est: non vult sibi fata alias praestare victorias, quae sibi a fortuna imputentur, sed solum vult superare Pompeium.

6. PETIT OMNIBUS HORAM qua inter se confligant.

7. PLACET ALEA FATI in ludo aleae unus vincitur; sic in bello hoc Caesar expectat a fatis, id est quemcumque casum.

9. ET SIGNA MINANTIA P. id est explicuit.

10. LATIAE SE DE[E]SSE RUINAE hoc est: probat se paratum semper, ut evertat Italiam, dum civilia bella cupit. IN PUGNAM GENERUM id est Pompeium.

22.

---

1 EXPLIC̄ LIB̄ V'. INCIP̄ VI', ARCVMENTV̄ LIBRI SEP̄TMI *U* || 5 Sceuę *U* || 9 sint *E* s̄ *pr U* sint *U* | nichromantiā *U* | nicromantiam a sexto *E* || 10 euentu · EXPLICIT ARGVM̄ · INCIP̄ · LIBER · VI · *E* || 18 qui *G'* quia *U* | confligunt *G'* || 19 Placeat *W* | in ludo] incluso *U* || 23 sede esse lacie ruinae *U* se non deesse latiae ruinae *G'* || 24 vertat *W* | dum . . . cupit *om.* *W'*

14. Dyrrachii p. rapiendas t. a. a. hoc est: ad Dyrrachium ex Epiri regione proficiscitur.

15. Precepit ante cepit, ut Virgilius 'omnia praecepi atque animo mecum ante peregi'. WG'

Limite Magnus id est prior Pompeius ad Dyrrachium venit per iter navigans maris. W'G'

16. Taulantius nomen gentis in eadem regione.

17. Epyreaque m. s. Dyrrachii, quod est a Corinthiis constitutum, ut ait Virgilius 'Ep⟨h⟩yreiaque aera', id est Corinthia.

18. Vel solis etiam solis. WER'

20. Humanusque labor id est non tuetur. WG

Facilis licet ardua tollat quia humanus labor facile cedit et vincitur, etiamsi sunt magna, quae fecerit, ut Cicero 'nihil est enim opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas'. W'G'

23. Profundo ⟨u.⟩ praecipiti alto mari.

25. Exiguo debet quod non est i. c. nam esset insula, nisi haberet angustum collem, qui eam continuae iungeret terrae.

26. Sustentant moenia cautes quae semper timentur a navibus.

30. Diffusum vult Pompeianos in illa regione dispersos vallo circumcludere nescientes.

31. Procul longe.

32. Metatur terras o. ut tantum cingat aggere, quantum potest oculis intueri.

---

3 Virgilius] *Aen. VI 105* | p̄cipitat · q. *G'* precepitq; *W* || 6 venit . . . maris] exepyri regione proficiscitur *U* | per iter] pariter *W* || 7 tam lantis vel tauilantius *W* || 8 Pirrea *G* Pyrrea *P* | corinthis *W'P* || 9 ut . . . 10 Corinthia *exh. W* | Virgilius] *ge. II 464* || 13 qui *W'* | labor non facile *G'* || 14 sint *G'AR'* || 15 Cicero] *pro Marc. 4, 11* | enim *om. W'G* | et] aut *Cic.* | manus *W* | non aliquando *Cic.* || 17 Id est alt; p̄ cipiti mari *U* | *nil nisi* p̄ cipiti *G'* || 26 tanto *W'* | cingat *P* cingant *G* iungat *UV* uigilat *W* || 27 potes *G'*

34. Avulsaque saxa metallis hic fuisse lapidicinas debemus accipere.

WG' 36. Impellere s. id est queat.

37. Quod non ulla queat id est impellere.

W'G' 38. Planumque per ardua C. id est ea, quae sunt ardua, consternit, ut opus per plana ducatur.

W'R' 39. Pandit aperit, extendit.

W'G' 35. Direptaque m. t. id est aedificia diruit, ut saxa portet ad muros.

W'G' 41. Tesqua legitur et tecta. Tesqua loca inculta.

W'AR' 42. Indagine claudit verbum venatorum, ut Virgilius 'saltusque indagine cingunt'.

W'G' 43. Non desunt pabula Magno tantum, inquit, spatii vallo Caesar ambiit, ut nihil Pompeio deesset nec se sentiret inclusum abundans clausus omnibus rebus.

44. Circumdatus a. m. quod facere non solent clausi.

45. Flumina tot id est multi fontes et flumina de his fossis orta nec egressa ultra fossas impetum sui cursus longinquitate spatii perdiderunt.

46. Illic mersa suos ordo: cursus suos fatigant illic orta et illic mersa.

47. Defessus Caesar m. intermanet a. hoc est: Caesar ut opus videat omne, totum non potest circuire, sed in medio manet. Bene autem addidit 'defessus', ut constet eum et ambulasse plurimum et pervenire non potuisse.

48. Nunc vetus Iliacos comparat muros et Troianorum (Iliacos) et Parthorum (Babylonios) cum Caesaris opere. Attollat laudet.

4.

---

7 aperit *om.* *U* || 10 sunt loca inoculta *U* | inculta · sed et amoena, sicut Tempe, quae simul loca Thessaliae sunt *G'* || 11 venatoris *W* | Virgilius] *Aen. IV 121* || 14 ballo *Wpr* | ambigit *U* ambit *G'AR'* || 16 non solent facere *UV* || 18 orta fossis *G* || 22 hoc] Ac hoc *G'* || 24 addit *U* || 25 eam *U* | supervenire *U* | posse *W'* || 26 et *om.* *U* || 27 iliacum *U*

49. ADSCRIBATQUE DEIS Neptuno et Apollini, qui eos fecisse dicuntur, ut Virgilius 'Neptunia Troia'.

FRAGILI CIRCUMDATA T. cocto lapide, quem ordinarium dicunt.

50. REFUGI quia post se sagittas in bello iaciunt fugientes.

52. ASSYRIIS QUANTUM P. T. E. ad ἔνφασιν; tantum dicunt Caesarem inclusisse aggere, quantum Tigris et Orontes ambiunt et quantum sufficit Assyriis, ut tam magnum esse dicant spatium, ut amplius nolint.

54. RAPTUM acceleratum.

CLAUSIT OPUS tantum opus clausit, quod Caesar extruxit.

55. AUT IUNGERE SESTON ABIDO quod fecit Xerxes, ut alibi ⟨II 674⟩ ait 'Sestonque admovit Abydo'. WG

57. AUT PELOPIS L. EPHIREN hoc est Corinthum a Peloponneso separare, id est Isthmon intercidere. W'G'

56. PHRIXEUM ELIDERE PONTUM Hellespontum dicit, in quem Helle cecidit, cuius frater est Frixus. Hoc mare inmissa terra sublatum est, quod ait Salustius 'a privatis conpluribus subversos montes, maria constrata esse.'

60. COIT AREA BELLI spatium illud, quod Caesar inclusit, belli aream nominavit.

62. LIBYCAEQUE TENENTUR propter Catonem et Scipionem, qui in his occisi sunt locis.

---

1 (Neptuno et Apollini).

2 ut . . . Troia *om. UG'* | Virgilius] *Aen. II 625* || 3 coito *U* || 5 iaciant *U* || 7 a · de NΦACIN *P* ad enfasin *G om. U* | ἔνφασιν *om. W* || 8 aggere *om. U* | quantum *bis in W* | orantes *U* || 9 Assyriis . . . ut] in *W'* magna dicat eec *U* || 10 dicat *W* || 12 tantum . . . clausit *om. U* || 13 xerses *G'* || 15 L. *G'* D. *W om U* || 16 peloponenso *G* pelo ponense *P* pelo pone *W'* | Isthmon] thimon *UG'* thibon *W* || 17 Hellespontiam *U* || 18 quem *U* quo *W* quod *G'* | elles *G'* heles *W* hellas *U* | occidit *G* || 19 im m̄ sa *U* | Salustius] *Cat. 13, 1* || 20 constructa *W'P* || 23 Lybiae *P non liq. G om. U*

63. Aestuat angusta rabies angusta τῶν πρός τι positum, id est pro orbis magnitudine haec videbatur angusta.

64. Structura fefellit hoc est: celavit, ut fieri ista nesciret.

65. Velut⟨i⟩ mediae comparatio.

67. Rutupina promunctorium est Britanniae.

68. Caledonios Caledonia gens Britannorum est in mediterraneo constituta.

WG′ 69. Septas videt a. t. id est Pompeius.

W′G′ 70. Deducens agmina Petra bene autem ait 'tuta'; hic enim collis est, ut ait supra ⟨III 16⟩ 'quemque vocat collem Taulantius incola Petram'.

72. Et effuso c. hoc ait: Caesarem claudentem se ut possit expellere, hoc facit: milites suos diversa et longiora loca imperat occupare, ut Caesarem ab illo aggere excludat suo milite ulterius exeunte[, id est suo].

74. Parva Myceneae quae apud Mycenas colitur propter Orestem, qui de Mycenis fuit; nam eam in Italiam ipse vexit.

Sacrata Dianae haec Dianae est consecrata, ut ait Virgilius 'quem mater Aricia misit' et mox ait 'pinguis ubi et placabilis ara Dianae'.

75. Distat ab excelsa id est inclusus tantum loci occupavit, ut sedecim milia teneret. Tantum enim Aricia distat a Roma.

Nemoralis nemoribus occupata.

76. Quoque modo in quantum.

---

1 τωντιροcτι *P* τωνροcικοẏμ *G* | *post v. 63* τŏντροcικογμ *exh. P* ⟨rabies⟩ pro sperosicū *leg. in D* || 7 Caledonius *W* | brittanniorum *W* brutanniorum *U* || 8 medio terraneo *U* || 10 tutam *W* tutum *U* || 11 thaumantius *U* || 14 hoc facit *om. G′A* || 15 imperat *om. W′* || 16 *pr* suo *secl. Keller* || 17 Mycenea *W* m. *G′ om. U* | colitur *om. W* | colitur (oclitur *P*) micenae propter *G′* || 18 ipse *om. UV* || 20 secrata *W* | est *om. W* || 21 Virgilius] *Aen. VII 762* | raricia *G′* | et . . . 22 Dianae *om. G′* | pinguis] *Aen. VII 764* || 22 ubi *om. U* | et *om. W* || 23 inclusas *G′* || 26 nemoralii *W* memoriae *U*

77. Si nusquam torqueat a. a Roma dicit ad Ostiam civitatem; et ipsa enim tantum abesset, nisi Tiberis torqueretur.

79. Et fit sepe nefas dum exercentur armis, cives proximos interficiunt.

81. Pompeium exhaustae causa, cur non dimicet Magnus: quia pabula cuncta perierunt.

Prebenda ad gramina t. id est cura abstrahit.

84. Defessus legitur et diffusus. W'

86. Ore novas p. non enim delectatur aridis culmis, W'G' qui in praesepiis abundant.

Moribundus moriens, ut Virgilius 'cui me moribundam deseris, hospes?'

87. Abrumpit p. g. hoc est: non perfert integros cursus.

88. Digerit a. absumit.

90. Nessis insula iuxta Campaniam sulphureos vapores spirans.

91. Stigium aera id est pestiferum, ut ait Virgilius 'nec sevior ulla pestis et ira deum Stigiis se⟨se⟩ extulit undis'.

Nebulosis nebula completis. WG'

92. Letiferi sive quod ipse ferat mortem, sive quod W'G' aliis afferat, cum evomit morbos.

Typhonis anhelant in ipsa insula Typhon, unus de Gigantibus, premitur.

93. Inde labant populi labuntur et pereunt.

Caeloque paratior unda id est quod facilius aqua ad se morbi contagionem trahat quam aer. Est ergo paratior quam caelum.

---

6 exhausta *W* e. *G' om. U* || 8 cur *codd.* cura *Oud.* || 9 vel diffuso *U* || 10 delectantur *U* delectabatur *G'AR'* delectabuntur *W* | culminibus *W'* || 11 (h)abundabant *PAG* || 12 ut . . . 13 hospes *om. UG'* | Virgilius] *Aen. IV 323* || 16 sulphureos vapores spirans *exh. G'AR'* || 18 ut . . . 20 undis *om. UG'* || 18 Virgilius] *Aen. III 214. 215* || 22 ipsa *U* || 24 insula] enim insula *U* | typhon n' *U* | typho *P* tipho *G* | ex *U* || 26 labuntur et] i. *U* || 28 morbus *W*

94. OMNE PATI VIRUS DURAVIT VISCERA C. id est hominum membra constrinxit.

WG' 96. ET SACRO F. M. nomen est morbi, ut ait Virgilius 'contactos artus sacer ignis edebat'.

W'G' 99. NEC MEDII DIRIMUNT M. id est nullum intervallum est aegritudinis inter vitam et mortem, sed ut coeperint languere, mox pereunt.

100. CADENTUM morientium.

101. INCONDITA non sepulta.

103. SPARGERE FUNUS ERAT civibus, inquit, occisis hoc pro sepultura dabant, ut eos extra tentoria abicerent. Ut enim tot humarent, non sufficiebant. Ex his ergo cadaveribus lues maior increvit.

104. PULSUSQUE AQUILONIBUS AER ut Salustius 'quia prominens aquilonibus minus gravescit quam cetera'. Sedavit ergo ex parte morbos vicinum mare et flatus aquilonis.

105. PEREGRINA MESSE advecticia frumenta dicit; nam quae ibi nata sunt, ea pestis infecerat.

WG' CARINAE id est hos minuere labores.

W'G' 106. SPATIOSIS COLLIBUS H. de Caesarianis incipit dicere, quod famem patiuntur, cum ipsi liberi sint extra aggerem constituti.

W'P 109. TURGENTIBUS legitur et surgentibus.

W'G' 110. CERNIT id est Caesar.

111. IN PECUDUM CECIDISSE C. ut herbis pascerentur in terram proni.

112. LE[c]TUMQUE MINANTES venena gestantes.

19.

2 confixit *W'* || 3 ut . . . 4 edebat *om. G'* | Virgilius] *ge. III 566* || 6 coęperit *G'* || 8 CADENTUM] dentium *W om. cett.* || 11 dabant] erat *U* | territoria *G* | eicerent *U* || 12 Ut . . . sufficiebant *om. W'* | sufficiebant *AR'* sufficerent *G'* || 13 maior *om. G'* || 14 ut] ut ait *U* | Salustius] *Maur. III 78* || 15 aquilo *W'* | gravascit *G'* | Sedavit] Sed avit *G* se davit *P* sed abegit *W'* || 17 adventitia *P* || 18 ea *om. UV* | corrupit U_2 *V* || 19 minuere] iniere *G'* || 20 H.] hoc *G* h̄ *P* | incipit dicere] dicit *U* || 21 intra *G'* || 26 terram *V* terra *W' G'* || 27 portantes *U*

114. QUAE FRANGERE MORSU subaudimus 'haec miles diripiens'.

117. OBSIDET HOSTEM id est Pompeianum militem frugibus omnibus abundantem.

121. ET RAPTUM FURTO s. ut latenter exeat, id est Caesare nesciente.

122. LATIS EXIRE RUINIS id est palam et dimicans.

124. ET QUA VIA CAEDE PARANDA EST id est hac quaerit WG' exire.

126. QUA MINICI CASTELLA v. per illam, inquid, partem W'G' Pompeius egressus est, qua castellum Minici constitutum est.

CONFRAGA confragosa.

128. MOENIA illum aggerem dixit, quem extruxit miles Caesaris * * * obsidebat.

129. LACIAE FULSERE v. 'volucres' accipimus aquilas, quae feruntur in pilis.

130. NEQUID VICTORIA F. sensus hic est: ne Pompeius videretur vicisse per vulnera, Caesaris milites solo timore vincuntur; hoc est: non restiterunt.

132. QUOD SOLUM VALUIT V. prima virtus est acceptum locum tueri, secunda eundem locum etiam corpore possidere prostrato, ut ait Salustius milites laudans 'quem quisque locum vivus pugnando ceperat, eum amissa anima corpore tegebat'. Isti ergo hoc solum fortiter fecerunt, quod in eodem loco ceciderunt, ubi stare debuerant; hoc est, quod fugati non sunt.

IACUERE PEREMPTI Caesaris milites.

134. ET NIMBUS telorum densitatem nimbum appellavit.

---

1. 20 (hoc . . . restiterunt). 23 (Salustius) — 25 (tegebat).

---

4 omnibus *om. W'* || 7 et *om. G'R'* || 8 hac *om. W* || 10 inquit *G'* || 11 quia *P* || 18 sensus hic est *om. W'* || 23 prostratos *W* prostratus *G'* | Salustius] *Catil. 61, 2* | milites laudans *om. U* || 24 pugnandi *W'* | acceperat *U* || 26 eo *W'* || 28 milites cesaris *U* || 29 Nimbusque ferens *G* Nimbus · q. f. *P* | densitatem telorum *U* | nominat *U*

134. Peribat quippe deerant, qui vulnus exciperent, omnibus interemptis.

136. Lapsumque m. 'lapsum' id est ruinam.

139. Iam mundi iura patebant hoc est: pristinum imperium receperunt, ut regnarent in orbe toto, quod perdiderant nuper inclusi.

Patebant legitur et tenebant.

140. Nec Caesare toto id est si ipse cum suo adesset exercitu et hunc locum conaretur auferre, non posset.

WG' 141. Unus id est Sc⟨a⟩eva.

144. Scaeva v. nomen dicit, quis sit hic unus vir, cui nomen est Scaeva.

W'G' Castrorum in plebe m. miles gregarius militabat, ut ait Cicero 'meruisse [se] vero in eo bello, quod tum p⟨opulus⟩ R⟨omanus⟩', id est militasse; ante ergo gregarius centurio factus est in bello Gallico Scaeva.

146. Longo gerit ordine v. insigne centurionis.

WA'R' 148. Quam magnum virtus id est [et] qui nesciret crimen magnum esse, si quis in civili bello fortissimus probaretur.

W'G' 150. Tuta fugae cernit id est postquam videt eos deseruisse pugnam et fugae tuta captare.

153. Terga datis morti ut nec fuga sit profutura.

Cumulo vos de[e]sse virorum id est pleno numero vivorum deesse vos non pudet, sed quaeri inter sepulcra latentes et corpora mortuorum?

W'A 154. Interque c. quaeri non pudet?

W'G' 155. Pietate remota hoc est pietatem indignatione removete.

---

3 casum vel *(om. P)* ruinam *G'* || 6 nuper perdiderunt *G* | nuper perdiderant inclusae nuper *P* | inclusae *G* || 7 et tebant *W* || 8 si ipse] sub se *W'* || 11 quid *W* || 13 Sceva miles gregarii militis militabat *U* || 14 Cicero] *or. pro Muren. 5, 12* | se *exh. W'* | vero stipendia *Cic.* || 16 est *om. U* | Scaeva *om. U* || 18 et *exh. W* || 19 esse quis in civili bello fortissimus *W'* esse in civilibus armis ut fortis si quis *R'* esse in civilibus armis ut fortissimus *A* || 20 pro ost quam *W* | eos videt *U* || 23 D · *G'* || 24 sed . . . 25 mortuorum *om. G'*

158. ISTA DIES IERIT hoc est: non sine Pompei poena hic dies transigetur.

159. CAESARIS IN VULTU si praesens esset Caesar, cum ego me morti offero, felicius interirem; nunc enim in alia parte est.

TESTEM HUNC FORTUNA N. Caesarem. WG'

161. PECTORIS INPULSU hoc est: cum sponte itis in mortem, tela confringite. W'G'

INPULSU legitur et incursu. WD

IUGULIS id est vestris. W'G'

162. SONITUSQUE RUINAE pulvis, inquit, et sonitus deiecti aggeris eo usque pervenit, ubi Caesar est constitutus.

167. ATQUE AVIDI S. id est cupientes videre quid faciat.

169. AN PLUS QUAM MORTEM V. D. sensus hic est: multi iuvenes secuti Scaevam intellecturi tunc, an virtus, quae a multitudine et in locis teneretur adversis aliquid amplius posset praestare quam mortem, id est an et servare posset homines, cum et hostes essent plurimi et locus esset adversus.

ILLE RUENTI Scaeva.

172. TOTAEQUE VIRO DANT T. R. nam pro telis saxa contorsit de aggere dissipato.

173. HOSTI id est minatur. WG'

SEQUE IPSE MINATUR id est quod et se ipsum super ipsos praecipitet.

174. CONTRARIA P. hostilia. W'G'

176. AMPUTAT ENSE MANUS hostium ascendentium.

177. AC MALE DEFENSUM non defensum, quippe iam fragili, ut Virgilius 'et statio male fida carinis'. WG'

3 adesset *U* || 4 ego *om. G* | facilius *P* fa$\overset{ci}{\underline{ci}}$lius *G* || 7 cum *om. G'* | in *om. P* || 8 constringite *P* || 9 ⟨incursu⟩ vel inpulsu *AR* || 10 ventris *W'* || 11 sonitus qui deiecit aggeres *W'* || 18 et hostes essent] et hostes *W'* essent (esset *P*) hostes *G'* || 20 reverti *W om. cett.* || 21 Tutaeque *W* || 24 et *om. G'* | ipsum *om. W* || 28 *nil nisi* i. non *U* || 29 ut . . . carinis *om. G'* | Virgilius] *Aen. II 23* | stacio *cod.*

W'G' 181. ADMOVERE SOLO hoc est: postquam talis cadaverum cumulus excrevit, ut altitudine iunctus ad muros eosdem cum solo aequaret et sterneret.

W'G 182. SUPER desuper.

WG' 183. QUAM PER SUMMA RAPIT id est quem admodum rapit.

W'G' RAPIT scilicet saltus.

185. VINCIT QUEM RESPICIT H. hoc est: quacumque se contorquet, occidit inimicum.

WG' 186. NON ASPER S. M. 'asper' acutus, ut Virgilius 'inprovisum asp[e]ris veluti qui sentibus anguem'.

W'G' 187. FRANGIT NON V. H. sensus hic est: sic adsiduitate occidendi acies Scaevae mucronis hebetata est et coepit impetu percutientis adversos hostes frangere potius, quia obtunsa non poterat vulnerare. Et est ordo: mucro Scaevae frangit percussum hostem, non vulnerat.

WG' 189. ILLUM OMNIA TELA id est premunt.

190. NON LANCEA FELIX nulla non felix; quotienscumque, inquit, telum Scaeva contorsit, totiens vulneravit.

191. BELLUM id est totum exercitum, per quem est bellum.

192. ATQUE VIRUM id est Scaevam.

W'G' 195. IN SUMMIS id est intimis.

OSSIBUS HASTAS patefacta, inquit, vitalia ideo non effundebantur, quia hastae in ossibus fixae eadem exire prohibebant; non ergo obstabant membra vitalibus, ne exirent, quippe perfossa, sed sola tela, quae fixa ossibus adhaeserunt.

196. QUID NUNC VESANI ἀποστροφή poetae ad Pompei milites facta.

199. MURALIA quibus muri extruuntur, ut solidi sint, dum saxa gravia conlocantur.

WG' PONDERA SAXI id est obruant.

---

2 tumulus *WG'A* || 7 quocumque *U* quic. *G'* || 8 contorsit *U* || 9 ut . . . 10 anguem *exh.* *W* || 9 Virgilius] *Aen. II 379* || 11 Frangit s. m. (n. *G*) *G'* | si *W* || 13 adversus *G'* || hostis *WP* || 14 obtusa *G'* || 17 quociensque *W* || 20 Et *W om. cett.* 24 obstabunt *WG'* || 27 apostrofa *U* αποςτροφον *P* APOSTROPHON *R* apostrophon *GDV* Apostrofo:n *A*

200. FERRO et bello. W'AR'

BALISTAQUE hoc est: a bello et a limine portarum repellebat. W'G'

LIMINE legitur et limite. W

203. LEVAQUE VACASSE id est noluit se clipeo tegere, ut libera manu laeva etiam eadem dimicaret. W'G'

204. AUT CULPA VIXISSE nullum, inquit, vitavit periculum Scaeva, ne si evasisset, hoc crimen incurreret, ut videretur per ignaviam liberatus; hoc est, quod Didoni excusat Aeneas 'testor in occasu vestro nec tela nec ullas vitavisse vices Danaum'.

SUA id est veritus. W

205. SOLUS OBIT circumit, tamquam ipse his occurrat. WG'

IN PECTORE SILVAM 'silvam' hastarum multitudinem dixit, quae pectori eius adfixae sunt. W'AR'

206. IAM GRADIBUS F. id est gressu. WG'

ELIGIT HOSTEM ut scilicet pondere suo premens interficiat. W'G'

207. PELAGI MONSTRIS ipse elephas. W

208. SIC LIBICUS et Getulus.

209. SQUALENTI nigro. W'G'

211. CITRAQUE CRUOREM confixae ferae stant tela, quia viscera penitus latent, ad quae hasta non pervenit.

212. FACTA et iacta. WG'

217. NERVORUM VINCULA venas oculi dicit. W'G'

221. AM[M]ENTAVIT proprie dictum. WG'

223. IMPETIT id est petit; compositum pro simplici posuit.

224. PERDIDERAT VULTUM amisso uno oculo Scaeva. W'G'

226. VICTORUM Pompeianorum.

---

1 et] legitur et *A* vel *UR'* || 2 repellit *G'* || 4 limine fit et *W* || 8 nisi *U* | occurreret *U* || 10 testor] *Verg. Aen. II 432. 433* | vestro n. t. u. *G'* || 13 circuit *G'* || 15 quae . . . sunt *om. U* | dixit . . . sunt *om. AR'* || 17 scilicet ut cum *G'R'* | interficias *G'* || 20 ⟨Getulus⟩ *Al.* Sic lybicus *R'* || 22 stant · stante laquia *W* || 23 atquę *W* || 25 nervos oculi venas dicunt *U*

226. E[T] SANGUINE PARVO id est quam sunt e parvo sanguine effecta.

227. CONSPECTUM IN CAESARE VULNUS id est non sic exultarent Pompeiani, si vidissent ipsum Caesarem vulneratum, ut nunc gaudent, cum parvus Scaevae sanguis effusus est.

229. ET A VULTU P. V. R. ut in vultu humilis videretur.

230. PARCITE haec omnia simulate loquitur, ut Pompeianos decipiat.

CIVES quippe Romani.

232. NON EGET ipsa mors.

SED VULSIS P. T. sensus hic est: nihil adiuvat celeritatem mortis, si adhuc in me tela mittatis. Tanta enim iam infixa sunt, ut si me mori vultis, ipsa meo corpore vellenda sint quam alia ingerenda. Nam cum hastas coeperitis educere, mors sequetur.

234. HOC VESTRO P. D. ut adhuc viventem me videat imperator, id est Pompeius; et dicit, quem admodum profuturum sit.

235. CAESARIS EXEMPLUM P. in castris, inquit, me locate Pompei, ut aliis sociis meis non exemplo sim ad honestam mortem, sed ad Caesarem deserendum.

WG' 237. RECTO GLADIUM id est Scaevae.

238. PARITER L. amplexus est enim Scaevam, ut quasi captivum ferret in castris.

W'G' 240. INCALUIT V. Scaevae.

243. SUMMITTAT C. S. id est sua.

244. SEGNEMQUE AD F. P. deest me, qui mortem metuerem, ut vos timetis.

246. QUAM MIHI MORTIS AMOR id est ego magis amo mortem gloriosam quam vos Pompeium et causam senatus.

---

1 quam] qui iam *G* quia iam *P* | e] de *G* te *P* || 5 parvis *P* parvi *G* | sanguis *om. U* || 6 V.] n. *W om. cett.* || 9 o romane *U* || 11 P. T. *G'*] t. o. *W* | nil *G'* || 12 tela in me *U* || 13 fixa *U* ; vultis mori ipsa corpore meo sunt vellenda quam sint alia *U* || 14 sunt *W* || 15 sequeretur *U* || 16 me viventem me *U* || 19 inlocate *W* || 21 deferendum *G'* || 27 deest *W*] i. *U* s. *G'* | qui] i. ut *U* || 29 ergo *W*

248. Dedecus h. b. id est Caesar.

Crimenque r. adventu Caesaris magnam infamiam Pompeius evasit. Videtur enim nunc non solum Scaevam fugisse Magnus, sed exercitum Caesaris, qui cum eo venit.

250. Subducto qui M. r. nam postquam recesserunt Pompeiani, tu peristi.

Sanguine f. id est tuo.

256. Exornantque deos valde ornant, ut Cicero 'exornat ample magnificeque triclinium'. W'P

257. Armis S. t. id est exornant. WG'

258. Si tibi durus Hiber id est si adversus externos hostes ita fecisses. W'G'

Hiber Hiberus. WG'

259. Cantaber e. hoc est: si te fugisset aut Cantaber, qui habet arma exigua, aut Teutonus, qui longa, ut ait Virgilius, 'scutis protecti corpora longis'. W'G'

261. Templa potes quia triumphum non habent bella civilia.

Ululare t. clamare sollemnibus vocibus in triumpho.

262. Dominum virtute p. dominum urbi Romae, id est Caesarem tu fortiter pugnando quaesisti.

263. Nec magis ordo: nec magis quievit quam fluctus, qui inliditur scopulo, conquiescit.

265. Tollentibus commoventibus, ut Vergilius 'et tantas audetis tollere moles'. WG'

266. Aut latus deest 'cum': aut cum latus alti montis adest. W'R'

268. Castella profundo proxima mari. W'G

2 adventu enim *U* | adventum *G* || 4 Magnus *om. U* || 6 periisti *U* || 8 valde] vel de *P* | ut . . . 9 triclinium *exh. W* || 8 Cicero] *in Verr. act. II lib. IV 27, 62* || 13 hiber *G* || 14 fuisset *U* || 15 longauit virgilius *U* || 16 Virgilius] *Aen. VIII 662* || 17 bella civilia non habent *U* | *schol. v. 258. 259. 262 ab alt. m. in U* || 22 quiescit *UR'* || 24 ut . . . 25 moles *exh. W* || 24 Vergilius] *Aen. I 134* || 26 aut cum . . . 27 adest *exh. W*

W'G' 269. GEMINI M. R. equestri et pedestri proelio.

ARMAQUE LATE milites suos.

270. LAXAT TENTORIA at non tentoria distendit, sed milites, qui sunt intra tentoria. Per metonomiam dictum ab eo, quod continet, id quod continetur.

271. MUTANDAEQUE IUVAT et delectat eum castra mutare.

272. SUPER AGGERE T. ordo: super ripas excurrit tutas aggere.

W' 274. SI QUA sicubi, ut Virgilius 'si qua possent tectam aciem perrumpere'.

W'G' 276. TRANSIT id est Padus.

277. ILLOS TERRA F D. cum enim rivos suos intorserit et meatus, aliis adimit agros, aliis confert; adimit qua vadit, confert unde discedit.

WG' 279. QUAE PRODIDIT id est proelia.

W'G' 281. ET VETERIS quasi olim factae.

282. ACCENDIT P. I. L. id est ducem Caesarem.

283. ET VICTO CAESARE SOMNUS nam ita securi erant et remissi, tamquam Caesarem vicissent.

285. TORQUATO hic dux erat in Pompei castris.

RUIT INDE MINAX Caesar.

WG' QUI CESARIS ARMA Torquatus.

W'G' 286. QUAM MALO N. T. sensus hic est: tam celeriter Torquatus Caesaris agnovit adventum, quam celeriter tremente malo commoveri Circeam tempestatem nauta cognoscens procellae eius omnia vela subducit.

288. MURO BREVIORE RECEPIT supra ⟨269⟩ enim dixerat 'armaque late spargit'.

---

3 at *om. G'* || 4 in tentoriis *G'* | metonimiam *W* metom miam *U* metonimiam *P* || 5 id] id est *W'* | continuit *U* || 6 munandeque *W* *om. cett.* | Id est iuvat illum castra *U* | movere et mutare *P* || 8 aggere *UAR'* a(ggere) · c · *WG'* || 9 ut . . . 10 perrumpere *exh. W* || 9 Virgilius] *Aen. IX 512. 513* || 12 interserit *G'* || 13 agris *P* || 17 ducem] ducem et *G* ducem id est *AR'* || 20 Torquatus *G'* || 23 N.] nautae *W* || 25 commoveri *Keller* commovere *codd.* | circeam *G'* circium *W'* || 26 procellae *G'* procella *W'* *an* procellae causa ? || 27 enim *om. W* | dixerat enim *U*

289. Ut parva ut in minore circulo spissiores milites collocaret. WG'

291. Cum super desuper, id est a tergo. W'G'

293. Habitans in vallibus id est quicumque de hominibus ibi commanens. W'

294. Encelado spirante n. et 'notum horret' accipimus 'spirante Encelado' et 'spirantem noto horret Enceladum'. W'G'

295. Et torrens in c. d. A. sensus hic est: non sic habitans aliquis in Aet[h]naeis vallibus noto spirante horret Enceladum, nec sic ardens Aet[h]na per cavernas omnes resolutus decurrit in campos, quem admodum aut Pompeiani confluxerunt ad Caesaris milites opprimendos aut hi timuere venientes.

297. Ante aciem ut eum vicerit pulvis glomeratus ante aciem sive ut pulvis eum ante vicerit quam acies Pompei.

Caeci trepidus ut pulverem vidit, ab expugnatione cessavit et se convertit in fugam incurrens in hostes, quos a tergo Pompeius immiserat.

298. Hostibus occurrit f. qui a tergo instabant, qua in fugam versus erat Caesaris miles.

300. Usque vel in p. p. c. id est potuerant tanti occidi, ut nullus remaneret, qui resisteret, et iam pax inter civilia bella poneretur.

Usque vel in pacem etiam usque in pacem. WAR'

301. Dux tenuit g. Pompeius non permisit occidi. WG'

Rerum legitur et regum. WV

303. Si tibi sylla loco id est quia omnes occideret, dum nescit ignoscere. WG'

---

3 id . . tergo *om. G'* || 5 ibi *om. U* || 6 encelados spirantē *W'* Enceladum s. *G'* | horrectacipimus *W* | hor et *U* || 7 spirantem celado *W'* || 9 aethenae *U* ethnae *W* || 11 resoluta *W'* resolute *prU* | campis *G'* | quomodum *W* quo modo *U* || 13 hi *om. U* | aut intumuere *G'* || 15 eum *om. U* | ante *om. W* || 17 Cecidit *W'* || 18 hostem quem *UV* || 19 adergo *P* || 21 miles caesaris *UDV* || 27 ⟨legum⟩ vel rerum *G'* || 28 quam *W* | occidisset *G'*

W'G' 304. PRODEST TIBI S. T. dolet, inquit, mihi Lucano, o Caesar, quod magnitudo sceleris tui tibi prodest; nam cum ideo merearis occidi, quod adversum pium generum bella sumpsisti, ideo non occisus es, quia pius est, contra quem dimicas.

306. NON UTICAE L. C. id est non flesset postea, si tu nunc perisses; nam Cato ibi occiditur.

HISPANIA MUNDAE in hac enim civitate Caesar pugnavit postea contra Pompei filium.

WG' 307. ET INFANDO P. S. N. ipsius Pompei sanguine.

W'G' 308. NOBILIUS P. id est non gestasset Pompei cadaver Nilus, quod cadaver nobilius ipso rege Ptolom⟨a⟩eo erat.

WG' 309. NEC IUBA M. Iuba, rex Maurorum, Pompei socius fuit, qui victo Pompeio occisus est a Caesare in Africa. 'Nudum' ergo dixit inhumatum.

W'G' 310. PLACASSET S. F. nec placasset Scipio. Scipio enim Africanus fuit, qui vicit Hannibalem, ex cuius genere hic Scipio in Africa est interemptus.

311. SANCTO C. V. C. quasi vita Catonem perdiderit, non Cato vitam.

312. ULTIMUS ESSE D. si Pompeius Caesari non pepercisset

W'aR' 313. EXIRE evadere.

Wa 314. AVERSO NUMINE ubi non prospera sibi fortuna est.

WG' 315. LACERO lacerato.

W'G' 316. FUGASSET fugam ipse fecisset, id est Caesar.

318. HORTATU P. S. ATQUE H. C. cum enim Pompeius fugientem Caesarem semper insequi praepararet, temptaverunt ei milites sui persuadere, ut Romam potius contenderet.

22.

1 mihi inquit *UV* || 2 o *om. G'* | tibi *om. U* || 4 bellum *U* || 6 flesses *U* | tu] tunc *P om. U* || 7 occidit *G'* || 9 postea *om. U* || 13 socius] occisus *W* || 14 a *om. G'* | caesarem *P* || 16 nec placasset Scipio *om. U* || 21 ESSE D.] esset *W om. cett.* || 23 quia ibi prospera fortuna non fuit *a* || 25 ipse *om. U* || 26 HORTATU (*G'*)] ostentantur. p. s utq; he. *W* cum enim *W*] cum inquit *G'AR'V* cum decrevit *U* || 27 praepararet *om. U* || 28 ei *om. U* || 29 tenderet *P* tenderent *G*

320. EXEMPLO REDDAM P. Caesar enim supra cum exercitu ingressus est Romam. 'Caesaris' ergo 'exemplo' 'ut fecit Caesar' accipimus. WG'

321. NISI DIMISSO id est privatum. W'P

322. MOTU S⟨URGENTE⟩ vel urgente. W

Cum primum bella civilia commota sunt. W'AR'

324. DUM BELLA RELEGEM eam, inquit, usque in ultimam Scythiam, dum tamen procul ab urbe Roma bella submoveam. W'G'

328. A POTIUS NE QUID B. ordo est: a ne quid potius bello patiaris in isto, suam potius esse te putet Caesar, ut Vergilius 'a te ne frigo⟨ra⟩ laedant'.

NE QUID BELLO id est melius, ut, cum ego ab urbe absum, aestimet eam esse suam Caesar, quam ut me et exercitu ingresso sentiat Roma bella gesta esse civilia.

330. CONVERTIT et condixit. WG

331. CANDAVIA mons Macedoniae. W'G'

333. THESSALIAM id est in Thessalia, qua parte diem attollit Titan horis brumalibus. WG'

334. RUPES OSSEA COERCET id est ipsum Titana.

333. BRUMALIBUS HORIS hiemalem dicit orientem. W'G'

334. RUPES OSSEA dicit hiemali soli in his locis Ossam esse oppositum, aestivo Pelion solstitiali tempore.

338. OTHRI⟨S⟩ hi omnes montes sunt, ut ait Vergilius 'ter sunt conati inponere Pelio Ossam'; alibi 'Othrynque nivalem'.

335. ALTIOR AESTAS aestivum dicit orientem.

---

2 exemplum *G'* ‖ 3 accipimus *om. G* ‖ 4 privato *U* dimissum *G* ‖ 6 civilia bella *W* | mota *AR'* nota *U* ‖ 7 ea *W* ‖ 8 Roma *om. U* ‖ 10 Ac *et* ac *G* ‖ 12 ut ... 13 NE] Ne *G'* | Vergilius] *buc. 10, 48* ‖ 14 absim *G'AR'* | estimaret esse *G'* | me et *W'*] meo *G'AR'* ‖ 16 conduxit *G* | ⟨conduxit⟩ convertit *UPED* ‖ 19 brumalibus thessaliam *W* ‖ 20 titan *W* ‖ 21 dicitur *U* ‖ 22 hoc dicit *G'* ‖ 23 tempori *WprU* 24 Vergilius] *ge. I 381* ‖ 25 inponere *om. P* | prelio *W* | alibi *Aen. VII 675* ‖ 26 nialem *W* ‖ 27 estus *G* | aestivam dicit gentem *G'*

WG' 337. AT MEDIOS IGNES meridianum, inquit, solem, cum in leonis signo solstitium est, Othrys summovet.

W'G' 339. ET IAPYGA nomen venti, ut Vergilius 'undis et iapige ferri'.

PINDUS et hic mons est.

340. ET MATURATO P. hoc est: praecidit legitimum lucis occasum; nam mox ut sol post ipsum montem ierit, hic omnia magnitudine sua inumbrat et cito mittit in noctem.

341. IMI BOREAN HABITATOR O. qui, inquit, sub monte Olympo et in radicibus eius habitant, nec a septentrione verberantur nec ipsius ursae sidus aspiciunt, quod sidus integra in caelo nocte resplendet.

WG' 345. NEC PERVIA TEMPE Graece pluraliter declinavit, ut Vergilius 'frigida Tempe'.

346. IMPLENTIBUS hoc est fluminibus.

UNUM legitur et undis.

W'G' 347. CRESCERE CURSUS ERAT hic, inquit, fluminibus erat cursus, ut stagnum inplerent et altius facerent. Nam intra ipsos montes nemoraque pervia aquae omnes cohibebantur et in mare exitus non habebant.

POSTQUAM DISCESSIT hunc enim montem Hercules fregit. 'Discessit' ergo separata est, ut Salustius 'atque omnis Italia animis discessit'.

OLYMPO hoc est: postquam ab Olympo Ossa est separata.

348. SUBITAEQUE RUINAM quod in mare tot fontes et flumina pariter cucurrerunt.

350. EMATHIS PHARSALOS nomen est civitatis dictum nominativo casu numero singulari.

---

1 Ad *codd.* || 2 in *om.* *W* | othin *G'* | sum movat *W* || 3 ut . . . 4 ferri *exh.* *W* | Vergilius] *Aen. VIII 710* | und et iam pige *W* || 6 P.] procedit *W'* | praecedit *W'* || 7 ipsum] ippium *et in marg.* vel ipsum *W* pindum *G'* | ierit] erit *G* erat *P* || 8 inumbrabat *U* | immittit *G* Immit *P* || 9 inboream habitaturo *U* | habitaturio *W* || 14 ut . . . Tempe] *om.* *G'* | Vergilius] *ge. II 469* || 17 hic] Sensus est; hic *G* sensus est hic *P* || 18 uti *W* || 19 nemore · k. nec *W* nemora nec *U* nemoraque *om.* *G'* || 22 ut . . . 23 discessit *om.* *U* | Salustius] *Maur. I 21* || 26 concurrerunt *U* || 28 casu numero *om.* *U*

350. Aequorei a Thetide matre, quae nympha est; ideo ergo melius sub undis mansura, quia regnum est aequorei Achillis.

351. Rhoeteia Troiana.

352. Quae tetigit Philace id est eminet. Phylace civitas est. Hinc fuit navis Protesilai, quae prima tetigit litora Troianorum.

Pteleosque civitas Pharsaliae.

Et Dorion ira apud Dorion provocatae Musae a Tamira ad cantandum sunt, quae victum caecum reddiderunt, ut meminit Homerus in catalogo libri secundi ⟨595⟩.

Dorion eminet. W

353. ⟨Flebile⟩ factum. Nobile Pieridum flebile et nobile utrumque legitur. W'

Tracim hoc Trachin accipimus, id est eminet. W'G'

354. Lampados H. multi enim volunt, quod hic est Hercules concrematus. WG'

355. Olim atque L. p. hinc enim Achilles fuit, ut Vergilius 'Larisseus Achilles'. W'G'

Ubi nobile q. ordo: ubi nunc super nobile quondam Argos arant. Argos autem Thessalicum accipimus, non Gr⟨a⟩ecum esse.

357. Monstrat Echionias a conditore nomen adiecit.

Penteos e τοῦ *Πενθέος* declinavit. W'

358. Colla caputque p. ordo: exul parens. Agaue exul facta est, postquam facinus sanata cognovit. W'G'

---

2 undas *P* | 4 roetheia *W om. cett* | 5 idem enun et *W om. G'* || 6 nomen est civitatis *G* | protesilia *P* | 9 doriona *W* | *hoc schol. exh. EV, sed pro* 10 quae . . . 11 secundi *scribunt* victum illum excaecaverunt | 12 doriones geminet factum nobile apieridum flelix et nobile *W* | 13 ⟨Flebile⟩ legitur et nobile *UG* vel nobile *P* | 18 fuit *om. W* fuit Achilles *G'AR'* | ut . . . 19 Achilles *om. G'AR'V* Vergilius] *Aen. II 197* | vergilius et *W* || 20 ordo est *U* 22 greci *W'* || 24 τγοιπενθεος *U* τγοιτενφeoc *W* 25 capudque *W* | p. (= parens) *exh. W* 26 est *exh. G'*

359. QUESTA QUOD H. S. haec una de Bacchis filio caput exsecuit furore correpta. Postea resipuit et concrematum rogo caput eius tradidit sepulturae. Ergo questa est, quod non plus rapuerit de filii membris, ut modo plus humaret.

WG' 361. PURUS [FLUIT] IN OCCASUS id est in occidentis partes. AEAS nomen est fluminis.

W'G' 362. IONIO id est in Ionium mare.

363. AVECTAE PATER ISIDIS Inachum fluvium dicit cuius Io filia in Isidem conversa est. Ergo nec fortior labitur et ipse, inquit, parvo gurgite fluit ut Aeas.

364. PAENE GENER Acheloum dicit, qui concertavit cum Hercule, qui Penei filiam Deianiram haberet uxorem; ideo dictum 'paene gener'.

OBLIMAT E. U. 'oblimat' harenas cogens limo implet. ECHINADAS autem nomen loci accipimus.

WG' 365. ET MELEAGREAM id est et Meleagream Calydona Euenos secat.

W'G' MACULATUS NESSI SANGUINE ibi enim Hercules Nessum Centaurum interfecit.

WG' 366. EUENOS nomen est fluminis.

367. SPERCHIOS U. fluvius, ut Vergilius 'ubi campi Sperchiusque'.

W'G' 368. INRIGAT AMPHRYSOS iuxta enim hoc flumen pecus Admeti Apollo pavit, ideo dictum 'famulantis'; sic Virgilius 'pastor ab Amphryso'.

---

1 bachidibus fuit · filio *G'* || 2 resipuit *W* respuit *U* || 3 ei *U* || 4 de membris filii sui ut plus *G'AR'* || 7 ueas *exh. W* || 9 inochum *G'* || 10 cuius . . . 11 Aeas *om. G'* || 11 ut eneas fluit *U* | ueas *W* || 13 spenei *G'* || 14 dictam *U* || 15 *nil nisi* limo implet' *exh. U* | impellit *G'* || 16 echinidas *W* Innadas *P* | loci nomen *WP* | accipimus · quo achelous victus fugit cornu mutilatus *G'* || 17 calydonae uenos *W* || 18 eueneus *G* euneus *P* || 19 Maculatus · s. n. *G'* | ibi] i. *U* || 20 interfecit vitiata deianira *G'* || 21 est *om. G'* || 22 ut *bis in W* | ut . . . 23 Sperchiusque *exh. W* || 22 Vergilius] *ge. II 486. 487* || 25 sic . . . 26 Amphryso *om. U* | Virgilius] *ge. III 2*

370. Aera nec tenues hoc ideo mirum est, quia contra naturam est. Nam omnes fluvii et nebulas de se fundunt et aerem humidum et auras tenues, quod solus hic non facit.

Anauros nomen est fluminis. WG'

372. Peneo donavit a. nam multi fluvii in hunc intrant et ad maria cum suo nomine non veniunt, sed iam Penei: [h]is inmixto secum alio quocumque flumine. W'G'

374. Phoenixque Melasque nominativi sunt singulares: hic Asopos, hic Phoenix, hic Melas. WG'

375. Cum venerit u. id est in Penei. W'G'

377. Siccis et scissis. WG'

Arvis et undis.

Pro siccis u. a. 'pro siccis undis' id est ita per medias undas Penei vadit neque ei confunditur, tamquam per terram influat habens suas ripas. W'G'

379. Et capitis memorem et originis memorem, quam ducit ab Styge, Penei undis velut levioribus nolle misceri.

380. Superumque sibi quia per Stygem dii iurare dicuntur; 'superum' ergo 'superorum', scilicet ne incipiat ab his contemni, si Penei fluctibus misceatur.

Timorem 'fama est' subauditur.

381. Patuerunt a. a. quae antea paludibus tegebantur. W'AR'

382. Bebricio Bebrycia gens est, ut ait Virgilius 'qui se Bebrycia v. ⟨A.⟩ d. ⟨g.⟩ f.'. WG'

Discessit separatus est et divisus.

385. Et Magnetes equis id est cogniti, ἀπὸ κοινοῦ.

Gens cognita r. ab his enim Argonautae orti sunt.

---

23 (qui) . . . 24 (f.)

5 intrantes ad *G'V* ‖ 7 [h]is *Keller* ‖ 8 plenixque *W om. cett.* ‖ 9 hic Asopos . . . Melas *exh. W* | penix *W* ‖ 11 et siccis *G om. P* ‖ 13 Pro . . . undis *om. U* ‖ 15 fluat *U* | ripas suas *G'* ‖ 17 a *G* | livioribus *P* luioribus *G* ‖ 18 stigiam *G'* ‖ 19 ergo pro *U* ‖ 20 misceatur *om. W* ‖ 23 ut . . . 24 f. *om. G'* ‖ 23 Virgilius] *Aen. V 372. 373* ‖ 24 bricia *W* ‖ 25 et divisus *om. G'* 26 aπολο · ι n o r *W* ΑΠΟΚΥΝΟΥ *R'* ΑΠΩ ΚΩΙΝΩΥ *A om. G'* ‖ 27 orti sunt *exh. G'AR'*

WAR' 386. IXIONIDAS de Ixione procreatos.

W'G' 387. PELITHRONIIS Thessaliae regio est.

NUBES quae pro Iunone subposita est.

388. PHOLOES Pholoe mons Thessaliae est.

MONICE Centauri nomen est.

WG' 389. SUB OETEO nomen est montis.

W'G' 392. LERNEAS quibus hydra est interempta.

VECTOR Nessum Centaurum dicit, qui cum Deianiram, amatam Herculis, per fluvium transportaret, inmodestius eam contrectare ausus est. Ob hoc iratus Hercules eundem interemit. Bene ergo 'improbus per amnem' dictus est vector.

393. GELIDO QUI SIDERE F. quia hic est sagittarius in signifero circulo, quod est sidus hiemale.

WG' 394. IMPETIS petis; scilicet maiorem scorpion, id est tu arcu petis; maiorem autem ob hoc dixit, quia extentis cornibus plus spatii tenet quam reliqua signa.

396. PRIMUS AB AEQUOREA CUSPIDE a tridente Neptuni. Equum dicit, qui tunc natus est Sciphius, ut ait Vergilius 'cui prima frementem fudit equum magna t. p. t. N.'.

WG' 397. THESSALICUS natus in Thessalia.

W'AR' 399. LAPITHAE ut ait Vergilius 'frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere impositi d.'.

WG' 400. PINUS Argo navem dicit.

402. IONOS nomen est regis.

407. DIVICIAS N. D. E. in auro vel argento.

WGAD 408. ARVA legitur et antra.

---

1 procreati *AR'* || 2 pelithronus *W'* *om. G'* || 6 est *om. G'* || 7 interfecta *U* || 9 amittam *U* | immodeste *U* || 12 victor U_1 || 15 scilicet impetit · k̄ · maiorem *W* | Impetis scilicet maiorem *G'* || 16 extensis chelis plus *G'* || 17 *post* signa *add. G'AR'*: Nam spatium tenet duorum signorum. Chele enim (id est brachia *om. AR'*) scorpionis libram faciunt || 19 natus est *fin. schol. in G'AR'* | ut . . . 20 N. *exh. W* || 19 Vergilius] *ge. I 12. 13* || 22 Vergilius] *ge. III 115. 116* || 23 impositi d. *om. R'* || 25 Ionos *exh. W om. cett.* || 26 vel] ///// *U* et *G om. P* || 27 ⟨antra⟩ vel arva *PR*

409. Ad Pythia l. hoc pro argumento attulit, quod Pythius serpens de Thessalia fuerit, quia ad certamen Pythium laurus Thessaliae perferuntur. W'G'

410. Aloeus Oti et Ephialti pater. WR

411. Prope paene. WG'

412. Transcurrens ut libero meatu transcurrere astra non possent, cum ea premeret et artaret mons Ossa coniunctus Pelio; hoc est, quod Virgilius ait 'ter sunt conati inponere Pelio Ossam'. WAR'

Abstulit id est prope abstulit. WG'

413. Fatis t. l. id est a fatis, dum in ea bella civilia gerentur. W'G'

414. Castra duces Pompeius et Caesar. WG'

416. Adventare palam est id est intellegunt omnes. W'G'

417. Peioraque v. id est metu peiora cogitant quam futura sunt.

419. Turbae sed mixtus i. et hic de timentium numero erat Pompei filius, Sextus Pompeius.

416. Prop[r]ius iam f. m. iuxta fata, inquit, iam vicina trepidant degeneres se animi commovere, hoc est amplius metuunt quam vident ultimam ⟨putantes⟩ adesse fortunam.

422. Aequoreos S. p. t. postea enim piraticam exercuit et vastavit Siculum mare. Adversus hunc navale proelium gessit Agrippa. Polluit ergo hic aequoreos triumphos,

---

3 pythilium *W'* *om. G'* | proferuntur *G'* || 4 epialti *W* || 6 Incurrens interveniens (inter venus *G'*), id est ultra lunarem circulum se extendens · inter (ut *G'A*) astra planetarum scilicet lunae · mercurii · ac veneris *G'AR'* | astra *om. AR'* || 7 coniunctus Pelio *om. AR'* || 8 Virgilius] *ge. I 281* || 11 in ea *om. G'* || 12 gererentur *W'* gerũntur *U* geruntur *G'* || 15 -que v. id est] quidem *W'* | id . . . peiora *om. U* | cogitant *post* sunt *ponit U* || 18 gn. pompei *U* | id est sex pompeius *U* | sextus pompeius filius pompeii *G* || 19 iuxta *om. G'* | fata *om. U* || 20 trepidant . . . hoc] trepidant digneres se animi commovere hoc *U* trepidant. Degeneres (a. c. *add. P*). Hoc *G'* || 21 putantes *add. Keller* | esse *G'* || 22 et exercuit *W* || 23 proelium] bellum inertem *U* || 24 ergo *om. U*

id est patris sui, quando hic pirata est, cum piratas ille superarit.

WG' 424. VENTURISQU[A]E OMNIBUS AEGER id est ad omnia ventura sollicitus.

425. NON CINTHIA C. A. de exitu scilicet civilis belli.

W'G' 426. ALTRIX primum enim illic homines cibos ex glande sumpserunt; glandes ergo primae sunt fruges, id est ante frumenta iuventae.

WG' 427. AERE IOVIS D. S. quid aere sonet Iovis Dodona. Ollae enim illic esse dicuntur, per quas responsa accipiuntur; ex his si unam ora percutias, omnes sonant.

W'G' DODONA SONET id est non eum consulit, qui aut aruspex sit aut augur aut mathematicus aut aliquid tale quod secretum est, at tamen licitum.

QUI NOSCERE[T] id est non libet hoc quaesisse.

429. ET ASSYRIA Assyrios dicit in astrologia peritos.

WPEa 430. ILLE SUPERNIS id est Sextus.

W'G' 433. UMBRARUM D. Q. F. per quas umbrae vera dicere cogebantur vel quae faciebant, ut vera inferi dicere viderentur.

434. SCIRE PARUM S. cum enim futura per umbras et sacrificia inferni disquireret, constabat apud eum deos superos haec cuncta non nosse, quae a manibus malebat audire.

435. ADIUVAT IPSE L. hic enim sunt Thessalae mulieres magica arte doctissimae.

---

1 id est *om.* *U* | fuit *U* || 2 superataarit *W* supere[ra]t *U* superaret *G'* || 5 ad exitum civilis *G'* || 6 homines illic *G* || 6 glandibus *GR'* || 7 ergo] enim *U* || 9 quod vere *G'* | 10 dabantur *G'AR'* || 11 ora] muro *G'AR'* || 12 eum] eam *G'* enim *U* || 14 at] aut *G'* | licitum · sed illud quaerit quod inlicitum est *G'AR'* || 15 licebit *G'* || 16 sirios *U* syros *W* | dicunt *U* | in *om.* *U* || 19 dicerent *G* || 20 videbantur *UP* *om.* *G* || 21 factura *U* || 23 animabus (amanibus) *W* || 25 mulieres thessalae *U* || 26 doctissimi *U*

437. Quicquid non c. ars est ordo: quarum ars est, quicquid non creditur; hoc enim facere sciunt, quod nemo sit crediturus. WG'

439. Ingenuit ingeneravit in rupibus. W'G'

Sensuraque saxa c. magnetem lapidem dicit, qui sentire possit magos, cum canunt ferale archanum.

436. Quas nulla l. monstri quibus licet fingere quaecumque portenta sunt aut quae faciunt monstra, quae fingi possunt. W'

441. Vim factura deis quae factura vim sunt, ibi multa nascuntur. W'G'

Hospita Colchis Medea, quae Iasonem secuta est.

443. Impia tot populis sensus hic est: impia carmina dirae gentis surdas caelicolum aures tot populis et tot gentibus convertunt, id est ut ipsa audiantur a diis, cum alter nullus hominum soleat audiri.

444. Carmina gentis ordo: et impia carmina dirae gentis. WG'

445. Vox illa recessus magorum incantatio, quae usque ad eos pervenit. W'G'

447. Quod id est numen. WG'

Non cura poli deos nulla res sic revocat ab hominibus quem admodum poli cura, sed hanc derelinquunt, cum magae Thessalae incantare coeperint. W'G'

Caelique volubilis u. id est cura, quae numquam finitur, sed in se ipsam redit.

449. Persea l. ubi Perseus est educatus.

Memphis civitas est Aegypti. WG'

---

2 facere] fit · ri *W* | sciunt *exh. AR' om. WG'* nemo sit] ne *W* || 4 in rupibus *om. G'* || 6 archanā *G* archana *P* || 7 quos *W'* | nostri *W'* || 10 vim *G'* enim *W om. U* | sunt] sunt in̄ *U* || 13 populis et tot gentibus *U* || 16 audire *G'* || 18 magnorum *W* maiorum *U* | cantatio *W'* || 19 deos *AR'* || 21 res *om. G'* | omnibus *W'* | 22 politura *U* | dereliquid vel quunt *U* dereliquerunt *G'* || 23 magnae *W'* | thessaliae *P* || 25 et in se credit *G'* || 27 est *om G'AR'V*

W′ 450. Solvat ordo: licet solvat alienis Thessalis aris. Hoc dicit: sive eodem tempore et in aliis regionibus magi deos traducent, vincit tamen Thessalis mulier carmine suo, ut intermissis reliquis hanc dii sequantur.

W′G′ 452. Carmine Thessalidum exaggeratio magicae potestatis, ut ait Virgilius 'carmina vel caelo possunt deducere lunam'.

454. Inlicitis arsere senes ut turpi amore filias amare cogantur. Vides, quanta congessit, quod senes, quod severos, quod inlicito amore compellunt.

Nec noxia tantum hoc dixit: minus nocent venena quam carmina.

456. Frontis amature s. p. f. ut Virgilius 'et matri praereptus amor'. Est autem ordo: aut cum subducunt amaturae fetae frontis pignora suco turgentia.

458. Excantata perit per cantus, non per potionem pervertitur.

460. Traxerunt torti hunc traxerunt; illum scilicet, quem incantant.

W′AR′ Vertigine fili ut Virgilius amorem incutiens hoc fieri iubet 'necte tribus nodis ternos, Amarilli, colores'.

W′G′ 461. Cessavere vices cum magica exerceri coepta est.

466. Praeducunt n. P. praeducunt nubila id est solem nube texerunt.

469. Excussere comis velut comas enim habent nimbi; hos nunc erigunt magae quasi comas solutas habentes.

---

1 thessalus *W* ‖ 2 in aliis] malus *W* ‖ 6 ait *om. UAR′* | Virgilius] *buc. 8, 69* | educere *G′* ‖ 9 cogantur *om. U* | vides quanta] interim quanta *W′* vides inquanta *G′* ‖ 10 quod inlicitos (inclitos *U*) amare conpellunt (compellant *U*) *W′* | quod *om. G* ‖ 11 vocent *W* ‖ 13 p. f] p. p. *W* | Virgilius] *Aen. IV 516* ‖ 14 praeruptus *UG′V* | Est autem ordo] ordo est *U* | aut cum] aut *U* ut cum *WG′* ‖ 16 cantationem *G′V* ‖ 18 illae *W′* ‖ 19 cantant *G′* ‖ 20 amorem . . . 21 iubet *om. UAR′* ‖ 20 Virgilius] *buc. 8, 77* ‖ 22 voces *exh. W* ‖ 23 Praedicunt n. p. predicunt *W* ‖ 24 nubes ex erunt *W′* | texere *P* ‖ 26 solutas] silvas *G′*

469. Ventis cessantibus ae. iterum intumuit hoc iubentibus magis, quamvis non flatibus curvaretur.

472. In ventum tumuere cum enim ea parte inflari vela solent, qua est ventus, et exterius tumescere, nunc arte magica contra ventum inflantur et intrinsecus sinus revocant vento non obstante, qui occurrit a tergo.

De rupe pe⟨pe⟩ndit omnia facta dicit contra naturam, cum pendens fluvius non decurreret et aquae rursus agerentur in alta, non [quaque] proclivia, id est retrorsum, unde descenderant, reverterentur.

Non extulit aestas per aestatem enim inundare ⟨Nilus⟩ Aegyptum solet; hoc modo negat factum.

'Extulit' ergo accipimus effudit, eiecit. W'

475. Meander direxit a. tortuosus est enim, ut Virgilius 'Meandro duplici Meliboea cucurrit' et hic alibi ⟨III 208⟩ 'errante⟨m⟩ Meandro⟨n⟩' ait; nunc ergo per carmina rectis coepit manare gurgitibus. W'G'

Rhodanumque m. contraria posuit; nam Arar mitis est, Rhodanus violentus; nunc Arari Rhodanum dicit inpulsum.

477. Explicuere iugum ut campi de montibus fierent. WG'

Nubes suspexit Olympus cum despicere soleat.

479. Dimaduere n. dissolutas nubes dicit esse per brumam et hoc in Scithia, ubi nec aestate solvuntur. W'G

480. Defenso littore c. ne Oceanus illud inrumperet.

---

1 ventis cessum iterum · K · conticuit hoc *W* Ventis c. e. Iterum intumuit hoc *G'* | videntibus *W'* || 2 quam *G'* | flatibus *W* flantibus *UG'* | curvarentur *W'* || 5 arte *G'AR'* aperte *W'* || 6 non *om. U* || 7 fata *UP* || 8 et . . . 9 alta *Wessner*] et (*om. W*) ea cursu sua ageret (uagæret *W*) qu(a)erunt alta *W'* et cursus vagaretur qua erigant (qua// ////// *G*) alta *G' ceteris om.* || 10 reverterentur *Wessner* -terunt *codd.* || 11 expulit *W* || 14 A.] aquam *W* | ut . . . 16 ait *om. U* || 14 Virgilius] *Aen. V 251* || 16 nunc ergo rectis cepit ire meatibus *U* || 18 mitis *sscr* vel lentus *U* || 21 Suspexit olimpus *G'* | cum] quas *W* || 22 nubes *om. U* || 23 nec] haec *P* | aestas *W*

479. INPULSAM id est vel solis vel lunae; et per diem enim et per noctem accedit et recedit Oceanus. Hunc ergo aestum Hemonidum carmina represserunt.

482. NISUS IN ORBEM 'nisus' axis scilicet; terrae motum hic dicit effectum.

WG' 483. VOCE RECESSIT id est magica.

W'G' 484 PERSPECTUM Q. D. C. L. O. dedit visum Olympi circumlabentis; nam terra aere cingitur, quae nunc aerem proditum dedit aspectibus.

485. OMNE POTENS A. L. hoc est: quod alicuius leti habeat potestatem et quod genitum sit ad nocendum animal, has mulieres timet et has instruit mortibus suis.

W 486. PAVET et cavet.

W'G' INSTRUIT A. id est pavet artem, quam exercet, et vim eius auget mortibus plurimorum.

487. HAS scilicet magas.

489. PRUINOSO cum in frigido loco colligere se angues soleant, nunc se extendunt carminum potestate.

490. VIPEREI C. id est incisa anguium membra in corpus iterum revertuntur.

491. HUMANOQUE C. magica verba venenum dixit humanum.

492. QUIS LABOR HIC SUPERIS vel quis hic labor est, ut sequantur, vel quis timor est, ut non repugnent, id est carminibus et herbis.

494. OBSTRICTOS HABUERE D. quale inter eos fuit pactum, ut dii carminibus obsecundent?

---

1 est solis *G* || 5 effectum magicis posse fieri *G'* | effectum] magicis posse fieri cantibus *R'* || 7 O.] et *W* || 9 dedit *Oud.* dat *V* dicit *W'G'* || 10 Omnipotens *W* | habeant *G'* || 12 timent *U* | moribus *U* | has artes timet · quibus mite effici potest *G'R'* || 14 pavit *G'* || 15 mortibus plurimorum *om.* *G* || 19 in unum corpus iterum *G'* || 20 revertantur *G'* || 21 verba *om.* *W* | verba dicit venenum *U* || 23 vel *om.* *U* | labor est] laborem *W* || 24 timorem *W* | repugnant *U* || 25 et] vel *U* | et herbis . . . 27 carminibus *om.* *G'*

494. PARERE NECESSE EST utrum coguntur his dii obsequi, an [in] ipsos delectat obsequium?

495. IGNOTA TANTUM P. M. 'ignota' nova et mirabili pietate an per magicae artis minas hoc a diis obsequium promerentur?

497. AN HABENT HAEC C. et hoc poeta quaerit, an haec carmina omnibus diis imperent an vero uni imperent semper, sed tali, qui omnes cogat quicquid facere fuerit ipse conpulsus.

502. ET NIGRIS obscuris, non ita fulgentibus ut caelestes.

503. QUAM SI ordo: non aliter quam si prohiberet i. t., ut terra intercederet et obstaret, ne posset lunae facies orbem solis aspicere. *Ἔκλειψις* dicitur lunae. Constat autem lucem a sole mutuari, quod ait Virgilius 'nec fratris radiis obnoxia surgere luna'.

504. SUAS id est tellus. WG'

505. DEPRESSA in terram deducta. W'G'

508. EFFERA DAMNARAT haec maga est, quae ut peiora et crudeliora auderet, haec omnia non magna et pia esse dicebat; hoc est 'nimiae pietatis damnarat'.

510. URBIS SUMMITTERE T. in civitate, inquit, manere non poterat, sed hoc pro inlicito habebat.

512. UMBRIS et urnis. W'

515. NON SUPERI NON V. V. non enim viventium esse solet inferna scire secreta. W'G'

TENET ORA P. sacris quidem dedita erat, sed factis contra superos; ideo dictum 'profanae'.

---

1 cogantur *G'* | diis *G'* || 2 in *om. AR'* | obsequī *U* || 3 nova *om. G'* || 4 adii *U* || 7 an . . . imperent *om. U* || 8 facere *et* ipse *om. G'* || 11 prohiberetur g. *G'* | t.] g. *codd.* || 12 incederet *U* | postolaret *sscr* obstaret *W* || 13 hęc. τ. s. a. (d. *U*) eicit *W'* | *Ἔκλειψις* . . . 15 luna *om. G'* || 14 quod . . . 15 luna *om. U* | Virgilius] *ge. I 396* || 17 terra *UP* || 18 magna *W'* || 24 viventes solent *G'AR'V* || 25 Nam vita (vitat *A*) vetat scire (*om. G'*) quosdam (*om. V*) ea (*om. G'*) quae (qui *G*) in (*om. P*) inferno sunt *add. G'AR'V* || 26 factrix *G*

519. SUBDUCUNT ab aspectibus subtrahunt.

TUNC THESSALA hoc dixerat supra ⟨516⟩ 'caeloque ignota sereno'.

THESSALA ipsa Erichtho maga.

520. EGREDITUR BUSTIS quod ait supra ⟨512⟩ 'tumulos expulsis optinet umbris'.

522. SPIRANDO id est aerem corrupit halitu spiritus sui.

524. AUXILIARE VOCAT quod portet auxilium.

NEC FIBRAS I. L. quibus dis litamus.

527. IAM VOCE PRECANTIS quicquid, inquit, petit, licet sceleratum sit, tamen a diis prima ei voce conceditur, ne iteret carmen infaustum.

531. MORS INVITA quippe ante tempus indicta.

W SUBIT, succedit, ut Virgilius 'subeunt equites', id est ingrediuntur.

W'AR' 532. RETTULIT A TUMULIS ideo perversa pompa, quia ferri magis ad tumulos consuerunt.

WG' 534. E MEDIIS R. I. R. ipsa cadavera.

535. QUAM TENUERE F. id est rapit.

W'G' 538. AST UBI SER. S. urnas dicit, quibus membra conduntur, ipsae enim faciunt cadavera tabe dissolvi.

W'AR' 539. TABE M. huius medullae tabe detracta corpora durescunt.

W'G' 543. EXCREMENTA M. ungues dicit extremos.

LAQUEUM N. Q. haec omnia ad usum colligit magicae artis, sicubi aut aliquis laqueo obiit aut cruce, haec membra conquirit.

WG' 546. ET INCOCTAS id est valde coctas.

---

1 trahunt *G* traunt *P* || 4 ericto *U* erechtho *G* erectho *W'P* || 6 obtinet *W'* | umbris *om. G* || 7 corrumpit *P* | sui *om. G* || 9 diis *UG'R'V* | litatur *UV* || 10 inquit *om. G'* || 11 nec *W'* || 14 Virgilius] *Aen. XII 408* || 18 ipsa *om. G'* || 20 ser. r. s. *W'* | reconduntur *P* condiuntur *U* || 24 extremos dicit *G'* || 25 omnia colligit ad usum *G* || 28 valde *om. W*

547. INSERTUM MANIBUS CALYBEM id est ferrum; nam clavi eorum, qui crucifixi sunt, manibus inseruntur. Ab his enim, qui ferrum invenerunt, ferro nomen imposuit, ut Virgilius 'at Chalibes nudi ferrum'; hoc tractum est a Vergilio 'striduntque cavernis stricturae Chalibum'. W'G'

548. COACTUM congelatum.

549. MORSUS RETINENTE P. ipsa Erichtho pependit, dum nervum morsu non potest amputare.

551. ANTE FERAS VOLUCRESQUE S. id est ipsum cadaver prima obsidet.

553. EXPECTAT SICCIS ut difficilius possit auferre esurientes, addidit lupos, quod ait Virgilius 'collecta fatigat edendi ex longo rabies et siccae sanguine fauces'.

554. VIVO sic effuso. W'

556. VIVUM viventium. VIVUM legitur et fusum cruorem, id est poscunt.

558. VULNERE SI VENTRIS id est 'si opus est' subaudimus. WG'

NON QUA NATURA ut puer enim inciso ventre effundatur, quod iter nascentium non est, ut per uterum procreentur. W'G'

561. IPSA FACIT M. dum occidit, quos elegerit immolandos.

MORS OMNIS IN USU EST et qui sponte moriuntur suo fato et quicumque alia vi occiduntur et quos maga immolat, eorum omnium mors huic artificio necessaria est.

564. COGNATO IN FUNERE id est adfinium vel propinquorum funeri adhaerentes invasit haec maga.

568. MURMURA LABRIS ut mox umbra loqueretur.

569. ARCANUMQUE NEFAS id est quod ad umbras perferret occisus.

570. POMPEIO Sexto Pompeio, Pompei filio.

---

2 Ab *om. W* | Ab . . . 5 Chalibum *om. U* || 3 ferri *W* || 4 ut ait *G'* | Virgilius] *ge. I 58* | ferrum . . . 5 Chalibum] P *G* f. *P* || 5 Vergilio] *Aen. VIII 420. 421* | scripturae *W* || 6 cogelatum *P* gelatum *W'* || 7 Morsu *W* || 12 quod . . . 13 siccae] ut Virgilius siccaeque *U* || 12 Virgilius] *Aen. IX 63. 64* || 15 legitur effusum *W'* || 17 si *W*] s. *G'* || 18 enim *om. G'* | effunditur *W'* || 22 facto *W'* | et quicumque . . . occiduntur *G'AR'*] *om. W'* | aliqua *AR'* || 28 occisas *U* || 29 *nil nisi* I. sexto *exh. U* | filio pompei (pompeii *G*) *G'AR'*

572. SUB NOSTRA T. D. id est quando sol est apud antipodas, ut ait Virgilius 'aut redit a nobis aurora diemque reducit'; tunc enim apud eos est dies medius, cum apud nos media nox.

W'G 573. SUETIQUE M. Sexti Pompei; qui ad hoc nefas comites sunt electi.

W'AR' 575. IN CAUTE S. Erichtho scilicet magam.

W'G' 576. PORRIGIT HAEMUS nomen est montis.

577. ILLA MAGIS et ipsis hominibus scientibus magicam et diis eorum.

579. NE MARS ALIUM hoc est: ne transferrentur de Pharsalia ad locum alterum bella civilia.

W 582. PHILIPPI ut ait Virgilius 'paribus concurrere telis Romanas acies iterum videre Philippi'.

W'G' 583. SUAS sibi scilicet ad artem magicam necessarias.

585. AVERTERE sibimet vindicare.

WG' 586. MANES id est sperat.

W'G' 587. HIC ARDOR S. Q. L. hoc solum desiderat et hoc cogitat.

591. QUAEQUE SUO ⟨V.⟩ P. D. C. sive 'suo cursu ventura' accipimus, sive 'suo cursu devertere', id est a suo.

593. NON ULTIMA TURBAE id est ego, qui te rogo, non sum extremus in populo Romanorum, sed Pompei filius, qui aut rerum ero dominus aut heres huius funeris, quod facit pater per bella civilia.

596. MENS DUBIIS P. PAVET hoc dicit: quia incertus futuri nunc spero, nunc timeo, hanc periculis et casibus eripe potestatem, ut subiti in me venire non possint, postquam a te futura ego cognovero.

---

1 apud *om.* *G'* || 2 ait *om.* *U* | Virgilius] *ge. I 249* || 5 quid *W* || 7 ericto *UR* erecto *W* || 9 scientibus magicam *G'AR'*] *om.* *W'* || 11 Nec *W* | transfererentur *W'* || 12 pharsalio *G'* || 13 Virgilius] *ge. I 489. 490* || 15 videlicet *U* || 17 speras *G'* || 22 qui tergo *W* || 24 dominus ero *G'* || 25 civilia bella *G'V* || 27 *post* timeo *incip. nov. schol.* *G'*: Hoc casibus. Hanc periculis eripe || 29 a te *W'A*] ante *G'* | ego *om.* *U*

598. Vel numina t. hoc est: aut extorque superos deos, ut prodant omnia, quae futura sunt, aut his parce et ab inferis haec require.

601. Quos petat e nobis quasi corporalem deum inducit mortem, sive maga hoc possit facere, ut det corpus et morti.

602. Quod quaerere c. id est non levis labor est, unde 'dignum'; id est merito solliciti sumus: etiam tu hoc ut quaeras, non sine labore fiet.

603. Vel tibi etiam tibi. W'ER'

Alea incertus eventus. W'G'

604. Vulgatae hoc est, quod ab omnibus iam sciatur.

605. Et contra id est sic elocuta est.

Si fata m. si de unius, inquit, tua salute consuleres, facile tibi succurrere possem; haec dicit 'minora fata'. Nam cum fit, ut de uno aliquis consulatur, facile potest et maturare interitum et differre.

606. Pronum vel promptum. WG'

Pronum facile W'E

607. Invitos vel infernos. W'

Invitos si 'invitos' legimus, erit 'quamvis invitos'.

608. Unam mortem id est hominis unius. W'G'

609. Omnis συναστρίαν dicit.

610. Stella senem id est et si hoc stellae eius decreverint, ut usque ad senectutem vivat, nos acceleramus occasum.

612. Causarum s. causa conexa causae, haec est, quae εἱμαρμένη appellatur. W'

611. At simul deest 'cum', quod supra posuit, id est 'at cum simul descendit causarum series'.

---

1 autem *W'V* || 6 mortem *G'* || 8 unde dignos *W'* unde dignum id est *G'* | meritos *W* | unde . . . merito] et dignus, unde merito *Oud.* | ut hoc *G'* || 11 Alea fuit incertus *W* || 12 hominibus *G'V* || 13 si celo citia *W* || 14 si inquit de unius *G* || 15 posset *W* | hoc *U* | morib; fatis *G'* || 16 cum] tum *G* || 18 vel *om. G'* || 21 si legimus *U* || 23 cyнacтpiaн *W* cyнacтpian *U* cynactian *P* cinactian *G* || 24 si et *U* || 26 conexa *Keller* conexu *codd.* | hoc *U* || 27 ei · mapmen · *W* ei mapmen *U*

W'G' 612. FATA LABORANT id est ut, si aliquid volueris commovere, cuncta moveantur. Nam iam causae series coniuncta descendit.

614. THESSALA T. F. omnes scilicet magae fatemur. Omnes posuit, ne ipsa parum posse vel nosse videatur.

616. CONTENTUS sufficiens; deest 'es'.

617. AD VERUM ut tibi explicem, quod futurum est.

619. SED PRONUM consequens [est].

WG' NOVAE SIT C. cum tanti nuper occisi sunt.

607. PRAEBERE D. id est magicae huius.

WAR' 621. UT MODO DEFUNCTI nuper occisi.

W'G' 622. SOLE PERUSTIS nec sicca cadavera. ⟨INCERTVM⟩ quod non bene loqui possit.

623. AURIBUS INCERTUM quod intellegere non possit auditus.

624. GEMINATIS ARTE TENEBRIS ut geminarentur terrore, non ut esset obscurior.

626. PROIECTA id est insepulta.

627. CONTINUO F. L. a cadaveribus scilicet.

FUGERE R. a cadaveribus abstractis unguibus.

628. IMPASTAE bene addidit 'inpastae', ut magam et fames timeat.

631. VOCEM quae sibi futura respondeat.

632. PENDENT I. M. sensus hic est: nulla, inquit, fata ponderabant, quem illa de peremptis viris revocaret ad vitam, sed quemcumque voluisset maga, de occisis ipse surgebat.

635. MONSTROQUE P. ab Erichtho.

---

2 causa *U* || 4 fatemur *G' V*] vates *W'* || 6 sufficiens *om. W'* || 8 est *G'R'*] *om. W'A* consequens novae · K · Sic metum tanti *W* consequens nove *U* || 9 occisint *G* || 10 praebere d. *G' cum schol. v. 619 coniung.* | id . . . huius *om. G'* || 12 nec . . . 13 bene *Keller*] nec (ne *W*) sicca cadaveris ne eum quod non bene *W'* nec sicca cadavera · nec eum qui non *G'* || 16 geminarentur *G'* geminaretur *W'* || 20 r. et a *W* || 21 addidit *om. U* | ut etiam fames magam *U* | magnam *G'* || 23 qui *W* quod *U* | ibi *G'* || 24 pendentia m. v. *W* || 28 ericto *U* erechtho *G* erectho *P* erecto *W*

640. VICTURUM cum si quis ex viventibus sic traheretur, periret, hic dixit sic tractum, ut viveret.

QUEM TRISTIS E. id est montem. W'

641. DAMNARAT S. quippe magicis. W'G'

643. SUBSEDIT H. quae humus subsedit tantum, ut vicina esse inferis crederetur.

PRONIS pronae comae arborum sunt, quae non eriguntur extantibus ramis, sed demissae contra solum crescunt. W'AR'

644. NULLO VERTICE demittit enim, non erigit ramos. W'G'

645. PHOEBO NON PERVIA quae numquam receperit solem. WG'

648. NON TENAREIS et in Tenaro enim fertur ad inferos esse descensus. ut ait Virgilius 'Tenarias etiam fauces, alta ostia Ditis'. W'G'

649. MAESTUM M. CONFINE LATENTIS AC NOSTRI id est mundi, ubi fines inferorum sunt iuncti atque superorum confine. Hoc confine et haec confinia.

650. QUO NON METUANT E. M. nam adhuc paene hic locus sit inferorum.

652. DUBIUM EST deest 'tamen'. W'G

QUOD TRAXERIT ILLUC sensus hic est: tanta huius loci est altitudo et sic inferis proxima, ut licet arte sua Erichtho evocet manes, incertum tamen sit, utrum umbras ideo videat, quod eas illuc evocavit, an quod ipsa descendit ad eum locum, iuxta quem sunt inferi constituti. W'G'

654. ⟨FURI⟩ALIS C. A. umbram describit, quae vocatur occisi.

655. APERITUR nudatur.

657. IPSUMQUE T. qui hoc fieri postularat.

658. CONSPICIT Erichtho.

---

2 dicit *G'* ‖ 5 In peeps s. Subredit tantum *G'* ‖ 8 solem *UR'* | crescant *W* ‖ 9 demittit *A R'*] dimittit *W' G'* eruit *G'* ‖ 10 Poebo *W om. cett.* ‖ 11 trenar. *in utroque loco G* | tenario *U* ‖ 12 Virgilius] *ge. IV 467* | Trenarias *G* ‖ 16 confine · Hoc confine *om. U* ‖ 17 hic *exh. W* 18 est *G'* ‖ 20 traxerat *G'* | tantum *G'* ‖ 23 descenderit *U* ‖ 25 alisca *W'* ‖ *om. cett.* | umbra *W'* | amici *G* ‖ 28 postulabat *U* postulat *G'*

W'P 661. Loquentem hoc est: animam, quam evocat maga, tunc audient, et qui nunc timent.

W'G' 663. Ignibus Phlegethontis, ut Virgilius 'qua⟨e⟩ rapidus flammis ⟨ambit⟩ torrentibus amnis Tartareus Phlegethon'.

W'P Ostendam hoc dicit: si haec ostenderem, merito timeretis.

W'G' Si me praesente v. saeviores enim fiunt, cum Erichtho coepit instare.

W'G' 664. Villosaque legitur et aspera.

WG' 666. Ignavi o ignavi.

W'G' Metuentes id est qui mecum estis.

W'AR' 667. Ferventi qualem viventes habent.

W'G' 668. Vulneribus l. n. quae nuper aperuerat acceptum vulnus in proelio. Volunt hanc ipsam aperuisse defuncti pectus, ut ei sanguis possit inmitti.

669. Abluit ne qua tabes in medullis interioribus permaneret, purgat has maga et abluit tabo.

Virus lunare spumam dicit, quam luna effundit, cum vocatur in terras.

W' 670. Huc cum spuma lunae vel cum sanguine.

W'G' Sinistro adverso atque nocituro.

671. Non spuma c. id est defuit.

Quibus unda t. e. rabidi canis spumam dicit esse conmixtam; nam canis rabidi morsus medicinam habet, si accipiat mox potum in frigida [convalescunt]; moritur autem, si post moras unda contingatur. His ergo canibus timori est unda, quia per eam necantur.

---

2 audiet *et* timet *G'* ‖ 3 ut . . . 4 Phlegethon *om. G'* ‖ 3 Virgilius] *Aen. VI 650. 651* ‖ 6 timeretis *WP*] tu timeres *U* ‖ 7 sunt *G'* ‖ 8 coeperit *G'AR'V* | stare *G'* ‖ 9 legitur et *W*] At *U om G'DA* ‖ 13 aperuerat *AR'* apparuerat *WG'* apparuerit *prW* apparuit *U* ‖ 14 vvlteius *U* | Alii volunt *G'AR'* ‖ 15 intromitti possit (posset *G*) *G'* ‖ 17 permanerent *U* permanet *P* | purgathas *W* | tabo virus *W'* ‖ 18 cum vocatur *om. G'* ‖ 20 Hoc *W'* ‖ 21 atque *om. G'* ‖ 23 dicit spumam *U* ‖ 24 rapidi *UD* ‖ 25 convalescunt *om. W'AR'*

672. Nodus id est spina.

673. Medullae subaudi 'non defuerunt'.

674. Rudentes velorum funes.

675. Echenais piscis est nomen, qui cum venti navem promoveant, hic eam detinet morsu, et quod naves habeat et teneat, echinais dicitur Graece, Latine remiligio dicitur, quod liget remos.

Oculique d. id est non defuerunt.

676. Tepefacta sub a. s. ubi aquila nidum facit, ibi intra lapidem sonare dicunt. W'

677. Non Arabum v. s. illic volantes serpentes sunt, qui tura custodiunt.

678. Aequoribus ⟨c. p. v. c.⟩ margaritas hae in mari rubro custodire dicuntur. W'G'

679. Cerastae cerastes serpens; hic cum cornibus est; ideo cerastes dicitur ἀπὸ τοῦ κέρατος.

Viventis ergo membranum pellis dicit exuvias.

680. Eoa orientali; haec autem avis vicina solis ortui dicitur semper ardere et rursus de cineribus suis nasci.

681. Et habentis n. p. ad haec, inquit, et alia contulit, quae habent nomina et, licet facile inveniantur, generant tamen similem potestatem vel pestem.

683. Os dirum ipsius magae. WG'

1.

2 subaudi] st̄ *G'* idē *W om. U* ‖ 4 aethenais *W* Echinus *G' om. U* | nomen piscis *U* | nomen parvi et semipedalis qui *G'* ‖ 5 promoveant. et licet procellae saeviant · hic eam detinet morsu[m] · non retinendo sed inhaerendo · Echinus dicitur *G'* ‖ 6 echinas *U* enchinias *W* echinus *G'* ‖ 7 ligat *G'* diliget *W* ‖ 13 hemargaritas *U* ‖ 14 custodire dicuntur *om. U* ‖ 15 serpentes cum *U* | hi *G'* | est . . . 16 dicitur] dicuntur *U* ‖ 16 αποτογκερακτα *U* απωτακεραcτα *W om G'* ‖ 17 membrana dicitur pelli' *U* ‖ 18 vicina . . . 19 dicitur *om. U* 20 athequitate et *W* At eqtate et *U* ‖ 22 generant] ger *G'* | potestatem nocendi (*om. G'*). Quasi supra dicta non habuerint nomina · quia rara sunt; haec autem quasi vilia nomina habent *G'AR'* ‖ 23 ipsius magis movere *G'* *aberravit scriba*, magis movere *in schol. v. 685 leg.*

W' 683. Herbas vel herbis.

W' Inspuit si 'herbas' legimus, addidit et frondes, addidit et herbas, quibus nascentibus os dirum inspuit' accipimus; si 'herbis', est sensus: addidit frondes et quibus os dirum nascentibus herbis inspuit, et herbas addidit.

W'G' 685. Tunc vox Lethaeos c. p. h. quae infernos deos magis movere possint quam quaevis herbae.

686. Excantare devocare cantando.

WG' 687. Discordia id est murmura.

W' Discordia autem pro discordantia, ut Virgilius 'atque ora sono discordia signant'.

WG' 688. Latratus habet illa canum id est vox, quod supra posuit.

W'G' 689. Quod trepidus bubo hic masculino genere posuit ut Virgilius feminino 'solaque culminibus ferali carmine bubo'.

691. Exprimit vox magae.

WG' 692. Tonitrua nubis id est exprimit.

W'G' 693. Tot rerum vox una fuit quam Erichtho fundebat imitata rerum omnium voces.

WAR' 694. Penetratqu[a]e in Tartara l. ingreditur, sed loquendo.

W'G' 696. Et chaos innumeros multi enim esse dicuntur, quos chaos miscere desiderat.

697. Et rector terrae Ditem patrem dicit. Hic negat deos semper perseverare, sed etiam eos quandoque perituros; nihil enim volunt esse perpetuum Epicurei, quos poeta nunc sequitur.

---

1 ⟨herbis⟩ pro herbas *U* vel herbas *AR'* || 6 laetheos *W om. cett.* || 7 possint *W*] possunt *pr W U G'* || 8 vocare *G'* || 10 ut . . . 11 signant *exh. W* || 10 Virgilius] *Aen. II 423* | 12 quam *G'AR'* || 13 apposuit *G'* | id est supra dicta vox i. ululatus *U* || 14 masc gen' n fem gen' avis *U* || 15 ut *om. G'* | Virgilius] *Aen. IV 462* | solaque . . . 16 bubo *om. G'* || 19 fundabis *U* | imitata . . . 20 voces *om. G'* || 21 sed *om. AR'* || 24 chaos *om. U* || 25 dicit patrem *G'* || 27 esse volunt *U* | epicurii *U* epicuri *W* | epicurei esse perpetuum *G'*

697. Torquet cruciat, quia dilata est.

698. Mors dilata deum adeo ventura est, si est dilata in longa saecula.

Styx verbum magae.

699. Thessalis E. subaudimus 'Elysii'. Omnes enim magae sunt et inter nocentes umbras recipiuntur, non inter Elysium.

Matremque perosa Proserpinam dicit, quae superos contempsit et matrem; bene ergo perosa, ut ait Virgilius 'nec repetita sequi curet Proserpina matrem'.

700. Pars ultima hoc dictum secundum peritiam magorum: partem ultimam hominis esse finem 'Εκάτην.

701. Tacitae c. l. ut nobiscum invicem loquamur. W'

702. Laxae spatiosae, sive vacuae, ut Virgilius 'laxatque foros'. W'G'

703. Repetitaque fila quia dum umbras evocat, iterum his fata redonantur, sive quia semper, ut trahuntur fila, repetuntur.

Sorores Parcas dicit. WG'

705. Iam lassate senex saepe et iterum enim transvehit, cum ad Erichtho magam umbrae veniunt evocatae, ideo ergo 'lassate', sive quia senex, ideo 'lassate', et erit alius sensus: Iam ad me redeuntibus umbris, exaudite preces. W'G'

706. Vos satis o. n. tamquam aliter impetrare non possit.

707. Si numquam h. c. f. haec enumerat, quibus sceleste factis inferi gratulantur.

1 quia . . . est *om. G'AR'V* || 2 si est] si *U* || 4 magae *G'* augure et *U* augẹ̌ et *W* || 9 bene ergo perosa] dum ab inferis redire noluit *G'AR' om. U* | ait *om. U* | Virgilius] *ge. I 39* || 12 echat//// finem esse *U* esse. finem hec haten esse *W* esse finem *G'* || 14 sive . . . 15 foros *om. UAR'* | ut . . . foros *om. G'* || 14 Virgilius] *Aen. VI 412* || 15 feros *W'* || 16 iterum his *om. G'V* || 17 retinentur quia *G'V* || 20 transvectus est *G'* || 22 ideo lassate *om. U* || 23 Iam . . . 24 preces *om. U* | Iam . . . umbris *om. G'* || 25 possint *U* || 26 enumerat *WR'*] innumerat *A* enim erat *U* enim erant *G'V* (s)celesti fatis inferri *G'*

709. Lavi id est si lavi.

WG′ Prosecta et proiecta.

W′G′ 711. Imposuit non qui imposuit, sed cui inposita sunt.

Parete et cum rogat, cogit obsequium.

712. Non in Tartareo ipsam petit animam, quae adhuc Tartarum non sit ingressa.

713. Modo l. f. sensus hic est: non latitantem in Tartareo antro poscimus animam nec assuetam diu tenebris, sed modo descendentem fugata luce, id est recens mortuam.

WG′ 715. Licet permittitur, ut Virgilius 'casta licet patrui servet Proserpina limen'.

Has exaudiat h. id est anima.

W′G′ 716. Ad manes v. s. ut transvehatur; nihil ergo impedit, si ad me exeat evocata, cum semel sit transvehenda, quod necdum factum est, quia nuper defuncta non descendit.

Ducis o. n. ordo est: omnia canat ducis nato Pompeiana umbra militis nunc nostri; nam nunc meus est miles, postquam evocatur, cum fuerit ante Pompei.

718. Si bene de vobis quae tantos interimunt, quot vos delectat, o inferi.

720. Astantem venire nolentem, sed longius stantem.

W′AR′ Proiecti ⟨c.⟩ quod iaceret.

W′G′ 721. Invisa claustra id est corpus.

WG′ 723. Fibras subaudimus 'pavet ire'.

W′G′ 724. A miser o tu, cuius umbra revocata est.

726. Has fatis l. m. quod non mox corpus ingressa est.

---

2 et *om.* *G′* || 3 quis *W′* | cui] eius *G′* || 4 cogit ad *U* || 5 petivit *U* | qui *W* quia *U* || 7 latitantum *W′* || 8 diu assuetam umbris *G* || 11 ut . . . 12 limen *exh.* *W* || 11 Virgilius] *Aen. VI 402* || 14 transeatur *W′* || 16 non *om.* *W′* || 18 O.] omnia *W′* | pompeiano *G′ pr W* || 19 nunc . . . 20 Pompei *om.* *G′* || 19 nostri nunc meus *U* || 21 si tantos interim eunt quot *G′* || 23 stantem] astantem *P* || 24 iacebat *AR′* || 27 o tu *om.* *UG′* | cuius] cuius anima id est *U* || 28 fastis *W* *om. cett.*

728. Egit id est quas potestate carminum perforavit.

729. Rumpit irrumpit. WG'

730. Secura Megera hoc cum indignatione dicit, quod vocem suam Megaera audiat et sit secura, ut Virgilius 'securi pelagi atque mei'. W'G'

732. Infelicem bene 'infelicem', quia redire horret ad vitam.

Nomine vero quod magica ars scit; nam haec in usu sunt: Tisiphone, Megaera, Allecto.

736. Alio procedere vultu haec omnia ad magorum peritiam pertinent.

738. Ostendam ordo: teque deis ostendam.

740. Contineant H. d. Hennaeam appellavit [aut] Proserpinam, quia in hac Siciliae regione a Dite sublata est.

Dapes autem mala Punica accipimus, quae ieiuna absumpsisse dicitur, ut desiderium matris amitteret.

741. Quae te contagia p. stupri scilicet.

742. Noluerit r. C. et hoc indignata dicit, quod noluerit revocare, cum omnes illam sciant filiam reliquisse, sive hoc magae sciunt, quod nos ignoramus.

743. Arbiter iudex, Dis pater.

Ruptis Titana cavernis ut Virgilius 'trepident inmisso lumine manes'. W'

744. Paretis sic quaerit, ut cogat. W'G'

An ille deus maior, quem magi noscunt.

746. Non excussa t. ordo: quo vocato terra excussa numquam non tremit.

Qui Gorgona quam alii dii non viderunt; hic ergo plus omnibus potest.

---

4 audiat secura *G'* | ut . . . 5 mei *om. G'AR'V* || 4 Virgilius] *Aen. VII 304* || 6 infelicem *om. W* | venire *UR'* || 7 usum *U* 8 sint *W* | thesiphone *G'* tesyfone *U* | allecto megera *G'* | allato ecto *G'* || 9 ad peritiam magorum *P* || 12 appellant *U* | aut proserpinam *UG'* || 13 in hac *om. U* | in hoc siciliae regionis adito *G'* | Siciliae] sibi hE *U* || 14 autem *om. G'* || 16 scilicet *om. UV* || 20 Dis pater *W*] pluto *UEAR'* || 21 Virgilius] *Aen. VIII 246* | trepidant *W'* || 23 cogitat *G'* || 25 excussa t. (*W*)] concussa t. *G'* | vocata *G'* | concussa *G'AR'*

746. APERTAM in aspectu suo positam et proditam.

W′ 747. VERBERIBUSQUE S. 'suis' ipsius Erinys, quibus castigare ipsa consuevit, his caeditur.

W′G′ 748. INDESPECTA T. V. Q. T. id est qui his locis regnat, quae nec vos despicere valetis; vult ergo ipsum esse sub inferis. Nam hoc exponit 'cuius vos estis superi'.

749. STYGIAS QUI PEIERAT U. hic peierat, quia omnibus potior est et non timet Stygiam ut dii alii, ut Virgilius 'di cuius iurare timent et fallere numen'.

750. ASTRICTUS qui ante fuisset astrictus.

W 752. EXCUSSAE et percussae.

W′G′ 754. MISCETUR M. id est priori.

PALPITAT ARTUS et nominativus potest accipi singularis 'omnis hic artus palpitat' et accusativus pluralis 'hanc rem palpitat', id est omnes artus.

W′E 756. TERRAQUE R. EST id est a terra.

W′G′ 757. DISTENTO L. R. oris diductio rictus dicitur, ut ait Cicero 'ut rictum eius ac mentum esset attritius'.

W′P 758. VIVENTIS IN ILLO non enim interna vita remeabat.

760. INLATU⟨S⟩ M. luci iterum datus.

W′G′ 762. RESPONSURA DATUR ut nihil prior ipsa loqueretur, nisi Erichtho ante quaesisset.

THESSALA Erichtho ait.

763. NAM VERA L. hanc ei mercedem promittit, ut si vera dixerit, faciat haec maga, ne aliquando iam ab aliis inquietari possit haec umbra.

764. IMMUNEM otiosum, vacantem.

---

1 conspectu *U* | opposuit *U* || 4 qui his *W′*] quibus *G′ V* || 5 valeatis *U* || 7 hic autem perierat *U* || 8 alii dii *UG′* | ut . . . 9 numen *om. UG′* 8 Virgilius] *Aen. VI 324* || 10 fuit *UP* || 16 e *U* || 18 ut . . . attritius *exh. W* | Cicero] *in Verr. act. II. l. IV 43, 94* | mentum paulo sit *Cic.* | atterritus *W* || 19 enim in int. *W* | interra *P* || 21 iterum *om. U* | datus *om. W′* || 22 loquetur *W* || 23 ericto tanta ante *U* || 25 ei *W′*] enim *G′* | si] sub *U* || 26 dixerat fati ut haec *W′* | ab aliis *om. G′* || 28 mundum *add. U*

768. SIT TANTI V. I. id est in hoc tibi proderit, quod iterum revixisti, ut aeternam a me quietem et otium consequaris.

769. LETHES τῆς Λήθης. W'

771. SORS OBSCURA D. vix intellegenda responsa. W'G'

772. DURAEQUE ORACULA M. hoc est: et quisquis adit fortis mortis oracula, certus ab umbris discedat.

773. DA NOMINA R. et quae futura sunt et ubi fient.

774. CUNCTA vel fata. WG'

775. ADDIDIT ET C. et incantavit, ut divinum spiritum umbra conciperet. W'G'

QUO QUICQUID C. U. maga enim carmine suo facit, ut sciat umbra, quod haec posset videre.

776. MAESTUM F. M. C. id est dixit, quod postea sequitur.

778. REVOCATUS AB A. R. a maga scilicet revocatus.

780. EFFERA nimis fera. WG'

ROMANOS A. D. M. Romanorum ducum umbras dicit, qui ante perierunt. W'G'

783. DIVERSI L. D. cedunt, inquit, umbrae de sedibus suis, quia post civile bellum noxia illuc turba ventura est.

784. HI FECERE P. duces, qui apud inferos constituti sunt.

785. DECIOS Decii, qui se pro exercitu devoverunt.

786. LUSTRALES gloriosas, inlustres; hoc est per quorum mortem sit lustratus exercitus; vel 'lustrales' devotas.

787. FORTUNA cum tanta ei praestiteris, ut felix Sylla diceretur.

QUERENTEM quia filius eius, Sylla Faustus, periturus est in parte Pompei.

---

1 Sit̤ *W* 2 aeterna manens quietem *W'* | et otium *om. G* || 4 ΑΗΤΗC *W* ΛΗΤΙC *U* || 5 responsa *om. G'V* || 6 et] et a *W* || 7 umbris discedat] umbra quod haec posset videre *U ex lin. 13* || 8 R. quae *G'* | et ubi f. *om. U* || 10 et incantavit *exh. W'* || 13 audire *G'* || 15 Revocatur. s. b. *exh. W om. cett.* | a *om. U* | magis *P* || 16 fera] effera *W* || 19 de *om. W'* 21 aput *U* || 23 Decii *exh. W'P* | dederunt *G'* || 25 illustratus *U* | vel *om. W'* 28 Querentem dixit quia *U*

788. DEPLORAT L. P. S. Scipio enim in Africa periit, qui fuit e familia Scipionis Africani.

790. MAERET CATO F. N. id est Catonis, qui se apud Uticam occidit; ideo 'non servituri' dictum.

792. BRUTE PIAS I. G. V. U. hic est, qui Tarquinios eiecit et primus consul est factus. Merito ergo gaudens videtur, quia Brutus, qui de familia eius est, occisurus est Caesarem.

793. ABRUPTIS C. M. hi gaudent, quia et ipsi fuerunt contra rem publicam.

WAR' 794. MARIIQUE T. id est exultant.

W'G' NUDIQUE C. exerto enim brachio fuit Cethegus, ut ait alibi <II 543> 'exertique manus vesana Cethegi'.

795. [ET] POPULARIA N. D. quia et hi seditiosi fuerunt.

796. IMMODICOS inmoderatos, id est qui leges plurimas promulgassent.

W' AUSOSQUE I. G. sic de Gracchis et Salustius 'et sane Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus animus fuit'.

WG' 798. PLAUSERE plausum dedere.

W'G' 799. POSCIT T. N. quia nocentiores ad Tartara sunt post bella venturi; his ergo dat locum.

REGNI P. I. PALLENTIS APERIT pandit et efficit ampliores, ut capere possint venientium multitudinem noxiorum.

WG' 800. ABRUPTAQUE S. in altum demissa, ut Virgilius 'fertur in abruptum magno mons inprobus actu'.

801. ET DURUM V. A. 'asperat' subaudimus; est hoc autem lapidis genus, ut ait Virgilius 'solidoque adamante columnae'.

---

2 de *G'AR'V* ‖ 3 catone *U* ‖ 5 quia *G'* 7 eius est] eius *U* | occisus *P* ‖ 9 hic *W'* | 12 ut . . . 13 Cethegi *om. G'* ‖ 13 manv *W* ‖ 14 hic *U om. W* | seditio *U* sedicio *W* ‖ 15 Inmoderatus *U* ‖ 17 Sic dem̄ gracchis *W* Sic et degraccis *U* | Salustius] *Iug. 42, 2* ‖ 18 hausatis *W* | fuit animus *U* ‖ 20 tartura *W* tortora *U* ‖ 23 possit *G'V* ‖ 24 abruptumque *W* | ut . . . 25 actu *exh. W* ‖ 24 Virgilius] *Aen. XII 687* ‖ 26 aspera *W* | subaudimus . . . 27 genus] Adamanta · est genus lapidis *G'* ‖ 27 *post* genus *alterum* est *exh. W* | Virgilius] *Aen. VI 552*

803. O IUVENIS Sexte Pompei. W'G'

PLACIDO M. P. ⟨Q.⟩ D. Q. hoc est: scias Pompeium apud inferos poenam non esse passurum; quod enim vincitur, innocens aestimatur.

804. REGNIQUE IN P. S. in Elysiis campis.

805. POMPEIO S. L. ipsos manes locum servare Pompeio.

NEC GLORIA P. hoc est: nec eum angat Caesaris gloria, quae non multo tempore permanebit.

806. VENIET Q. M. O. quoniam occidetur et Caesar.

807. MAGNOQUE SUPERBI ordo: et magno animo superbi descendite.

808. QUAMVIS E PARVIS BUSTIS parvis ideo, quia non sunt honeste sepulti Pompeius et filius.

DESCENDITE B. id est ad manes.

809. ET ROMANORUM M. C. D. hoc propter Caesarem dictum, qui occisus in deorum numero est relatus.

810. QUEM TUMULUM N. quaeritur, inquit, quem tumulum Nili unda abluat; Pompeium dicit, cuius corpus iuxta Nilum est conditum.

QUEM TYBRIDIS ABLUAT UNDA Caesaris dicit, qui discerptus a Bruto et Cassio missus in Tiberim est.

811. TANTUM D. F. P. qui subito moriatur, inde contendunt; nam uterque morituri sunt.

814. IPSE C. S. G. P. I. A. mox enim in Sicilia hic somniaturus est patrem suum Pompeium ad se venientem et suadentem sibi, ut fugiat; unde fatum, quod sibi immineat, recognoscet.

815. ILLE QUOQUE id est Pompeius.

---

1 Pompei *om.* *U* ‖ 2 apud inferos *post* passurum *pon.* *U* ‖ 7 eum *om.* *G'* 8 manebit *G'* ‖ 9 et *om.* *G'* ‖ 12 separvis *W* ‖ 13 filius eius *U* ‖ 16 dictv *U* | est *post* occisus *pon.* *U* ‖ 19 constitutum *WAR'* obrutum *U* ‖ 20 caesarem *G'AR'* ‖ 21 cassio et missus *W'* | in tiberim est missus *G* ‖ 22 P. est qui *W* ‖ 23 non alter qui morituri *P* nam alī 7 quidem morituri *G* 24 in Sicilia] siciliam *W'* ‖ 26 fugiant *W* fiat *G'* | inde *P* ‖ 27 recognoscat *G*

817. LIBYAMQUE A. Q. TIMETE in his enim locis Pompeius cum filiis occisus est.

818. VESTRIS FORTUNA T. ibi enim singuli occisi sunt, ubi ante superarant.

819. O MISERANDA D. familia.

820. TUTIUS E. victus est enim illic et non illic occisus est.

PEREGIT explicavit.

824. CONSUMPTO IAM I. S. nunc enim in eam non habent potestatem, quia arte magae renata est, non lege naturae.

825. EXTRUIT ILLA R. Erichtho.

VENIT D. A. I. qui consuevit afferri.

WG′ 827. AD CASTRA P. Pompei.

W′G′ 828. LUCIS D. C. albescente iam die.

WG′ 830. IUSSA ab Erichtho maga.

W′ TENERE D. remorari.

---

4 superaverant *G′* ‖ 6 x uti ase · victus *W* | occisus est illic *G* ‖ 8 explicuit *UG′AR′* ‖ 9 eum *G′AR′* ‖ 10 magae] mea *G′*

EXPLICIT LIBER VI · INCIPIT LIBER · VII · *W* · m · LVCANI · BELLICIVILIS · EXPLICITLIB̄ · VI · ARGVME(n)TVM LIBRI VII · INCIP̄ · FELICITER *E*

ARGVMENTVM LIBRI SEPTIMI. U PaE

Pompei somnium, querelam exercitus, quod traheret bellum, prodigia in partibus Pompei, adlocutiones ducum in pugna Pharsalica, fugam victi Pompei Larissam, non sepultos a Caesare, qui in acie ceciderunt.

1. SEGNIOR OCEANO QUAM LUX AETERNA V. 'segnior' magis segnis, ut ait Virgilius 'haud illo segnior ibat Aeneas'. W G'

OCEANO ab Oceano. W G'

2. AETHERA CONTRA contra orientem enim currit, sed orbis vertigine rapitur, ut cum eo ire videatur, hinc Virgilius ait 'solisque labores'. W'P

4. DEFECTUS ἔκλιψιν lucis, id est pati voluit. W'G

5. NON PABULA F. dicunt enim philosophi ex nubibus flagrantiam solis accendi.

7. PARS ULTIMA VITAE bene 'pars ultima felicis vitae'; hoc die enim amissurus est victoriam et iturus ad Aegyptum.

9. NAM POMPEIANI quod in urbe construxit.

14. PRIMIQUE AETATE TRIUMPHI primo enim de Afris triumphavit, inde de Hispanis; 'primi' ergo 'triumphi aetate' id est Africani. W'A

15. HIBERUS fluvius in Hispania, unde Hiberi sunt dicti. W'G'

16. SERTORIUS IMPULIT A. subaudimus 'post domitas gentes'.

14—15.

---

4 parsalica *U* ‖ 5 EXPLICIT ARGVMT · INCIPT · LIB · VII · *E* ‖ 6 it (id *P*) segnior *G'* ‖ 7 sine igne *WG'* si igne *U* | ait *om. U* | Virgilius] *Aen. IV 149. 150* ‖ 10 enim *om. UV* ‖ 11 hinc] hoc *P* ‖ 12 Virgilius] *Aen. I 742* ‖ 13 & ʌy inlueis *W* | ἔκλιψιν . . . id est *om. G'* ‖ 15 fraglanciam *W'* ‖ 16 hoc enim die *U* hodie enim *G'R'V* ‖ 20 deinde *U* | hispaniis *U* ‖ 21 africā *W* africa *G'* ‖ 24 s. post *G'* ‖ 25 gentes *om. P*

17. VESPERE PACATO occidente, ubi sunt Hispani.

PURA VENERABILIS AE. in toga pura, cum in senatu sederet, sicut in toga picta, cum triumpharet.

19. SEDIT ADHUC R. E. cum enim adhuc eques Romanus esset, iussus est triumphare.

SEU FINE BONORUM trino intellectu causa interpretatur huius somnii.

20. AD TEMPORA LAETA aut ideo hoc somniavit, quia quies sub bonorum fine venturis malis tristis ad ea confugit tempora, quae felicia Pompeius exegit, aut consuetis ambagibus aliud ostendit quies, cum esset factura contrarium, aut fortuna sic per somnium dedit urbis aspectum, cum eam Pompeio iam cernere non liceret.

REFUGIT id est quies.

22. MAGNI ingentis.

26. CRASTINA D. Q. sensus hic est: nolite, inquit, hos somnos abrumpere, in quibus urbis optata moenia contuetur; crastina enim quies erit dira. Nam erunt bella et quod passus erit per diem, hoc cogitur in somnis videre per noctem.

MAESTA DIURNA quae per diem fuerit.

28. VNDE P. S. sensus hic est: quando tales habebunt populi somnos aut tam beatam noctem, ut habuisti tu, Magne? Nam tu illos vel per somnium vidisti, illi te vel per somnium videre non potuerunt.

W 29. VEL SIC per somnium saltem.

2—3. 4—5 (esset). 26.

---

1 in occidente *G'* | hispani sunt *U* || 3 triumphare *W* || 4 enim *WAR'*] *om. UG'* || 5 ēpassus *G* | passus *P* || 6 triplici *G'* | causam *G'Wpr* || 7 huius *om. W* | hominis *W'* || 9 sub bonorum *om. U* | honorum *G'* honorẹm *W* | fine] side *W* si de *U* || 10 pompeius *om. U* || 13 cum ultra iam pompeio eam cernere *G'* || 15 magnum gentis *W* magna gentis *U* || 17 optata *om. U* || 18 dira erit *U* || 19 hic *G'* | somniis *U* || 23 somnos *et* tam *om. G'* || 24 tullo' *U* | vidisti . . . 25 somnium *om. U* || 25 vel *om. GR'V*

31. QUO F. C. U. Q. ut et tu et Roma sciret te periturum. W'G'

32. TANTI F. ut vos per somnium invicem videretis.

33. TU VELUT A. V. M. I. ⟨U.⟩ nunc uterque fallitur, et Pompeius et Roma. Tu enim sic profectus es, tamquam rediturus incolumis esses et posses in urbe mori. Illa autem, id est Roma, quae te sciret semper habuisse effectum voti quod circa te gessit, non credidit hoc scelus placere fatis, ut tu et vincaris et pereas et Roma etiam tumulum tuum perdat.

34. ILLA Roma. WG

37. FLESSET si in urbe interisses. W'G'

38. INIUSSUSQUE P. cui iuberi lacrimae non possent, sed qui sponte plangeret.

39. CEU BRUTI F. V. publice enim a feminis defletus est, cum perisset; hic enim Tarquinium expulit pudicitiae direptorem.

40. VICTORIS INIQUI Caesaris.

41. FLEBUNT SED DUM TURA FERUNT dum haec pro victoria Caesaris faciunt, sed coacti, te tunc tamen flebunt.

43. O MISERI Q. G. decretum enim est, ut mortem Pompei flere libere non liceret; hos ergo miseros dicit, qui tacite gemunt, non plangunt.

EDERE absumpserunt. W G'

45. VICERAT A. I. id est ortus dies fuerat. W'G'

47. SIGNA PETIT P. id est turba. W G'

48. NON TOTUM VISURA DIEM id est peritura, antequam dies finiretur.

---

2. 23. 25.

---

1 F.] facti *W* | te esse periturum *G* || 2 invicem *om. U* 4 *pr.* et *om. U* || 5 incolomes *U* incolimis *W* | possis *W'G* possi *P* || 6 te *om. G'* || 7 effectum vota quae *W'* 9 vultum *W'* | tuum tumulum *G* || 13 plangerent *U* plangerunt *P* || 14 hic publice a *G'* || 15 enim *om. U* || 16 diremptorem *U* || 18 dura *G'* | tura tum *U* 19 coact(a)e *W'* | nunc *U* || 20 enim *om. U* || 21 flere . . . 23 absumpserunt] flere assumpserunt *P* fere asumpserint (b над a) *G* 23 aedere assumpserunt *W* | consumpserunt *EAR'* 24 erat *U* || 27 fineretur *W*

W'G' 49. Ducis Pompei.

W' 50. Admovet inpellit horas, id est dimicandi cupidine accelerant sibi fata postrema.

W'G' 54. Indulgens r. id est qui orbem diutius cuperet obtinere, et bellum ideo differret.

55. Pacemque timeret ne privatus fieret post triumphum.

57. Patriaque p. t. t. se teneri sive bella; de longinquis enim regionibus venerant Pompeio auxilia conferentes.

58. Hoc placet o superi ἀποστροφή ad deos.

59. Nostris e. a. c. ut quod perimus, nobis imputetur, non fatis, quia ad pugnam venire properamus.

Propositum id est si cladibus irruimus, id est in clades sponte properamus.

61. Pharsalia c. ibi enim habebant pugnandi votum, ubi eos manebat exitium, hoc est, quod fieri poeta conqueritur.

65. Pertulit i. ordo: cunctorum voces Tullius pertulit, id est pro omnibus est locutus motus bellis. Sensus hic est: Tullius ad Pompeium locutus est, ut proelium sumeret; irascebatur enim bellis, quod cum hic perorare vellet in pace, tam belli longo tempore tacere compulsus est.

66. Miles ipse Tullius miles; in Pompeianis enim castris militavit.

67. Robur facundia c. levem, inquit, causam Ciceronis exaggeravit oratio.

---

4 quia *G'* | cupit *G'* | optinere *UG'* || 5 ideo bellum differt *sine* et *G'* || 8 se teneri] sive se *U* *om.* *G'* 9 venerunt *W'* 10 ΑΠΟϹΤΡΟΦΗ *A* απουτροτιη *W* αποςτρορη *U* apostropha *G'* αποστροφα *R* ΑΠΟϹΘΡΟΦΑ sscr. en *D* | ad eos *U* || 12 ire *U* || 13 sic *W'* || 14 sponte *om.* *U* || 16 conquiritur *G'* || 18 coniunctorum *U* || 19 motus . . . 20 est *om.* *U* || 22 portare *G'* portar& perorare *U* || 23 · 24 est ipse tullius *G'* || 24 miles *om.* *U*

68. Hoc Fortuna hoc solum precatur, ⟨ut⟩ uti se velis, id est ut felicitatem non spernas, quam tibi offert.

71. Adfusi genibus advoluti.

72. Humani g. hoc est: omne hominum genus ideo tam diu dimicabit, ut unum Caesarem vincat.

73. Pompeium v. l. sensus hic est: merito omnes gentes aegre ferre, quod tarde Caesar opprimitur; cum enim eas transcurrens et transiens subegeris, nunc in solo Caesare tuam victoriam demoraris.

74. Transcurrenti id est Pompeio.

75. Fiducia fati id est abit fiducia.

79. Si duce t. hoc dicit: si nos te esse voluimus iustissimum ducem, cur non obtemperas voluntati nostrae? cur non senatui summum ius concedis, qui te ducem fecit, si quod pugnas, nobis erit profuturum?

Iusso et hic 'bella geruntur' accipimus. W'

80. Sit iuris habeam in potestate. WG'

84. Avet cupit et avide vult. W'G'

Miles te Magne s. hoc dixit: scire vult senatus, cuius neglegis voluntatem, utrum sub te militet et sub tuo iure sit constitutus, an vero ipse tecum sui iuris participaverit potestatem.

85. Ingemuit rector Pompeius.

87. Si milite M. si hoc necessarium est tantum, ut vobiscum pugnem, non ut imperem vobis, quid facere debeatis.

88. Non duce t. e. ut Virgilius 'nec defensoribus istis tempus eget'. W'A

---

1 Hoc fortuna solum *Keller*] Hoc f. Consulū *G'* hoc fortuna consilium *W'* | ut *add. Keller* ‖ 2 ut *om. W* ‖ 3 a gentibus *G'* | avoluti *G* ‖ 4 Humana *W* ‖ 7 cum tot gentes (gentis *P*) transcurrens *G'* ‖ 10 a pompeio *W* ‖ 11 abiit *U* | est tibi abit (abiit *P*) *G'* | fiducia *om. G'* ‖ 12 Si duce t. *G'*] et *cohaer. cum* fiducia *W'* | si nos te *G'*] sine hoste *W'* ‖ 14 suum munus *G'* ‖ 17 in pot.] potestatem *G'* ‖ 18 cupit et *om. UG'* | vult] cupit *G'* ‖ 19 s. *W*] Sb *G'* | dicit *G'AR'V* | ferre *U* ‖ 20 necligis *U* ‖ 27 Virgilius] *Aen. II 521. 522* | ne *U*

W 88. Non et nil.

WG' ⟨Fata⟩ dei et hominum.

W' 90. Sitque ⟨hominum⟩ m. l. i. n. p. id est si⟨t⟩ et hic ultimus dies magnae hominum parti, id est Pompeianis.

W'G' 91. Magnum q. c. p. aut ʿmagnum diem accepisse' intellegimus, id est ut sit magnus dies illi, quo cuncta peritura sunt, aut ʿaccepisse Magnum', id est Pompeium, ʿaccepisse diem'. Ad proelium enim non cogo, sed cogor.

94. Violatae tradere p. labor scilicet belli.

97. Abstulimus t. id est Caesari.

Exclusimus a. toto de duobus elementis dicit exclusum Caesarem, in quibus homo potest esse, ut Virgilius de mari ʿrerum pars altera adempta est; terra autem in nostris manibus', sic alibi ʿquae nunc tellus, inquit, [aut] quae me aequora possunt accipere', et quia perdidit, ubi sunt homines, ʿaut quid iam misero mihi denique restat'.

98. Ad praematuras s. i. ante tempus maturatas, id est cum seges plena non esset.

99. Agmina compulimus supra hoc dixit fame obsidentem exercitum Caesaris laborasse.

100. Ut mallet s. g. ne fame cruciaretur.

102. His quibus effectum est subaudimus ʿrebus' aut ʿhis hominibus', qui hoc effecerunt, ne tiro metueret.

W 101. Belli pars magna peracta est * * *.

12—15 (manibus).

---

1. 2 nonet nil sitque dei *W* ‖ 2 dei et (h)ominum *gl. in G' ad voc.* fata *v. 88* ‖ 3 l.] b. *W* | et si *U* ‖ 6 Vt *G'*] ‖ 7 qui *G'* ‖ 8 magnum diem *U* ‖ 13 esse · d. Ut *G'* | ut . . . 17 restat *om. U* ‖ 13 Virgilius] *Aen. IX 131. 132* ‖ 14 dempta *W* ‖ 15 alibi] *Aen. II 69. 70* ‖ 17 aut] *Verg. Aen. II 70* ‖ 19 non *om. U* | esse *U* ‖ 20 famem *W'* ‖ 22 $\text{cruciare}^{n}\text{tur}$ *P* cruciarentur *G'* cremaretur *W'* ‖ 23 *nil nisi* rebus *exh. U* ‖ 24 om^{i}nib; *W* | effecerat *G'* ‖ 25 * * *] s. fame *E*

102. Ne pugnam t. p. tirones habet Pompeius in exercitu suo; unde hoc tempore, quo dilatum a se bellum est, in hoc dicitur perfecisse, ut institueret novos milites, ne timerent. Sed hoc a poeta per sententiam dictum, quia tironem docuerit non pavere; his pars magna belli est iam peracta. W'G'

104. Multos in summa p. m. hoc est desperatio, ut, quoniam metuit id quod metuit, velit citius experiri. W'AR'

106. Qui promptus paratus. W'G'

Si comminus instent ipsa metuenda.

107. Et differre potest illum dicit esse fortissimum, qui et paratus est omnia metuenda ferre, cum venerint, et tamen laborat, ut differat W'P

108. Tradere fortunae ut quae iam prospera contigerunt, rursus in dubios revocentur eventus. W'G'

109. Pugnare d. q. v. m. si enim modo bellum gerimus, pugnamus, si differimus, vincimus.

111. Accipe maiores id est a me factas.

112. Nec crimen erit nec g. b. 'crimen', si vincimini, 'gloria', si vincitis. Bene autem negat ad se belli exitum pertinere, quia fortunae reddidit res Romanas.

113. Vincis apud s. v. m. C. i. id est di citius te exaudient, Caesar, iniqua poscentem quam me aequa; nam pugnatur, quod tu vis, pax non est, quod ego opto.

116. Ibit Enipeus fluvius Thessaliae, ut ait Virgilius 'et caput, unde altus primum se rumpit Enipeus'.

16—17. 18.

1 habet *WG'* habuit *U* ‖ 2 quod *G'* | quod illa tum *W* q̊ /// illa tum *U* ‖ 3 profecisse *G'AR'* 4 metuerent *G'* | a] ad *W* 5 qui *W'* | pars . . . 6 peracta *om. U* 8 quoniam] quo *W* | vult *codd.* velit *Oud.* ‖ 10 ipse metuende *G'* ‖ 14 prospere *G'* ‖ 17 diffeirimur *W* ‖ 20 ad belli *W'* ‖ 21 reddit *G'D* ‖ 22 dicit ius *W* | dii *WG'* | citius te] iniuste *G'* ‖ 23 quam] plus quam *G'* ‖ 25 ut . . . 26 Enipeus *om. UAR'* 25 Virgilius] *ge. IV 368*

118. Partisque ruina id est si ex morte mea nullum discrimen est habitura res publica nec pars quam secutus sum, cupio primus occidi. Et est ordo: prima lancea funesti belli caput hoc feriat.

120. Laecior quam est mors.

Hac clade peracta sensus hic est: hodie, inquit, hac clade peracta Pompeius aut invisum erit populis nomen aut miserabile. 'Invisum' ergo, si post me pax fuerit, me omnes occisum execrabuntur veluti causam belli civilis, 'miserabile', si nihilo minus erunt bella me perempto, cum sine causa occisus sim nihil paci omnium profuturus.

122. Quod sors feret u. r. hoc ait: quicquid victus mali in ultima sorte pertulerit, hoc totum ad victoris crimina conferetur, quippe in socios sunt saevituri.

127. Puppis onus t. ipsum gubernatorem, cum cedens vento reliquit officium gubernandi, appellavit ignavum onus puppis, quia iam tantum vehitur, non gubernat.

Trahitur sic, inquit, remisit Pompeius imperium suum furentium militum voluntati.

130. Et mors ventura est ipsum pallorem venturam mortem dixit, in hoc enim signa sunt mortis, ut ait Virgilius 'et pallida morte futura'.

Simillima fato quo inpendet interitus.

W'A 131. Advenisse d. 'palam est' subaudimus.

W'G'E 132. Conderet constitueret.

W' Quaeri R. quid esset utrum imperaretur huic an ipse regnaret.

W'G' 134. Attonitus maiore m. quod de omnibus suis periculis cogitabat.

WG' 137. Tot rerum finem ubique 'cernens' subaudimus.

3 prius *W'* || 5 mor est *G* || 7 populis erit *G* || 9 occisum *om. G* || 10 si *om. U* | me *om. W* || 11 sum *UG* | pati *U* parci *W* || 17 iam *om. W'* | vehitur · Sic inquit *G'AR'* || 18 sed trahitur *U* || 21 enim *ante* dixit *pon. W* | ut . . . 22 futura *om. G'* || 21 ait *om. U* || 22 Virgilius] *Aen. IV 644* || 23 quia pendet *G'* || 28 suis *om. W'* || 30 cernimus *G'*

138. URBI pro urbe et Pompeio.

131. FATUM REBUS IN AEVUM constat, inquit, diem advenisse, qui in aevum humanis rebus daret fatum; hoc enim die Caesar victoriam consecutus primus factus est imperator, quae res perpetua facta est, ut res omnes humanae fatum habeant serviendi. W'

140. EXARSIT MUCRO cum enim acuitur, incalescit. W'G'

LANCEA SAXO id est apposita saxo, ut curva non sit, inprimitur.

141. TENDUNT NERVIS M. A. quam ante tendebant.

143. AUGET EQUES s. calcaria. WG'

ARTAT H. legitur et aptat. WR'V

145. PHLEGRA locus Thessaliae, ubi sunt Gigantes proceati, sive mons, ubi cum diis bella gesserunt. W'G'

146. MARCIUS qui Marti fiebat.

SICULIS INCUDIBUS nam iuxta Siciliam Vulcania est, ubi est officina Vulcani, ut ait Virgilius 'insula Sicanium iuxta latus A. q. e. L. fumantibus a. s. quam s. s. et C. e c. a. A. tonant'.

147. ITERUM iam enim rubuerat, cum primum est fabricata. WG'

148. PITHONE de quibus ante serpentem Pythonem vulneravit. W'G'

150. PALLENEA IOVI a Pallene, civitate Thessaliae, ut ait Virgilius 'patriamque revisit Pallenen'; ibi Iovi a Cyclopibus sunt fulmina fabricata. W'

---

7 inualescit *P* innalescit *G* || 8 apposita tia saxo *post* sit *pon. U* || 9 inprimitus *W* | Apposita saxo erigitur (lancea *add. R*) ut curva non sit in summitate *G'R'* || 10 quam *UAR'* qui *W* qui non *G'* | tenebant *G' om. U* || 12 captat *W* || 13 Thessaliae *om. W'* | ubi ante sunt procreati *U* || 14 sive . . . gesserunt *om. W'* || 15 fiebant *G'* || 16 Siciliam *om. W* | ubi . . . 17 Vulcani *om. W'* | ut . . . 19 tonant *om. U* || 17 Virgilius] *Aen. VIII 416 sqq.* || 18 latus . . . 19 tonant] latus (litus *pr G*) · a. c. b. *G'* | s. s. et] sis et *W* || 22 pithona *W* | phytonem serpentem *U* || 24 ut . . . 25 Pallenen *om. U* || 25 Virgilius] *ge. IV 390. 391* | ubi iovi fulmina sunt fabricata *U*

W'G' 153. CUM PETERENT Pompei milites. 143. ⟨ARTAT H.⟩ 'artat' melius, nam pugnaturi signum est, cum sciamus econtrario habenas laxare, qui fugiunt.

155. ADVERSASQUE F. id est detulit.

W'A IGNE COLUMNAS ut magnitudo ignis trabes faceret et columnas.

W'G' 156. TIPHONAS AQUARUM tiphones ignes sunt caelestes in modum serpentium tortuosi, qui quo ceciderint universa consumunt; hos ideo aquarum avidos dixit, quia in mare saepe labuntur.

159. PERFUDIT GLADIIS id est ipso ferro perfudit capulos, quod de gladiis liquescebat.

PILA LIQUAVIT liquefecit.

161. COOPERTA EX. apum examine tunc dicit signa contecta, quod omen adversum est.

W 162. VIXQUE R. S. ut Virgilius 'cum primum vellere signa annuerint superi'.

W'G 163. SIGNIFERI MERSERE C. ut et qui eadem signa portabant, eis graviora solito viderentur nec ferre sufficerent.

164. PUBLICA SIGNA deest 'venerunt'. Dicit autem deorum simulacra flevisse, sic factum ut Virgilius ait 'maestum inlacrimat templis ebur aeraque sudant'. Potest autem et hic nihil deesse, ut sit ordo: nec non [et] innumero cooperta examine signa vixque revulsa solo maiori pondere pressum signiferi mersere caput. Et sequitur repetitio: signa Romana et publica rorantia fletu usque ad Thessaliam.

7—9 (consumunt).

1 aptat *W' non liqu. G* ‖ 2 habenam *U* ‖ 4 detulit igne columnas · *G'* | *schol. om. G'* ‖ 11 perfudit capulos *post* liquescebat *pon. G'AR'* ‖ 12 liquescebant *W'* liquesceb/:/ *G* ‖ 14 EX.] est *W* | dicitur tunc *U* ‖ 15 nomen *W* ‖ 16 Virgilius] *Aen. XI 19. 20* ‖ 18 mercere *W* m. *G'* ‖ 19 gravio *W* | videbantur *ssc* vel ren *U* videantur (ren *ssc.*) *G* ‖ 21 et sic *G'* | fatum *P* | sic . . . 22 sudant *om. U* ‖ 21 Virgilius] *ge. I 480* | ait *om. G'* ‖ 23 numero *G'* ‖ 27 thessalicam *U*

166. Emathios legitur et Emathiae. WG'

168. At tu hinc factus ad Caesarem transitus. W'G'

171. Tam saeve adverbium est.

172. Iam dubium subaudimus erat.

168. Quas r. vocasti E. ut hoc noverit, quomodo dii colantur mali.

172. Monstrisne deum incertum, inquit, erat, utrum vere dii haec ostenderent, quae dicturus est, monstra, an illi timore hoc crederent se videre.

174. Convallibus Hemus ut per hiatum terrae Haemus subduceretur, Pindus autem Olympo iungeretur et unus fieret ex duobus.

175. Pharsalia multis visa.

176. Boebeida sanguis Boebeis palus in Thessalia iuxta montem Ossam, ut ait Ovidius in Metamorphoseos septimo ⟨231⟩ 'iuncosaque litora Boebes'. Est ergo ordo: ire visus est rapidus sanguis per Osseam Boebeida.

177. Inque vicem invicemque mirantur. WG

Opertos in tenebris se invicem contuentur Pompei scilicet et Caesaris milites. W'

178. Et pallere diem mirantur. WAR'

179. Defunctosque patres legitur et defunctos volitare patres. WG'

Et sanguinis umbras adfinium. W'G

184. Atque o. scelerum id est hoc subito furore dari sibi omen existimant, quia se putant circa suos scelera esse facturos. WG'

---

3. 14. 21. 24.

2 hic *U* 3 est *om. U* 5 r. (*G'*)] res *W'* | ut *om. G'* | haec hoc *W'A* | noverint *G'* || 7 inquid *W* || 9 demore *W* de timore *U* || 11 Pindus . . . iungeretur *om. U* || 15 ut . . . 16 Boebes *om. U* || 15 imnetamorphoseos *W* In mittamur pheseos *G* Inmitamur phoeseos *P* || 16 iunctos atque *G'* | phebes *G* phębes *P* || 17 osseum *G'* || 18 *nil nisi* invicem *exh. G'* || 25 o. *G'*] oms̄ *W* | hoc *om. U* || 26 quia se putant *a*] quia putant *G'A* se optata *W'*

186. LYMPHATO T. M. fanatico atque furioso, per quem videri sibi talia videbantur.

187. TYRIIS QUI GADIBUS Hispanis; sed cum illuc Tyrii pervenissent, posita civitate Gades lingua sua appellaverunt.

W'P HOSPES id est Romanus.

W'G' 188. ADIACET vicinus est.

ARMENIUMQUE B. R. A. quisquis bibit. Hoc vult dicere: non solum illos, qui in bello perituri erant hoc passos, verum omnes Romanos, qui ubicumque terrarum remota tenuerunt, praesagasse hoc malum, cum ignorarent, an essent bella civilia.

W' 189. QUOCUMQUE EST S. M. id est Romanus est hospes.

W'G' 191. CORRIPIT castigat, inquit, dolentem animum suum, quod tristis est, cum nulla sit causa, nam nescit.

192. EUGANEO Euganus mons in Venetia.

193. UBI FUMIFER EXIT aquas enim calidas habet.

194. ANTENOREI quem Antenor transiit, ut ait Virgilius 'Antenor potuit mediis elapsus Achivis Il. p. s. a. i. t. r. L. et fontem superare Timavi'. Iuxta hunc enim condidit civitatem, ut hic, tamen ille urbem Patavi.

WG' DISPERGITUR UNDA T. ora enim novem habet, ut Virgilius 'unde per ora novem'.

195. VENIT S. ordo: augur dixit 'venit summa dies'.

WAR'V SUMMA DIES verba auguris.

W'G' 197. SEU TONITRUS AC T. I. poetae verba dicentis, unde hoc augur invenerit.

---

6. 7. 24 (ordo . . . dixit).

2 videri] videris *W* *om.* *G'* | sibi] ibi *G'* || 3 Hispani sunt sed *W'* | illic *G'* || 4 positam civitatem *G'* || 8 quisquis bibit *om.* *G'* || 13 romanus hospes *U* || 15 nescit] scit *U* | nescit ea *G'* || 16 mons venetiae *G'* || 18 Ubi antenor et quem transiv̄ *U* | ait *om.* *U* | Virgilius] *Aen. I 242. 243. 244* || 20 enim *om.* *G'* || 21 ut . . . urbem *om.* *U* | ut *om.* *G'* || 22 nova *G* | Virgilius] *Aen. I 245* || 23 novem · Quidam dicunt in septem *G'*

197. SEU TONITRUS hoc tonitru est generis neutri, hic masculinum posuit et non quasi monoptoton declinavit.

201. DISSIMILEM c. c. id est diebus.

203. AUGURE MENS HOMINUM hoc dixit: si essent periti homines, dum augures docent bellum, quod gerebatur, Pharsalia spectari potuisset in caelo.

205. O SUMMOS HOMINUM Pompeium dicit et Caesarem primos inter homines, ut Virgilius 'Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus'.

207. HAEC ET APUD SERAS G. posteros dicit, ut ait Virgilius 'seris factura nepotibus umbram'. WG'

209. SIVE ALIQUID MAGNIS sive per se erunt famosa, sive per meum carmen, si quid tamen nos possumus addere perennitatis his rebus; verecunde dubitat ut Virgilius 'si qua fidem tanto est operi latura vetustas'. W'G'

210. CUM BELLA ordo: haec apud seras gentes cum bella legentur, spes et peritura vota movebunt. W'AR'

211. SPESQUE METUSQUE SIMUL dicit in caelo nullius tunc nisi Pompei et Caesaris fata tractata, quorum fortuna fatum faciebat universis; nam totum caelum obscuratum est et in monstra commotum [est] dimicantibus his duobus. W'G'

SPESQUE METUSQUE SIMUL etiam posteris vestris haec bella hunc affectum movebunt, quo nunc vos venitis ad proelia, id est sic magnitudine sua in animis adhaerescunt, ut videantur affectu velut belli praesentis divagari. W'AR'

1—2.

1 hoc tonitrus *U* | neutri generis *W* gen' est neutri *U* | hic] hic et *W'* || 4 dicit *G'AR'* || 6 in celo potuisset *U* 8 ut . . . 9 secundus *om. U* || 8 Virgilius] *Aen. XI 441* | aut *G'* || 9 illi *codd.* | virtute secundus] v. s. *P om. G* | *in W seq. schol. v. 211* || 10 ut . . . 11 umbram *WAR'*] *om. G'* || 11 Virgilius] *ge. II 58* || 14 ut . . . 15 vetustas *om. UG'V* | 14 Virgilius] *Aen. X 792* || 16 ordo hic est haec *U* | haec bella cum apud *AR'* || 17 geruntur *U* | habebunt *W'* || 19 et] ut *G'* | tracta *W* || 21 est *om. G'* || 25 id est *om. U* | sic] sic se *W'* | adhaerebunt *AR'* || 26 divagari *A* di vagari *R'* dii (dyi *U*) vacaturi *W'*

W'G' 211. PERITURAQUE VOTA sive generaliter omnium vota dixit peritura, sive haec tunc peritura, quia non erunt tunc bella, cum haec vota sumentur in cassum.

212. VELUTI VENIENTIA F. quasi futura haec sint bella, non fuerint.

W' 213. ADHUC cum iam et victus sit et occisus.

W'G' MAGNE FAVEBUNT innocentiorem enim qui victus est iudicabunt.

214. MILES UT ADVERSO PHOEBI Pompei acies describitur.

215. LUMINE COLLES armorum scilicet lumine adverso sole lucentium.

217. CORNUS TIBI C. S. et hoc nomen cornu, cum sit monoptoton, sic declinat ut sollemniter [ut supra] de tonitru fecit.

218. LENTULE CUM PRIMA primam ergo regit et quartam.

220. AVERSO DOMITI D. F T. M. bene 'averso numine', id est sinistro et irato, ut Virgilius 'diva solo fixos oculos aversa tenebat'. Hic est autem Domitius, qui apud Corfinium civitatem positus deditus est Caesari a militibus suis ab eoque dimissus.

W' 223. LIBYCO DUX PRIMUS IN ORBE hoc dixit: Cilicum agmina tenebat Scipio, qui in hoc orbe Pharsaliae nunc erat miles, futurus dux postea in orbe Libyco; nam dux factus contra Caesarem in Africa dimicavit.

W G' SCIPIO MILES IN HOC id est orbe Pharsalico accipimus.

W'G' 225. ET LARGUS HABENAE qui currentibus equis laxiores habenas largiatur, ipse doctus equitandi.

---

1 vota *om. U* || 2 erant *W'PGpr* || 3 vota finientur · aut sumentur *G'* || 5 non] et non *G'AR'V* || 11 sole lucentium] solentium *W* sole *U* || 13 declinaū *U* | sollemniter *om. U* | ut supra ... 14 fecit] de cornu fā *G* || 13 ut supra *om. P* || 15 prima ergo exit et quarta (quasta *U*) *W'* | ergo *om. G'* | rexit *AR'V*] exiit *G'* || 16 Adverso *et* adverso *G'* || 17 ut ... 18 tenebat *om. U* || 17 Virgilius] *Aen. I 482* || 18 adversa *G'AR'* | domicius *U om. WG'* | quia *U* || 25 *nil nisi* pha(r)salico *exh. G'* || 26 quia *G'V* | longiores laxant habenas *G'* largiores habenas laxant *AR'V* || 27 ipse enim doctus equitandi est *G'*

226. SICCI SED P. C. id est iuxta fluvium erant Cappadoces, sed sicci campi reges et tetrarchae plurima occuparant et implerant.

227. MAGNIQUE TYRANNI sub quibus reges sunt et tetrarchae.

228. ATQUE O. L. Q. S. quae servit et paret victa Romanis tenet plurima sicci campi. W'

PURPURA id est reges. W'G

229. ILLUC ET LYBIE N. Graece declinavit ἡ Λιβύη. W'G'

230. ITYREIS C F. I. S. de Pharsalia, inquit, Ityreae sagittae cucurrerunt. Haec gens Syrorum est, de quibus ait Virgilius 'Ityreos taxi torquentur in arcus'.

231. SOLITUM P. IN H. id est Caesarem, qui contra vos et ante pugnavit bello scilicet Gallicano.

233. ERIPE VICTORI G. occidantur, inquit, omnes, ne sint, quibus victor imperet Caesar.

234. TOTOS CONSUME TRIUMPHOS id est quos habiturus est Caesar.

236. AD SEGETUM R. ad frumenta rapienda.

238. MILLE PETITUM quod semper optaverat. WG'

240. AEGER QUIPPE MORAE qui moras ferre non posset, ut ait Virgilius 'oditque moras'. W'G'

241. COEPERAT et quae non olim coeperant trahi, id est paulo ante suscepta.

242. UT LENTUM D. NEFAS hoc dixit: cum Caesar odisset moras et festinaret ad regnum, bella civilia, quae paulatim trahebantur, condemnabat hactenus et esse ea lentum facinus iudicabat.

---

1 erant *om. W'* || 2 reges et tetrarchae] ld est *U* | et *om. W* || 3 impleverant *U* || 4 sunt reges *G'* || 7 plurima *om. U* || 9 HALBIH *W* NAHBIH *U om. G'* || 10 tyreae *P* || 11 parthorum *G'* | de . . . 12 ait] ut *U* || 12 Virgilius] *ge. II 448* || 14 gallico *UV* || 16 sint *V* sit *W'G'* | sit cui *AR'* | Caesar] rex *U* || 21 poterat *U* 22 ut . . . moras *om. UG'V* | Virgilius] *Aen. XII 431* || 23 nondum *G'* | 24 suscepto *G'* || 27 cdēpnav̄ *U* | hactenus . . . 28 iudicabat *om. G'* | lentum *Oud.* regni *W'* || 28 iudicav̄ *U*

W'AR' 244. Nutare ruinam id est omnium rerum. hoc dicit: etiam Caesarem, qui audacissimus erat, adventu civilis belli subito horrore trepidasse.

W'G' 247. Mens stetit in dubio sensus hic est: mens Caesaris, quae sibi prospera omnia promittebat, tunc in dubio stetit, ut nec timeret nec speraret; non sperabat, quia Pompeium noverat in aliis bellis fuisse felicem, non timebat, quia et sibi semper evenisse sciebat optata.

WG' Quam nec sua f. t. id est mentem.

W'G' 249. Prosilit hortando melior f. quae melior est ad vulgus hortandum.

253. Quantus sit C. h. in potestate vestra est, ut Caesar aut omnibus imperet aut fiat extremus.

WG' 256. In quam distulimus id est diem.

W'G' Vetitos remeare triumphos ut modo triumpharemus, qui post victoriam Gallorum non sumus triumphare permissi.

WG' 259. Haec fato id est dies haec est.

W' 260. Sumpserit ut ait Cicero in Caesarianis 'nunc melior ⟨e⟩a iudicanda est, quam etiam dii adiuverunt'.

W'G' 262. Gladiosque e. c. hoc est: vincendo probate iuste vos arma sumpsisse.

263. Nulla manus b. sensus hic est: nos quidem probamus factum, quod bella suscepimus, sed damnabitur hoc factum, si de nobis non nos, sed alter coeperit iudicare, id est Pompeius ultor; nam si ego victor probabo quod factum est, purus ero et innocens.

267. Plebeiaque toga ex equestri enim ordine fuit.

14. 18. 19—20.

6 non . . . 7 noverat *om. G'* || 7 fuisse *om. G'AR'* | metuebat *U* || 10 quae . . . est *om. W'* || 12 est] habetis *U* || 13 aut sit extremus omnium *G'AR'V* || 19 Caesarianis] *pro Q. Ligar. 6, 19* || 24 suscipimus *G'* || 25 factum *W* fatum *U* | vos *G'* | aliter *U* || 26 vincit probabor *W* nc vicero *U*

267. MODICUM cum modo viventem, ut ait Sallustius 'modico quoque et eleganti imperio percarus fuit'. W'AR'

268. NIHIL IPSE RECUSO quasi cogatur, ut dux sit illis dum imperium conferre desiderat. W'G'

269. INVIDIA REGNATE MEA ut dum omnes in me invidiam conferunt, quod affectaverim regnum, vos teneatis imperium, id est quod pugnatis, mihi imputetur, et vobis, quod vincitis, prosit.

NEC SANGUINE M. nec multis laboratis, ut mundum occupare possitis; ignavos enim habemus inimicos. W'AR'V

271 IGNAVA PALESTRAE quae propter studium palestrae usum nesciat proeliorum; sed ingeniose dictum, ut per palestram ignavi sint, cum inde fortes esse deberent. W'G'

273. NON ILLA id est turba. WG'

TUBAS id est suas latura.

275. BELLA MANUS F. pauci enim cives nostri sunt, ceteri peregrini. W'G'

PUGNAE PARS MAGNA L. ut multitudinem populi minuat, quia orbis hic praegravatur. 'Levabit' ergo leviorem faciet accipimus exitio plurimorum.

276. ROMANUMQUE O. H. sive 'Romanum hostem' Pompei militem accipimus, sive 'Romanum hostem', id est Romanorum; nam in hoc civili bello multi extranei morientur, qui poterant contra Romanos bella suscipere sive sumpserunt.

277. FAMOSA famosa sunt malae famae.

279. QUAS TOT id est gentes WAR'V

---

1 Sallustius] *Maur. I 94* || 2 modicoque *W'* modico quoque *AR'V* | et eligantium per carus *U* || 3 IPSE (*W*)] esse *G'* | sit *om. W* || 4 dum *AR'V om. cett.* | conferri *P abscis. G* | desiderat *WV* desideret *U* desiderant *R'* desiderent *G'A* || 5 in me *om. W* | 9 mundum *AR'V om. W'* || 13 deberent esse *G'* || 15 *nil nisi* suas *exh. G'* || 18 muniat *W* || 19 p̄gratiatur *G* | levavit *W* | Levabit . . . 20 plurimorum *om. G' non AR'* || 21 si vero *G'* Pompei . . . 22 hostem *om. G'R'* || 22 si ů h̄ id est *U* || 23 in *om. U* || 26 Id est famae malae *U*

W'G' 279. DUXIT POMPEIUS IN U. hoc, inquit, probate: gentes istas, quas multis triumphis in urbem Pompeius induxit, ita esse exiguas [et ignavas], ut omnes collectae unum triumphum plenum facere non possint, id est semel de omnibus triumphare non debuit, de quibus singulis totiens triumphavit.

281. ROMANA P. CUIUS pertinebit, inquit, aliquando ad Armenios, qui dux Romanorum totam habeat potestatem, id est ego an Pompeius. Negat ergo fieri posse, ut pertineat.

WG' 282. EMPTUM MAGNUM id est redemptum, ne ipse moriatur.

W'G' SANGUINE QUISQUAM ut parvo suo sanguine et minimo Pompeium omnium Romanorum rebus faciat imperare, et hoc negat quemquam barbarorum esse facturum.

W'A 284. ROMANOS ODERE OMNES ac per hoc nec Pompeium, qui Romanus est, fideliter adiuvabunt.

W'G' 285. QUOS NOVERE MAGIS eos, inquit, dominos gravius ferunt, quos noverunt, id est Pompeium, qui subactis his imperavit. Interim hoc egit, ut primum utrumque odissent exterae gentes et Pompeium et Caesarem, nunc facit, ut Pompeium magis videantur odisse.

WG' 286. QUARUM manuum.

W QUARUM vel quorum.

W'G' 289. DICERE NON FALLAR hoc est certum dicam.

WG 290. VESTRUM id est me.

W' 291. FACIESQUE TRUCES dicit se in vultibus torvis eorum videre eos futuros esse victores.

W'G' 292. VIDEOR F. SPECTARE ac si diceret: videor videre.

294. CORPUS quasi unum corpus sit senatus universus.

22.

2 adduxit *G'* || 3 et ignavas *exh. G'* 7 pertinebat *U* || 9 an *om. U* || 12 minime *P non liqu. G* || 13 pompeio *G'* || 19 ut *P*] *om. W' non liqu. G* primum et enim *U* || 20 exterae *U* cæterae *W* externae *G'AR'V* || 26 torvis eorum *Oud.*] torvum *W'* eorum *Weber* || 29 universus senatus *U*

295. SED MEA FATA M. id est haec videre iam videor et vos loquendo detineo.

297. SPE TREPIDO id est facit me spes ipsa trepidare, W'
quia magna est.

298. TAM PROPE ME S. numquam, inquit, vidi superos W'G
tam prope me, id est aut ad quorum usque ego felicitatem pervenerim, aut qui ad me proximo steterint adiuvandum, ut Virgilius optavit 'et propius res aspice nostras'.

299. ABSUMUS A VOTIS id est a victoria hic brevis nos separat campus, ubi hostes sunt constituti.

300. QUAE POPULI R. Q. T. promittit hic praemia. WG'

302. THESSALICAE TANTUM S. ut fatum de exitu belli W'G'
populo Romano ipsa constituat.

303. AUT MERCES HODIE B. id est hodie aut hic victoriam comparamus aut vincimur, quod nobis in Thessalia praeparatur.

304. CAESAREAS S. C. quibus potest Caesarem hostis infigere.

306. SEPTORUMQUE NEFAS hoc dicit: videte, quid de me facturus est Pompeius et ipsa respicite; nam Pompeius, quia de Syllae partibus fuit, haec quae fecit Sylla, facturus est, et quae fecerit dicit, quod hic imitabitur. Septa in urbe locus est, ubi inclusas sex legiones Sylla iussit occidi.

ET CLAUSI PRELIA C. hoc nefas est septorum.

308. VESTRI CURA M. pro vobis, inquit, timeo. WG'

---

1 iam *om. G'* || 6 pro me *W* | aut] ut aut *U* | ad . . . felicitatem *G'*] ad (*om. U*) quos usus qua ego felicitate *W'* || 7 proxim$\overset{o}{e}$ *W* | ad adiuvandum *UV* || 8 ut] et *W* | ut . . . nostras *om. UAR'V* | Virgilius] *Aen. I 526* | proprias *G'* || 11 hic] eis *G'* | premias *P* || 13 constituerat *U* || 14 hodie *om. G'* || 15 vincimur *AR'*] vincimus *W'G'* || 17 potest *W'*] vult *G'AR'V* || 18 infingere *W'P* || 19 et ipsa . . Pompeius *om. G'* || 22 Nam septa *G'AR'* || 23 sex *om. G'*

310. QUI NONDUM id est de vobis.

W'G' RESPEXERIT HOSTE sensus hic est: si quis nondum victo hoste respexerit, id est ut se in fugam det retrorsum aspiciens, videbit quem admodum me ipsum occido dolens, quod ille qui respicit, non fit intentus in proelium.

311. DI QUORUM C. A. AB A. T. id est qui cum de caelo tantum cogitare debeatis propter Romanorum laborem, eadem cogitatione dimissa sollicitudinem de terrenis habere coepistis.

313. NON PUTAT IN VICTOS ille, inquit, vincat, qui pius est animi, ut victis debere credat ignosci. Hanc clementiam Caesari in Caesarianis adsignat et Tullius.

W' 315. NON CREDIT F. N. ut ait Cicero 'scelus tu illud vocas, Tubero? Cur? isto nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant, alii timorem', et hic ergo sentit sic, quod scelus non debeat nominari.

W N. [D. N.] C. F. N. id est vincat.

W' 317. CUM TENUIT hoc est: cum nos oppresserit Pompeius virtutem vestram movere se prohibens, quanta facturus est. W'G' 'Cum tenuit' ergo 'quando tenuerit' accipimus; possumus et hoc accipere: scitis quanta crudelia supra fecerit, cum vos Pompeius oppresserit.

QUANTO S. S. F. id suum.

W'AR' 319. HOSTIS T. VELIT hoc ait: fugientem nullus occidat, sed qui fugerit, civis habeatur.

WG' QUI FUGERIT ESTO id est adversorum hostium.

W'G' 322. VERENDOS quibus reverentiam debeatis, ·hoc est parentum.

---

1 QUI . . . 3 respexerit] Qui nondum v. r. h. id est (*om. G*) de (e *P*) vobis dum victo hoste respexit *G'* || 4 id est videbit *G'* | ipse occidam *P* | ipse occidam adolens *G* || 5 ille qui] ipse *U* | sit *P* | interritus *G'* || 6 Dii *W* || 8 eandem *G'* || 11 victus *U* | victus habeat ignosci *G* victus aberat ignosci *P* || 12 Caesarianis] *pro Ligar. 6, 18. 19* || 13 Cicero] *pro Ligar. 6, 17* || 14 Tubero] tu uero *W* vocasti ergo *U* | isto enim nomine *W* || 19 se *om. U* || 20 ergo *WG'*] id est *U* || 21 et] et ergo *G'* || 22 oppressit *W* || 25 civis fugerit *U* | civis] cui *W* || 27 debeatis *W'*] habeatis *G'* || 28 parentum debeatis *G'*

325. IGNOTI ordo: ignoti hostis. WG'

IUGULUM TAMQUAM S. I. H. sensus hic est: sive qui interficiet parentem suum sive extraneum, mortem extranei sic mihi imputet quasi parentis, tamquam maiora his daturus sit praemia, qui parentes peremerint. Potest sic accipi: ignoti iugulum tamquam scelus inputet hostis, sive ille, qui parentem perimit, vel ille qui extraneum, sic habeat, tamquam scelus sit ignoti hostis iugulum ferire; hortatur ergo, ut in parentes suos s⟨a⟩eviant magis. W'G'

328. PARCITE NE CASTRIS id est etiam castra diruite; ibi enim tentoria facietis vobis, unde nunc periturus venit Pompeianus exercitus.

TENDETIS tentoria habebitis, ut Virgilius 'hic saevus tendebat Achilles'.

331. SUMPTA CERES et frumentum singuli et arma portarunt.

PRAESAGIA BELLI id est a se incipiunt; nam castra subvertunt.

332. ORDINE NULLO id est non structa acie.

334. SI TOTIDEM quot milites habet.

SI TOTIDEM MAGNI SOCEROS sensus hic est: si Caesar tales in aciem locasset, ut sic in Magnum saevirent, tamquam omnes eius soceri essent, id est ut contra ipsum animo Caesaris dimicarent, non tam animosi nec tam audaces ad bella venissent.

13—14.

2 Tamquam iugulum i. h. *G'* | interficit *GV* || 4 tamquam . . . 5 praemia *et* 5 Potest . . . 9 magis *om.* *G'* || 5 perimerent *UV* | et sic *U* || 6 hosti *W* || 8 ignoti hostis] ignotis *W* || 10 ne,ᶜastris *W* | diruit *G* || 13 tentoria] ergo (id est *U*) tentoria *W''* | habebitis . . . 14 Achilles] habetis *G'* || 13 Virgilius] *Aen. II 29* || 15 et arma singuli *G'* || 19 non structa] constructa *P* coıstructa *G* || 20 quod *G'* | habet *om.* *U* || 22 tamquam *AR'*] quam *W'G'* || 23 fuissent *UR* || 24 animos(a)e *G'*

334. Totidemque p. qui singuli sibi hoc bello imperium urbis expectarent, ut nunc facit Caesar.

WG' 337. Vidit ordo: ut vidit in rectum contra se.

338. Bello legitur et fato.

W'G' 339. Sed superis p. diem quo omnia perderentur.

WAR' Gelato ut Virgilius 'coit in praecordia sanguis'.

W'G' 340. Sic arma timere quia timebat bella Pompeius, vir tantus ac talis, pro omine erat eum perditurum esse victoriam.

341. Premit inde m. se timere dissimulat.

WAR' 343. Vestra diem id est hic dies adest.

W'G' 345. Extremum f. superest o. fortiter, inquit, hodie dimicate, quia hodie iam finis est dimicandi.

346. Penates et nepotes.

WAR' 347. Ac thalamos ut Virgilius 'coniugis esto quisque suae tectique memor'.

348. Medio p. d. o. c. ut Virgilius 'illo quaeratur coniunx Lavinia campo'.

W'G 349. Causa iubet m. quia bonam causam habemus, ideo sperare prosperum debemus eventum.

W' 350. Regent et gerent.

WG' Ipsi tela id est superi.

W'G' 351. Hoc sanguine l. ut firmitatem Romanae leges Caesaris sanguine consequantur.

353. Praecipitare m. f. p. s. ut morbis perissem et nunc solus superesset Caesar ad regnum.

W 354. Meorum legitur et deorum.

15—16. 17—18. 22.

---

1 in hoc *G'* ‖ 2 urbis *G'*] vobis *W om. U* | ut . . . Caesar *om. G'* | faciat *U* ‖ 5 de quo *G'* quō *W* ‖ 6 Virgilius] *Aen. X 452* ‖ 7 quia *AR'V*] quam *W'* qui *G'* ‖ 8 homine *P* nomine *W* ‖ 10 dissimulant *U* ‖ 11 adest hic dies *AR'* ‖ 13 dimicare *W* ‖ 14 vel *U* 15 Virgilius] *Aen. X 280. 281* ‖ 17 Virgilius] *Aen. XII 80* ‖ 19 qui *G'* ‖ 21 vel *U* | ⟨gerent⟩ regent *E* ‖ 25 et . . . 26 regnum *om. G'*

355. Pompeium servare ducem ordo est: non est iratorum deorum urbi et populis servare ducem. Nam si irascerentur, olim me perisse iussissent, ut omnia Caesar invaderet. W'G'

356. Omnia contulimus id est ad apparatum militarem nihil deest.

Subiere pericula supra dixit, quod dii sibi faverent, dicit nunc, quod et praeclarum ducat exercitum, et fit duplex causa victoriae.

Clari id est senatores, qui hunc secuntur. WAR'

357. Antiquus imagine m. veteranos suos dicit, qui iam emeriti et accepta missione sub Pompeio iterum militabant. W'G'

Miles id est subire. W

358. Reducesque C. non modo reduces, sed tunc post exilium, ut ait Virgilius 'et referentem signa Camillum'. W'G

359. Fatale voventis nam ambo se pro victoria Romanorum ad mortem obtulerunt, cum sic iussisset oraculum.

360. Hinc starent id est in nostris partibus etiam ipsi essent, nam fuere de partibus; sic Virgilius 'Iuppiter hac stat'. W'AR'

Primo oriente id est de prima parte orientis.

362. Excivere manus ordo est: primo oriente gentes coactae et urbes innumerae excivere manus ad proelia quantas W'G'

361. Numquam id est antea. W'AR'

23—24.

2 ducem *U*] d. *W om. G'* ‖ 3 perire *UR'* peperire *A* | iussisset *P* ‖ 5 ad *om. W'* ad paratum *G'AR'* ‖ 7 supra *om. W'* | faverunt *W* ‖ 8 praedarum *W'* | exercituum *U* sit *GV* ‖ 10 hanc *W* | 11 qui iam] quia *W* ‖ 12 remissione *G'V* ‖ 16 ait *om. UAR'* | Virgilius] *Aen. VI 825* ‖ 18 optulerunt *G* ‖ 19 etiam . . . 21 stat *om. U exh AR' praeter* nam . . . partibus ‖ 19 starent *AR'* | Virgilius] *Aen. XII 565* ‖ 23 Excivere . . . 24 coactae] Primo g. o. c. *G'* ‖ 24 manus] romanos *W* ‖ 25 quantos *W*

W'G' 363. QUICQUID ordo: quicquid hominum sumus, id est quanti homines sumus.

SIGNIFERI omnes enim zonae, sub quibus homines sunt, sub zodiaco circulo constitutae sunt.

W 364. IN et sub; utrumque.

W'G' 366. PAUCAS VICTORIA D. hoc est: non multi sunt necessarii de vobis ad conficiendam victoriam; pauci enim sunt, quos occidamus, inimici, cetera caterva voce tantum pugnabit.

W'AR' 368. NON SUFFICIT A. id est non est tantus in numero, ut illum omnis noster debellet exercitus.

W'G' 370. HORTARI IN P. M. id est vos hortari, ut fortiter dimicetis.

WG' 371. VETITUMQUE AETATE S. illos credite vobis supplicare de patribus, quos aetas vetuit his proeliis interesse.

W'G'E 372. SACROS PEDIBUS id est vestris.

WA PROSTERNERE C. ordo: credite prosternere.

W'G' 373. ATQUE IPSA⟨M⟩ DOMINI scilicet Caesaris, qui urbi desiderat imperare. Generaliter accipimus Romam omnem dominum extimescere, quia ipsa sit domina constituta.

374. POPULUMQUE F. id est qui postea nascetur, liber nasci vult.

WG' 376. HAEC VULT T. M. quia dixit 'qui nunc est populus populumque futurum'. Est ergo talis elocutio: haec libera mori, haec libera nasci, id est turba vult.

W'G' POST PIGNERA TANTA post eos, quos dicit, militibus supplicare.

377. POMPEIO LOCUS EST scilicet ad rogandum.

379. MAGNUS id est ego Pompeius.

1 (— sumus).

1 id . . . 2 sumus *om.* *UG'* ‖ 7 de vobis *om.* *G'* | confidendam *U* ‖ 8 ceterum catervae *W* ‖ 9 pugnavit *P* pugnabitis *W'* ‖ 11 debet *W* ‖ 12 id . . . hortari] s. *U* ‖ 15 quod *G'* ‖ 18 ipsa *W* i. *G'* *om.* *U* ‖ 20 quia *W'*] eo quod *G'AR'* ‖ 23 quia *G'*] quam *W* ‖ 24 populumque futurum *om.* *G'* | libera mori haec *om.* *W* ‖ 25 nasci turba (*om.* *G*) vult *G'* | *post* vult *sequit. in W* hec oculos deest urget ⟨Verg. Aen X 745⟩ et ferreus urget somnus, id est oculos.

380. LUDIBRIUM S. id est ut a Caesare ludibrio habeatur, sicut Virgilius de foliis ait 'ne turbata volent rapidis ludibria ventis'.

381. EXTREMI C. A. id est testor. W

384. PLACUITQUE M. id est et placuit omnibus mori, si vera erant, quae Pompeius dixerat se timere. W'G'

386. IRARUM METUS HOS id est Pompeianos, qui iras Caesaris extimescebant.

SPES EXCITAT ILLOS Caesarianos.

387. HAEC FACIENT DEXTRAE id est tantum hominum peribit hoc proelio, quantum non possint saecula multa reparare.

388. NEC HUMANUM R. G. hoc est: tanti peribunt, ut omne genus hominum omnibus saeculis reparare non possit, etiam si alia bella non habeat, quibus aliquas possit amittere gentes.

389. MARS ISTE FUTURAS nam istis occisis non erit, unde alii procreentur.

390. AEVI IN O. βεβιασμένως dictum, id est et populos aetatis in orbem venturae auferet eripiens his natalem, scilicet ut pereant ante quam nati sunt. W'AR'

391. TUNC OMNE LATINUM quia extinguetur omnis posteritas, et si quis audierit Latinos fuisse, fictum credet ut fabulam, quoniam eorum subolem non videbit W'G'

392. GABIOS V. Q. C. Q. nomina civitatum. WG'

393. PULVERE VIX TECTAE festinant, inquit, ruinae, ut has civitates demonstrent scilicet post occasum earum, quae quidem ruinae vixerunt tectae. Nam et ipsae sunt occasurae et non erit, quo tegantur, cum nec populus sit remansurus. W'G'

---

1 a *om.* *G'* | caesarem *G* | habeat *G'* || 2 sicut . . . 3 ventis *exh.* *W* || 3 Virgilius] *Aen. VI 75* || 6 essent *G'* || 8 caesaris iras *G* || 10 Hae *P* || 11 possunt *G'R'V* || 15 possint *W'* | habeant *W'* || 19 BEBIACMENOC *U* BEBI·ACMEWC *W* BEBIACMENAC *R'* Bebias menas *A* || 21 sint *AR'* || 24 quā *U* || 26 festinent *U*

394. Albanosque l. id est properant monstrare ruinae. hae urbes Alba et Laurentum sacra Romana custodiunt.

W Laurentinosque p. id est properant monstrare ruinae.

W'AR' 395. Rus vacuum quae civitates post ruinam suam quid erunt? rus vacuum, id est desertum.

W'G' Nocte coacta mittebantur enim in Laurentum et in Albanum senatores, ut per noctem illic sacrificia celebrarent, quae Numa primus instituit. In hoc ergo rure non habitabit nisi per coactam noctem senatus invitus.

WG' 397. Non aetas sed bellum civile.

WG 398. Putria destituit id est non destituit.

W'G' 399. Tot vacuas urbes haec enim omnia oppida post bellum civile perierunt.

402. Urbs nos una c. Roma.

Capit ergo intra se recipit. Cum ea pereamus, cum tanti sumus, ut nos nec agros nec muros possimus implere ipsi scilicet et pluriores.

Vincto sive propter servos compeditos hoc dixit, sive quod propter cultorum inopiam vinculati de ergastulis exire cogantur, ut colant Italiam.

404. In nullos ruitura d. quippe illic interemptis omnibus post bella civilia iam nullus habitabat.

W'AR' 405. Mundi fece externis et ignobilibus, qui in orbe ultimo velut mundi feces remanserant.

W'AE 406. Cladis eo dedimus ad id cladis adduximus.

W'AR' 407. Iam posset c. g. perierunt enim omnes et Roma non habet cives.

W Pharsalia tanti hic enim est dimicatum.

W'G' 408. Feralia nomina vult illic minora belli fuisse discrimina, ideo dictum: cedant Cannae, quae sunt nomina

---

2 abba *U* albanum *G'* ‖ 5 quid *W*] qđ *U* *om.* *AR'* · 6 et in] et *W* ‖ 9 invictus *W* ‖ 11 patria *W* *om.* *G* ‖ 15 Cum . . . 17 pluriores *om.* *G'* ‖ 19 sive propter inopiam agricolarum (agricalarum *G*) vincti cultores de *G'* ‖ 20 exire . . . colant] exire cogantur *W'* colere cogantur *G'* | Italiam] italias *P* italia *G* italium *W'* ‖ 23 qui *AR'*] quibus *W'* ‖ 25 ad id] addi *W* *om.* *U* | cladis *om.* *UE*

feralia et damnata diu, id est in perpetuum, sive nunc usque, donec in Pharsalia pugnaretur.

ROMANIS A. F. isti enim dies funebres in annalibus continentur. quando pugnatum est; sic Virgilius 'quosque secans infaustum interluit Allia nomen'.

410. TEMPORA S. nam illos nominavit funebres dies, hunc praetermisit

411. QUO TRISTIA FATA ubique accipimus 'hi possunt explere viri'. WG'

414. MOENIAQUE IN PRAECEPS ordo est: timorem, qui in praeceps aufert moenia plena, scilicet cum timentes deducent, moenia plena decipiunt. W'G'

415. HI POSSUNT E. V. hoc vult dicere: istos omnes, qui uno die pereunt, tantos fuisse, ut per infinitas clades, si diversi perirent, satiarent fata, dum multi sunt; potuerunt ergo sufficere morbis et satis esse sic pesti, sic incendio, sic deditioni, qui nunc semel pereunt.

417. EXPLICAT ERIPIENS AEVI dum ea quae diu praestitit, dinumerat, sic universa consumit, id est dum probare vult omnibus, quam magnam fecerit Romam, quae sic casura est.

418. CONSTITUIT id est dum constituit. W'E

419. QUAE LATIUS O. id est Roma. W'G'

420. CITIUS PER PROSPERA FATA C. id est Roma ut cunctis gentibus imperaret, diu factum est et longo tempore. Quod postea quam consecuta est, celeriter fata felicia cucurrerunt, id est transacta sunt, ut ad eius exitium citius veniretur; ac si diceret: tarde coepit esse felix et non diu fuit

---

1 diu ... 2 pugnaretur *om. G'* || 2 pugnaretur aromanis *W'* 4 quanto *W* | sic ... 5 nomen] apud cannas *U* 4 Virgilius] *Aen. VII 717* || 6 dies *om. G'* || 8 hi ... 9 viri *om. W* || 10 timor est *G'* || 11 in *om. G'* || 12 deducent *G'V* deduce *W'* | deripiunt *Weber* || 14 tantos *om. G'* || 16 et satis esse sic *om. G'* pesti *Oud.*] istum *W' om. G'* || 17 sic] sic istum *W om. G'* | sic deditioni *W'* seditioni *G'AR'* | simul *U* || 19 dum *om. G'* || 20 omnibus *om. G'AR'* | magna *U* || 21 constituit *om. UE* || 23 id est Roma] hoc est *U* 25 secuta *UD* | fato *G'*

WG' 421. Omne tibi bellum gentes id est subiugavit.

422. Procedere v. i. a. 'in axem geminum': exire de oriente et occidentem possidere.

W'G' 423. Haud multum terrae Indiam dicit.

424. Ut tibi nox o Roma. Tibi curreret axis nam modo et his gentibus currit, quae non sunt sub potestate Romana.

425. Omniaque e. s. R. v. septem planetas dicit, quarum nomina dies habent; has scimus errare.

W 426. Sua legitur et tua.

W'G' Par omnibus a. hoc dixit: in peiorem partem, id est retrorsum, abstulit fata sua dies Emathiae funesta, cum illic bellum civile pugnatum est, quae quidem 'dies par est omnibus. Populi enim, qui tot saeculis collecti sunt et instituti, hac una die funditus occiderunt.

W'AE 427. Hac luce id est die.

W'G' 428. Latios non h. I. f. id est ut Romanos duces non timeat, occisis omnibus, sed quia vult, ut fama libera vagaretur.

429. Nec vetitos e. D. id est nec Dahas includat in moenia, quos nos vetabamus errare, sed iam quo volunt, eant non timentes.

WG' Ordo: nec ducat in moenia Dahas. Nomen est gentis.

W'G' 430. Sarmaticumque id est nec premat. Nam solebat ante consul ad subiugatam gentem coloniam deducere et aratro signare spatium civitatis.

W'R' 431. Quod semper s. d t. P. p. hoc est hac luce cruenta effectum est, ut semper tibi Parthia debeat poenas. Nam necdum te, o Roma, ex his vindicaras occiso Crasso et Romanis signis direptis.

---

possidere
3 et in occidentem procedere *G* || 5 axsis *W* || 8 septem; dicit *W* || 10 ⟨tua⟩ vel sua *U* || 12 sua . . . cum] Funesta d. (*lemma novi schol.*) cum *G'* || 13 bellum *om. G'* | par est] par tum est *W'* || 14 enim *om. U* || 15 perierunt *G'R'* || 18 occisis *om. W* | ut *om. P* || 19 claudat *G'R'* || 20 nos] non *W'* || 23 Sarmaticumque · p. nam solebat *G'* | id . . . premat *gl. in G'* || 26 *nil nisi* hac luce factum est *exh.* G_2 | hoc est *exh. W* || 28 ex his *om. U*

434. Vagatur a nobis recedit ac deserit Romam. W'

435. Scythicumque bonum nam apud eos perseverat libertas, a nobis fugata est. Ergo 'Germanum bonum' ipsa libertas. W'G'

436. Vellem populis i. n. id est utinam libertatem Roma nescisset, ne cum tanto dolore eam nunc perderemus.

437. Vulturis ut primum vulture enim Romulus captavit augurium.

Laevo et laeto. W'

438. Infami conplevit moenia l. id est conplevit populo, quem adducebat ad lucum. W'G'

Luco cum adhuc raritas esset et inopia civium, Romulus omnes nocentes et criminosos in eundem lucum inducebat ibique eos crimine liberatos in numerum civium conferebat, ut ait Virgilius 'hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum rettulit'.

439. Usque adusque ad hoc bellum, quod in Thessalia civile gessisti.

Servisses R. r. id est vellem. W'A

440. De Bruti⟨s⟩ f. q. quia libertatem protexerunt, quam nunc sumus perdituri. W'G'

Quid tempora l. hoc est: cur in legibus viximus?

441. A consule n. h. quando non sunt inpositi imperatores, sed consules.

443. Fata tiranni⟨s⟩ illi enim quia semper serviunt, poenam non putant servitutem.

445. Sunt nobis nulla n. deos dicit non esse.

448. Teneat cum fulmina c. vindicaret quippe tantum nefas, si, ut dicimus, fulmine Iuppiter uteretur.

449. Scilicet ipse p. Pholoen irascitur poeta, quia montes fulminantur et non homines, qui gerunt bella civilia.

---

3 bonum *om.* *U* || 6 per dississet *U* || 7 captivavit *U* || 9 vel *U* || 12 et *om.* *G'V* || 13 locum *G'* || 15 ait *om.* *U* | Virgilius] *Aen. VIII 342. 343* | hinc *WG'*] hunc *UR'V* | locum *P* | ingentem *om.* *U* || 17 adusque *W*] usque *UG'* || 18 civile *post* bellum *pon.* *UR'* || 25 qui *G'* || 30 poeta *om.* *W'*

450. MINANTIS in caelum erectas, id est altas, ut ait Virgilius 'minaeque murorum ingentes'.

451. ASTRA THYESTAE cum sol fugiat a Thebis et nox continuata pro die sit.

453. TOT SIMILES FRATRUM cum illic duo fuerint tantum, Eteocles et Polynices, [et] tamen amiserunt diem.

454. DABIT ILLE DIEM id est Iuppiter.

455. SUNT CURATA DEO geminam opinionem tetigit, primo deos non esse; deinde si sint, non curare mortalia.

456. VINDICTAM QUANTAM hoc dixit: haec nobis clades vindictam de se dabit tantam, quantam fas est, ut dii hominibus exolvant; nam pares hoc bello fient caelestibus superi, id est homines. Hoc propter Caesarem dictum, qui consecratus et divus est factus.

458. FULMINIBUS MANES habitu enim Iovis in templo Caesar est constitutus; accepit et radios, ut Solis esset simulacrum.

ORNAVIT ET ASTRIS id est Roma.

459. IURABIT ROMA PER UMBRAS hoc in contumeliam numinum dictum, ut in omnibus templis, non in Caesaris solum, per manes Caesaris iurarent.

461. CONSUMPSERE L. hoc dixit: postquam celeri cursu ad se venientes illum locum, qui eos medius prohibebat a bello, consumpserunt, id est cursu mutuo transmiserunt.

462. TEMPUS QUO N. POSSENT facturi, inquit, tempus commisso proelio, quo invicem cognoscerent, quanta essent ipsis portenta.

---

1 id . . . 2 ingentes *exh.* *W* || 2 Virgilius] *Aen. IV 88. 89* || 3 nos *G'* || 4 pro die sit] prodesse *G'* || 6 et *om.* *G'* || 8 ponit *U* || 9 primum *U* | sunt *G'* || 10 dicit *G'* || 11 tantum *G'* | quantum *UG'* | est *om.* *P* || 12 partes *G'* || 13 dii *G* divi *P* || 15 enim *om.* *U* || 16 esset] haberet *G* habet *P* || 18 romae *G'* || 19 Iuravit *W* *om.* *U* || 21 solum *G'*] solem *W'* | sed per *W* et per *U* || 22 cum sumpsere *W* | dicit *G'* || 23 locum qui *G'AR'V*] loqui *W'* || 24 consumpserant *W'* | transierunt *G'AR'V* || 26 quanta *ante* portenta *pon.* *W'* || 27 ipsis *G'AR'*] ipsi *W'*

465. FRATERNAQUE C. A. id est viderunt. WG'

466. NEC LIBUIT MUTARE LOCUM cum acies ita esset composita, ut concurrentes parentes filiis adversi essent, fratribus fratres, neminem delectavit locum mutare, scilicet de eodem loco ad aliam aciem transire, ut unus quisque parenti suo aut fratri non staret adversus. W'G'

470. QUAE CUNCTIS POENA P. id est mors, quae omnibus poena communis est.

471. SED SENSUS POST FATA S. ad longiora tormenta tardior interitus.

CRASTINE MORTI proprium nomen est 'Crastine' eius militis, qui primus tela iaculatus est, ut ait Titus Livius 'primus hostem percussit nuper pilo sumpto primo Gaius Crastinus'. W'P

475. INVENTA EST PRIOR ULLA M. quae tela dirigeret antequam Caesar. W'AR'

476. ELISUS L. et tuba exclusus, ut ait Virgilius 'elisos oculos'. W'G'

477. TUNC AETHERA TENDIT id est in aethera tendit fragor. WG'

478. EXTREMIQUE F. id est summi. W

IRRUPIT OLIMPI mons Macedoniae. W'

479. UNDE PROCUL NUBES sensus hic est: ad Olympum montem sonitus tubarum perveniebat, ad quem tonitrua pervenire non possunt, cum sint procul nubes, quibus tonitrua concitantur. W'G'

PROCUL autem 'iuxta' dixit, ut Virgilius 'serta procul, tantum capiti dilapsa, iacebant'. W'

DURANT possunt contendere et pervenire. W

---

5 ut] cum *G'* || 6 fratri suo *U* | non *exh. AR'V* || 7 hominibus *W'* || 10 tardior interitus] trahat interius *G* interius *P* || 12 ut . . . 14 Crastinus *om. P* || 12 libius *W'* Livius] *fr. 33* || 13 Gaius] gravis *U* || 15 diriget *W* || 17 L.] licius *W* | et *om. U* | expulsus *G'* | ut . . . 18 oculos *exh. W* || 17 Virgilius] *Aen VIII 261* || 19 *nil nisi* in *exh. G'* || 22 Quo. n. t. sensus (hic est *add. AR'*) · Ad olympum montem macedoniae tubarum fragor perveniebat *G'AR'* | 24 quibus . . . 25 concitantur *om. G'AR'V* 26 autem *et* dixit *om. U* | Virgilius] *buc. 6, 16* | sera *U*

481. GEMINARE vel resonare.

W' 476. CONCEPTA simul capta, hoc est ut signum darent; et cornua et classica sunt pariter comprehensa. Classica autem genus est tubae, ut ait Virgilius 'classica [sunt] iamque sonant'.

492. POMPEI DENSIS A. S. C. hucusque generaliter de utroque narravit, nunc specialiter [ille pedum melior motu].

493. IUNXERAT IN SERIEM in unum tractum et ordinem, ut Virgilius 'series longissima rerum per tot ducta viros'.

W'AR' 494. VIXQUE HABITURA L. propter densitatem iunctorum militum.

W' 495. GLADIOSQUE SUOS ne iuncti nimium se invicem vulnerarent.

W'AR' 496. PRAECIPITI CURSU illos constitisse dixit, hos currere.

W' 497. IN DENSOS A. C. id est in Pompei.

W'G' 500. HAC QUOQUE 'hac' scilicet per loricam.

501. EXTREMUM EST QUOD QUISQUE FERIT transfigebantur enim et arma, cum corpus esset solum, quod unius cuiusque vulneribus petebatur.

WG' 502. UNA ACIES P. G. A. patitur Pompei, gerit Caesaris; haec enim vincit, illa superatur.

W'G' FRIGIDUS INDE a Pompei parte, quae non gerit.

504. RERUM TOT PONDERA V. id est non est morata fortuna in evertendis tot rerum ponderibus.

505. TORRENTE praecipiti.

506. UT PRIMUM TOTO DEDUXIT C. C. quia Pompeius multitudine fidit exercitus, id agit, ut includat militem

---

15

2 capita *U* || 3 Classica . . . 5 sonant *exh. W* || 4 Virgilius] *Aen. VII 637* || 7 ille . . . motu] *Verg. Aen. V 430 om. U* || 9 ut . . . viros *exh. W* | Virgilius] *Aen. I 641. 642* || 10 multitudinem et densitatem militum *U* | iunctorum *AR'* victorum *W om. U* || 14 hos dixit constitisse. istos autem *U* || 17 transigebantur *G'AR'* || 18 cum corpore ut esset *W'* || 21 superator *W* superaturi *P* || 22 a parte pompei *U* || 24 fortuna *om. W'* || 26 deduxit *W* d. *G' om. U* || 27 multitudinem *G* | vidit *G'* | agitat *G'R'*

Caesaris pauciorem, sed casu factum est, ut invadatur ipse, postquam spargendo rarum suum agmen effecit.

507. FUDIT aut 'fusa est' aut 'se fudit' accipimus, ut ait Virgilius 'insinuat pavor'. Belli autem ultima fallaciam dixit; nam si ense comminus nihil egissent, tunc debuerant fraude pugnare. Possumus autem et hic distinguere: bellique per ultima fudit, id est fudit eques cornua, et qui sequitur versus, separatim legendus est.

509. INSEQUITUR id est ipsa fortuna, quam supra dixit. WG'

510. ILLIC QUIPPE S. quippe diversa sunt arma diversis W'G'
gentibus.

511. ROMANUS CUNCTIS P. C. hoc dicit: Caesariani de auxiliis non laborant, sed tantum Romanos, Pompei socios, interficiunt; sive ut hoc intellegamus: diversae quidem gentes mittunt tela diversa, sed hoc agunt, ut Romanos interficiant.

⟨INDE⟩ SAGITTAE a Pompeio. WG'

512. INDE FACES a Caesare.

SPACIOQUE SOLUTAE assidua enim vertigo plumbum in- W'G'
cendit et solvit.

513. GLANDES id est volant. WG'

514. ARABESQUE S. qui sine imperatore sunt liberi. W'G'

515. ARCU TURBA M. quae omnes gentes in dirigendis sagittis meruere doctrinam.

NUSQUAM REXERE SAGITTAS id est non in aliquem mittuntur hostem, sed tantum in aeris altitudinem diriguntur et inde casurae vulnus inveniunt.

517. INDE CADUNT M. non tela, sed certus interitus.

518. EXTERNUM M. CHALIBEM quia Romani non erant, ferrum suum externum, quippe innoxium, id est sine crimine, adversariorum sanguine polluebant.

---

3 aut se . . . 4 pavor *om.* *U* || 4 Virgilius] *Aen. II 229* | fallacia *G'* || 5 ense *G'*] in se *W'* | 7 fugit *U* || 8 qui *om.* *W* | separatum *P* || 12 c. *G'*] o. *W* *om.* *U* || 13 sotio *G* || 22 sint *W* | 25 numquam *U* | in *om.* *W'* || 27 casura *W'* || 28 M.] n. i. *W* *om. cett.* | 29 Extremum *G'* || 30 innoxiae *G'* | 31 sanguinem *G'*

WG' 518. COACTUM collectum.

W'G' 519. CIRCA PILA NEFAS hi enim erant Romani, qui pila gestabant et hi tantum cum sceleris crimine dimicabant.

W SUBTEXITUR AETER ut Virgilius 'aetheraque obscurant pennis'.

W'G' 521. PRIMA LABARET Caesar hic molitur insidias, sed ita statutis in fronte signis et quietis latera aciei suae proponit emittere, ut falsi hostes quiete eorum, qui in primo agmine constiterant, nihil timentes sub aliquo agmine caederentur.

523. HOSTIS AGEBAT miles Pompei.

525. IMMEMORES PUGNAE barbari qui cum Pompeio fuerant.

NULLOQUE PUDORE T. qui non erubescerent se timere.

526. PRAECIPITES FECERE P. C. B. hi, inquit, externi, qui auxilium tulere Pompeio, pugnae inmemores derepente et nullo timoris pudore fugientes palam fecerunt non rite commissa barbaricis catervis bella civilia.

W' 528. PECTORA et * * *.

W'G' 529. MEMBRA REGENTIS rectoris sui.

530. GLOMERATAQUE N. 'nubem glomeratam' collectam equitum multitudinem nominavit.

532. PERDIDIT INDE MODUM ex illo omnes sine modo caesi sunt.

533. PUGNA id est non fuit post certamen [aliquando], quia Pompeiani in fugam versi sunt.

IUGULIS de Pompei parte, quae caeditur.

WAR' FERRO de parte Caesaris, quae occidit.

---

2 romani erant *U* ‖ 4 $\overset{\text{aer}}{\text{aeter}}$ *W* | Virgilius] *Aen. XII 253* | 6 Caesar] C. *G'* | hic cesar *U* ‖ 7 et quietis latera] equites a latere *G'* ‖ 8 eorum qui] signorum quae *G'* ‖ 9 constiterant *A*] constiterunt *W'* constitutae er̄ (erт̄ *P*) *G'* | sub quo *G'* ‖ 11 pompei' *W* pompeianus *U* ‖ 12 erant *EUAR'* ‖ 13 Nullo *U* ‖ 16 timore pudoris *G'* | non . . . 17 civilia *om. G'* ‖ 18 PECTORA et *secl. Keller* ‖ 21 dicit *U* ‖ 22 ex] hoc est ex *U* ‖ 24 aliquando *om. G'* ‖ 26 quae *R'* qui *WG' om. AU* | ceditur *W* occiditur *G'AR' om. U* ‖ 27 de parte c(a)esaris *AR'* acaesare *W* | quae *AR'* qui *W*

534. NEC VALET HAEC A. T. P. Q. id est tanta erat Pompeianorum turba, quae occidi fugiens poterat, ut ad occidendum Caesaris non duraret exercitus. W'G'

537. NON ALIO M. S. F. adhuc enim Pompeiani pereunt, sed barbari, non Romani, quos hic optat iam non occidi, si potest Pharsalia barbarorum cruore satiari.

538. HIC NUMERUS scilicet barbarorum. W'EAR

540. ISTIS PARCE PRECOR o Pharsalia. W'G'

542. NAM POST CIVILIA BELLA si vis, inquit, Romanorum, o Pharsalia, sanguine compleri, istis gentibus parce, quae extraneae sunt. Nam post bella civilia ipsi incipient esse Romani, quia hi, qui nunc sunt, funditus interibunt.

543. SEMEL ORTUS IN O. id est in Pompeianos. W'G'

544. ET FATIS DATUS EST id est ut fatorum cursus ad felicitatem Caesaris duceretur, sive ut cum deberet laborare Caesar, pro illo sua fata certarent.

545. VENTUM ERAT AD R. M. ubi imperator esse consuevit.

546. QUOD id est robur. WG'E

548. COLLECTA IUVENTUS id est ibi iam non auxilia pugnabant, sed ipsi Romani de parte Pompei. W'G

549. MOVERE ROGATAE id est non illic movere ferrum manus rogatae scilicet, quarum Pompeius rogarat auxilium.

550. ILLE PARENTES id est habuit. WG'

551. TUA CRIMINA CAESAR nam hic a te Romanus miles occiditur. W'G'

552. TENEBRIS dum videre detrectas. W'

553. DISCAT ME VATE M. ordo est: nullaque aetas discat. WG'

555. A POCIUS PEREANT L. dicente enim me, quae gesta sunt, quisquis audiet, flebit; tacente nulla erit causa lacrimarum. W'G'

---

8. 13.

1 Non *G'* | id] hoc *U* || 5 quos romanos hic *G'AR'* || 6 potest *G'AR'* | post *W'* || 10 cruore *G'* | completi *P* || 13 i. pompeius *U* || 16 illa *WG* | fata sua *U* || 19 tibi *W* | auxiliarii *G'AR'* | rogaret *W'* || 24 miles *om.* *W'* || 28 Ac *G* || 29 tacente *AR'* tacenti *W'G'* | causa erit *W*

557. Hic Caesar rabies definit, quid sit Caesar: rabies populi stimulusque furorum.

558. Ne qua parte sui ne alicubi geri a militibus suis bellum civile cessaverit.

W' 559. Atque ignes a. f. a. quod ait Cicero 'currentem, ut dicitur, occupavit'.

W'P 560. Toti sanguine madent id est quia multos occiderint.

561. Qui niteant qui nunc primum coeperint vulnerare.

WP 563. Quis contenta f. 'contenta' districta, dictum a contendendo.

W'P Iubenti id est sibi.

W'AR' 564. Quem iuvet id est delectet etiam Caesare non iubente.

W'P Quis vultum c. p. id est tristis efficiatur cive prostrato.

WPAR' 565. Mutet ubique 'inspicit' subaudimus.

WE Proiecta c. c. id est suorum.

W'G' 569. Bistonas Thracas dicit, quorum deus Mars est.

W 571. Nox ingens scelerum est ingens * * *

W'G' 572. Gemitus definit gemitus quid sit: magnitudo et exemplum vocis inmensae.

574. Subicit si 'subicit' ministrat, si 'subigit' exacuit, ut Virgilius 'subiguntque in cote secures'.

575. Adversosque iubet id est Caesar.

578. Monstratque senatum hoc est: non plebeios iubet interfici, sed senatores.

579. Scit cruor imperii ubi sanguis imperii sit, ubi membra rerum, scilicet in senatu.

Rerum id est sint.

---

1 diffin̄ *U* | quae *G'* | Caesar *et quae sec. om. U* || 2 populi · K. stimulusque furorum nequa *W* | stimulusque furorum *om. G'* || 3 nec ubi geriam militibus *W* | bellum *ante* geri *pon. G'* || 4 cessarit *U* || 5 Cicero] *or. Philipp III 8, 19* || 6 incitavi *Cic.* || 7 mandent *W om. cett.* | quam *U* | occiderunt *P* || 9 districta *ȦR'V* destricta *W* constricta *om. cett. P* || 10 contendo *W* || 12 etiam *om. U* || 13 sive *W* || 14 prospicit *P* conspicit *D* || 16 est mars *U* || 19 inmensum *W'* || 20 exacuit intelligimus ut *U* | Subigit · si subigit · exacuit · si subicit · ministrat *G'* || 21 ut . . . secures *om. G'* | Virgilius *Aen. VII 627*

581. Permixta s. id est cum equitibus tunc Romanis iuncta nobilitas.

582. Ordine nobilitas id est urguetur.

583. Caedunt Lepidos hoc est posteros.

585. Saepe duces hoc est: qui frequenter eis imperarant.

Summosque id est caedunt. W'AR'

Te Magne remoto hoc est: qui omnium eras summus; W'G' te remoto, id est tui conparatione. Nam tu omnium primus es, ut ait Virgilius 'excepto Laurentis corpore Turni'.

588. O decus laus Bruti. W'G'

589. Per secula n. hic Brutus ab illo Bruto originem duxit, qui propter Lucretiam expulit urbe Tarquinios. Ideo autem dictum 'extremum nomen per saecula', quia post quingentos annos hic natus est Brutus et Caesarem occidit, ut ait Tullius 'fuerit ille [licet] Brutus, qui et ipse dominatu regio rem publicam liberavit et . . . stirpem . . . prope . . . quingentesimum annum propagavit'.

591. Nec tibi fatales admoveris a. P. postea enim cum Macedoniam optineret, quae est in Thessalia, ab Augusto superatus est et occisus in Philippis.

592. Thessalia p. t. in Thessalia, inquit, periture tunc tua; nam illic optinebit imperium.

594. Humanum culmen id est culmen. W'GE

Reguntur et premuntur. W

595. Egressus meruit id est nondum egressus est et W'G' nondum meruit.

Tam vel iam. W

---

3 Ordo *W'* *om* *G'* | id est *om.* *U* | 5 eis *Keller* ea *G'* erant ea (et *U*) *W'* | imperarint *W'* 7 hoc . . . 8 conparatione *om.* *G'* | 7 eras *Oud.* erat *codd.* || 8 Nam tu o magne omnium *G'* 9 primus . . . Turni *om.* *G* | ut . . . Turni *om.* *P* | Virgilius] *Aen. VII 650* | 12 ducit *W'* || 15 Tullius] *or. Phil. I 6, 13* 16 ipse (a *above* e) *G* ipse dominato *P* | et . . . 17 propagavit *om.* *G'* || 20 in Philippis *om.* *W'* || 21 periturus es (est *P*) et tunc *G'* | nunc *W* | 24 ⟨premuntur⟩ vel reguntur *R* Reguntur *A* || 25 et . . . 26 meruit *om.* *G'* || 27 vellam *W*

W'G' 597. HIC PATRIAE redit rursus ad descriptionem belli.

598. PLEBE CADAVER istos enim solos supra Caesar iussit occidi.

601. NUSQUAM MAGNI hoc est: ubicumque victus est Magnus, et Domitius pariter vincebatur.

602. VICTUS TOTIENS nam et supra victus in Corfinio a suis deditus est. Non rogavit et est dimissus a Caesare.

604. SECUNDA supra enim ei Caesar ignovit.

W 605. VERSANTEM SANGUINE M. ut ait Virgilius 'moriensque suo se in sanguine vertit'.

W' 607. SUCCENSOR qui eadem arma succendebat ad bella civilia, ecce etiam sine te dimicatur.

608. SUFFECIT sive 'satis fuit' sive 'duravit', ut ait Virgilius 'nec sufficit umbo [tot] ictibus'.

609. ORA RESOLVIT locutus est, ut ait Virgilius 'tum fatis ora resolvit'.

W'G' 610. MERCEDE POTITUM sensus hic est: non te iam victorem aspiciens morior, sed adhuc in exitu dubio constitutum et Pompeio adhuc minorem.

W' 612. STYGIAS vel patrias. PATRIAS ubi sunt parentes.

615. CUM vel dum.

W'G' 617. INPENDISSE P. hoc ex persona sua poeta dicit, quod se pudeat exequi universa, quae gesta sunt, cum sint tam crudelia.

WG' IN FUNERE MUNDI hic 'in hac re' dixit 'inpendere', alibi ⟨V 491⟩ 'in hanc rem': 'in ventos inpendo vota fretumque'.

619. QUAERERE id est pudet.

---

1 reddit *W'* ‖ 6 corphinio *codd.* ‖ 8 enim ignovit caesar illi *U* ‖ 9 Virgilius] *Aen. XI 669 sed* vulnere versat *Verg.* ‖ 12 etiam] enim *U* ‖ 13 sufficit *W om. U* ‖ 14 Virgilius] *Aen. IX 810. 811* ‖ 15 ut . . . 16 resolvit *om. G'* ‖ 15 ait *om. U* | Virgilius *ge. IV 452* | tum] sic *Verg.* ‖ 19 a pompeio *G'* | 21 vel] at *U* ‖ 23 pudebat *W* ‖ 25 hac redux̄ *W* hac se dix̄ *G'* ‖ 26 in ventos *AR'*] inlictos *W* illicitos *G'* | inpendo *Lucan.*] expendo *AR'* expendet (-it *G*) *WG'* ‖ 28 pudet] querere pudet *P*

623. Dum membra id est dum pars corruit, quae W'AR'
vulnus accepit.

624. Transmitit ut ait alibi ⟨III 468⟩ 'superest telo post vulnera cursus'.

626. Quis pectora f. id est quaerere pudet. WGA

628. Abscisum longe m. c. ideo abscidit caput, ut non W'G'
sit tale crimen, si nesciatur, an fratris sit, cum hoc spoliat. Ideo et 'longe mittat', ne de proximo, cuius fuerit, appareat.

630. Quem iugulat non esse p. acute dictum; nam W'AR'
licet pater sit, quem occidit, persuadet tamen patrem non esse, dum illum tam crudeliter occidit.

Nulla querela id est acerbiores fuerunt mortes quam W'G'
querelae harum acerbitatem possint lugere.

631. Vacamus id est digne aliquem lugere non possumus.

633. Quas aliae id est provinciae.

Illic id est sunt. WG'

635. Mors hic gentis erat maiores, inquit, sunt in W'G'
Pharsalia pugnae partes quam in aliis provinciis; nam alibi singuli milites occiduntur, hic populi [parte] prostrati sunt.

Fluxit Acheus Graecus ab Achaia.

636. Haerere c. hoc dixit: illarum gentium sanguinem vetabat in campis stare sanguis amplior Romanorum, qui ⟨eum⟩ inpellens faciebat in morem fluminis undare.

638. Quam quod sua saecula f. id est a Caesaris exercitu maiora vulnera acceperunt populi quam quanta eis inferre potuerunt ea saecula, quibus idem populi esse

3 *leg.* Transmittant ‖ 5 pectore *W* ‖ 6 abscissum *W* | non . . . 7 si *om. G* ‖ 8 mittit *G'* ‖ 9 fuerat appareat quem iugulat. *G'* ‖ 11 tamen pater patrem *W* | 14 harum *U*] dearum *W* esse dearum *G* esse de earum *P* | acerbitate *UG'* | possint *Oud.* possunt *WG'* posuit *U* ‖ 20 parte *exh. WG'* ‖ 22 achia *WP* achea *G* ‖ 23 dicit *PAR'* ‖ 24 qui *W'* quem *GAR'* qu *P* ‖ 25 eum *add Oud.* | implens *W* | undare *G* undar *P* (h)abundare *UW* ‖ 26 a *om. W* | caesaris ab exercitum *U* ‖ 27 ceperunt *U* | eis *U*] vis *WG'* vix *a*

coeperunt, hoc est plus uno die perierunt quam omnibus saeculis.

W′ 639. QUAM VITA SALUS quia plures de omnibus populis periere quam remanserunt.

W′G′ 640. IN TOTUM MUNDI PROSTERNIMUR AEVUM id est pereuntibus tantis non erit, unde alii procreentur, sive ut hoc repetierit.

W′ 641. VINCITUR HIC GLADIIS OMNIS QUI SERVIET AETAS in perpetuum enim aevum prosternimur, quia his victis omnes sunt posteri servituri et ita erit ac si superati sint.

W 642. PROXIMA Q. S. filios dicit.

WR′ 643. IN REGNUM NASCI id est ut servire cogantur.

W′G′ 645. IN NOSTRA id est qui post bella nascentur. Nam cum alii oppressi sint, etiam cervices nostrae iugum accipient servitutis.

647. IAM MAGNUS TRANS[S]ISSE DEOS id est ad Caesarem, ut Virgilius 'ferus omnia Iuppiter Argos transtulit' et alibi 'excessere omnes aditis arisque relictis di[i], quibus imperium hoc steterat'.

648. TOTA VIX CLADE C. ac si diceretur: vix potuit de nota felicitate diffidere.

651. QUAE BELLO O. L. non enim apparebat, quantus numerus militum occidisset, cum adhuc dimicaret exercitus. Ideo ergo conscendit aggerem, ut posset videre, qui pereunt.

653. AC SE TAM M. P. S. V. nam exercitus corpus est imperatoris, ut ait Virgilius 'toto certatum est corpore regni'.

654. NEC SICUT MOS EST M. id est nec eum delectabat id, quod miseros delectare consuevit, ut cum his cuncta

3 populis *om. U* || 4 remanserant *U* || 7 hoc *om. U* || 8 *leg.* QUAE || 9 hic *W* || 10 erit *om. U* | sunt *U* || 11 S.] f. *W* | ⟨soboles⟩ filii *AR′* || 12 cogamur *R′* || 13 nascimur *UG′* || 17 ut . . . 19 steterat *om. UG′* || 17 Virgilius] *Aen. II 326. 327* || 18 alibi] *Aen. II 351. 352* || 19 steterit *W* || 20 ac si diceretur *om. W′* || 24 et videre *W* || 26 est corpus *U* | ut . . . 28 regni *om. G′* || 27 Virgilius] *Aen. XI 313* || 30 id *om. G′*

moriantur, ut ait Cicero 'aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam soli pereant, arbitrabantur' [posse post exercitum suum].

657. SUSTINUIT DIGNOS id est passus est, inquit, deos dignos etiam nunc suis votis committere, hoc est cum iam contra eum dii essent, dignos habuit, quos suis committeret votis.

658. SOLACIA quae sunt solacia, si solus occumbat?

662. PIGNORA FATIS in quae saeviant, si meo sanguine W' delectantur.

664. EXIGUAE C. per interrogationem pronuntiandum, W'G' ac si diceret 'parumne est me cum stirpe procumbere, si orbis removeatur exitium?'

666. IAM NIHIL EST F. M. facta sunt enim cuncta victoris scilicet Caesaris.

669. SEQUE NEGAT T. ut hoc diceret: non sum ego tanti, ut pro me omnes perire debeatis.

671. SED TIMUIT S. M. causas fugae, ne segnis videretur esse Pompeius, duas posuit; tertiam addidit de uxore.

NE CORPORE MAGNI haec prima illum causa ire coegit, W'Aa ne exercitus se offerret exitio.

675. PRAESTANDUM EST U. C. ut sit maior invidia, si W'G' ipso praesente moriaris.

677. TE PRAESENTE MORI in Lesbo enim erat Cornelia, cum in Aegypto Pompeius occiditur. Fuit ergo et haec maior fugae causa, quod mori te praesente cupiebat, quod quidem negabatur a fatis.

CONCITUS AUFERT id est equo fugit. W'

678. TELA PAVENTEM id est Magnum non paventem, W'G' idcirco non timebat, ne se a tergo aliquis vulneraret.

---

1 ut . . . 3 suum *exh. W* || 1 Cicero] *in Cat. II 10, 21* || 2 arbitrentur *Cic.* || 8 solatia✓ *G* || 14 F.] s. *W om. UG'* || 18 SED] s. c. d. *W* | Ne (Nec *G*) corpore m. *lemma in G'* || 19 de uxore] uxorem *U* 20 causa ire coegit ne *Aa*] excusare fecit ne *R'* causa *U* cause *W* || 21 se *om. W'* || 24 in . . . 25 occiditur *om. U* | occidit *W* || 26 maior *G'*] manus *W'* causa fugae *G'* || 30 idcirco non timebat *om. W'*

WG' 682. INPARE diverso; impare autem pro impari, ut Virgilius 'numero deus impare gaudet'.

W'G' 684. PROSPERA VIDERUNT aliquando, cum vinceres.

685. PER TRES TRIUMPHOS fuit infida fortuna, quippe quae nunc eum deseruit et oppressit. Sic misero Pompeio minor fuit ipsa fortuna, id est in malis suis intra se habens fortunam despiciebat atque calcabat.

687. DEPOSITO S. A. onus enim fati bella civilia sustinebat et imperium suum, ut ait Cicero 'quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur'.

WG' NUNC T. L. RESPEXISSE V. quae ante duxisti.

W'G' 688. NUMQUAM IMPLENDA quae numquam possit impleri.

689. QUID FUERIS NUNC S. L. nam quando in eadem potestate iam non es, nunc potes intellegere, quod fuisti.

691. IAM TIBI MAGNE MORI hoc iam non est pro te sanguinem fundere, qui proelia reliquisti.

CEU FLEBILIS quem admodum, inquit, in illis et in illis locis post mortem tuam bellum non tua voluntate commissum est, sic iam non in hoc loco tuum est, quod tanti te fugiente moriuntur.

W' AFRICA DAMNIS id est quae semper damna sua fletura sit; et hic autem post Pompei mortem dimicatum est.

W'G' 692. ET CEU MUNDA N. in hac civitate adversus Pompei filium dimicatum est.

695. SED PAR QUOD SEMPER H. par hoc vult esse, ut contra Caesarem libertas dimicet, non Pompeius.

W'AR' 696. TEQUE INDE F. a Pharsalia.

WG 698. ISTAC et istuc.

W'G' 699. PERSPECTASSE N. sive perspexisse sive usque ad finem spectasse.

---

1 in impare autē aūτ pro *W* | impare . . . 2 gaudet *exh. WA* || 2 Virgilius] *buc. 8, 75* || 4 PER . . . fortuna] Infida *G om. P* | fuit . . . fortuna] infortuna *U* | invida *W* || 6 infra *G'* || 9 Cicero] *pro Deiot. 13, 36* || 10 modius *W* || 12 dixisti *WR* || 15 potest *W* || 16 est *om. UG'* || 20 nec *G'* || 21 tanti ei (*om. U*) fugiunt et moriuntur *W'* || 23 mortem pompei *U* || 26 hoc *om. U* || 29 i͡stuc *W* || 30 perspectasse *G*

701. Miserere tui miseri quia vincit.

702. Felicior istis id est Roma. W

708. Tam mala Pompei et adversa, inquit, tua venerentur, ut prospera consuerunt. W'G'

710. Aspice s. u+ id est quas tu ante possederas.

Donataque regna id est possessa regna aspice, quae ipse donaras. Dicit autem Pharnacem, cui Mitridatis patris eiusdem donavit imperium.

712. Vidit prima iter narrat Pompei fugientis.

Larissa civitas, unde Achilles fuit. W'G

713. Omnibus illa 'illa' id est Larissa, quae eidem optulit auxilium totius civitatis. W'G'

715 Omnia vel obvia. Wa

718. Teque minor solo id est qui tantum a te minor factus es, tamen maior a Caesare. W'G'

719. Rursusque in f. r. id est priora; nam ait supra ⟨686. 687⟩ 'iam pondere fati deposito securus abis'.

720. Sed quid opus victo populis aut urbibus [victori] praestare fidem. WAR'

722. Cedis adhuc cumulo 'huius caedis cumulo' declinavit. W'

724. Gemitus Lariseorum scilicet. W'G'

725. Convicia id est secuntur. WG'

727. Felix se nescit amari cum felix, inquit, esses, felicitati offerri obsequium putabas solere, non Magno. At nunc miser factus, quod te omnes dilexerint, recognoscis; sed hoc poeta generaliter dixit. W'G'

729. Manibusque suorum et hic dum parcit, expressa est crudelitas: si ideo ignoscit, quia non vult suos in occidendo diutius laborare, non quia miseretur inimicis. W'AR'

1 miserae *W om. UV* ‖ 3 inquit *post* mala *pon. U* ‖ 5 *lemma exh. W, schol. ad v. 710* Aspice . p. u. *pert.* | quos *W'* | 6 possessa · aspice *G'* ‖ 7 medatis *U* ‖ 8 eius *G* ‖ 9 narrat iter *UAR'* ‖ 10 civitas *exh. U* ‖ 11 'illa' *exh. W* ‖ 12 obtulit *U* ‖ 13 ⟨obvia⟩ vel (al *R'*) omnia *UR'* ‖ 14 a te *G'*] ac *W'* ‖ 15 minor *P* ‖ 15 a *exh. G'* ‖ 16 peiora *W* ‖ 17 pondera *W* ‖ 19 prestate *W* ‖ 20 *nil nisi* huius *exh. U* ‖ 23 sequuntur *G* ‖ 25 obsequium *om. W'* ‖ 26 At] Non m. h. *(v. 736)* At *G'* | te] ante *W'*

731. Fugatos id est Pompeianos.

W'G' 732. Nocturna pavore ne Pompeiani in castra redeuntes nocte interposita timere desinant.

733. Succedere v. id est ut ipse occuparet hostium castra.

734. Dum fortuna c. dum recens et hic vicit et illi sunt victi.

735. Non veritus g. n. f. hoc dixit: Caesar iussurus militi suo, ut Pompeianorum invaderet castra, non verebatur, ne iam milites fessi graviter ferrent hoc sibimet imperari. Nam gratum hoc erat illis futurum, quia mittebantur in praedam.

Subactis id est fatigatis sive ipsis Caesarianis sive cum iam Pompeiani subacti proelio viderentur.

739. Quam monstrare meum id est Pompeianos, quos fugavisti sequens; transi scilicet, ut prior ingrediaris in castra.

745. Pharsalia id est in qua vicisti.

749. Quae fossa id est nulla res valet retinere properantes, sed cuncta perrumpunt.

751. Scire ruunt id est festinant nosse propter quas opes gesserint bella civilia.

753. Bellorum in sumptus quae Pompeius collegerat ad belli auxilia necessaria.

755. Tagus Hispaniae fluvius, ubi aurum nascitur vel solet inveniri.

W Extulit aut expulit.

W'G' 756. Arimaspus hi barbari sunt, qui fragmenta auri colligunt, qui singulos oculos habere dicuntur.

---

2 Nec *U* ‖ 3 designant *W'* ‖ 4 ut *om.* *W'* ‖ 6 illic *W'* ‖ 8 nonventus *W* | dicit *G'AR'* ‖ 9 nevereatur *W'* ‖ 16 fugare vis sequestras sic licet ut *W'* in *om.* *G'* ‖ 19 nulla. Nulla res *G'* | properantes .. 20 perrumpunt *om.* *G'* ‖ 21 Scire volunt. vel ruunt id *G'* ‖ 22 gesserunt *G'AR'* ‖ 23 quas *W'* ‖ 24 necessarias *U* ‖ 25 fluvius hispaniae *U* ‖ 26 inveniri · Ideo ceteris fluviis (fluvius *P*) est platus *G'* ‖ 28 harimaspus *W'*

757. UT RAPIANT ut haec, inquit, omnia rapiant, parvo se credunt sua scelera vendidisse.

760. DECIPITUR id est in fraudem se existimat incidisse.

761. CESPITE P. S. id est in his locis quiescunt Caesariani milites, in quibus intra castra requiescere Pompeiani consueverant senatores.

CAESUM vel cassum. 'Cassum' vacuum.

765. THESSALICAM MISERIS si 'miseri', ipsi versant, si 'miseris', his quies versatur.

766. INVIGILAT C. hoc enim in somnis vident, quod per diem admisere crudeliter.

769. INSPIRASSE ANIMAS id est occisorum animas ad superos remeasse, quae ex[er]citarent eos, a quibus fuerant interemptae.

770. FORMIDINE[M] NOCTEM subaudimus 'infectam putem'.

772. SIBILAQUE ET F. scilicet ut agitari furiis crederentur.

776. OMNES IN CAESARE M. singuli, inquit, singulos videbant, Caesar universos.

MANES id est sunt. W'E

777. SCITHICA IN ARA Orestes furens in Taurica regione W'G' a sorore Iphigenia, Dianae Scythicae sacerdote, sanatus adseritur. Nam illo Iphigenia translata est, cum in locum eius esset cerva subposita.

780. AUT CUM D. A. acute dictum 'cum desisset'; maior enim furor est, cum resipuit, quia tunc se parricidium fecisse cognovit.

781. HUNC O. G. Caesarem.

15.

---

3 fraude *W* || 4 caesarii *G'* || 7 'Cassum'] · i · vanum et *U om. G'* || 8 si *om. W'* | ersant *W* || 9 his *om. U* | quies] quibus *G'* || 10 somniis *U* || 13 remeasse . . . eos] ent eas *G lac. VIIII litt. et* eas *P* || 15 putem *om. U* || 16 stimulis crederetur furiis *G* crederetur *G'AR'* || 18 universos manes. *G'* | 21 iphigenia *pr W* ephigenia *W'* yphigenia *G'* | sanatur *W* || 22 illo *WG'*] in illa *U* || 23 sublata *U* || 24 D.] dedisset *W* | dedisset' *W* maiorem enim furorem *G'* || 25 resipit *U* respicit *W*

782. AUT ULTRIX V. DIES subaudimus 'est'.

STRINGENTE SENATU diem illum dicit, quo in senatu occisus est a Bruto et Cassio et reliquis multis senatoribus.

784. MENS CONSCIA nam ipsa est, quae efficit insanire, ut ait Cicero pro Roscio ⟨24, 67⟩ 'suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae'.

786. POMPEIO VIVENTE V. nam peiora pateretur, si ad eum et Pompei umbra venisset.

WAR' TAMEN OMNIA P. id est Caesare.

W'G' 788. NULLA L. F. R. hoc est: Caesar cum crudele spectaculum videret, non horrebat.

791. SEDENTIS IN TABEM putrescentis.

792. ET MAGNI N. P. in cadaveribus scilicet.

W 794. NON vel nunc.

W'G' NON CERNERE TERRAM si 'non cernere' legimus, id est ut videri terra non possit, cum sit tecta corporibus; hoc sequenti versu est executus.

WR' 797. PERDAT[I] id est Caesar.

W'G' 799. INGERIT EMATHIAM ut sidera videant crimen admissum de morte tantorum.

POENUS HUMATOR Poeni licet hostes essent, sepelierunt tamen cadavera principum Romanorum, id est Pauli consulis, qui Punico bello occisus ab hostibus est sepultus.

800. CONSULIS ET LIBICA S. L. C. Tiberius Gracchus consul in Lucania interfectus a Poenis, ab Hannibale est sepultus, cum adhuc eiusdem Gracchi armatus staret exercitus. Hic autem a Flavio quodam Lucano hospite suo per colloquium est proditus Poenis.

---

2 illam *et* qua *G* | 6 haec *W'* || 7 ferae *W'* || 9 pompeio *W* || 12 videre non horreret *W'* || 13 sedentis *W om. cett.* | 15 Utrumque dici potest: 'non' et 'nunc' U_2 || 16 legerimus *U* | id est *et* cum sit *om. G* || 20 ingente mathiam *W om. U* || 22 POENUS . . . hostes] hannibal scilicet et poeni hostes licet *U* || 24 est *om. U* || 29 ó fluuio afluuio *W* a fulvio *U* | apud fluvium quendam a lucano *G'AR'*

801. Compellunt ordo: non illum compellunt. W'AR'

803. Cives esse ut haec causa sit non donandae sepulturae, quod scit eos cives suos fuisse, non hostes. W'G'

805. Interpositis separatis.

806. Aut generi s. p. i. Pompei scilicet.

809. Nil agis hac ira [per haec intra] tanto cruciatu afficiatur corpus, cum iacuit insepultum. W'

808. Ab aequore f. ut haec sit poena Pompei, si in longinquo positus videat suos concremari. W'G'

811. Finemque s. s. c. d. hoc est: postquam interempta fuerint, nihil requirunt, an ipsa sibi finem afferunt, cum tabescunt.

814. Communis m. s. e. r. ἐνπύρωσιν dicit futuram orbis et caeli.

815. Quocumque id est animam. W'E

Fortuna v. hoc dicit: in morte nulla discretio est, sed omnes animae simili sorte retinentur; unde et tibi omnes pares scito, Caesar, futuras esse post mortem. W'G'

818. Libera f. m. a fortuna; hoc est: fortunae mors non est obnoxia, cunctis est quippe communis. Nam vita fortunae, a qua regitur, mancipata est.

823. Tabentes et labentes. W

824. Victore fugato feras enim fugiunt, quae ad cadavera consumenda venerunt. W'G'

825. Haemonii Thessalici.

826. Bistonii venere l. Thracii, quia Mars illic colitur, in cuius tutela sunt lupi[, ursae, ursi].

828. Latebras id est deseruerunt. WG'

Obsceni ut Virgilius 'obscenique canes'. W

---

1 compellunt *AR'*] *om.* *W'* ‖ 6 per haec intra *exh.* *W* ‖ 9 longo *G'* ‖ 11 an *Weber* at *G'AR'* aut *W'* | ipsas ibi *W* | sibi *om.* *G'* ‖ 13 ENTYPWCIN *W'* ENΠIPACYN *G* ЄNΓYPACIN *P* ЄNΓIPACIN *A* ENΠIPACIN .i. incensionem *R'* | futurum *G'AD* ‖ 16 vocavit *W* | hoc] ex hoc *W'* | morte *AR'* mortem *W'G'* ‖ 17 et tibi *et* 18 pares *om.* *U* ‖ 18 partes *G'* ‖ 19 a *R'* ea *W'P* *om.* *AG* ‖ 21 vitae *U* ‖ 23 feras] servi *G'* | qui *G'* ‖ 27 ursae ursi *om.* *G'AR'* | et ursi *U* ‖ 29 Virgilius] *ge.* *I* 470

W′G′ 832. Vos q. N. m. s. ordo: vos aves, quae Nilo mutare soletis. Grues dicit, quae initio hiemis a Thracia in Libyam veniunt, quae Libya non longe a Nilo et Aegypto separata est.

833. Ad mollem s. a. dum praedam de cadaveribus exposcitis.

837. Stillavit r. a. ut Vergilius 'spargit rapida ungula rores sanguineos'.

840. Deiecit vel proiecit.

841. Si quoque n. o. p. id est cum ab avibus manderetur.

842. Inque feras d. a. sic quoque non abit.

Non intima curant id est ferae.

845. Fastidita iacet invidiose dictum, ut fastidiant canes et aves cadavera Romanorum, nec sic tamen accipiant sepulturam.

Quam sol longior aestivus scilicet.

847. Thessalia i. ad vicem epilogi finit querelis. Tellus ordo: Thessalia tellus.

851. Quem seges infecta s. quippe de tabe vel sanguine.

853. Ante novae v. a. quam aut vetustas tibi haec belli damna caedat aut seges non infecta nascatur, novae venient acies; postea enim apud Philippos in Macedonia bellum civile gesserunt Brutus et Cassius, ut ait Virgilius 'bis sanguine nostro Emathiam et latos H. p. c.'.

856. Radice id est quos natae arbores dissiparunt.

858. Plus cinerum H. hoc dicit: plus cineris quam terrae habere coepit Thessalia. Et est ordo: plus Haemoniae sulcis cineris aratur quam telluris. Aut sic

---

1 quae *om.* *W′* || 2 quae in in. *U* || 7 stilla . i. u. t. *W om. cett.* | Vergilius] *Aen. XII 339. 340* || 9 ⟨deiecit⟩ proiecit *AR′* || 10 tum *W′* || 11 abiit *U* || 14 canes et *om.* *W′* | mortuorum *G′* || 16 scilicet *om.* *U* || 17 ad vicem *W′* | finite piligi|cum *W* finit epilogum *U* ad finem (fidem *P*) ponit epilogum *G′* || 19 *leg.* Quae | scilicet *U* | et *U* | de *et* vel sanguine *om.* *G′* || 20 antequam *U* || 23 *post* Cassius *add.* U_2 *V* contra augustum ut . . . 24 p. c. *om.* *U* || 23 Virgilius] *ge. I 491. 492* | 27 pulveris *U* | est ordo *om.* *U*

accipimus: Haemoniae telluris plus cineris aratur quam sunt aut possunt urnae habere maiorum.

859. DENTIBUS id est aratris. WAR'

860. NULLUS σύγχυσις. W'

LITORE FUNEM totus pendet hic sensus usque ad illum versum ⟨868⟩ 'si non prima nefas belli, sed sola tulisses'. W'G'

862. ROMANI B. P. ipsam terram bustum Romani dixit populi.

865. VELLERE eripere. WG'

866. VEL SOLIS INIQUI διὰ κεκαυμένην; dicit plagam, quae est inhabitabilis, aut illas duas frigidas, quae et ipsae inhabitabiles asseruntur. Talis, inquit, haberetur et Thessalia, si sola civili esset maculata certamine. W'G'

868. SI NON P. N. B. S. S. T. ordo est: nullus ad te accessisset aut arasset nullus et reliqua nullus fecisset, nisi de hoc minus fugienda videreris, quia non te solam macularant bella civilia, sed primam.

869. ODISSE NOCENTES nam vos omnes nocentes facitis, ut omnes non possimus odisse. WG'

870. QUOD TOTUM ABSOLVITIS dum enim totum orbem nocentem facitis, crimen eius absolvitis, quia ubique pollutus est. W'G'

871. FLEBILIS U. P. in Sicilia enim adversum Sextum Pompeium, Pompei filium, dimicatum est.

872. ET MUTINA haec civitas in Italia, ubi adversum Gn. Pompeium, Pompei filium, dimicatum est. W'AR'

ET LEUCAS in Actiaco adversus Antonium. W'G'

PUROS FECERE societate sui scilicet criminis copulata. WG'

1 quam *om.* *G'* || 2 sint *et* possint *G'* || 6 tulisset *W'* || 8 imperii *W'* || 10 αιαյεκαϒμεννεν *W* αιαρ καϒμενεν *U* *om.* *G'* 12 sunt *U* || 14 S. T] f. t. *W* *om.* *UG'* | ordo *leg.* sensus || 15 aut ...17 primam] navita *G'* || 15 nullus ... nullus] et reliqua nullus *U* || 20 *leg.* QUID | orbem *om.* *W'* | 22 pollutum *G'* || 25 in Italia] italiae *UAR'* || 27 activo *W*

Expt LIBER · VII · INCIPIT LIB̄ · OCTAUUS *W*

· m · LVCANI · LIBER · VII · EXPLICIT · JNCIPIT ARGVMENTV̄ LIBRI, ··· VIII

~~SEPTIMI~~ · *E* *sed* VIII *ab altera m.* INCIPD̄ELIBRO VIII · *A*

PaUE

ARGUMENTUM LIBRI OCTAVI.

Etiam Pompeio fugiente ad Corneliam confluxisse magnam partem copiarum cum navigatione; dimissum Deiotarum ad petenda Parthorum auxilia; habitum consilium de deligenda fide rerum; sententia Lentuli suadentis, ut Aegyptum confugeret, victum Magni propositum Parthos volentis petere; auctoribus Pothino et Achilla occisum Pompeium iussu Ptolomei et caput eius abscisum; sepulturae furtim datum truncum.

W'G' 1. IAM SUPER HERCULEAS FAUCES fauces inter montes dicit Ossam et Pindum, quos Hercules [aperuit vel] separavit.

3. STIMULISQUE N. id est cursum etiam stimulis urguentibus negantem.

WG' 5. PAVET ILLE id est Magnus.

6. MOTORUM V. N. ut ait Virgilius 'nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis suspensum'. COMITUMQUE SUORUM pavet fragorem.

W'G' 7. QUI POST TERGA id est fragor.

REDIT et venit.

WG' LATERIQUE TIMENTEM id est fragor Pompeium exanimat.

W'G' 9. NONDUM VILE SUI P. scit adhuc pro gloria ab hostibus accipi, si iam miser factus Pompeius tamen esset occisus.

10. SEQUE MEMOR F. cuius fuit ante bella civilia.

2 ad *om.* *Pa* || 3 demisum adiotarum *Pa* | demissum *E* || 4 consiliū (ū *ex* a) deligenda *Pa* | deligenda *E*] eligenda *U* | 5 fidē *E* || 9 truncum · expLICIT ARGVMENTV̈ · JNCIPIT LIBER · VIII · FELICITER · *E* || 11 dicit inter montes *U* | 15 Virgilius] *Aen. II 728. 729* | omnis *G'* || 16 omnis susp.] omnem sonum *G'* || 19 vel *U* | 22 pompeium *U* | pompeius factus *G*

13. NON PATITUR T. id est quia erat omnibus notus, latere non poterat.

14. CLARA vel nota. WG'

15. CUM PETERENT nescientes adhuc Pompeium esse superatum. W'G'

17. VIX IPSE FIDELIS cum ipse fugiens videretur, vix ei credebatur fugisse Pompeium; adeo miraculo excluserat veritatem.

18. MAGNO QUICUMQUE M. pudorem incutit Magno, quicumque novit Pompeium esse, qui ista patiatur.

21. LONGI FORTUNA F. tantum ei fortuna nocuit adversa, quantum secunda praestiterit.

22 QUAE T. P. F. quod nobilem hominem gravius consuevit affligere.

23. URGET ut sibi aequet miseriam felicitas antecedens. W'AR'

24. NUNC FESTINATOS quos puer meruit, ut ad felicitatem citius perveniret. W'G'

NIMIUM S. nam de Domitio et Clupianis fugitivis annos natus decem et octo triumphavit; ideo dictum est 'festinatos nimium'.

25. LAURIFERAE D. S. I. in Syllanis enim castris fuit, ut ipse in primo ⟨326⟩ ait 'et docilis Syllam scelerum vicisse magistrum'.

26. NUNC ET CORYCIAS C. in Coryc[i]o enim civitate piratas, quos illic vicerat, colere rura praecepit.

ET PONTICA SIGNA id est Mitridatem, Ponti regem, quem iste superavit.

27. PIGET et pudet.

28. ET VITA SUPERSTES ut fecit in Magno.

---

1 T. *G'*] n. *W* | notus *om.* *UV* ‖ 2 potuit *U* ‖ 3 nota *in P eras.* | ⟨clara⟩ nota *AR'* ‖ 4 nescientes scilicet *U* ‖ 11 ei *om.* *W'* ‖ 13 T. *G'*] tantum *W* | gravis *G'A* ‖ 16 ad infelicitatem *W* ‖ 17 velociter *U* ‖ 18 cleopianis *GAR'* deopianis *P* clepianis *W'* clepaanis *Wpr* | fugitivis *U*] fugitivus *W* *om.* *G'AR'* ‖ 19 XVIII *U* | et octo *om.* *G* | dictum nimium festinatos *U* ‖ 22 sceleris *Luc.* ‖ 23 superasse *U* ‖ 27 ipse *UAR'* ‖ 28 vel *UG'*D_2 | pudet *eras. in P*

29. Fine bonorum ut unus quisque tunc pereat, cum huius felicitas terminatur.

30. Et celeri p. t. l. 'praevertit' antevenit, ut ait Virgilius 'cursuque pedum praevertere ventos'.

31. Dedecori est f. p. maior enim est pudor a summis ad extrema venire.

32. Nisi morte parata id est nemo fortunatus debet dici, nisi postquam perierit. Nam viventibus fortunatis possunt adversa contingere et incipiunt non esse felices.

WG' 33. Litora contigerat scilicet Magnus.

W'G' 35. Trepidum legitur et Magnum.

WG' Impar id est brevis.

W'G' 36. Flumineis v. t. v. quae etiam in vadosis locis propter brevitatem suam tuta vix esset.

WG' 38. Leucadii montis Epiri.

Cilicum dominus id est Pompeius, qui eos vicerat.

W'G' 40. Conscia curarum id est ubi uxor eius erat constituta Cornelia. Ordo est: qua tellure tunc latebas, Cornelia, m⟨a⟩estior quam si in mediis campis Emathiae stares.

WAR'V 43. Presagia ut ait Virgilius 'praesaga mali mens'.

W'G' 45. Thessaliam id est per totam noctem bellum Thessaliae contuebatur.

49. Quaerere nec quicquam id est ne contraria nuntientur.

51. Summa finis.

54. Cum possis iam flere t. timor enim de incertis est malis, luctus vero de certis.

26—27.

---

3 ut . . . 4 ventos *exh.* *WAR'V* || 4 Virgilius] *Aen. VII 807* | cursusque *AR'V* | ventos] mentes *R'* || 6 venisse *G'* || 8 perient *W* || 9 incipient *U* || 11 legitur et *WAR'V*] vel *UG* | *schol. v. 33. 35. 35 eras. in P, vestig. rest.* || 14 vix tuta *U* | vix esset] vixisset *G* vexisset *P* || 15 eupuri *W* || 17 ibi *W* | Vbi cornelia uxor *U* || 20 ait *om.* *AR'V* | Virgilius] *Aen. X 843* || 23 nuntiarentur *U* || 26 possit *G'* | malis incertis est *U* || 27 certis et manifestis *U*

55. PROSILUIT id est Cornelia.

NOTAVIT circum aspexit, ut ait Cicero 'notat et designat oculis', hoc autem dicit 'aspexit crudele crimen deorum'.

CRIMENQUE D. C. id est Pompeium tam humilem revertentem.

56. DEFORMEM P. D. 'notavit' in omnibus subaudimus. WG'

VULTUSQUE PREMENTEM aut ipsum prementem vultum canitie accipimus, quod notavit, aut canitiem notavit, quae vultus premebat.

58. OBVIA NOX caliginem enim animi repentino dolore toleravit. W'G'

61. SPE MORTIS DECEPTA I. putabat enim se perire, quod exanimata est.

IACET vel tacet. WG'

63. QUEM POSTQUAM FAMULAE iam exanimata domina videre non poterat. W'G'

64. NON ULTRA GEMITUS T. hoc dixit: famulae sibi non amplius permisere de fatis queri quam tacito gemitu. Flere enim idcirco nolunt, ne dolentem dominam vehementer affligant.

INCESSERE pulsare, invadere, ut Virgilius 'incessi muros, ignes ad tecta volare' [duodecimo ⟨596⟩].

FATUM et factum. W'

68. COEPERAT IN SUMMUM id est coeperat sanguis Corneliae ad extrema usque membra revocatus Pompei sentire contactus. Nam sanguis se timore ad interiora collegerat, W'G'

1.

2 ut . . 3 deorum *exh.* *W'* ‖ 2 Cicero] *in Cat. or. I 1, 2* 3 haec *U* | aspexit crudele c. deorum id est pompeium *U* aspexit · K · Crudele crimen deorum id est pompeium *W* ‖ 7 aut ipsum prementem *exh.* *G'* ‖ 8 caniciem *W* | quod notarit *WG* ‖ 14 *schol. eras. in P* ‖ 15 iam enim exanimatam videre non poterant (-at *P*) *G'* ‖ 17 dicit *G'AR'* ‖ 18 de] non *U* | quam *om.* *G'* | 21 invadere *om.* *G'* | ut . . . 22 duodecimo *exh.* *W* uigil *W* ‖ 23 vel fatum (*sic*) *U* ‖ 26 contactus] manus *U* collegit *U*

ut ait Virgilius 'frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis'.

WG' 71. IMMODICOS sine modo.

W G' 74. FRANGIS ordo: cur nobile corpus frangis?

ADITUM et habitum. 'Habitum' id est speciem, ac si diceret 'genus', ut Virgilius 'habitusque locorum'.

75. LAUDIS IN HOC SEXU sensus hic est: habes, unde in perpetua laude verseris: coniugem miserum. Nam in femina non armis aut legibus custoditis gloria comparatur, quia sexus infirmus est, sed tantum si maritum dilexerit, cum sit factus infelix.

W'AR' 77. ET TUA CUM F. P. D. ut videar paene non victus, si in eodem apud te quo semper fui amore duravero.

W'G' 78. QUOD SUM V. A. sive quia cito ad te redii, sive quia amorem mereor ex miseratione maiorem.

W'AR' NUNC SUM TIBI G. M. ipsum se maiorem gloriam dixit uxoris, quod eum sit sola secutura ab omnibus derelictum.

W'G' 81. DEFORMIS A. V. M. hoc cum indignatione dictum est: cum adhuc maritus vivat, tu maeres et squales

82. SUMMUS ET AUGERI V. D. hoc est a te vetitus. Nam cum summus ille sit dolor, cum maritus amittitur, tu sic modo doles me vivente, ut nihil addere ad maerorem valeas, cum fuero interemptus.

83. ESSE FIDES LUGERE V. id est tunc vir lugendus est, cum iam nihil aliud possit accidere, scilicet cum perisse constiterit, non, cum adhuc sit incertum.

85. QUOD DEFLES I. A. id est si me vivente, sed misero non desinis lugere, Cornelia; constat ergo te nunc usque

1.

1 ut . . . 2 sanguis *exh.* *WA* | Virgilius] *Aen.* *X 452* || 4 cur *U*] *om.* *WG'* | corpus] corpus vel robur *U* || 5 et *WG'*] at *UA* | Habitum *exh.* *PA* | id . . . 6 locorum *om.* *U* || 6 ut . . . locorum *om.* *G'* | Virgilius] *ge.* *I 52* || 9 feminam *G'* || 13 aput *W* | amore fui *U* | duravero *AR'*] durare *W'* || 14 adterean sive *W* adte remeans sive *U* || 19 maere[s] · set · i. quales *W* | et squales *om.* *U* || 20 a te vetitus *G'*] utu & it' *U* utu ent' *W* || 21 fit *W* || 2? ad *AaR'*] *om.* *W'G'* || 26 non . . incertum *om.* *G'* || 28 ergo *om.* *W'*

non Pompeium amasse, sed fortunam meam, quam nunc plangis afflictam.

86. Correpta castigata.

88. Invisi Caesaris issem non quo Pompeio Caesarem praeferat, sed ei idcirco nupsisse vult, quia infelix ipsa Caesari posset talem fortunam adferre.

89. Et nulli laeta marito primo enim in matrimonio Crassi fuerat, qui occisus est apud Parthos.

90. Bis nocui mundo bis ex meo fato orbis haec patitur semel morte Crassi, nunc Pompei fuga.

Pronuba ducit E. ut Virgilius ʽet Bellona manet te pronuba'. WAR'V

94. A causa m. a Pompeio, qui iustius dimicabat propter me cuncta numina recesserunt. W'G'

95. Indigne meis ʽindigne' sic accipiamus, non quod haec melior sit, sed quod Pompeius indignus sit in tantum eius fato venire discrimen.

96. In tantum fortuna c. id est in te, ut per me fieres infelix W'P

98. Quo sit tibi m. a. me, inquit, occide, ut omnia iam prospera consequaris. W'G'

99. Totusque p. orbis id est quo sit tibi. WPAR'V

100. Sparge mari c. id est me. W'G'

101. Dependisse c. ut tunc perissem, cum adhuc eras felix et in eadem felicitate nunc esses.

Lu⟨s⟩tra expia scilicet me perempta.

104. Placataque p. c. [Iulia c.] ad satisfactionem Iuliae hoc posuit, quod se negat uxorem fuisse, sed p⟨a⟩elicem.

3. 11.

2 affectam *W* effectam *U* 5 proferat *G'* vult *G'*] volo *W'* | ipsa infelix *W* 6 auferre *pr U* | 7 primum *G'* prius *U* || 8 ad *U* 9 ex *G'*] id est *W'* || 10 fuga pompei *UAR'* || 11 manet te pronuba *R'V*] manete pronuba *A* mane t· *W'* || 13 Ac *G* *lemma om. W'* | a parte pompei *G'AR'V* | iustus *G'* || 17 fata *W'* fatum *P* || 22 quo *WP*] ut *AR'V* || 24 esses *GAR'* || 25 felix] feras *W* tunc *W* | mansisses *U* || 27 Placata·p. *G'* | iulia·c. *exh. W* *lemma om. U* Iuliae *om. W'* | 28 hoc *W*] haec *U* *om. G'* | possunt *G'* se *om. G'* | fuisse *om. U*

108. Lesbos hoc est: qui non flevit in Thessalia, flevit in Lesbo.

111. Tanti pignus s. m. quod illic Corneliam incolumem custodivimus.

113. Dignere vel una 'dignere' id est dignos habeas nos, in quibus vel una nocte remoreris. Alii sic distinguunt 'vel una' nocte tua fac, Magne, locum, quem cuncta revisant saecula'.

WG' 116. Moenia id est quam nostra.

W'G' 118. Haec iam crimen habent hoc dixit: omnes aliae civitates infidae sunt, quae adhuc possunt veniam promereri; haec ideo tibi fida est, quia offendit Caesarem et tam apud eum est criminosa; nam et coniugem tuam suscepit et te.

W'AR' Quid quod [ut quid quod] ab oportunitate loci sumpta persuasio.

W'G' 120. Certa loci id est multi ad te principes revertentur, cum te in his locis, quae sciunt, esse cognoverint.

Noto reparandum est l. f. ubicumque fueris, potest sciri et ideo ad te libenter accurrent.

122. Accipe id est iuventutem securus apud nos coniugem tuam relinquendo.

128. Mundi nomine id est pro omnibus hominibus laetabatur fidem servare mortalium aliquos, quod iam in terris difficile videbatur.

131. Hac obside Cornelia.

132. Cari et sacri.

---

6 nos *om.* *W'* | moreris *UAR'* || 7 tua · K · fac magne locum quem cunctare vis ante saecula *W* | Fac magne · l. q. c. r. s. menia · id est *G'* *om.* *U* || 11 infidae sunt] invidetur sunt *P* invident tibi *G* | qui *W'* | possunt veniam *om.* *W'* || 13 crimine sa nam *G* crimine sanam *P* || 15 ut quid quod *exh.* *W* | ab *AR'*] ad *W'* | oportunitatem *W'* | sumptam *U* || 17 ad te] an *P* || 18 cum . . . cognoverint *om.* *G'* | cognoverunt *U* || 19 ubi qui *W'* | fuerit *P* | potes *G'* || 20 scire *W'* | occurrent *G'* || 21 Accipe · t · securus *G'* || 23 laetabitur *W'* || 24 iam *om.* *W* || 26 corneliam *W* || 27 et] vel *UG'*

134. CUM CAESARIS IRAM sensus hic est: uxorem vobis fugiens dereliqui, ob hoc iratus est vobis Caesar. Tantum ergo confido de vobis, ut ad vos venire maluerim, cum possetis hodie me occiso iram Caesaris mentemque placare.

135. CONIUGE mea scilicet. WG'

137. NOCENTIS cum uxorem commendavi, feci, ut vos noxios Caesar iudicaret; hoc fecisse sufficiat. Nunc ad vos venire non debeo, ne nocentiores faciam me recepto. W'G

138. AGITANDA P. O. omnium populorum animos explorare vult circa se quales sint.

140. REGESQUE ADMITTERE M. in utroque, inquit, es gloriosa, sive me sola recipis, sive et aliis das exemplum, ut me suscipiant.

141. QUAERERE CERTUM ut explorem. W'G

142. FAS Q. IN TERRIS id est ibi adhuc iustitia perseveret, ubi fuerit ipse susceptus, ibi scelus, ubi ad Caesarem se contulerint civitates. W'G'

146. NON EXIRE VETENT nam intrare etiam inimici patiuntur, ut capiant

150. POMPEIUMQUE M. subaudimus 'ingemuit populus', quod postea dicturus est. WG'

151. AST ILLAM Corneliam scilicet.

156. OS PUDOR Corneliae scilicet.

157. NULLI MINUS hoc est omnibus hospitalis. W'G

158. QUASI CONIUGE VICTO Cornelia, cum adhuc Pompeio fortuna esset incolumis, tam humilis omnibus obsecuta est, quasi iam maritus eiusdem superatus esset a Caesare. W G'

1 IRAM (*W*)] a. *G'* | 2 vobis *om.* *W'* || 3 cum] cō *W* || 4 placere *P* 6 Nocentes *G'* *om.* *U* | cum enim *U* || 7 caesar noxios *U* || 8 vos faciam recepto me *G'* || 10 circa *W'*] erga *G'AR'* || 13 ut me susc. *W'*] me prima suscipiens *G'* || 15 Q. *G*] *om.* *W'P* | terra *U* | ubi *U* | perseverat *G'* 17 se *om.* *U* 19 capiant pompeiū quē audivimus *G'* || 20 ingemuit populus *om.* *G'* 22 cornelia *W* || 24 MINUS (*W*)] gravis *Luc.* | hospitalis fuit *U* || 25 corneliae. Dum *G'* || 26 incolū ista *G'* 27 eiusdem *W'* eius *G'R'*

160. Nec quibus abscondit sensus hic est: iam sol occidens medius erat maris in fluctu, sed nec apud nos erat totus, quibus occidebat, nec apud antipodas, quibus nascebatur, quippe absconditus orbis eius medius apparebat.

W' Nec si quibus e. o. bene 'si' addidit; est enim in dubio, an mare habeat antipodas. Est autem sensus: nec totus erat, quibus exerit orbem, si tamen ⟨sunt, quibus⟩ exerit.

W'G' 162. Foederis urbes haec omnia sibi Pompei fingit animus dispositione curarum.

W 163. Impia et invia.

WG' 164. Arva 'adeunt' subaudimus.

W'G Austrumque iacentis id est mundi.

W'G' 165. Saepe labor m. id est desinit cogitare et interdum cuncta remittit labor, quem Pompeius est passus, qui labor semper ad curas maestus est et odit omnia, quae futura sunt.

WG' 167. De cunctis consulit a. ipse Pompeius.

W'G' 168. Mensura s. unde futurum mare cognoscat prosperum.

170. Aut quotus in plaustro L. id est quae stella in septentrione cursum navium mittat ad Libyam.

171. Taciti servator O. 'taciti' magni, ut Virgilius 'luminibus tacitis'; alibi 'tacitae per amica silentia lunae', item alibi 'tacitumque obsedit limen Amatae'.

173. Numquam s. p. septem enim stellae sunt, quae motu axis feruntur errantes; has nauta non sequitur.

W Tacitos et miseros.

W'G' 175. Axis inocciduus qui numquam occidit.

Gemina clarissimus a. Helicen dicit et Cynosuram.

11. 28.

2 occidens . . . sed *W'*] occidentem petens medius mersus erat in fluctus. et *G'R'* || 3 quibus *om. W'* || 4 eius *om. W'* | 5 dubium *W* || 6 est enim sensus *U* || 7 quibus . . . exerit *om. U* | si] ita *cod.* || 11 arma deum subaudimus *W* || 13 id . . . 14 remittit labor *om. U* | quia *G'* || 15 maestus] in estus *U* || 18 s.] secundi *W om. U* || 20 mittit *U* || 21 'taciti' *om. U* | *nil nisi* magni *exh. G'* | Virgilius] *Aen. IV 364* || 22 alibi] *ibid. II 255* || 23 item *om. U* | alibi] *ibid. VII 343* || 25 errantes *W'*] Errant enim · *G'* || 26 ⟨miseros⟩ vel tacitos *U*

176. Ille axis scilicet. WG'

Hic mihi semper in a. ut non casu, sed ratione contingat. W'G

177. Ceruchis antemnae curnua sic vocantur. W'G'

179. Ab arbore summa id est a navis arbore descendere videtur in fluctus, cum inferior efficitur.

180. Arctophilax ipse est arcturus dictus ideo, quod ab arcto non recedat, sed eum custodiat.

181. Inde Canopos nomen [est] stellae in austro positae.

182. Caelo contenta v. quoniam in australi parte posita non accedit ad borean, ideo et timens dicta est. Non enim a nobis videtur.

183. Perge sinistra id est si per sinistram illius W'AR' pergas stellae, ad hanc regionem venies.

185. Quo nunc pede funis in navi, ut Virgilius 'una W G' omnes fecere pedem'.

188. Longius oris nec ad Emathiam vult ire, ubi Caesar et bellum est, nec ad Italiam, quia pudet venire superatum.

190. Cetera da ventis id est cetera sic age, ut te ventorum facile flatus impellat.

Comitem Corneliam dicit. WG'

191. Depositum pignus, ut alibi ⟨II 72⟩ 'depositum, W' Fortuna, tuum'.

Quae litora vellem hoc est: cum ad Lesbon Corneliae W'G' amore properabam.

195. Quas Asine c. Asine castellum est Spartanorum.

199. Mutavere sonum id est aequora conversione navis aliter sonare coeperunt.

21. 26.

3 Ceruchis (*G'*)] arbore s. *W* || 4 a navis *W'*] naulo *G'* arbore] ab arbore *U* || 6 arcturus id est bootes dictus *U* || 7 arctos *pr U* arctis *U* || 8 est *om. W'* || 10 et] haec *G'* || 11 *om. W'* || 14 nave *U* | ut . . . 15 pedem *om. UG'* | Virgilius] *Aen. V 830* || 17 quia . . . 18 superatum] ubi superatus est *G'* || 24 est ad lesbos cum amore corneliae *G'* || 25 properabam *om. G'*

201. Inoffensae c. a. m. 'huic rei' accedere declinavit.

202. Et sidera texit maiore luce operuit.

203. Quicumque procella id est de parte Pompei.

205. Occurrit natus Sextus Pompeius, filius Magni.

WAR'V Fidelis id est occurrit.

WG' 207. Ministros aut faventes.

W'G' 209. Iubet ire in devia m. id est Pompeius.

210. Deiotarum Gallograeciae regem.

Qui sparsa ducis v. l. ne miremur, unde in his terris Deiotarum invenerit, hoc poeta disseruit dicens 'qui sparsa ducis vestigia legit', id est qui inter ceteros fugientes vestigia Pompei est consecutus.

W'AR' 211. Quando quoniam, ut Virgilius 'quando haec te cura remordet'.

W'G' 212. Qua Romanus erat quoniam quidem per Emathias clades amisimus totum orbem, qui erat sub ditione Romana.

213. Populosque Parthos dicit et ceteras orientis partes.

W Bibentis ut Virgilius 'qui Tiberim Fabarimque bibunt'.

W'P 214. Securum a Caesare T. qui nondum Caesaris sentit iniurias.

W'G' 215. Magno querentem id est te Pompeio fata quaerentem.

217. Mutare diem [diem] id est caelum.

218. Arsacidae hic Arsacus rex Parthorum est, ut ait supra ⟨I 108. 109⟩ 'plus illa vobis acie, quam creditis, actum est, Arsacidae'.

Si foedera nobis ostendit se cum his societatem inisse.

---

1 occidere *G'* ‖ 2 maiori *UG'* ‖ 4 magni fidelis · *G'* ‖ 6 aut *W*] at *AR'* sibi *G'* | ⟨faventes⟩ vel ministros *U in ras.* ‖ 8 gallo gracchie *W* ‖ 9 Qua *G'* | nec miraremur *U* | his terris] historiis *G* hystoriis *P* ‖ 10 dicens *om. U* ‖ 11 qui *om. P* ‖ 12 consequutus *U* ‖ 13 i. quoniam *ssc.* pro quandoquidem *U* | ut . . . 14 remordet *om. U* | Virgilius] *Aen. I 261* ‖ 16 totum *om. W'* ‖ 17 ceterasque *G'* | gentes *U* ‖ 18 Virgilius] *Aen. VII 715* ‖ 20 sentis *U* ‖ 21 *nil nisi* pompeio *exh. G'* ‖ 23 [diem] *exh. W* ‖ 24 pastorum *P* | est] fuit *UAR'* a quo asarcidae dicuntur *G'AR'* | ut . . . 26 Arsacidae *om. UG'* ‖ 27 Hic ostendit *U* | inisse · K · iam pridem mihi per *W*

219. MIHI PER LATIUM I. TONANTEM id est in quibus firmandis ego per Latialem Iovem iuravi; vobis autem sunt astricta per magos vestros. Dicit autem Chaldeos, qui in Parthia sunt, hos ideo daemonas dicunt.

222. SI VOS O PARTHI ordo est: si vos, o Parthi, inquietare nolui, cum vexarem Alanos et claustra Caspia, nunc mihi vicem reddite auxilia dirigendo.

CASPIA CLAUSTRA Armeniae fines, ut ait Virgilius 'iam nunc et Caspia regna responsis horrent divum'.

223. AETERNI MARTIS ALANOS gens in Ponto, quae perpetuis proeliis inquieta est.

224. ACHEMENII CAMPI ab Achaemene, rege Persarum, sunt dicti.

227. NISEUS HYDASPES fluvius ex Nysa, Indiae monte, descendens.

228. ACCEDUNT P. ad pelagus iter tendunt. WG'

PHOEBI S. AB I. id est orientis solis flammis ego eram W'G' propinquior quam Persae, qui iuncti sunt.

230. SUSTINUI passus sum.

232. EX AEQUO ME P. A. quippe non victus aequalis est mihi.

233. STANT SEMEL ARSACIDAE hoc est: nec semel tantum meo sunt Parthi beneficio liberati.

QUIS ENIM POST V. C. quae nos illic passi sumus, non quae vos pertulistis.

234. IUSTAS LATII C. I. hoc dixit: mortem Crassorum, quae in Parthia facta est, senatus voluit vindicare, sed Pompeius obstitit.

---

1 Iurata *lemma in G om. P* || 2 firmandis *om. G'* | avobis *W* | autem sunt astricta] antes antastricta *W* ante sc̄a stricta *U* autem astricta sunt *G'* || 4 hos *om. W'* | ideo *om. G'* | daemonas *G'*] daemona *W* doemonia *U* || 5 ordo *leg.* sensus || 6 vexarent malanos *W* || 8 ut . . . 9 divum *exh. WAR'* | Virgilius] *Aen. VI 798. 799* || 12 achomene *W'* achemeno *G'* || 14 ex] est ex *G'* || 18 victi *G'A* | 22 semel sunt tantum meo beneficio *U* || 26 crassi *G'*

237. PELLEUM Magnus Alexander Macedo Pellaeus victis Parthis finem posuit, quem numquam excederent, et Euphraten fluvium et civitatem Zeugma, quae in eius est ripis.

238. VINCI ROMA VOLET id est optabit a vobis vinci, si mihi victoriam comparatis.

WER'V REGEM Deiotarum.

W'PAR' IUBENTI vel volenti.

WG' 239. AULA domus regia, ut Virgilius 'illos porticibus rex accipiebat in amplis aulai [in] medio' et 'illa se iactet in aula ⟨A⟩eolus'.

W'G' 241. TYRANNUM regem, quod nunc Deiotarus fecit.

243. ⟨VERUS⟩ PAUPER nam ille simulatus est.

DIMISSO IN LITTORE R. id est Deiotaro.

247. AURA FLUENS id est exiens.

248. TELMESSIDOS in Asiatico mari sinus nomen.

249. COMPENSAT M. hoc est: flexum illum non circuit sinus tanti, sed per altum recto itinere contendit habiturus grande compendium ipse Pompeius scilicet.

W' PUPPI vel mundi.

WG' 251. PARVA causa [est], quare non timeat.

W'G' PHASELIS civitas Pamphiliae.

253. MAIORQUE CARINAE scilicet plures fuerunt in nave Pompei quam in tuis moenibus erat civium multitudo.

W'P 255. IAM TAURUM et mons et fluvius in Cilicia.

W 256. Hoc vel hanc.

W'G' 255. DIPSANTA C. nomen est fluvii veluti ab undis sitientibus appellatum; hic autem de Tauro monte profluit aut in fluvium Taurum decurrit.

---

1 Macedo *om.* *UV* | pelleum vicum *G'AR'* || 2 et *om.* *W'* || 3 zeuma *W'* || 5 optavit *W* || 6 conferatis *G'AR'V* || 8 vel *om.* *P* || 9 Aula *W* *om. cett.* | regiae *G'AR'* | ut ... 11 Aeolus *exh.* *W* || 9 Virgilius] *Aen. III 353. 354* || 10 et] *ibid. I 140. 141* || 12 Tiranno *G'* | regi *G'AR'* | deiotarum *U* || 14 deiotare *W* || 15 ausa *W* || 16 sinus nomen *om.* *G'* || 21 est *om.* *W* || 22 pamphiliae phasele *W'* || 23 navi *G* || 25 *pr* et *om.* *U* | vel fluvius *U* | in Cilicia *om.* *U* || 27 DIPSANTA (*G'AV*)] dipsunta *WR'* *om.* *U* | vel *U* | indis *G'A* || 28 hinc *W'*

257. ET SIBI CONSULTUM quando, inquit, credere posset hoc Magnus, quod pacem undis commisit et ad nullam voluit accedere civitatem, etiam sibimet profuturum? Nam populis proderat ad victoris iram, quod Pompeium nemo susceperat, et huic tamen proderat, quod erat tutus in fluctibus.

259. SINEDRIS locus in Cilicia, ubi consilium Pompeius habiturus est.

260. QUO PORTU id est ad quem portum. WG'

263. ATQUE INSTAR PATRIAE id est qui de vobis magnitudinem civitatis affertis. W'G'

264. NULLIS CIRCUMDATUS ARMIS nullum habens exercitum.

265. MEIS et novis. WG'

266. INGENTIS PRAESTATE A praeposuit 'quamvis' et non subiunxit 'tamen'; est hoc secundum anacoluthon. W'G'

269. EXCUTERE id est a me summovere.

AN LIBYCAE cum apud Carthaginem latuit.

270. PLENIS R. F. fuit enim septies consul; ideo plenis fastis, hoc est ipsius nomine signatis.

271. ME PULSUM LEVIORE M. hoc est: ut in tantum non possim erigere; 'hanc fortunae leviorem manum' dixit, id est validam ad sublevandum.

273. SPARSIT non enim obruit, sed fugavit.

274. IUVARE vel tueri.

276. ET NOMEN Magni; hoc poterit me tueri. WAR'

277. VIRIBUS ATQUE FIDE his enim duobus [modis] aestimantur imperia; id est vos pendite, an adhuc regnum meum integrum sit, cum et vires nobis det Libya, Parthi et Pharos, et fidem integram custodiant, quam mihi debent. W'G'

3 profuturum *A* profuturam *W'G'* ‖ 5 proderat tutum (tutus *P*) esse in *G'* | proderat *om. U* ‖ 7 Syhedris *Usener* | sicilia *U* ‖ 13 ⟨novis⟩ at meis *U* ‖ 14 INGENTIS (*G'*)] Ingentes *W* | proposuit *G'* | et *om. G'* ‖ 15 sibi iunxit *G'* | hoc est *G'* | est . . . anacoluthon *om. U* | acoluton *W* anacoliton *P* -coltion *G* ‖ 19 factis *W* | signatis *G'AR'*] *om. W'* ‖ 21 possint *P* | erigere . . . 22 dixit *om. G'* ‖ 22 valida *G* ‖ 26 modis *om. W'A* ‖ 27 regnum *om. W'* ‖ 28 integrum meum *W'* | det *Oud.* de *codd.*

277. PHARONQUE 'Pharon' Alexandriam dicit, quod ibi primum Alexander pharum fecit, dictum ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι.

WG' 278. SUCCURRERE id est hoc pendite.

W'G' 280. QUO PONDERE V. id est in quam partem mea sit inclinata sententia.

281. AETAS N. ⟨N.⟩ S. T. E. Ptolomei, qui adhuc puer est regis Alexandriae.

282. ARDUA QUIPPE F. sive quae semper difficilis est, sive quae vix servatur in rebus adversis.

283. SOLLERTIA MAURI Iubae regis Mauretaniae, qui semper infidus est astutia fraudulenta.

284. NAMQUE MEMOR G. Iubam dicit, qui de sorore est natus Hannibalis.

285. VANO id est Iubae.

286. OBLIQUO SANGUINE qui a sorore descenderat. Nam rectus ille est, qui exit a viris.

287. ET NUMIDAS CONTINGIT A. id est et maiores Numidarum cognatione contingit.

IAM SUPLICE VARO Varus, qui in hoc bello Africam tenuit, ut ait Cicero 'Varus imperium se habere dicebat; fasces certe habebat'.

WG' 288. INTUMUIT ipse Iuba etiam.

W' VIDITQUE LOCO ROMANA SECUNDO quia, inquit, habuit supplicem Varum, intellexit esse se potiorem et esse secunda omnia, quae sunt Romana.

W'G' 289. COMITES PROPEREMUS IN ORBEM primo dissuasit, nunc iam persuadet.

---

1 quod ibi *W'*] ubi *G'* ‖ 2 dictum . . . φαίνεσθαι *om. UR'* | αποτοýφαινθcoαι *P* αυοτy Φαινεcon *G* αποτογιαιṅecoαι *W* ‖ 4 *leg.* PONDERA | meam *G'* ‖ 9 quae *om. U* ‖ 11 astutia fraudulenta *om. G'* | fraudulentia *U* ‖ 12 hannybalis natus est *U* ‖ 15 qui a *G'*] q< *W'* ‖ 16 exiit *G'* | viris *G*] nobis *W'* ‖ 18 contigit *P* | contingit · qui instabiles interpretantur · *G' idem extat in R'* ‖ 19 Varus . . . 20 Cicero *om. G'* | ut . . . 21 habebat *om. U* ‖ 20 Cicero] *or. pro Q. Ligar. 7, 22* | Varo *P* ‖ 21 habebat · Hic est qui cum curione pugnavit · et ab eo fugatus iubae auxilium quaesivit · *G'AR'*

291. CASPIAQUE INMENSOS S. C. R. Choatraei et Panedri montes sunt, qui orbem nostrum claudunt ad Oceanum, ubi est Caspium mare; haec dicit claustra Caspia.

293. ABRUPTUM EST absolute dictum est 'abruptum', id est divisum mare a nostro mari.

DISCOLOR UNDA mare. 'Unda discolor' hoc est, quod mare rubrum appellatur. W G'

297. ET A NULLA MORS EST vel senis vel pueri. W'A R'

298. SARISAS PELLEAS Macedonicas. Sarisae autem hastae sunt Macedonicae. W'G'

299. BACTRAQUE MEDORUM Bactra nomen est civitatis. Subaudimus autem 'primi fregerunt'.

MURISQUE SUPERBAM muros enim de testa coctili habuit.

300. BABILONA DOMUS definit, quid sit Babylon: Assyriae domus.

301. AUDENTQUE IN BELLA VENIRE id est et ideo audent, quia experti sunt sagittas suas nocuisse Romanis.

305. PARVA NOCENT id est etiam parva. IN SANGUINE SUMMO EST qui iuxta cutem est, ipsum sanguinem dixit 'sanguinem summum'.

307. AEMULA NOSTRIS id est qui similes sunt Romanis fortuna non dispari.

308. IN GENTE DEORUM EST sunt enim religiosi per Chaldeos circa sacrificia celebranda.

309. POPULOS ALIA TELLURE id est Medos.

310. SUIS id est ipsorum.

18.

---

1 Choatraei et Panedri *Wessner*] Coatre idepani *U* choatreide pani *W* Drepani *G'* Hyrcani *Weber* ‖ 2 claudant *W'* | orientem *Genthe* ‖ 3 haec *om. G'* ‖ 4 dictum et est *W* | abruptum *om. U* ‖ 6 mare *exh. W* ‖ 9 macedonis *G'* ‖ 10 macedoniae *P non liq. G* ‖ 13 habuerunt *W'* ‖ 14 diffinit *U* | babilona *W* babilonya *U* | domus as(s)iri(a)e *G'* ‖ 16 id est et *om. G'* ‖ 17 sagittis suis *UR'* ‖ 19 quia *P non liq. G* ‖ 20 sanguinem *om. U* ‖ 21 sint *W* ‖ 23 per *W'*] post *G'A R'*

310. Inmittam hoc dicit: aut 'inmittam ortus suis sedibus excitos', id est Mediam, quae in oriente est, excitabo, aut 'hos excitos inmittam suis sedibus', ut ipsi adversus orientem veniant, qui de ipso oriente venerunt.

312. Supra id est ultra.

Commercia mundi illo, inquit, naufragium meum fortuna compellat, ubi me nullus agnoscet. 'Ultra commercia vulgati mundi' supra eam partem, qua mercatores ire consuerunt perviis regionibus et cognitis.

313. Naufragium meum scilicet.

314. Quae feci quae victor dedi.

315. Haec in membra hoc, inquit, habebo solacium, si in orbe alio iacuero, ne crudeliter aliquid in me facere potuerit Caesar nec pie, nec parcendi nec puniendi in me habeat potestatem.

WG' 318. Orbis parte id est in Roma, ad quam non accedo superatus.

Quantus id est quantus ego fui in oriente.

321. Nomen abit id est vadit

W'G' Redit maiore id est nostrum nomen.

324. Gentem id est Parthiam, ut et ipsa pariter opprimatur.

326. Aut me fortuna vindicet me, si vicerint Caesarem Parthi, vindicet Crassos, si victi a Caesare fuerint Parthi; dabunt enim poenas, quod Crassos in eorum regione perdidimus.

20.

---

1 ortos *W'* ‖ 2 medium *P* medum | qui *G* ‖ 7 agnoscat *GV* | commertium *G'* ‖ 8 supra eam *G'AR'V*] supremam *W'* | quam *G'* ‖ 10 scilicet *om. U* ‖ 11 dedi sat haec *W'* ‖ 12 in hoc *G'* ‖ 13 iacens *W'* | ne . . . in *W'*] dum incrudele in *G'* ‖ 14 pie *W'*] pium *G'* ‖ 16 in . . . non] in romanam patriam non *G'* ‖ 19 vadit *G'AR'V*] it *W* ‖ 20 redit · K · Maiore *W* ‖ 23 *et* 24 vindicent *W'* | me vindicabunt si *G'* | vicerunt *P* ‖ 24 vindicabunt *G'AR'* | si . . . 25 crassos *om. P* | si . . regione *om. G* ‖ 25 crassos *AR'*] crassum *W* | regno *P*

327. SENTIT vel sensit. W G'

329. DOLENDI plus enim ceteris doluit hanc Pompei W'G' suamque fortunam.

330. MODO CONSULE VOCES modo dignas. Nam fuit postmodum in republica plurimum turbulentus.

331. MENTEM id est tuam. W'A

332. SECUNDUM EMATHIAM pro Emathia. W'

333. LIS TANTA DATUR 'litem dare' praetor dicitur, W'G' pro quo sententiam profert; sed hic allegoricos dictum: totumne Emathiae crimen ascribatur, cum tu sis ubique superatus?

335. PEDES id est a quibus opem supplices interim. Ad invidiam commovendam humile verbum posuit, pedes scilicet, quos amplexus est petens auxilium.

QUID TRANSFUGA MUNDI invidiose dictum, quod in ultimas ire vult terras mundi transfuga, tamquam a mundo fugere possit, cum futurus sit intra mundum.

339. FAMULUS vel famulas. W

340. QUID DECIPIS ORBEM decipis, inquit, orbem, cum W'G' eum vis liberum facere dimicando, si iam ille servire contentus est.

341. QUI vel quem. W

342. HORRUIT id est Parthus. W'G'

AUDITU quid si vidisset?

343. AB HYRCANIS ordo: ab Hyrcanis silvis et ab WG' Indo litore.

345. VESANUS qui tam inpossibilia speraturus est. W'G'

346. MENSUS ut speret se posse Italiam possidere, cum te sibi supplice metiatur se Romanis esse potiorem.

---

1 Sensit. Dolendi *G'* || 5 rem publicam *G* rem pu publicam *P* | turbulentus *om.* *G'* || 6 uiam *W'* || 8 litem] item *P* p̄ torē dic̄ *G'* || 10 ascribitur *P* || 14 quo *W* | petens] p̄ cęt̄is in *G'* || 16 vult ire *UG* || 17 sit *om.* *U* || 20 eum] tu *G'* | si iam] suam *U* | contemptus *P* || 22 ⟨quem⟩ vel qui *U* || 24 quid] inquit *G'* || 27 vesanus *bis in* *W* | superatus *U* || 29 sibi *om.* *U* | supplicē eitiatur (ettiatur *G*) se a *G'* | potiorem *WG'A*] meliorem *UR'V*

348. IGNORANS LATIAE hoc est: non poteris apud eos tale aliquid loqui, id quod eis dignum sit. Nam cum illi Latinam nesciant linguam, necesse est te solas lacrimas deferre, quibus possint intellegere se rogari.

350. CLADES UT PARTHIA quas Pompeius inflixit.

W'G 351. ROMA SUAS 'suas' id est de Parthis, ubi perdidit Crassos.

WG' 352. ELEGIT id est Roma.

W'G' 354. PARTHOS TRANSIRE DOCES id est ut ultra Parthos eant clades nostrae, quas antea nec ipsi Parthi scire consueverant.

355. ADMITTERE REGES habere, inquit, posset Roma hoc in hac calamitate solacium, quod non ab exteris regionibus occupata est, sed civi suo servit, id est Caesari. Hoc tu eripis excitando populos tam remotos contra Romam.

356. IUVAT IRE PER ORBEM id est te iuvat ire.

358. CAPTA SEQUENTEM id est quae fuerint ante Romana.

359. SOLUS vel populus.

CELANTE FAVOREM sensus hic est: populus ille, qui solus non venit in Emathiam celante fato regum favorem, id est dum eos celant fata geri bella civilia, ut nulli Parthi reges faventes auxilia declinarent, hic iam venturus est contra victorem, id est contra Caesarem.

362. TECUM id est cum victo.

FIDUTIA G. E. negat hos habere virtutem et hoc exequitur.

363. IN ARCTOIS POPULUS in septentrionali plaga.

364. AMATOR aut 'est' subaudimus aut 'nascitur'.

365. TRACTUS MUNDI ubi sunt Parthi, quos dicit ignavos.

---

2 id *et* eis *om. G'* | tum *U* || 3 nesciat *W* || 5 inflixit *WAR'*] inflexit *G'* infelix *U* || 6 de *om. G* || 11 consuerant *G'* || 16 Romam] caesarem *G'* || 17 iuvat ire *post* te *exh. W* || 19 vel *om. U* || 22 nulli regis parthi favorem declinarent *G'* || 24 contra *ante* Caesarem *om. GU* || 29 *nil nisi* s. est *exh. UG'*

368. Vides Parthus sive tu videbis sive 'vides' ad personam Pompei dictum est, sed more narrantium.

369. Plano id est in planum locum effusa.

370. Superabilis a nemine ille vinci potest libertate fugiendi, quia et patentia ibi et plana sunt loca, sed ubi colles fuerint, non potest dimicare, sed vincitur.

373. Incerto bene 'incerto', cuius ictus incertus est, quippe fugientis, ut Virgilius 'fidentemque fuga Parthum'.

Debilis detractio Parthorum. W'AR'

374. Violenti verticis amnem ypallage pro amnis W'G' violenti verticem, ut ait Virgilius '<Eliadum> palmas Epiros equarum' pro 'Epirotarum equarum Elis palmas'.

376. Exiget aestivum id est toto die non potest dimicare.

378. Sequenti sequente. W

380. Fugax sic enim pugnant, ut fugere iudicentur, W'G' ut ait Virgilius 'et missa Parthi post terga sagitta'.

381. Cessisse loco non enim hoc agit, ut loco pellat inimicum, sed ut suum deserat locum et versus in fugam tutius dimicet, ut ait Virgilius 'fidentemque f. P.'.

382. Inlita tela dolis 'inlita tela' sagittas enim W G' inficiunt de venenis.

384. Quo ferre velint id est ipsi venti, ut in illum W' vulnera veniant, in quem venti perferre voluerint.

385. Ensis habet vires quo Parthi timent uti, quia W'G' non habent robur.

2 narrantiū *W* narratum *P* | 3 locū cu *W* | fusa *U* 5 quia . . . ibi et] ubi *G'R'* et potentia ubi *A* | plena *G'* | 7 ictus *om. G* | 8 ut . . . Parthum *exh. W'AR'* | Virgilius] *ge. III 31* || 10 amnem violenti verticis amnem *W* Amnem · v · v *G'* | υπαλλαγη *AR'* ypallage *G'* *om. W'* | 11 vertice *U* ut . . . 12 palmas *om. U* || 11 Virgilius] *ge. I 59* || 12 palmas exiget · *G'* | 13 tota *UV* || 16 pugnat *G'AR'* | videatur *G'AR'* || 17 ut . . . sagitta *om. U* | Virgilius] *Lucan. I 230* missas *et* sagittas *W* | 18 agit *G'R'*] ait *W'A* | pellat *om. G'* 20 ut . . . P. *om. UG'* | Virgilius] *ge. III 31* | 21 Illita · t · sunt illis · sagittas *G'* | 23 velint permittere · quo ferre velint *W om. cett.* || 25 quo pati timent utique *W'* parthus non utitur *G'* | 26 habet *G'*

387. EXARMANT sagittis enim iactis, quas gerebant, inermes fiunt in prima parte certaminis.

IUBENT id est Medos. Bene autem additum 'iubent', ut necesse sit his redire de proelio, antequam finiatur.

WG' 388. ILLIS id est huius manus illis nulla fiducia est.

W'G' 390. CUM FERRO ferro enim adiungitur [et] venenum.

391. TANTI EST cum invidia pronuntiandum 'tanti est': adeo cupis pudendum tibi auxilium rogari Parthorum, ut illic debeas mori toto a tua terra orbe divisus?

WG' 394. INVIDIOSA TAMEN ut Virgilius 'et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus'.

W'G' Crassus autem ibi iacuit insepultus; nam missus est in Euphraten.

395. MELIOR QUONIAM id est quam uxoris tuae Corneliae sors.

W' Vel pari.

W'G' MORS ULTIMA POENA EST id est mors, quam patieris, tibi haec erit ultima poena, quae quidem mors aut pars est ultima viventium aut certe sors ultima.

397. SUB REGE scilicet et sub rege Parthorum.

WG' 402. AUDET vel audit.

W'G' AUDET id est licere sibi credit et filias et sorores stuprasse, quod lege prohibetur. Si 'audit', sic intellegimus: id est non audit, si 'audet', audet etiam inlicitos concubitus, qui apud se nullis excepti sunt legibus.

406. SPONTE PERACTI quia per ignorantiam Oedipus cum Iocasta matre concubuit, in fabulas missus est, cum hoc non fecerit voluntate.

---

5 *nil nisi* huius *exh.* *G*, s. uius *P* ‖ 6 et *om.* *UG'* ‖ 7 es *W'* | est (*om.* *A*)·i·tanto pretio·adeo (*om.* *R'*) inquit cupis *G'AR'* ‖ 8 pudenda *et* auxilia *G'AR'* | rogare *G'AR'* ‖ 10 Invidiose *G'* | Virgilius] *buc. 1, 48* | tua *W* ‖ 15 mors *W'* ‖ 17 est ultima mors *W'* ‖ 18 erit poena *W'* pars *W'*] rara *G'* ‖ 19 mors *G'* ‖ 20 scilicet . . . rege] s. *U* | et *om.* *G'* ‖ 21 vel audet *U* ‖ 22 Audit *P pr G* ‖ 23 stuprare *G'* | 24 aud^{i} & si *W* | 'audet'] audit *G* | audet *om.* *G'* ‖ 25 qui apud] q< p̄ *U* ‖ 26 ignorantia *P* | oedipos *G* oedippos *P* ‖ 27 fabulam *G'*

407. Infelix †excepit infelix, id est quas excepit. W'

409. Cui fas qui, inquit, hoc sibi licere aestimat, quod putaturus sit non licere? W'G'

Implere parentem gravidare.

410. Clara Metelli hoc est Cornelia. Ideo autem novissima, quia post ceteras venit.

411. Stabit barbarico hoc iam non uxoris est stare, sed pellicis.

412. Regia Magne hoc ad dolorem Pompei pertinet, quod dicat: cum ipsa prima regem esse concubiturum.

413. Venus ordo est: regia Venus non ulli plus vacabit stimulata saevitia.

Titulisque virorum ut hinc libido eius plus ardescat, cum considerat eam tam potentium virorum tenuisse matrimonia.

Virorum Pompei et Crassi, quos habuit haec maritos. W'A

416. Assyriis Assyriae. W'P

Vetustae quam prior maritus Crassus excepit. Sic ergo trahitur, tamquam olim iam [his] esset debita. W'G'

422. Vindicta perit nam cum ferre auxilium tibi coeperint Parthi, iam de his Crassorum mors non poterit vindicari et hoc nefas est, ut, cum arma vos geratis, inulti sint Crassi.

425. Susa Parthorum vel Persarum civitas.

Latus sensus hic est: tanti erat auferre exercitum, qui nunc Dacos prohibet, nudare his latus imperii nostri, dum tamen omnes ad expugnandos Parthos colligerentur.

---

1 excepit . . . est *exh.* *W* | quos *U* 2 *hoc schol. scripsit* G_2 || 3 quod] quidem quod *G'* || 7 stare *om.* *U* | 9 pertinet] corrigit *W'* || 10 quo *W* | primo *G'* | 11 nonnulli *W* || 12 stimulante *G'A R' V* || 13 plus *om* *W'* || 16 quos . . . maritos *exh.* *W* || 18 Sic ergo trahitur *om.* *G* | 19 his *om.* *W'* isset *W* | debita *G'* devita *W* devoto *U* | 20 tibi auxilium *G'A R'* || 24 *super* Bactra *hoc schol* *exh.* *G'* | civitas *ante* Parthorum *pon.* *U* || 25 erant *G'* | 26 Dacos *Oud.*] deos *W'* de hoste *G'*

W'D 426. Ducum vel virum.

W'G' 427. Paci finem ut in Parthia, inquit, bella moveantur, hoc petimus.

428. Bellum civile id est et si in Thessalia iam civilia bella completa sunt contra Parthos, veniat movens bella victor scilicet Caesar.

429. Unica mundi est 'unica' sola.

430. Triumphis hoc est: Parthiam opto vincat et Caesar.

432. Senis id est Crassi.

436. Monimenta tibi ante oculos tuos versabuntur cuncta, quae gesta sunt.

W' Trunci 'hac re' trunci, id est cervice.

WG 439. Istas id est terras.

W'G' 440. Si potes in media adeo nec hoc potest fieri, ut places Caesarem videntem in Pharsalia, quae commisit, nec illud, ut eas per terras apertas pacatus et amicus; quo si ire poteris, facilius impetrabis a Caesare.

W'AR' 441. Quin respicis ut Virgilius 'quin potius pacem aeternam pactosque hymeneos exercemus?' sic et hic ait 'quin respicis orbem?' Persuasum est, ne iret ad Parthos, nunc persuadetur, ne eat ad Africam, sed ad Aegyptum.

W'G' 445. Septeno Nilum dicit, cuius ora septena dicuntur.

Summovet separat.

WG' 446. Terra s. Aegyptum dicit.

W'G' Mercis ut nihil illuc advehatur, sed omnibus haec abundet.

10.

1 vel *D*] *om.* *W'* | ⟨virum⟩ vel ducum *R* || 2 parthiam *G'AR'* | 4 et si] et *W* *om.* *U* | iam civilia bella *om.* *G'* || 9 cesarianis id *W* cesariẹ^a^nis i ÷ *U* || 17 ne *P* || 18 quod *G'* || 19 Virgilius] *Aen. IV 99. 100* || 20 pactos h. ex.] p. *U* | hic *om.* *W'* || 21 nec *U* || 22 ne eat] nec fati *W* | sed aegiptum *U* || 27 ut aliquid illuc deferatur *U* | adveatur *G* aducatur *W* | sed propriis bonis habundet *G'*

447. Aut Iovis id est pluviae, ut ait Virgilius 'etiam maturis metuendus Iuppiter uvis'.

448. Puer Ptolomeus vult hoc probare prodesse Pompeio, quod puer est imperator.

449. Tutelae c. t. post mortem enim patris Ptolomei Pompeius obtinuit hoc regnum, donec huic imperium traderetur.

Nominis umbram id est tui. WD

450. Innocua est aetas id est puerilis. WEAR'

451. Veteris speraveris a. hoc dixit: ne speraveris W'G' esse iura et fidem et respectum deorum in regibus veteribus. Hi enim diuturnitate regnandi cuncta sine pudore committunt.

452. Mitissima sors est necesse est placidi sint et mites, qui primum coeperint imperare.

454. Animos id est Pompei.

Quantum spes ultima id est etiam Lentulus Pompeio imperavit, quid faceret, quia in ultimis rebus omnis [homo] liber est ad loquendum. 'Quantum' cum admiratione est pronuntiandum.

456. Cypro insula est iuxta Syriam.

457. Cui praetulit aras duplex sensus est: aut in timore fugae dicit non sacrificasse ante Pompeium et sic ad Cyprum venisse. Et sic legimus: 'nullas cui praetulit aras undae diva memor Paphiae'. id est de Cypro, aut sic 'nullas cui praetulit aras undae diva memor Paphiae', quam sedem omnibus Paphiae praetulit templis.

---

1 ut . . . 2 uvis *om.* *G'* | ait *om.* *U* | Virgilius] *ge. II 419* 4 pompei *W* | 5 tutela *W* | enim *om.* *G'* | 6 optinuit *G* 9 pueri *W* | 10 dicit *G'AR'* | nec *G'AR'V* 11 iura esse *G'* | 14 est ut placidi *UV* | placiti *W* | 17 etiam *om.* *U* | 18 quod *U* | 19 homo *om.* *W'* | 20 pronunciandum est *U* | est *om.* *G'* | 21 est iuxta Syriam *om.* *U* | as(s)iriam *R'A* | 22 in *om.* *G'* | 23 sacrificasse] sacrificantem *codd.* | 25 undae . . . 26 Cypro *om.* *G'A* | id est . . . 27 Paphiae *om.* *U* | 27 quam *W'*] quia *G'A* | paphiae omnibus *G'*

458. Memor huius undae id est, quod in mari nata hanc insulam diligebat, ut ait Virgilius 'quam Iuno fertur terris magis o. u. posthabita c. Samo'.

459. Coepisse deorum 'coepisse' id est non semper fuisse. Nam si coepit, et desinet.

461. Cypri scopulos ⟨q.⟩ exit in austrum id est ad Aegyptios.

W 463. Gratum legitur et cassum.

W'G' Nocturno lumine id est lunae.

WG 464. Infima extrema.

W'G' 465. Qua dividui 'dividuus' qui dividatur.

466. Septimus amnis haec est Nili pars maxima, septimus fluvius.

467. Quo libra pares aequinoctium autumnale significat, sic Virgilius 'libra die somnique pares ubi fecerit horas'.

468. Non uno plus aequa die nocti omne enim aequinoctium uno die est. Nam aut maior est, qui antecessit et erit brevior, qui sequitur, aut si minor ante fuerat, maior incipit. Est ergo non plus uno die aequa.

469. Hibernae verni ut quod spatii vere perdidit, hoc compenset autumno.

WG'E 470. Ut regem Ptolomeum.

W'G' 471. Nec carbasa languent id est fatigata non sunt. Diem describit nondum exactum esse, cum adhuc nec sol nec vela sunt labore lassata.

474. Monstra primores omnes monstra Pelleae domus dixit.

---

9. 10. 14.

1 nata *om.* *W'* || 2 ut . . . 3 Samo *om.* *G'* || 2 Virgilius] *Aen. I 15. 16* 5 desinit *W'* || 6 (i.) aegyptum *G'AR'V* || 8 ⟨cassum⟩ vel gratum *G'* || 11 qui,^{di}vidui *W* | dividat *G'* || 12 hic *U* || 15 sic . . . 16 horas *om.* *U* || 15 Virgilius] *ge. I 208* | dies omnique *G'A* || 18 qui ante] quante *W* || 19 minor fuerat iam maior incipit esse. Hic est ordo. Ergo *G'* || 20 una *U* || 28 proceres *G'*

476. SENIO senior. W

478. MEMPHIS Memphis regio Aegypti, per quam Nilus fluit; inde 'custos Nili crescentis' est dicta, qui ab eadem continetur. W'G'

VANA SACRIS quia plurima colunt monstra.

ILLO CULTORE DEORUM Achoreo. WG'

479. LUSTRA SUAE incertum est, an cubilia accipiamus, an quinquennia an liberationes. W'G'

PHEBES haec sacra Lunae celebrantur. W'P

APIS taurus est, qui annis singulis immolatur, cum in grege fuerit alter inventus. Sed nunc hoc dicit: hunc Achoreum tam religiosum fuisse, ut non tunc unus Apis esset in templo, sed multi. W'G'

480. VOX PRIMA FUIT Achoreus, inquit, vox fuit prima consilii; nam prior est hic locutus.

MERITUMQUE FIDEMQUE dixit meritum et fidem Pompei, quae cum Ptolomei patre foedera comparasset, et suasit, ut reciperetur. W'

482. SUADERE MALIS id est qui malis hominibus doctus esset nefaria persuadere et qui sciret regum animos ad scelera proniores, haec dixit. W'G'

484. IUS ET FAS MULTOS FACIUNT si fuerit, inquit, ius et fas servatum, ut recipiamus Pompeium, qui nobis est familiaris, apud offensum Caesarem habebimur pro nocentibus.

485. LAUDATA FIDES ipsum sensum repetit, quod, si laudari fidem suam voluerint recipiendo Pompeium, sint a Caesare puniendi.

SUSTINET INQUIT id est cum eos fides sustentat, quos fortuna iam deprimit.

---

2 civitas *G'AR'* ‖ 3 inde *W'*] hinc *G'* | quia *U* ‖ 7 est *om. U* | tibula *W'* | accipiamus *om. U* ‖ 8 quinquennalia *U* | libėrationes *W* | an lustrationem *U* ‖ 10 est *UG'*] est apis *W'* ‖ 12 fuisse *om. U* ‖ 14 inquit *om. U* ‖ 15 haec *W'* ‖ 16 dixit īquid *W* | dixit *om. U* ‖ 19 omnibus *W'* ‖ 21 dicit *P* ‖ 23 ut] scilicet ut *G'* ‖ 27 essent *W'*

486. ACCEDE DEISQUE ut hoc ames, quod di adiuvent, ut ait Tullius 'nunc melior ⟨e⟩a iudicanda e⟨s⟩t, quam etiam di adiuverunt'.

487. MISEROS FUGE non dixit persequere, sed desiste comitari.

488. SIC UTILE RECTO id est sic distat utilitas ab honestate nec potest esse coniuncta.

492. MODUS GLADIIS ut sine modo saeviat, hinc dicit regna fieri firmiora.

OMNIA SAEVE crudeliter aliquid facere numquam licebit, nisi semper feceris.

495. SAEVA PUDEBUNT id est facere.

WG' HAEC SAEVA genere neutro declinavit numero plurali.

W'G' 497. NEC VICTOS ARCERE id est se, qui est victus.

W'G 498. HOSPES id est Pompeius.

W'G' 499. PIGNORA SUNT PROPIORA TIBI id est soror.

500. REDDE SORORI Cleopatrae, ut ait supra ⟨V 63. 64⟩ 'regnumque sorori ereptum'.

502. NON FUERIT MAGNI quicquid nunc ad Pompei visum fuerit partem pertinere, necesse est post victoriam occupetur a Caesare.

W 507. CUIUS THESSALICAS senatus

W'G' VOLUCRES quorum cadaveribus aves ad cibos usae sunt.

508. GENTES QUAS UNO illas dicit, quae Pompeio auxilia contulerunt.

WG' 513. SEPOSITAM quasi ad praesentem Pompeium loqui coepit.

W 514. ARMAQUE legitur et arva.

---

1 ut hoc ames *om. U* | adiuvant *G'* || 2 ut . . . 3 adiuverunt *om. UG'* || 2 Tullius] *or. pro Q. Ligar. 6, 19* | qua *cod.* || 4 non . . . sed] i. *U* || 9 esse *U* || 10 licebit *G'*] lite hic *W* licet *U* || 13 *nil nisi* neut̄ gen̄ *exh. G'* || 14 te *W'* | *nil nisi* s. *(?)* te *exh. U* | victus non haec *exh. W* || 17 Cleopatrae] de patre *G'* | ut . . . 18 ereptum *om. U* || 19 dum quicquid *G'* || 20 est *om. U* || 23 VOLUCRES (*G'*)] voluerit *W* || 24 dicit *WG'*] gentes *U* | pompei *W* || 28 ⟨arva⟩ legitur et arma *UG*

515. VICTORI Caesari. W'G'

518. PURGANDUM GLADIO Pompeius prior egit hac causa, ut huic traderetur imperium post patris mortem, postea Cicero, quae oratio ⟨in⟩scribitur de rege Alexandrino. Hoc ergo dicit: gladio hoc crimen purgare debemus, ne videamur huic aliquando favisse, quod nobis hoc suadente senatus imperium dedit.

519. FOVIMUS dicit etiam se gratiam reddidisse. W'A

522. SOCERI id est Caesaris. W'G'

RAPIMUR Q. C. F. hoc est: favere cogimur, cui universa sunt subiugata.

525. POPULUM N. C. I. vult se invalidum confiteri, dum huius non speret Magnus auxilium.

526. REFUGO ordo: vix fodientem arva mollia Nilo refugo. Ideo 'Nilo refugo', quia exit in arva Nilus in se iterum reversurus.

527. METIRI S. R. id est unus quisque debet cogitare, quid possit.

528. T⟨U⟩ P. P. per interrogationem pronuntiandum. FULCIRE sustentare et regere.

531. NULLIS A. A. neque Pompei neque Caesaris nos partibus applicavimus.

533. COGNITA FATA id est Caesaris.

534. SED LAETA SECUTOS hunc iustum est, inquit, non deesse alicui in adversis, sed si sunt laeta et prospera secutura, hoc est tunc pro aliquo decet inire discrimen, si eum respicere potest secunda fortuna. Nam si spes omnis abscisa est, quid prodest ad adversa properare?

---

2 hac causa *om. G'AR'* || 3 postea . . . 7 dedit *om. G'* || 4 de rege Alexandrino] *non leg. apud Müller* || 6 hinc *U* || 8 etiam] ergo *A om. W* || 9 caesari *U* || 10 iuvare *G'* | cum *U* || 12 spernit *P* sper/// *G* || 14 refugus *G'* | molli a nilo *G'* | Nilo refugo *om. U* | 15 exit in] inuadit *G'* | in] uad *W* | Nilus *om. U* || 17 unusque *W* || 18 quod *G'* || 20 et regere *om. U* || 22 applicavimus partibus *G'AR'* || 24 hunc *om. G'* | iustum est] istum est *W* Decet *G'* || 25 deesse aliquos adversis *G'* || 28 prosperare *G*

WG' 538. Sceleri d. A. qui Pompeium occideret.

W'G' 541. Monstri gladiis legitur et monstra cladis.

WG' 544. Hos animos 'habent' subaudimus et est indignantis ἀποσιώπησις.

W'G' 545. Romana iacent id est fata, ut hos animos habeant barbarae nationes, quae semper fuerunt inbecillae.

548. Cognatas p. m. ut in civili bello solus dimicet ille, qui civis est.

549. Claro n. M. C. e. n. sensus hic est: si Pompeius nominis sui magnitudine hoc consecutus est, ut victus a Caesare eundem faceret criminosum, tu non times tantae exitium dignitatis, ne tibi obsit, cum sit et victori Caesari nociturum?

551. Caeloque t. contra auguria.

552. Semivir quippe mollis ex generis qualitate.

WG' 553. Non legitur et ne.

W'G' 555. Victorisque g. tamquam et hinc habeat dignitatem, cum sit ipse superatus.

556. Viscera n. id est Romanorum.

Quod poterat R. e. hoc apud Ptolomeum satis esset ad metum, quod erat Magnus Romanus, licet esset victus.

559. Nili s. t. potes, inquit, nunc Aegypti tenere imperium. Non enim omnino teneris iure, cum Pompeius, qui tibi illud tradidit, oppressus est et victus.

560. Vento v. n. quae deposuerat litoribus adpropinquans.

563. Appulerat aut se appulerat aut fuerat adpulsa.

---

2 legitur *pon. U ante* Monstri ‖ 4 αποcιcιΚcιc *W om. G'* ‖ 6 imbecilles *G* inbecilles *PAR'* ‖ 7 dimicet solus *G* ‖ 9 sensus hic est] hic est *P* hoc est *G* ‖ 11 tantae *a* ante *cett.* ‖ 15 aeris *G'R'* ‖ 17 habeant *G* ‖ 21 meritum *G'* ‖ 22 esse *W* | victus *UPAR'* victor *W* iustus *G* ‖ 23 potes] possides enim (*om. W*) *W'* | nunc *om. W'* | aegyptium *P* | tenere] a matre *W'* ‖ 24 omnino teneris] omne optines (optinet *W*) *W'* ‖ 25 est *post* victus *pon. W'* ‖ 26 quia deposuerat ea *G'* ‖ 28 aut se *G'AR'*] ad se *W'* | appulsa fuerat *G'AR'*

565. IN PARVAM ideo in parvam, ne locus esset, ut simul aut uxor aut aliquis de filiis cum eo tolleretur. WG'

LITUSQUE M. dicit Pompei navem non posse ad litora pervenire loci natura prohibente, quo facilius ei persuadeat, ut ascendat in scapham. W'G'

567. QUI VETET id est aestus. WG'E

568. NISI FATORUM LEGES id est potuit hoc malum aliquis praesagare, nisi fatorum voluntate mors veniens hunc sensum omnibus abstulisset. W'G'

573. SCEPTORUM AUCTORI qui Ptolomeo tradidit regnum.

574. CUM CLASSE TYRANNUM potuerunt, inquit, intellegere Magno insidias praeparari, quod ei unus occurrit. Nam si vera fide susceptus esset, ipse ei Ptolomeus cum omni gente obviam venisset.

576. LETUMQUE I. P. T. id est mavult occidi, ne timere videatur.

578. IMPATIENS EGRESSO ideo, inquit, vult cum eo ire, quia suspicatur eum adversa passurum.

580. ET TU NATE P. 'remane' subaudimus. WG'

581. CERVICE TYRANNI id est quod de me fecerit, hoc sciatis vos esse passuros. W'G'

585. THESSALICIS S. M. cum ad Lesbon missa est a marito.

586. POTERAS N. F. P. hoc dixit: quid erat necesse, ut me a Lesbo auferres, si non eram tecum ad aliam ventura regionem?

587. CUM FUGERES A. non enim ad Lesbon ideo veneras, ut ibi maneres, sed ut me auferres.

589. IN FLUCTUS P. C. ut tecum in mari sim. non in terra.

---

2 cum eo *om.* *W'* 5 persuaderet *U* ‖ 10 tradidit ptolomeo imperium *U* ‖ 11 intellere *U* ‖ 13 ei *om.* *G'* 14 omni ei gente *W* | omni gente ei occurreret *U* | omni] tota *G'R'* toto *A* | obvia *P* | 15 maluit *U* vult *G'* | 17 cum eo vult *G'AR'* ‖ 19 mane *G'* | 22 lesbos *codd.* | 24 ut me *om.* *U* ‖ 25 a] ad *U* aliquam *G'* ‖ 27 lesbum *WG'* ‖ 29 et non *G'AR'*

591. NEC QUOQUAM AV. V. unum faciebat pro desiderio, alterum pro dolore, quod navigantem sine se videre non poterat.

592. STETIT A. C. expectans, quid Pompeius aut pateretur aut ageret.

597. ARMA SATELLES hic cum Romanus miles fuisset, contulit se ad Ptolomeum et satelles ipsius factus depositis Romanis armis gestare coepit arma barbarica.

600. QUIS NON FORTUNA P. sensus hic est: omnes crederent te, Fortuna, iam parcere velle Romanis, quae tam crudelem Septimium longius removisses a proelio; sed tu ideo facis, ut cum hic Pompeium, cum a pugna sit absens, occiderit, gesta videantur in toto orbe bella civilia.

WG′ 601. HEC DEXTRA Septimii.

604. HEU FACINUS CIVILE TIBI aut [tibi], o Septimi, aut [tibi], o Fortuna.

W′G′ 606. ROMANUS R. S. P. E. 'Romanus' id est Septimius. SIC PARUIT id est ut occideret principem Romanorum.

608. MAGNE TUO vel Romano vel quia ipse dedit regna Ptolomaeo.

WG′ QUA POSTERITAS ipsa posteritas nata post bellum.

609. FAMA ordo: qua fama.

QUO NOMINE D. sensus hic est: posteri quid vocabunt, quod Pompeium Septimius occidit, cum illud scelus vocent, quod Caesarem tyrannidem et regnum adfectantem in senatu Brutus occidit?

612. PERDIDERAT I. I. S. id est Pompeius coepit in alterius esse potestate.

---

1 Attonitoque m. *lemma in G om. P* ‖ 4 at ducis eventum *lemma in W om. U* ‖ 8 arba *U* ‖ 9 omnis credebat (credebant *G*) te fortuna *G′* ‖ 10 te *post* parcere *pon. W om. U* | fortunam *W′* | quae *G′AR′*] qui *W′* ‖ 12 a *om. W′* ‖ 13 gesta in toto orbe videantur *G* ‖ 16 *et* 17 tibi *om. W* ‖ 18 septimii *W′* ‖ 19 id est *om. U* ‖ 20 vel Romano vel *om. U* | dedit regna] magnus dedit Imperium *U* ‖ ptolomaeo *W* ‖ 22 quae *W* ‖ 23 quo *W′P* ‖ 25 ceciderit *U* | cum *om. U* 27 Brutus *om. G′*

618. FUNESTUS ACHILLAS notandum, quod hic Pompeius occiditur ab Achilla.

621. SEQUE P. M. hoc est: virtutem suam, dum moritur, explorat.

622. NUMQUAM T. L hoc dicit: nunc me respiciunt, quae futura sunt saecula, et quid patiar intuentur, semper eadem locutura. Consulamus ergo famae, ne quid faciamus invalidum, quod aetas omnis agnoscat.

624. RATEM legitur et meam. W'AR'

CONSULE FAMAE O Pompei. Ipse enim secum loquitur. W'G'

625. FATA TIBI L. F. P. V. sensus hic est: semper felix fui et vitam sine erumnis egi. Non fuit ergo, ubi possem hominibus meam in adversis probare virtutem, nisi nunc, si me patiar fortiter occidi.

627. AN SCIERIS ADVERSA PATI sic possumus accipere, id est ignorant populi, an scieris adversa pati, si non in morte probaris.

628. AUCTOREMQUE D. F. id est ne dole.

QUACUMQUE F. id est manu.

631. Hoc AUFERRE DEO auferre id mihi non potest deus aliquis, quod sim felix.

MUTANTUR PROSPERA VITAE manifestus est sensus: is qui felix est, potest miser fieri, si vivat. Nam si pereat, dici vel fieri non potest miser, quia tamdiu vixit, donec fuit felix.

633. POMPEIUSQUE M. id est filius eiusdem.

634. CLAUDE D. G. id est nati et uxoris; nam non gemit ipse Pompeius.

---

2 ab achilla occiditur *UAR'* ‖ 5 nunc me *om. U* ‖ 7 semper] saepe *G'* ergo *om. U* ‖ 8 invalide *G'AR'* | omnis aetas agnoscit *U* ‖ 9 legitur et] vel *U* s. at *A* s. *R'* | 10 ipse loquitur ad se *A* ‖ 10 *et* 11 Consule famae. Sensus hic est semper *G'* ‖ 15 sic] bis *W'* ‖ 16 an . . . pati *post* probaris *pon. W'* ‖ 18 dole *om. UG'* ‖ 20 id est nullus potest deus auferre *G'* ‖ 21 sum *W'* ‖ 22 sensus est *G'* ‖ 24 qui *U* | donec *W'*] quamdiu *G'AR'* *om. U* 26 eiusdem *om. UEAR'*

635. Si mirantur a. faciunt enim me plurimum gloriosum, si mors mea miranda est, non dolenda.

Talis c. M. id est sic retinebat animos, ne doleret.

637. At non tam patiens C. c. s. id est non tam patiens erat coniugem tam crudeliter pati videre quam si haec ipsa pateretur.

640. Avia Lesbos ad quam ipse ab itinere deflectatur.

641. Et prior i. N. p. l. dum tu, inquit, ad me auferendam moraris, occupavit Caesar prior Aegyptum. Hoc autem ideo putat factum, quod illuc veniens Pompeius occisus est.

642. Nam cu⟨i⟩ius sceleris id est quam Caesaris scilicet, ut Pompeium auderet occidere.

WEAR' Sed quisquis in istud deest 'es'.

WG' Sed quisquis in istud nunc ad illum loquitur, qui Pompeium occidit, ut semet interimat.

W'G' 643. Caput id est Pompei.

Caesaris ire prospiciens ne ille occidat socerum et sceleratus habeatur, tu Pompeium interficis, aut tibi prospiciens, ne si susceperis Magnum, animos victoris offendas.

646. Qua votum est hoc est per semet ipsum.

Poenas n. m. m. sive 'non minores [a] morte pendat poenas', dum me aspicit interemptam, sive 'non pendat poenas' moriendo breviores, quod me incolumem derelinquit.

647. Culpa libera id est sum.

650. Victum q. r. e. t. r. ipsum Pompeium victum ad me recepi, quod facere etiam reges timuerunt, ut nunc Ptolomeus, qui eum suscipere timens noluit.

---

3 si *W* ‖ 4 est quae inpatientia pati coniugem *W'* ‖ 5 pati videre *om. W'* ‖ 7 ipse *om. W'* | deflexus es *G'AR'* ‖ 10 illuc *om. W'* ‖ 16 interimat] occidat *G* ‖ 18 socerum] scelerum *G* ‖ 19 videatur *G* | tu Pompeium interficis *om. U* ‖ 20 animum *UV* ‖ 23 sive] si *U* ‖ 25 dereliquit *G'* ‖ 28 q.] q; *W*

651. INTUTA P. non tuta; una pars orationis est 'intuta'. WG'

652. PERFIDE P. id est omnia pro me facere te dicebas.

653. MORIAR NEC M. R. scilicet etiam non iubente Ptolomeo. W'G'

655. AUT LAQUEUM C. id est artate laqueum collo. WG'

⟨COLLO⟩ legitur et collum. W

ARTARE legitur et aptare.

ARTARE RUDENTES 'permittite' subaudimus. WAD

657. POMPEIO PRAESTARE P. Q. C. A. I. sensus hic est: qui me occiderit, duplicem gratiam consequetur; Pompeio enim praestat, quod simul uxorem eius interficit, et potest hoc Caesari imputare beneficium, quod manu sua uxorem peremit inimici. W'G'

658. O SEVI hyperbaton est: o Magne. WP

659. CORNELIA N. E. I. M. S. id est adhuc tu, o Pompei, vivis, etiam ego sum in aliena potestate. W'G'

661. SERVOR VICTORI id est servor Caesari, ut ipse me puniat.

663. ET PECTORA FERRO ut scribit Paterculus ⟨II 53, 3⟩ de Pompeio 'duodesexagesimum annum agentis pridie natalem ipsius vitae fuit exitus'.

664. SACRAE V. F. ubique subaudimus 'fatentur, qui lacerum videre caput'. WG'

667. NAM SAEVUS IN IPSO ordo: in ipso sceleris actu Septimius scelus maius invenit. W'G'

673. NONDUM ARTIS E. C. E. R. hoc est: adhuc illo tempore nesciebant semel amputare caput a cervice.

1 non tuta *et* 2 'intuta' *om. G'* ‖ 5 etiam *om. UV* ‖ 7 artate *G'*] amatę *W* ‖ 9 ⟨artare⟩ vel aptate *R* ⟨aptare⟩ vel artare *U* ⟨aptate⟩ vel aptare *ssc.* vel artare *D* ‖ 12 inveniet *G'* | 13 enim *om. G'V* | simul *om. G'* ‖ 14 potest] post *G'* | 16 est] nam est *P* ‖ 17 tu vivis · *W'* | 19 servor *om. U* | ipse *om. U* ‖ 22 duodesexagesimo *codd.* | annos *G'* ‖ 26 ordo est *U* ‖ 28 hoc est *G'*] hoc *W om. U*

675. Vindicat hoc F. d. g. s. id est Achillas sibi vindicat, ut ipse gestaret.

676. Degener invectio in Septimium.

Operae m. R. s. id est qui sub alio agis alterius imperio obsequens. Hanc secundam operam appellavit.

WG′ 679. Illa verenda illa coma comprehensa est.

W′G′ 680. Hirta coma ordo est: ut Magnum nosset puer impius regibus illa veneranda hirta coma et generosa caesaries decora fronte manu est comprehensa.

684. ⟨Suf⟩fixum caput est quo numquam b. i. ordo: quo iubente bella pax numquam fuit. Iubente potestatem, quam habuit Pompeius, expressit, ut maior ei facta esset indignitas.

WG 685. Hoc l. c. q. e. r. m. caput scilicet.

W′G′ 687. Tyranno Ptolomeo.

688. Sceleri s. e. f. id est superstitem esse, ut fides perpetua permaneret.

692. Ultima L. invectio in Ptolomeum. Et est sensus hic: o Ptolomaee, qui es Lagi proles ultima atque peritura. A Lago enim nati sunt Ptolomei, quorum hunc iam dicit esse extremum.

694. Servetur in antro Alexandrum dicit illic sepultum.

697. Pyramides pyramis dicitur fabrica sepulcrorum, quae sic struitur, ut ab imo lata in acumen tenue ex omnibus angulis colligatur. Alii pyramides volunt esse in Alexandria civitates.

Indignaque id est quibus non merebantur ornari.

Mausolea sepulcra ingentia.

---

1 sibi *G′AR′*] si *W* | sibi vindicat *om. U* || 4 agis *G′*] ageret *W′* || 5 obsequeris *G′AR′* || 7 siosset *W* || 8 impius regibus *G′AR′*] regius *W′* || 10 ordo est *U* || 11 Iubentem *W′ om. GAR′* || 16 sceleris s. *G* sceleris *P* || 17 maneret *G′* || 19 hic *om. UR′* || 21 iam *om. U* | esse *om. G′* || 22 Alexandrum magnum dicit illuc *U* || 25 cacumen *G′AR′* || 26 voluntas se *W* || 29 ignea *P*

699. MOLESTA T. C. F. S. ordo: totum cadaver socero servare adeone molesta fuit cura? W'AR'

704. QUIBUS id est cladibus. WEAa

706. FELIX N. T. D. hoc dixit: Pompei vita non sic fuit, ut nunc floreret, nunc vacuaretur; sed quamdiu fuit felix, beatudinem eius deorum nemo turbavit; cum miser factus est, numinum nemo miseratus est. W'G'

708. DILATA quam longa felicitate distulerat.

710. LUDIBRIUM PELAGI unde mare ludat.

NULLAQUE M. F. omnia, inquit, membra confusa in hoc tantum notam habent, ubi caput est amputatum. WG'

711. IACTURA damnum, amissio. W'G'E

716. CYNIREAE LITORE 'Cinyreae' a rege Cinyra, qui cum Myrra filia concubuit, ex quibus Adon est procreatus. W'G'

718. VICTUM PIETATE T. id est miserans Pompei fata postposuit formidinem, quam gerebat.

721. MAESTA P. P. D. C. N. P. ordo: lucis parum praebebat per densas nubes maesta Cynthia.

725. EXPECTAT FLUCTUS ut ab ipsis elevetur oppressus.

727. INCUBUIT MAGNO id est supra Magnum.

730. FORTUNA o Fortuna. WDE

732. GESTENT PIA COLLA hoc dicit: qui feretrum humeris subeunt, cum exequiae celebrantur. W'G'

PARENT⟨EM⟩ ubique subaudimus 'non hoc petit Pompeius tuus'.

737. SICCOS EFFUNDAT IN IGNES sine ture; hoc est quod supra ⟨VIII 729⟩ ait 'non pretiosa petit cumulato ture sepulchra'. WG'

738. ROBORA ligna. W'GE

740. COMPLEXA MARITUM id est volens pariter concremari. W'G'

4 dicit *G'AR'* ‖ 5 floreret *U*] flores et *W* felix esset *G'AR'* | iacuaretur *W* ‖ 6 felix *om. U* | deorum nemo *om. G* ‖ 9 unde mare *G'AR'*] ut de mari *W'* ‖ 11 notum *W* ‖ 12 amissio *om. G'* ‖ 13 litora *W* | cynira (-o *U*) *W'P* cinira *G* ‖ 17 ordo est *U* ‖ 19 obpressus *W* | 20 super *UAR'* | 23 subvehunt *U* ‖ 24 parent *W' om. G'* | ubique autem *G* ‖ 25 tutis *G* ‖ 26 hoc . . . 28 sepulchra *om. W'* ‖ 27 petit pr. *G'* 30 pariter concr.] uri pariter *G'*

W' 741. IMPERAT id est quod non imperat.

W'G' 742. NEC ADHUC A LITORE LONGE EST ut possit interesse funeri, si tu, o Fortuna, patereris.

744. NULLO CUSTODE CREMANTES id est ignes, qui nescio cuius cadaver urebant nullo iam adsistente custode.

W 746. SUBDUCENS legitur et subducit.

W'G' QUAECUMQUE ES AIT NECLECTA quippe desertum est hoc cadaver.

747. CARA TUO ⟨SED⟩ POMPEIO FELICIOR ⟨U.⟩ nam utcumque iam adepta est sepulturam.

WG' 748. VIOLAT MANUS id est mea.

W 749. RELICTUS legitur et relictum est.

W'G' 750. PATERISQUE H. D. S. quippe Pompeium inde gratulatur exuri.

W' 752. PLENOS legitur et plenus.

W'G' PLENOSQUE SINUS hoc est plenum sinum habens.

WA 753. PERVOLAT legitur et pervenit.

W'G' 756. EXIGUA T. P. S. hic scrobem feminino genere posuit, Plautus masculino 'scrobes sexagenos fodi in die' in Amphitrione.

758. ADMOTUS non enim erat aliud, quod cremaret praeter corpus, ideo non subiectus, sed admotus.

WG' 759. ILLE id est Cordus.

W'G' 761. IACTATU PELAGI hac re tristior.

W' IACTATU id est iactatione.

W'G' SI FUNERE NULLO sensus hic est: si iniuriose accipis, quod tam indigne sepeliris, et magis velis iactari flucti-

---

19—21.

---

3 fueri *U* | tu o *om.* *W'AR'* || 4 quia *G'AR'* || 5 iam *om.* *U* || 7 ⟨subducit⟩ (vel) subducens *G D* || 11 adepta est sepulturam *W'*] tibi (vel *add.* *G*) aptata est sepultura *G'* || 14 inde] in *P* || 16 Plenus legitur et plenos *G'* || 17 plenusque *G* || 20 plaustus *W* | fodi in die *G'AR'*] *om.* *W'* || 21 in Amphitrione *om.* *UG'* || 22 enim *om.* *G'V* || 23 ideo] idest *W'* || 24 ille ē ad corpus *G'* | tordus *W* codrus *AR'* || 28 tam] dā *P* *om.* *G*

bus quam sic cremari, averte manes tuos ab officio meo et cum te sepeliens invoco, audire noli.

761. NULLO legitur et nudo. W

763. INIURIA FATI indignum quidem et paene inlicitum est, quod sic humaris; sed necessitas fati, quae te in has adduxit angustias, facit, ut haec sepultura non debeat displicere. W'G'

765. NE VOLUCRES N. S. C. I. bene post feras omnes ultimus Caesar adsecutus est.

767. ROMANA S. M. id est mea, ut hoc habeat satis esse solatio.

FORTUNA RECURSUS id est si mihi in Italiam redire contigerit.

778. TABE F. B. dum enim destillat tabe sua, nutrit incendium.

781. QUAM METUIS invectio in Cordum, quod metuat deprehendi.

CRIMINE quod putat crimen esse; nam laus est.

782. QUO TE id est crimine.

784. FASSUSQUE S. P. C. confessus, quod Pompeium sepelieris, exige caput eius, ut pariter cum corpore contegatur.

785. INPONERE F. id est ut sepultura, quae a te coepta est, terminetur.

791. BUSTUM semiustum. WG'

792. INSCRIBIT S. S. S. N. id est de carbone inscripsit. W'G'

---

3 nudo W] nullo *pr W* | 5 te *om. W'* || 6 sepulchra *P* || 7 debeas *G* | dispicere *W* despici *U* || 8 omnes feras *U* || 9 ultimas *P* | caesaras secutus *G'* || 10 ut . . . 11 solatio *om. G'* || 10 habeat *U*] debeat *WA* || 12 si *om. W'* | redire in italiam *UR'* || 13 contigerit in italiam redire *G'* || 14 tabes · b. *W om. cett.* | distillat *G'AR'* || 16 cordium *W* codrum *UGR'* chodrum *P* coarum *A* | Poeta invehitur in chordum *exh. E* || 20 c.] c. et *W* | quod sepulcrum pompeio moliris exige *U* || 21 sepeliatur *G'* || 23 a te *om. G'AR'* || 25 busta semusta *W* 26 *leg.* INSCRIPSIT.

794. Quo condi m. i. q. t. c. s. ut maior apud Caesarem vindicta videatur, quod sic sepultus est, quam si iaceat insepultus.

796. Cur obicis propter metrum 'o' brevis est et est figura συστολή.

797. Situs est repetit cum indignatione, quod ille inscripsit 'hic situs et Magnus'.

798. Romanum nomen tantum mereri tumulum Pompeium dicit, quantum patent terrae et quousque Romanum nomen extenditur; quem nunc dolet uno litore contineri.

800. Crimine p. d. quod sic Pompeium iacere perpessi sunt.

Tota est Herculis Oete Oeta mons in Thessalia, ubi crematus est Hercules et sepultus.

801. Bromio a nutrice Bromia sic dictus est Liber.

Nyseia mons Nysa in India, ubi Liberi tumulus esse perhibetur.

802. Omnia Lagi a. t. p. id est totam Aegyptum tenebis et dicit, quem admodum fiat, dum nos, ubi sis, ignoramus.

804. Erremus p. id est ubi sis, nesciamus.

805. Magne m. n. N. c. h. timentes, ne ibi nescientes tua ossa calcemus.

806. Tunc sacro dignaris dignum iudicas, ut Virgilius 'haud equidem tali me dignor honore'. 'Dignaris' o Pompei vel tu Corde.

808. Truces L. m. quos Pompeius oppressit.

809. Revocato Quinto Metello, Numidici filio.

810. Currus triumphum.

---

1 condita *W* ‖ 2 si *om* *G'* ‖ 4 *alt.* est *om.* *W* ‖ 5 cycτoλн *P* cycτoΛN *W* Δycτoλн *U* cicτo Λ e *G* ‖ 6 quid *P* ‖ 7 hic ... Magnus *om.* *G* ‖ 8 meruerit *W'* ‖ 10 littere *W* ‖ 14 et sepultus *om.* *G'* ‖ 15 Bromius *G'* ‖ 16 Nyscia *P* | mons est *G'A R'* ‖ 18 omnia lagi · a · (*W*)] Rura *G'* | totum *G'A R'* ‖ 21 sit *U* ‖ 22 ne ibi *G'*] nec ubi *W* ne tibj ne tibi *U* ‖ 24 ut ... 25 honore *om.* *U G'* ‖ 24 *leg.* tam | Virgilius] *Aen.* *I 335* ‖ 26 tu *om.* *U* | corde *W*

810. COMMERTIA quod p[l]acato de piratis mari mercandi usus est restitutus.

COMMERCIA id est adde. WG'E

811. PAVIDOS CILICAS M. acute dictum: [sic] Pompeius W'G' effecit, ut timerent maria piratae, in quibus ipsi grassabantur.

812. GENTESQUE V. Numadas dicit.

ET QUICQUID IN EURO id est adde. WG'

814. CIVILEM R. T. quod post omnia bella, quae gere- W'G' bat, elegerit se privatum.

815. CONTENTUM M. P. D. T. dum contemnit frequentius triumphare.

818. SOLITUMQUE L. id est nomen.

819. ARCUS 'arcus' hic pro fornice posuit.

820. HAUD PROCUL E. I. P. id est scriptum est iuxta terram.

821. NON LEGAT ADVENA R. parvitatem tumuli ostendit, ad quem necesse sit se incurvare lecturum.

822. QUOD NISI MONSTRATUM scilicet nomen.

826 HESPERIUS MILES in libris enim Sibyllinis est cautum, ne quis ad Aegyptum miles Romanus accedat, eo quod non expediret Italiae.

TUMENTIS tunc enim inrigat Nilus has terras, cum minor pro tempore esse deberet.

827. PRECER PRO TANTO 'precer' pro inprecer posuit.

828. VERTAT AQUAS NILUS 'vertat' id est retorqueat a meatu solito rediturus illo, unde descendit.

---

3 adde *gl. sup.* pavidos (811) *in G'AR'* ‖ 4 acute dictum *om. G'* | sic *G'* si *W' om. AR'* ‖ 5 effecit *AR'* efficit *W'G'* | crassabantur *U* gratulabantur *G'AR'* ‖ 7 numidas *UG'* | dicit *om. UAR'* ‖ 14 arcus] arcum *G om. P* | hic *om. P* | fornice arcus posuit *U* | nominavit *W* ‖ 15 id est quia (qua *P*) *G'AR'* ‖ 18 se *om. G* ‖ 21 accidat *U* ‖ 22 Italiae *om. UV* ‖ 23 tymentis *W* | nilus irrigat *G'* | 24 minor *ante* esse *pon. G'* | debere *P* debet *U* ‖ 25 Precor *et* precor *W* | PRECER . . . precer *om. G'AD* | imprecor *WG'* | posuit *om. UAD*

W D 832. SEMIDEOSQUE CANES deos.

W' G' 833. PLANGENS hi enim in flumine Osirim, filium Isidis, quaerunt, quem alii fratrem et coniugem eius accipiunt.

HOMINEM ex eo enim quod plangitur, perisse monstratur; ex eo quod perit, homo fuisse cognoscitur.

834. MANES divos, Pompeium scilicet.

W P 835. TU QUOQUE o Roma.

W' G' TEMPLA TYRANNO Caesari scilicet.

836. NONDUM de hoc enim tempore loquitur, quo Lucanus est, non quo fuerunt bella civilia. Nam postmodum Caesar occisus in deorum numero constitutus est.

W G' 837. PRIMA tunc cum recens vicerat Caesar.

W' G' 840. IN. TELLURE id est in Aegypto.

W G' TIMEBIT subauditur 'movere'.

⟨BUSTA⟩ Pompei.

842. ET VELIT U. N. R. S. id est utinam velit uti Pompeius nostro sinu, o Roma.

W · 843. ULTIMUM nimium.

W D 845. AUSONIAM id est in Ausoniam.

W G' VIOLARE SEPULCHRUM id est si mihi contingat.

W' G' 846. AUT SULCO STERILI dicit signa, per quae iubebunt superi Pompei in urbem ossa revocari, aut famem dicit futuram aut nimios aestus aut ventos turbidos aut terrae motum.

847. AUT ROMA VOLET ordo est: forsitan cum aut sulco sterili finem a superis poscere volet Roma aut austris feralibus aut ignibus nimiis aut terrae moventi tecta, consilio iussuque deorum in urbem tuam, Magne, transibis.

---

1 seme deosque *exh.* *W* || 2 osirin *G'* || 5 periit *UG'* || 6 deos *G'AR'* || 8 *et* 9 scilicet de hoc enim *W'* scilicet. Nondum hoc *G'* || 12 tunc *om.* *G'* || 13 Intellure *exh.* *W* | in *om.* *U* || 14 subauditur] subcastitur *W* s. *A* *om.* *G'R'* || 15 pompei deos et velit uti scelus *W'* || 16 nr̄o roma sinu et velit ut innr̄o roma sinu id est *W* || 18 ⟨nimium⟩ ultimum *G'* || 20 si *om.* *W* || 21 iudebunt *U* || 25 cum aut *G'* aūt *W'* || 27 ignibus aut nimiis *W'* | moventis *W'* || 28 et iussu *G'AR'*

848. MOVENTI cum poscere volet finem. WG'

849. CONSILIO IUSSUQUE DEUM ut persuaderi possit et cogi.

850. SUMMUSQUE FERET pontificem maximum dicit. W'G'

851. SYENEN Syene civitas in meridiana regione.

852. IBIT ET UMBRIFERA umbriferas. W'

857. AVERTET ut ad te ire contendat, qui alio properat, [illo] pervenire iuvabit. W'G'

858. PREFERRE IOVI Osirim dicit, qui in Casio monte colitur.

859. AUROQUE SEPULTUS hoc dixit: si in templo esses positus, quia minor eras hoc honore, qui diis debetur, pro umbra accipereris. Nunc autem deus haberis in hoc tumulo positus, a quo amplius merebaris et quo es ipse pretiosior.

861. AUGUSTIUS ARIS hoc dixit: sacratior est lapis, qui te tegit, quam sunt templa, quae Caesar accepit.

863. TARPEIS QUI SAEPE DEIS probat quem admodum possit sacratius Pompei saxum esse quam Caesaris templum. Plerumque, inquit, qui in Capitolio numquam voluerunt sacrificia celebrare, venerantur et colunt saxum, in quo fulmen a Tuscis fuerit inclusum.

864. TUSCO VENERANTUR haec enim gens sacrorum peritissima est.

865. PRODERIT HOC OLIM dicit beneficium Pompeio datum, quod non fuerant ei perpetua busta constructa.

MANSURA FUTURIS conficiuntur enim haec omnia vetustate, id est quae futuris et posteris ventura non queant permanere.

---

1 cā poscire valet *W* || 5 syenī *W om. cett.* || 6 ET] in *W om. U* || 7 concedat *U* | properabat *G'* || 8 illo *om. W'* || 11 dicit *G'R'* | qui *G'* || 16 dicit *UG'AR'* || 17 te *om. W* | tangit *G* | te tegit] tetigit *P* | sint *UPAR'* || 18 DEIS] d. *G* debis *W' om. PAR'* || 19 sacrius *P non liq. G* || 20 inquit *om. U* | capitolino voluerunt *U* || 21 sacrificia celebrare] sacrificare *U* || 26 fuer *U* || 28 et] ac *U* id est *G* | ventura *om. W'* | queunt *G'*

867. LONGA VETUSTAS id est intra paucos annos tumulus dissipabitur.

868. PERIBUNT id est probari non poteris in Aegypto esse sepultus, posteri cum tuum tumulum non videbunt et idcirco inter deos te esse iudicabunt.

W' 869. ARGUMENTA signa, ut Virgilius 'argumentum ingens'.

W'G' 870. QUA SIT NULLA FIDES quia nemo credat antiqua referentibus.

872. TUMULO QUAM CRETA ut ita credatur a nullo, quod Pompeius in Aegypto sit sepultus, quem admodum Iuppiter in Creta tumulum habere non credatur, sed hoc gentes istae sibi usurpasse iudicabuntur.

---

1 dies *U* || 2 *et* 3 dissipatus peribit · id est probari non potest posteri tecum tuum tumulum *W'* || 3 PERIBUNT id est probari non poteris in aegipto esse sepultus dum te cum tumulo (-um *P*) *G'* || 6 Virgilius] *Aen. VII 791* | ut . . . 7 ingens *om. U* || 8 quia *W'*] Quae aetate *G'AR'* | credit *UP* credet *GAR'* || 12 non *om. U* || 13 videbuntur *U* | INCIPIT LIBER VIIII · *W* M · ANNEI LVCANI LIBER · VIII · EXPLICIT · JNCIPIT LIBER · VIIII · FELICITER · P̄FAT · *E* INCIP̄ DE LI BRO VIIII · *A*

ARGUMENTUM LIBRI NONI. PaMUE

Advectam Uticam Corneliam cum Sexto filio; cognitum Catoni et Gnaeo Pompeio fatum Magni; discessum Tarchondimoti et aliorum sociorum: Catonis in fugam eorum convicia; Cyrenas expugnatas a Catone; naufragium in Syrtibus exercitus Catonis et iter per harenas petentis Iubae regnum; non inpetrasse Labienum, ut Cato consuleret Hammona de belli eventu; descriptionem Gorgonis occisae et sanguine eius nata omnia genera serpentum et vim uniuscuiusque et Psyllorum adversus eas potentiam naturalem; et adventum Caesaris in Aegyptum conspectoque Magni capite lacrimasse exitum tanti viri.

1. AT NON IN PHARIA MANES id est in Alexandria. W G'

3. BUSTO vult hic ἀποθέωσιν facere poeta Pompeio. W'

4. DEGENEREM ROGUM se non dignum, non quo rogus aliquando degeneret. W'G'

5. AXIBUS AER hunc dicit, qui vicinus est terris. Nam usque ad lunarem circulum turbidus est aer.

6. TERRAS INTER LUNAEQUE sapientes ita volunt: spatium, quod inter terram et caelum est, possidere animas nobilium defunctorum, inde verum de Anchisa 'aeris in campis latis'.

8. AETHERIS IMI 'imi' summi, ut Terentius 'pro supreme Iuppiter'. W'P

2 cepioni *MPa* | filio] P. *E ab alt. m.* | COGNITVS *E* || 3 gñ *MUE* ḡ · Ñ · *Pa* | 4 thar condi moti *E* tarchontis dimoti *U* | et aliorum] aliorumque *E* | 7 lauienū *E* || 8 hamonæ *U* || 9 et *ssc.* de *U* || 10 (h)oscyllorum *PaM* || 11 natulem *ssc.* ra *U* || 14 in *exh.* *P* | alexandrina *GADV* || 15 ΑΠΟΘΗΟCΙΝ dicit factam *AR'* || 16 se] sed *G'* | 17 degeneretur *G'* || 19 Nam . . . aer *om.* *W'* || 22 inde . . . 23 latis *om.* *G'* || 23 aeris] *Verg. Aen. VI 888* | 24 ut . . . 25 Iuppiter *om.* *UP* | Terentius] *Adelph. II 1, 42*

W'G' 9. COLLEGIT IN ORBES id est suscepit.

W'AR' 11. VERO puro.

W'G' 12. IMPLEBIT id est anima Pompei.

13. SUB NOCTE IACERET illic enim maius lumen invenit.

14. TRUNCI vanitatem scilicet sepulchri risit, cum ipse esset receptus in caelum.

W 16. SPARSAS VOLITAVIT hoc est: super sparsas classes in aere hic volitavit.

W'CG' 17. BRUTI hic enim postea in senatu Caesarem interfecit.

18. ET INVICTI POSUIT numquam victi.

WCG' MENTE CATONIS hic enim post Magnum duxit exercitum.

19. ILLE UBI PENDEBANT 'ille' id est Cato.

UBI PENDEBANT id est quando pendebant.

20. MUNDI FACERENT illud tempus dicit, quo adhuc non erat Pompeius occisus.

22. SENATUS quod ipsum potius sequeretur, non Pompeium.

W'CG' 24. TUTORE CARENTEM id est defensore Pompeio. Potest hoc translatum a minoribus accipi, qui a tutoribus gubernantur.

27. REGNUM CUPIENS ostendit Catonem nihil pro se facere, sed omnia pro senatu, si nec ideo vult vincere, ut ipse regnet, nec ideo superari non vult, quia metuit servire victori.

WCG' 30. QUAS scilicet partes.

W'CG 31. ACTU inpulsu.

W'CG' 32. CORCYRE SECRETA Corcyra insula in Ionio mari, quae antea Phaeacia fuit, ad quam delatus est Ulixes.

---

2 ÷ puro *U* || 5 sepulchri *G'*] sepultum *W'* | vanitatem ... risit] risit autem se esse sepultum *AR'* || 7 dasses *W* || 9 postea REDIT COD. C | occidit *UAR'V* || 11 posuit pro *U* | victi in mente catonis *G'* || 12 exercitūſ *C* || 15 facere *C* | quo] quando *G'AR'* || 19 canentem *C* || 20 tutoribus] deterioribus *G'* || 23 omnia] etiam *U* || 24 quia] quam *C* || 26 qua *C* || 28 iunio *C* || 29 phacacia *C* phacatia *W'* pacata *G'AR'* | vocabatur *U* | ulixis *W* *om.* *U*

33. FRAGMENTA RUINAE id est reliquias. WCG'

35. ARTASSE CARINAS ut cluderetur mare navium multitudine, ne conspici posset unda, quod dixit Vergilius 'latet sub classibus aequor'. Potest et sic accipi: quod a mari artatae sint naves, id est sibi admodum iunctae, eo quod tantum numerum capere pelagi latitudo non posset. W'CG'

36. DORIDA TUNC MALEAN civitas in promuntorio Maleo, ut Vergilius 'Maleaeque sequacibus undis'. Declinavit autem τὴν Δωρίδα.

TAENARON UMBRIS hic enim ingressus est inferni, ut Vergilius 'Taenarias etiam fauces a. h. D.'.

38. CRETA FUGIT id est a Creta navigat, ut ait Vergilius 'fugimus spumantibus u.'.

LEGIT CEDENTIBUS transit, ut Vergilius 'legimus freta concita terris'.

39. TUNC AUSUM id est Phycunta. WCG'

40. IMPULIT id est removit obstacula. W'CG'

PHICUNTA Phycuns civitas Graeciae iuxta Asiam. Haec obstitit classi, ne portum ingrederetur, et victa est.

RAPINAS id est qui non meretur nisi crudelis naves recipere, id est Caesaris, sive qui meruit excitare contra se classem, ut in eius exitium exclusa saeviret.

41. SPARSIT id est reiecit et reppulit. WCG'

42. PALINVRE TUUM portus est. W'CG'

---

2 clauderetur *UGR'* || 3 possit *G'* | quod dixit *om. UR'* | Vergilius *C*] *Aen. IV 582* || 5 sunt *U* | naves *om. U* | 6 eo *om. W'* || 7 possit *G'* || 8 promonturio *C* promunctorio *UG'* || 9 ut . . . undis *om. G'* | Vergilius] *Aen. V 193* || 10 τενΔοριΔa *U* ten dorida *C* tendorida *W* grece dorida *G'* || 11 haec *CG'* | est *om. W'C* | ut . . . 12 D. *om. G'* | Vergilius] *ge. IV 467* | tenareas *W'* | etiam *om. U* || 13 creata *in utroq. loco C* | ut . . . 14 u. *om. UG'AR'V* | Vergilius] *Aen. III 268* || 17 picunta *C* || 18 obsta *C* | obstantem phicunta (-onta *R'*) *G'AR'* | 19 gratie *C* || 21 RAPINAS (*G'*)] carinas *WC om. U* | mereretur *W'P* | classes *G'* || 22 respicere *W'C* || 23 classim *G* | exitum *G'* || 24 et reppulit *om. G'*

43. Ausonio monumenta ubi sepultus [est,] loco nomen inposuit, ut ait Vergilius 'aeternumque locus Palinuri nomen habebit'.

WCG' 44. Phrugio id est Palinuro Troiano gubernatori.

W'CG' Placuisse magistro ubi cum Aeneae classibus stetit Palinurus, portus est nominatus.

45. Tendentes vela carinae hoc dicit: adventantes de longinquo naves eos, qui erant cum Catone, terrebant. Cornelia enim in his ratibus navigabat et hi esse Caesarem suspicati sunt, dum suos venire non credunt.

47. Praeceps facit id est Caesar, qui erat turbidus, faciebat, ut essent cuncta metuenda. Est ergo ordo: praeceps victor facit omne timendum.

WCG' 48. Esse carina ipse Caesar.

WCA 50. Vel duri lacrimas 'vel' etiam, ut Vergilius 'vel Priamo miseranda manus'.

W'CG' 52. Privigniqve f. Sexti Pompei, qui filius fuit Pompei et Iuliae prioris uxoris.

WCG' 53. Litoribus Phariis ideo voluerat morari, si forte in maria revocatum Pompeium posset auferre. Et hoc inpetrare non potuit; nam maritum vidit ardentem.

54. Ostenditque rogum Corneliae scilicet.

WC Non iusti iusto.

WCG' Non iusti quia erat tumulus humilis et indignus.

WC Sepulcri sepulcro.

W'C 55. Fortuna o Fortuna.

1 ausonium *C* | est *om. CG'* || 2 ut . . . 3 habebit *om. G'* || 2 ait *om. U* | Vergilius] *Aen. VI 381* || 3 habet *C* || 4 Phrugio (*W*)] phirigio *C om. cett.* | gubernatori *om. G'AR'* || 6 palinulus *G* | nominatus] numeratus *C* | appellatus *U* || 9 hi esse] hies sę *C* hij esse *U* hii esse *A* ibi esse *WR' om. G'* || 11 qui erat *om. U* || 13 omnem timendam esse carinam · *G'* | metuendum *W* || 15 Vergilius] *Aen. XI 259* || 17 f. (*G'*)] manum *C* manum *et in marg.* vel fugam *W* | fuit . . . 20 Pompeium *om. C* || 19 si *G'*] ne *W* || 20 revocata *W* | afferre *U* | Et *WC*] Sed *G'* || 21 imperare *C* || 23 ⟨iusti⟩ vel iussu *U* || 25 sepulchri sepulchro *W*

57. Incubuisse viro hoc de more plangentium, ut Virgilius 'incubuit super atque haeret lacrimansque gemit', item alibi 'semianimemque sinu germanam amplexa fovebat'. W'CG'

Crines subaudimus 'indigna fui'.

58. Dispersi pelago quem unda disperserat adsidue fluctibus verberatum.

60. Favilla subaudimus 'ergo indigna ⟨fui⟩'. WCG'

64. O bene nudi insepulti. Potest legi et nulli; non enim sunt concremati. W'CG'

66. Maiore deum de hoc enim diis maior debet fieri invidia, quod talem tumulum Pompeius accepit, quam quod Crassi non habent ullum.

67. Iusta licebit 'iusta' funus, ut ait Cicero 'qui nondum omnia paterno funeri iusta solvisset'. W'C

68. Coniugibus nec Crassum enim potuit sepelire nec Magnum. W'CG'

Plenas plangemus moris enim erat, ut si corpora suorum non haberent, [ut] simularent funus et facerent sepulturam, quod et hanc in duorum morte coniugum credo fecisse. Hoc est, quod Virgilius ait 'viridi quem caespite inanem et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras'.

5.

1 morte *G'* | plangentum *W* | plangentium dictum est ut *G'* ut . . . 4 fovebat *om. UG'* || 2 Virgilius] *Aen. XI 150* | procubuit *et* gemens *Verg.* | gemi *C* || 3 alibi] *Aen. IV 686* | germinam *W* || 5 indina *C* digna *P* | fuit *P om. G* || 6 depersi *C* | desperserat *W* desperserit *C* || 7 verberat *G* || 8 abilla *W* ab illa *C om. cett.* | subauditum *C* || 9 nudi nulli nudi insepulti *C* | *nil nisi* mundi insepulti *exh. G'* || 10 concremari *C* || 11 diis *om. U* || 12 quam quod] cum *G'* | 13 habeant *G'* || 14 Cicero] *or. pro Rosc. Amer. 8, 23* || 15 omnia] etiam omnia *Cic.* || 16 poterat *U* || 18 mos : : *W* mos *UP* || 19 ut *om. G'AR'* || 20 sepulturum *W* sepulchrum *U* || 21 Hoc . . . 23 aras *om. U* | 21 Virgilius] *Aen. III 304. 305* | vir quedem *C* || 22 c(a)epit · e. *G'* cespitem *C* | inanem . . . 23 aras *om. G'*

WCG' 70. Instrumenta dolor quibus instruaris et crescas. Nam tumulus instrumentum doloris est, quotiens videtur.

W'CG' 71. Inpia Pompeium o Cornelia.

72. Victura superstes illa, inquit, debet exigere, ut marito tumulus extruatur, quae post eum victura est, ut sit, quo possit ire cum lacrimis, quod ego, quae morior, procurare non debeo.

73. Maligna exigua, ut Vergilius 'quale per incertam lunam sub luce maligna'.

75. Ostendit ordo: adhuc surgens aliquid ostendit.

76. Vanescit incipiente enim sole desinit conspici, quia flammam lux maior obscurat.

77. Tendent mihi ut longius ducta fumum videre non possim.

83. Si qua fides Pelusia difficile enim creditur, quod mulier solum hostile non timeat.

78. Non tellus subaudimus 'gratior est'.

79. Non alta terens Capitolia c. quod ter in Capitolium ductus a Magno iter triverit adsidue transeundo.

80. De pectore Magnus non iam, inquit, diligo, quod fuit felix, sed quod nunc miser est; hoc enim supra ⟨VIII 77. 78⟩ dixerat Magnus 'et ipsum, quod sum victus, ama'.

82. Non haerere queror id est queror, quod non sum pariter concremata.

WCG' Crimen commendat harenas terram; quam ideo ait amare, quod Magnum illic perdidit. Ob hanc causam

---

2 Nam . . . videtur *om.* *W'* ‖ 3 Pompeium *Lucan.*] pompeius *W* pom *C* ‖ 4 inquid *C* ‖ 5 qui *C* ‖ 6 ire possit *U* | morior *W'*] mori volo *G'* | mori pro lunam sub luce maligna exsigua aut vergilius *C* ‖ 8 Vergilius] *Aen. VI 270* | ut . . . 9 maligna *om.* *G'* | lunae *AR'* ‖ 10 Adhoc *G* ad hoc *CP* ‖ 11 enim *om.* *WC* ‖ 12 quam *W'C* | fumum *CG'AR'* | maior lux *P* ‖ 13 tendentem *C* | ductu *P* unum *C* ‖ 15 enim creditur] non timeat *G'* | ceditur *C* ‖ 16 solu ostilem *C* ‖ 18 ter] iter *U* | quod . . . 19 Capitolium *om.* *G'* | iter] cum iter *G'* ‖ 26 pariter] pat̄ *U* ‖ 28 amare *G'*] h(a)erere *WC* | perdidi *C*

ipsam diligo, quod illic Pompeius occisus est; nam cum eo esse desidero.

86. CONDITA CURA quae nunc usque ego in memoria reservavi. W'CG'

88. EXCIPITE a me missum suscipite. EXCIPITE verba Corneliae referentis ad filios verba Pompei.

90. CAESARIBUS REGNARE VACET quicumque de Caesaris gente fuerit, Caesares nominavit [omnes]. WCG'

91. NOMINIS FAMA aut mei nominis, ut Pompei filiis auxilia subministrarem, aut Caesaris nominis, ut auxilia inde mereamini, cum vos contra Caesarem dicitis dimicare. W'CG'

93. QUISQUIS POMPEIUS ambo enim filii eius Pompei dicti sunt, Sextus et Gnaeus. Possumus tamen de omnibus dictum accipere, qui fuerunt aliquando Pompei.

97. LIBERTATE CATONI ut non ipse bellum susciperet, sed libertas et Caesar; tunc vos Catoni convenit oboedire.

98. EXSOLVI TIBI haec iam Cornelia suo nomine loquitur, quod pertulit mandata Pompei.

99. INSIDIAE PATUERE TUAE ut viverem, dum volo tua iussa complere. WCG'

PATUERE valuere. WC

100. AUFER⟨R⟩EM PERFIDA VOCES ideo, inquit, me non occidi, ut possim filiis tuis dicere, quae mandasti. W'CPE

102. QUAM LONGO sensus hic est: incertum est, quando moritura sim, sed dum vivo, ab anima mea exigam poenas, quae, te cum perire conspiceret, non mox fugit W'CG'

---

1 ipsam] eam inquit *P* inquit eam *G* | cum . . . 2 desidero] eo esse *G om. P* || 3 memoriā *G'* || 5 suscipe *U* || 6 ad filios referentis *G* || 7 Caesaris *om. G'* || 8 fuerint *G'R' non liq. A* | omnes *exh. G'* || 9 aut *om. P* | ut] aut *G'* | filius *U* || 10 subministrare *P* ministrare *G* | nominis *om. P* || 11 dicitis dim.] dimicetis *G'* || 14 genus *C* | possimus *C* || 18 exsolvit ibi *C* | iam *om. G'* || 22 ⟨valuere⟩ vel patuere *G'A* || 23 perfidi *C* | inquit et me non *U* | me *om. WC* | me non occidi] vixi *PR'* || 24 ut] non *W* | possem *PER'* || 25 certum *C* || 27 quae te cum] qa cum *C* | conspiceret perire *G'* | mox fugit] aufugit *G'* | fugit] fuit *W'C*

in mortem. Ergo sic cruciabitur, ut maerore lacrimisque consumpta adceleret mihi fata tardantia.

WCG' 103. AB IPSA id est anima.

W'CG' 104. ANTE FERAM id est accipiam, antequam moriar.

WCG' 107. PER INANIA IACTUS id est per aerem, ut Vergilius ait 'magnum per inane'.

W'CG' 108. TURPE MORI POST TE SOLO turpe est, inquit, post te mori solo dolore non posse, id est maerendo consumi; nam illae mortes, quas dixi, eripiunt dolorem, et videor sic perisse, ne doleam, non quia dolebam.

110. PUPPISQUE CAVERNIS cavernas dixit interiores puppis angustias.

114. CLAMOR commotus adveniente discrimine Corneliam non movebat.

115. FACIENS ipsa Cornelia inprecabatur adversa iam timentibus nautis.

116. COMPOSITA IN MORTEM ut quem admodum perire vellet, sic iam membra componeret.

FAVITQUE PROCELLIS 'favit procellis' id est optavit, ut crescerent.

118. INDE TENENS PELAGUS 'tenens pelagus' id est inde descendens et navigans.

W'C TENENS tenet.

WC 121. PHARIOS vel patrios.

W'C ⟨PHARIOS⟩ COMITES a litore Phario.

W'CG' PATRIOS COMITES Romanos scilicet, sed qui ad Alexandriam cum Pompeio principe navigassent.

---

3. 4.

---

1 maerore] macerata *G'* || 4 antequam moriar *om. U* || 5 tactus *C* | ut . . . 6 inane *om G'* || 5 Vergilius] *buc. 6, 31* || 7 Turpe id est mori *WC* | inquid *C* || 8 consumi nam] consumam *G'* || 10 ne . . . dolebam *om. G'* || 11 interioribus puppis caū ∩ ʃ˙ *U* || 13 illam *U* || 14 movebit *G'* || 15 Ipsam precabatur *U* | iam *om. G'* || 21 tenent · pelagas *C* || 22 deinde *G'AR'* || 23 TENENS (*C*)] *om. W'* || 25 PHARIOS . . . comites] Epharios *U* | pharios *C* || 26 PATRIOS *om. W'C* | qui *om. G*

121. Magnus Pompei filius hic est Gneus Pompeius, qui fuerat cum Catone. WCG'

122. Et fratrem Sextum Pompeium. W'CG'

124. Romanaque Magnus 'Romana' id est quae fuerunt Romanorum.

127. Nefas audis nam ego vidi. WCG'

131. Hospitiis fretus superis potest iunctum ⟨esse⟩ 'hospitiis fretus superis', id est diis hospitalibus fretus; dicimus autem et 'illa re' et 'illius rei fretus'. W'CG'

Munere tanto quod regnum dederat ipse Ptolomeo.

132. In proavos cecidit hoc est: Ptolomei est proavis immolatus, vel quia domuerat regnum vel quia donaverat.

135. Socerum id est socerum illic esse credidi et ab ipso patrem esse prostratum.

136. Nec sanguis id est nec tantum sanguis. WC

139. Fama est hoc, inquit, homines loquebantur: servari caput Magni, ut advenienti Caesari possit ostendi. W'CG'

140. Quaesisse tyrannum ut crederetur, quod Pompeium ipse mactasset.

143. Quaecumque iniuria fati has omnes supra dixerat iniurias: aves, canes ignemque furtivum.

145. De parte de capite.

Magnus abusus est patris nomine; nam hic Gneus Pompeius erat, non tamen Magnus.

149. Remige ventos id est per remiges.

151. Merces hanc mercedem bellorum maximam dicit, si et patrem sepeliat et Ptolomeum interficiat.

---

3 Pompeium *om. U* ‖ 4 fuerant *U* ‖ 7 hospitis *C* | iunctum accipi *Oud.* ‖ 8 diis] dn̄s *C* | hospitalibus . . . 9 fretus *om. G'* | enim *U* | ex ila rex exilius *C* ‖ 10 dederant *C* ‖ 11 est proavus *W'C* ‖ 12 símolatus *C* | dimoverat eis regnum *G'* | 13 id est illic *G'* | socerum] caesarem *U* | credendi *U* ‖ 14 ipso *CG'*] illo *W'* ‖ 17 capud *C* | caput Magni *om. U* | posset *G* ‖ 19 ipse *post* quod *pon. G'* | ipse] ille *post* quod *pon. U* ‖ 20 facti *C* ‖ 21 canes scilicet *G'* ‖ 22 de *om. UG'* ‖ 23 hic *om. G'* | Gnaeus . . . 24 Magnus] gneus erat *U* | magus *C* ‖ 26 Merces (*G'*)] manes *WC* | mercem *C* ducit *P*

WCE 152. SANGUINE id est et sanguine.

W'CG MAGNUM id est ipsum Pompeium.

W'CG' 154. MAREOTIDE MERGAM Mareotis palus Aegypti, unde sunt uvae dictae a Vergilio, quod illic iuxta tales nascantur 'sunt et Mareotides albae'.

155. AMASIS rex Aegypti potentissimus.

W'CG 157. NUDO TIBI id est insepulto.

W'CG' 160. APIS bos est Isidi consecratus.

161. DEIS URAM CAPUT Pompei scilicet caput, quod reservatum est, sic uram: subter flammis deorum simulacra subponam.

164. SUPERISQUE FUGATIS nam deos se sparsurum esse minitatus est.

GENITOR o Pompei.

166. LAUDATAM IUVENIS et ipse laudavit et ipse conpescuit.

170. POTENTIS 'potentis' id est Pompei regis, ut ait Vergilius 'nimborumque facis tempestatumque potentem'.

171. SOLUTAS potest legi et 'lacrimis exhausta solutis'.

W'C 174. UT PRIMUM IN SOCIAE ubi Cato et unus ex filiis Magni.

W'CG' 177. PICTASQUE TOGAS triumphales dicit, quae palmatae appellantur.

W'CAR' 178. TER CONSPECTA IOVI ter enim constat triumphasse Pompeium, ut Paterculus scribit <II 40, 4> dicens 'huius viri fastigium tantis actibus fortuna extulit, ut primum

2 ipsum *om.* *U* ‖ 3 in egypto *U* | unde . . . 4 'sunt] unde virḡ sunt *U* | Vergilio] *ge. II 91* ‖ 7 sepulto *U* ‖ 8 Isidi] is indi *C* ‖ 9 DEIS . . . caput] Capud scilicet pompei *U* ‖ 10 sic . . . 11 subponam *om.* *G'* | supter *WC* ‖ 12 passurum se esse *G'* ‖ 15 ipse cato *U* ‖ 17 ut . . . 18 potentem *om.* *G'* | ait *om.* *U* | Vergilius] *Aen. I 80* | nimborumque facis *om.* *U* ‖ 19 SOLUTAS potest legi et] Legitur et *U* si dutas solutis solutas potest legi et *C* Et solutas et solutis (solutis et solutas *G*) potest legi *G'* | SOLUTAS] solatas *W* ‖ 20 pompeii *U* | unus . . . 21 Magni] pompeius sextus (*om.* *R*) erant *R'V* *om.* *A* ‖ 22 TOGAS triumphales dicit] triumphales togas dicit *G'* id est triumphales *U* *post* appellantur ‖ 25 patereulis *C* pat̄eulis *A* paut̄eulis *R'* ‖ 26 auctibus *Paterc.* | fortuna *AR'* fortunam *W'C*

ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex Hispania triumpharet et, quot partes terrae sunt, totidem faceret monumenta victoriae suae'.

178. Iovi ad Capitolium enim ire consueverant cum triumpho. W'CG'

179. Magni cinis quasi de corpore ipsius collectus esset; Cornelia sic habebat.

180. Exemplum pietas a Cornelia enim didicerunt sepelire suos, quorum corpora non haberent.

181. Reddentia manibus ignes ut illos, quos in Thessalia perdiderunt, similiter humarent vestibus concrematis, ut fecit Cornelia de marito.

183. Apulus herbas pro regione posuit Apulum

184. Igne fovet terras ut Vergilius 'saepe etiam steriles incendere profuit agros'. WCAR'

185. Lucent buceta hic autem omnes montes appellavit, ubi boves sunt infiniti. W'CG'

187. Quod in superos ordo: quod audet omne vulgus. WCG'

188. Deis obicit 'obicit' prima syllaba metri necessitate corripitur. W'CG'

189. Veri id est veritatis. W'CEA

190. Multum maioribus hoc dicit: perit Pompeius ita ut ante maiores. W'C

191. Modum modum potestatis suae ponere, sed in hoc ipso profuit rei publicae, quod numquam veritus est aequitatem; nam calcasset rem publicam Caesar, nisi furori suo ad resistendum aliquem repperisset.

14—15. 18.

2 et *AR'* ut *W'C* | terrae] terrarum orbis *Paterc.* | faceret *R'* facerent *W'CA* | monimenta *UR'* || 4 ad] capitolino dicit ad *G'AR'* | cum triumpho *om. G'* | 8 didicerant *P* || 9 suos sepelire *G* || 10 in Thessalia] inter alios *C* || 11 vestes concremantes *G'AR'U* || 12 ut . . . marito] ut cornelia *U* || 13 Apulum *om. U* || 14 Vergilius] *ge. I 84* || 16 hi *C* || 17 ubi . . . infiniti *om. G'* || 19 Dehis *C* || 20 corrumpitur *G* || 21 veritis *W* veritas *C* || 22 perit *om. U* || 25 est veritus *AR'* | est *om. W'C* | 26 puplicam *W'C* | furoris *C*

WC 192. Cui quod.

W'CG' 193. Plebe parata ordo est: et solus privatus parata sibi plebe servire.

195. Regnantis erat ut senatui imperare vellet, sed cum senatum ipsum regnare petisset.

Iure poposcit per vim atque victoriam.

196. Voluit sibi posse negari sensus hic est: volebat ipse difficilia et magna praestare, quae si sibi poscenti propter magnitudinem negarentur, aequo animo sustineret.

197. Inmodicas sine modo.

W'CG Sed p. r. maiora intulit bona quam ipse retinebat. 'Plura' ergo 'retentis' accipimus 'a retentis'.

W'CG' 202. Fortuna felicitate.

204. Olim vera fides sensus hic est: cum recepti in urbem sunt Sylla et Marius, libertas vera succubuit Nam Pompeio perempto etiam umbra libertatis, quae remansisse videbatur, ablata est. Ergo illorum vita rei publicae nocuit, huius interitus.

WCG' 205. Rebus adempto id est humanis rebus sublato scilicet interempto.

206. Nunc et ficta p. subaudimus 'fides libertatis'.

W'CG' Pudebit id est quemcumque de civibus.

207. Nec color imperii est ut dicat se rei publicae velle consulere, cum aliquis affectat [ad] regnum.

Frons senatus est, si cum ipse imperet, senatus nomen apponat, cui se dicat omnem potentiam reddidisse.

2—3.

2 et *G'AR'*] a *C om. W'* || 3 sibi] si *G* || 4 senatu *C* senatum *W'* | sed cum] secum *C* || 5 senatum ... petisset] senatu imperaret *G'* || 6 adque *C* || 8 ipsa *W* | praestari *W* | si *om. C* || 9 sustinerent *C* sustinebat *U* || 10 modo] dubio *U* || 11 Sed p. r. (*G*)] retentis sed. ꝑ. p. *W* Sed r. p. *U* | Sed ... 12 ergo *om. C* | a retentis *G A*] arentis *C om. W'* || 14 iste *C* | repti *U* || 15 umbra lib.] vera libertas *G'* | libertatis *om. U* | 17 est *om. U* || 18 huius] Sic et huius *G'* | interitus rebus *fin. schol. in W'C* || 19 *nil nisi* humanis *et* sublato *exh. G'* || 21 ficta perit nutet *C* || 22 quem-] que- *C* || 24 aliquis ... regnum] aliquid affectat *G'* | afficiat *C* | ad regnum affectat *U* || 25 Frons ... si] Vlla. si *G* sed *P* | impleret *C* || 26 opponat *W'C om. P*

208. OBVIA VICTO id est Pompeio, cui victo occurrit interitus.

209. QUAERENDOS PHARIUM ut mortem, quam quaerere superatus omni studio debuisset, ei offerret nefas, quod Ptolomeus admisit. WCG'

210. VIVERE REGNO scilicet quae esset infamia. WC

211. SORS PRIMA VIRIS prima felicitas, si victi sponte moriantur, secunda, si coacti. Pompeio ergo dat secundam sortem, qui coactus occubuit. W'CG'

213. DA SIMILEM FORTUNA IUBAM fatalem. WC

DA SIMILEM F. I. si 'fatalem' legimus, subaudimus 'da, o' Fortuna, ut, quem admodum Pompeium Ptolomeus occidit, sic me Iuba interficiat. WCG'

NON DEPRECOR non recuso. W'CG

HOSTI Caesari.

214. CERVICE RECISA ut Pompeius est reservatus. WCG

217. MORTIS HONOS ordo: maior mortis honos. WCG'

219. TARCHONDIMOTUS hic dux fuit piratarum, qui a Catone abduxit exercitum. W'CG'

SIGNA CATONIS id est dedit signa, quibus Catonem milites derelinquant

225. APERTA id est non dissimulans, quod abire cupiebat.

227. POMPEI id est amor. WCG'

228. FAVORI id est non nostra causa, sed studio, quod alii praestabamus. W'CG'

229. PRAETULIT ORBIS pro quo bella suscepimus. W'CR'

230. NOSTRA PERIT sensus hic est: postquam Pompeius occisus est, propter quem totus orbis ad bella W'CAR'

---

1 victo *om. U* || 3 quam] cum *C om. W* || 4 superatis *W* superastis *C* | offerret *G*] offerre *WP* offerrere *C* | quod . . . 5 admisit *om. G'* || 6 renos *C* re nos *W* || 7 et si *G'* | sponte *om. G'* || 8 ergo *om. U* || 10 factalem *W* | 11 Da similem · f. i. da similem · i · talem si *G* Da similem · f. i. talem. si *P* | sic factalem *W* || 18 hic . . . fuit] Fuit dux *U* || 19 obduxit *G'* || 21 derelinquat *C* deserant *U* || 22 dissimulas *C* | quod . . . 23 cupiebat *om. P* | ire *G* | 25 sed . . . 26 praestabamus *om. G'* | praestabimus *U*

convenit, et causa nostra, qua dimicabamus, extincta est; erat enim causa Pompeius.

W'CG' 232. PUGNAE ordo: nam quis erit pugnae finis, si nec Pompeius erit nec Pharsalia, id est finis.

233. TEMPORA VITAE si, inquit, vitam et eius fructum per bella perdidimus, saltem in quiete moriamur, quoniam iam dari otium non potest vitae, quae paene finita est.

234. IUSTAS sibi meritas et dignas.

236. VIX DUCIBUS P. P. scilicet quia Pompeius est insepultus.

W'C BARBARA VICTOS tractat, an debeat timere, si vincitur.

W'CG' 238. SUB IURA TOGATI CIVIS EO leve facit imperium, si et civis est et togati.

WCG' 239. QUISQUIS MAGNO V. S. deest fuit.

240. HIC MIHI Caesarem dicit, quem post Pompeium meritum fuisse non dubium est.

W'CG' SACRIS Pompei scilicet.

241. DOMINUM Q. C. nam si eligeret, Pompeio inrogaret iniuriam, nunc autem inponitur Caesar dominus, non optatur.

WCG' 242. DUCEM legitur et ducum; ⟨ducem⟩ id est secutus.

W'CG' 245. SPARSIT dissipavit.

246. CLAUSA FIDES MISERIS hoc dicit: vires desunt, quia Emathium certamen totum fugavit exercitum. Fides iam nulla blanditur, quia a sociis nostris est Pompeius occisus; ergo cedamus.

TOTO S. I. O. E. id est Caesar.

---

1 qua] qđ *C* ‖ 3 erat *C* | finit *C* ‖ 4 pompeii *U* | erit *om.* *G'* | nec *om.* *P* | id est finis *om.* *G'AR'* ‖ 5 vitam eius per bella perdimus *G'* ‖ 7 iam *om.* *G'* | quae *om.* *G'* ‖ 8 iustus *C* | sibi *om.* *G'* | et dignas *om.* *U* ‖ 10 insepultus est *UAR'* ‖ 11 vicitos *W* victus *C* *om.* *U* | tractatam *C* tracta an *W* tracta si *U* ‖ 12 facit *WP*] fecit *CUG* | si et] si *G'* ‖ 16 meritis *C* ‖ 18 eligeret *W*] eligeretur *G'* elegerit *C pr U* elegiret *U* ‖ 19 inponitur . . . 20 optatur] cogitur *G'* | obtatur *C* ‖ 23 hoc dicit] id est *U* | 24 fugabit *C* | 25 Fides . . . 26 cedamus *om.* *G'* ‖ 27 totus. i. *W*

248. Pompeio s. e. b. c. p. sensus hic est: nunc post mortem Pompei si geramus bella civilia, [nunc] scelus vocabitur, quae cum illo vivente gereremus, fides nominabatur. Videbamur enim ideo dimicare, dum Pompeio fidem voluimus exhibere.

251. Que consul h. id est Caesar: nam supra ingressus urbem sibi dederat consulatum.

257. Tu quoque p. d. ut ille se pro Pompeio pugnasse confessus est, cuius orationem supra est executus.

258. Non in r. l. id est ideo tibi displicet bellum, quia iam tuo labore alteri regna facturus es, sed pro te dimicabis.

260. Tibi v. t. e. quia dominum neminem facies. Nam hactenus non tibi vixisti, sed ducibus.

261. Vacanti nescis s. r. p. absoluta locutio 'nescis pati sine rege', id est aut vitam pati nescis aut nescis esse sine rege, ut ait Vergilius 'certum est in silvis, inter spelea ferarum malle pati'.

262. Nunc c. p. d. hoc dicit: nunc iustius laboratis et quaecumque sunt subeunda discrimina, digne in hoc tempore perferuntur. Iam enim vobis vincendo non alii proderitis.

263. Pompeius abuti valde uti, ut Cicero 'quousque WC
tandem abutere, Catilina, patientia nostra?'

265. Prope l. deest sit. W'CE

266. Tribus e d. de Caesare, Pompeio et Crasso solus WC
Caesar est relictus.

---

2 Pompei *om. W'* | nunc] sed *G* · s. *P* || 3 iubente *G'* || 4 nominabitur *UD* | pugnare *U* || 5 volumus *UG'* | exibere *CUP* || 6 supra *om. U* || 7 urbem ingressus *G'AR'* || 8 pro Pompeio] proptio *WC* promptior *U* | pro *om. P* || 9 confusus *C* || 10 id est *om. G'* | bellum *om. U* || 11 est *W* set *C* | pro] p *G* | dimicas *G'* | 12 Tibi v. t. e · (*WC*)] Quod tibi *G' om. U* || 13 Nam . . . ducibus *om. W'C* || 14 s. *om. C* | locutione · scis *G'* | Scis *C* | 15 aut *om. G'* | aut nescis *om. G'* || 16 esse *om. P* | sinere *W* sine re *U* | ut . . . 17 pati *om. G'* || 16 ait *om. U* | Vergilius] *buc. 10, 52. 53* || 17 spelea *U* deserta *WC* || 19 qua ecumqu erunt · subehundea discriminat dignem hoc *C* || 20 perfruuntur *U* | aliis *G'* || 22 *nil nisi* valde *exh. G'* | Cicero] *or. in Cat. I 1, 1*

W'CG' 266. PLUS R. N. C. I. L. hi enim Pompeium, illi Crassum percusserunt, quod libertati et legibus prodest dominis duobus ablatis.

WC 269. STERNITE legitur et spernite. Unum significat spernite et sternite.

W'CG' Id est plus facite quam videtur fecisse Ptolomeus. Offerte victori Caesari uxorem Pompei et filios eius et me ipsum. Ptolomei autem munus dicit Magni caput, quod Caesari pro munere praeparavit.

VESTRAS U. P. E. N. C. M. sensus hic est: cum vos dedistis, timere nolite. Ita enim estis ignavi, ut nemo vobis credat in civili bello aliquem vulnerasse, quod quidem viris est criminosum, si innocentes putentur a caede, cum gesta sunt bella civilia.

275. MAIORA MERERI hoc est: ut libertatem potius vincendo mereamini.

277. PROLESQUE ipsa Cornelia.

278. POMPEIOS filios Magni.

PTOLOMEI hoc supra dixit ⟨268⟩ 'Ptolomei munus et arma spernite'.

280. SCIAT ISTA IUVENTUS sensus hic est: intellegetis me fuisse dignum, quem sequeretur exercitus. Dum pro cervicibus meis plura vobis Caesar dona largietur, probabit tantum me fuisse, quem optaret occidi.

---

1 hic *W'* | illic *W* || 2 duobus dominis *G'* || 3 duobus *om.* *U* | oblatis *C* sublatis *U* || 4 Spernite legitur et sternite *G'* Vel sternite *U* || 7 victoriam *W'C* | Caesari *om.* *G'* | et *om.* *W'C* | eius. Aut phtholomei munus *G'* || 8 capud *C* | Caput magni dicit *U* || 9 servavit *G'* || 10 vosmet *G'AR'* || 11 nolite timere *G'* | gnavi *C* || 12 aliquem *ante* in *pon.* *G* || 13 incentes *WC* | putentura] proventura *W* sint proventura *U* sunt *G'* | a . . . 14 civilia *om.* *G'* | sint *W'* || 17 prolasque *C* | ipsa *om.* *U* || 18 pompeius *WC* *om.* *cett.* | filius *W* || 19 dixi *C* | Ptolomei *om.* *G'* || 21 Sciet *G'* si & *C* | intelligens *C* || 22 plus quam cervicibus meis *W'C* dum pro cervice mea *G'AR'V* || 23 dona caesar *UAR'* | largietur *AR'* largiatur *G'* largitur *W'C* | probavit *CU* | optet *U*

282. Magna meritum id est nos occidendo vobis ingens meritum comparate.

283. Scelus est tantum f. id est sola fuga, nisi et nostrum interitum iunxeritis; quod fugitis crimen ignavum est.

285. Examina apes.

287. Amarum hominibus, non apibus, ut Vergilius 'et salices carpetis amaras'.

288. Phrygii sonus i. a. ut ait Vergilius 'matris quate W'CAa cymbala circum: ipsae consident medicatis sedibus'. Sic ergo Cato fugientes milites sua voce revocavit, ut errantes apes aeris sono retinentur.

292. Divitias s. c. id est apes. W'CEAD

295. Constituit id est Cato constituit, et erit ordo: W'CG' iamque mentes actu belli et serie laborum quietem ferre non doctas agitare constituit.

Serie diuturno actu.

298. Labor exclusus haec enim sine proelio transierunt.

299. Poenaque devictis s. e. v. C. hoc est: sufficiebat Catoni ad vindictam, quod superabat, poenam nullam ulterius exigebat a victis.

300. Contermina confinialia, vicinos terminos habentia.

302. Hanc audax id est naturam. WCE

304. In dubio t. p. ut neque mare esset neque terra; WCG' hoc est: in dubio reliquit.

7—8. 24.

1 magnum *WC om. cett.* ¦ 2 parate *G'* ¦ 3 et] ad *G'* ‖ 4 fugatis *pr U* ¦ 7 omnibus *W'* | ut . . . 8 amaras *om. G'* ‖ 7 Vergilius] *buc. 1, 78* ¦ 9 phygiis *C* | Vergilius] *ge. IV 64. 65* ‖ 10 ipsae consident *om. U* | medi&atis *C* ‖ 12 aeris sono] sacris somo *C* ‖ 13 apes *EAD om. cett.* | Divitias casae id est (hoc sunt *D*) apes *R'* ‖ 14 Constituit . . . ordo] id est cato constituit *W'C* id est cato *gl. P et* Constituit. Ordo *P* Constituit. Ordo *G* ‖ 17 labore *U* ‖ 18 hinc *G'* ¦ 22 ulterius *U*] alterius *WC* aliam *P* aliter *post* exigebat *G* ‖ 23 confinalia *G* confinia *PAR'EV* | vicinos terminos habentia *om. U* habenti *WC* ‖ 25 t. *om. C* 26 reliquid *W*

W'CG' 305. NEQUE SUBSEDIT ut mare esset.

306. NEC SE DEFENDIT ut altior facta imaginem terrae possideret.

307. AMBIGUA SED LEGE L. 'ambigua loci lege', ut terra accipi posset et mare. Hoc supra dixit ⟨304⟩ 'in dubio pelagi terraeque reliquit'.

WCG' 308. AEQUORA id est iacent.

W'CG' 309. LITORA legitur et litore.

W'CG PROIECTI LITORA FLUCTUS 'litora' posuit dorsa stagni, quae inter fluctus apparebant, ubi tantum percussa unda resonabat.

WCG' 310. NULLOSQUE E. I. U. non est terrae usus et mari⟨s⟩ in Syrtibus. Loca sunt otiosa.

W'CG' 313. SED RAPIDUS T. P. S. N. P. hoc dicit: quod ante Syrtes ipsae sic plenae fuerint undis, ut sint maria; sed per saecula infinita sol inde exhauriens aquas, quibus ignem suum nutrire perhibetur, loca illa paene siccarit. Sic ipse alibi ait ⟨VII 5⟩ 'et attraxit nubes, non pabula flammae'.

314. ZONAE V. P. quod illic maior sit ignis de caelo; inde siccantur Syrtes, immo minuuntur.

316. DAMNOSUM per quod cuncta dispereunt.

317. TELLUS S. E. id est quae nunc Syrtis est, tunc erit tellus. Vult autem accessu temporis eam posse siccari.

BREVIS U. S. 'superne' desuper, ut Oratius 'facie[m] formosa superne'.

---

2 defendat *W* | solidior *G'* || 5 possit *G* | hoc... 6 reliquit *om. U* reliquid *C* || 7 iacet *C* || 9 protecti *WC* | proiectus fluctus *U* || 10 ibi *C* || 12 nullusque *C* | non] num *W om. G'* | numes siter re *C* | usus *om. G'* || 14 N. (*W*)] M. *C leg.* L. || 15 fuerunt *C* || 16 exoriens *G'AR'V* | aquis *G'AR'* || 17 siccarint *C* siccaret *G'* siccant *U* || 18 Sic] sicut *UR' om. G'* | dicit *U* | et *om. UG'AR'* | adtracxit *C* || 19 flammis *Lucan.* || 21 inde siccantur] desiccantur *U* | 22 quod *UG'AR'V*] quem *C* quem *in marg.*[?] vel quod *W* || 23 quae nunc Syrtis] nunc sirtis *G' post* tellus || 25 siccare *U* || 26 ut . . . 27 superne *om. G'* || 26 Oratius] *Horat. a. p. 4*

321. In sua r. f. id est in mare, ubi optinet potestatem.

Temptatum classibus a. quod classis Catonis ingressa est.

322. Turbine d. ipse auster defendit, scilicet ut temptari a classibus non posset. W'CG

323. Et inlato potest sic accipi 'in lato', ut duae partes orationis sint, [potest et ut una sit], et sit hic sensus: longeque a Syrtibus undas egit, id est de longinquo a Syrtibus undas impulit in Syrtes scilicet et in lato confregit litore pontum. Ipsas Syrtes latum litus accipimus, ubi fluctum dispersum ventus infregit. Et 'inlato', quod fluctus a Syrtibus in mare traxerit eosdemque fregerit in litore. 'Inlato' ergo una pars orationis est, ut ad fluctum admoveretur litus, non veniret fluctus ad litus; hoc ad celeritatem posuit exprimendam. W'CG'

324. Tunc quarum id est navium. W'CGE

Recto id est erecto. CGEAR'

326. Vela n. n. id est et cum vellent quidem vela deponere, sic inflata sunt vento, ut extra spatium navis exirent. W'CG'

Spatium v. c. ipsa vela vicerunt carinae spatium. W'C

327. Omnia si quis dicit et illos victos, qui adhuc vela erecta habebant, et illos, qui deponere coeperant.

330. Sors melior c. q. f. i. a. in mari enim medio non est de tempestate discrimen. W'CG

22.

1 in *om.* *U* | ubi . . . potestatem *om.* *G'* || 3 intravit *U* || 4 temtari *C* || 6 Et *exh.* *C* || 7 orationis *om.* *U* | potest . . . una sit *om.* *W'CAR'* | ut *om.* *P* | et sit] et sic *CU* || 9 undas . . . 12 Syrtibus *om.* *G'AR'* || 11 fluctuum *W'* dispersum *Weber* dispersorum *codd.* || 13 easdemque *G'* | ergo . . . 14 ut *om.* *U* | ut . . . 15 veniret] Nam ut admoveretur litus ad fluctum · non veniretur *G'* ut (*om.* *U*) ad fluctum (-tuum *U*) admoverit (admovere *W'C*) litus non venerit *W'CAR'* || 18 est recto *C* || 19 et *om.* *G'* | quidam *W'C* || 20 ventis *G'AR'V* | ultra *G'R'V* ultro *A* | naves *G'* || 25 in] ∧ *U*

WCG' 331. Certo i. m. quia iuxta litus in vadis incertum mare est, quoniam altitudo eius ignota est.

W'CG' 332. Flatum e. f. id est quae carentes velis vim venti adversantis evaserant.

WCG' 334. Victor ipse aestus maris.

335. Has vada d. scilicet naves.

Interrupta p. t. f. p. non continua, sed in loca diversa collecta; dicit autem harenas.

W'CG' 336. Dubia utrum mergatur an haereat.

338. Inpactis b. m. naves enim violenter inlisae commotam terram altius erexerunt et sic magis vadosum mare habere coeperunt.

WCG' 339. Obvia consurgens subaudimus 'et terra tunc magis obvia consurgens'.

W'CG' 340. Saepe t. c. f. n. v. h. dicit maiores harenarum cumulos et aggeres fuisse quam fluctuum.

341. Procul o. a. id est longius, quam quaecumque sunt arva, sublatus est, hoc est: in modum montis erigitur et eminet omnibus terris.

344. Litora n. v. in medio enim mari haec vult contigisse.

WCG' Sic partem id est ratium.

W'CG' 345. Regimen c. q. s. e. hoc dicit: divisam esse navem et haesisse mediam, mediam navigasse.

346. Tuta f. ipsa pars ratium navigatione tutissima.

347. Tritonos ubi Minerva nata Tritonia nominata est.

348. Deus quem id est amat; deum autem Tritonem dicit, quod nomen convenit ad paludem.

5.

1 qui *C* | iuxta] vix *G'* || 2 ignotam *C* | est *om.* *WC* || 3 statum · e. f. id est actus maris Carentes *C* || 5 ipse et *G'* | aestus] actus *C* || 6 navis *G* *om.* *P* || 9 *leg.* Dubio ' mergantur *et* haereant *G'* || 10 ⟨Inpactis⟩ vel inpactum *in marg.* *W* | ⟨inpactum⟩ vel inpactis U_2 | b. m. (*W*)] l. n. *C* | Inlesae *C* || 11 commota (ta *add.* *P*) terra *G'* || 17 qua *C* || 20 litor *et spatium rel. quinque litt.* *C* | n a · *C* || 22 patrem *C* || 23 hoc *om.* *U* || 24 navim *UG* | *alt.* mediam *om.* *UG'* || 25 ratis *G'* | satis *W'* sastis *C* || 27 amat deum] amatheum *W'* amat deus *C* amat · i · (· s · *P*) deum *G'* | autem *om.* *G'* | tritonum *WCG'* || 28 ap$\overset{a}{u}$lude *U*

351. Terrarum p. L. ordo: terrarum primam Libyen tetigit; διὰ μέσον, nam proxima caelo est, ut probat ipse calor.

353. Vultus v. a. id est suos, cum ad tibias cecinit

354. Et se d. T. ordo: et ab unda dilecta Tritonida se dixit.

Tritonida τὴν Τριτωνίδα declinavit.

355. Quam iuxta legitur et quem. Si 'quem' legimus, id est locum, si 'quam', id est paludem Tritonida. W'C

Tacitus id est magnus, ut Vergilius 'tacitumque obsedit limen A.'. W'CG'

356. Venis legitur et ripis.

357. Insopiti quondam id est iuxta Lethum horti Atlantis, cuius sunt Hesperides filiae, a quibus Hercules aurea mala diripuit; hoc Virgilius sic ait 'Hesperidum templi custos epulasque draconi quae dabat et sacros servabat in arbore ramos'.

Tutela quem ipsa tueretur.

358. Pauper s. f. h. 'pauper' postquam arbori poma sublata sunt.

359. Invidus annoso q. f. d. id est hortus ipse, dum quae tunc habuit mala, nunc non habet, facit, ne quis credat umquam mala aurea procreata.

360. Vates ad vera vocat id est poetas facit fabulosa non scribere, cum probat se numquam generasse, quod non habet, et eorum dicta falsa esse profitetur.

---

1. _ _ ..

2 ΑΙΑωΗe mι *W* ΑΙΑωΗΕΜΙ *U* κ ΔΙΔΙωΝecοι *C om. G'* | nam . . . 3 calor *om. U* || 2 nam . . . est *om. G'* || 5 tritoni dux *C* trinida *W om. G'* || 7 tritonidas ΗΝΤΡΙΤΟΝΙΔa *U* tritonidas · Ν · Ν · Τ · Ρ · Ι Τ Ο nida *W* tritonida ΝΤΙΤamda *C* tritonida · grece tritonida *G'* || 8 et quam *U* | quem quam iuxta · si *C* | ⟨quam⟩ vel quem id est iuxta quem locum *AD* || 9 paludem *in marg. W* || 10 ut . . . 11 A. *om. G'* || 10 Vergilius] *Aen. VII 343* || 13 l(o)etheum *WU* lex *(?)* hum *C* || 13 hortus *P* ortus *GR'* || 15 hoc . . . 17 ramos] ut virgt *U om. G'* || 15 Virgilius] *Aen. IV 484. 485* || 18 tuetur *UR'* || 23 procreasse *G'* || 24 ac vates *W* || 25 non] nos *G'* || 26 non *C*] modo non *G'* nunc *W'* proficiet *C* perhibetur *G*

WCG' 361. ET FULVO GERMINE R. id est graves.

W'CG' 364. ROBORA ipsam arborem cingens.

365. NEMORIQUE L. tamquam in ferendis his malis aut nemus pondere laboraret aut ibi labor esset, ut gigneret.

W'C 366. PASSUSQUE I. S. P. R. utrumque reddidit, quod ait 'arboribus abstulit pretium'; passusque inopes, quod ait 'nemorique laborem sine pondere ramos'.

W'CG' 367. ARGOLICO F. P. T. Eurystheo, ut Virgilius 'rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae pertulerat'.

W'CE 369. SYRTIBUS id est a Syrtibus.

W'CG' 370. SED DUCE P. L. M. I. O. hoc dicit: unam militum partem cum Pompei filio adpulsam ad Libyam, cum Catone vero aliam remansisse.

371. MANSIT id est classis.

373. TERRA[E] CINGERE S. circumire per terram.

WCA TERRA CINGERE S. id est audet.

W'C 374. Hoc legitur et haec.

W'CG' CLAUSERAT AEQUOR id est quae homines a navigatione prohibebat.

375. ET SPES IMBER ERAT ut aestus timeri non posset sperato imbre de tempore.

377. HINC BRUMA T. A. dicit, quem admodum iter possit et a frigore nimio et ab aestibus temperari. Ne frigus, inquit, sentirent, faciebat aestus, ne paterentur solis ardorem, praestabat tempus hibernum.

---

2 cinges *C* ‖ 3 inferendus *C* | his malis inferendis *U* ‖ 4 laborat *G'* | aut ibi *bis C* | laboras s & *C* | generet *G'* ‖ 6 pretium abstulit arboribus *W* ‖ 8 erystheo *W* eristeo *C* acristeo *U* | Virgilius] *Aen. VIII 292. 293* ‖ 9 pertulerit *Verg.* ‖ 10 id asirtib; *ssc. atramento pallidiore W* ‖ 12 partem militum *U* | pompeio *UR' non liq. A* | appulso *G'* ‖ 16 TERRA CINGERE S.] terraem | geres *C* terrae cingere. s. *W* | *nil nisi* circum *exh. G'* ‖ 17 et hoc *U* ‖ 20 timere *W'C* timori *P* | possit *pr U* ‖ 21 sperato imbre de tempore *G'AR'*] speratu imbre id ÷ *W om. CU* ‖ 22 hic brumant *inter* imber *et* erat *l. 20 pon. C* | dicit . . . 23 a] Dicit mundum in se posito *G'* | temptari *U* ‖ 24 aestus] Libies zona quae calida est. *G' nov. schol.* | faciebant *U*

378. INGRESSURUS id est Cato.

379. QUIBUS UNA S. P. hanc salutem dicit superesse, si in libertate moriantur.

382. EXUSTAQUE 'haec exusta' genere neutro plurali numero declinavit.

383. QUA NIMIUS T. E. ⟨R. I.⟩ F. U. duo laboriosa: sol torridus et unda difficilis.

385. DURUM ITER AD L. P. Q. R. A. sensus hic est: euntibus, inquit, ad libertatem et ad amorem patriae iter durum est atque difficile; nam ad dominum [qui vult] ire perfacile est.

387. EVADERE VOTO id est qui non optant evadere. W'C

388. SI QUIBUS I. S. E. si quibus hoc quod eunt W'CG' sufficit nec curant, quod possit accidere.

389. TECTOQUE M. P. V. ego, inquit, nihil vobis prosperi spondeo, ut iter hoc possit timentibus persuaderi.

391. VEL QUAE TRISTISSIMA hoc est: etiam quae sunt W'CG tristissima.

392. AT QUI SPONSORE S. ille autem, qui [ut ea] vult W'CG' sibi vitam ante promitti, eat meliore via, id est ad dominum, id est ad Caesarem. Nam illa via durior est, qua itur ad leges.

397. FATOQUE V. P. [M.] hoc est: quod me primum pati videritis, hoc et vos passuros esse promittite.

398. SITIAT QUI C. Q. B. V. id est me bibentem. WCG'

8—11.

1 est . . . 2 VNA] est busuna *C* || 3 si] ut *G'* | moriatur *W'C* || 4 EXVSTA *om. CUG'* | exusat *C* | plurali numero *om. G'* || 6 duo . . . 7 et] laboriosa (-sas *W*) cultoribus et (ex *U*) *W'* || 8 Q. . . . 10 difficile] dificile *C* | est ut *W'* || 10 atque *om. W'* | qui] siquis *G'* || 11 facile est evadere. *G'* || 12 vota *C* | id . . . evadere *om. C* || 13 SI] se *C* | eunt] er̄ *C* || 14 quid *P* | posset cidere *C* || 16 ut iter *om. C* | itur *U* | hoc *om. W'C* | timentibus *om. P* | persuadere *WC* persuade *U* || 17 vela quae *W* || 18 AT *W*] aut *C om. cett.* | ut ea *om. G'* || 20 eat . . . 21 illa via] meliore la via *C* · κ · meliore via *W om. U* || 23 est] dicit *G'* || 24 scitote *G'* || 25 bibentem] bibem *C* libentem *W om. G'EAR'*

WCG 399. QUICUMQUE P. id est me petentem viderit.

400. AUT EQUITEM P. P. T. subauditur 'quicumque me viderit'.

W'CG' 401. SI QUO FUERIT D. N. D. A. M. E. sic, inquit, omnia vobiscum aeque sustinebo, ut nemo intellegat, utrum sim imperator an miles.

403. GAUDET PATIENTIA D. id est quicumque patientes sunt, gaudeant sibi gravia contigisse, quae tolerent.

404. LAETIUS EST Q. M. S. C. H. sensus hic est: plus gratiae laus habet, quotiens difficilius comparatur.

405. SOLA POTEST L. T. P. M. 'turbam malorum' id est turbationem, ut quae mala sunt, confundatur inter recta. Nescitur enim an turpe sit fugisse, cum sit per invia isse virtutis.

WC 406. CALENTIS legitur et paventis.

W'CG' 408. INREDUCEMQUE VIAM per quam non erat ipse rediturus.

409. CLAUSURA S. hic enim periturus est Cato.

410. SECURI FATA C. nihil timentis aliquando.

WCa 411. TERTIA PARS RERUM LIBYE subaudi 'est'.

W'CG' 412. AT SI VENTOS CAELUMQUE SEQUARIS PARS ERIT EUROPAE nam cum Asia habeat totum eurum, boreae latus sinistrum, noti dextrum, Africa vero et Europa simul habent zephyrum, boreae latus dextrum,

---

1 me petentem *om.* *G* || 2 equitatem *C* equitum *W* || 5 vobiscum omnia *G* | aeque *W'*] aequaliter *G'* equo|rea *C* || 7 patientie *C* || 8 gaudent *G'* | graviora *U* | contegisse *W* | quam *C* || 10 cociens *C* || 11 turba *CAR'* || 12 turbatione *AR* | confundatur *WC* confundantur *UG'AR'* | recta *WCR'* iecta *U* repta *A* rupta *G'* || 14 isse] ipse *C* isse (esse *G*) quod est *G'* || 15 <paventes> vel calentes *R* || 16 quem *C* | per quam *om.* *W* | ipse non erat *G'* || 17 crediturus *C* redditurus *U* || 19 facta *C* | timetis *C* || 20 subaudi est] s. est *R'* *om.* *WC* || 21 Ad *P* Ut *C* | PARS] unica pars *W'* ea pars *C* || 23 boreae . . . dextrum] boreae sinistrum nothumque dextrum (sinistrum *P*) *G'* borea sinistrum. nothus dextrum (sinistrum *U*) *W'* || 24 boreae latus *G'* boreae velatus *W'* borea velatus *C* || 23 Africa . . . *p. 363 l. 1* noti] Inde · europa fugit lybien · Africa vero . . . nothi *quasi novum schol. post* Scythicus Tanais (*l. 19*) *exh.* *G'*

sinistrum noti, cum partitio sit aequa ventorum, si duas partes orbis accipimus, erit Africa potius in Europa.

413. NEQUE ENIM PLUS LITORA N. id est cum longior sit pars a Tanai ad Gades quam a Nilo ad Gades, non est Africa pars orbis, sed potius Europae. W'Ca

414. PRIMIS A GADIBUS ABSUNT ordo: neque enim plus litora Nili absunt a primis Gadibus quam Scythicus Tanais. W'CG'

415. UNDE EUROPA F. id est a Gadibus. W'CE

416. FECERE LOCUM qua intrat ad Gades. W'C

417. ORBIS ABIT A id est maior pars orbis se in Asiam separavit W'CG'

COMMUNITER ISTAE id est Africa et Europa.

418. ILLA SINISTRUM id est Asia.

419. IN ORTUS in orientem. WCA

421. IN OCCASUS in occidentem. W'CG'

423. ET NOSTRIS R. S. R. S. id est cum apud Italiam serenitas iugis est, illuc imbres aguntur; ex Italia enim sublatae vento nubes deferuntur ad Africam.

424. IN NULLAS V. O. id est non habet metalla, quibus terra corrumpitur.

425. CRIMINE DIVES 'crimine' causa, ut Vergilius 'et crimine ab uno disce omnis' et 'crimine caedis' et alibi 'crimen, Amor, vestrum'. W'C

426. ET PENITUS T. E. id est vere terra est; nam non habet aes nec aurum. W'CG'

9.

1 sinistrumque *G'AR'* | noti cum] nocticum *W* | sit *CUG'* fit *W* ‖ 4 ad Gades *om. U* ‖ 6 plus *om. G'* ‖ 7 primis] scig his *C om. W'* | Scythicus *om. C* ‖ 9 unde *in marg. W* ‖ 11 pars maior *G'* ‖ 14 Ministrum *C* ‖ 18 iugis *W'C*] aeris *G'AR'* | illuc *AR'*] illic *W'C* ibi *G'* | imbres *U*] iners *W* | imbre tanguntur *CG'* ‖ 19 sublata evento *W* sublato evento *C* vento sublatae *G* | ad] in *G'AR' om. C* ‖ 20 habet enim *G'* ‖ 21 quorrumpitur *C* corrumpatur *G'* ‖ 22 Vergilius] *Aen. II 65* ‖ 23 et] *ibid. VII 577* | alibi] *ibid. X 188* ‖ 24 auer *C* (mor *suprascr.*) ‖ 25 terra est] terre *C* | nam *om. G'* ‖ 26 nec *W'*] neque *G'ADV* non *C*

427. ROBORA D. arbores dicit citri.

429. IN NEMUS I. N. V. S. id est luxuria Romanorum prima fecit hinc cibos. Alii sic accipiunt dictum: etiam ad illam regionem nos misimus magistratus.

432. SUB NIMIO P. D. id est sub sole torrenti.

WCG' VICINA P. ipsa ora.

W'CG' 434. ET NULLA PUTRIS R. T. ipsa ora non est putris et ideo sementa non alligat.

W'C TENETUR legitur et tuetur.

W'CG' 435. NULLA SUB I. C. I. T. E. ordo est: et sub illa terra nulla est Iovis cura.

437. IMMOTIS inaratis.

W'CG 440. NUDUS R. T. ipse Nasamon, quem pro gente posuit.

W'CG' QUEM⟨M.⟩BARBARA DAMNIS 'damnum mundi' Syrtem ideo dixit, quia accedendo iam per multas vadit regiones et orbis est damnum, sive ipsa Syrtis ideo damnum mundi est, quod nullus in orbe aestus † ibat aut terrae aut pelagi mancipata. Potest 'mundi damnis' naufragiis accipi; commune enim mundi damnum est, cum extinguuntur animantes.

443. NOVIT OPES non enim navigant, ut mercentur, sed colligunt, quae alii perferebant.

COMMERCIA MUNDO omnia enim illic inveniuntur, quae de diversis solent gentibus comparari.

447. LITORE SICCO id est maiorem ventum e litore Syrtis accipit quam de mari.

---

1 dicit citri *om.* *G'* ‖ 3 hic *U* ‖ 5 sub *om.* *U* ‖ 7 patris *C* | R. . . . et *om.* *C* ‖ 8 alit *G'* ‖ 9 tenͭ *et* veretur *C* | tenͭ *leg.* tentur (tenetur); *nam C saepius* ͭ *pro* tur *exh. ut* cogaͭ (*592*), ditiͭ (*548* = dicitur), iaculaͭ (*809*) ‖ 10 est *om.* *G* ‖ 11 est *post* cura *pon.* *G'* ‖ 13 nasamon quem *G*] nasomonum *C* nasamomum *U* nasoniunum *pr W* nasonionum *W* ‖ 15 damnum *G'*] dam nunt *C* nam *W'* | ideo syrtem *G'* ‖ 16 iam *om.* *G'* | invadit *C* ‖ 17 est *om.* *U* | mundi est] dicit *G'* ‖ 18 ibat] ita *G'* ‖ 23 proferant *G'* ‖ 24 enim *om.* *G'* ‖ 25 partibus *G'AR'* ‖ 26 e litore] de terra *G'Aa*

449. ILLE NOCENS id est auster.

451. DISSIPAT id est non dissipat; est enim ubique planities.

453. LASSATUR id est nec lassatur, quippe non habet obvium nemus.

454. HARENIS haben⟨i⟩s; 'harenis' id est totos flatus, quos habet, effundit.

457. RESOLUTO VERTICE P. dicit globum, qui erigitur vento iugiter flante, non cadere.

460. DETECTO GARAMANTE C. id est nudato.

ALTIUS IGNIS quam ventus hic tulit. W'CP

462. ET VIOLARE DIEM id est fuscare. W'CG'

TANTUS tantum. WC

463. TUNC tum. C

467. SI SOLIDA LIBYE si illum intrinsecus contineret inter scopulos et saxa conceptum. W'CG

470. LUCTANDO SUMMA FUGIT spargitur ideo, quoniam subter est tellus; est firma nec titubat, quia superior vento cedens impetum eius fundit.

473. INTENTUSQUE TULIT ab intendendo dixit 'intentum', id est qui in altum ire contenderet.

474. IN EXTREMA FORSAN LONGEQUE R. hoc dicit: quod arma ista, quae ventus abstulerit, in aliam partem delapsa sint orbis et putaverint hi, ad quos venerunt missa esse de caelo, quod prodigium crederetur.

476. GENTES HOMINUM scilicet ad quos eadem arma venerunt.

---

2 id . . . dissipat *om.* *CG'* || 4 LASSATUR (*W*)] lassaт̓ (= lassatur) *C* || 5 obvium *C*] alpium *W'* altum *G'* || 6 habens *exh.* *WC* totus *W* || 7 afundit *C* || 9 vento erigitur. vento *G'Aa* | cadens *Weber* || 10 denudato *G'* || 11 signis *C* | tollit *P* || 13 ⟨tantum⟩ vel tantus *R'* et tantum *A* || 15 si *om.* *C* | continet *G'* || 17 spargitur *om.* *W'C* | quoniam] quaem *C* quē *W'* quia *G'* || 18 subter est tellus] subtus est caelo *G'* | est] ex *ssc.* est *C* et *W'* || 19 cedens *Oud.* cadens *codd.* | fugit *G'* || 20 intēndo *C* intende *G'* || 21 quia *W'* || 22 longiae ho dicit *C* || 23 abstulerat *G'AR'* *pr* *W* || 24 delapsa sint *om.* *W'* | et *om.* *W'* | putaverunt *G'* puraverunt *U* | hii *CP* || 25 credetur *C* crederetur . . . 26 scilicet] crederetur hominibus scilicet *G'* | a quibus *W'C*

478. NUMAE hic enim cerimoniarum omnium habetur inventor.

W'CP LECTA IUVENTUS Salios dicit.

W'CG' 480. ANCILIA NOSTRA quasi non sua arma, sed iam ancilia nostra portarent.

481. SIC ORBEM TORQUENTE NOTO quem admodum tunc ancilia sunt lapsa de caelo.

482. TIMUITQUE RAPI ne raperetur a ventis.

484. SED NISU IACUIT ut conatu addito unus quisque gravior redderetur.

VIX SIC IMMOBILIS qui haec faceret.

492. QUI NULLAS V. D. V. R. illo enim saxa perlata sunt, ut nemo sciret, unde decidissent.

493. IAMQUE ITER O. L. id est semita cuncta contecta est.

496. OSTENDIT L. F. C. O. australem axem circulum dixit, qui est sub nobis, et quoniam depressus est, illuc sub terras non omnia iam ostendit signa his, qui sunt sub eo caelo, id est qui in ima parte sunt axis, omnes stellas videre non possunt.

497. MULTAQUE D. T. M. C. notandum, quod 'margine' dixit genere masculino. Dicit autem marginem extremitatem orbis.

W'CA 498. QUEM TORSERAT A. V. contra solutum tortum posuit; nam stringitur frigore, quod calore dissolvitur.

W'CG' 499. INCENSUSQUE DIES subaudimus aut 'est' aut 'solvitur', quod torserat ventus.

3.

1 hic *CG'*] numa *W'* | quic(a)erimoniarum *W'* ~~qu~~erimoniarum (ce *suprascr.*) *C* || 5 ancilla *C* || 6 urbem *C* | tunc *om.* *U* || 9 adito *C* || 10 redderet *C* || 11 imbolis *C* || 13 nemo *om.* *U* || 14 semita cuncta] omnis semita *UAR'V* || 16 dicit circulum *G'* | nobis *C* novis *W'* | sub nobis] subtus nos *G'AR'V* illic *G'* || 17 iam *om.* *U* || 19 possi *C* || 20 margine *C* marginem *W'G'* || 21 dixit *post* orbis *pon.* *U* | marginem autem *U* || 23 suo lutum *C* solitum *W'* || 25 aut *om.* *U* | sb̄ (*om.* *P*) ut solvat quem torserat ventus *G'*

500. MALIGNA exigua, ut Virgilius 'collesque maligni'.

502. CONFUDIT quippe cum pulvere. W'CA

505. INVIDIOSUS ERAT hoc est: cum Cato parum aquae nescio quid accepisset, grandi tamen invidia laborabat. W'CG'

506. MILES ad illum loquitur, qui aquam obtulit.

510. ⟨SUFFECIT O. U.⟩ nulli defuit. W'C

512. SORTIGER qui sortes gerat, vel corniger, ut est armiger. WCG'

516. DONARIA altaria. W'CG'

519. PAUPER A. D. E. hoc scilicet templo, ubi nulla sunt ornamenta.

NULLIS VIOLATA PER AEVUM quae accedente aetate munerum adiectione polluta sunt.

520. MORUMQUE PRIORUM quod sit veteri frugalitate contentum.

521. ROMANO ⟨T.⟩ D. A. A. quod Romani concupiscentes multa templa violarunt.

524. BERENICIDA civitas [est] Africae iuxta hortos Hesperidum. Est autem ordo: ardentem Berenicida tepida Lepti separat.

525. SOLUS N. A. H. quasi unus habeat locus, quod omnis regio habere deberet.

526. SILVARUM F. C. L. [est] ordo: loco huic causa silvarum fons est.

529. TRUNCUM V. P. A. hoc est: umbra arboris vix stipitem suum vestit, quippe omnis umbra colligitur.

---

1 ut . . . maligni *om.* *UG'V* | Virgilius] *ge. II 179* || 2 confundit *W* || 3 est cum] est et cum *W'* est ad cum concato *C* || 4 invia *G* || 5 optulit *UG* || 6 defuit *om.* *U* || 7 quia *G'* sortes . . . est] ienxtutem *C* | vel . . . est] ut s̄ *G* ut sc̄ *P* || 10 hoc *om.* *G'* | templo *om.* *W'* || 12 accidente *U* || 13 abiectione *G'* || 15 contemptum *CG'* || 16 romana *W* | Romani] romana *W* || 17 violarent *CG* || 18 est *om.* *W'C* | hortum *G'AR'* || 20 leptis *W'C* | separabat *CG'V* || 21 quas *G* onus habebat *C* || 22 omnis] tota *G'AR'* | 23 est *om.* *G'* ordo est *UR* || 24 frons *G*

WCG′ 531. DEPRENSUM EST H. E. P. 'polum' zonam κεκαυμένην, quae est inhabitabilis propter nimios solis ardores. Illo enim usque sol perveniens rursus redit.

W′CG′ 533. NON OBLIQUA M. id est signa; sic Vergilius 'obliquus qua se signorum verteret ordo'.

WCG′ NEC TAURO S. E. hic enim apud nos rectius exit Scorpios quam Taurus. Scorpios enim rectis cornibus nascitur, Taurus vero ad ima depressis. Hoc autem illic pro zonae qualitate mutatur.

534. DONAT SUA T. L. quae tempora faciunt, ut et in Libra sit aequinoctium, quem admodum est in Ariete; hic enim, apud nos, aequinoctia in istis duobus signis sunt, illic vero perpetuo.

WCG′ 535. AUT ASTREA IUBET L. D. P. Astraea virgo, Astraei et Aurorae filia. Sunt autem hae virgines duae, quae apud nos cum oriuntur, occidunt Pisces; hoc in illa regione non fit.

W′CG′ 536. PAR GEMINIS nam cum simul apparere non debeant, sed alterni, in illa regione pariter oriuntur.

WCPE CHIRON id est Sagittarius.

WCG′ CARCINUS A. id est cancer. Mirantur uno tempore duo signa apparere diversa, Cancrum, qui est siccus, et Capricornum, qui est humidus.

---

1 P. polum *C*] l. polo *W* | zonam *WG′*] quia omnia *C et l. 10* | κεκαυμένην] κ · e · κ · a *Y* · nenun *W* κεκα ſ nenum *C om. G′* ‖ 2 qua *WC* | illos *C* ‖ 4 sic] ut *UR′ om. A* | sic . . . 5 ordo *om. G′* ‖ 4 Vergilius] *ge. I 239* ‖ 5 obliquos *UDpr* | ordo axis *WC* ‖ 6 rectior *W* | exit *G′*] est *WC* ‖ 7 Scorpius *G′* ‖ 8 depressus *W* ‖ 9 illic *post* qualitate *pon. P* ‖ 10 ut . . . 13 perpetuo *om. G′* ‖ 10 et *AR′*] er *C om. W′* ‖ 11 sunt *C* | sol(i)stitium *CWA* aequinoctium *R′* | quem . . . 12 aequinoctia (solstitia *A*) *exh. AR′ om. WC* ‖ 12 aequinoctia] solstitia *in WC coniec. puto* | istis] his *AR′* ‖ 13 vero] uno tantum *R′* ‖ 15 filia *G′AR′*] filia e *C* filię *W* ‖ 16 cum *post* quae *pon. G′* ‖ 19 alterni] alτ *G′* | in illa *om. W′* ‖ 21 caranus *C* | id est cancer *om. WC* | uno tempore] una *G′* ‖ 22 siccus] sucus *C* ‖ 23 umidus *C*·

537. Leo tollitur U. apud nos leo altioribus circulis fertur quam Aquarius, quod negat in illa regione contingere. W'CG'

538. At tibi quaecumque e. L. summa descriptionis huc spectat, ut omnia signa, quae videmus, dicat hic propter extremitatem loci aliter apparere. WCG'

539. In not[h]on id est in austrum. WCG

540. Te segnis legitur et signis, id est cum signis. WCG'

Te segnis C. s. hoc est: tu septentrionem nasci putas cum signis reliquis, quem constat numquam occidere.

Sicca quam semper siccam esse manifestum est. W'CG'

542. Sidus h. i. m. omnes, inquit, stellae apud te occidunt, quia nullum habes sidus in medio.

Procul axis uterque tam longe a te abest septentrio quantum et auster.

543. Rapit omnia c. id est signa. WCG'

544. Ante fores templi Hammonis Iovis.

Miserat eos 'haec eos' Graeca declinatio. WCAR'

546. Sed Latio c. d. Catoni omnes ad oracula petenda cesserunt. WCG'

548. De fama t l. i. probet an verum sit, quod olim dicitur hic Iovem dare certa responsa.

549. Scrutandi voce d. e. huius eventus scrutandi. WCGA

550. Fors legitur et sors. WC

552. Tanto duce scilicet Iove. WCG'E

554. Nam cui ordo: nam cui magis. W'CG'

556. Secreta separata.

557. Sequerisque deum id est quae sunt divina, philosophiae arte persequeris.

21—22. 26.

1 nos] eos *U* || 2 quod negat] agat *C* || 4 discriptionis *WCP* || 5 haec *G'AR'* | illic *G'AR'* || 8 Te signis *C* || 10 canstat *C* || 11 Sicqua semper *C* || 13 habet *WC* | sidus *om. U* | in meo *G* ineo *P* || 14 abesse septentrione quam *U* | abest ate *G'* || 15 quam tu *P* | ausus *C* || 17 templa amonionis *P* | ammonii *C* hammonii *G* || 18 haec eos *om. AR'* || 21 vero *W* || 22 diti÷ *C* | hoc *G'* || 23 huius] ordo (est *add. A*) huius *GAR'* || 27 speraverim *G'* || 28 divina que sunt *U* || 29 prosequeris *U* sequer'i *P*

558. INQUIRE IN FATA N. C. quaere, inquit, quid contingat Caesari, quid sit passura res publica.

WCG' 560. LEGUMQUE id est iure.

W'CG' 561. AN BELLUM CIVILE P. id est an sine causa gestum est, si post illud libertatem non sumus recepturi.

562. DURAE SALTEM VIRTUTIS A. ordo est: saltem quaere, quid est virtus, durae virtutis amator.

WCG' 563. POSCE EXEMPLAR HONESTI hic 'exemplar' posuit, Lucretius 'exemplare'. Nos in usu exemplum dicimus, adeo omnia sunt Latina. Posce ergo exemplum, quod et nos debeamus imitari.

564. ILLE Cato scilicet.

565. DIGNAS ADYTIS id est sacratas.

W'CG' 567. POTIUS QUAM REGNA VIDERE tamquam haec sola Catonis poena sit, si alios videat servientes; nam ipse non potest subiugari.

568. AN SIT VITA N. S. L. A. D. A. an aliquid intersit parum vixisse vel plurimum.

WCG' 569. FORTUNAQUE PERDAT an occurrente virtute fortuna adversa vincatur.

570. OPPOSITA sibi scilicet.

W'CG' 571. NUMQUAM SUCCESSU C. H. an numquam crescat successu, quod est honestum. Honestum enim per se magnum est nec augeri umquam potest, si id prospera subsequantur.

572. NON ALTIUS scilicet quam nunc habemus.

WCG' 573. HAEREMUS C. S. id est diis sumus curae.

---

1 IN FATA N·C.] his a tanc *C* | quaerere *om.* inquit *G'* | quod *G* || 2 sit passa *U* | passi (a *supra*) *W* passu *C* | passura sit *G'R'V* *om.* *A* || 5 non *om* *U* | simus *P* || 6 quaere] vere *U* || 11 et *om.* *P* || 13 dignitas *C* | sacrandas *WC* || 15 sit *om.* *C* | videbat *C* || 18 vel] et *G* || 19 occurre *G* occurrunt *P* occurrantur *C* || 22 an numquam *om.* *G'* || 23 successu *om.* *G'* | honestum est *G'* | enim] *non liquet* *C* || 24 id] eum *W'* eam *C* || 25 sequantur *G'A* || 26 Nam altius non altius *C* || 27 di *C*

574. NEC VOCIBUS ULLIS N. E. id est nec iam necessarium est, ut loquatur numen. quia, quae licet scire, nascentibus tradiderunt numina.

575. AUCTOR scilicet deus, quo auctore nos nascimur. W'CG'

576. QUICQUID SCIRE L. quae sunt illa, quae licet scire? moriendum potius quam serviendum, nihil esse, quod vivimus, nihil posse honestum, prosperis non augeri, fortunam virtuti nocere non posse, sufficere laudanda voluisse, etsi non fueris consecutus. WCG'

STERILES NEC LEGIT H. dicit iam deum in his locis esse non posse.

578. NISI TERRA id est omnis terra manet; haec terra est [et] virtus. hanc virtutem ultimam posuit deum sedem, ut persuadeat hanc esse sequendam. WCA

579. SUPEROS Q. Q. U. id est alibi. WCG'

581. EGEANT DUBII S. id est illi vatum responsa desiderent, qui, quid futurum sit, semper incerti sunt.

583. CERTA FACIT id est non promissa, sed data facit, id est certum.

PAVIDO FORTIQUE 'forti' propter gloriam, 'pavido' propter infamiam. W CG'

585. SERVATAQUE FIDE TEMPLI[S] non ut exploraret, an vera praediceret, quod populi fieri loquebantur. Ergo servavit hanc fidem.

588. MILITIS ORA PEDES id est ante hos vadit. WCG'

5—9.

1 illis *C* 2 lucet *C* 3 numina *om. W'C* 4 autor *C* | deus quo] deco *C* | non *G'* || 5 licent *C* || 6 moriendum] nom·dū *C* || 7 posse *CG'*] esse *W* onestō *C* augere *WC* || 8 fortuna *WC* | noceri ne non *C* || 9 fuerit *W* || 10 sterelis *C* | deum iam *G'R'* domimum iam *A* || 13 et *om. CA* || 14 esse sequendam] esse (exce- *A*) quendam (quandam *W*) *WCA* || 16 illa *W* | desiderant *C* || 17 qui quid *G*] quid quid *W* quicquid *C* quicq *P* || 18 sed . . . 19 certum *om. G'* || 20 pavidos *C* | 'forti' . . 'pavido' *om. G'* || 21 infamias *G'* || 22 fida *W* | ut *om. W'C* || 23 diceret *U* | populi quod *C* || 24 fidem militum *G'* || 25 MILITIS *Lucan.*] milites *WC om. G'*

WCA 588. MONSTRAT [monstrat] dum ipse perfert.

WC 589. NON IUBET qui ipse non patitur.

WCG' CERVICE SUPINUS 'cervice' deest equi.

WC SUPINUS id est cervice.

WCG' 590. CARPENTOQUE SEDENS id est nec in equo vehitur nec in carpento.

SOMNI PARCISSIMUS I. E. id est ipse minus omnibus dormit.

591. ⟨ULTIMUS HAUSTOR A.⟩ ipse ultimus bibit.

WCAR' 592. COGATUR LATICIS victa iam siti.

WCG' 593. STAT DUM LIXA BIBAT id est Cato.

W'CG' 594. REMOTO ut fortunam nemo respiciat.

596. MAIORUM FORTUNA FUIT omnes, inquit, maiores, qui sunt gloriosi, non virtute ad hoc pervenere, sed fato, si vere velimus inspicere bonum quid sit aut virtus.

WC 597. POPULORUM quos ipse fudisset.

W'CV 598. HUNC EGO PER SYRTIS quem nunc Cato ducit laude patientiae atque virtute triumphum. Acute dictum 'per Syrtes'; sic mavult triumphare ut Cato quam per Romam, ut ante Pompeius, transire, ne loci celebritate moveatur.

W'C 602. IURARE PUDEBIT vult hunc divum fieri, ut per Catonem iuraretur a populo.

WCG' 603. SI STETERIS UMQUAM nunc olim aut nunc postmodum.

605. NULLAM SUPERI id est plagam.

W'CG' 606. A MEDIO FECERE DIE a meridiana scilicet plaga.

---

1 monstrat *om.* *A* ‖ 2 NON *Lucan.*] nan *C* nam *W* *om.* *G'* ‖ 5 ne *C* | veitur *C* ‖ 7 omnium *WC* ‖ 9 ipse *om.* *G'* ‖ 13 omnis *U* ‖ 14 venere ad hoc *U* | pervenire *CPprW* | facto *UG'* ‖ 15 sive revele= *U* | virtus populorum *G'* ‖ 17 hanc ergo *C* | dicit *C* ‖ 18 laudo *W'C* | pacientia adquae *C* | acuta ethatum ‖ 19 sic matrium uultfare ut *C* | ut Cato *om.* *UV* ‖ 20 transire *V* *om.* *WC* | nec loci *C* veloci *U* ‖ 21 moveat *C* ‖ 23 iurare *C* miraretur *U* ‖ 24 siisteris *C* | *supra* cervice *gl.* in uno collium *exh.* *G'* ‖ 27 facere *W*

608. Largus aquae illius rei largus, ut Vergilius 'largus opum'. WC

609. Vix capiente loco ut tanta esset multitudo serpentum, quam capere fontis spatia non valerent. W'CG'

610. Dipsades undis nomen a siti. WCG'

611. Perituros fonte relicto siti scilicet perituros, si bibere noluissent. W'CG'

614. Admixto sanguine cum sanguine hominum morsu venena miscuerint [serpentes, tunc nocent]. WCG'

616. Dubiumque venenum quod esset incertum, an veneni potentiam obtineret hoc poculum.

618. De quo primus sibi supra enim ultimus bibit, ut ait ipse ⟨593⟩ 'stat dum lixa bibat'. Hic autem ideo primus hausit, ut timentibus formimidinem periculi derogaret praelato suae virtutis exemplo. W'CG'

619. Exudet pestibus aer ut Vergilius 'exudat inutilis umor'. WC

624. Libyes τῆς Λιβύης.

625. Demisso sole id est in se merso. W'CG'

626. Phorcynidos ipsa est Gorgona, Phorci filia.

627. Protecta coma ipsa arva.

628. Dominae vultu c. a. s. saxa enim fecerat Medusa, quicquid aspexit.

632. Femineae cui m. c. 'huius comae femineae' genetivus est casus.

24—25.

1 rei] regi *C* | Vergilius] *Aen. XI 338* || 3 cupiente *C* multitudo esset *G* | 4 serpentium *G'* | quas *G'* | spatiae *U* | nu ale ret *C* || 5 idipsa des *C* || 6 perituro *C* || 7 voluissent *W* || 8 cum sanguini *C* | cum sanguine (*om. P*). Quando hominum *G'* | morsum *C* || 9 serpentes miscuerunt *P* | serpentes tunc nocent *om. W'C* | 12 sibi] bibit *G'* | supra . . . bibit *om. P* || 13 ut . . . bibat *om. U* | iste *G'* || 14 fortitudinem *U* || 15 denegaret *U* || 16 exundet *et* exundat *C* | Vergilius] *ge. I 88* || 18 ·τ·N·G·X·B·YNC· *W* τ·NCλBẎNC *C* || 19 Demiso *C* Dimisso *W* | id] merso id *G'* | 20 *nil nisi* filiae phorci *exh. U* || 21 ipsa *WC*] s. audis *U om. G'* | 22 fecerant *U* 23 aspexerat *U* || 24 huius . . . femineae *om. G'* : 25 genitivus *CG'* genitus *U*

632. Soluti id est angues.

636. Hoc habet infelix 'hoc' id est venenum, quod in crinibus habet; nam angues in dorsa labuntur, quae inpune conspecta sunt, quia, qui nocet vultus, aversus est.

638. Quis timuit acute dictum [est] neminem timuisse. Ante⟨quam⟩ enim inceperat timere, quod viderat, in lapidem mutabatur.

Quem ordo: quem passa Medusa mori est?

[Et] lumine vidit ipsam Medusam quis vidit in faciem?

640. Retenta in lapidem enim mutata intra se animam perdiderunt.

641. Umbrae indifferenter umbras pro spiritu animae collocavit.

642. Eumenidum comparatio.

Solos movere furores nam non extinguunt, sed terrorem iniciunt.

W'C 643. Orpheo[s] lenivit sed Orpheo cantu sibila lenivit.

W'CG' 644. Amphitrioniades Hercules.

645. Genitor id est Iuppiter.

W'CA Numenque secundum id est Neptunus, qui secundus in regno est.

W'CG' 646. Phorcys aquis Cetoque p. Phorcys deus maris, qui aquarum parens est omnium.

WCG' Cetoque p. i. q. s. [monita crimen est] 'hunc ergo timuisse' subaudimus.

WC Sorores ut ait Vergilius 'Gorgones Arpyaeque'.

---

1 soluto *C* | sanguis *C* || 2 'hoc' *exh. WC* | quoicrinibus habent *C* || 3 dorso *U* || 4 nocet *G'R'*] nocte *W'C* | adversus *C* | est *om. W'C* || 6 antequam *Oud.* | coeperat *UG'AR'* | timuisse *U* | quod *W'*] quot *C* quia subito ut *G'AR'* ; videbat *G'AR'* || 8 passa est *G'* | mori qui lumine se vidit · i. ipsam medusam · *G'* || 9 quis . . . faciem *om. G'* | vidit] dixit *C* || 10 enim *om. C* | mutabat *C* mutat *W'G* || 12 indiferentur *C* || 15 solus *C* | extingat *C* || 16 initium *C* inmittunt *U* || 17 orpheos cantus *WC* || 20 lumen *C* || 21 in *om. C* || 22 Phorcys . . . deus] Deus *U* || 23 est parens *U* || 24 monita crimen *WC*] Eumenidum crines *leg. et ex lemm. v. 642 repetitum esse iudicat Keller* || 26 Vergilius] *Aen. VI 289*

646. Ergo non una Gorgona, sed talis una. W'C

647. Hoc POTUIT id est monstrum. W'CG'

648. SOLITUM TORPOREM id est quem habuerant, antequam chaos fuit et omnia pigra iacuerunt.

649. SUBITO CUM PONDERE quippe in saxa mutatae.

650. HAESERE FERAE hoc est: ubi steterant, ibi fixae sunt.

654. ILLA Gorgona. WCG'

TITANA COLUMNIS de quo nunc columnae fiunt, sive 'columnas Hesperias' pro regione posuit, ut Virgilius 'Atrides Prot⟨e⟩i Menelaus adusque columnas exulat'. W'CG'

655. ATLANTA DEDIT ordo: Titana Atlanta. Unus enim ex Titanis fuit, quem Gorgona vertit in montem. WCG'

658. PECTORE GORGON hanc enim Minerva gestat in pectore. W'CG

659. DIVITE NIMBO imbre aureo.

660. P[H]ARASIAE VEXERUNT 'Parrhasiae pennae' a Parrhasia civitate, ubi natus Mercurius colitur; quibus pennis utitur et Perseus.

661. ARC[H]ADOS exponit, cuius pennae, id est Mercurii.

662. PRAEPES CYLLENIDA SUSTULIT velox, ut Vergilius 'praepetibus pennis ausus se credere caelo'. Subitus ergo Perseus; nam volabat ante Mercurius.

HARPEN CYLLENIDA id est Mercurii gladium, qui Graece sic appellatur.

3 SOLITUM (*WC*)] Insolitum *G om. UP* habuerunt *G'* | 4 chos *C* | prigra *WC* | iacuerant *U* || 5 Lapsae *lemma in G* || 6 ubi] ibi *G'* | ibi] ubi *CG'* || 8 illae gorgonae *G'* || 9 columba di *C* | 10 ut . . . 11 exulat *om. G'* || 10 Virgilius] *Aen. XI 262. 263* || 11 Atrides *om. U* proti *WC om. U* | exulant *C* || 12 adilata tradidit *C* | ordo] ergo *W* | ordo . . . Atlanta *om. G'* || 13 gorgone *W* | in montem *om. P* || 14 haec *C* || 16 divit enī hompre aureo *C* | aureo imbre *U* || 17 arasiae vex. *C* | 18 quibus *W'*] quis *C* qui his *G'* | et] quibus et *CG'* || 20 arga · dos *C* | 21 p̄caeps cyllemdia subtulit *C* | *nil nisi* velox *exh. G'* | ut *om. C* | Vergilius] *Aen. VI 15* || 21—22 caelo *om. U* || 22 p̄cibus *C* || 23 volabat *Weber*] solebat *codd.* || 24 gladium mercurii *G'* | sic grace *UG'AR'* || 24 apellatus *C*

663. MONSTRI IAM CAEDE R. Argum enim occiderat Mercurius, qui centum oculos habens Io virginem custodiebat, ut ait Virgilius 'et custos virginis Argus'.

665. INNUBA FRATRI 'innuba' id est virgo.

FRATRI VOLUCRI Perseo, quia et ipsa filia Iovis est, ut ille de Iove est.

WCG 668. VOLATU meatu.

W'CA 670. SPECTARE id est Perseum spectare praecepit in clipeo.

WCG' 674. PARS IACET IN MEDIOS id est comarum.

W'CG' OCULIQUE TENEBRAS hoc est: in oculi tenebras iacet pars comarum.

680. MORTIS quantum mortis; hoc iam amplius est quam venenum.

681. SPECTARE P. horrore, non metu.

GELASSENT hoc est: in lapidem se durassent.

682. PERSEOS AVERSI hic iam maior vis est, si et ille mutari poterat in saxum, qui stabat aversus. 'Aversi' ergo 'etiam aversi' accipimus.

683. ORA COLUBRIS ipsius Medusae.

685. PENSABAT ITER metiebatur, inquit, iter suum et si per mediam ire voluisset Europam, non longius circuisset, sed hoc Minerva non sivit.

688. ET PARCI POPULIS ne omnes verterentur in saxa.

689. RESPICERET non dixit 'Gorgonam', sed 'aethera', ut nescientes, quid vitare deberent, omnes conspicerent et perirent.

20.

---

2 qui . . . 3 Argus *om.* *G'* | 2 · c · *U* tentum *C* || 3 ut . . . Argus *om.* *U* | Virgilius] *Aen.* *VII 791* || 5 et *om.* *U* || 7 Uolatum *C* || 8 expectare *lemma in C* | perseus *A* || 10 IACET (*C*)] · m c · & *W* || 11 id est in tenebras oculi *U* || 13 mortis *W'*] morbi *C* mortui *G'* | hoc *om.* *C* || 14 quam *om.* *C* || 15 P. (*W*)] putet *C* || 16 legassent *C* | vertissent *P* || 17 hoc *G'* || 18 illi *C* illum *G'* | adversus *G'* | Aversi . . . 19 accipimus *om.* *UG'* || 20 medusae ipsius *U* || 21 inquid *U* || 22 voluisset ire *U* || 26 vetare *G* | homines *W'*

689. ZEPHYRO id est in zephyrum.

691. PREMIT 'premit' quia vicina est. WOAR'

ORBITA SOLIS currus. W'CAR'

692. ULLA in illa regione dumtaxat.

693. NOX CADIT IN CAELUM hoc dicit: ita illic devexum vertitur caelum, ut umbrae de montibus missae in caelum, quod veluti super est, venire videantur. W'CG'

MEATIBUS OBSTAT quippe vicina caelo terra integros cursus lunae ire non patitur, sive ipsa nox obstat; nam cum non de caelo, sed in caelum cadat, necesse est, ut lumen lunae penitus obscuret. W'CAR

694. SIC FLEXUS id est umbra, quae per momenta torquetur. W'CA

701. SOMNIFERAM sic enim occidit, ut in somnos ante compellat, quemque percusserit. W'CG'

703. COACTUM id est venenum.

705. SPONTE SUA bene additum 'sponte sua'. Capi enim potest et quocumque transduci.

NILOQUE TENUS METITUR id est ultra non vadit. W'C

707. HUC LYBICAE MORTES 'inde' de Libya, 'huc' in Italiam. W'CG'

701. ASPIDA τὴν ἀσπίδα. WC

708. NON STARE SUUM 'suum' ipsorum hominum, non serpentes accipimus. Dicta autem hemorrois, quod sanguinis profluvio, quos percussit, occidat. W'CG'

---

1 zephirum premit. *G'* || 4 Ullam illa *C* | 5 hoc dicit] occidit *C* | ita *om. U* || 6 in caelum *UG* || 7 quod veluti super est *om. G'* || 8 caelo] cardini *AR'* || 9 lunae] vel une *C* || 10 cadit *ssc* a *pallidiore atramento W* || 12 sicstexus *C* | est] est ut *C* | umbram qui *A* || 15 quemcumque *G'* || 17 additum . . . sua *om. G'* || 18 traduci *G'* || 19 id est] id est q. *A* quia *R'* || 20 Uolibramortis *lemma in C* | de libra *C* || 22 THN,ACΠIΔA *W* THNACTIIΔA *C* || 23 monstare *ssc* r *W* Utnamsteres suum *lemma in C* || 25 profluvio] profluxio *U om. G*

710. Ambiguae coleret 'ambiguae' neque enim est terra neque mare. Hic ergo habitat hic serpens, unde et hoc nomen accepit; nam *χέρσον* Graeci terram dicunt, *ὕδωρ* aquam. Quod ergo in commixtis hic sit elementis, chersydros nominatur.

711. Fumante chelidri nam quacumque labatur, vi veneni dicitur terra fumare.

712. Recto lapsurus de contrario cerastes semper est flexus, cenchris semper est rectus.

Cenchris cenchron Graece milium dicitur, unde hic ex notarum multitudine nomen accepit.

714. Maculis Thebanus ophites Thebae caput Aegypti; illic marmor maculosum <est>, quod ophites vocatur; huic similem dicit esse serpentem.

715. Indiscretus harenis ut non intellegas, utrum serpentem videas an harenam.

716. Spinaque vagi dicunt Helenam, cum raperetur a Paride, hunc calcasse et ei spinam fregisse, unde in flexum dicitur ambulare.

W'CP 717. Pruinis nam ponunt ceterae per aestatem.

WCPA 718. Dipsas a siti nomen inpositum.

W'CG' 719 Caput amphisbena quia ex utraque parte ambulat (nam in utraque parte caput habet et quavis dirigit gressum), amphisbaena dicitur; *βαίνειν* enim Graece ambulare dicitur.

1. 3. 17—18 (fregisse).

1 colere *W* ‖ 2 Hic] Chersidros. hic ergo *G'* ‖ 3 xepccon *C* xere con *W* xepecon *U* cherson *G'* ‖ 4 ẏΔωp *G'* ẏδωp *WC* ιΔop *U* | ergo *om. U* | his *C* ‖ 5 chersidros *G'* chersidor *W'* cersidor *C* ‖ 6 labantur *C* labitur *U* | vi *om. U* ‖ 7 fumigare *G'* ‖ 8 e *G'* ‖ 9 semper est rectus *om. G'* | est *om. C* ‖ 10 cenchron] Dienciron *G'* *leg. κέγχρος* | milium *C*] nilium *W'* multum *G'AD* ‖ 12 tenebanus *C* | t(h)eba *W'C* | capud *C* | aegyptos *WC* egyptiis *U* ‖ 13 maior *G'* | opinites *C* ‖ 14 dicit esse] rem *C* ‖ 15 Discretus *C* ‖ 18 eius *G'* ‖ 19 inflexus serpit *PAR'* | *post* inflexus *absciss. G* ‖ 22 ex *G'*] ea *W* eam *C* *om. U* | ambulabat *G'* ‖ 23 parte *om. W'C* | capud abet *C* | quavis] quiauos *C* | et . . . 24 dicitur] Currit autem ex utroque capite · tractu corporis circulato · *G'* | *βαίνειν*] Bene in *W* benein *CG'* bena *U* ‖ 25 dicitur ambulare *U*

720. Et natrix violator aquae nam ceteri non violant, ut ait supra ⟨614⟩ 'noxia serpentum est admixto sanguine pestis'. Hic et aquam, quam contigerit, inficit de venenis.

721. Iter cauda ⟨s.⟩ nam ceteri ventre consuerunt.

722. Spumantia fumantia. WCG'

723. Tabificus seps 'seps' Graecum nomen ab eo, W'CG' quod putria membra consumat, ἀπὸ τοῦ σήπεσθαι.

724. Sibilaque effundens id est basiliscus.

726. Vulgus id est serpentum.

727. Innoxia numina terris nam quasi numina sic habentur dracones.

729. Pestiferos ardens id est qui ubique estis innoxii, hic nocetis.

732. Nec tutus spatio id est magnitudine sua.

Elephans in India dracones nascuntur ingentes, qui amplexi elephantos post aurem eos mordere dicuntur. Illi se dolore in humum proiciunt; [et] sic ambo pereunt, draco pondere, elephans, dum instringitur et tenetur.

740. Frons caret invidia parvum enim vulnus et exiguum non videbatur mortem esse facturum, nec habebat facies mortis invidiam, id est vulnus.

741. Carpit serpit.

743. Ebibit umorem ideo et dipsas dicitur.

---

2 volant *U* | ut . . . 3 pestis *om. U* ‖ 2 ut . . . serpentum *om. G'* | est] ex *P* ‖ 3 quam *om. C* | tetigerit *UG'* ‖ 4 de *om. G'* ‖ 5 ventre] iter facere ventre *U* ‖ 6 fumantia] id est fumantia *G'* spumantia *C* | ⟨fumantia⟩ vel spu⟨mantia⟩ *U* ‖ 7 cadi ficus *C* | grecum *G'* graece cum *W* grece cum *C* grece enim *U* | ab eo] habeo *C* ‖ 8 putrida *U* patria *PR* | consumant *U* | αποτỷ · c · н · c · н · τcθαι *W* αποτỷΝCΝΙΤCΕΑΙ *C om. UG'* ‖ 10 serpentium *G'* ‖ 11 lumina sit *C* ‖ 13 vel pestiferos · i. quicumque estis ubique *U* | i. (*om. P*) vos qui ubique estis *G'* ‖ 15 totus *C* | sua *om. G'* | 16 elephas *WG'* epephas *pr W* | invidia *C* ‖ 17 elephantes *U* ‖ 18 et *om. W'C* ‖ 19 stringitur *UAD* | tenetur et stringitur *G'* ‖ 20 et *om. G'* ‖ 21 non] enim non *G'* | est *C* | 22 invidiam *om. G'* | id est vulnus *gl. in G'* ‖ 24 dipsa *G'*

WCG' 752. BIBENS videns.

W'CG' 753. ACCESSIT MORTI LYBI[A]E terra Africae. Causam addidit morti. Nam cum siti ille moriatur, credit eum siti perire, quia Libya non habet fontes.

754. [FAMAM DIPSAS HABET] FATISQUE MINOREM FAMAM DIPSAS HABET, ut diceretur occidere sola non posse, nisi virus eius terrae ariditas adiuvaret, unde ⟨757⟩ '⟨Aequoreusque placet, sed non et sufficit⟩ umor'.

760. SUSTINUIT VENAS passus est.

762. HOC POSSE SITIM id est neminem Cato scrutari passus est, utrum Aulus siti moreretur an veneno. Possumus tamen 'hoc posse sitim' ipsum serpentem accipere, ut Graece *διψάς* Latine sitis appelletur.

ILLO id est Aulo.

766. PARVA MODO SERPENS 'modo' corporis quantitate.

SED QU[I]A NON ULLA CRUENTAE id est serpentum.

W'C 772. LIQUITUR defluit, ut Vergilius 'canis cum montibus humor liquitur'.

W'CG' 773. UTERUM MEMBRANA uterum pro ventre. Nam illud congruit feminis, ut uterus dicatur ipsarum.

774. NEC QUANTUS TOTO DE CORPORE ipse moriens quantus debet esse, cum moritur, tunc non fuit.

779. PROFANA profanam mortem dicit, quod naturae secreta patefecerit.

W'CAR' 780. MANANT defluunt.

---

1 videns accessit morti · *G'* || 2 mortis *W* mors *C* *om.* *U* | terrae *U* | terra Africae *om.* *G'* | Causam] Ebibit. causam *G* || 3 siti] sic *G* | moritura *C* | credit eum] creditum *G'* cretum *C* || 4 sit *G'* | habent *G* || 6 sola occidere *U* | non] m̄ *C* || 7 viros *C* | terra arida *G'* | ariditas] aridas *C* | adiubaret *C* | Aequoreusque . . . 8 sufficit *add. Keller* || 8 amor *C* || 10 scrutari cato *G* || 12 hoc posse *om.* *G'AR'* | ipsa *G* | ipsam *PAR'* || 13 ʌιψac *W* dipsas *U* вiẏac *C* ẏac *G'* || 14 aula *G* || 15 parvo *W* | quantitatem *G* || 16 cruenta *C* | serpentem *WC* serpentes *G'* || 17 ut . . . 18 liquitur *om.* *U* || 17 Vergilius] *ge. I 43. 44* || 19 ventre posuit *U* ventrem *P* | 20 ut . . . ipsarum *om.* *U* | ut *G'*] *om.* *WC* | disarum *W* | 21 tantus *P* ipse *om.* *W'* || 23 profanam *lemma in C*

782. Nec solem cera sequetur id est non ocius cera solvetur calore solis. W'CG'

783. Parva loquor ipse se poeta reprehendit. WCG'

785. Haec id est ossa. W'CG'

786. Vestigia fati ut non apparentibus membris, an perierit aliquis, nesciatur.

787. Cinyphias inter pestes nomen datum de regione serpentibus, ubi plurimi procreantur, ut Vergilius 'Cinyphii tondent hirci'.

788. Cadaver nam et membra consumis. qua Sabellus perit, cum totus effluxit.

790. Marsi id est de regione Marsorum.

793 Miscens legitur et miscent. WC

Miscens cuncta tumor oculi [et] nares et cetera liniamenta sua perdidere per tumorem. W'CG

Toto iam corpore m. ut non sola facies tumescat, sed corpus universum.

795. Late t⟨ollente⟩ legitur et pollente: plurimum praevalente.

797. Nec lorica tenet d. c. a. augmentum dicit crescentibus membris: et loricam esse divisam.

800. Curvavere sinus ut corpus eius intumuit.

Tumidos iam non capit artus id est informis globus. Tam diu vult membra crevisse, donec ad ultimum rumperentur.

---

2 solvitur *GAR'* | calore solis *om.* *W'C* || 3 se *om.* *G'* pecare preetidit *C* || 4 Haec] ec *C* || 5 adparentibus *C* | 8 serpentum *U* ubi . . . 9 hirci *om.* *G* | ut . . . 9 hirci *om.* *P* Vergilius] *ge. III 312* || 10 consumis *CG'*] consumit *W'* qua . . . 11 effluxit *om* *G'* || 13 *in margine leg. in W* miscem *C* || 14 oculos *U* | *pr* et *om.* *W'C* || 15 perdidit *U* perderet *WC* | propter *G'* || 17 universum *om.* *G* || 18 Late . . . plurimum] Lat & pol(l)ente plurimum *WC* Legitur et pollente · i. plurimum *U* plurimum *G'* ⟨pallente⟩ vel tol⟨lente⟩ *P* 20 nec gloria catenet *C* || 22 intimuit *C* || 23 id est] deest *C* | glorib; *C* || 24 Tam diu *C* tumidi *W'* Tantum *G'AR'V* vult] dicit *G'AR'V*

WCG' 801. CONFUSO PONDERE TRUNCUS 'truncus' est sine vultu corpus. Bene ergo, licet integro capite sit, truncus dicitur, quia non apparent signa faciei.

W'CG' 802. INTACTUM V. R. id est cadaver.

W'C EPULASQUE DATURUM H. I. F. quia, si gustassent, paterentur interitum.

W'CG' 804. NONDUM STANTE M. C. F. C. per magnitudinem corporis, per momenta cumulati, cadaver humare non poterant.

807. MIRATORIQUE CATONIS id est qui Catonem miraretur et eum vellet imitari, ut ait Virgilius 'tua cernere facta adsuescat primis et te miretur ab annis'.

808. UTQUE SOLET PARITER T. S. E. S. unde crocum intellegitur exiturum.

809. CORYCII PRESSURA C. Corycus mons Ciliciae, sub quo Gigas premitur; de eius cruore dicitur flumen exire, in quo crocum gignitur. Potest ergo his locis comparatus esse ille sanguis ex omni parte prorumpens. Alii ⟨'pressura'⟩ accipiunt, quam in amphitheatro fieri scimus, cum ex omnibus locis hoc iaculatur unguentum.

811. QUAECUMQUE FORAMINA N. id est quacumque potest humor exire.

813. SUDOR RUBET id est sanguis [est].

814. TOTUM EST PRO V. C. tamquam vulnus unum sit totum corpus, sic undique sanguis effusus est.

24—25 (corpus).

2 sit capite *GADV* ‖ 4 cader *C* cedere *G'* ‖ 7 per *U*] propter *G'* *om.* *WC* ‖ 10 miraturique *C* | miraventur *P* ‖ 11 ut . . . 12 annis *om.* *G'* ‖ 11 ait *om.* *UAR* | Virgilius] *Aen. VIII 516. 517* ‖ 12 sata *C* | anni *W* ‖ 13 utique *W* | t·e·s·*W* t·s·f·s·*C* ‖ 15 corscis presure cursus mons *C* | Corycius *G'* | si:(c) liciae *P* siciliae *U* ‖ 16 flumen *om.* *C* ‖ 17 Potest . . . 20 unguentum *om.* *G'* ‖ 17 comparaτ *U* comparatur *WC* ‖ 18 esset ilii sanguinis *C* ‖ 19 quas *codd.* | fieri scimus *AR'*] phii eris tim *C* | simus *W'* ‖ 20 iaculaτ' *C* iacuatur *W* iaciatur *U* ‖ 21 quacumque *W'C*] per quecumque *P* per quae cibique *G* ‖ 23 est *om.* *UG'* ‖ 24 sit] sic *G* si *C* ‖ 25 sic . . . est *om.* *G'*

815. Laeve nomen est militis.

817. Testatur legitur et testator. W C

818. Et socias somno d. a. ⟨u.⟩ ut Vergilius 'et consanguineus Leti Sopor'. W'C

820. Stipite quae diro v. m. S. in Arabia, ubi tus nascitur, sunt et aliae virgae, quae tureae dicuntur, sed haec venenum gignunt, quod toxicum dicitur. Dicit ergo toxicum non ita cito se miscere poculis, ut hoc venenum omnia membra perrupit. W'CG'E

821. Fatilegi quia fata in illis virgulis legunt. W'CG'

820. Saitae gens in oriente. W'C

823. Immisit serpens, quem iaculum vocat Africa. W'CAR'

826. Deprensum est intellectum. W'CG'

827. Quam segnis Scithiae s. h. a. nam hic serpens violentior est, qui tanta velocitate prosternit, ut ait 'rapuit cum vulnere fatum'; hoc autem funda et sagitta non faciunt.

830. Retecto nudato.

831. Demittit[e] legitur et dimisit. W C

832. Exemplum legitur et exemplar.

Exemplumque s. ut in manu agnosceret, quem admodum fuisset ipse periturus, nisi eandem decidi a se properasset. W'CG'

833. Putavit legitur et putaret. W C

834. Maturae mortis quia brevis est. W'CG'

---

1 est *om. U* ‖ 2 ⟨Testatus⟩ vel ⟨testa⟩tor *U* ‖ 3 Vergilius] *Aen. VI 278* | et] tum *Verg.* ‖ 6 sunt . . . dicuntur *om. G'* | tureae *EAR'* tureia *W'* | rurẹ eiudicentur *C* | vocantur *E* ‖ 7 hae *UEAR'* | Dicit . . . 9 perrupit *om. E* ‖ 7 Dixit *G'* ‖ 8 non iam cito *G* nātacito *C* ‖ 9 perrumpit *G'* ‖ 10 his *G'* | in illis *om. C* | legunt *CG'*] leguntur *W'* ‖ 11 gentes *U* ‖ 13 deprehensum *C* | 14 quāsignis ſticiae eā *C* ‖ 15 ut ait] Ut · Aut *G* ut *U* quod *P* ‖ 16 factum *C* | 17 facit *U* ‖ 19 demisit *W* ‖ 20 exphar *W* | ⟨exemplar⟩ vel exemplum *P* ‖ 21 manu sua *U* ‖ 22 ipse *om. UAR'* | eadem *G'* | decidisset *G'* ‖ 24 ⟨putaret⟩ ⟨puta⟩vit *A*

WCG′ 835. Recto verbere id est cauda.

W′CG′ 836. Victi decus Orionis quia eundem percussit et inter sidera collocatus est.

WCG′ 837. Quis calcare t. m. nam brevis es, ideo non timebaris plurimum nocitura.

WC Salputa legitur et salpiga.

W′CG′ 838. Sua fila sorores ut facias hominibus fata, dum vulneras.

839. Quietem id est militibus Catonis.

843. Expositi volvuntur h. 'fatis expositi' id est ad serpentium morsus, unde poterant interire.

Calidoque vapore ut ad anhelitus eorum serpentes frigidi convenirent.

845. Rictus serpentum scilicet.

Torpente veneno per frigus scilicet.

849. Patimur cur segnia fata id est cur morimur tam segniter, qui nos gladiorum periculis voverimus?

854. Caeloque mori id est non serpentibus, sed hoc caelo, quod me venientem vicino igne prosternat.

856. Gentibus ablatum d. ș. o. id est viam nobis separaveras, qua nos voluimus pervenire.

860. Commercia transitus.

863. Tui recessus genitivus est singularis.

864. Et arcani miles t. c. o. 'tibi' id est tecum conscius, quod sit mundus ab hominibus separatus.

865. Maiora s. 'maiora' id est quam sustinuimus, patiemur fortasse graviora, quod secretum orbem sumus ingressi.

---

4 Quis . . . es *om. W* es] esse *C om. G′* ‖ 6 sabpiga *C* | ⟨salpiga⟩ vel salpugna *U* ‖ 7 filia *C* | faciant *G* ‖ 9 Catonis *om. W′C* ‖ 12 ut^{h}anditus *C* | ad *om G′* | anhelitu *G′* ‖ 14 serpentium *G′* ‖ 15 propter *G′AR′V* | scilicet] videlicet *U om. G′AR′V* ‖ 16 regnia C_1 segnia C_2 ‖ 17 voverimus *C*] voluerimus *W′P* pervenire voluerimus *G* ‖ 19 venientem] venentem *WC* veniente *G′R′V om. U* | prosternam *G′* ‖ 20 via *W′C* | est singularis *om. UG′* ‖ 24 tibi] ubi *WC om. UG′* ‖ 25 omnibus *U* ‖ 28 ingressuri *G′*

867. ISTINC legitur et ista. WCPD

869. QUAEREMUS FORSITAN tanta patiemur, ut dari nobis istas terras incipiamus optare, quas nunc serpentibus horremus inpletas. W'CG'

870. HABET HOC SOLATIA ordo est: hoc caelum habet solacia, quia hic vel serpentes vivunt. Dicit autem ultra nihil vivere.

872. ALIOS SOLES id est videntem; nam Europa occidens est, Asia oriens.

ASIAMQUE VIDENTEM id est alios soles. W'C

874. CYRENIS Cyrene civitas Libyae, quae Pentapolis nominatur. 'Cyrenis' ergo hominibus accipimus a Cyrene. W'CG'

875. LEGEM CONVERTIMUS A. hic enim ignis et calor est.

876. EVOLVIMUR ORBE hoc est: extra orbem egredimur exiguum.

877. TERGA DAMUS FERIENDA N. et venimus ad septentrionem, quod contra rationem est. W'CAR'

879. HAEC PETIMUS dicit, quae sint solacia: ut se illic persequatur inimicus. W'CG'

881. EXONERAT eicit et effundit. W'CA

883. FORTUNAM PROVOCAT H. hoc est: non cedit adversis.

884. UNUS id est Cato. WCG'

MISERIS vel fato. WCA

886. CONTULIT IN LETUM VIRES hoc est: vires, quibus uti deberet ad vitam, his Cato utebatur ad mortem, quod meritum plus apud eum quam salus ipsa constabat. W'CG'

PUDUITQUE G. I. T. M. quemcumque. WC

887. ILLO TESTE id est Catone. WCAR'

---

1 ⟨ista⟩ vel istinc *U* ‖ 3 incipiamus *G* incipimus *P* ‖ 5 est *om.* *G'* ‖ 6 Dicit *G'A R'*] dici *W'C* ‖ 7 nili *G'* ‖ 8 occidens est *G'*] occidentem *W'C* ‖ 9 orientem *W'C* ‖ 12 cinere *C* ‖ 13 ignis *om.* *U* | calor ... 14 ORBE] calorē etevolvim urbem *C* ‖ 15 exiguum *om.* *G'* ‖ 16 terra iam feriandam et *C* ‖ 17 sationem *W* ‖ 18 ille *C* | se illic] semper *G'* ‖ 19 sequatur *P* ‖ 20 et *om.* *U* ‖ 21 adversus *U* ‖ 23 miseriis *W* | fatis *A* | ⟨fatis⟩ vel miseris *P* ‖ 24 IN] i. *G* ad *W'CP* *om.* *U* ‖ 27 i. quemque U_2 ‖ 28 catonem *C*

W'CG' 887. QUOD IUS H. IN I. sensus hic est: periculum, quod ipse poterat sustinere, hoc alio patiente calcabat; non ergo securitate, sed virtute vincebat contemnere alterum iubens quicquid erat et ipse passurus.

WCG' IN IPSUM scilicet in Catonem.

WC 888. CASUS genitivus casus est: huius casus.

W'CG' 890. LASSATA PERICLO ut Vergilius 'at, credo, mea numina tandem fessa iacent'. Sic et hic lassatam dicit fortunam [in] inferendo discrimina.

891. UNICA sola.

892. INNOXIA MORSU cui noceri non possit.

893. PAR LINGUA P. H. id est quorum verba et incantatio sic prosit ut herbae potentes vel quae contra venena de herbis lecta valeant repugnare.

894. IPSE C. T. id est non nocet, etiamsi illum serpentis morsus effuderit.

895. VEL CANTU C. P. venena, inquit, non valet admittere in vitalia, etiamsi de Psyllis nullus incantet, ut his etiam prosit.

W'C NATURA non verba.

W'CG' 898. PAX ILLIS CUM M. D. EST hoc dixit: quia inter media sunt venena, ideo de his nemo moritur, id est pax data est cum illa morte, quae fit scilicet a venenis. Nam si in aliis essent terris, ubi non omnia sunt venena, morerentur [illi] Psylli, quod aliis gentibus videmus accidere. Ergo habent beneficium naturale, quo tuti sunt.

FIDUCIA TANTA EST sic venena non metuunt.

---

1 sensus . . . 2 calcabat *om. G'* | calcabit *C* || 3 ergo *om. G'* || 4 et *ante* erat *pon. U* || 5 in *om. G'* || 7 perido *WC* | LASSATA . . . 8 hic *om. UG'* || 7 Vergilius] *Aen. VII 297. 298* || 8 Dicit fortunam lassatam *G'* || 9 in *om. G'AR'* || 11 nocere *UG'AR'* possint *C* possunt *G'AR'* || 12 pars *C* || 14 lecta] vecta *C* *om. G'* || 16 effoderit *W'C* || 18 etiam *W'* || 21 illa *C* | dicit *P* || 25 illi *om. W'C* | quod *om. G'* || 26 quo tuti] quod uti *C* quod ubi *G'*

900. Externae veneris ne sit de adulterio procreatus.

902. Iovis volucer id est aquila.

903. Inplumis vel in lucem. WCG'

905. Servantur in usus id est ad volatum. W'CG'

906. Qui Pho⟨e⟩bo c. i. proiciuntur, ut pereant.

911. Psyllus adest p. id est etiam aliis tribuit incantatione medicinam.

912. Iussis aut iussit. WC

⟨Simul⟩ mox ubi iussit statui Cato tentoria, Psyllus hoc fecit. WCG'

Ductor id est Cato.

914. Expurgat et expugnat. WC

916. Hic ebulum stridit genus herbae, ut Vergilius 'sanguineis ebuli bacis minioque rubentem'. W'CG'

917. Et tamarix non laeta c. in pauperum enim tumulis tamaricium consecratur ut cupressus in divitum.

Comas vel comis. WCA

918. Et panacea potens ut Vergilius 'et odoriferam panaceam'. W'Ca

919. Ericinaque thapsos de Eryce, Siciliae monte, collecta. W'CG'

920. Et larices id est sonant flammis.

921. Et longe n. c. c. sive quod diu vivat, et ideo quasi olim natum dicat, sive quod in illa regione nasci non soleat.

---

22. 23—25.

1 sint *C* || 3 Inplurimis *C* | vel *om. G'* || 4 Inuisu *C* | volandum *G'AR'* || 6 abhis *C* | tribuit *om. G'* | incantatione *om. P* || 8 aut] au | c *C* | factui *C* || 11 doctor *C* || 12 ⟨Expugnant⟩ vel ⟨ex⟩purgat *P* || 13 Hic] Inc *C* | ut . . . 14 rubentem *om. UG'* || 13 Vergilius] *buc. 10, 27* || 14 nimioque *W* || 15 tamaris *WC om. U* | enim *et* 16 tamaricium *om. G'* || 17 ⟨comis⟩ vel comas *G* || 18 pontes *C* | Vergilius] *Aen. XII 419* | et *om. U* | odiferam *C* || 20 iricinaque *W* t(h)arsos *WC om. cett.* | iryco *C* eyrico *W* erycino *U* ericio *P* cricio *G* | sicibe *C* || 22 sonant *G'*] sonans *U* sonat *WC* sanat *prW* || 23 quia *U* || 24 natum] nā dū *G* nā du *P*

W'CP 922. SIC NOX TUTA VIRIS cum haec fiunt.

W'CG' AT SI QUIS P. DIURNA at si aliquis de militibus olim a serpente percussus est.

924. PUGNA VENENI ut contra se venenum pugnet et carmen.

926. COHIBET includit nec ultra permittit accedere, ut Vergilius 'at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris'.

RETINETQUE IN V. P. in eo scilicet loco, ubi fuerat vulneratus.

928. NEC DAT SUSPIRIA CURSUS non licet, inquit, nec vacuum est, ut respirare possint, qui incantant. Tanta enim celeritate vulnus currit in cuncta viscera, ut nisi iugi incantatione retineri non queat.

WCG' CURSUS nominativus est casus.

WC 929. TACERE vel taceri.

W'CG' 930. NIGRIS INSERTA MEDULLIS quae nigrae fiunt per venenum, si his sit insertum.

W'CG 932. ELICITUM ab eliciendo dixit elicitum.

W CA 933. INCUMBENS Psyllus.

W'CG' 936. SUPERAVERIT [sicut] ipse Psyllus, quem vicerit de serpentibus suo cantu.

ET CUIUS MORSUS S. A. hoc est: qui serpens eundem vulneraverit, quem hic curat, de veneni sapore iam novit.

940. BIS POSITIS PHOEBE F. hoc dixit: duobus mensibus Catonem per haec loca esse progressum.

W'C BIS LUCE R. hoc Vergilius semel complexus est 'tertia iam lunae se cornua lumine conplent'.

---

2 AT *et* at (*W*)] Ac *et* ac *C* | olim a] alia *G'* || 4 et carmen *om. G'AR'V* || 6 ut . . . 7 latebris *om. UG'AR'* | Vergilius] *Aen. III 424* | latenebriis *C* || 8 eo *om. P* | loco scilicet *G'* || 10 inqđ *G* | nec *om. G'* || 11 qui incantant *om. G'* || 12 velocitate *G'* | nisi] nimis *G'* || 14 est *om. UG'* || 16 sunt *U* | propter *G'* || 17 si . . . insertum *om. G* || 18 dixit elicitum *om. G* || 20 Superaverit *exh. C* | sicut *om. W'C* | ipse Psyllos *om. W'* || 23 quae *W* | currat *CU* | norunt *G'* norum *C* || 24 F.] s. *WC* | dicit *G'AR'V* 25 pergressum *C* || 26 Vergilius] *Aen. III 645*

941. Surgens fugiensque hoc et per singulas noctes fit, cum oritur et occidit, et per singulos menses, cum minuitur et augetur. W'CG'

943. Et in terram Lybi[a]e s. r. ante enim resoluta in pulverem videbatur.

945. Non tecta mapalia culmo inde enim tecta cooperiuntur, id est de culmis, ut Vergilius 'Romuleoque recens horrebat regia culmo'.

949. Nimbis f. q. c. aere scilicet temperatum.

952. Vestigia frustra quia per terram non fugerat, sed per undas.

955. Heroas turres ubi Hero Leandri amore flagravit.

956. Nefeleias nomen a gente. W'CAR

Abstulit Helle Hellespontum dicit, ubi cum Frixo fratre sedens in ariete Helle in mare decidit et ei nomen inposuit, ut Hellespontium diceretur, quem admodum ab Icaro Icarium mare nominatur. W'CG

957. Non Asiam b. a. in nulla, inquit, regione mare angustius invenitur, quod Asiam separat ab Europa, quam est Hellesponti fretum.

Brevioris aquae ordo: brevioris aquae fluctus non usquam Asiam disterminat ab Europa. WCG

958. Byzantion arto ordo: arto cursu, id est angusto meatu. WCG'

960. Euxinum post dictum est, cum antea Axinum diceretur, hoc est ἄτηῃν τῶν ξένων, hoc est, ubi hospites W'CG'

1 et *G'AR'*] est *C om. W'* ‖ 2 et occidit *om. G* ‖ 4 libre (= libye) *C* | soluta *G'V* ‖ 5 pulvere *CG'A* | 6 *lemma exh. WC* ‖ 7 cooperiuntur id est *G'*] *om. W'C* ut . . . 8 culmo *om. UG'* ‖ 7 Vergilius] *Aen. VIII 654* ‖ 9 uere *W* ‖ 12 Hero Leandri] ara alexandri *P* ‖ 14 Frixo fratre] frixore *G* frixorē *P* ‖ 16 hellespontum *codd.* | dicitur *U* ‖ 20 hellespontum *U* | 21 ordo . . . aquae *om. G* | 22 nusquam *G* | disterminat asiam *GAR'V* | 23 bisantion *CG'*, Ordo · Cursu *G'* angusto *om. P* ‖ 25 post . . . Axinum *et* 26 hoc est *ἄτην . . . pag. 390 l. 5* Ilio *om. G'* ‖ 26 aΙΗΤΤΩΝΞΝΩΝ *W* ΛΤΗΙΤΩΝΥΝΩΝ *U* · Υ · ΝΤ · Τ · Ω · Ν · *sex litt. spat. rel.* Ε · Ν · Ω · Ν *C* *ἄτην Holzinger*

esse non possent. Hoc Sallustius ait 'mari nomen inhospitali[a] quaesierant'. Hoc autem ideo sic dicitur propter iniurias Iasonis, propter Medeam et pellem auream et propter Achillem, qui illuc praedatum venit ex Ilio.

Propontis sinus ante Pontum, qui admodum parvus navigia fert ad Euxinum.

962. Graio nobile b. Achillis scilicet.

963. Vatibus umbras poetis scilicet propter quos earum memoria perseverat.

965. Phoebei q. v. m. quem Troianis Apollo sollicite fabricatus est.

WCG' 968. Lassa radice t. id est putres trunci.

W'CG' 969. Periere ipsa enim vestigia civitatis conlapsa sunt.

970. Hesiones ubi fuerat alligata.

W'C Silvasque l. ut ait Vergilius 'et magis atque magis q. s. p. A. d. a. o. recessit'. Sic et hic 'latentes silvas' thalamos dicit Anchisae.

W'CG' 971. Iudex Paris, qui de malo aureo inter numina iudicavit.

972. Unde puer raptus c. Ganimedem dicit, quem raptum scimus a Iove.

Quo vertice in quo colle.

973. Oenone autem uxor Paridis est, quae primo nais fuit nympha.

974. Serpentem segniter fluentem.

WCG' 975. Transierat scilicet Caesar.

---

1 potens *WC* possunt *U* | Sallustius] *Maur. III 67* | sall ait *C* fallaπ *W* ait *U* | inhospitali *Maur.* inospitalia *C* inhospitabila *W* inhospitabile *U* || 2 quaesierant *om. U* | sic *om. U* || 3 propter M.] et M *U* || 6 portum *G* || 8 ‡achillis *W* achilli *G'* | scilicet *om. UG'* || 10 eorum *G'AR'V* || 11 quę troianus apollo pollicente fabricavit *G'* || 15 heliones *W* | colligata *G'* || 16 ut . . . 17 hic *om. U* || 16 Vergilius] *Aen. II 299. 300* || 17 A. d. a. o.] a · a · a *WC* || 19 patris *P* | aureo malo *U* | inter numina *om. U* || 23 in quo] · i · *U* | loco *P* || 24 oenoe *W* | autem *om. U* || 25 fuit *ante* Paridis *pon. U* | fuit nais *U* | *nil nisi* uxor paridis *exh. G'* || 27 trasierat *C*

976. Phryx incola m. id est Troianus et Phrygius. W'CG'

979. Herceas monstrator id est qui ostenderat aram Herceam Iovis, quae in Ilio fuit, iuxta quam Priamus occisus est.

980. O sacer 'sacer' consecrate, ut Vergilius 'Iunoni infernae dictus sacer'.

Et magnus v. l. id est propter quem laboraturi sunt poetae, ut tua gesta describant.

981. Et populis d. m. a. sensus hic est: noli famam ultimam nostris casibus invidere, qui gestis in perenni memoria; in aevum haec gentium opinio perseveret, hoc est 'donas populis mortalibus aevum'.

983. Promittere M. ut aut ipsae de sese aut nos nobis promitteremus ex ipsis.

984. Smyrnei vatis Homeri scilicet, qui inde ortus dicitur.

985. Me teque legent hoc dixit: sine ratione nostrae invides famae, cum per carmina poetarum sic te nostri posteri legent quemadmodum nos, qui ante pugnavimus.

Pharsalia nostra Pharsaliam suam illa loca dicit, in quibus contra Graeciam dimicavit.

986. Tenebris d. a. oblivione. W'CG

988. Congestu congerie. W'CG'

993. Ignis adhuc Frigius est enim perpetuus, cum a Troianis sit institutum.

---

1 trolanus *W* | et Phrygius *om. UAR'V* | 2 Herceas *CG'* hęc toreas *W* ‖ 3 achilles *codd.* ‖ 5 insacrate *C* sacrate *G'* ut . . . 6 sacer *om. UG'* ‖ 5 Vergilius] *Aen. VI 138* ‖ 8 gesta *om. U* | describant *WG* describunt *P* discribant *C* conscribant *U* ‖ 10 quod *G'* ‖ 11 haec . . . 12 aevum *om. C* | gentibus *G'* ‖ 13 ut aut] litaut *C* ut ait *W'* | aut . . . aut] aut ipsi aut *G'* ‖ 14 vobis *G'AR'* ‖ 15 scilicet *om. UAR'V* ‖ 16 est U_2 ‖ 17 te meque ·l· *G'* | nostrae *om. G'* ‖ 18 nostri] per vicem *G'A* ‖ 20 Suam pharsaliam dicit in qua *U* | Pharsaliam suam *om. G'* ‖ 21 troiam *G* ‖ 23 cōgesta *C* ‖ 26 institutus *G'AR'V*

996. In sede priori id est ubi ante diem ultimum translati estis Romam.

998. Grata vice m. r vos enim prius dedistis Italis, nunc ab his accipietis.

1001. Avidusque u. p. id est contentus per turbida maria navigare voluit, ut eum procella velocius auferret, ne moras in litore transitus sustineret, cum iam illic esset aliquamdiu demoratus.

1006. Nocturnam l. scilicet lunam.

1007. Quam tutas i. a. id est portum in litore.

1011. Regis d. f. Ptolomei.

1016. Belli p. q. l. id est Pompeium, propter quem et in bello et in mari est laboratum.

W'C 1019. Thessalicas q. M. r. r. ne metu eum occidisse videatur, iterum dicitur auxilia voluisse comparare.

W'CG' 1021. Eminus id est ut ideo iam noster sis, quia a nobis Pompeius occisus est.

1023. Niliaci ius g. id est etiam fluctuum potestatem.

1024. Pro Magni cervice d. hoc est: quae tu largiri velles pro morte Pompei, nos tibi offerimus, cum a nobis sit Magnus occisus.

1030. Vel famam c mundi id est interroga, quid de hoc facto aestimat orbis universus.

WCP 1031. Si scelus est scilicet quod occidimus Magnum.

WCG 1036. Avertitque o. id est non avertit.

10.

1 priore *WC* | ubi *om. U* | ultimum · quia in hanc translati estis romam *G'* || 3 vos portus dedistis *G'* || 6 cum *W'CAR'* | velociter *G'AR'V* | velociter procella *G* || 7 ne *om. U* | in litore transitus *G'* inlitransitus *W* inlitransitur *C* | in . . . cum] illi cum *U* || 9 luna *P* || 10 quantut asia id *C* in litore *om. W'C* || 12 Pompeium *om. U* || 16 id est ut *om. W'* | a *om. P* || 18 nilia civis *W* nilia cui' *C om. cett.* etiam fluctuum] &. insruetū *W* | fluctum *C* fruere *U* | potestate *W'* || 21 Magnus *om. U* || 23 estimabat *G'*

1043. QUAM DEBERE CAPUT damnat, inquit, Caesar Ptolomei factum; vult enim dolere magis, quod occisus est Magnus, quam pro eius capite debere beneficium. W'CG'

1036. VULTUS DUM CREDERET H. aut 'hoc vultus haesit' accipimus, id est fixit obtutus, aut 'hic vultus haesit', id est Caesaris, donec crederet ipsum esse Pompeium. WCA

1042. DESTRUIT Ptolomei, inquit, munus accusat. W'C

1049. NEC NATA IUBET MERERE NEPOSQUE Iulia et Pompeius, Pompei filius.

1050. CREDIS APUD POPULOS sensus hic est: non te, o Caesar, cognatio cogit ad lacrimas, sed quod sic aestimas omnes tibi conciliare posse nationes, si eum lugeas, quem orbis amabat universus.

1051. FORTASSE TYRANNI id est Ptolomeo invides, quod Pompeium ipse prostravit.

1054. E IURE S. V. Caesaris potestate.

1058. NECUBI SUPPRESSUS P. G. idcirco, inquit, universas circuis terras, necubi absconsus tibique subtractus Pompeius occumbat; immo ideo circuis, ne possit evadere. Cur ergo lugere te simulas?

1059. ARBITRIO potestati atque iudicio. W'CG'
REMISIT indulsit, ut Cicero 'omnia . . . remittam atque concedam'.

1062. AUDET id est Caesar. W'C

1063. SIMULATI F. D. ut vere lugere videatur. Et est ordo: fidem fronte adquirit simulati doloris.

---

1 devere *C* detexere *W* d. *G'* ‖ 2 factum cesar ptolomei *U* | vult] sub *G'* iubet *P* ‖ 3 beneficium *om. G'* ‖ 5 H. . . . 7 crederet] *om. W* | H. . . . haesit] h. . . . s. *C* ‖ 6 fisit obtur . . . aut *C* ‖ 7 *inter* est *et* Caesaris *quarta pars lineae legi non potest in C, sed nihil deest* ‖ 9 Iulia filia ipsius et *U* ‖ 19 circuis *R' om. A* circuit *W'* circomit *C* ‖ 20 circomis *C* ‖ 21 te lugere *U* ‖ 22 potestate *G'* | atque *WC* et *G' om. U* ‖ 23 ut . . . 24 concedam *om. UG'AR'* ‖ 23 Cicero] *in Verr. act. II. l. V 9, 22* | atque] et *Cic.*

1065. Peius de Cesare v. plus ergo, inquit, offensus sum et laesus, cui putasti Pompei mortem esse placituram, quam ipse Magnus, qui est occisus a vobis?

1066. Unica b. p. c. in bello, inquit, civili nihil praemii est, nisi ut victis dones salutem; hoc nobis praemium Ptolomeus eripuit occidendo Pompeium.

W'CA 1069. Potuissem r. regi ut ego invicem sororem eius occiderem, nisi Ptolomeus eius morte gauderet.

1074. Ius gladio hoc est: ut et vobis Romanos liceat occidere.

1080. Famae cura vetat subauditur 'sed'; recederem, inquit, a vobis, nisi metuerem, ne fugisse me dicant, cum ego vos velim meo condemnare discessu.

WCA 1081. Ne fallere vosmet ordo: ne credite.

W'C 1083. Nec si mea c. g. ut nunc Pompei.

1084. Thessaliae f. f. id est et me occidissetis, nisi ad vos sic venirem, ut iam essem in Thessalia victoriam consecutus.

W'CA 1087. Poena fugae P. erat hoc est: qui non timebatur, hic nunc occidit eos, qui fugiunt.

WC Sed parcimus annis puer est quippe Ptolomeus.

W'C 1089. Nil venia plus posse d. hoc est praemium maximum, quod ignosco.

1094. Vocesque q. querimonias afferentis.

1095. Dum nobis o. p. id est dum mihi cuncta praeponit.

1096. Dum vitam scilicet suam.

---

9. 22—23.

3 Magnus *om.* *U* | occisus est *U* || 4 praemium est *C* || 7 invicem *om.* *A* || 8 gauderem *U* || 9 gaudio *C* || 12 timerem *A* || 13 ergo *U* || 14 nec *W* | falleret *C* | nec reddite *C* | nec *A* || 15 nunc *om.* *U* || 16 thessalia · e · f · f · *W'* thesalia ef · f · *C* || 22 nihil *C* || 25 omnia *U*

1096. PHARIO M. D. C. id est Ptolomeo, qui Pompei cliens nunc dicitur, quod regnum beneficio eius accepit.

1097. LAETA DIES R. E. P. cum eramus in gratiam reversuri. W C A

1100. VITAMQUE R. M. T. ut viveres. W C

1103. VICTUS POSSES IGNOSCERE DIVIS tu fatis ignoscere victus, quia superatum te parem mihi fueram ubique facturus, mihi Roma ignosceret, scilicet quia eramus in gratiam reversuri et leniebatur eius ira, quod ego bella suscepi.

IGNOSCERE DIVIS 'divis ignoscere' est patienter ferre, quae iubent, ut ait supra ⟨II 93. 94⟩ 'pariterque iacentes ignovere deis'. W'C A

1104. MEIS et mihi. W C

UT ROMA MIHI id est posses ignoscere. W'C

NEC TALIA FATUS ordo: nec invenit fletus sui comitem haec locutus. W C

1105. NEC TURBA LOQUENTI C. timent enim, ne explorandi causa animos eorum misericordia fingatur a Caesare.

1108. AUDENT id est spectare. W'C

3.

2 nunc cliens *U* eius beneficio *U* ‖ 3 essemus *U* | gratia *C* ‖ 7 utique *C* | *nil nisi* Quia te superatum parem mihi ubique essem facturus *exh. G'AR'* ‖ 12 ut . . . 13 deis *om. UA* ‖ 14 meis et mihi *W* ‖ 15 romam eis *C* ‖ 16 ne *in utroque l. C* 18 *lemma exh. WC* | ne *om. WC* ‖ 19 a *om. C* 21 Audet *W* | spectare ne similiter lugeant (lugent *R*, lugeat *A*) *G'AR'*

EXPLICIT LIBER · VIIII · INCIPIT LIBER · X · *W* FINITE ANNOTATIONES LIBRI VIIII. INCIPIVNT LIBRI X · *C* · M. ANNEI · LVCANI · EXPLICIT LIBER NONVS · JNCIPIT ARGVMENTV̄ IN LIBRO · X. *E*

W'CG'E

PERIOCHA LIBRI DECIMI

hoc continet: seditionem Alexandrinorum inlatis signis et fascibus Caesaris; corpus Alexandri inspectum a Caesare; preces Cleopatrae et captum forma eius Caesarem; apparatum regium epularum; quaerit quoque Caesar ab Acoreo causas, cur ignotus sit Nili fons et aestate tantum crescat; pugnam Pothini et Achillae adversus Caesarem et illis occisis [rursus] substituitur Alexandrinis Ganymedes dux, qui et ipse interficitur.

W'CG' 3. FORTUNA DUCIS id est Caesaris. FATUMQUE Ptolomei.

W'CG'E 4. REGNUM[QUE] LAGI Lagus, a quo Ptolomei originem ducunt, quem primo in Aegypto Alexander Magnus constituit.

W'CG' ROMANA SUB ARMA sensus hic est: diu utriusque fortuna pugnavit, Ptolomei et Caesaris, utrum hic regnum eius sub Romana iura revocaret an ille Caesaris caput ut Pompei nuper auferret.

9. INDE PARET[H]ONIAM a monte Paretonio, qui est in Aegypti parte qua Syrtes [sunt].

10. PIGNORE T. S. S. scilicet quia Pompeius occisus est.

---

1 ARGUM̄ LIBRI DECIMI *U* || 2 reditionem *C* | signis *om.* *WCG'* | et *om.* *W* || 4 apparuit regnum *G'* || 5 Caesar *om.* *UE* | ab . . . causas *om.* *G'* | acore *U* acoro *E* || 6 funs *C* | fons nili *E* || 7 et adulle *C* | potini et achilleae pugnam *E* || 8 rursus *om.* *WG'* | constituitur *G'* | ganimydes *U* || 9 inter ficitur · EXPLICIT ARGVMENTVM · M · ANNEI · LVCANI · LIBER · X · INCIPIT · FELICIT *E* || 10 FATUMQUE] atq; *W* *om. cett.* || 12 Lagus] Quia lagus *G* Quia lagius nominabatur *P* | ptolomeus (phtholomeus *G*) *et* duxit *G'* || 13 ducunt *E* dicunt *W'* | primum alexander in aegyptum *E* || 15 diu] seu *U* || 16 hoc *G* haec *P* || 18 pompeii *G* pompeio *W'P* || 20 sunt *om.* *WG*

14. Non sibi id est sensit non sibi; non enim pro Caesare nunc laborant nec ei favent, qui occidere Pompeium.

18. Non moenibus urbis id est captus. w c g′

19. Effossum tumulis c. d. i. a. id est in Alexandri sepulchrum. w′c g′

20. Pellaei Pella vicus Alexandri patria.

Proles vesana Philippi Alexandrum Magnum dicit, qui filius fuit Philippi. w c g′

21. Felix praedo iacet omnes enim domuit nationes. w′c g′

24. Regni duravit a. u. f. hoc dicit: quod si libertas ad eos redisset, quos Alexander oppresserat, membra eius sparsissent ad ludibrium saeviendi. Sed nunc fatum regni eius integrum ad extrema usque permansit; idcirco non est erutus a sepulchro.

27. Editus natus. w c g

28. Latebrasque suorum d. Alexander enim regnum suum amicis donavit et sibi aliud constituit. w c g′

29. Victasque patri id est aut quas pater vicerit, aut quas ipse in commodum patris.

33. Indorum sanguine 'miscuit' subaudimus.

34. Fatale malum ipse Alexander.

35. Et sidus iniquum sidus est tempestatis ortus, ut Vergilius 'Quid tempestates autumni et sidera dicam?'

36. Oceano classes inferre parabat Alexander voluit per Oceanum navigare aestimans se eo transito ad caelum

---

21.

---

1 non sibi pompeium occisum non *U* ‖ 2 nunc] tunc *P om. G* | occiderunt *UP* ‖ 7 vicus A. p] vicus ubi Alexander magnus vel natus vel nutritus est *UV* | patria *om. P* ‖ 9 fuit filius *G′* ‖ 11 si *om. G′* ‖ 12 opp̄sserat. si membra *G* ‖ 14 extremum *G′* ‖ 15 est *om. G* | erutus est *P* ‖ 19 Exemplum *lemma in P om. G* ‖ 20 in commodum] more *G′* ‖ 21 subaudimus *om. G′* ‖ 22 ipse *om. G* ‖ 23 inimicum *W om. cett.* ‖ 24 Vergilius] *ge. I 311* | et quid *P* dicam occeano · *P* 26 transitu *G′* | deficit *C*

esse venturum, sed divinitus ei responsum est: *μέχρι τούτου*; Alexander [et] sic restitit. Ideo ergo 'parabat' dixit, non enim navigavit.

WG' 37. EXTERIORE MARI quod ultra terram est.

38. SYRTICUS OBSTITIT HAMMON id est harena, quae Graece sic appellatur.

40. AMBISSETQUE POLOS quibus orbem constat ambiri.

41. OCCURRIT SUPREMA D. qua perit Alexander facere ista disponens.

45. LACERANDAS PRAEBUIT URBES id est ut unus quisque sibimet urbes singulas vindicaret.

46. SED CECIDIT BABYLONE SUA de morte Alexandri haec opinio est, quod cum tantum epularum accepisset in convivio, ut mirum omnibus videretur, conatus surgere non poterat, et hoc moriens dixerit: *οὐ δύναμαι.* Ideo ergo dictum hoc accipi potest 'sed cecidit'.

PARTHOQUE VERENDUS 'cecidit' subaudimus. PARTHOQUE VERENDUS et his enim ad religionem est consecratus.

47. SARISSAS tela Macedonica.

48. POPULI id est eoi populi.

51. NON FELIX ordo: non fuit felix.

WG 55. OBSIDE Ptolomeo scilicet.

WG' 56. CUM SE PARVA CLEOPATRA B. ordo est: cum se intulit Cleopatra parva biremi corrupto custode; nam a fratre Ptolomeo erat in custodiis derelicta; haec nunc ad interpellandum Caesarem latenter aufugit.

58. EMATHIIS IGNARO CAESARE T. nove 'Emathia tecta' Romana appellavit, scilicet in quibus Caesar et Aegyptia coniunx.

60. ROMANO NON C. M. venit enim in concubitus Caesaris et Antonii.

---

1 mexpιιτιoy *W* μεχριριοȳ *G* dλeχpι ri oψ *P* || 3 navigabat *G'* || 6 sic grece *G'* || 9 ista *om.* *P* || 10 ut *om.* *G'* | 15 Oẏaẏnamaι · *W* Oẏaẏnamaẏ *G* oẏaẏnadλai *P* || 18 consecratus est *G'* 19 tela M.] sacella macedonia *G'* || 27 nova *G'* || 28 et *om.* *W* || 30 casto *W* | concubitum *G'*

61. Spartana id est Helena.

63. Si fas scilicet est dicere. W'ER'

64. Et Romana p. id est signa. WG'

Canopo unam pro gente posuit, ut Vergilius 'gens fortunata Canopi Accolit effuso stagnantem flumine Nilum'.

65. Cesare captivo p. d. t. nam amore cepit Caesarem et paene ipsa de Pompei interitu triumphavit. WV

67. Ne nostra quidem m. t. cum sit turpitudo, quod mulier addidit etiam. WG'

76. Quod non ex coniuge id est admisit.

Partus legitur et raptus.

77. Tibi Iulia fratres o. d. m. d. Caesarionem nomine susceperat de Cleopatra, quem victo Antonio minor Caesar requiri iusserat et occidi.

78. Partesque fugatas id est Catonem et Scipionem Metellum, socerum Pompei.

80. Tempora Niliaco [e.] d. id est Cleopatrae. W

84. Qua decuit id est in quantum decuit. WG'

90. Sidus id est numen et deus. W'G'

Non urbes prima tenebo f. N. ne feminae negetur imperium, dicit hunc sexum solere regnare.

91. Nullo discrimine s. hoc dicit: non aliquid inter sexum distat aut interest, sed Aegyptii sic reginis obsequuntur ut regibus.

92. Lege summa perempti v. p. testamentum scilicet patris offert.

12—14. 18

1 sparnata *W om. cett.* ‖ 2 id est scilicet *W* | Sifas · c · *exh. P schol. om.* ‖ 4 posuit *om. W* | Vergilius] *ge. IV 287. 288* ‖ 5 canopia colligit *P* , colligit *G* ‖ 6 amore] amare ipsa *V cf. AaR'V*: Nam in amore eius Caesar captus est et paene illa de Pompei morte triumphavit ‖ 10 Quod *W om. cett.* | 12 cesarioden *W* caesarion de *G'* | 13 Caesar r. i.] caesare quiriuserat *G'* ‖ 14 et occidi *om. G'* ‖ 16 socrum *P* ‖ 19 lumen *G'* ‖ 23 sic *om. G'* | 24 obsequntur *U* obsecuntur *P*

94. Et talami cum f. d. voluit enim, ut fratres in matrimonio iungerentur; ideo et supra hanc dicit incestam.

Puer ipse sororem s. m. l. a. dicit Ptolomeum in sua potestate non esse; nam amaret sororem, si non alii obsequeretur. Est ergo in Pothini locatus arbitrio; hic est, qui Pompeium peremit; interim terret et Caesarem, si facturus est Ptolomeus, quicquid Pothinus exegerit.

W'G' 96. Affectus ensesque s. ut aliquem aut persequatur aut diligat.

98. Remove funesta s. hoc solum petit, ut Pothinus intereat.

99. Et regem r. i. Ptolomeum scilicet, non Pothinum.

101. Iam tibi ordo: iam tibi minatur [facinus].

W' 103. Meritumque f. P. quod ait Vergilius 'Nec Drances potius, sive est haec ira deorum, Morte luat, sive est virtus et gloria, tollat' sic et haec dolet in morte Pompei vel facinus Pothini esse vel laudem

W'G' 106. Exigit sive facies incesta seu Caesar.

W'PAR 108. Tantarum legitur et positarum.

W'ADV 109. Explicuit disposuit, ordinavit; id est luxus.

W' 111. Templi quod vix corruptior aetas e. id est cum magna luxuria est, tale templum non potest fabricari.

W'AR', 114. Nec summis primis et exterius conlocatis.

115. Stabatque sibi n. s. a. 'sibi stabat' ad firmitatem scilicet positus, non ad ornatum; nam segnis tunc est, cum parietes vestit, non cum ipse fit paries.

---

1 in *om.* *U* || 4 nam . . . 7 exegerit *om.* *G'* || 8 aut . . . 9 diligat] diligat (amat *P*) aut persequatur *G'AR'* || 12 *nil nisi*·i·ptholom̄ *exh.* *U* || 14 facinus *W'AR'* photinus *G'* || 15 Vergilius] *Aen. XI 443. 444* || 17 sic et haec] et li *U* | tollat *U* || 19 sive] aut *G'* | incerta *W'* interta *pr W* | seu] id est *G'* || 20 tantorum *W om. cett.* | legitur et] vel *UPAR* || 21 disposuit *om.* *U* | id est luxus *om.* *UAD* || 22 quovis *W om.* *U* || 23 est *om.* *U* || 24 exterioribus *U* superius *R'* || 26 ornamentum *R'* || 27 vestis *A* vestiet *R'* | sit *UR'*

115. ACHATES autem nomen est marmoris. W

116. PURPUREUS πορφυρίτην dicit. WAR'

119. AUXILIUM NON FORMA DOMUS ut magnitudine sua sustentaret domum potius quam ornaret. W'AR'

120. SUFFECTA M. sive 'suffecta' infecta, sive supposita.

122. ET IASPIDE F. S. id est toros fulcit

123. STRATA MICANT TYRIO ⟨FUCO⟩ legitur et suco. W

124. VIRUS NON UNO D. A. hoc est: non semel tinguitur, sed saepius. W'A

DUXIT legitur et traxit. W'

125. PLUMATA in plumae speciem diverso colore distinctum. W'G'

131. PAR⟨S⟩ SANGUINIS USTI Mauros dicit.

133. FERRO MOLLITA IUVENTUS eunuchos dicit. W'AaR'

137. INMODICE sine modo.

139. PLENA MARIS R. S. in mari enim rubro sunt conchae, in quibus margaritae nascuntur.

140. CULTUQUE LABORAT onus enim facit magnitudo gemmarum. W'A

141. PERLUCENS legitur et perlucent. W'

PERLUCENS FILO stolam dicit. WA

142. QUOD NILOTIS ACUS acu enim haec fila solvuntur. W'A

143. STAMINA VELO non enim tunicas, sed vela texit more Gallorum. W'AR

147. AMBITIONE FUROR id est Cleopatrae. W'V

CIVILIA BELLA G. potest enim et has invadere, qui talis est, ut gerat bella civilia. W'A

149. NON SIT LICET ILLE PARATUS hoc est: qui nunc est paratus; non enim hoc de Caesare, sed de alio dicitur.

2 ΠΟΡΦΥΡΤΗΝ *W* | Porphiriten (porphereticen *R* Porpheretien *D*) dicit qui est lapis purpureus *AR'* || 4 sustentet *et* ornet *AR'* || 5 infecta *om. U* || 8 tinguit *W'* || 11 specie plumae *G'* || 12 distintis *P* || 13 Mauros] aegiptios *G'AaR'* || 14 dicit *om. U* || 15 inmodicae *W* || 16 Quia in mari rubro *AaR'* || 18 multitudo *A* || 22 haec *om. A* || 23 texunt *AR'* texta *U*

W′ 152. CURIOSQUE G. ut Vergilius ‘parvoque potentem Fabricium’.

W′A 153. ABDUCTUS CONSUL ARATRIS Attilius Serranus, ut Vergilius ‘et te sulco, Serrane, serentem’.

154. OPTAVIT PATRIAE T. D. T. ut, si non est hic avaritiae, cupido sit gloriae.

158. VOLUCRESQUE F. Q. id est quibus nunc Cleopatra ad epulas utebatur, haec deorum merito cultae fuerant ab Aegyptiis.

W 161. MAREOTIDOS U. N. ut Vergilius ‘sunt et Mareotides albae’.

W′G′ 162. NOBILE id est merum.

W′AR′ SENIUM senectutem. In Meroen vina ideo deferuntur, ut nimio sole cocta, licet multorum annorum non sint, tamen vetustissima iudicentur.

163. SPUMARE FALERNUM quippe dum decoquit.

W′A 164. ACCIPIUNT SERTAS participium est hoc ‘sertas coronas’; nam proprie sertae ex floribus fiunt, coronae vero de frondibus.

165. ET NUMQUAM F. ROSA quae omni tempore procreatur.

W′Aa 167. CIN⟨N⟩AMON EXTERNA hoc dicit: illic melius olere cinnamon; nam cum defertur ad alias terras, aeris mutatione vanescit.

3—4. 5—6. 10—11.

---

1 Vergilius] *Aen. VI 843* ‖ 3 adductus *W om. cett.* | *nil nisi* attilius seranus *exh. G′* | Atilius seranus *A* at illius seranum *W* Id est serranus *U* ‖ 4 Vergilius] *Aen. VI 844* | et] vel *Verg.* | sulcos *W′* ‖ 8 culto *A* ‖ 9 ad *W* ‖ 10 Vergilius] *ge. II 91* | mareotide tesalbae *W* ‖ 12 merx *U* ‖ 13 differuntur *AR′* ‖ 14 solecta *W* sole lecta *U* | sunt *W* ‖ 16 coquit *U* ‖ 17 accipi ut *W om. cett.* | hoc . . . 18 coronas *om. A* ‖ 19 vero *om. UR′* ‖ 22 illic] illuc *a* hic *U* ‖ 23 cin(n)amum *UW* ‖ 24 differtur *A* | aeris odorem commotione *a* commotione *A* | evanescit *Aa*

167. TERRAE et terra. W

PERDIDIT A. T. si 'terrae', id est suae, si 'terra' id est in terra aliena, ad quam defertur.

169. SPOLIATI P. MUNDI id est ut per luxuriam cuncta consumat. W'AR'

175. LINIGERUM id est habentem vittas, id est sacerdotem. W'G'

176. ARGUIT AETAS 'arguit' prodit, ostendit; quicquid enim arguimus, prodimus [hoc]. Dicit autem hoc: aetas haec tua, qua senex esse meruisti, probat te ad curam numinum pertinere. W'

180. NOSCIQUE VOLENTES hoc est: qui deos esse se ab omnibus volunt sciri.

181. SI CECROPIUM S. ⟨S.⟩ P. Plato Atheniensis cum vellet causas et originem Nili fluminis cognoscere, sacra Aegyptia accepit.

183. MUNDIQUE CAPATIOR id est quam ego sum.

HOSPES sive 'hospes capacior', qui magis mundum in se recipere valeret. sive 'quis fuit capacior mundi', id est docilior hospes?

185. SED TAMEN ET VESTRI fama me duxit. W'G'E

187. NEC MEUS EUDOXI Eudoxus enim ad cursum suum post octo annos solem reverti dixit et esse annum magnum, Gaius vero Caesar post quinquennium, quo peracto bissextum esse praecepit, et melius annum visus est computasse. W'Aa

FASTIBUS ANNUM fastus * * * dicuntur, ubi menses et dierum ordo conscriptus est. W'

191. IGNOTUMQUE id est agnoscere. W

22—25 (praecepit).

4 spoliat id mundi *W' om. cett.* | ut *om. U'* || 6 vitas *W'* || 9 enim *om. U'* || 10 probate ad *W'* || 12 *schol. in marg. exh. W* || 13 fieri *U'* | 15 causam *U'* | 18 capacior hospes *U* || 19 capacior fuit *U* | id est docilior *Oud.* ut tu illi *W'* || 21 famam eduxit *W'* | fama *om. G'* || 23 reverti] ruenti *A*

W' 195. AD HOC AEVI id est usque ad hoc tempus et hanc aetatem.

W'G' 196. SIT PIETAS id est religio.

W'A 199. QUAE SOLA F. M. O. physici dicunt septem stellas, quarum nomina dies continent, contra caelum niti; quae si non occurrerent, universa raperet et praecipitaret tanta vertigo.

W'AR' 203. MORATUR id est impedit.

W 205. FRIGIDA SATURNO ut Vergilius 'frigida Saturni sese quo stella receptet'.

W'Aa 206. CESSIT id est in ipsius est tradita potestatem.

W'A 209. ARBITER dominus et iudex.

W'Aa 210. QUA MIXTA LEONIS eo scilicet tempore, quo sol in istis est signis, tunc est et Mercurius; nam simul ambulant difficile uno signo; aut antecedit aut remanet.

213. AEGOCERON C. Q. T. posito sole in Cancri sidere necesse est, ut nox in diametro sit, id est in Capricorno. Ideo ergo haec duo signa iunxit, quorum unum dies tenet, alterum nox.

WGA CUI SUBDITA NILI id est Cancro.

W'a 214. QUE CUM DOMINUS P. A. nisi cum ventum fuerit ad VIII Kal. Octobrium, cum aequinoctium autumnale est.

W'A 215. SUPER desuper.

W' 221. MONTIBUS AUT B. argumentum sumit de Aethiopia non venire in Nilum nives, quia illic semper calidus aer sit nec nives admittat, quod de colore Aethiopiorum hominum comprobatur; semper eos solis calore torreri.

WAa 222. CALIDIQUE V. AUSTRI subaudimus 'ipse testis est color'.

4—7.

6 si non] nisi *A* || 8 impedit] retinet *G'* || 9 Vergilius] *ge. I 336* || 11 potestate *W'* | potestate tradita *U* || 12 iudex et dominus *U* || 14 ambulant *W*] ambulabт *U* currunt *Aa* || 15 difficile est *et* recedere aut remanere *a* || 16 cancro *U* || 17 nox *om. a* || 19 noctes *a* || 22 ad *om. W'* | octava *W* | octobris *a* || 26 colores *W* || 27 calore solis *U* || 28 ipse *post* color *pon. Aa*

223. ADDE QUOD OMNE O. aliud incipit argumentum. W'

225. NILUS NE Q. S. UNDAS adeo quia vere non crescit [non] de nivibus, quae semper sole solvuntur.

227. ANTE PAREM NOCTI LIBRAM id est ante diem VIII Kalendarum Octobrium. W'AR'

229. NEC LONGE SOLE REMOTO scilicet ad partem austri. W'

230. OFFICIIS CARET UNDA SUIS hoc est: cum extra alveum egreditur et vagatur, cursus sui dimittit officia.

INIQUO id est nimio eius ardore. W'A

234. CANCROQUE S. T. S. ut ait alibi ⟨II 587⟩ 'atque umbras numquam flectente Syene'; hic enim sol semper in medio est. W'

237. EXTENDAT MEROE[N] aestate enim umbrae ei intra corpus sunt; paulatim vero tenduntur in latus, cum iam tempus autumni est. W'A

240. STAT⟨A⟩ TEMPORA id est qui certo tempore flant; declinavit autem 'huius flatus'. W'

241. LONGA POTESTAS 'longa' non diutina, sed post longum tempus reddita; certo enim tempore vel incipiunt flare vel desinunt. W'Aa

243. FLUVIO ⟨C.⟩ scilicet venti, fluctus vel flatus. W'

250. FRIGORE AB AR⟨C⟩TOO a septentrione ad austrum reducta.

252. ILLUC scilicet ad Meroen. WR

DUCIT AQUAS Ennius hoc de Nilo ait, quod per aestatem sol ab inferioribus aquam supra revocet et hinc eo tempore Nilus increscat. W'Aa

253. PER TACITUM MUNDI hoc est per cavernas latentes. W'EV

255. RUMOR subauditur 'est'. WEAR

---

5 octavo *A* || 8 officitia *W'* || 10 atque *om. U* || 13 umbra et *W* umbre et *U* | ei *Oud.*] *om. A* || 14 cum] cui *W* || 16 quae *A* | fluant *U* || 25 hennius *A* || 26 hoc aet (dicit *a*) denilo quod *Aa* | sola quam ab *A* | supra *et* Nilus *om. a* || 27 crescat *Aa* || 28 latentes cavernas *EV*

W' 257. LONGO MITESCERE TRACTU ne in praescriptionem veniret, quod, cum Oceani aqua salsa sit, dulcis est Nili, dicit longitudine sui saporem mitescere

W'EAa 259. HUNC id est Oceanum.

W'Aa 262. SOLVERE LITEM contentionem de Nili origine.

263. QUASDAM C. AQUAS hoc dicit: post diluvium aliquas aquas passim erumpere coepisse, aliquas cum ipso orbe natas, unde fit, ut Nilus augeatur ex illis, quae passim erumpant.

POST MUNDI S. P. post diluvium.

W' 266. CUM TOTO C. R. cum summa omnium rerum, id est cum universi orbis semine.

W'GE 269. PERSISQUE FUIT id est cupido.

W'G' 270. CONFERRE FUTURIS id est aetatibus vel posteris suis.

276. SISOSTRIS rex Aegypti.

W'AR' 280. CAMBYSES rex Persarum, Cyri filius, qui motae fuit mentis, ideo vesanus est nominatus.

LONGI POPULOS P. AD⟨A.⟩ id est in orientem, ubi homines diu vivunt.

W' 283. AUSA LOQUI ut, ubi esset origo Nili, vel falsa fabula comprobaretur.

285. UT NILO SIT L. S. nam cum ignoratur fons eius apud quos sit, fluvius paene nullius est.

W'Aa 289. Is id est vadis.

WA MEDIUMQUE BOOTEM in medium Booten.

4.

1 praescriptionē' *W* | 5 origine nili *U* || 6 propter *Aa* || 7 erumpere passim *Aa* || 9 erumpunt *UAa* || 14 aetatibus vel *om.* *W'* || 18 ideo] unde *AR'* || 21 falsa fabula non quaereret *Oud.* falso famulo quaereretur *W'* Non fabula m. ut vel fabulose aliquam originem de fonte nili comprobaret *G'AR'* || 24 est . . . 25 id] est is · K · id *W* estis *U* | *schol.* *om.* *U* || 26 *schol.* *om.* *W*

290. Cursus in occasus in orientem scilicet et in occidentem. W

291. Arabum populis in oriente. W'AR

Libycis in occidente.

293. Alieno gurgite id est peregrino. W'

297. Situs vel sinus. W

299. Solstitiis VIII Kal. Iulias hunc diem dicit. W'

Aliena crescere bruma dies aliena. Tunc scilicet crescere, cum bruma non est.

300. Atque hiemes a. t. subaudimus 'tibi ius est'. W

301. Per utrosque polos austri et septentrionalis. W'a

Queritur ortus in austro, occasus in septentrione. W'

304. Que quamvis Meroe scilicet aestatem. W

305. Nulla sibi m. u. ibi enim semper super eam sol est, unde umbram habere non posset. W'

306. Ferit illa leonem signum Leonis; sub quo Meroe est constituta W'EV

308. Metiris harenas id est longe vagaris. W'G'

313. Regni claustra Philae urbs prima Aegypti Aethiopiae contermina, apud quam diu tractis bellis Aethiopes et Aegyptii arma posuerunt in amicitiam revertentes, inde civitas ἀπὸ τῆς φιλίας hoc nomen accepit. W'AR'

314. Nostrum tunc cum ad nos veneris nostrum. W'

Rubro vel rubri. W

321. Cuncta tremunt id est aquae tremunt. Legitur et premunt. W'Aa

---

5.

---

3 orientem *AR* ‖ 4 lybicis *W om. cett.* | occidentem *R* ‖ 6 ⟨sinus⟩ vel situs *U* ‖ 7 solis tit' *W* | iunias *W* ‖ 10 hiemescat *W* | ius tibi *R'* ‖ 11 septentrionalem *a* ‖ 13 meroe *exh. et R'* ‖ 16 sub] in *a* | meroes *U* | 18 meteres *W om. cett.* | vageris *W'* ‖ 20 conterminata *U* ‖ 22 απο τηc φιχιαc *U* ait οτηcφιχιαc *W* αποθηcφυλc *R'* απθηcφrac *A* ‖ 25 legitur et premunt *ante* id est *pon. U (A)* ‖ 26 ⟨fremunt⟩ vel tremunt vel premunt *G* vel premunt *P*

W' 322. Canescit legitur et tabescit.

W 324. Percussa legitur et perculsa.

W'G' 325. Et scopuli id est sentiunt.

Quos dicere vena⟨s⟩ hoc est scopulos.

W' 328. Quos inter tacens Memphis scilicet.

W'G' 334. Sacra detestabilis, ut Vergilius 'auri sacra fames'; Pompei autem dicit interitum.

338. Dignatur dignas iudicat, ut Vergilius 'haud equidem tali me dignor honore'.

339. Quo fortuna parat sensus hic est: Pothinus etiam Caesaris sanguine dignas putat dextras suorum, cuius sanguine victos senatores parabat fortuna perfundere. Nam postea in senatu est Caesar occisus.

W'A 340. Poenaque civilis belli mors scilicet Caesaris.

W'G' 343. Poena tyranni hoc dixit: ascribetur sceleri Aegyptiorum, cum Romanus tyrannus occisus sit, a Pothino.

344. ⟨Exemplumque perit⟩ hoc est: extinguetur et amittetur exemplum sumendi poenam de tyrannis, si a nobis non fuerit occisus, qui dignus est morte.

351. Quem puer inbellis Ptolomeus.

353. Tu mollibus inquit verba Pothini ad Achillam.

358. Nam Latio iam nupta duci id est Caesari.

W'R' 360. Expugnare senem scilicet Caesarem.

W' 361. Crede miser puero id est puero crede, cum senem expugnatum esse cognoscas.

W Quem nox una legit⟨ur⟩ et tua.

---

1 ⟨canescit⟩ vel tabescit vel albescit *U* vel albescit *GAD* ⟨albescit⟩ vel canescit *PV* || 6 detestabilis] execranda *G'AR'* Vergilius] *Aen. III 37* || 8 ·i·dignas esse estimavit vel dignas iudicet *U* | ut *om. G'* | ut . . . 9 honore *om. U* || 8 Vergilius] *Aen. I 335* | haud] haec *W* || 11 dignas putat] dignus *W'* || 12 victores *G'* || 14 scilicet Caesaris] secularis *R'* || 15 dicit *G'AR'* || 16 sit . . . 19 morte *G'AR'*] sit a pothino caesar extinguitur et sumendi poena de (a *U*) tyrannis amittetur exemplum si non a nobis fuerit interemptus qui meretur occidi *W'*

363. [Auserit obscenum] titulo ⟨p.⟩ ut amorem, quem incestu⟨i⟩ praestat, sorori deferre videatur. W'G'

365. Oscula donavit Cleopatrae Ptolomeus.

368. Tam saeva iudice sontes Cleopatra scilicet. hoc dixit: apud Cleopatram omnis nocentissimus existimatur, quisquis eius non est mixtus amplexibus, scilicet ut et nos erimus.

370. Una pariter. W'G

371. Perdidimus nefas nemo enim probat, quod Pompeius occisus est. W'G'

375. Cum quocumque viro sive cum Ptolomeo sive cum Caesare.

Ausis id est a conatibus nostris. WG'

377. Inposuitque orbi legitur et urbi. W

378. Nos quoque nam nos occidimus, quem Caesar vicit. W'

382. Par huius erat Pompei Caesar. W'G'

Non sanguine clari ipse sibi opponit, quod sint ignobiles, et hoc purgat 'ad scelus'.

384. Ingentis f. s. id est nobiles.

387. Haustus percussus, ut Vergilius 'latus haurit apertum'. W'

389. Quid et quod.

Nomina tanta exercitus numerum.

395. Hoc regi si nos occidimus Caesarem, Ptolomeo proderit; si Romani occiderint, ipsi[s] proderit Romana sibi iuventus. W'G'

---

2 inceste *U* | praestat *om. U* | caesari praestat fratri *G'* || 4 scilicet . . . 5 dixit *om. G'R'* Apud *nov. schol. inc. G'AR'* || 6 eius *G'AR'* ei *W om. U* | est *om. U* | scilicet . . . 7 erimus *om. G'AR'* || 15 nos] vos *W* || 17 Caesar *om. UG'* || 18 clarianti eneis ipse *W* | sibi *om. G'* | 21 hastus *U* | percussus *om. U* | Vergilius] *Aen. X 314* || 23 et] vel *U* || 25 nos *om. G'* || 26 proderit p(h)tholomeo *G'* | si . . . 27 iuventus *om. G'* || 26 si . . . proderit *om. U*

408. PROXIMA MERCES id est hoc sibi licere credebant, ubi erat lucrum aliquod constitutum.

W' 409. AERE MERENT militant, ut ipse alibi ⟨VI 144⟩ 'Scaeva viro nomen; castrorum in plebe merebat'.

W'G' 410. NON SIBI DANT 'sed pretio' subaudimus.

W' 412. THESSALIE SUBDUCTA id est et illi, qui erant in Aegypto constituti, ut a bellis civilibus separati, Romano more saeviebant.

W'G' 415. DEXTERA QUOD DEBET id est ut et civili sanguine polluatur.

W' VACARE et vagari.

W'G' 413. QUID PLUS TE MAGNE R. si, inquit, te Aegyptii hospitio recepissent, nihil plus auderent, quam nunc audent, id est ut Caesarem interficerent.

421. MATURUS citus.

W' 422. ET DESTRICTA occupata, devincta.

W'G' 424. INCUMBERE CERVIX id est Caesarea.

WG' 419. IN PARTEM ROMANI in locum scilicet Gnei Pompei.

W'G' 427. TANTA EST FIDUTIA F. ut etiam rex possit occidi.

428. SUMMI CONTEMPTA FIDES id est mortem Caesaris distulerunt.

429. REPARABILE DAMNUM quod sarciri possit.

W 446. RAPIDOS et rabidos.

W'G' 447. NON SECUS non aliter.

W' TUA FLAMMA o Vulcane.

448. MULCIBER Vulcanus, ut Vergilius 'hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros'.

---

1 Maxima *G'* || 2 lucrum aliquod] maximum lucrum *G'* || 3 militant] pecunia militant *G'R'* | ut . . . 4 merebat *om. G'R'* | Scaeva] caesa *W'* | plebe] Plere *U* || 7 constituti *Oud.* cuncti tuti *W'* | ut et a *U* || 9 et *om. G'* || 11 et] vel *U* || 12 PLVS TE] t. p. *G'* | inquit *om. G'* || 13 nil *G'* | quo nunc *W'* || 14 interficere velint *G'* || 17 incumvere *W om. cett.* || 18 PARTEM] locum *W om. cett.* | in locum scilicet *om. G'AR'* || 19 poscit *W* || 20 FIDES *W om. cett.* || 22 posset *W* || 23 et rapidos *W* || 24 neque *W'* || 26 Vulcanus *om. U* | Vergilius] *Aen. VIII 724* || 27 di^{s}tinctos *W*

451. CAUSA SPERARE V. peiore enim causa erat Caesar, qui prior bella susceperat, ex cuius causae merito sperare prospera vetabatur. W'G'

452. PROMISIT INIQUUM id est victoriam civilium proeliorum.

455. NON FIXO QUI LUDIT ad crudelitatis exercitium studiosius vulnera renovabant, cum hospites interimunt.

459. IN LIMINE CLAUSO si fores claudat.

461. NON SINE R. T. scilicet non sine Ptolomeo.

462. ET GRATA P. M id est suae morti expiationem Ptolomei caede facturus.

464. SIC BARBARA C. Medeam dicit, quae, ut Aeetam patrem evaderet, fratris Absyrti viscera dissipavit, quae senex colligens filiam persequi non valeret, ut Cicero ait 'ut ex eodem loco Medea quondam fugisse dicitur, quam praedicant in fuga fratris sui membra in his locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa maerorque patris sui celeritatem persequendi retardaret'.

471. SED NEQUE IUS MUNDI legatos, quos rex miserat duo fuerunt, Dioscorides et Serapio, quorum alter occisus est, ut Titus Livius meminit libro quarto.

FOEDERA SANCTA legatorum enim nomen sacrosanctum est omnibus gentibus.

---

1 SPERARE V.] spea ru *W om. cett.* | peior *G'AR'* prior *U* | causa *om. U* | Caesar *om. G'R'* || 2 spe parare *W* || 3 laetabatur *G'* 4 civilium proeliorum *om. G'* || 6 exercituum *U* || 7 stud. v. r.] vulnerare novit (*non liq. P*) studiosius *G'* || 8 lumine *U* | 9 sinerit *W* | scilicet non sine *om. UG'R'* | 12 aetam *U*, at um *W* et eiam *P* etiam *G* || 13 fratris . . . 14 valeret *om. W'* | ut . . . 19 retardaret *om G'AR'* | 14 Cicero] *or. de imp. Cn. Pompei 9, 22* | Ponto *Cic.* || 15 profugisse *Cic.* 16 patris *W* | iis *Cic.* | quae *W'* || 17 parent *W* patrem *U* || 18 patris sui] patrius *Cic.* || 20 Legati enim quos miserat rex duo fuerunt. quorum unus erat dioscordides et alter apio ex his unus *G'AR'* || 21 apio *W'GADV* capio *R*, Serapion *Caes. b. c. III 109, 4* || 22 ut . . . quarto *om. G'AR'* | quarto] *libr. CXII fr. 40 Weissenb.* || 23 sacro *exh. W*

472. Sequester sponsor.

473. Estimat innumeros id est mors legati, quae indigne facta est, sic ponderat et metitur, ut et hoc inter tua debeat scelera computari.

478. Deliciae fecere[t] tuae id est luxuria, quae ibi innata est.

W 479. Inque domum iam ut Vergilius 'et spicula castris Densa cadunt mediis'.

W'G' 482. mandatur committitur, traditur.

W' 485. Fata vetant id est et sic Caesarem fortuna defendit, tamquam si esset tutus in muris.

W'G' 491. Expugnantis o. hoc dixit: tam constanter Caesar hostibus resistebat, ut cum ipse expugnaretur, expugnare alios crederetur.

Unguine unguento, ut Vergilius 'et pinguis unguine ceras'.

W 500. Et cladem f. 'noti' nominativus pluralis, non genitivus singularis.

W' 503. Materiaqu[a]e carens id est ligni.

505. Cladis legitur et clausus.

W'G' 506. Sed ceca carinis id est in carinas; integrum autem est, cum pr⟨a⟩epositio non additur, ut Vergilius 'proiecit fluvio'.

W 509. Tum et nunc.

511. Proteos τοῦ Πρωτέος.

W'G' 512. Geminos terrae ac maris.

W 517. Raputt legitur et patuit.

---

3 et *post* ut *om.* *UR'* | haec *G'AR'* || 4 comparari *W'P* || 5 dilicie *W* *om. cett* | quod *W* | ubi *W'* | quae . . . 6 est *om.* *G'* || 7 Vergilius] *Aen. XII 408. 409* | speculae astris *cod.* || 9 traditur · committitur *G'AR'* || 12 dicit *G'AR'* | tanta constantia *G'AR'* || 14 alios expugnare *G'AR'* || 15 ungmento *W* | ut . . . 16 ceras *om.* *UG'* || 15 Vergilius] *ge. III 450* || 17 nominativi *cod. nil nisi* p̄t̄r *exh.* *G'AD* || 20 ⟨cladis⟩ at̄ nec (ne *PR*) tempore clausus *PAR'* || 21 in *om.* *U* | integrum . . . 23 fluvio *om.* *UG'* || 22 Vergilius] *Aen. XII 256* || 24 ⟨nunc⟩ vel tunc *UG* || 25 prote^h^os · τογιτ · Γ ω · τεος · *W* || 26 et mari *G'*

519. MAGNI M⟨O⟩RT⟨E⟩ P. id est quem admodum Magnus. W'

520. PERVENIT AD H. id est ad Achillam.

521. CAESARIS ARSINOE soror Ptolomei fuit; hanc Ganymedes quidam, spado puellae acceptissimus, in castra Achillae perduxit, cuius iussu Achillas occisus est et exercitui Ganymedes praepositus. Hanc postea Caesar victis Aegyptiis in triumphum duxit, ut meminit Livius in libro quarto civilis belli. W'G'

522. UT PROLES tamquam proles; erat enim Ptolomei soror, ideoque regnavit.

523. IUSSE[QUE] et iusso. W

524. ALTERA supra enim Pothinus occisus est, non ipse Ptolomeus. W G'

530. SUBLATO Achilla [scilicet] vel Pothino. W'G'

531. EUNT et agunt. W'

AUSPICIIS G. T. aut se agunt aut aguntur.

532. SUMMO et nullo. W D

537. PRETEXUNT L. C. ut Vergilius 'et litora curvae pr⟨a⟩etexunt puppes'. W

Id est celant. W'G'

539. MORTIS HONESTAE id est ut congrediendo moreretur.

545. AD CAMPUS EPIDAMNE TUOS sensus hic est: Caesar respexit ad Scaevam, id est ad campos tuos, Epidamne, et haec cogitans gesta fortiter dimicavit. W'

---

5 quidem *W'* | 7 exercitu ignymedes *W* | praeponitur ganimedes *G'AR'* | hunc *G'AR'* || 8 triumpho *U* || 9 *l. CXII fr. 41 Weissenb.* | belli civilis *W* || 10 proles enim erat *U om. G'* || 12 IVSSEQVE *fort.* IVSTO *nam* iussoque *pr W exh.* || 13 non i. P.] qui erat altera victima *G'AR'* || 15 scilicet *exh. W* || 17 se *om. U* || 19 Vergilius] *Aen. VI 4. 5* || 22 p̄liando moriatur *G'AR'* || 25 respexit caesar *U*

FINITAE SVNT ANNOTATIONES ANNEI LVCANI LIBER DECIMVS FELICITER. *W*

INDEX AVCTORVM.

INDEX GENERALIS.

VOCES GRAECAE.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

Pag. 7 *app. l.* 2 *lege* 16 *pro* 15 *et Aen. X 494. 495*
15, 14 *lege* 221.
16, 12 *adde* 246.
53, 1 *app adde* colunt *G'*
57, 8 *lege* ⟨270⟩
59, 7 *app. adde* alter se vovit samnitico bello alter saguntino *a*
72, 9 Sic . . . 10 solutus *ad v. 559 spect.*
84, 15 *app. adde* causam *CP*
94, 11 *et* 166, 20 *lege* Apolline *et* Apollinem
96, 11 *lege* W'CG'
110, 9 V.
118, 28 *lege* exclusi
138, 2 *app. adde* securum', ut Virgilius *om. G'*
172, 16 *lege* humana *pro* humana-
190, 23 *app. add.* leucade *G'R'*
204, 11 *lege* VI *pro* III
243, 8 *appar. adde* futurae *G'*
256, 1 *app. adde* milites *cum* 'artat' in *codd. cohaeret app. pro* 1 *lege* 2 *et pro* 2 *lege* 3
261, 22 oditque moras *exh. Co.*
276, 3 Thebis *corrigere nolui*
285, 3 *lege* III 468
291, 13 *appar: adde* excitarent *Aa*
301, 11 *appar. adde* Virgilius] *Aen. VII 319*
305, 3 *lege* cornua